A SZEPESSÉG TERÜLETI ÉS TÁRSADALMI KIALAKULÁSA

IRTA:

DR FEKETE NAGY ANTAL

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, A FELVIDÉKI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG ÉS A SZEPESI SZÖVETSÉG TÁMOGATÁSÁVAL.

Két térképmelléklettel és egy ledőváz lattal.

BUDAPEST

1934

Nyomta: Kovács József könyvnyomdája, Budapest, VIII.,
Rökk Szilárd-utca 38. — Telefon: 39-8-42.

Kiadásért felel a szerző.

ELŐSZÓ.

A Szepesség történeti irodalma, ha csak Wagner Analectainak 1773-ban történt megjelenésétől számitjuk is azt, több mint másfél évszázados múltra tekint vissza és az erdélyi szászokat kivéve, nincs az országnak másik olyan vidéke, mely hasonló nagy irodalommal rendelkeznék.

Ennek a nagy történeti irodalomnak minden gazdagsága mellett is nagy hibái vannak. Az első és legsúlyosabb hiba az, hogy a Szepesség történetével legtöbb esetben nem szakképzett történetirók foglalkoztak, aminek a következménye volt, hogy azok sok esetben nemcsak helyt nem álló eredményekre jutottak, hanem tudatlanságukban az ismeretlen forrásból származó mesét összekeverték a történeti valósággal. A szepesi történeti irodalom másik hibája az egyoldalúság, mely főleg abban jelentkezik, hogy a szepesi történetirók nagy része csak a német lakosságú városok történetével foglalkozott. Ezeknek a hibáknak a következménye, hogy mig a komoly tudományos irodalmat is sok esetben megtévesztő beállitások, mint a szászok II. Géza alatti bevándorlása, a 24 város és a fraternitas fogalmának a XIII. századba való történetellenes visszavetitése stb. kerültek bele a köztudatba, addig a Szepesség kialakulásáról, a kialakulásban működő erőkről és egyéb tényezőkről a nagy szepesi irodalom teljes áttanulmányozása után sem lehet egységes képet alkotni.

A szepesi történeti irodalom nagy hibáit az újabb történetirók sem igyekeztek kiküszöbölni, sőt egy részük a régi nyomdokokon haladva, még hamisabb irányba terelte a történeti felfogást. Itt elsősorban két szepesi iró tanulmányaira gondolok. Bruckner Győzőére, aki »A Szepesség múltja« cimű, a Szepesi Emlékkönyvben 1926-ban megjelent dolgozatában a szászok történetét vezeti végig a legrégibb időktől anélkül, hogy a terület kialakulásában jelentékeny erőt képviselő magyarságról egy szóval is megemlékeznék, továbbá Pajdussák Mátéára, aki a Sümeg körüli

községek települését minden történeti adat ellenére német, lengyel, vagy tót eredetre vezeti vissza, nem törődve a községek egy része nevének magyar eredetével.

Amikor levéltárnoki pályám elején a Petróczy család megbizásából a család középkori történetének kérdésével foglalkoztam és az egész szepesi történeti irodalom ismerete után az Országos Levéltár és a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának szepesi vonatkozású anyagát, főleg a családi levéltárakat áttanulmányoztam, jutottam el a fenti megállapitásokra. Mennél jobban haladtam előre a Szepesség meg nem irt történetének az ismeretében, annál jobban belemelegedtem a tárgyba, mig végül megfigyeléseimet közölve az egyik lelkes szepesivel, *Petróczy István* ny. repülőezredes úrral, valamint *Mályusz Elemér* egyetemi ny. rk. tanár úrral és *Paulinyi Oszkár* bécsi levéltári megbizott úrral — akkor még levéltári kollégáimmal, — azok rábeszélésére elhatároztam a Szepesség kialakulásának megirását.

Elhatározásomat nem volt okom megbánni; anyaggyűjtésem során láttam, hogy sok olyan ismert, de kellőkép nem méltatott anyag és sok ismeretlen oklevél van, amelyek nemcsak részleteiben módositják az eddigi megállapitásokat, hanem azokkal sokszor homlokegyenest ellenkező és egészen új eredményekre vezetnek.

Anyaggyűjtésemben a lehető teljességre törekedtem. Az oklevélkiadások anyagának feldolgozása mellett átnéztem az Országos Levéltár diplomatikai anyagát és az ott letétbe helyezett családi levéltárakat. A Nemzeti Múzeum ú. n. Törzsanyagán kivül becses adatokat szolgáltattak az ott elhelyezett családi levéltárak, sőt a Nemzeti Múzeum kézirattárának szepesi vonatkozású okleveleket tartalmazó másolati köteteinek átnézése sem bizonyúlt feleslegesnek. Ugyancsak értékes anyagot találtam a szepesi káptalan hiteleshelyi levéltárában is, ahol a többé-kevésbbé csak gyarló kiadásokból ismert oklevelek eredeti példányai szolgáltattak fontos adatokat a helynevek és határjelek helyes alakjához.

A hatalmas szepesi irodalom, az oklevélpublikációk és a magamgyűjtötte anyag adatainak ismeretével fogtam hozzá a feldolgozáshoz, azonban az összegyűjtött anyag, közte kb. hatezer kiadatlan középkori oklevél felhasználásában erősen megkötötték kezemet munkám kiadásának előre látható nehézségei, aminek következtében legtöbb esetben nem terjeszkedhettem túl az intézmények vagy az egyes helységek kialakulásának kezdeteinél és nem vitázhattam a szepesi irodalom sok hibás megállapitásával sem, hanem kénytelen voltam eredményeimet a legrövidebben leszögezni.

A kényszerűségből szűkre szabott terjedelem nem engedte meg azt sem, hogy a terület fejlődését összevessük és beállitsuk az országos fejlődés kereteibe. Ezt annál szivesebben is hagytuk el, mert a Szepesség a maga aránylag kis területével, a területnek a vármegyei szervezet, a lándzsások széke, a szászok egyeteme, a lengyel városok és a Gölnicbánya környéki bányavárosok közigazgatási hatóságai közötti megosztottságában is önálló fejlődésü, monografikus szempontból ideális egység, amelynek kialakulására vonatkozó kutatásaim sok esetben olyan sajátságos, az egész országra vonatkoztatható általános eredményektől elütő megállapitásokra vezettek, melyek csak az ország többi vidékeinek monografikus feldolgozása után használhatók fel eredményesen.

A Szepesség neve, ha területe több közigazgatási hatóság között oszlott is meg, fejlődésben egységes területet jelent. Ez a szempont vezetett, amikor a Szepesség kialakulását nem a mai közigazgatási megosztottságában, hanem, mivel ez nálunk kevésbbé ismeretes, az összeomlás előtti állapotában tárgyalom. Az egyes helységek nevét különben is, eltekintve mai és utolsó hivatalos alakjától, a lehetőség szerint a középkorban használatos alakjában alkalmazom. A középkori néven tárgyalt és azóta névváltozáson átment községekre az utolsó hivatalos név alapján az egyébként csak a legszükségesebbeket tartalmazó névmutató segitségével könnyen rá lehet találni.

Végül nem mulaszthatom el, hogy hálámat és köszönetemet e helyen is ki ne fejezzem mindazoknak, akik akár az anyaggyűjtés folyamán, akár pedig munkám megirása közben segitségemre voltak. Köszönetet mondok azoknak, akik a munka megirására vonatkozó elhatározásomat jóakaratú biztatásukkal tették érlelték, úgymint *Petróczy István* ezredes úr Öméltóságának, aki szepességi adatgyűjtésemet anyagi áldozatokat sem kimélve előkészitette, továbbá *Mályusz Elemér dr.* egyetemi ny. rk. tanár úrnak és *Paulinyi Oszkár dr.* orsz. allevéltárnok úrnak. Fogadják köszönetemet az Országos Levéltár, a Nemzeti Múzeum levéltárának és kézirattárának mindazok a tisztviselői, akik kutatásaim közben segitségemre voltak. A Szepességen folytatott anyaggyűjtések során *Rapant Dániel dr.*, pozsonyi egyetemi ny. rk. tanár úr, volt orsz. főlevéltárnok, aki szives közbenjárásával lehetővé tette a zavartalan kutatást, továbbá *Kheberich Márton dr.* felszentelt püspök, szepesi nagyprépost úr Öexcellenciája és *Rolny Frigyes dr.* szepesi olvasókanonok úr köteleztek mély hálára.

Őszinte köszönettel tartozom mindazoknak a testületeknek, amelyek 1932. novembere óta kéziratban készen lévő munkám megjelenését anyagi támogatásukkal a mai nehéz időkben is lehetővé tették, igy a Magyar Tudományos

Akadémiának, az Országos Levéltárnak, a Felvidéki Tudományos Társaságnak és a Szepesi Szövetségnek. Ez alkalommal köszönöm meg *Hóman Bálint dr.*, vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ónagyméltóságának, *Döry Ferenc dr.*, orsz. levéltári igazgató úr Őméltóságának, *Flachbarth Ernő dr.* úrnak, a Felvidéki Tudományos Társaság főtitkárának, *Krisch Jenő* székesfővárosi felsőkereskedelmi iskolai igazgató úrnak, a Szepesi Szövetség ügyvezető elnökének és *Förster Rezső* vegyészmérnök úrnak, a Szepesi Hirlap szerkesztőjének jóindulatú pártfogását, amelynek köszönhetem a fenti egyesületek anyagi támogatását.

Köszönetet mondok továbbá *Domanovszky Sándor dr.* és *Lukinich Imre dr.* egyetemi ny. r. tanár urak Őméltóságaiknak és ismételten *Mályusz Elemér dr.* egyetemi ny. rk. tanár úrnak, akik munkám akadémiai birálatával nemcsak az anyagi támogatást biztositották, hanem szives tanácsaikkal munkám megirásában is segitségemre voltak. Hálával tartozom *Ila Bálint dr.* orsz. levéltári segédőr úrnak munkám átnézéséért, *Irmédi Molnár László dr.* okl. tanár úrnak, a m. kir. Állami Térképészeti Intézet műszaki tisztviselőjének pedig a térképmellékletek megrajzolásáért.

Fogadják valamennyien ismételt köszönetemet.

Budapest, 1934. február havában.

Dr. Fekete Nagy Antal.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

A TERÜLETI KIALAKULÁS.

Lap

A kabartörzs szállásbirtoka és terjeszkedése. 9
A Gömör-őrök és a Szepes-erdő. 17
A Szepesség benépesülése. 34
A Szepesség a tatárjárás körül. Az északi határok kialakulása. ... 51
Az egyes helységek kialakulása. 62

A hernádmenti telepek. 66
Gölnicbánya vidéke. 126
A szepesi vár környéke. 137
Lőcse vidéke. 172
A csütörtökhely—késmárki ut melletti községek. 189
A poprádmenti helységek. 202
A Magura vidéke. 232
A lengyel városok. 244

II.

A TÁRSADALMI KIALAKULÁS.

A lándzsásnemesek. 253
A várnépek. 302
Az országos nemesek. 311
Az aranyadók. 317
A szászok. 328

FÜGGELÉK.

A lándzsás comesek névsora. 344
A szepesi főispánok névsora. 351
A szepesi alispánok névsora. 355
A szász comesek névsora. 362

Név- és tárgymutató. 365

I.

A TERÜLETI KIALAKULÁS.

A KABAR TÖRZS SZÁLLÁSBIRTOKA ÉS TERJESZKEDÉSE.

A magyarság mai hazájában való megtelepedésekor, a honfoglalással egyidőben nem szállotta meg az ország egész területét. A letelepedést illetőleg bizonyos irányt szabtak a magyarságnak magával hozott ősfoglalkozásai, az állattenyésztés és a halászat. Ennek következtében a magyarság csak az ősfoglalkozás számára alkalmas területen, a rónákon, a dombos vidékeken és a folyók két partján telepedett meg.[1]

A honfoglalás után a törzsek végleges letelepedése sem történt meg egyszerre. A nyugati törzsek a honfoglalást követő félszázadon át állandó kalandozásaikkal rémitgették a nyugati országokat és a bizánci császárságot,[2] így ezek letelepedésének időpontját sokkal későbbre kell tennünk, mint a keleti törzsekét, akik nem vettek részt ezekben a kalandozásokban. A keleti törzsek végleges letelepedése tehát korábban megtörtént és terjeszkedésük is, minthogy nem szenvedtek annyi véráldozatot, mint a nyugati törzsek, jóval hamarább megindult. Míg a Szent István korabeli határ Karácsonyi megállapitása szerint az északnyugati felföldön, eltekintve az erős védelmet igénylő nyugati határszéltől, alig halad túl Nyitrán, addig az ország

---

[1] Hóman Bálint: A honfoglaló törzsek megtelepedése. Turul, 1912. 91. l.

[2] Pauler Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig. 47—114. ll.

északkeleti részén a határ jóval magasabb vonalban állapitható meg.[3]

Anonymus, valamint az újabb történeti és nyelvészeti irodalom egybehangzó megállapitása szerint a Tisza kanyarulatánál és a Mátra vidékén a magyarokhoz még a honfoglalás előtt csatlakozott kabarok törzse telepedett meg.[4] A kabar törzs kétségtelenül török nép, amit bizonyit hét vezérüknek Anonymus által még a honfoglalás előtti időkből megőrzött török neve.[5] A kabarok, legyenek azok, mint Anonymus állitja, Ruténiában csatlakozott törzsek,[6] vagy meghódítottak, a török népek szokása szerint, mint nem egyenrangú törzsek előljártak a csatában[7] és ennek a szokásnak megfelelőleg természetesen a honfoglaláskor is határszéli elhelyezkedést nyertek. Az Anonymus által említett hét vezér közül öt ezen a területen telepedett le, köztük az Aba, Örösúr és a Borsod—Miskolc nem ősei. Az Aba nemzetség ősi szállásbirtoka a Mátra alján terült el. Ettől keletre a Bükk-hegység és a Sajó között a honfoglaló Bors ivadéka, a Borsod nemzetség helyezkedett el, amelyből később a Miskolc nemzetség vált ki. A Borsod—Miskolc nemzetségtől keletre, a Sajó mellett, a Hernád torkolata körül az Örösúr nemzetség ütött szállást.[8]

Anonymus munkájának a honfoglalásról szóló, 43 fejezetet magában foglaló részében 27 fejezeten keresztül, tehát a honfoglalásról szóló résznek több mint felében, a Felsőtiszavidék meghóditását irja le nagy részletességgel a felsőtiszavidéki hagyományok alapján.[9] Ezek szerint a honfoglalás északi irányban kiterjedt Sóvárig, a lengyel határig, a Tátra hegységig, majd amikor a honfoglalás nyugat felé haladt, a Szepes erdőig és a későbbi Gömör—Nógrád

---

[3] Karácsonyi János: Halaványvonások hazánk Szent István korabeli határairól. Századok. 1901. 1047—1052. ll.

[4] Anonymus 17., 32. és 51. fejezete. Anonymus ugyan a magyarokhoz Ruténiában hét vezér alatt csatlakozott népet kunnak mondja (8. fejezet), ez a nép azonban a legújabb megállapitások szerint a kabarral azonos törzs. Hóman id. cikke. Turul, 1912. 96—97. ll. Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. 235. l.

[5] Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. 238—240. ll.

[6] Anonymus. 8 fejezet.

[7] Németh Gyula id. munkája. 234—235. ll.

[8] Hóman id. cikke. Turul, 1912. 96—98. ll. Fertály Lajosné: Miskolc az Árpádok korában. 18. l. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. k. 19—20., II. k. 363—364. és 419—420. ll.

[9] Anonymus 9—52. fejezetei közül a 9—40. fejezetek, kivéve a 33—37. fejezeteket. Hóman Bálint: A Szent László-korabeli Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. 45. l. Turul, 1912. 105. l.

vármegyék területére.[10] A lengyel határtól a Tátra hegységig Bors által húzott gyepüvonal mellett, mint a honfoglaláskor megtelepitett helyet nevezi meg a Bodva mellett épített Borsodvárát,[11] amelyet igy a legészakibb megtelepített pontnak kell tartanunk. Ha Anonymus, minden irott forrásokra nem támaszkodó írót jellemzően, bizonyos mértékben saját korának földrajzi, alkotmányjogi és társadalmi viszonyait vetíti is vissza a honfoglalás korába, hogy a Felsőtisza vidékének elfoglalásáról szóló terjedelmes elbeszélésében nem mindenütt saját korának viszonyait kell látnunk, a nyelvtudomány legújabb eredményei megfelelőkép igazolják.[12] A nyelvtudomány megállapitásain kivül igazolja Anonymus állitásait Karácsonyi is, aki a honfoglalást követő század által nem sokat változtatott határokat ennél a vidéknél Szent István korára a Sajó völgyénél Pelsőcben, Szkárosban, a Bodva völgyét elzáró Borsodvárában állapitja meg, a Hernád völgyét illetőleg pedig Gönc-ben.[13]

Az egyes nemzetségek honfoglaláskori elhelyezkedése már jóelőre megszabta továbbterjeszkedésük útját. Az Aba nemzetség szállásbirtoka a későbbi Heves (Újvár) vármegye területén feküdt, mig a Borsod—Miskolc és az Örösúr nemzetség szállásbirtoka az Aba nemzetség ősi foglalásai felett terült el.[14] Igy az Aba nemzetség észak felé való terjeszkedésének útját állották a szállásbirtoka felett megtelepedett nemzetségek, ezért az Aba nemzetség a maga terjeszkedési irányát kelet felé forditotta és csak amikor már kikerülte a Borsod—Miskolc és Örösúr nemzetségek szállásbirtokát, fordithatta terjeszkedési irányát észak felé, a későbbi Abauj és Sáros vármegyék területének.

Az Aba nemzetség terjeszkedése folyamán magával viszi az ősi szállásbirtoka körül keletkezett várispánságnak, az Újvár vármegyének nevét a terjeszkedési területén kialakult vármegye elnevezésére is, igy a Hernád völgyében, annak kanyarulatától majdnem a Tiszába való torkolatáig terjedő területen kialakult vármegye felveszi az Újvár nevet, de emellé felveszi még a területén birtokos nemzetségnek, az Abának a nevét is. Majd pedig amikor a nemzetség a királyi adományok következtében még északabbra nyomul, az Újvár elnevezés is továbbvonul észak felé, egé-

---

[10] Anonymus. 18., 32—33. fejezetek.

[11] U. ott. 18. fejezet.

[12] Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. Nyelvtudományunk és a történetirás. Hóman Bálint: A magyar történetirás új útjai. 365—396. l.

[13] Századok. 1901. 1049. l.

[14] Hóman id. cikke. Turul, 1913. 96—98. l.

Melich a folyóvölgynek lakosságát honfoglaláskori magyarságnak, az itt talált népet pedig délszlávnak tartja.[24] A Tornavölgy falvai nevének régi, ma már megszünt képzésű alakjai, mint Szádelő, Szádvár, Ilsvafő, Szajbilese, szintén a korai megszállás mellett bizonyítanak.[25]

Úgy Gömör, mint Torna vármegyék folyóvölgyeinek eredeti magyar tipusú megszállása, a helységnevek rég megszünt képzési alakjai arra engednek következtetni, hogy a két vármegye folyóvölgyeit részben még a honfoglalással egyidőben, részben pedig az azt követő században teljesen megszállotta a magyarság, még pedig a Csetnek völgyét Csetnekig, a Sajó völgyét Pelsőcig,[26] a Bódva völgyét egészen a Torna torkolatáig, sőt magát a Torna völgyét is.[27] Gömör vármegyének és Borsod várának török neve[28] pedig arra enged következtetni, hogy a megszálló lakosság a kabarok törzsének a határvédelemre kirendelt része lehetett.

A mai Gömör vármegyének azonban csak az alsó része jutott a kabar törzsnek szállásbirtokul, mig az a felett lévő folyóvölgyeket nomád foglalkozásukkal kapcsolatosan használták ugyan, véglegesen azonban nem szállották meg, mert a vidék felsőrésze, az okleveles korszakban mint királyi dominium tűnik fel és rajta ekkor már a kabar törzshöz tartozó nemzetségek birtokai nem mutathatók ki.

A kereszténység felvételével és a várispánságok kialakulásával kapcsolatban a vidék fejlődése teljesen új irányt vesz. A királyság lefoglalt magának minden gazdátlan, a nemzetségek által birtokba nem vett területet és azokon megszervezte a várispánságokat. A kabarok szállásföldje feletti terület is, minthogy az, ha voltak is rajta magyarok és szlávok által létesitett telepek, a kabar törzs által véglegesen megszállottnak és betelepitettnek még sem volt tekinthető. A Sajó és mellékfolyóinak völgye mint összefüggő terület jutott a király kezébe és alakult ki belőle a gömöri és tornai várispánság, ahonnan a királyi hatalom a kabar nemzetségeket visszaszoritotta eredeti szállásbirtokaikra, sőt még Borsodvárának a vidéke is királyi kézre került.[29]

A kabar törzsnek a területen talált alacsonyabb rendű elemei és a nomád életmódra használt terület fölé kihelyezett határőrök továbbra is a területen maradtak, a kabar törzs északi hajtásai esetleg még újabb rajokat is bocsájt-

---

[24] Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. 107—109. ll.

[25] Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. 328—330. ll.

[26] Karácsonyi id. cikke. Századok. 1901. 1047—1052. ll.

[27] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 107—109. ll.

[28] Magyar Etimologia Szótár. I. 492—493. ll.

[29] Fertály Lajosné: Miskolc az Árpádok korában. 10—11. ll.

hattak ki, ezek azonban már valamennyien a határőri és a királyi várszervezetben nyertek elhelyezkedést.

A várispánságoknak a kialakulásával a vidék nemcsak közigazgatásilag, hanem egyházilag is teljesen elszakadt a a kabar nemzetségek szállásbirtokától. A közigazgatási különválást a várispánságok kialakulása jelentette, az egyházi téren pedig az esztergomi egyházmegye terjesztette ki hatalmát Gömör és Torna vármegyék területére,[30] mig a kabar nemzetségek szállásbirtokain — amint megállapitottuk — az egri püspökség gyakorolta az egyházi hatalmat, mely nyomon követi az Aba nemzetséget további terjeszkedésekor is. A kabar nemzetségek szállásbirtokának és a felette elterülő királyi várispánságnak ez a fejlődésbeli különválása, mely a várszervezet és az egyházi főhatalom kérdésében domborodik ki, valószinüleg e két intézmény kialakulásakor, vagyis a királyság kezdetén ment végbe. A kabar törzsből kiágazott nemzetségek szállásbirtoka felett kialakult királyi dominium korán megakadályozta ezeknek a nemzetségeknek további észak felé való terjeszkedését. Királyaink sokáig megőrizték ennek a két vármegye területét betöltő királyi dominiumnak az egységét és csak később áldozták fel a nemzetségek birtokszerző politikájának. Azért a Miskolc nemzetség később az ősi szállásbirtokától igen távol, Komárom, Sopron, Moson, Vas és Valkó vármegyékben szerez birtokokat,[31] az Örösúr nemzetség pedig a mai Hajdu és Szabolcs vármegyékben terjeszkedett.[32]

A gömöri várbirtoknak a királyok által sokáig megőrzött egységén, ha Kézainak hihetünk, az első rést a XI. században bevándorolt német származású Balog nemzetség ütötte, mely a Balog folyócska völgyén kapott birtokot az uradalom területéből, ami feltételezi azt, hogy az ország gyepüi ekkor már erősen ki voltak tolva a lengyel határ felé. A dominium nagyrésze azonban, főleg a lakatlanabb felső vidéke, továbbra is királyi kézen maradt. A vármegye déli részén a XIII. században feltűnő birtokosok más vidékről származtak át. A XIII. században Gömör déli részén fellépő Hamva nemzetség valószinüleg a Hont—Pázmány nemzetség egyik ága,[33] a nyugat felől a Rima folyón át benyomuló Záh nemzetség ősi birtokai pedig Nógrád vármegyében voltak.[34]

A Sajó és mellékfolyóinak a völgye, addig a pontig,

---

[30] Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleirása. I. 42—48. ll.

[31] Karácsonyi: A magyar nemzetségek. II. 365., 376. ll.

[32] U. ott. II. 419—425. ll.

[33] U. ott. II. 135—139. ll.

[34] Karácsonyi: A magyar nemzetségek. II. 141—146. ll.

ameddig alkalmas volt az állattenyésztésre, még Szent István korában benépesült.[35] Ettől a határponttól nem messze kezdődött az erdő, mely mint az ősfoglalkozás számára alkalmatlan terület, határt szabott a további terjeszkedésnek. A Csetnektől északra terjedő terület ekkor még őserdő volt és eltekintve gyér, szétszórtan élő szláv lakosságától, jobbára néptelen; az is maradt egészen a tatárjárásig és mint egységes dominium jutott az Ákos nemzetség kezére 1243-ban,[36] amikor a Szepességben már virágzó élet volt.

---

[35] Karácsonyi: Halaványi vonások. Századok. 1901. 1049—1050. ll.

[36] Fejér: CD. IV. 2. 287. Az erdő felsőrésze csak a XIV. század elején népesedett be. Dl. 2390. Fejér: CD. VIII. 3. 130—132. ll. Schmauk: Suppl. 63. l.

A GÖMÖR-ŐRÖK ÉS A SZEPES-ERDŐ.

Amikor a Sajó és mellékfolyóinak a völgye az erdő határáig, tehát az állattenyésztésre és a halászatra alkalmas területig benépesült és kialakult rajta a királyi várispánság, a vidék terjeszkedése eljutott addig a pontig, amelyen már kellő védelméről a benépesitett terület felső határára, a Csetnek vidékétől a Hernád felsőfolyásáig terjedő erdő alsó szélére feltolt határőrség nem gondoskodhatott. Ennek az erdő alsó szélén végigvonuló határvonalnak az emlékét a tornamegyei Gyepü nevü völgy, Jászó, Szádvára, Szádelő, a gömörmegyei Erdőszád és Osztrény helynevek őrizték meg.[1] Ha a lakosságnak veszély esetén menekülnie kellett, inkább az ország belseje felé elterülő népesebb vidékeken, főleg a megerősitett helyeken keresett magának védelmet, nem pedig a gyepüvonalon kivül eső erdőségben. Az erdő alján elvonuló gyepüvonal határvédelmi szempontból nem volt megfelelő, mert ott a határőrök, minthogy előttük egy őserdő terült el, kellő megfigyelési alkalom hiján nem védekezhettek megfelelőképen a rajtukütő ellenség ellen.

Különösen nagy veszélynek volt kitéve a gömöri és tornai lakosság akkor, amikor a Lengyelországba vezető út a Hernád és a Poprád mentén alakult ki,[2] mert a Hernád mentén behatoló ellenség az egész Sajóvidéket könnyen oldalba kaphatta, mielőtt a lakosság a maga védelméről és meneküléséről kellőkép gondoskodhatott volna. Igy az erdő alsó szélére felszorult határőrök számára tart-

---

[1] Tagányi Károly: A gyepü és gyepüelve. Magyar Nyelv. 1913. 255—261. ll. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza. I. 134., 240. ll.

[2] Boricsnak, Kálmán király törvénytelen fiának a betörése is ezen az úton történt. Pauler Gyula: A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. I.[2] 241. l.

hatatlanná vált kötelességeik teljesitése. A határvédelemről tehát más ponton kellett gondoskodni és az erdő aljáról határvédelmi szempontból alkalmasabb vidékre kellett a határőröket telepiteni.

A gömöri határőrség továbbtelepitésének kérdésére a Szepesség hernádmenti vidékére vonatkozó oklevelekben található kifejezések és határjelek adják meg a feleletet. Szék (Hozelec) 1280. évi határleirásában a Gömör-őrök földje emlittetik,[3] a szepesszombati plébános és Mateóc közötti perben 1287-ben a Gömör faluból való Gothalcus szerepel, mint békebiró.[4] Sümeg 1293. évi határjárásában, mely IV. Béla oklevelében foglalt határjelek szerint történt, a Gömörbe vivő út szerepel, mint határjel.[5] János szepesi apit 1294. évi oklevelében Gömör-őri János emlittetik.[6] A szepesi káptalan 1317. évi oklevele szerint pedig Gánfalva határa Gömör-őrrel érintkezik.[7]

A felsorolt adatok alapján megállapitható, hogy azt a területet, melyen akkor a lándzsásfalvak állottak, a XIII. század második felében és a XIV. század elején Gömörnek és Gömörőrnek, lakóit pedig Gömör-őröknek nevezték. Ebből önként következik az a megállapitás is, hogy amikor a Sajó és mellékfolyóinak völgyén a folyton északabbra tolt gyepü elérte az erdő határát, onnan, mint a határőrzésre teljesen alkalmatlan vidékről feltelepitették a Gömör-őröket az akkor még birtokba nem vett Szepességbe, a Hernád felső völgyébe. A határőrök azután magukkal hozták annak a vidéknek nevét is, amelynek őrzése rájuk volt bízva. A Gömör-őr összetételes elnevezés, mely az őrzésükre bízott terület nevét is magába foglalja, nem egyedülálló, ilyen a Zalafő-őr vagy Zala-őr elnevezés is.[8] A határőröknek ilyen nagy távolságra, erdős vidék elé való kitelepitése nem ismeretlen a magyar történetben. A székelyek az anyaországtól messze, nagy erdős vidék előtt teljesitettek határőri szolgálatot.[9] A zólyomi királyi erdő akkor még részben szintén lakatlan és irtatlan volt, ami-

---

[3]) »Toplica fluvius, qui separat terram Zek a terris Gumureur«. N. Múz. A Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára.

[4] »Gothalcus de villa Gumur«. Szepesi Kpt. Misc. 9. 2. 10.

[5] »vadit ad magnam viam, que venit de Gumur«. Fejér: CD. VI. 1. 245. Dl. 1368., 1369.

[6] »Johannes de Gumurewr«. Fejér: CD. VI. 1. 332. l. Dl. 1386., 9718.

[7]) »meta de Gumureur«. Szepesi Kpt. Met. Scep. 3. 2. 4.

[8] Tagányi Károly: A gyepü és gyepüelve. Magyar Nyelv. 1913. 149—150. ll. Holub József: Zala megye története a középkorban. I. 33. l.

[9] Hóman Bálint: A székelyek eredete. Magyar Nyelv. 1921. 90—107. ll.

kor IV. Béla király feltelepiti az erdő mögé, Túrócba a harcos jobbágyfiúkat.[10]

Hogy a szepesi első gyepüvonal tényleg a Hernád mentén húzódott végig, mutatják a gyepüvonalnak a XIII. századból kimutatható nyomai. Hernádmáté 1277. évi határlevelében a régi gyepűről történik említés.[11] A mai Letánfalva 1250. évi határjelei között a Hernád mellett egy Kapukő nevű határjel említtetik.[12] Menedékkő már a kolostor alapitása előtt is három oldalról fallal körülvett erősség volt.[13] Az egykor Tamásfalva alatt fekvő, ma már eltűnt Édestornya már neve után itélve is valami erődítmény volt, sőt határai között egy kapu is szerepel,[14] mely, mint a határleirásból megállapitható, a mai Zelena Vrata (zöld kapu) határjellel azonos.

Az ujonnan kijelölt gyepü határvédelmi szempontból már sokkal megfelelőbb volt, mert a Hernád völgyének dombjai a határőröknek alkalmas őrhelyeket szolgáltattak a megfigyelésre, ahonnan a vidéket messze be lehetett tekinteni. Ezeknek az őrdomboknak az emléke sokáig fennmaradt; még a későbbi határlevelekben is sűrűn találjuk a »mons castri« kifejezést, amelyek, mint régen szerepét vesztett őrhelyek, semmiesetre sem jelentenek várhegyet, hanem a terület eladományozásakor a várispánság birtokában megmaradt őrhegyeket.[15]

A határlevelek a későbbi időkben sem emlitenek erdőt a Hernád északi partján, főleg Iglótól nyugatra, de annál sűrűbben a déli parton. A folyó déli partján lévő őserdő pedig alkalmas búvóhelyeket szolgáltatott a határőrök hozzátartozóinak és lábasjószágainak. Amikor a Lengyelországba vezető út a Hernád- és a Poprádmentén alakult ki, a Hernád felsővölgye határvédelmi szempontból elsőrendű fontosságúvá vált. Ennek a vidéknek, mint az országba vezető útak kulcsának az őrzése az itteni gyepü kialakulása után biztositotta az egész gömöri és tornai lakosság meg-

---

[10] Mályusz Elemér: Turócmegye kialakulása. 53. és köv. ll.

[11] »descendit in veterem Gepeu«. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 1.

[12] Orsz. Levéltár. Kincst. o. Acta Jesuitica. Coll. Leutschov. Fasc. L. No. 32.

[13] Dl. 36.444. Fejér: CD. VI. 2. 210. l.

[14] Csáky oklvt. I. 56. l.

[15] Filefalvánál 1256-ban. Szepesi kpt. Prot. 1643, f. 29. Schmauk: Suppl. 8. l. Wenzel: AUO. VII. 32. l. A kiadásokban mindenütt tévesen »mons Cost« van. Nagylomnicnál 1290-ben és 1326-ban. N. Múz. Berzeviczy lvt. Schmauk: Suppl. 68. Fejér: CD. VIII. 5. 169. l. A kiadásokban mindenütt tévesen mons Kaff szerepel. Répás határában 1343-ban: Varhegy. N. Múz. Görgey lvt.

védését, mert amig az ellenség támadás és esetleges sikertelen védekezés esetén, végigvonult a Hernádmentén, az ország belseje felé vezető egyetlen ismert úton, addig a Hernád völgyét őriző Gömör-örök a nagy gömöri erdőnek csak az általuk ismert útjain gyorsan értesithették a Szepesség mögötti egész vidéket, amelynek lakossága még idejekorán felkészülhetett az ellenség ellen, biztonságba rejthette hozzátartozóit és hírt vihetett a veszedelemről az ország belsejébe.

A Gömör-őröknek a Hernád völgyébe való feltelepedése időpontjára nincsenek pontos adataink. Anonymus az ország keleti részén a honfoglalás legmagasabb pontjaiul a Tátra hegységig és a Szepes-erdőig való hóditást jelöli meg. Ezzel szemben a lengyel írók a magyar uralom kezdetét jóval későbbre, a XII. század elejére teszik.

A magyar vonatkozásokat is sűrűn tartalmazó lengyel krónikák, az úgynevezett lengyel-magyar és az Ossolinski krónika, amelyek adataiknak zavarossága és erős lengyel színezetük miatt egyébként is megbizhatatlanok,[16] nem szólanak semmit a Szepességről. Annál többet tudnak azonban a Szepességről a nem kevésbbé lengyel színezetű későbbi lengyel írók. A XIII. századi Boguchval által kitalált mesét,[17] mely szerint Kálmán magyar király és Görbeszájú Boleszló lengyel király a Szepességen találkozva, egymással véd- és dacszövetséget kötöttek, sőt Boleszló a leányát, Juditot Kálmán fiával, Istvánnal el is jegyezte és hozományúl a Szepességet adta neki, átveszik majdnem szószerint Dlugoss,[18] Miechowi Mátyás[19] és Cromer Márton.[20] Arra is vannak adatok, hogy István magyar király kibékülve Boriccsal, neki adta a Szepességet, sőt Boguchval szerint Boleszló is Boricsnak adta a Szepességet, mások szerint pedig Halicsot.[21]

Mindezek az adatok azonban csak a lengyel történetírók által kitalált mesék. Lovcsányi szerint van ugyan a mesének történeti magva is, ez azonban egy Halicsra vonatkozó későbbi esemény.[22] Az újabb megállapitások szerint II. István eljegyzésének, illetve házasságának körülményei teljesen mások. II. István neje egy norman herceg

---

[16] Hóman: A Szent László-kori Gesta. 37—41. ll.

[17] Lovcsányi Gyula: Adalékok a magyar-lengyel érintkezés történetéhez. Századok. 1886. 425—426. ll.

[18]) Historia Polonica. Tom. I. Liber IV. 372. l. Frankfurt, 1711.

[19] Chronika regni Poloniae. Lib. III. cap. 8. pag. 67. Krakow, 1521.

[20] De rebus Polonorum. Lib. 5. pag. 75. 1589.

[21] Lovcsányi id. dolgozata. Századok, 1886. 425—426. ll.

[22] Wagner: Analecta. I. 24—25. ll. Lovcsányi id. dolgozata. Századok. 1886. 341. l.

leánya volt, akit a király az országnagyok kívánságára vett el[23] és igy házassága révén a Szepességet nem kaphatta nászajándékúl. Az István menyasszonyául feltüntetett Judit pedig Boricsnak, Kálmán király nejétől, Eufémiától született, de Kálmán által törvényesnek el nem ismert fiúnak neje volt.[24]

Az kétségtelen, hogy Podolin és környéke a XIII. században Kunigundának, IV. Béla magyar király leányának, Boleszló krakkói és sandomiri herceg nejének a kezén volt. Mivel a vidék korábbi hovatartozását nem ismerjük, kérdésessé válik, hogy Kunigunda atyjától kapta-e ezt a területet nászajándékba, vagy pedig férjétől, minthogy mindkettőnek az országával határos volt a Kunigunda által birt terület. A korábbi magyar uralom mellett látszik bizonyitani az a tény, hogy a területet Kunigunda halála után a magyar király birtokában találjuk anélkül, hogy az odakerülés körülményeit ismernénk, vagy pedig egy Lengyelország ellen viselt, a terület birtokáért folyó hadjáratról tudnánk, amelynek a folyamán Podolin környéke, mint hóditás kerülhetett volna a magyar uralom alá.

A korábbi magyar uralom bizonyitására felhozható még az a körülmény, hogy — amint Lovcsányinak lengyel kútfők alapján történt megállapitásai mutatják — Magyar- és Lengyelország határvárosaként a XIII. és XIV. században Szandecet tekintették. Amikor II. István 1270-ben Boleszló lengyel királynál Krakkóban járt, Boleszló Szandecig kisérte Istvánt, pedig ekkor még Podolin vidéke Kunigunda birtokában volt. Erzsébetet, I. Károly menyasszonyát 1320-ban, amikor esküvőjére Budára jött, a magyar urak Szandecben fogadták. 1355-ben a magyar rendek a szandeci összejövetelen biztositották Kázmér lengyel királyt, hogy Lajos magyar királlyal a trónöröklésre vonatkozó feltételeket be fogják tartatni. Lajos király a lengyel trón elfoglalásakor, 1369-ben Szandecnél fogadta a lengyel küldöttség hódolatát.[25]) Ha a lengyel fennhatóság tényleg kiterjedt volna az egész Szepességre, Szandec nem fejlődött volna a magyar-lengyel diplomáciai érintkezés határvárosává.

Podolin környékének a magyar uralom alá való egykori, Kunigunda férjhezmenetele előtti tartozását mindezen bizonyitékok ellenére sem lehet elfogadni, mert a lengyel uralom mellett sokkal erősebb érvek szólanak. Ha Kunigunda életében birta is ezt a területet és rendelkezett

---

[23] Hóman Bálint: Magyar történet. I. 370. l.

[24] U. ott. II. 272. l.

[25] Lovcsányi id. dolgozata. Századok, 1886. 505—515. l.

is vele,[26] azt kétségtelenül férje, Boleszló révén birta, aki 1257-ben lekötötte az egész szandeci kerületet Kunigundának, hozománya fejében, melyet a tatárjárás hadi céljaira fordított.[27] Azonkivül az egész terület, annak helynevei, mint Podolin, Lubló, Gnézda szláv telepités mellett bizonyitanak. A terület a XIII. század végéig a krakkói püspök egyházi fennhatósága alá tartozott és a területen vagy afelett magyar település, vagy gyepüvonal nem volt, sőt a gyepüvonal és az országkapu, mint később látni fogjuk, csak Podolin területéig mutatható ki. Ha a terület Kunigundának atyjától kapott birtoka lett volna, Kunigunda halála után nem tarthatott volna arra igényt Vencel cseh király, mint a sandomiri hercegség birtokosa[28] és nem adományozhatta volna el azt.[29]

Az úgynevezett lengyel városok, Podolin, Gnézda és Lubló, csak a XIV. század elején kerültek magyar uralom alá és addig kétségtelenül Lengyelországhoz tartoztak. A lengyel fennhatóság azonban csak ezekre a városokra mutatható ki, de nem az egész Szepességre.

A lengyel írók elbeszéléseit és a lengyel uralom kiterjedését az egész Szepességre legjobban cáfolják a XVIII—XIX. században folyó magyar-lengyel határper több csomót kitevő iratai, ahol a lengyel részről csatolt többszáz oklevél között egy sincs, amely a szepességi lengyel uralmat bizonyitaná.[30]

Boguchval adatát leszámitva, a lengyel uralomnak az egész Szepességre történt kiterjedéséről szóló adatok mind a 13 szepesi városnak 1412-ben történt elzálogositása utáni időben, az elzálogositás után másfél évszázaddal keletkeztek; érthető okokból, a birtoklás folytán a lengyel uralom jogcimét óhajtották vele egyéb adatok hiányában erősebb alapra fektetni.

A lengyel íróknak az egész Szepességre kiterjedő lengyel uralomról szóló elbeszéléseit ismerte a lőcsei krónika irója is és a lengyel írók valamelyikének közlését átvette majdnem szószerinti latin szöveggel az egyébként végig német nyelvű krónikájába.[31] A lőcsei krónikának ezt a szepesi írók által sem sokra méltatott adatát újabban egyes szepesi históriкusok nem mulasztották el felhasználni és ahhoz messzemenő következtetéseket fűzni.[32]

---

[26] Fejér: CD. 5. 3. 43., 425. HO. VI. 336. l.

[27] Bárdossy: Suppl. 86. l.

[28] HO. VI. 392. Fejér: CD. VI. 1. 230. l.

[29] Anjoukori okmt. I. 19. l.

[30] O. L. Regnicolaris lvt. Lad. XX. 2—3.

[31] Hain Gáspár lőcsei krónikája. Kiadták: Bal, Jeromos, Förster Jenő és Kaufmann Aurél. 9. l.

[32] Közlemények Szepes vármegye múltjából. XIII. 112., XV. 5. l.

A régebbi lengyel írók adatainak tarthatatlanságát maguk a lengyel írók is felismerik. Zachorowski Szaniszló a Szepesség magyar és lengyel telepeiről írott munkájában már nem említi az egész Szepességre kiterjedő lengyel uralmat, hanem teljes tárgyilagossággal elismeri, hogy a Magyar- és Lengyelországot elválasztó nagy erdőség kiirtásával a magyar telepek hamarabb érték el a Dunajec völgyét és hogy Lengyelország épúgy telepithetett volna a néptelen erdős területen, mint Magyarország, azonban ezt az alkalmat elmulasztotta, aminek következtében elvesztette még a magyar telepek által körülzárt lengyel területet, Podolin környékét is.[33]

A lengyel írók adataival szemben Anonymus, akit Jakubovich megállapitása alapján II. Béla király jegyzőjének fogadunk el,[34] a magyar honfoglalási zónának a Tátráig és a Szepes-erdőig való kiterjedéséről beszél. Arra a kérdésre, hogy a múlt század történetirói által erősen megtépázott tekintélyű Anonymusnak ezeket az adatait elfogadhatjuk-e és milyen mértékben, a magyar honfoglalással foglalkozó legújabb történeti és nyelvészeti irodalom eredményei adják meg a feleletet. Hóman beható kutatásai megállapitják, hogy Anonymus munkájának az északkeleti országrész elfoglalását tárgyaló, kimutatható forrásokra nem támaszkodó része felsőtiszavidéki hagyományokon alapszik.[35] Hogy ezeknek a hagyományoknak, ha talán egyrészük az Anonymus koráig terjedő átörökitésig bizonyos változásokon mentek is át, erős történeti magvuk van, legjobban bizonyitja az Anonymus által feljegyzett hét kabar vezér neve, amelyről Németh Gyula megállapitotta, hogy mindegyike török név. Ebbe a névsorba, tekintve, hogy Anonymusról nem igen tételezhető fel, hogy a török nyelvben jártas lett volna, ha a hagyományoknak ez a része is változásokon ment volna át, egy-két nemtörök név is becsúszott volna.[36]

Ha Anonymus többi adataira nézve, mivel az ellenőrzés eszközei hiányoznak, nem is vehetjük annyira pontosnak a hagyománymegőrzést, mégis el kell vetnünk azt a régi felfogást, mely szerint munkájában Anonymus teljesen saját kora viszonyainak rajzát adja.[37]

---

[33] Századok. 1910. 419—420. Közl. II. 58. l.

[34] P. mester. Adalékok az Anonymus-kérdéshez. Klebersberg-emlékkönyv. 212—213. ll.

[35] Hóman: A Szent László-kori Gesta. 45. Turul. 1912. 105—106. ll.

[36] Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. 238—240. ll.

[37] Hunfalvy János, Salamon Ferenc és Marczali Henrik. V. ö. Jakubovich: P. mester. Klebersberg-emlékkönyv. 175—176. ll.

A régebbi lengyel írók adatainak tarthatatlanságát maguk a lengyel írók is felismerik. Zachorowski Szaniszló a Szepesség magyar és lengyel telepeiről írott munkájában már nem említi az egész Szepességre kiterjedő lengyel uralmat, hanem teljes tárgyilagossággal elismeri, hogy a Magyar- és Lengyelországot elválasztó nagy erdőség kiirtásával a magyar telepek hamarabb érték el a Dunajec völgyét és hogy Lengyelország épúgy telepithetett volna a néptelen erdős területen, mint Magyarország, azonban ezt az alkalmat elmulasztotta, aminek következtében elvesztette még a magyar telepek által körülzárt lengyel területet, Podolin környékét is.[33]

A lengyel írók adataival szemben Anonymus, akit Jakubovich megállapitása alapján II. Béla király jegyzőjének fogadunk el,[34] a magyar honfoglalási zónának a Tátráig és a Szepes-erdőig való kiterjedéséről beszél. Arra a kérdésre, hogy a múlt század történetirói által erősen megtépázott tekintélyű Anonymusnak ezeket az adatait elfogadhatjuk-e és milyen mértékben, a magyar honfoglalással foglalkozó legújabb történeti és nyelvészeti irodalom eredményei adják meg a feleletet. Hóman beható kutatásai megállapitják, hogy Anonymus munkájának az északkeleti országrész elfoglalását tárgyaló, kimutatható forrásokra nem támaszkodó része felsőtiszavidéki hagyományokon alapszik.[35] Hogy ezeknek a hagyományoknak, ha talán egyrészük az Anonymus koráig terjedő átörökitésig bizonyos változásokon mentek is át, erős történeti magvuk van, legjobban bizonyitja az Anonymus által feljegyzett hét kabar vezér neve, amelyről Németh Gyula megállapitotta, hogy mindegyike török név. Ebbe a névsorba, tekintve, hogy Anonymusról nem igen tételezhető fel, hogy a török nyelvben jártas lett volna, ha a hagyományoknak ez a része is változásokon ment volna át, egy-két nemtörök név is becsúszott volna.[36]

Ha Anonymus többi adataira nézve, mivel az ellenőrzés eszközei hiányoznak, nem is vehetjük annyira pontosnak a hagyománymegőrzést, mégis el kell vetnünk azt a régi felfogást, mely szerint munkájában Anonymus teljesen saját kora viszonyainak rajzát adja.[37]

---

[33] Századok. 1910. 419—420. Közl. II. 58. l.

[34] P. mester. Adalékok az Anonymus-kérdéshez. Klebersberg-emlékkönyv. 212—213. ll.

[35] Hóman: A Szent László-kori Gesta. 45. Turul. 1912. 105—106. ll.

[36] Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. 238—240. ll.

[37] Hunfalvy János, Salamon Ferenc és Marczali Henrik. V. ö. Jakubovich: P. mester. Klebersberg-emlékkönyv. 175—176. ll.

Anonymusnak azt az adatát, mely a kabar nemzetségek szállásterületének legfelső határát a bódvamenti Borsod várában állapitja meg, hitelesnek kell elfogadnunk, mert Melich nyelvészeti oldalról bebizonyitotta, hogy a Torna völgyének magyar lakossága honfoglaláskori magyarság.[38] A Karácsonyi által megállapitott Szent István korabeli határ is jóval felül van azon a vonalon, melyre Anonymus a kabar nemzetség szállásföldjének legfelsőbb szélét teszi.[39] Ezek szerint megállapitható, hogy Anonymusnak a felsőtiszavidék elfoglalásáról szóló fejezetei politikai földrajzi tekintetben semmiesetre sem saját korának a honfoglalás idejébe visszavetitett rajzát adják.

Anonymusnak a tátrai gyepükre és a Szepes-erdőre vonatkozó adatát a Szepesség történetirói nagyon sokat magyarázzák és majdnem mindannyian más eredményre jutottak.[40] Csak a tekintélyesebb szepesi irókat emlitve, Hradszky a honfoglaláskori megszállást elfogadja.[41] Pajdussák Szent László — Kálmán korára teszi a csendes megszállást.[42] Förster a várispánság kialakulásával kapcsolatban II. István korára teszi a Szepesség állandó megszállását.[43] Bruckner szintén Kálmán korára teszi a Szepesség benépesedését, ahol már, véleménye szerint, előbb is voltak magyar határőrök.[44]

A Szepesség elfoglalását tehát szepesi iróink a honfoglalástól II. István koráig terjedő időre teszik. A megtelepedés időpontjának megállapitásánál főleg két szempontot vettek figyelembe: a középkori lengyel iróknak előbb már emlitett, de nem helytálló adatait és a szepesszombati krónikának a Szepesség első német telepeseinek bevándorlására vonatkozó adatát.

A Szepességnek a magyar uralom által történt birtokbavételét, amikor megszállása nem egyenletes terjeszkedés, hanem a Gömörmegyét és a Szepességet elválasztó nagy erdőség irtatlanul és telepitetlenül hagyása mellett történt, csakis politikai és határvédelmi szempontok tehették szükségessé. Azért a Szepesség benépesitése időpontjának a megállapitásánál elsősorban e két összefüggő szempontot kell figyelembe vennünk. Ha tekintetbe vesszük a

---

[38] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 109. l.

[39] Karácsonyi id. cikke. Századok. 1901. 1049. l.

[40] Demkó Kálmán: Lőcse története. I. 145. l.

[41] Hradszky: A szepesi tiz-lándzsások széke. 5—6. ll. Szepes vármegye a mohácsi vész előtt. 2—3. ll.

[42] Közl. XIII. 109. XIV. 2. l.

[43] A Szepesség a tatárjárás előtt. Közl. VII. 4. l.

[44] Die Vergangenheit der Zipser Sachen. Közl. XII. 4. l.

korán kialakult magyar—lengyel kapcsolatokat, melyek Géza fejedelem korában kezdődnek,[45] a Lengyelországba menekült Vászoly fiak Szent István halála utáni, haddal való betörését, amelyek a magyar-lengyel érintkezés első háborús időszakát jelentik és a Lengyelországba vezető útak biztos őrizését kivánják, a Szepességnek magyar birtokbavételét korábbi időpontra kell tennünk, mint a Szepesség történetíróinak egyrésze tette.

Anonymus munkájában a Szepességnek nem egy nagy néptömeggel való megszállásáról beszél, nem is mondja, hogy valamelyik nemzetségnek jutott szállásbirtokul,[46] csupán annyit mond, hogy a magyarok a Szepes-erdőig és a Tátra hegységig elfoglalták az országot és a Tátra hegységnél gyepüket készitettek.[47] Anonymusnak a gyepükészitésre vonatkozó adataiból tehát csupán annyi következik, hogy az Árpádhoz visszatérő hadak a Tátránál az ott hányt gyepük védelmére határőrséget hagytak hátra.

Azonban még emellett a magyarázat mellett is korainak kell tekintenünk a Szepes-erdő honfoglaláskori birtokbavételét. Anonymus pontos értesültsége mellett fel kell tételeznünk, hogy az ő korához viszonyitva már oly régen megtörtént a Szepesség birtokbavétele és a gyepük felállitása, hogy annak megtörténtét ekkor már a honfoglaláskori események közé sorolta a hagyomány. Ha Anonymus korától visszaszámitjuk az akkor élő emberek korát és a szokásos köztudományt, a XI. század első felét kapjuk eredményül.

A másik szempontot véve figyelembe, ugyanezt a kort kapjuk eredményül. A magyar-lengyel érintkezésnek az első háborús időszaka a Szent István halálát követő időre esik, amikor az ország határának egyedüli célszerü őrizete, mint fentebb emlitettük, csak a Hernád felső völgyéből történhetett. Az elmondottak alapján, ha nem is fogadjuk el Anonymusnak a Szepesség honfoglaláskori birtokbavételére vonatkozó adatát, a Hernád völgyének magyar őrséggel való betelepitését a XI. század első felére kell tennünk.

Minthogy Anonymus a magyar honfoglalási zónának a Szepes-erdőig való kiterjedéséről beszél, elsősorban az vizsgálandó, hol feküdt Anonymus Szepes-erdeje és mik voltak a határai. Anonymus legújabb magyar forditásában Pais Dezső, aki Anonymus adatait a honfoglalás korára teljesen elfogadja, a Szepes-erdőt, mint a bódvamenti foglalás határát, a mai Abauj-Torna vármegyei Szepsi hely-

---

[45] Hóman: Magyar történet. I. 171. l.

[46] Förster azért veti el a honfoglaláskori megszállást, mert a Szepességen a nemzetségi szervezetnek nincs nyoma. Közl. VII. 2. l.

[47] Anonymus, 18. 32. és 51. fejezete.

ség tájékára teszi,[48] a Turtur hegy fekvését pedig, az általa Szepsi tájékára helyezett Szepes-erdő déli része mellett annak nyugati végén képzeli el és a Gömör-Szepesi Érchegységet, valamint az Alacsony Tátra vidékét érti rajta.[49] Hasonlóképen erre a vidékre, a Szepesi Érchegység tájára helyezik Anonymus Szepes-erdejét Melich[50] és Moór Elemér is.[51] Ezt a területet azonban sohasem nevezik az oklevelek Szepesnek vagy Szepes-erdőnek. A Szepes elnevezés az okleveles gyakorlat kezdetén csak a mai Szepességre, sőt pontosabban meghatározva, a Szepesség területének csak egy részére volt használatos.

A XIII. századi oklevelek adatai alapján pontosan meghatározhatjuk, mi volt Anonymus Szepes-erdeje és a Szepesség határa meddig terjedt dél felé. A Szepes szó kétségtelen előfordulására, Anonymus kézirata XIII. századi másolatának Silva Zepus-án kivül leszámitva még a Szepességre vonatkoztatott, de az esztergommegyei Szépfalura vonatkozó[52] 1198. évi adatot[53] és a Szepesség első főispánjául felvett Tamás soproni comest,[54] az első adat 1209-ben a Berzeviczy családnak a mai Nagylomnic környékére vonatkozó adománylevelében található.[55]

A Szepesség tatárjárás előtti déli határa a mainál sokkal magasabban keresendő. Erre erős bizonyitékot szolgáltatnak Szepesolaszinak a tatárjárás után kelt szabadságlevelei. Az 1243. évi oklevélben IV. Béla megerősiti tornavai Olaszinak már régebben, Kálmán herceg korában élvezett kiváltságait.[56] Ez az Olaszi azonos a mai Szepesolaszival, Tornava pedig a mai Torna vármegye régi neve.[57] Szepesolaszinak ez a tornavai jelzője nem jelenthet mást, minthogy a város, ha a szabadságlevél kelte idejében nem is, de valamikor a tornai várispánság kötelékébe tartozott, vagyis a tornai várispánság területe a tatárjárás előtti időkben a Hernád folyóig terjedt és onnan csak a szepesi várispánság és a gölnicvidéki bányavárosok kialakulása után húzódott vissza mai határai közé.

Szepesolaszinak a tornai várispánsághoz való egykori tartozása mellett bizonyit az is, hogy IV. László király az

---

[48] Pais Dezső: Magyar Anonymus. 140. l.

[49] U. ott. 144. l.

[50] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 326. l.

[51] Moór Elemér: Der Name Szepes-Zips. Karpathenland. II. 147.

[52] Karácsonyi id. cikke. Századok. 1901. 1050. l.

[53] Fejér: CD. II. 324. l.

[54] Wenzel: ÁUO. VI. 222. Kovács: Betürendes névmutató Wenzel Árpádkori Uj Okmánytárához. 844. l.

[55] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.

[56] Fejér: CD. IV. 1. 278. l.

[57] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 107—108. ll.

olasziak egyházát, minthogy az az oklevél szerint már kezdettől fogva ki volt véve a szepesi prépost egyházi hatalma alól, közvetlen az esztergomi érsek alá rendeli.[58] Amikor tudjuk, hogy a szepesi prépostság hatásköre nemcsak az egész Szepes vármegye területére, hanem a szomszédos Sáros vármegye tarcafői főesperességére[59] és Liptó vármegyének Szepessel szomszédos részeire[60] is kiterjedt, feltűnő az, hogy a prépostság székhelyétől alig pár kilométernyire fekvő Olaszi egyháza sohasem tartozott a szepesi prépostság alá, ami Olaszinak feltétlen korai, a szepesi prépostság alapitása előtti kialakulása és Torna vármegyéhez való korábbi tartozása mellett bizonyit.

A Szepesség elnevezés csak lassan, a várispánság kialakulása után terjeszkedik dél felé. A jászai konvent birtokainak 1255. évi határlevelében a konvent területét a Szepesség határától elválasztó vonalként a Gölnic folyó szerepel és a konvent birtokai közé tartozik még Szomolnokfő környéke is.[61] A Szepesség déli határa a XIII. században általában még nagyon bizonytalan volt, amennyiben a Jekelfalussyak ősének 1282-ben adott, Gölnicbányától a Hernádig terjedő erdő határjelei között a Szepességbe vezető útat emlitik.[62] A Jekelfalussy család ősének 1284-ben kiirtásra adott másik terület, a Szepesremete körüli erdő határai között pedig a Jászóból Szepesbe vezető út szerepel.[63] IV. Béla 1243-ban az Ákos nembelieknek adja a tatárjáráskor szerzett érdemeik fejében többek között Berzéte és Pelsőc gömörmegyei birtokokat, amelyeknek határai között északon a Gölnic folyó, a Szomolnok torkolata a Gölnicbe, a Szomolnok forrása és Sólyomkő szerepelnek. Szóval a mai Szepesség déli részén levő terület egyrésze ebben a korban, amint az oklevél bizonyitja, Gömör vármegyéhez tartozott.[64] Ha tehát Gömör vármegye területe a XIII. században ennyire felnyúlt észak felé, akkor a Szepesség Anonymus korabeli déli határa kétségtelenül a Hernád vonalától északra keresendő.

A Hernád alatti vidék a tatárjárást megelőzőleg és utána is jóideig kétségtelenül egyetlen nagy erdőség volt, mely lenyúlt a mai Gömör vármegye területére, egészen Berzéte

---

[58] Fejér: CD. IV. 2. 127. l.

[59] U. ott. IV. 3. 312. l.

[60] Mutmér szepesi prépost a Csorba-tó körül kápolnaépitési engedélyt adott a Szent-Iv́ány család részére. Emlitve 1306-ban. N. Múz. Szent-Iv́ány lvt.

[61] Fejér: CD. IV. 2. 299. l.

[62] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 11.

[63] Dl. 26.704. Fejér: CD. V. 3. 246. l.

[64] Fejér: CD. IV. 1. 287. l.

vidékéig és a Bódva folyó felsővölgyéig.[65] A tatárjárás utáni korban még Berzéte volt a Szepességhez legközelebbi gömörmegyei lakott hely, mert a mai Dobsina területét birtokosai csak 1326-ban adták soltészségbe.[66] Ezt a nagy erdőt — kivéve a már korábbi keletkezésű Gölnicbánya környékét — csak a XIII. század második felében kezdik irtani. Az irtás legkorábban Gölnicbányáról indul ki, amelynek lakossága sugárszerűen terjeszkedik a környéken, majd a szepességi hernádvidéknek birtokosai is betelepitik birtokaiknak a Hernádtól délre fekvő részét, végül pedig a XIV. század elején az erdőnek déli része kerül irtás alá.[67]

A Hernád alatti mélyen elhúzódó erdőt nevezik Feketeerdőnek is,[68] melynek főbb részei voltak az »alpes Golcha« és a Sólyomkő.[69] Az erdő Szepesség felőli, Haraszt falu alatti részének pedig Kasztrosinfő volt a neve.[70] Amint XIII. századi adataink bizonyitják, nem nevezték sem az egész erdőt, sem annak egyes részeit Szepes-erdőnek, de nem is nevezhették, mert mint láttuk, a Szepesség területe déli terjeszkedése előtt csak a Hernádtól északra eső vidékre korlátozódott.

A Hernádtól északra szintén volt egy őserdő, mely a mai Batizfalvától a szepesi Tátra alján húzódott észak felé, egészen a mai lengyel határokig. Ennek folytatása volt a mai késmárk—lőcse—váraljai úttól északra fekvő erdő. Az összefüggő erdőnek egyes részei a XIII. században kerültek irtás alá. A mai Batiz- és Gerlachfalva területét boritó Csetenye nevű erdőt 1264-ben adományozza el IV. Béla a Máriássy család őseinek.[71] Az ettől északkeletre fekvő területet, noha a király 1209-ben történt eladományozásakor nem nevezi erdőnek, minthogy azonban még ekkor lakatlan volt és rajta Nagylomnicon kivül még az egykori erdőre mutató két Erdőfalva is kialakult, szintén erdőnek tarthatjuk.[72] A Tótpataka körüli erdőt, a mai Rókus területét, 1263-ban adományozza el a király.[73] A mai Borkúttól a lengyel határig terjedő Roda nevű erdőt 1289-ben adja

---

[65] A Szörcsöki Farkas fia Illésnek 1294-ben adományozott erdő határában a Berzétére vezető út emlittetik. Fejér: CD. VI. 1. 304., IV. 2. 299. l.

[66] Fejér: CD. VIII. 3. 130., 132. ll. Dl. 2390.

[67] Dl. 2390., 26.704. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 11. Fejér: CD. V. 3. 246. VI. 1. 304. VII. 3.130. 132. VIII. 5.97. Hazai oklvt. 29. l.

[68] Hazai oklvt. 29. Fejér: CD. IV. 2. 299. l

[69] Fejér: CD. IV. 2. 299. VI. 1. 304. l. N. Múz. Görgey lvt. 1294.

[70] N. Múz. Szirmay lvt. 1277/1283.

[71] Fejér: CD. IV. 3. 183. l.

[72] Fejér: CD. III. 1.76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.

[73] Fejér: CD. IV. 3.138. l.

soltészságba tulajdonosa, Rikolf comes.[74] A Meldur feletti terület szintén erdőség volt, melyet Feketeerdőnek neveznek az oklevelek.[75] Ennek folytatása volt kelet felé a Poprád két partján elhúzódó, Toporc körüli nagy erdő, melyet IV. Béla 1256-ban a Görgey családnak adományozott.[76] A Poprád és a Dunajec között, a mai két Lipnik vidékén szintén nagy erdő volt, melyet 1260-ban ugyancsak a Görgey család kapott adományba.[77]

Erdős terület volt a Poprádtól keletre eső vidék is, amelynek Késmárktól keletre eső részét még 1251-ben is rengetegnek nevezi az oklevél.[78] Ennek az erdőnek Késmárk feletti részét V. István adományozza el a Berzeviczy családnak.[79] Az erdőség keleti folytatása Szepesben a lőcseváraljai út felett ért véget, melynek Almás feletti szakaszát Feketeerdőnek nevezték.[80]

A felsorolt adatok tehát azt bizonyitják, hogy a Szepességet legnagyobb részében még a XIII. században is erdő boritotta és csupán csak a Hernád és a váralja-lőcse-késmárki útvonal között elterülő vidék volt erdőtlen és megtelepedésre alkalmas.

Amikor a jelzett útvonaltól északra és a Poprád mellett elterülő nagy összefüggő erdőség egyes részeinek is jobbára külön neve van, nem állapitható meg, hogy Anonymus Szepes-erdeje az egész erdőségre, vagy pedig annak csak egyes részére vonatkozik-e. Az bizonyos, hogy Szepesnek csak a Hernádtól északra eső vidéket nevezték, tehát Anonymus Szepes-erdeje is csak ezen a vidéken, a Tátra szomszédságában kereshető.

---

[74] Dl. 1252. Wenzel: AUO. IX. 516. l.

[75] Fejér: CD. V. 3. 330. l.

[76] U. ott. IV. 2. 380. l. N. Múz. Görgey lvt.

[77] HO. VI. 103. l. N. Múz. Görgey lvt.

[78] »maxima silva«. Hazai oklvt. 19. l. 1269-ből: Fejér: CD. IV. 3. 514. HO. VI. 157. l.

[79] Berzeviczy lvt. 1291.

[80] 1249-ből: »nigra silva«. Dl. 399. Fejér: CD. IV. 2. 45. l. 1274-ből: Fejér: V. 2. 231. l. Az erdő alsó határa Kolcsó felett huzódott végig. V. ö. 1263-ból: »magna silva«. HO. VI. 115. l. Dl. 13.469. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 13. és 16. 1282-ből: HO. VI. 271. l. A történeti irodalomban majdnem általános az a vélemény, hogy a telepedések megindulásának a korában a magasabb fekvésü helyeket őserdők boritották. Ez a megállapitás azonban, amint Dopsch Középeurópára (Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung. I. k. Wien. 1918. 52. köv. l.) és Mályusz Elemér a Vág völgyére kimutatta (Túrócmegye kialakulása. 97. l.) nem áll meg minden esetben. A tárgyalt területen azonban a felsorolt adatok segitségével elválasztható az erdős és a megtelepedésre alkalmas terület.

A terület nevének, a Szepes szó magyarázatának egész külön kis irodalma van. A Szepesség nevének már a középkorban akadt magyarázója és attól kezdve a névmagyarázat folytonosan foglalkoztatta az embereket. A legújabb időkig teljesen délibábos alapon mindenből magyarázták a helynevet, csupán csak a realitáshoz nem akartak sokáig közeledni, nevezetesen ahhoz, hogy a terület nevét az ottani, a Szepesség birtokbavétele után feltűnő három nemzetiség egyikének nyelvéből lehet megmagyarázni. Őserdőről, mely a Szepesség nagy részét boritotta, tud ugyan mindegyik névmagyarázó, ennek ellenére azonban a Szepességről a honfoglalás előtti időben, mint állandóan lakott területről beszélnek és lakosságát akkorának képzelik el, hogy az állandó elnevezést tudott alkotni és azt az idő viszontagságain keresztül a fajilag többször megváltozott lakosságra át tudta volna örökiteni. A Szepesség nevének magyarázata a XV. század közepén indul meg. Az első névmagyarázó Aeneas Silvius Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa volt, aki a Szepesség nevét a gepidákkal hozza összefüggésbe. Hajnóci József »Szepes vármegye nevei« cimű dolgozatában időrendi sorrendben felsorolja a Szepesség névmagyarázóit, összesen 29-et.

A Szepesség névmagyarázói közül Lazius, Sarnicius, Froelich, Hain és Weber a Gepusia = gepidák háza helynévből, Ransanus és Krones a Scepus meg nem fejtett helynévből, Bonfini és Bohus a magyar Szebb ez!, a német Zipfel = csücsök, a cseh spes = gyorsaság, a tót spizierna = éléstár és a Cepusium = gepidák háza szavakból és helynévből, Xylander a latin sepes = határ szóból, Bél és Schmauk a carpet = kárpátiak népnévből, Szirmay a magyar »Szebb ez!« felkiáltásból, Engel, Schlözer és Hoche a jus cippi = gabonaadó szóból, Genersich és Scholcz a a se-pig-is = csúcsot, jeget látok gót szavakból, Schwartner a tót spis = irott könyvecske szóból, Lányi a német Zipf = csipke szóból, Hradszky a székely Sepsi helynévből, Pirhalla a moldvai Scupos helynévből, Münnich a latin cippus = határőrgrófságból, Czirbusz a cseh-morva scypes = gyepűkészitő szóból, Förster a kelta scip = fatörzs szóból, Weber és Fedor a latin saepes = fenyőerdős határ kifejezésből és Barla-Szabó a német Sippschaft = népcsoport szóból származtatják a terület nevét. Végül maga Hajnóczy is beáll harmincadiknak a Szepesség névmagyarázói közé és a latin sepes = határ magyarázat hiveihez csatlakozik.[81]

---

[81] Közl. XII. 45—62. ll. A Szepesség különböző névmagyarázatait már korábban összeállitotta Wéber Artur: A szepesi nyelvjárás tanulmányozásának története. Közl. VIII. 1—12. ll.

A Szepes helynév magyarázatával legújabban Melich János foglalkozott. A név különböző változatainak az ismertetése után[82] összevetve azokat a Sebes hely- és viznév, az abaujtornai és a háromszéki Szepsi alakváltozataival, nyelvtörténeti alapon arra az eredményre jut, hogy miután a tót, lengyel és német nyelvban hasonló alakok nincsenek, a helynév csak magyar eredetű lehet. A hangtani törvények alapján bebizonyitja azt is, hogy úgy a német Zips, mint a tót Spis és a lengyel Spisz alakok a magyar alaknak az átvételei. A Szepes szó jelentését Melich a szép (pulcher) szóval hozza összefüggésbe.[83]

A Szepes helynév alakváltozatai a XIII. században, tisztán eredeti és teljesen megbizható oklevelek alapján összeállitva a következők: Scepes,[84] Scepez,[85] Scipus,[86] Scypus,[87] Scipes,[88] Scypis,[89] Scipis,[90] Scepus,[91] Scepis,[92] Scepys,[93] Schypus,[94] Zypes,[95] Cypis,[96] Sypes, Sceps, Scyps,[97] Zepus.[98]

---

[82] Az első, 1198. évi adat nem a Szepességre vonatkozik. L. Karácsonyi idézett cikkét. Századok 1901. 1050. l.

[83] Magyar nyelv. 1929. 34—41. ll. A honfoglaláskori Magyarország. 324—329. ll.

[84] 1216: Dl. 74. 1282: N. Múz. Görgey lvt. 1290. Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 7. 1294. és 1297: N. Múz. Görgey lvt.

[85] 1280: N. Múz. Görgey lvt.

[86] 1217/1230: Dl. 79. 1254: Dl. 2514. 1273: N. Múz. Szent-Iványi lvt. 1279: N. Múz. Rhédey lvt.

[87] 1209/1246: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1279: N. Múz. Máriássy és Görgey lvt. 1298: Múz. T. a.

[88] 1264: Dl. 564.

[89] 1264: Múz. T. a. 1270: N. Múz. Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára.

[90] 1264: Dl. 564.

[91] 1243: Dl. 38.875. 1256: N. Múz. Görgey lvt. 1278: Múz. T. a. 1279: Dl. 26.734. 1282: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 8. Görgey lvt. Dl. 14013. 1284: Dl. 26704. 1285: Fekete Nagy: Petróczy levéltár középkori oklevelei (Petróczy regeszták). 7. (8.) stb. A kiadott oklevelek többnyire ezt az alakot közlik, tekintet nélkül az eredeti oklevelek irásmódjára.

[92] 1264: Dl. 564.

[93] 1269: N. Múz. Szent-Iványi lvt. 1270: N. Múz. A Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára.

[94] 1251/1281: Dl. 346.

[95] 1258: N. Múz. Görgey lvt.

[96] 1289: Dl. 1252.

[97] 1291: N. Múz. Berzeviczy lvt. Múz. T. a.

[98] 1280: Dl. 1008. 1285: Dl. 26735. 1290: N. Múz. Görgey lvt. 1294: Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 2. 8.

Ezek a különböző alakváltozatok mind Melich megfejtését támogatják.

Melich eredményeinek a helyességét nem gyengiti meg Gréb Gyula és Moór Elemér hozzászólása sem. Gréb Németország különböző vidékéről felemlit nyolc helynevet,[99] amelyek alapján arra az eredményre jut, hogy a terület neve német eredetű és a Zips német alakot magukkal hozták a német telepesek.[100] Amikor a Gréb által felsorolt 8 helynév közül csak kettőnek a történeti fejlődését ismerjük és azok is nagyon messze állanak a nálunk aránylag későn kimutatható Zips formától, kérdés, szabad-e a két utóbbi alakhoz oly messzemenő következtetéseket fűzni, különösen amikor az egyikben nyilvánvalóan a német helynévképzésben annyira szokásos zu- összetétel szerepel.[101]

Moór megfejtése két pontból indul ki. Az egyik az, hogy a Debrecen melletti Szepes helység első előfordulási alakja 1235-ben Zeb, majd pedig Zepus, Zepes, Scepes. Az első előfordulási forma után feltételez egy szláv s(v)ib(a) tövet, melynek származékai, a Svidovec, Sciboech somerdőt (Kornelkirschenwald) jelentenek. Minthogy a mai Szepesség Anonymusnál mint silva Scepus, Szepes-erdő alakban jelenik meg, a terület tehát kezdetben erdőt jelöl. Abból a körülményből, hogy ezt az erdőt, melyet a mai Szepesi Érchegységgel azonosit, a tornamegyei Somogy, Szepsi, a sárosi Szeben (a sip tőből) és az abaúji Somos helységek veszik körül, arra a megállapodásra jut, hogy a szepesi erdőségre a som jellemző volt és igy a Szepesség a tót sib tőből vette a nevét.[102]

További fejtegetése közben maga Moór is észreveszi, hogy az olyan őserdőre, mint amilyen a Szepesség volt, nem igen illik rá az erdőalji bokortól, a somtól vett elnevezés, azért állitását azzal a magyarázattal igyekszik elfogadhatóbbá tenni, — feledve azt, hogy a somot a vidék jellegzetes növényének mondotta, — hogy az ember nem mindig a jellemzője után nevezi a vidéket, hanem inkább arról, ami az ember életmódjára jelentőséggel bir. Eltekintve attól, hogy megállapitásaink szerint a Szepes-erdő csak a

---

[99] Zips, Zipsdorf, két Zipsendorf, Zipshausen, Zipsmühle, Zipskretscham, Zits (1285: Zübtz, 1272: Zueptzer) és végül az 1168-ban előforduló Cybazlaundorf alakot, melyet a szerző Zipsleindorfnak olvas.

[100] Zu dem Namen »Zips«. Karpathenland. II. 121—130. ll.

[101] A német nyelvben gyakori elvonás (Anlautskürzung) és áttapadás (Anlautserweiterung) sok példáját idézi Schwartz Elemér: Nyugatmagyarországi német helységnevek. 30—31. ll. Igy lesz-pl. a zu Uzzenhof alakból Zusenhofen stb.

[102] Der Name Szepes-Zips. Karpathenland. II. 145—149. ll.

Hernádtól északra eső erdőt jelenti, kérdés, lehet-e a Szepes-erdőre nézve jellemzőnek nevezni a somot, amikor a Szepességen a Körtvélyes, Almás, Dubrava, Monyorós, Tornában Almás, Feketefűz, Hárskút, Jablonca, Meggyes, Abaujban Füzi, Komlós, Szőllős, Sárosban pedig Héthárs, Dubrava, Komlós, Kökényes, Monyorós, Nyires, Szilva stb. középkori helyneveket találunk.[103] Ezek közül Almás és Monyorós után az almát és mogyorót, minthogy többször előfordulnak, éppúgy lehetne a vidék jellemzőjének mondani, mint a somot. Nem feszegetve azt, hogy az emberek életmódjára a som mennyiben bir több jelentőséggel, mint az alma, vagy a többi felsorolt fák, csak azt kivánjuk leszögezni, hogy az egyetlen szepesi Sümeget kivéve, a som szó sohasem fordul elő középkori határlevelekben a Szepességen, ahol a Szepes-erdő volt. Csak a XIII. századi határlevelek adatait sorolva fel, előfordulnak az éger-,[104] a fenyő-,[105] a lucfenyő-,[106] a szil-,[107] a bükk-,[108] a hársfa,[109] a szemercse bokor,[110] a szemerekfa törzse[111] és a jávor-erdő,[112] de a som sohasem.

---

[103] Csánki: Magyarország történelmi földrajza. I. 202—315. ll.

[104] egurfa, 1251: Hazai oklvt. 19. l.

[105] feneufa, 1251: Hazai oklvt. 19. l. 1270: N. Múz. A Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára.

[106] Luchfenew, 1255: Hazai oklvt. 29. l.

[107] zylfa, 1277: Dl. 974.

[108] bik, 1285: Fejér: CD. V. 3. 303. l. 1290: N. Múz. Berzeviczy lvt.

[109] hasfa, 1251: Hazai oklvt. 19. l. 1269: HO. VI. 157. Fejér: CD. IV. 3. 514. l. lypa, 1282: HO. VI. 274. l. Hasmezeu, 1282: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 11.

[110] arbor Zemerek, 1263: Fejér: CD. IV. 3. 129. VI. 1. 301. 1282: HO. VI. 276. l.

[111] truncus Zemeryk, 1251: Hazai oklvt. 19. l. Zimiriktu, u. ott.

[112] Jawore erdő, 1260: HO. VI. 103. l.

A SZEPESSÉG BENÉPESÜLÉSE.

A Szepességnek a magyarság által történt birtokbavétele előtti korával szigorúan vett tudományos oldalról még senki sem foglalkozott. Történtek már ugyan kisérletek a Szepesség őskorának a megírására, azonban ezeket nem tekinthetjük egyébnek gyarló, tudománytalan próbálgatódzásoknál.

Münnich Sándor a Szepesség őskoráról írt munkájában végigvonultatja a Szepességen a népvándorlás összes népeit, amelyek közül főleg a keltáknak tulajdonit nagy szerepet a Szepesség kialakulásában; szerinte Lőcse, Sümeg, Ruszkin, Kojsó, Grénic, Margitfalva, Folkmár, Krig és Mindszent kelta eredetű falvak.[1] A Szepesség különböző vidékeiről rengeteg szétszórt leletet sorol fel, amelyeket arányosan eloszt a különböző történeti korok között, de sem ő, sem pedig követői nem tudnak felmutatni egy rendszeres ásatásból eredő, kormeghatározó jellegzetességgel biró leletet.[2] Nincs feltárva a Szepességen egyetlen, a magyar honfoglalást megelőző korból származó telep vagy sir sem. Münnich leleteiben együtt szerepelnek az

---

[1] Münnich Sándor: A Szepesség őskora. A Szepesmegyei Történelmi Társulat milleniumi kiadványai. I. 242. l.

[2] Archeologiai Értesitő. Uj folyam IX. 57. XI. 18. XX. 157. XXIII. 38. l. Hajnóci R. József: A szepesi bányavárosok története. 25—38. ll. Weber: Ujabb adalékok Szepesmegye történetéhez. 2—4. ll. Greisiger Mihály: Tátraaljánk a történelemelőtti korban. A Magyarországi Kárpátegyesület Évkönyve. XX. 43. l. V. ö. még: XIX. 1. l. — Münnich történeti érzékének teljes hiányára vall az a komoly történettől távolálló, a Szepesség XIII. századi szereplőit regényes elbeszélésbe belegyúró meséje, melyet Hradszky: Vándorlások a Szepességen cimű dolgozatába átvett. A Magyarországi Kárpátegyesület Évkönyve. 1883. 116—118. ll.

emberi csontok az állati maradványokkal, köztük a mamut, a viziló(!) és az oroszlán(!) megkövült csontjaival.[3]

A Szepesség őskorára vonatkozó megállapitások annyira naivak, hogy azok még a régészetben tájékozatlanok kétkedését is felkeltik. Ilyen Münnichnek az a felfogása, mely az ótátrafüredi régi Szontág szanatórium ásatásakor talált Aurelianus-érem lelőhelyét elsődlegesnek tartja.[4] Amikor Ótátrafüred területe, eltekintve ezer méteren felüli magasságától, a honfoglalástól a múlt század elejéig őserdő volt, kérdés, hogy Aurelianus korától a honfoglalásig eltelt idő elegendő volt-e egy őserdő kialakulására, még ha olyan magasságban fel is tételezünk emberi lakóhelyet.

A Szepességnek a magyar honfoglalást megelőző korbeli lakosságát Münnich és követői szlávnak tartják[5] és tényként azt állitják, hogy Igló területén a honfoglalás előtt két »ószlovén« község Brusznik és Szlojján állottak.[6] Münnich igazolatlan állitásából kiindulva és a magyar uralom előtti lengyel fennhatóság meséje után Pajdussák az őslakó szlávokat lengyeleknek tartja,[7] sőt tovább fejlesztve elméletét, fenti megállapitása után egy évre már Sümeg, Illésfalva és Daróc községekben meg is nevezi a lengyelek által még a honfoglalás előtt megtelepitett községeket.[8]

Minthogy a fenti következtetések alapja teljesen hibás, a Szepesség őskoráról, illetve magyar birtokbavétele előtti koráról semmi biztosat nem mondhatunk. A Münnich által felsorolt kő- és az azt követő korszakokból származó eszközök alapján annyi ugyan megállapitható, hogy a Szepesség már régebben is lakott terület volt. A rendszertelenül összegyűjtött és ismertetett leletek között azonban egy sincs, mely egymagában véve arra engedne következtetni, hogy a Szepességnek közvetlen a magyarság által történt birtokbavétele előtti időkben lakossága lett volna és az szláv volt.

Az bizonyos, hogy amikor a Szepesség az okleveles adatoknál feltűnik, lakossága már három nemzetiségre, magyarra, szlávra és németre tagozódik. A magyar lakosság, mely kezdetben kizárólag a határőrökre és hozzátar-

---

[3] Münnich Sándor: A Szepesség őskora. 183. l.

[4] U. ott. 206. l.

[5] U. ott. 251—252. ll. Svábу Frigyes: A Lengyelországnak elzálogositott XIII. szepesi város története. 22. l.

[6] Münnich Sándor: Igló története. 36—37. ll. Förster: A Szepesség a tatárjárás előtt. Közl. VII. 1. l. Pajdussák Máté: Márkusfalva. Közl. XIII. 112. l. Smögen, Sperdorf und Sans-Souci. Közl. XIV. 5. l.

[7] Közl. XIII. 109—110. ll.

[8] U. ott. XIV. 2—3. ll.

tozóikra korlátozódott, amint láttuk, minden valószinűség szerint a XI. század első felében telepedett le.

A szlávság bevándorlásának kora nem állapitható meg. A Szepestől délre fekvő vidéket, amint Melich megállapitotta, délszlávok lakták.[9] Ezeknek a Szepesség birtokbavételétől a XIII. század elejéig eltelt másfél évszázad alatt bő alkalmuk volt az északfelé való vándorlásra. Minthogy azonban megállapitható, hogy a magyarságnak az erdős vidék felé való terjeszkedésekor a Felvidék több helyén, főleg a folyóvölgyek környékén talált elszórt telepekben élő szláv lakosságot,[10] elfogadhatjuk a szepesi íróknak azt az állitását, hogy a Szepességen is talált a magyarság ilyen elszórt, minden politikai közösség nélküli gyér szláv lakosságot.

A magyarság a honfoglalás utáni időre eső terjeszkedésekor nem mint hóditó, hanem mint békés foglaló lép fel. Az újonnan birtokba vett terület lakosságát, az emberi munkaerő megbecsülésének ebben a korszakában nem pusztitotta ki, hanem azt, mint alsóbbrendű népelemeket bevonta a továbbterjeszkedéskor létesitett közigazgatásba, a várispánságba.[11] A magyarság a birtokba vett területen, akár karddal foglalta el azt a honfoglaláskor, akár későbbi békés terjeszkedése folyamán, ha ott kialakult névvel biró telepeket, határjeleket talált, azokat többnyire átvette és maga csak ritkán alkalmazott új elnevezéseket. Ennek bizonyitására elég a szinmagyarság által megszállt Csongrád, Veszprém stb. és a későbbi terjeszkedés folyamán a terület birtokbavétele előtt szlávok által gyéren lakott Torna[12] és Turóc[13] vármegyék szláv neveinek átvételére utalni.

Éppen ezek a nyelvi elnevezések szolgáltatnak értékes adatokat a Szepesség birtokbavételekor ott talált lakosság tömegének a megállapitására. A Szepes név, mint Melich János árpádkori adatokból vett bő analógiák alapján megállapitotta, magyar eredetű.[14] Ugyancsak magyar nyelvi elnevezés a Poprád folyó neve is, mely a délszláv paprad = páfrány szóból került a magyar nyelvbe. A magyar alakot vette át a tót és a lengyel nyelv Poprád alakban, úgyszintén a magyar nyelvből származik a jóval később jelentkező Popper német alak is.[15] Valószinüleg magyar eredetű a

[9] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 109. l.

[10] Mályusz: Túrócmegye kialakulása. 19. és köv. ll.

[11] U. ott. 43—52. ll.

[12] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 108—109. ll.

[13] Mályusz: Túrócmegye kialakulása. 101—102. ll.

[14] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 321—327. ll.

[15] U. ott. 327—329. ll. Minden magyarázat nélkül szláv eredetűnek tartja Förster a Poprád nevét, mely szerinte a lengyel prad (= vizesés alatti folyó) szóból származik. Közl. VII. 1. l.

Hernád neve is,[16] melynek mélyhangzós Harnád alakját csak a XIV. században szoritja ki a Szepességen állandósult Hernád alak.[17] Magyar származása és mély hangú változatának eredetisége mellett bizonyit az is, hogy Abauj és Zemplén vármegyék területén, ahol a magyarság jóval tovább megtartotta nemzetiségi túlsúlyát, a Harnád alak a XV. századig úgyszólván állandó maradt.[18] A Harnád német neve, a Hunrád, Chundert, Chonrad, csak 1300-ban fordul elő eredetiben is ismeretes oklevélben,[19] igy valószinű, hogy szintén a magyar alakból keletkezett a folyó német neve. Az a vélemény tehát, mely szerint a Harnád, Hernád név az ófelnémet hornath szóval, amelynek ágas-bogas, kanyargós a jelentése, lenne azonos, a német alak késői feltűnése miatt valószinütlen magyarázat.[20] Az elsoroltakon kivül a magyarság adott még nevet a lőcsei hegységnek is. Ennek a váralja-lőcsei úttól északra, a Poprádtól keletre és délre eső, a sárosi határig nyúló, jó sokáig irtatlan erdőnek a neve Szemenye.[21] A szónak magyar eredete mellett bizonyit, hogy e hegységnek az 1286-ban feltűnő szláv neve, a Timnic, a magyartól teljesen eltér.[22]

---

[16] Pais: Magyar Anonymus. 118. l.

[17] Wagner: Analecta. I. 297. l. Bárdossy: Suppl. 50. Fejér: CD. IV. 2. 64. l. Dl. 25052. N. Múz. Szirmay lvt. 1282/1383. Dl. 1386. stb.

[18] Csánki: Magyarország történelmi földrajza. I. 213—214. ll.

[19] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 5. és 3. 4. 13.

[20] Kemény Lajos: Abauj- és Tornavármegye története a honfoglalástól. Közlemények Abauj-Torna vármegye múltjából. 1911. 22—23. ll. A Hernád nevét a Poprádéhoz hasonlóan, de szintén minden bővebb magyarázat nélkül a szláv nyelvből vezeti le Förster, aki szerint a Hernád név az ószláv hrnati (= hegyi viz) szóval azonos. Közl. VII. 1. l. Nem szabad összetéveszteni a Hernád szó eredetét a vasmegyei Hernád-, Herand-, Hernalt-mesteri helynév eredetével, mely kétségtelenül személynévi eredetre megy vissza. Csánki: Magyarország történelmi földrajza. II. 755. l. A Hernád folyó nevével azonos eredetű a pestmegyei Harnad, Hernád birtok neve. Csánki: Magyarország történelmi földrajza. I. 29. l.

[21] Scymina. 1256: Görgey lvt. (Fejér: CD. IV. 2. 380. l. rosszul Scynna.) Zemene 1260: N. Múz. Görgey lvt. 1278—1290. N. Múz. Görgey lvt. Fejér: CD. VI. 1. 45. HO. VI. 103. l. Zemena 1277: Dl. 974. Schymena 1278: Görgey lvt. HO. VI. 227. l. Zeemene, Scemenye, Zemenye nevű helységet találunk a középkori Vasmegyében. Csánki: Magyarország történelmi földrajza. II. 796. l. A Szemenye elnevezés, minthogy Zeme nevű magyar személynév van és a XIII. században a Szepességben is előfordul (1280: O. L. Thőke lvt. Dl. 14018.), hasonló képzésűnek tartandó a Csete, Petk és Velk személynévből képzett Csetenye, Petenye és Velkenye szepesi helynevekkel.

[22] Fejér: CD. V. 3. 334. Bárdossy: Suppl. 253. l.

Ha tehát a magyarság adott nevet a területnek és a Szepesség két főfolyójának és egy nagy hegységének, a birtokbavétel idején nem tételezhetünk fel valami nagyszámú lakosságot és kialakult határneveket, mert a magyarság ezeket a helyi elnevezéseket, mint több példával igazoltuk, valószinüleg átvette volna.

Ezt a megállapitást támogatják a régészeti és a nyelvtudomány eredményei is. Br. Richthofen »A szláv kérdés Magyarország régibb középkori archeológiájában« cimü dolgozatában megállapitotta, hogy a honfoglaláskor Magyarország területén talált szláv lakosság igen gyér lehetett.[23] Melich kutatásai szerint pedig a szepességi szláv határnevek mind jóval későbbiek, mint a Gömör-örök feltelepülése. A Tátra neve a tótban is jövevény szó.[24] A Magura helynév a XIII. század végénél és a XIV. század elejénél nem régibb.[25] Ugyancsak XIV—XV. századi keletkezésü tót hely- és hegynevek a Ziár és a Zd'ar.[26]

Az a körülmény, hogy a Szepességnek, a Hernád és Poprád folyóknak, továbbá a Szemenye hegységnek a határőr magyarság adott nevet, feltételezi még azt is, hogy a magyarság, eltekintve a kevés számú szláv lakosságtól, egyedül lakta a Szepességet annyi ideig, amennyi ezeknek a helyneveknek a kialakulására és megerősödésére szükség volt. Hogy a Szepességnek jóideig egyedüli lakói a lándzsásnemesség ősei, a Gömör-örök voltak, bizonyitja a lándzsásnemességnek az országos jogtól eltérő politikai és magánjogi berendezkedésének oly fokú megerősödése is, hogy az az országos jog hatásának akkor is ellent tudott állni, amikor a tatárjárás által erősen megritkult lándzsásnemesség területe korábbi nagykiterjedésével szemben alig pár falura zsugorodott össze.[27] A lándzsásnemesség ősi berendezkedésének ez a megerősödése és ellenálló képessége, amikor az ősi szervezetben élő, szintén körülzárt telepek, mint a fehérmegyei bessenyőké, beolvadnak az országos jogba,[28] csak úgy érthető meg, ha feltételezzük, hogy a lándzsásnemesek sokáig nem voltak kitéve az országos jog hatásának, vagyis jóideig a Szepesség egyedüli lakói voltak.

Nagyszámu lakosságnak a befogadására a XI—XII. századi Szepesség nem is volt alkalmas, mert amint láttuk, legnagyobb részét még a XIII. században is erdő

---

[23] Archeologiai Értesitő. XL. 138. l.

[24] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 373. l.

[25] U. ott. 368. l.

[26] U. ott. 369. l.

[27] Részletesen kifejtve a lándzsásnemességről szóló fejezetben.

[28] Csánki: Magyarország történelmi földrajza. III. 299—300. l.

boritotta és csak a Hernádtól északra eső dombvidék volt alkalmas a megtelepülésre. A Gömör-őröknek a Szepesség területére való feltelepitésekor az a sajátságos helyzet állott elő, hogy a Hernádtól délre felállitott gyepűvonal mögött egy hatalmas erdőség vonult végig, ahol a határőrök megtelepedésre alkalmas és életmódjuknak megfelelő területet nem találtak.

A honfoglalást követő századok nem sokat változtattak a magyarság életmódján, azért az állattenyésztést még a XI—XII. században is túlsúlyban lévőnek kell tartani a földműveléssel szemben. Ennek a pásztorkodó életmódnak semmiesetre sem volt megfelelő a Hernádtól délre eső erdős és hegyes vidék. Az állattenyésztés számára alkalmas területet csak a Hernádtól északra találtak a határőrök. Foglalkozásaiknak megfelelőleg tehát a feltelepedés után nyomban használatba kellett venniök a gyepűelvét, a Hernádtól északra eső vidéket is, amelyet minthogy azon az okleveles korszak elején sem ismerünk erdőt, a korábbi időben is erdőtlen területnek kell tartanunk.

A művelés alá vett föld terjeszkedésével és a nyájak elszaporodásával kapcsolatban a használatba vett Hernád feletti sáv folyton északabbra tolódott. A biztonság, mely egyrészt a határőri szervezetben, másrészt a Podolinnál soha lejjebb nem nyúló lengyel határtól való nagy távolságban rejlett, a Szepességtől délre és délkeletre eső vidékek sűrűbb lakosságát arra bátoritotta, hogy könnyebb boldogulás és nagyobb vagyonszerzési lehetőség reményében felköltözzenek a Szepességnek a gyepűvonal felett elhúzódó, a határőrök által birtokba nem vett részeire. Az új telepeseknek a megjelenésével egymásután keletkeznek a Hernádtól északra eső vidéken az új községek. A határőrökről, akiket az állandó katonáskodás, saját maguk és családjaik fenntartása eléggé lekötött, nem igen tételezhetjük fel, hogy nagyobb szabású erdőirtást végeztek volna, csupán a földművelés intenzivebbé válását kell elismernünk annak következtében, hogy az ország belsejétől elzárva ellátásukról saját maguknak kellett gondoskodni.

A szepesi írók többségének megállapitása szerint a magyar határőrök után a Szepesség első telepesei németek voltak, akik, mint ahogy egybehangzóan állitják, II. Géza alatt jöttek be az országba.[29] Noha azt a felfogást

---

[29] Bárdossy: Suppl. 61. l. Sváby: A Lengyelországnak elzálogositott XIII. szepesi város története. 9. l. Pitkó: Közl. V. 92. l. Hain Gáspár lőcsei krónikája. 7. l. jegyzet. Pirhalla: A szepesi préposiság vázlatos története. 4. l. stb.

Szabó Benő[30] és Münnich Sándor[31] már régebben megcáfolták, a régi elméletnek még mindig akadnak hivei, akik azt a felfogást, hogy az erdélyi és a szepesi németek egyidőben telepedtek meg,[32] elfogadját, sőt továbbfejlesztik. A legképzettebb szepesi történetíró, Bruckner szerint is II. Géza alatt vándoroltak be a szepesi szászok.[33] Bruckner később ezt a felfogását, elfogadva Borics várispánságának meséjét, megtetézi azzal a megállapitással, hogy a bevándorlás már a XII. század elején megkezdődött és II. Géza alatt csak nagyobb méreteket öltött.[34] Ezt az állitását arra alapitja, hogy szerinte a németek bevándorlásának idejét illetőleg az összes krónikáink II. Géza korára mutatnak.[35] Lássuk tehát, mit mondanak összes krónikáink. A lőcsei krónika, amint az közismert, a szepesi németeket őslakóknak tartja és a bibliai Szemtől származtatja őket.[36] A Wagnernél szemelvényesen közölt Leibiczer-krónikában és a karthauzi krónikában[37] a szászok bevándorlására nem találunk adatokat. A szepesszombati krónika szerint a szászok egy Béla nevű király alatt vándoroltak be a Szepességbe, minthogy azonban a krónika szerzője nem tudja, hogy az melyik Béla volt, korát jellemző bizonyitékok alapján Vak Béla mellett dönt.[38] Igy festenek tehát összes krónikáink, melyek közül azonban egyetlen egy sem teszi II. Géza korára a szepesi szászok betelepedését, mint ahogy Bruckner összes krónikáinkról állitja.

A szászok betelepedésének emlékét a késői utódok már személyhez fűzik. A 24 szepesi város plébánosainak fraternitasa 1556-ban egy Rajnaldus nevű személyről úgy emlékszik meg, mint a szepesi szászok első vezéréről, vezetőjéről és egy tőle kapott egyházi kiváltságot tartalmazó oklevélről beszél.[39] A Rajnaldus személyével kapcsolatos,

---

[30] A szepesi szászok. 49—50. ll.

[31] Igló története. 48—49. ll.

[32] Bárdossy: Suppl. 61. l.

[33] A szepesi városok szövetségének értelmezése. Közl. III. 89. l.

[34] Die Vergangenheit der Zipser Sachsen. Közl. XII. 6. l.

[35] »Ansiedlungen in grossen Maastabe begannen aber laut sämtlichen Chroniken erst unter Geza II.«

[36] Hain Gáspár lőcsei krónikája. 5—6. ll.

[37] Wagner: Analecta. II. 40—68., 69—79. ll.

[38] Évk. VII. 24—25. ll.

[39] Wagner: Analecta. II. 257—259. ll. Rajnald személyét még jobban megeleveniti Pirhalla, aki a szászok állitólagos vezérét Rajmund antiochiai herceggel azonositja. Pirhalla meséjének van ugyan történeti magva is, azonban az antiochiai hercegek francia eredetűek lévén (Századok, 1886. 867—885. ll.), alig tételezhetjük fel róluk, hogy a szászok vezetői lettek volna. Az pedig egyenesen képtelen állitás, hogy

a XVI. század közepén feltűnő és valószinüleg ekkor keletkezett mesét több felsorakoztatott oknál fogva tagadják már Sváby és Szabó Benő.[40] Ezeknek bizonyitékaihoz még, mint a legnyomósabbak egyikét azt tehetjük hozzá, hogy ha ez a Rajnald és az 1556-ban idézett oklevele egyáltalán léteztek volna, nem rejtették volna el a szepesi szászok az oklevelet, hanem azzal a XIII. század végefelé folytatott nagy dézsmapöreikben[41] és későbbi alkalmakkor is, amikor kiváltságaik érvényesitéséről volt szó, kétségtelenül előhozakodtak volna.

A szepesi íróknak a szászok II. Géza kori betelepülésére vonatkozó általános véleményétől eltérőleg Sváby Frigyes megállapitása szerint már a II. Géza korát megelőző időben is telepedtek le szászok a csak nagyjában lakott Szepességre,[42] Münnich pedig, minthogy történetileg nem mutatható ki a szászoknak ez a korai tömeges betelepedése, bevándorlásukat a tatárjárás utáni időre teszi.[43]

A II. Géza korabeli bevándorlást ténynek fogadja el ugyan legtöbb szepesi iró, mégis a tömeges, egyidőben történt betelepedés elméletével szemben az apró csoportos, különböző időben történt bevándorlás mellett foglal állást és a németek által legkorábban benépesitett területnek a Poprád vidékét tartja azon az alapon, hogy a lengyelországi Nowytargnak a Szepességgel szomszédos vidékére vonatkozó oklevél ott 1204-ben sziléziai németeket emlit.[44]

---

a Szepességen a későbbi keletkezésü Hundertmark és Majerka birtokokat kapták volna adományba. Pirhalla: A szepesi prépostság vázlatos története. 4—5. ll. A mesén kapva Görgey Albert, valószinüleg Görgey István dolgozata alapján (Századok, 1904. 30. l.), Rajnaldot megteszi családja ősévé, akit Szent Lászlóval hivat be az országba és a Szepesség földjére telepittet le. Rajnald korához azonban nem ragaszkodik következetesen, mert a munkája végén levő I. számu genealógiai táblán Rajnald neve mellett az 1052, 1092. és 1130-as évszámokat szerepelteti, később azonban erről megfeledkezve, valószinűleg Pirhalla nyomán, Görgey Arthur ősfa-féle leszármazási tábláján Rajnald korát egy századdal későbbre teszi és neve mellé az 1173—1196-os évszámokat irja, nejéül pedig Konstanciát, Rajmund antiochiai hercegnek, III. Béla apósának az özvegyét szerepelteti. A Görgey és Sváby nemzetség történetéből. 6. l. és leszármazási táblák.

[40] Sváby: A Lengyelországnak elzálogositott XIII. szepesi város története. 11—12. ll. Szabó Benő: A szepesi szászok. 60—61. ll.

[41] Fejér: CD. V. 3. 47. VI. 2. 73. ll. Bárdossy: Suppl. 194. l.

[42] Sváby id. munkája. 9. l. Lásd még: Pitkó: Közl. V. 92. l. Bruckner: Közl. XII. 36. l.

[43] Münnich: Igló története. 48—49. ll.

[44] Bárdossy: Suppl. 6. l. Az oklevél kelte különben is téves és a helyes évszám: 1234. Kaindl: Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern. I. 98., 126. ll.

Pitkó János pedig már teljes részletességgel felsorolja a bevándorlók őshazáját és a bevándorlás korát is. Eszerint a Szepesség első német telepesei flandriaiak voltak. Ezek után 1141—1161. között a Rajna és Mosel vidékéről, a Trier, Mainz és Koblenz által körülzárt területről jönnek a Szepességbe német telepesek, 1142—1150. között Türingiából és Sziléziából, 1250. körül pedig Bajorországból vándorolnak be a németek nagyobb rajokban.[45] Ezeket az adatokat azonban, minthogy bizonyitva nincsenek, a többi szepesi mesék közé kell sorolnunk.

A szepesi szászokra vonatkozó első okleveles adataink a tatárjárás utáni időkből származnak és az ezt megelőző időre vonatkozólag semmiféle adattal nem rendelkezünk. Ezért van annyi vélemény a szepesi szászok eredetét és bevándorlási korát illetőleg. Ezeknek a föltevéseknek nagyrészét, amint láttuk, nem tekinthetjük egyébnek, mint minden indokolást nélkülöző, történeti tényként beállitott hipotézisnek, vagy pedig csak egyszerű mesének. Mindezek ellenére is kétségtelen tény, hogy amikor a szepesi német telepesek a tatárjárás után feltűnnek, már privilégizált városuk, több, az akkori viszonyok között népesnek mondható telepük van; számuknál fogva a magukkal hozott és itt továbbfejlődött önkormányzatukat királyi privilégiummal erősitletik meg. Mindezek a körülmények arra mutatnak, hogy a szepesi szászok bevándorlásának az idejét jóval a tatárjárás előtti korban kell keresnünk, ha támogató érvek nélkül nem is fogadhatjuk el a II. Géza uralkodása alatti bevándorlás erősen kifejlesztett elméletét.

A Szepesség német telepesei származásának és őshazájának a kérdésével legkomolyabb alapon Gréb Gyula foglalkozott. A Szepességen ma élő nyelvjárások alapján megállapitja, hogy a Poprád és Hernád vidékének, az úgynevezett felsőszepesi nyelvjárás területének lakossága két csoportban telepedett le a Szepességen. A régibb telepesek hazája a nyugati Érchegység szászországi vidéke volt, az újabb telepesek pedig Sziléziából, Grünberg vidékéről vándoroltak be. A gölnicvidéki, az úgynevezett alsó szepesi nyelvjárás területének lakossága északtüringiai, bajor és keleti frank eredetű.[46]

Ez a nyelvjárások alapján kiinduló eljárás a legkomolyabb az eredet kérdésének a tisztázására, azonban a

---

[45] Pitkó: Szepesváralja ipartörténete a céhintézmény korában Közl. V. 92. l.

[46] A szepesi németek nyelve és eredete. A Szepesség. Emlékkönyv a Szepesi Egyesület Budapesten 50. évfordulójára. 54—56. l.

nyelvjárásoknak több mint hétszáz éves itteni keveredése az eredet kérdésének a megoldására egyetlen és biztos alapot ma már nem nyujthat. Grébnek a mai élő nyelvjárások alapján leszűrt eredményei tehát, természetesen rajta kivül álló okokból nem fejthetik meg teljes biztonsággal az eredet kérdését. Kevesebb, de mindenesetre biztosabb alapot adnának hasonló eljárás alapján a középkori okleveleknek német határneveket tartalmazó adatai. Ezeknek a német határneveknek pontos feljegyzésében annál inkább megbizhatunk, mivel a szepesi káptalan 1335. évi tanúsága szerint a káptalan jegyzői többnyire németek szoktak lenni.[47]

A szepesi íróknak azt a lengyel analógia kapcsán kelt állitását, mely szerint a Szepességen a legrégibb német telepek a Poprád mentén voltak, a tatárjárás előtti időből sem okleveles anyaggal, sem helytálló következtetésekkel bizonyitani nem lehet. A németeknek a Szepességbe való bevándorlásának útját, tekintve, hogy az őserdő miatt a legkorábbi időben csak a Hernádmentén telepedhettek meg, más irányban kell keresnünk.

Az erdélyi szászok bevándorlása, amint okleveles anyaggal is kimutatható, II. Géza alatt történt.[48] A Szepességgel szomszédos területen is találunk már elég korai időben németeket. Abauj vármegye területén a XIII. század elején 9 falu német lakik,[49] sőt nagyszámuk folytán bizonyos önkormányzattal is rendelkeztek, mert 1222-ben külön ispánjuk, a comes Teutonicorum emlittetik.[50] Ezzel az abauji németséggel, amint nyelvészeti oldalról megállapitották, rokon az alsószepesi, gölnicvidéki és a gömöri németség.[51] Ezeknek a németeknek a letelepedése visszanyúlik a XII. századba, amit korán kialakult autonómiájukon kivül a nyelvtudomány is eléggé igazol. Melich megállapitása szerint a Gölnic folyó neve az ószlávban Gnilec volt, ebből származik a német Gilnitz = Gölnic alak és a német alakból való a folyó és város magyar neve, mely tótul Hnilecnek hangzott. Minthogy pedig a tót »H« hang 1200 előtt »G«-nek hangzott, a Gölnic alak az ótót nyelvből még 1200 előtt került a németbe.[52] Ezek sze-

---

[47] N. Múz. Berzeviczy lvt., az oklevelet bő magyarázattal közli Fejérpataky: Hiteles hely, mint névmagyarázó. Magyar Nyelv. 1918. 169—170. ll.

[48] Fejér: CD. II. 250. Zimmermann—Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. 344. l.

[49] Karácsonyi—Borovszky: Regestum Varadiense. 259. pont.

[50] U. ott. 325. pont.

[51] Gedeon Alajos: A mecenzéfi nyelvjárás. 6., 70. ll.

[52] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 371. l.

rint ennek a vidéknek lakosságát a XI. század utáni bevándorlóknak kell tartani.

Nemcsak a Szepesség keleti része benépesülésének, hanem a Szepesség alatti, korán bevándorolt németség továbbterjeszkedésének a kulcsát is megadják Szepesolaszi kiváltságlevelei. Az 1243. évi kiváltságlevél tornavai, tornai Olaszinak szól, mely első látásra bizonyitja, hogy a feltelepedés a Szepesség alatti vidékről, tehát a rokon abauji és gömöri németség köréből történt. Az oklevél szerint adójukat a Kálmán herceg korában szokásos módon fizetik, ami azt bizonyitja, hogy már Kálmán herceg korában, aki 1229-ben kétségtelenül a Szepesség hercege volt,[53] a Szepességen voltak.[54] Az olasziak egyházának a szepesi káptalantól való függetlenségéből pedig már fentebb megállapitottuk, hogy Olaszi egyháza és vele együtt a város keletkezése is visszanyúlik a XII. századba.

Olaszinál korábbi német telepet a Szepességen nem lehet kimutatni, ami kétségtelenül azt bizonyitja, hogy a németek először a Hernádmentén telepedtek meg, a Szepességbe történt bevándorlásuk pedig nem kivülről, hanem az ország belsejéből, Abauj és Torna vármegyék területéről történt. A németek abaúji eredete visszanyúlik a XII. századba,[55] ami nem teszi lehetetlenné azt a felfogást, mely szerint ezek a németek Erdély német telepesei valamelyik csoportjának északra csapódott töredékei lennének,[56] legalábbis Olaszinak korai feltűnése és villa Latina neve, tekintettel, hogy Erdélyben is több villa Latina, Wallendorf található a középkorban,[57] a vallon rokonság alapján emellett bizonyit. Valószinűleg ennek az Olasziban megtelepedett németségnek további terjeszkedése folytán keletkezett Váralja és több, a két gyepűvonal közé eső helység, amelyeknek eredete szintén visszanyúlik az oklevelekben oly szegény tatárjárás előtti időre.

Úgy Olaszinak korai feltűnése, tornavai jelzője, a tornai és abauji németségnek korai bevándorlása és észak felé való terjeszkedése kétségtelenül amellett bizonyitanak, hogy az első szepességi német helységek a Hernádmentén keletkeztek. Ezzel a megállapitással szemben elesik az a régi felfogás, mely szerint a Szepességnek németekkel legkorábban benépesitett vidéke a Poprádmente volt. Amikor a Szepességnek az egész Nagyőr feletti vidéke a XIII. szá-

---

[53] Wenzel: AUO. VI. 477. Schmauk: Suppl. 7. l.

[54] Fejér: CD. IV. 1. 278., 4. IV. 3. 312. l.

[55] Karácsonyi—Borovszky: Regestum Varadiense. 259. és 325. p.

[56] Pirhalla: A szepesi prépostság története. 4. l. Hradszky József: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. 11. l.

[57] Auner Mihály: Latinus. Századok. 1916. 32—34. l.

zad előtt irtatlan őserdő volt és csak a folyók mente volt alkalmas a megtelepedésre, érthető, hogy a lengyel uralom nem az összes határok egyenletes előretolásával, hanem csak a Poprádmentén terjeszkedett Magyarország határai felé. Minthogy a nowytargvidéki sziléziai eredetű, de lengyel fennhatóság alatt élő németeknek a rövidebb útat jelentő bialkamenti bevándorlásának lehetőségét kizárja az, hogy a terület őserdő volt, a németek terjeszkedése is csak a kényszer által megszabott úton, a Poprádmentén történhetett volna. Ha pedig a sziléziai németek a lengyel uralom segitségével terjeszkedtek, érthetetlen, hogy állitólagos poprádmenti telepeik mégis magyar uralom alatt tunnek fel. Ha nem a Hernád-, hanem a Poprádmentén voltak az első német telepek, felmerül az a kérdés, hogy miért futottak a szepesi németek a tatárok támadásával szemben, a Poprád völgyéből az attól annyira távoleső hernádmenti Menedékkőre, amikor a Poprádmentén még volt elég búvóhelynek alkalmas őserdő.

A poprádmenti német telepek elsőbbsége ellen bizonyit az is, hogy csak a Hernádmentén találunk tiszta német telepitésű, szűz talajon kialakult német helységeket. Ilyenek Szepesolaszi, Váralja, Eulenbach, Odorin stb., amelyeknek területéről nem mutatható ki, hogy ott előzőleg már más nemzetiségű népek által lakott telepek lettek volna.[58]

Ezzel szemben a poprádmenti német városok már előzőleg más nemzetiségű népek által lakott szállásokra történt rátelepedés folytán lettek német helységekké. Késmárk határáról a szepesi káptalan bizonyitja, hogy ott a németek letelepedése előtt határőrök laktak.[59] Az 1251-ben feltűnő Lubicha (Leibic) és Werbev (Menard) sem szláv nevüknél, sem határjeleiknél fogva nem tarthatók eredeti német telepeknek, éppúgy a szláv nevű Béla sem.[60]

A honfoglaló magyar nemzetségek által birtokba nem vett és a királyságra való áttérés előtti idő folyamán meg nem szállt részeire az országnak a királyság terjesztette ki magánföldesúri hatalmát.[61] Amikor megindul a terjeszkedés az országnak addig birtokba nem vett határszélei felé, a betelepülés rendszerint a határszéli várispánságok területéről történt. Az abauji várispánság a hevesi, régebben újvári várispánság területéből szakadt le annak északkeletre

---

[58] L. az egyes községeknél mondottakat.

[59] Szepesi kpt. Prot. 1744. f. 713. Dl. 8795.

[60] Hazai oklvt. 19. Fejér: CD. IV. 3. 129. VI. 1. 301. ll.

[61] Tagányi Károly: Megyei önkormányzatunk keletkezése. Ért. a tört. tud. köréből. XVIII. 6. l.

való terjeszkedésekor. Az abauji várispánság továbbterjeszkedésekor, annak felső részén Sáros vármegye alakul ki és Abaujtól elszakadva, később önálló várispánsággá fejlődik.[62] Ugyanez a folyamat állapitható meg a túróci várispánság kialakulásánál is, mely a zólyomi uradalom területéből szakadt le és lett önállóvá.[63]

A fenti folyamat ismétlődik meg a Szepesség benépesülésénél is, azzal a különbséggel, hogy itt a betelepülés nem egy, hanem két irányból történt. A Szepességnek a Hernád vonala menti részét a Gömör vármegye felső részéről feltelepitett határőrök, a Gömör-őrök szállják meg. Ezzel meg is szakadt a mai Gömör vármegye területéről való felvándorlás, legalább is a későbbi időkből nem mutatható ki. A telepités másik irányban, amint Olaszi kiváltságleveleiből kitűnik, a tornai várispánság területéről indult ki, amely a tatárjárás előtti időkben mélyen belenyúlt a mai Szepességbe.

A tornai várispánságnak a mai Szepesség területén kimutatható legészakibb pontja ugyan Olaszi, az abauji, sárosi és túróci várispánságok kialakulásának teljesen azonos lefolyása azonban nem hagy kétséget afelől, hogy a szepesi várispánság a tornai várispánság testéről leszakadt és önállósult várispánság. Ezt a valószinűséget még erősebbé teszi az a körülmény, hogy a szepesi várispánság központja a tornai várispánság kimutatható legészakibb pontjától, Olaszitől alig pár kilométernyire van.

A Szepesség tehát nem volt senki földje, mint ahogy Bruckner elképzeli, amikor azt állitja, hogy a szászok egyes gyülekezetei már létrejöttek a Szepességen, mielőtt ott a politikai szervezkedés kialakult volna.[64] A középkori társadalmi megkötöttség mellett, amikor minden egyén csak mint egy társadalmi rend tagja, találhatott védelmet és igazságot, nagyon bajos elképzelni, hogy a Szepességbe feltelepülők kiszakadtak volna régi politikai szervezetükből. Azt, hogy a kiszakadás a középkori társadalmi és politikai rendben szinte lehetetlen volt, kivéve az uralkodóktól származó rangemeléseket, legjobban bizonyitja a szolgagyőri várispánság terjeszkedése, amelynek népei, amikor a várispánság összefüggő területéből kiszakadva, attól tá-

---

[62] Bártfai Szabó László: Pata és Ujvár megyék. Századok. 1907. 209. és köv. ll.

[63] Mályusz: Túrócmegye kialakulása.

[64] Bruckner: A reformáció és ellenreformáció története a Szepességen. I. 1. l. A szepesi városok szövetségének értelmezése. Közl. III. 88. l.

voleső területen telepszenek le, továbbra is megmaradnak régi várispánságuk kötelékében.[65]

Az új telepesek politikai függetlensége, akár a tornai várispánság területéről, akár idegenből vándoroltak be, a Szepességen annál nehezebben képzelhető el, mert a szepességi új telepek létesülésekor már ott voltak a Gömör-őrök, akiknek az új telepek tulajdonképpen a további terjeszkedésüket akadályozták meg. Az új telepeknek a kialakulása tehát nem lehetett a határőrök által szivesen látott jelenség, ami a harcos határőrökkel szemben a gyengébb telepesek kárát jelentő ellenségeskedésekre vezethetett volna, ha az új telepesek nem találtak volna menedéket és oltalmat a várispánság tisztjeinél.

A tornai várispánság északi irányban, a mai Szepesség területén való terjeszkedésének és ebből a szepesi várispánság kiválásának kora adatok hiányában nem határozható meg pontosan. Az kétségtelennek látszik, hogy a tornai várispánság terjeszkedése és az új telepek kialakulása időbelileg egybeesnek, amennyiben a tornai várispánságból eredő új telepek keletkezése a várispánság terjeszkedését vonta maga után.

Minthogy az első szepesi telepesek feltűnését Olaszi szabadságlevelei alapján a XII. század közepére tettük, a főbb helynevek kialakulásából pedig feltételeztük, hogy a Gömör-őröknek a XI. század közepén történt feltelepedése után legalább egy századnak kellett eltelni az első telepesek megjelenéséig, a tornai várispánság szepességi terjeszkedésének megindulását az első telepesek megjelenésével egy időre, a XII. század közepére tehetjük, a szepesi várispánság függetlenitését pedig, tekintve a terület zártságát és a tornai várispánság középpontjától való nagy távolságát, a következő évtizedekre.

Amikor a tornai várispánság terjeszkedése északi irányba haladva átlépte a Hernád vonalát, a gyepűvonalon túl az új telepesek munkája révén épületekben, bevetett szántóföldekben és jószágállományban rövid idő alatt nagyobb értékek halmozódtak össze. A Gömör-őrök által vont hernádmenti gyepű tehát, amely ekkor már az új telepek mögött vonult végig, nem nyujthatta a gyepűelve lakosságának azt a védelmet és biztonságot, amelyet azok és értékeik megkivántak. Elsőrendü szükséglet ajánlotta tehát, hogy a gyepűvonalat a többé-kevésbé benépesült gyepűelve elé kitolják.

A szepességi második gyepűvonal, amint részben ma-

---

[65] Századok, 1872. 29—30. ll. A birtokok szétszórtságára v. ö. Wenzel: AUO. VI. 360. Fejér: CD. III. 2. 11. VII. 5. 234. HO. I. 7. Pannonhalmi rendtörténet. I. 655., 661., 662., 705. ll. stb.

gára a gyepűvonalra vonatkozó adatok, részben pedig a magyar, nagyrészben lándzsásfalvak sorozata bizonyitják, a mai váralja—lőcse—csütörtökhely—késmárki út mentén húzódott végig.

A gyepűvonal legkeletibb pontjai a sárosi határ közelében lévő, a lándzsásnemesség által lakott Petróc[66] és az egykor Mindszent felett fekvő, ma már elpusztult Gyánkfalva voltak.[67] Ettől nyugatra, Váralja környékén egykor szintén lándzsásnemesség lakott, mert a vidék megjelölésére sokáig használják a csak lándzsásterület megjelölésére szokásos Szék elnevezést.[68] Tovább haladva nyugat felé, négy, a tatárjárás előtti korba mélyen visszanyúló magyar helység van, úgymint Almás, Réti, Görgő és Lőcse.[69] Ezekhez csatlakozik nyugat felé haladva a királyi erdőóvók által lakott Daróc és a szintén lándzsás eredetű Csütörtökhely. Itt északra fordul a lándzsásfalvak sorozata, amelybe Mecsedelfalva, Mahálfalva, Csan afalva, Pikfalva, Ábrahámfalva és Leukfalva tartoznak. Ezekhez csatlakozik a szintén magyar eredetű Farkasfalva. A lándzsásfalvaknál ugyan megszakad a magyar falvak sorozata, azonban a határ folytatását mutatja a Ruskin határában 1277-ben emlitett gyepű,[70] amelynek iránya innen a Poprádnak tartott. A poprádmenti Késmárknak a határáról pedig kimutatható, hogy ott a német telepesek előtt magyar határőrök laktak.[71]

Az emlitett úttól északra fekvő Répás birtok határában szereplő várhegyek valószinűleg már egy magasabbra tolt határvonal emlékét őrzik.[72]

A második gyepűvonal Késmárknál találkozott a Poprád várostól kiinduló, a folyó mentén északi irányban haladó gyepűvonallal, amelynek emlékei a Strázsa helynévben, valamint a Filefalva és a Nagylomnic határában szereplő őrhegyekben sokáig fennmaradtak.[73] Hogy ennek a poprádmenti határvonalnak a kialakulása a hernádmenti első, vagy pedig a tőle északra fekvő második gyepűvonal keletkezésével esik-e egybe, kétségtelenül eldönteni nem lehet, valószinű azonban, hogy ez még az első gyepűvonal részét alkotta, illetve annak folytonos északabbra

---

[66] Semsey lvt. Fasc. 1. No. 15. Az oklevelet Herzog József orsz. levéltári igazgató szivességéből használtam.

[67] O. L. Petróczy lvt. Acta Scepusiana. Elenchus. No. 16.

[68] Fejér: CD. V. 3. 273. Wenzel: AUO. XII. 622. 644. II. Dl. 1548.

[69] L. az egyes községek tárgyalását.

[70] Fejér: CD. V. 2. 414. Dl. 974.

[71] Dl. 8795.

[72] 1319: Közl. VI. 176. 1343: N. Múz. Görgey lvt.

[73] N. Múz. Berzeviczy lvt. 1290. és 1326.

való tolódása folytán jött létre, még mielőtt a rövidebb útat jelentő második gyepűvonal kialakult volna. Ezt a valószinűséget még elfogadhatóbbá teszi az a körülmény, hogy a Poprádmente a Lengyelországba vezető út miatt határőrzési szempontból ugyanolyan fontossággal birt, mint a Hernád vonala, azonkivül pedig a Poprádmentéről már korán, 1209-ből ismerünk birtokadományt.[74]

A hernádmenti gyepűvonalnak északabbra való helyezését, a második gyepűvonal kialakulását, tekintve, hogy a közvetlenül a második gyepűvonal alatt fekvő szepesi káptalan 1209-ben már fennállott, a XII. század végére kell tennünk.[75]

A második gyepűvonal kialakulásával egy meglehetősen nagy terület kinálkozott újabb betelepitésre. A biztonság, amelyet a gyepű kitolása jelentett, nagy lépésekkel vitte előre az erdőtlen, azonnal művelés alá fogható vidék benépesitését.

A telepités munkájában a németek mellett erősen résztvettek a magyarok is. A lándzsásnemesség amellett, hogy megtartotta hernádmenti ősi telepeit, újabb rajokat bocsátott ki, amelyek a második gyepűvonal mentén, mint annak őrei alkottak új telepeket. Azonkivül nagyobb számú magyarság telepedett le és alkotott szinmagyar falvakat a szepesi vár környékén, mint Almást, Aranyast, Gellértfalvát, Nádasdot, Dománfalvát, stb.[76] Minthogy ezekről a falvakról nem állapitható meg, hogy valaha is lándzsásközségek lettek volna, lakosságát pedig nem tarthatjuk ősfoglaló magyaroknak, valószinű, hogy az itteni magyarság a tornai várispánság területéről telepedett fel, annál is inkább, mert honfoglaló magyarságot a Szepességtől délre eső vidéken nagyobb tömegekben eddig még csak Torna vármegye területén mutattak ki.

A tatárjárás után nagyobb számban feltünő szlávság, amint korábban megállapitottuk, nem lehet az őslakosság természetes szaporulata. A szepesi szlávok a tatárjárást megelőző időben csak magánföldesúri területen, a Zsigrai család[77] és a savniki apátság[78] területén alkottak nemzetiségileg zárt telepeket, királyi területen mindenütt a ma-

---

[74] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.

[75] U. ott.

[76] L. az egyes községeknél mondottakat.

[77] A nagy részben szláv határjelek szláv lakosságra mutatnak. Fejér: CD. IV. 1. 398. l.

[78] Határjelei és a területen kialakult községek neve többnyire szláv. Dl. 25052.

gyarság nyomában, az elhagyott hernádmenti gyepű vonalán jelennek meg és nagyrészt a magyarság falvaiba telepszenek be.

Az apró csoportos, különböző időben történt bevandorlás nemcsak a német telepesekre jellemző, hanem vonatkozik a Szepesség uralkodó nemzetiségére, a magyarságra és a szlávokra is. A Szepesség egyik nemzetiségének települése sem alkotott zárt területet, kivéve a magyarság határmenti hosszanti települését, legfeljebb csak apró csoportokat és az egyik nemzetiség települési területét erősen megszaggatják a másik nemzetiség által lakott helységek, ami kizárja az egy tömegben, egyidőben történt betelepedést.

A SZEPESSÉG A TATÁRJÁRÁS KÖRÜL. AZ ÉSZAKI HATÁROK KIALAKULÁSA.

A szepességi második gyepűvonal felállításával kapcsolatban a várispánság megszervezése befejezettnek tekinthető, azonban a várispánság ekkor még nem erősödött meg teljesen és segitségre volt szüksége, mert a második gyepűvonal mentén elhúzódó lándzsásfalvak sorozata arra mutat, hogy a gyepűvonal felállitása nem a várispánság kizárólagos érdeme, hanem abban résztvettek a lándzsásnemesség ősei is.

Amikor az egyre szaporodó új telepesek megjelenése és elhelyezkedése korlátokat állitott a lándzsásnemesség további szabad terjeszkedése elé, a telepesek helyének kijelölése és a lándzsásnemességgel való határsúrlódások megkivánták a várispánság képviselőinek állandó szepesi tartózkodását. Mivel a Szepesség XII. századi területét, — csak a Hernádtól északra eső vidéket értve rajta, — a meglehetősen nagy távolságon kivül még egy széles erdő is elválasztotta a tornai várispánságtól, a terület közigazgatása a lakosság megnövekedésekor csak a helyszinről történhetett sikeresen.

A két gyepűvonal közé eső terület zártsága, amelyet majdnem köröskörül erdők választottak el a lakott vidéktől és az elsorolt okok korán szükségessé tették a Szepesség területének a tornai várispánságtól való elszakadását, amit siettetett a Szepességnek korán meginduló és még a későbbi időben is erősen kidomborodó, különálló fejlődése. Amikor a Szepesség az első kétségtelen hitelű oklevelekben feltűnik, már teljesen kialakult politikai és egyházi keretek között él.

A Szepességre vonatkozó első oklevél, melyben II. András király egy, a szepesi várispán hatalma alól kivett területet adományoz a Berzeviczy család ősanyjának, a várispánságot nemcsak teljesen kialakult, hanem tulajdon-

képpen már bomladozó állapotban mutatja be. Ebben az oklevélben tűnik fel először a kétségtelenül korábbi keletkezésű szepesi káptalan első ismert prépostja is.[1] A Szepesség különálló fejlődésének korai megindulását éppen a szepesi prépostság egyházi hatalmának természete bizonyitja. A társas, tehát nem is püspökség mellett alakult káptalan, illetve annak feje, a prépost, már korai időben olyan jogokat gyakorolt a Szepességen, melyek csak az egyházmegyék vezetőit, a püspököket illették meg. A prépostság gyakorolta az egyházi főhatóságot az egész Szepesség területén minden vonatkozásban. Az rendelkezett a Szepesség dézsmájával, adott engedélyt egyházak alapitására, templomok épitésére, az bíráskodik a szepesi egyházak egymás közötti viszályában,[2] melyek mind olyan jogok, amiket sem székes, sem társas káptalan nem gyakorolhatott Magyarországon, hanem csak a megyéspüspökök. A szepesi káptalannak ez az egyházmegyei joghatósága kétségtelenül az ország központjától való nagy távolsága következtében alakult ki.

A Szepesség különálló fejlődésének és területi zártságának következtében már a XIII. század elején külön hercegi javadalmat alkotott, amelyet Béla király öccse, a Sajó melletti csatában elvérzett Kálmán herceg birt haláláig. Kálmán herceg birtoklására az első adat 1229-ből való,[3] azt pedig, hogy haláláig birta a Szepességet, Erzsébet királyné egyik oklevele bizonyitja.[4] A Szepességen már Kálmán herceg előtt is birtokos volt Gertrud királyné testvére, Bertold kalocsai érsek, azonban az oklevélből nem állapitható meg, hogy az egész Szepességet birta-e, vagy pedig annak csak a mai, Nagylomnic körüli részét.[5]

A Szepesség tatárjárás előtti, ténylegesen művelt határára nem sok adatot tartottak fenn az oklevelek. A tatárjárás előtti falvak közül mindössze a Berzeviczyek 1209. évi adománybirtokának határjelei között szereplő Izsákfalvát,[6] a Bot fia Tamás által Bánk bán nádorsága, tehát 1212 előtt alapitott két falut, Kis- és Nagytamásit,[7] továbbá a kialakult névvel később jelentkező Mátyásfalva terüle-

---

[1] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.

[2] Fejér: CD. IV. 1. 398., V. 2. 309., 388. HO. VI. 237. l. Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 10. stb.

[3] Wenzel: AUO. VI. 477. Schmauk: Suppl. 7. l.

[4] »Colomanni regis — —, qui dum viveret, terram Scepus possederat usque ad vitam suam cum pleno iure«. Fejér: CD. V. 2. 582. l.

[5] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.

[6] U. ott.

[7] Wenzel: AUO. XI. 139. l.

tét említik az oklevelek.[8] A tatárjárás utáni oklevelek között több olyan akad, amelyeknek adatai visszanyúlnak a tatárjárás előtti időre. Szepesolaszi már ismertetett oklevelein kivül IV. Béla 1249-ben említi, hogy Almás birtokot még II. András király adományozta a szepesi káptalannak.[9] A szepesi káptalan mellett egy másik, a XIII. században szintén nagy tekintélyű egyház is keletkezett 1223-ban,[10] az úgynevezett szepesi vagy savniki apátság, amelynek birtokai 1260. évi megerősítésében Béla király hivatkozik a tatárjáráskor elvérzett Kálmán herceg hozzájárulásával tett adományára.[11]

Ha csak ezeket a szórványos adatokat vesszük is figyelembe, miután a fennmaradt oklevelek egymástól távoleső községek tatárjárás előtti létezését bizonyitják, már ezek alapján is megállapitható, hogy a tatárjárás előtt is lakott vidék volt a Hernádmentén fekvő Olaszi, Kis- és Nagytamási, Mátyásfalva és Savnik területe, továbbá a Hernád vonalától északra, a második gyepűvonal mentén fekvő Almás és a Poprád melletti Izsákfalva.

Az oklevelek hiánya ugyan több esetben megnehezíti az egyes községek kialakulása menetének a megismerését, de ennek ellenére van több olyan körülmény, mely kétségtelenül azt bizonyitja, hogy az első két gyepűvonal köze már a tatárjárás előtt úgyszólván teljesen benépesedett. Az első bizonyiték maga a második gyepűvonal fekvése, amelynek kitolását csakis a mögötte elhúzódó vidék nagyobb arányú benépesedése tette szükségessé. Hogy ez az említett két vonal közé eső terület már a tatárjárás előtt tényleg erősen be volt népesülve, bizonyitja a tatárjárás után feltűnő helységek nagy száma. Ezeket a helységeket, minthogy eredetüket nem ismerjük és közvetlen a tatárjárás után már kialakult nevükön részletes határjelek között tűnnek fel, kétségtelenül a tatárjárás előtti keletkezésűeknek kell tartanunk. A tatárjárás előtti benépesülést bizonyitják a falvak kialakult határai és az, hogy a két vonal közé eső területen a tatárjárás után keletkezett helységek javarésze nem müveletlen, szűz talajon, hanem a tatárjárás előtti községek megosztott területén alakult ki.

Általános vélemény, hogy a Szepességre vonatkozólag sokkal több, a tatárjárást megelőző korból származó ok-

---

[8] Fejér: CD. VI. 2. 347. l. A dátum Karácsonyi megállapitása. A hibás, hamis oklevelek jegyzéke. 128. (226.) l.

[9] Fejér: CD. IV. 2. 45. l.

[10] Békefi: A pásztói apátság története. 32. l.

[11] Fejér: CD. IV. 3. 21. l.

levél volt, de az oklevelek elpusztúltak.[12] Ezt az oklevelekben való nagy szegénységet többen a tatárjárás pusztításának tulajdonitják. Az okleveleknek ezt a hiányát azonban nem szabad a tatárjárással összefüggésbe hozni, mert ez az oklevelekben való szegénység a magyar okleveles gyakorlat ismerete alapján könnyen megérthető. A magyar okleveles gyakorlat a XIII. század vége felé, III. Béla uralkodása alatt vesz nagyobb lendületet, amikor már felébredt az emberekben az oklevél, annak jogbiztositó értéke iránti érzék, amikor tudták, hogy a maradandó oklevél bizonysága erősebb és tovább él, mint a halandó emberek tanúsága.[13] Az oklevél jogbiztositó értékének általános elismerése azonban, főleg a világiaknál, csak a XIII. században következik be, amikor már ők kérnek az adományokról oklevelet. A XII. és XIII. századból több esetet ismerünk, amikor az adománylevelet jóval később állitják ki.[14] A Szepességből is tudunk adományt, melyről minden valószinűség szerint nem kelt oklevél. András király a Szepességen egy elhagyott területet adományozott Bot fia Tamásnak, amelyen az két falut alapitott. Ezt a két falut a király később elcserélte Tamással és helyette egy nógrádi várbirtokot adott, melybe az akkori nádor, Bánk be is vezette az adományost, akit a beiktatás után a nógrádi várjobbágyok perrel támadtak meg s a birtok felét maguknak követelték. A per Tamás javára dőlt el és a király, noha az adomány óta bizonyos idő eltelt, csak a per eldőlte után, 1217-ben állitott ki adománylevelet.[15] Nem kelt tehát adománylevél a szepességi területről, a cseréként adott birtokról, a beiktatásról és a per egyetlen fázisáról sem, sőt a király maga mondja, hogy csak a per befejezése után állittatott ki oklevelet. Amint ebből az esetből is látható, nem kell feltételeznünk sok, a tatárjárás előtti időből származó szepesi vonatkozású oklevelet.

Az országtól távolabb eső vidékeken sokkal később fejlődött ki az oklevelek jogbiztositó értéke iránti érzék és a Szepesség fejlődése éppen az okleveles gyakorlat elterjedése korában indul meg. Ez magyarázza meg az oklevelek korábbi hiányát. Amikor láttuk, hogy a Szepesség területére vonatkozó nagyobb birtokadományt sem foglalták irásba, oklevélbe, akkor nem igen tételezhető fel, hogy

---

[12] Hajnóci József: A szepesi bányavárosok története. 46. l. Pirhalla: A szepesi prépostság története. 15. l.

[13] Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. 46., 78—79. l.

[14] Eckhart Ferenc: Die glaubwürdigen Orte Ungars in Mittelalter. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzunsband. LX. 398—400. l.

[15] Wenzel: AUO. XI. 139. l.

az apróbb ügyeknek, a birtokeladásoknak, cseréknek és egyéb jogügyleteiknek írásbafoglalása végett a felek akkora távolságról a királyi udvarba mentek volna, tekintettel, hogy az oklevél jogbiztosító értékének felismerésekor még csak a királyi pecséttel megerősített oklevélnek volt értéke. A tatárjárás előtt az ország távolabbi vidékeire vonatkozó oklevelek ritkák, ebben az esetben is többnyire az egyházak birtokaira vonatkozó okleveleket találkozunk, minthogy az egyháziak ismerték fel az oklevél jogbiztosító értékét leghamarabb, éppen ezért vonatkozik az első ismert szepesi oklevél egyházi férfiú, a szepesi prépost családi birtokára. A prépostnak adományozott terület az oklevél szavai szerint korábban a király sógoráé, Bertold bambergi püspöké volt,[16] de az adományozás tényéről meginl ismeretlen az oklevél, mert valószínűleg nem is volt. Az ország távolabb eső területére vonatkozó okleveles gyakorlat késői megindulására jellemző, hogy az erdélyi székelyekre vonatkozó első oklevél csak 1210-ből ismeretes.[17]

A Szepesség továbbterjeszkedése előtt, épúgy, mint az ország többi határszéli vidékein is, a gyepűvonalak nem képeztek akadályt. Az előnyomulás a második gyepűvonaltól északra elterülő erdőt kikerülve tovább folytatódik északi irányban a Poprádmentén, ahol az őrök és a gyepűmunkálatokra a magyarság által feltelepített szlávok terjeszkedése folytán újabb és újabb telepek keletkeztek.[18] A szépen megindult és erős lépésekben haladó terjeszkedésben nagy visszaesést okozott a tatárjárás.

A tatárjárás pusztítása, amelynek az 1241. évi Mohi melletti csata után semmi sem gátolta az útját, nem kímélte meg az erdők által körülvett Szepességet sem. A tatár hordák a Szepességbe vezető folyómenti útakon behatoltak a Szepességbe is, amelyet végigpusztítottak.[19] A veszedelem elől a németek Menedékkőre futottak, a lándzsásnemesek pedig a tatárok kardjai alatt vérzettek el. A pusztítás nyomát a felégetett német helységek, a leégett savniki kolostor,[20] továbbá a Szentandrás és Szentmiklós helységek nevében fennmaradt, valószínűleg ekkor elpusztult templomok emlékei jelzik.[21]

---

[16] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy-lvt.

[17] Hóman Bálint: A székelyek eredete. Magyar Nyelv. 1921. 102. l.

[18] L. a poprádmenti községek kialakulását és a nemzetiségi terjeszkedést feltüntető térképet.

[19] Pauler Gyula: A magyar nemzet története. II.[2] 170. l.

[20] Fejér: CD. IV. 3. 21. l.

[21] L. az egyes községek tárgyalásánál mondottakat.

A tatárok kivonulása után ismét teljes erővel megindul az élet a Szepességen. A nagyrészt elpusztult lándzsásnemességet összegyűjti a király és régi szabadságaikat, azzal az óhajjal, hogy a nemesség szaporodjék, megerősiti.[22] A németek, miután egy ideig megtelepülésre alkalmas helyet keresve, a Szepességben bolyongtak, letelepednek Lőcse területén és újraépitik a várost. A városból kiszorultak pedig visszatérnek elpusztitott falvaik területére és felépitik leégett házaikat.[23]

A Szepesség fellendülését és gyors fejlődését azonban nem a régi, a tatárok pusztitása nyomán erősen leapadt lakosság mozditotta elő oly nagy arányokban, hanem a tatárjárás után bevándorolt új telepesek. A telepités menetét nem ismerjük, annak arányaira azonban rámutat a tatárjárás után fellépő, ekkor kialakuló német és szláv telepek nagyszáma. A németek terjeszkedését csak nagy vonásokban vázolva, a tatárjárás után alakult ki és tűnik fel először 1268-ban Igló,[24] amelynek tatárjárás utáni keletkezése mellett bizonyit az, hogy Sümeg IV. Béla korára visszamenő határlevele még nem emliti.[25] A számukra kijelölt területen kivül németek szerzik meg Nádasdnak a területét,[26] idegen hospesek számára cseréli el IV. Béla a becsfalvi nemesek földjét.[27] Nagy számukat mutatja, hogy a nem német lakosságú helységekbe is, mint Sümeg, Arnótfalva, beszivárognak lassanként, mégpedig oly nagy számban, hogy a század utolsó negyedében mindkét helység a szászjog részesévé válik;[28] földeket szereznek magyar nemesektől is, mint Primfalván,[29] Kolcsván[30] és Nádasdon;[31] számuk és terjeszkedésük oly nagy arányú, hogy azt csak a nemzetségi jog érvényesülése akadályozza meg.[32] A szászok terjeszkedésük során betöltik a gyepűvonalon közvetlen belül eső vidéket is, amikor megszállják a tatárjárás

---

[22] »ut — — numero augeantur.« Fejér: CD. IV. 1. 279. l. Dl. 38875.

[23] Hain Gáspár lőcsei krónikája. 10. l.

[24] Schmauk: Suppl. 223. l.

[25] Csáky oklvt. 22. l.

[26] Fejér: CD. IV. 2. 463., VII. 2. 83. HO. VI. 114. Wenzel: AUO. III. 39. ll.

[27] Fejér: CD. IV. 2. 449. 452. 465. ll.

[28] Szepesi kpt. Mel. Scep. 3. 2. 8. Dl. 1087. Csáky oklvt. 22. l.

[29] HO. VIII. 52. l.

[30] Wenzel: AUO. III. 39. Fejér: CD. VII. 2. 83. HO. VI. 114. l.

[31] HO. VIII. 160. l. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[32] Wenzel: AUO. VIII. 26. l. Dl. 527.

előtt határőrök által lakott Késmárk,[33] a szláv eredetű Varbó és Leibic területét.[34]

A németekhez hasonlóan nagy számban jelentkeznek a szlávok is. Ezek egy részéről megállapitható, hogy a tatárjárás után bevándorolt szlávok, mint Nádasd és Görgő szláv lakossága esetében.[35] E mellett vannak azonban olyan körülmények, melyek a szlávság korábbi itt lakása mellett bizonyitanak. A Zsigrai János által a zsigrai egyháznak 1245-ben adott terület határjelei kizárólagos szláv nyelvi elnevezések.[36] Minthogy a tatárjárás óta eltelt pár évet nem tartjuk elegendőnek ennyi, ilyen szorosan egymáshoz csatlakozó határjelek kialakulására, a vidék lakóit, akiket a korábban kifejtettek alapján őslakosságnak nem tarthatunk, a tatárjárás előtt a Szepességbe bevándorolt szlávoknak kell tartanunk. Hogy a Zsigrai birtokokon feltűnő, később már több falut betöltő szlávság nem lehet őslakosság, az is bizonyitja, hogy egy nagyobb területet magábafoglaló családi birtokon tűnnek fel és sehol másutt a Szepességen ennyire összefüggő területen nem laknak. Ez a körülmény kétségtelen bizonyiték arra, hogy a zsigrakörnyéki szlávok telepités folytán kerülhettek a területre.

Nagyobb tömegü szlávságot találunk még a savniki apátság birtokain, amelyeknek határjelei 1260-ban felerészben szláv nyelvi elnevezések.[37] Ezek a szlávok azonban lehetnek tatárjárás után betelepedett népek is, amennyiben a tatárjárás óta eltelt idő bőven elegendő volt a szláv nyelvi határjelek kialakulására. Ha azonban nem fogadnánk el a tatárjárás utáni bevándorlás feltevését, akkor sem tarthatjuk a szlávokat őslakosoknak, mert annak ellene mond a savniki apátság birtokainak a fekvése. Az apátság birtokai közül Savnik és Vidernik be vannak ékelve a lándzsásfalvak közé és azoknak összefüggő sorozatát megszakitják. Minthogy pedig a savniki apátság 1223. körüli megalapitása[38] sokkal fiatalabb, mint a hernádmenti gyepűket őrző Gömör-őröknek, a lándzsások őseinek a feltelepedése a Szepességbe, a savniki apátság birtokainak egyrésze, a lándzsásfalvak összefüggését megszakitó Vidernik és Savnik területe, a határőrvidékhez tartozott, melyet a lándzsásoknak cserc, vagy akármi módon történt kivonulása után népesitett be az apátság szlávokkal.

---

[33] Szepesi kpt. Prot. 1741. f. 713. Dl. 8795.

[34] Hazai oklvt. 19. l.

[35] Fejér: CD. IV. 2. 463. V. 3. 54. Bárdossy: Suppl. 323. l.

[36] Fejér: CD. IV. 1. 398. l.

[37] Dl. 25052.

[38] Békefi: A pásztói apátság története. 32. l.

Az elsoroltakon kivül még Késmárk környékén tűnnek fel közvetlen a tatárjárás után, 1251-ben nagyobb tömegben szlávok, akiket szintén még a tatárjárás előtti lakosoknak kell tartanunk. Késmárk 1251. évi határlevelében szereplő határjelek és a helységek feltűnési alakja, a Lubicha és Werbev kétségtelenül szláv eredetre utalnak.[39] Szintén szláv eredetű az 1263-ban feltűnő Béla neve is.[40] Ezek a helységek azonban mind a gyepűvonal mellett, illetve közvetlen mögötte tűnnek fel, így valószinű, hogy az itteni szlávokat a gyepűvonal kiépitésére és karbantartására telepitette fel a magyarság.

A Szepesség többi részein és falvaiban feltűnő szlávságról nem mutatható ki, hogy szepességi eredetük visszanyúlna a tatárjárás előtti időre, valószinűnek látszik tehát, hogy a tatárjárás utáni nagy telepitések folyamán kerültek a Szepesség területére.

A telepités nagyrészét a Görgey család végezte, amelynek egyik őse, Jordán a király követségében kint járt Lengyelországban és Ruténiában és a szomszédos országokból telepesek behivásával szerzett magának érdemeket. A telepesek nagyrésze tehát, amint a Görgey Jordán érdemeit jutalmazó 1256. évi oklevél szavai rámutatnak, a szomszédos országokból való,[41] másik része pedig, amint Gréb Gyula nyelvjárási alapon megállapitotta, Sziléziából vándorolt be.[42]

A nagyarányú, királyi területre történt telepités mellett még mindig maradt a Szepességen annyi emberfelesleg, hogy abból a magánföldesurak birtokaira is jutott, aminek következtében továbbfolytatódik a Szepesség terjeszkedése észak felé, ahol a Berzeviczy és Görgey családok kezére jutott, az egész Szepesség északi részét betöltő területet[43] maga a két család népesiti be.

A Szepesség tatárjárás előtti határai a mai Késmárk és Nagyőr feletti területen keresendők. Késmárk határáról tudjuk, hogy a szászok megtelepedése előtt határőrök lakták,[44] Nagyőr határhely volta mellett a falu első izben

---

[39] Hazai oklvt. 19. l.

[40] Fejér: CD. IV. 3. 129., VI. 1. 301. ll.

[41] »in legationibus nostris in Ruthenia et Polonia deferendis ac in convocatione populorum ad terram Scepus de circumiacentibus regnis«. Fejér: CD. IV. 2. 389. l.

[42] A szepesi németek nyelve és eredete. A Szepesség. Emlékkönyv. 54—56. ll.

[43] Fejér: CD. IV. 2. 380. HO. VI. 103. l. N. Múz. Görgey lvt. 1256. és 1260. Wenzel: AUO. IX. 516. l. Dl. 1252.

[44] Szepesi kpt. Prot. 1744. f. 713. Dl. 8795.

1251-ben feltűnő Ör neve elég bizonyiték.[45] A tatárjárás utáni országhatárnak, a gyepűvonalnak, egyes nyomai itt is kimutathatók, ha annak emlékeit ezen a területen nem is őrizték meg olyan pontosan az oklevelek, mint az első és második gyepűvonalnál. A Görgey családnak 1256-ban adott, a mai Toporc területét is magábafoglaló terület határleirásában a Poprád partján, — amint a határjelekből megállapitható, — Podolinnal szemben volt a határ, ott volt az országkapu és az őrség is.[46] Az V. István által a Berzeviczy családnak adományozott, a mai Keresztfalu és Hundertmark községeket is magábafoglaló terület határaiban a lengyel határszélen lévő kapu az egyik határjel.[47] A szepességi terjeszkedéskor a magyar határ ezen a ponton érintkezett leghamarabb lengyel területtel és ez okból a határvédelem itt fokozott figyelmet követelt, éppen azért maradt fenn ezen a részen a határvonalnak annyi említése.

A lengyel városok területe ezen a ponton határt szabott a magyar uralom terjeszkedésének, amely a lengyel városok területét kikerülve, irányát északra fordította. A terjeszkedés 1260-ban már elérte a Dunajec vonalát, amely a Görgey családnak ekkor adományozott terület határjelei között tűnik fel először.[48] Minthogy a terület határjelei között az eladományozás idejében egyetlen helység sincs megnevezve, valószinű, hogy a területet, mint gyepűelvét ekkor vette birtokába a magyarság. Simon fia Györgynek, a Sóvári Soós család ősének érdemei 1288. évi felsorolásakor, aki Szandecnél tönkre verte a tatárokat és a szepesi határnál feltartóztatta őket,[49] valószinüleg már ezt a dunajecmenti határt érti a király.

A Toporc körüli határnak a folytatása nyugat felé Meldur határában vonult végig, amely azonban említésekor, 1297-ben,[50] már rég tulhaladott volt, mert a határt ekkor már a Dunajec alkotta. A határ ettől kezdve valószinüleg egyenesen nyugatnak tartott, mert a vonaltól északra eső terület egy nagy erdőség volt, mely csak a

---

[45] Hazai okl.vt. 19. l.

[46] »inter indagines regni nostri et confiana Polonie« — »porta regni versus Poloniam in ascensu custodie«. Fejér: CD. IV. 2. 380. l. N. Múz. Görgey lvt.

[47] »porta in confinio custodie«. Berzeviczy lvt. 1291.

[48] HO. VI. 103. l. N. Múz. Görgey lvt.

[49] »ad finitimas partes regni nostri versus Scepes« — »in eodem confinio circa indagines terre Scepes«. Bárdossy: Suppl. 272. Fejér: CD. V. 3. 393. l.

[50] »circa indagines«. Fejér: CD. VI. 2. 117. l.

század végére került benépesitésre. Az erdő birtokosai, a Berzeviczy család 1289-ben adja soltészságba ezt a Bierbrunntól északra eső Ruda nevű erdős területet, amelynek határai a Tátráig és a lengyel határokig nyúltak.[51]

A Dunajec melletti határ végleges kialakulása és a gyepűvonal kiépitése tulajdonképpen akkor kezdődhetett meg, amikor az alatta elterülő vidéket eladományozták a királyok és a terület benépesitése megkezdődött, vagyis a XIII. század végén. A legészakibb határvonal emlitése egy 1344-ik évi oklevélben maradt fenn, amely szerint a gyepű Ófalu felett a Dunajecnél érintkezett a lengyel határral. A határvonal egyik országkapuja, amint az oklevél határjeleiből megállapitható, a mai Felsőlipnik falutól keletre fekvő Podhaj, akkor még névtelen patak torkolata körül volt. Az országkapu nyomait azonban már ekkor csak a felégett gyepű maradványai, az üszkös fatörzsek mutatták.[52] A gyepűk korai elpusztulása Dunajec várának megépitésével és a megerősitett lengyel városoknak magyar birtokba jutásával, továbbá a határvédelem súlypontjának a várakra történt áthelyezésével függ össze.

Amikor a Berzeviczy család Bierbrunn feletti és a Görgey család Toporc feletti birtokainak a benépesitése a XIII. század végén megindult és a magyar telepek által körülzárt lengyel városok a XIV. század elején magyar birtokba jutottak, a Szepesség északi határát teljesen kialakultnak tekinthetjük, melyet nagy darabon mesterséges határ, a Dunajec és az abba ömlő Bialka folyó alkotott.

A Szepesség benépesitése párhuzamosan halad a gyepűvonallal, illetve annak folytonos északra való tolásával. Az új telepek mindig a gyepűvonal mögött, majd az elhagyott gyepűk területén alakulnak ki. Az első szepesi gyepűvonal a Hernádmentén vonult végig, ennek északra való helyezése után a Hernád felett alakulnak ki az első szepesi helységek, a többi község kialakulása pedig mindig nyomon követi a folyton északra tolódó gyepűvonalat. A szepesi helységek keletkezése tehát annál későbbi időpontra teendő, mennél északabbra haladunk a Szepességen.

A telepités nagy munkáját a magyarság inditotta meg, amit a németek és szlávok nagyobb arányokban folytattak. A magyarság nemzetiségi terjeszkedése már korán, a má-

---

[51] Wenzel: AUO. IX. 516. l. Dl. 1252.

[52] »venissent usque ad fluvium Danavich nuncupatum, nunc pro regnum Hungarie et regnum Polonie ab invicem separantem« — »Arnoldus dictam indaginem clausam et portam fuisse et nunc esse debere asseruisset, sed tamen inibi nunc aliqua indago, sed magni et multi exusti trunci stantes et iacentes haberentur«. Anjoukori okmt. IV. 471. l.

sodik gyepűvonal kialakulása után megakad a mai Nagyőr feletti vidéken. Ennek oka részben a tatároknak a szepesi magyarságot legerősebben sújtó pusztitása, részben pedig a Szepességnek idegen telepesekkel történt benépesitése és a terjeszkedési lehetőség megszűnése volt.

A németek erdőirtása és terjeszkedése folytatódik ugyan még a határok teljes kialakulása után is, azonban sokkal lassúbb méretekben, mint korábban. Természetes szaporodásuk inkább a kezdetben egyszerü kis falvaikat dagasztotta az akkori viszonyok között népes városokká.

A XIII. század fordulója után legerősebb volt az addig magyar és német falvakban, vagy azok szomszédságában meghúzódó szlávság terjeszkedése. A szlávok nemcsak irtásokat teremtenek az erdőségekben, hanem lassanként beszivárognak az addig kizárólag magyar és német lakosság által birt falvakba is. Lassú terjeszkedésük következtében nemcsak a nyelvi tekintetben kevés ellenállást tanúsitó magyarságot olvasztják be az újkorra, hanem a sokkal nagyobb tömegben élő németség is erősen tért veszit.[53]

Noha egy-két szepesi helységnek a keletkezése az újkorra esik, valamint a fürdő- és nyaralóhelyek nagy része is csak a legújabb korban létesült, a középkorban eltűnt helységek sorozata mutatja, hogy a XIII. és XIV. században az akkori települési viszonyoknak és a lakosság főfoglalkozásának, a mezőgazdaságnak megfelelőleg sokkal több helység volt a Szepességen, mint a legújabb korban.

A betelepülés megindulásával a Szepesség nemcsak területileg oszlik meg az egyes nemzetiségek között, hanem közigazgatásilag is. A lándzsásnemesség önkormányzatát követi a királyi várszervezet szepességi terjeszkedése és a német eredetű lakosság önkormányzatának a megerősödése. Ezekhez csatlakozik a gölnicvidéki bányavárosok és a lengyel városok különálló szervezete. A közigazgatási szervezetnek ezen az aránylag kis területen ilyen nagyfokú megosztottságát azonban ellensúlyozza az önkormányzatok többségét összekötő főispánok személye, a terület zártsága, továbbá gazdasági és szellemi kultúrájának egysége.

---

[53] Az egyes nemzetiségek elhelyezkedését és terjeszkedését az itteni részletes felsorolás helyett az egyes községek kialakulásánál tárgyaljuk, összefoglaló szemléltetését pedig az egyik térképmelléklet adja.

AZ EGYES HELYSÉGEK KIALAKULÁSA.

A Szepesség legkorábban benépesitett vidéke — amint korábban kifejtettük, — az első és a második gyepűvonal közé eső terület volt. Az itt fekvő helységek nagyrészének kialakulását, minthogy megtelepitésük javarészben még az oklevélben szegény tatárjárás előtti időre esik, nem kisérhetjük lépésről-lépésre figyelemmel. Ezen a területen csak a tatárjárás előtt keletkezett községek nagy határainak későbbi széttagolása és az egyes részeken keletkezett új helységek kialakulása állapitható meg.

A falvak keletkezésének és továbbfejlődésének a folyamata sokkal inkább megfigyelhető a két gyepűvonal közén kivül eső területen, ahol az eladományozástól kezdve nyomon kisérhető a néptelen birtokok soltészságbaadása, a területén keletkezett falvak kialakulása és első feltűnése.

A fejlődés időbeli menetének ábrázolására legalkalmasabb volna az egyes falvak kialakulását feltűnési sorrendjükben tárgyalni, azonban ez a tárgyalási mód lehetetlenné tenné az egy-egy családnak adományozott területen kialakuló falvak közös eredetének a feltüntetését és az egy község területéből kiszakadt falvak különválásának és kialakulásának a szemléltetését. Ez a szempont, mely a fejlődés menetét legmegfelelőbben tudja szemléltetni, a területi tárgyalást teszi szükségessé, amely mellett a betűrend szerinti tárgyalás fontossága is elesik. Az időrendi tárgyalás mellőzését az egyik térképmelléklet van hivatva pótolni.

Az egyes helységek első feltűnési időpontjának megállapitásánál nem vettük figyelembe Hradszky eredményeit,[1] mert a legtöbbször forrásidézés nélkül közölt ada-

[1] A Szepesség helynevei. Évk. II. 79—122., III. 1—40. ll. Szepes vármegye a mohácsi vész előtt. 23—25. ll.

tainak helyességét teljességre törekvő adatgyűjtésünk nem támogatja.

Az összefüggő területek tárgyalásánál a lehetőség szerint figyelembe vettük az adományosok személyét és az adománybirtok határjeleit, amelyek megadják a területen keletkezett és a család kezén feltűnő, egymáshoz közel fekvő helységek közös eredetének a kulcsát. Ezzel a módszerrel sikerült a Berzeviczy család 1209. évi adományos területén kialakult helységek közös eredetét megállapitani, noha az ekkor leirt határjelek közül ma már csak Izsákfalva ismeretes.[2] Éppúgy közös eredetűnek kell tartanunk a Máriássy és a Zsigrai családok kezén feltűnő, egymáshoz szorosan csatlakozó falvakat is, noha a családoknak adománylevelei ismeretlenek.

A határjelek figyelemmel kisérése egyes községek feltűnési idejét a községre vonatkozó első oklevél adatánál többször korábbi időpontra helyezteti, mint Görgő esetében is megállapitható. A község területét csak 1278-ban adományozza el a király[3] és innen számitották a község első feltűnését, noha neve már húsz évvel korábban, 1258-ban szerepel a Nádasd területéből kiszakadt Göbölfalva határlevelében.[4] A határjelek adatokat nyújtanak sok olyan községre is, amelyekről egyéb okleveleink nem szólanak, a helységek névváltoztatása esetében pedig erős bizonyitékot szolgáltatnak az azonosság mellett is, a község eltűnése esetén pedig megadják egykori fekvését.

Minthogy a határjelek nyelvi elnevezései alapján több helység nemzetiségi eredetét is igyekeztünk megvilágitani és az egyes nemzetiségek letelepedési korára következtetéseket vonni, vizsgálandó volna, hogy a határjelek nyelvi elnevezései a valóságos állapotot tükrözik-e vissza. Azok ellen az oklevelek ellen, melyek szepesi területen, ottani egyházi vagy világi hatóság működésével kapcsolatban keletkeztek, eddig tudtunkkal senki sem emelt kifogást. A királyi kancellárián megtörtént ugyan, hogy az idegen hangzású neveknél a mássalhangzótorlódást magánhangzók közbeiktatásával enyhitették,[5] vagy a helynevet tudálékosan elferditették,[6] azonban szándékos magyarositással nem lehet megvádolni a kancelláriát. A tudatos magyarositást ki-

---

[2] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[3] Fejér: CD. V. 2. 449. l. N. Múz. Görgey lvt.

[4] Fejér: CD. IV. 2. 463. l. N. Múz. Görgey lvt.

[5] Magyar Etimologiai Szótár. Irta Gombocz Zoltán és Melich János. I. 980. l.

[6] Ilyennek minősithető, amikor a Turóc nevet Turul-nak irják. V. ö. Mályusz: Turócmegye kialakulása. 101. l. (Jegyzet.)

zárja az is, hogy a tényleges névhasználat helyett mágyarositott alakot tartalmazó adománylevelek kétségessé tették volna az adományosok tulajdonjogát és az adományosok sem fogadták volna el például egy Trstan nevü birtok adományozásáról egy Nádasdról szóló oklevelet.

A Csetenyeerdő névmagyarázatával kapcsolatban a Magyar Etimológiai Szótár feltételez ugyan a királyi kancellárián történt szándékos magyarositást, azonban helytelenül. A szótár azon az alapon, hogy az erdőnek csak egyetlen középkori előfordulásáról tud, arra az eredményre jut, hogy a Csetenye alakot az erdő nevének feltételezett szláv alakjából, a Cetina-ból magyarositotta a kancellária.[7] A Csetenyeerdőnek és továbbképzésének, a Csetenyetelke alaknak a neve azonban többször előfordul a Máriássy család középkori okleveleiben.[8] Minthogy a Szepességen a Petk és Velk személynevekből képzett Petenye és Velkenye helynevek előfordulnak[9] és a Csete személynév is ismeretes nemcsak az ország belsejében,[10] hanem előfordul magának a Csetenye-erdőnek a szomszédságában is,[11] az erdő nevének eredete inkább a Csete személynévvel hozható összefüggésbe. Ezeknek az adatoknak az ismerete mellett a kancellária ellen emelt magyarositási vád elesik. A kancellária nem magyarositott, irodájában a helyneveket — amint az rengeteg példával igazolható — abban az alakban másolták, ahogyan irva volt, illetve ahogyan azt diktálás közben hallották. A diktálás folytán rosszulértett helynevekre példaképpen felhozhatjuk a szepesi káptalan 1421. évi, Zsigmond király 1423. évi átirásában fennmaradt oklevelét, amelyben a Savnik és Kubak nevek helyett az átiráskor történt diktálás közben rosszul hallott Sebnik és Keubach alakok szerepelnek.[12]

A helynevek és a határjelek a fejlődés folyamán állandóan változnak. A változás mindig kifejezésre jut az oklevelekben is. Az oklevélíró legtöbbször nem is ismerte az oklevélben szereplő helységet, még kevésbbé annak határjeleit, igy részéről semmi erőszakos változtatást, magyarositást, németesitést, vagy elszlávositást nem tételezhetünk fel, ő egyszerűen a diktálás folytán bemondott és megértett határjeleket foglalta irásba. A határjeleknek a

---

[7] Magyar Etimologiai Szótár. I. 1001. l.

[8] Iványi Béla: A Máriássy család levéltára.

[9] Lásd az egyes helységek alatt.

[10] Magyar Etimologiai Szótár. I. 1000. l.

[11] Dedek Crescens Lajos: Mon. Strig. III. 4. l. Hibás másolat folytán Cece alakban.

[12] Dl. 11656.

fejlődés folyamán beálló nyelvi változásainak megvilágítására, hogy egy esetet ismertessünk, bemutatjuk Rókus határjeleinek változását. Az eladományozás korabeli, 1263. évi határjelek magyarok: Tótpataka, Sárpataka, szemercse-bokor.[13] A németek betelepedését és ezzel a határjelek új elnevezését az 1315. évi határjelek bizonyitják: Liebseifen vagy Schwarzbach, Kromseifen vagy Sárpataka, Ticbrunn, Weisswasser, Rotbaum.[14] Az 1329. évi határlevél még több határjelet tartalmaz: Quel völgy, Nyireshegy, Vizfalu vagy Dorfseif, Édesviz vagy Liebseif, Schwarzbach, Kromseif vagy Sárpataka.[15] A németek betelepedése után is feltűnő magyar határjeleket csak a környező Nagyőr magyar lakói őrizhették meg, a község lakossága azonban teljesen kicserélődött, amit a folyton szaporodó német határjelek is bizonyitanak.

Amint a bemutatott példából is látható, a Szepességre vonatkozó oklevelek határjelei csak a tényleges állapotot adják vissza. A szepesi egyházi és világi hatóságok okleveleiben található határjelekben, azok nyelvi elnevezéseiben annál inkább megbizhatunk, mert a szepességi irástudók többnyire az iskolákkal rendelkező szepesi városok német polgárai közül kerültek ki. A szepesi káptalan egy 1335. évi oklevelében maga bizonyitja, hogy a káptalan jegyzői, tehát az oklevelek irói, többnyire németek szoktak lenni.[16] A helynevek és a határjelek nyelvi változását, mely a Szepességen a középkor végén kezdődő lassú elszlávosodásban nyilvánul meg, mint tényleges helyzetet, mindig feljegyzik az oklevelek.[17] Az elmondottak alapján a helyneveknek és a határjeleknek az oklevelekben, főleg a szepesi kiadványokban található alakjait a tényleges állapotnak megfelelőnek kell tartanunk s igy a határjelekből vont következtetések helyessége sem vitatható el.

---

[13] Fejér: CD. IV. 3. 129., VI. 1. 301. l.

[14] Schmauk: Suppl. 33. l. Múz. T. a. 1480. XI. 9.

[15] Fejér: CD. VIII. 3. 393. l. Lumtzer—Melich: (Deutsche Ortsnamen. 23. l.) ugyancsak magyarositási folyamatot tételez fel Rókus határjelei alapján, illetve azt állitja, hogy a magyar nyelvi határjelek német fordiiásból keletkeztek. Hogy ez mennyire veendő komolyan, azt maga a határjelek fejlődése mutatja!

[16] Fejérpataky László: Hiteles hely, mint névmagyarázó. Magyar Nyelv. 1918. 169—170. ll.

[17] Nagyobb tömegű példáját adják az elszlávosodásnak a Petróczy levéltár középkori oklevelei. Közli: Fekete Nagy Antal.

A lándzsásfalvak.

A lándzsáskozségek birtokosai, amint a társadalmi kialakulásról szóló részben bővebben ki fogjuk fejteni és a Gömör-őrökről szólva már részben ki is fejtettük, a szepesi első gyepűvonal itt maradt őreinek az utódai. Birtokjoguk nem okleveleken nyugszik, a lándzsásszék önkormányzata alatt megmaradt területekre vonatkozólag sem birtokadományt nem ismerünk, sem pedig adománylevelekre való hivatkozást, kivéve a tatárjárás után történt egy-két lándzsásnemessé emelést. A lándzsásfalvak területét olyannak kell tekintenünk, mint a Szepesség birtokbavételekor az őrök által megszállt és müvelés alá vett területet, amely a szepesi várispánság kialakulása és a szepesi királyi birtokok rendezése korában is többnyire megmaradt régi birtokosai kezén.

A lándzsásnemesek kezén lévő birtokoknak tatárjárás előtti állapotáról nem tudunk semmit. A falvak aránylag nagyszámu, kiterjedt ágakat számláló lakosai apró kis birtokrészecskéikért folyó pereiket a lándzsások székén intézték el, ahol az itélet, minthogy a XIII. század fordulója előtt lándzsás kiadványt nem ismerünk, valószinüleg szóbeli volt. Nagyobb, a birtok értékét tulhaladó pereket nem folytattak, igy nincs oklevél, amely a tatárjárás előtti állapotot, ha nem is egészében, de legalább egyes részeiben lerögzitené. Nagybirtokosok a lándzsások területén nem akadtak, apró kis birtokrészecskéik nagyobb számú jobbágyság befogadására alkalmatlanok voltak. A lándzsásfalvaknak a tatárjárás előtt, tekintettel birtokosaik régi szepesi lakosságára, már feltétlen meg kellett lenni, azonban elsöpörte őket a tatárjárás. A pusztulás után újból kezdődik a régi lakóhelyeknek a felépitése. Ezek a falvak azonban nem tekinthetők a maguk kisszerű viszonyai kö-

zött egy, a későbbi értelemben vett, tömören egymáshoz csatlakozó házakból álló helységnek, hanem, mint még a későbbi állapotok is mutatják, az egyes birtokrészeken épült kis nemesi udvarházakból álló szétszórt telepnek. A különálló birtokrészeken lakott a tulajdonos és kevés, legfeljebb egy-két családra becsülhető jobbágysága. A földnek megművelése a nemes családtagjaira és jobbágyságára hárult, a falusiasodás és a földnek intenziv művelése csak a XIII. század második felében következhetett be, amikor a lándzsásnemesség katonai terhének egy részét átvették a várispánság és a Szepesség új német telepesei. Ekkor indul meg tulajdonképpen a falvak zártabb formájának kialakulása. Az intenzivebb falusi élet megindulása után veszi fel a községek egyrésze állandó nevét, melyet a század végéig néha az oklevelek csak az egymást váltogató nemzedékek nevével jelölnek meg.[1]

A lándzsásfalvak keletkezését illetőleg két csoport különböztethető meg, a hernádmenti első gyepűvonal mentén kialakult, továbbá a gyepűvonal kitolása folytán, annak mentén keletkezett lándzsásfalvak sorozata. Tekintettel arra, hogy mindkét gyepűvonal különböző időben kialakult falvai területileg összefüggő egészet alkottak, melyet csak később szaggattak meg a királyi adományok, a lándzsásszék kebelében a legújabb időkig megmaradt falvak kialakulását egy helyen ismerteljük.

Hisfalva. Első adatunk a falu előfordulására 1324-ből származik, amikor már kiterjedt családok birják.[2] Nevének alakját a középkor végéig megtartja és csak 1511-ben tűnik fel tót néven, *Hisovec* alakban.[3] Az újkorban általánosan ismert neve, a Kissóc, a középkorban nem fordul elő. A falu neve a többi lándzsásfalvakéhoz hasonlóan, amint az összetétel is mutatja, személynévből van képezve. Minthogy a névadó nem fordul elő az oklevelekben, a falunak korai, az okleveles gyakorlat előtti kialakulása kétségtelen.

Miklósfalva. A helység ugyan későn tűnik fel, eredete azonban, mint általában a lándzsásfalvaké, régebbi időbe nyúlik vissza. Első neve *Öszmiklósfalva,* latin alakban (villa cani Nicolai) 1311-ben tűnik fel.[4] A falu kétségtelenül az 1273-ban szereplő Nicolaus canus-tól vette nevét.[5] A helység neve 1327-ben villa Nicolai dicti Ewz alak-

[1] Pl. Urbánfalva esetében, melyet korábban a névadó atyjáról, Mikáról neveztek Mikaföldének is. L. Urbánfalva alatt.

[2] N. Múz. T. a. 1324. II. 2.

[3] Fekete Nagy: Petróczy regeszták. 90. l. (254.)

[4] Anjoukori okmt. I. 222. Fejér: CD. VIII. 2. 221. l. Dl. 1768.

[5] N. Múz. T. a. 1298. VI. 12. HO. VIII. 156. l. tévesen Nicolaus canonicus.

ban jelentkezik,[6] teljes magyar nevén pedig, mint Ewzmyklosfalva, 1349-ben tűnik fel,[7] amelyet megtart még a következő században is,[8] noha ekkor már többnyire csak a rövidebb Miklósfalva néven szerepel.[9]

Szentandrás. Nevét csakis egyháza védőszentjétől vehette. Minthogy azonban a lándzsásfalvak területén 1280-ig nem ismerünk templomot,[10] fel kell tételeznünk, hogy a községnek korábban volt temploma, de valószínűleg a tatárjáráskor elpusztult. A község eredete, mint általában a lándzsásfalvaké, korábbi időbe visszanyúlik, noha a falu neve csak 1317-ben tűnik fel először.[11]

A lándzsásszékhez való tartozása többször kifejezésre jut a község *Székiszentandrás* nevében.[12] A falut a XIV. században már népes családok birják.[13]

Primfalva. A lándzsásfalvak területéből kiszakadt község, amely 1248-ban lett önállóvá, amikor Henrik comes és testvérei Béla király engedélyével földjük egyrészét eladják Prim szepesi hospesnek. A területnek a katonáskodó lándzsások székéhez való tartozását bizonyitja, hogy IV. Béla király az átruházáshoz oly feltétellel járul hozzá, mely szerint a birtok mindenkori tulajdonosai fegyveresen, tehát a lándzsásnemesek kötelessége szerint tartoznak szolgálni a királyt.[14] Hogy Primfalva a Henrik által eladott területen alakult ki, az új tulajdonos nevén kivül bizonyitja az 1248. évi oklevél 1312. évi átirása, mely Primfalvai Suur fia Detre részére készült,[15] aki unokája volt a földet megvásárló Pirin hospesnek.[16] A területnek egyrésze 1317-ben ismét visszakerült a lándzsások széke alá, amikor Prim másik unokája, Bod fia Miklós a terület egyrészét tiz márkáért visszaadja sógorának, Szentandrási Pál fia Egyednek.[17]

---

[6] Dl. 1768. Fejér: CD. VIII. 2. 221. l. (hibás évszámmal).

[7] U. ott.

[8] Fekete Nagy: Petróczy regeszták. 38. l. (89.) Elvétve még szerepel régi nevén, Öszmiklósfalva alakban is. 1452: Dl. 14559.

[9] 1416: Szepesi kpt. Capsa L. 1. 5. 1435: N. Múz. Máriássy lvt. 600.

[10] Dl. 1029. Fejér: CD. V. 3. 71. l. Szék helyett tévesen Leuk alakot közöl.

[11] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 28.

[12] N. Múz. T. a. 1360. IV. 12. O. L. Thőke lvt. Dl. 13511.

[13] 1362: N. Múz. Máriássy lvt. 153. T. a. 1362. IV. 20., 1373. VIII. l.

[14] HO. VIII. 52. l.

[15] N. Múz. T. a. 1312. IV. 14.

[16] Pirin hospes fiai voltak Göböl, Sur vagy Surken és Bod. Dl. 26733.

[17] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 28.

A területtel járó terheket egyideig viselték is Prim fiai, így 1280-ban együtt szerepelnek az új egyházat alapító széki nemesekkel.[18] A falu területe azonban később kivált a lándzsásszékből, hogy mi módon, ismeretlen. A szászok 1317 évi szabadságlevelében már a szász helységek között van felsorolva,[19] s a szászok területéhez tartozott az egész középkor folyamán.[20]

Bozsafalva. Nevét valószínűleg a széki nemesek között 1248-ban szereplő Bozsa comestől vette.[21] A falura csak nagyon szórványos adataink vannak. A helység neve először 1347-ben tűnik fel magyar alakban.[22] A helynév a középkor végéig változatlan.[23] Bozsafalva ezen a néven ma ismeretlen, ami a falu nevének a középkor végén történt elszlávosodásával függ össze. A névváltoztatásra a falu birtokos családjának neve mutat rá. A család tagjai közül Bozsafalvi Aczél István Csepánfalvi Thőke Kristófnak a Máriássy István fia Ferenctől csere folytán szerzett milaji birtokrészbe való beiktatásánál, 1519. május 9-én, mint szomszéd szerepel.[24] Amikor Thőke Kristóf a cseréhez megszerzi a király hozzájárulását és a milaji birtokrészben rejlő királyi jogot, az új beiktatásnál 1519. július 14-én Aczél István már a Horkai előnévvel szerepel.[25] Aczél Istvánnak ez a két előneve Bozsafalva és *Horka* azonossága mellett bizonyít, amit kétségtelenebbé tesz a Horka névnek késői, először 1502-ben történt feltűnése.[26]

Komárfalva. Szintén a lándzsásfalvak területén, a Székben tűnik fel először 1270-ben, mint kialakult névvel biró község, Komárfalva alakban.[27] A birtok azé a Henriké volt, akitől Prim vette a róla elnevezett falu területét. Komárfalvának két ekényi részét is megvette Prim, de 1270-ben visszabocsájtotta Henrik fiainak, illetve azok közül csak kettőnek, Miklósnak és Péternek, mivel a többiek szegénységük miatt nem tudták a 42 márkányi vétel-

---

[18] Fejér: CD. V. 3. 71. l. Dl. 1029.

[19] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[20] »sub iure terranorum Scepusiensium seu Saxonum«. 1399: N. Múz. Görgey lvt.

[21] HO. VIII. 52. l.

[22] Fejér: CD. IX. 1. 580. l.

[23] 1350: Anjoukori okmt. V. 348. l. 1387: Petróczy regeszták. 39. (94.) 1401: N. Múz. Máriássy lvt. 348. 1410: N. Múz. Rhédey lvt. 1469: N. Múz. Berzeviczy család kakaslomnici ágának lvta. Petróczy regeszták. 71. (201.) 1487: N. Múz. Máriássy lvt. 805.

[24] O. L. Thőke lvt. Dl. 26749.

[25] U. ott. Dl. 32086.

[26] N. Múz. T. a. 1502. XII. 7.

[27] O. L. Thőke lvt. Dl. 26733.

összeget lefizetni. A birtok neve 1341-től kezdve többször szerepel a szlávos *Kamaróc* alakban.[28] E mellett azonban a régi magyar Kamárfalva alak is tovább szerepel, egészen a középkor végéig.[29]

A falu még a középkorban elnéptelenedett és 1518-ban már mint praedium említtetik.[30] Ma már az eltűnt szepesi helységek közé tartozik. Egykori fekvésének a meghatározásához a középkorból nincs semmi más adatunk, mint az 1270-ben említett székbeli fekvése, ezek alapján a lándzsásfalvak területén kell keresnünk. A régebbi térképeken Horka és Jánosfalva között szereplő Komoróccal azonosnak vehetjük.

Filefalva. A Székből kihasított és IV. Béla által File fia Filének 1256-ban adományozott három ekényi területen[31] alakult ki az új tulajdonos neve után elnevezett Filefalva. A falunak a lándzsásszék területéhez való régebbi tartozását sokáig megőrizték az oklevelek. Ifjabb File fiát Krisztiánt a szepesi káptalan oklevele még 1337-ben is Széki-nek nevezi, noha ekkor már a Filefalvi családnév kialakultnak tekinthető és a község neve, a Filefalva mellett is fel van tüntetve a Székhez való tartozása.[32] A községben nagyszámu birtokoscsalád fordul elő már korán, mivel File egyenes utódai mellett valamelyik Filének a lánya révén ennek utódai, majd később más leányági birtokosok is bekerültek a község nemesei közé.[33]

Gánfalva. Lándzsás eredetű birtok és éppen ennélfogva rávonatkozó adománylevelet nem ismerünk. Aránylag későn, 1317-ben tűnik fel először, amikor a birtokon már három egymással rokoni kapcsolatba nem hozható családot találunk. A birtokosok között szerepel Gaan fia Bazilius is, akinek atyjától vehette nevét a birtok.[34] A falura, mint általában a lándzsás községekre, nincs összefüggő okleveles anyagunk. A birtok neve a latin változatok után magyar alakban tűnik fel először és azt az egész középkoron át megtartja.[35] Mai neve, a *Gánóc*, csak 1521-ben

---

[28] U. ott. Dl. 13473. Iványi: A Máriássy család levéltára. 126. 36—37. ll.

[29] 1400: Petróczy reg. 43. (107.) 1401: N. Múz. Máriássy lvt. 347. 1402: U. ott. 384. 1464: Petróczy reg. 72. (194.) 1518: O. L. Thőke lvt. Dl. 32185.

[30] O. L. Thőke lvt. Dl. 32185.

[31] Wenzel: AUO: VII. 432. l. Schmauk: Suppl. 8. l. tévesen Secek alakban. Szepesi kpt. Prot. 1643. f. 29.

[32] N. Múz. a Berzeviczy család kakaslomnici ágának lvta.

[33] HO. VIII. 400., 415. ll.

[34] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 4.

[35] N. Múz. T. a. 1346. IV. 30.

tűnik fel.[36] Temploma, melyet 1479-ben említenek először, Szűz Mária tiszteletére volt szentelve.[37]

Szék. A XIII. században a Szék elnevezés nemcsak az azonos nevű község területét jelentette, hanem, amint egy 1280. évi oklevélből kitűnik,[38] a lándzsásnemesség által lakott egész területet. A lándzsásközségeknek a Székhez való tartozása többször kifejezésre jut az oklevelekben. Az 1256-ban eladományozott Filefalva területét a Székben fekvőnek mondja az oklevél,[39] 1280-ban egy Szék nevű falu a Szék területével érintkezik, sőt a falu határában előfordul egy Székpatak is.[40] Az oklevelek szerint Székhez tartozott a Horka melletti, ma már eltűnt Komárfalva környéke is.[41]

Az 1280-ban feltűnő Szék nevű falu, amint egy hibás másolatban ránkmaradt határlevél adataiból kitűnik, Svábfalvával volt határos. Hogy hány Szék nevű község volt a lándzsásfalvak vidékén, minthogy a *Szék*,[42] *Középszék*,[43] *Felszék*[44] és *Hegyszék*[45] nevű helységekben nem más-más, hanem ugyanazon családok szerepelnek, ma már nem tudjuk biztosan meghatározni. A különböző elnevezések kétségtelenül több helységet takarnak, amelyek, minthogy később már egyetlen Széket ismerünk, valószínűleg egymáshoz közelfekvő és később egybeolvadt apró telepek voltak.

A Szék elnevezés mellett a XV. században feltűnik a Hozulcz, Wezelch,[46] majd pedig a XVI. század elején a lándzsások egyik comesének, Hozeleci Ternyei György nevében a ma is használatos *Hozelec* alak.[47] Felszéknek Hozeleccel való azonosságát egy 1501-ből való adat bizonyítja, amely szerint a még előnév nélküli, de később a Hozeleci előnevet viselő Ternyei Tamás fia György, a későbbi lándzsás comes, nővéreit kielégíti Felszékből.[48] Minthogy pe-

---

[36] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 3. 19.

[37] Iványi: A Máriássy család levéltára. 129. l.

[38] N. Múz. A Berzeviczy család kakaslomnici ágának lvta.

[39] Schmauk: Suppl. 8. Wenzel: AUO. VII. 432. l.

[40] N. Múz. a Berzeviczy család kakaslomnici ágának lvta.

[41] 1294: HO. VIII. 342. l.

[42] 1344: N. Múz. T. a. 1344. III. 19., V. 11.

[43] »mediocris Scek«, 1320: Csáky oklvt. 42. 45. ll.

[44] 1366: Fejér: CD. IX. 3. 630. l. N. Múz. Máriássy lvt. 176. 1439: Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 2. 5. 1463: U. ott. Prot. 1805. f. 84. 1501: Dl. 8627.

[45] 1375: Dl. 26564. N. Múz. Rhédey lvt.

[46] 1429: Iványi: A Máriássy család lvta. 184. »Wezelch«: 1505. U. ott. 131. l.

[47] L. az I. függeléket.

[48] Dl. 8627.

dig a Ternyeicknek a Szepességen más birtokát, mint Felszéket nem ismerünk, Hozelecnek Felszékkel való azonossága kétségtelen.

Bethlenfalva. A falu neve későn jelentkezik ugyan, birtokosai azonban már fel vannak sorolva a savniki apátságot birtokaiban megerősítő 1260 évi oklevél határjáró részében. Ekkori birtokosai közül ismeretesek Bot, Jakab és Bethlen.[49] A Toplica és Donkpataka között fekvő, IV. Béla által 1264-ben eladományozott terület a falu határából is magában foglalt bizonyos részt, Bot fia Jordán részét, amit a király vissza is ítélt Jordánnak.[50] A falu neve először 1311-ben tűnik fel villa Bethleem alakban.[51] Hogy nevét az 1260 óta állandóan használatos Bethlem név melyik viselőjétől kapta, nehéz eldönteni. Magyar néven először 1339-ben tűnik fel,[52] melyet megtart az egész középkoron át.

Bethlenfalvának a területe több, apró részecskékben ülő birtokosai kezén különböző részekre tagozódott, amelyek ideiglenesen önálló neveket vettek fel. A falu területén lévő apró birtokok közül leghamarabb eltűnik *Natusfalva*, mely csak két évben, 1408-ban és 1409-ben szerepel. Az oklevélben foglalt határjelekből megállapitható, hogy a Natusfalva nevű rész Bethlenfalvának a délkeleti, Káposztafalva felé eső részén feküdt.[53] A birtokrész neve, amint az összetétel is mutatja, személynévi eredetű. A lándzsásfalvak területén 1324-ben ismerünk egy Natus fia Jakabot,[54] hogy azonban ez a Natus azonos-e a névadóval, közelebbi adatok hijján nem dönthető el.

Ugyancsak 1409-ben tűnik fel a falunak *Zdjár* nevű része,[55] amely, mint Bethlenfalvának 1425 évi határjárásából megállapitható,[56] a falu keleti részén, a Natusfalvának nevezett rész felett terült el. Nevének változatai Sár,[57] Scyar[58] és Sgyar.[59]

Bethlenfalvának területén 1380-ban ismét egy új helység tűnik fel *Istvánfalva* néven,[60] amely, mint az 1425 évi

---

[49] Dl. 25052.

[50] Dl. 564. Wenzel: AUO. VIII. 90. l.

[51] N. Múz. Rhédey lvt. Fejér: CD. VIII. 2. 221. Anjoukori okmt. I. 222. l. Dl. 1768.

[52] Fejér: CD. VIII. 7. 322. l.

[53] N. Múz. Görgey cs. lvt. 1408—1409.

[54] N. Múz. T. a. 1324. II. 2.

[55] N. Múz. Görgey lvt. 1409.

[56] Dl. 11655.

[57] 1425: Dl. 11655.

[58] Scyar: N. Múz. Görgey lvt. 1409.

[59] Sgyar: 1519. N. Múz. Görgey lvt. Dl. 23268.

[60] N. Múz. Görgey lvt.

határjárásból megállapitható, Bethlenfalvának Savnik felőli része volt.[61] Minthogy a birtok egy része feltűnésekor Bethlenfalvi István fia János leánya Klára kezén szerepel és a többi részei is István utódai kezén tűnnek fel,[62] nevét valószinűleg Istvántól nyerte, akinek kora visszanyúlik a század elejére.

A falunak legtovább szereplő része, *Trónfalva*, 1415-ben tűnik fel.[63] Bethlenfalvához való tartozása nincs ugyan határozottan kifejezve az oklevelekben, azonban abból a körülményből, hogy a birtokrész mindig a Bethlenfalvi család kezén, Bethlenfalvával együtt szerepel, továbbá Bethlenfalvának és Trónfalvának egy 1503. évi beiktatásnál is azonos szomszédai vannak, Bethlenfalva egy részének kell tartani.[64]

A most tárgyalt falvak nevének összetételes alakja amellett bizonyit, hogy a helységnevek első tagjában személynevet kell keresnünk.

Harbusa. Bethlenfalvával kapcsolatban még egy a XIII. században eltűnt faluról kell megemlékeznünk, amelynek a lándzsásfalvakhoz való tartozása azonban nem bizonyitható. A falu 1264-ben tűnik fel villa Harabisa néven a Szepesi Tibornak IV. Béla által adományozott, a Toplica és Donpataka, máskép Veszveres között fekvő erdő határjeleiben.[65] A határjelek alapján Toplicát a mai Teplicnóval, a Donpatakát pedig a mai Zdjarpatakkal kell azonosnak venni, amit a savniki apátság birtokainak 1260. évi határai is bizonyitanak.[66] Az 1264-ben emlitett Toplica folyó réve alatt fekvő Harabisa falu hidjának 1425-ben a Bethlenfalvához tartozó Istvánfalva határában lévő Harbussahyda nevű határjel felel meg.[67] Ezek alapján a csak határjelekben szereplő falu Bethlenfalva határában, tőle nyugatra keresendő. A névnek összetett alakja arra enged következtetni, hogy a Harbisa, Harbussa alakban személynevet kell keresni.

Szentmiklós. A lándzsás családok egymás közötti perében tűnik fel 1311-ben »villa silvestris apud Sanctum

---

[61] Dl. 11654.

[62] 1386—1387: Petróczy reg. 38. (91.) 39. (92., 91.) N. Múz. Görgey lvt. 1389.

[63] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 20. 1466: Máriássy lvt. 673.

[64] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 1. 36. 5. 4. 21. Dl. 21197. 21179. Szepesi kpt. Prot. 1500. f. 79.

[65] Wenzel: AUO. VIII. 90. 1. Dl. 561.

[66] Dl. 25052.

[67] Dl. 11654.

Nicolaum«[68] és 1318-ban »villa Sancti Nicolai« alakban.[69] Minthogy a falu nem szerepel többet, az eddigi adatok alapján fekvése sem határozható meg. Tekintettel azonban arra, hogy a birtok mindkét esetben a Bethlenfalvi család kezén szerepel és neve után erdős vidéken keresendő, fekvését illetőleg Bethlenfalva környékére kell gondolnunk. A birtok egyházának védőszentjétől vehette a nevét. Minthogy azonban 1280 előtt a lándzsásfalvak területén nem volt templom és egy eltűnő faluról van szó, egyháza valószinűleg a tatárjáráskor pusztult el.

Mahálfalva. A falu első alkalommal »terra filiorum Mochol« alakban a savniki apátság birtokainak 1260 évi határjeleiben tűnik fel.[70] Pokaj határlevelében 1274-ben már mint »terra nobilium de Mohol« szerepel.[71] Mint falu 1289-ben tűnik fel először.[72] Magyar nevét az egész középkoron át megtartja. A községnév eredete szintén keresztnévre, a tatárjárás előtti korban élő Machal nevére vezethető vissza; valószinű, hogy a Mihály keresztnévnek magyar nyelvi, teljesen mélyhangzójú alakját tartotta fenn.

Csantafalva. A lándzsásszékhez tartozó telep, melnek nemes lakói 1274-ben emlittetnek először.[73] Nevét valószinűleg attól a Csantától vette, akinek fiai sokat szerepelnek a XIV. század elején. A birtoknak azonban csak névadója és nem egyedüli tulajdonosa Csanta. Mint általában a lándzsásközségeket, feltűnése idejében Csantafalvát is, több egymással össze nem kapcsolható, kiterjedt család birja.[74] A helység neve a latin nyelvű oklevelekben természetszerűleg sokáig latin alakban, mint villa Csanta szerepel,[75] a falu nevének magyar alakja 1349-ben jelentkezik először[76] és ezt megtartja a XV. század végéig, amikor 1500-ban feltűnik tót neve, *Czenticz* alakban.[77]

Petenye. Csantafalva fejlődésével és későbbi sorsával a ma már eltünt Petenye története szorosan egybefonódik. Először Pokaj határában tűnik fel 1286-ban terra Petk

---

[68] Anjoukori okmt. I. 222. l. N. Múz. Rhédey lvt.

[69] Fejér: CD. VIII. 7. 118. Schmauk: Suppl. 49. l.

[70] Dl. 25052.

[71] Levéltári Közl. II. 128. l.

[72] Villa Machal: HO. VI. 347. l.

[73] »iuxta terras nobilium de Chunta«. Levéltári Közl. II. 128. l.

[74] Schmauk: Suppl. 93. Csáky oklvt. 88. Fejér: CD. VIII. 5. 103. l. Petróczy reg. 16. (27.) 19. (32—33.) l.

[75] 1318: villa Chant. Petróczy reg. 16. (27.) 1323: villa Chanta. U. ott. 19. (32—33.) 1345: villa Cantha. N. Múz. T. a. 1345: VII. 4. Mon. Strig. III. 564. l.

[76] Szepesi kpt. Misc. cott. Scepus. 8. 1. 13.

[77] 1500: Petróczy reg. 88. (249.)

néven.[78] Névadója valószinűleg az a Petk, aki 1303-ban is szerepel, amikor birtokának egyrészét Pethunya néven eladja.[79] A község neve 1316-ban is ezen alakban tűnik fel, amikor a birtok egy részét Csanta leszármazottai eladják.[80] A helység neve 1368-ban veszi fel véglegesen a Petenye alakot.[81] Birtokosai már kezdetben a Petenyei család és a Csantafalvi nemesek voltak és azok birják továbbra is az egész középkoron át.[82] Az idézett oklevelek bizonysága szerint a korán eltűnt helység Csantafalva és Marcelfalva között feküdt.

Pikfalva. A legnépesebb lándzsásesaládok által lakott helységek közé tartozott. A XIV. század elején már kilenc, egymással rokoni kapcsolatba nem hozható család birja,[83] ami arra mutat, hogy a korán megtelepitett falvak közé tartozik. A falu 1286-ban fordul elő először villa Pyuk alakban.[84] A helység neve, mint általában a lándzsásfalváké, kétségtelenül személynévi eredetű. A Szepességre vonatkozó oklevéles adatunkban azonban Pyuk neve nem fordul elő, ami arra mutat, hogy a helység neve korán kialakult. A község neve 1337-ben feltűnik ugyan már villa Pyck alakban, de ez az alak csak a XV. század elején kezdi kiszoritani az addig gyakrabban használt Piukfalva alakot.[85] A helységnév az egész középkoron át megtartotta kizárólagos magyar alakját. Egyháza, mely a Szent Lélek tiszteletére volt szentelve, 1413-ban tűnik fel először.[86]

Ábrahámfalva. A legkorábban kialakult nevü lándzsásközségek közé tartozik, mert sem első emlitésekor 1286-ban, sem pedig később nem fordul elő névadójának a neve, akinek kora valószinűleg a szepességi okleveles gyakorlat kialakulása előtti időre esik.[87] A XIV. század elején hat, egymással rokoni kapcsolatba nem hozható, kiterjedt család birja, akik sem ekkor, sem később, mint ál-

---

[78] DI. 38876. Az oklevélkiadások mindenütt tévesen Pokaj alakban közlik. Fejér: CD. V. 3. 331. Bárdossy: Suppl. 258. l.

[79] Schmauk: Suppl. 93. Csáky, oklvt. 88. l.

[80] Schmauk: Suppl. 178. l.

[81] N. Múz. Görgey lvt.

[82] Az eddig idézetteken kivül O. L. Thőke lvt. DI. 13487. Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 29. Levéltári Közl. II. 129. l.

[83] N. Múz. T. a. 1319. IV. 12., 1327. II. 25. 1337: VIII. 18. IX. 1. 1339. X. 4. Anjoukori okmt. IV. 120. l. N. Múz. T. a. 1346. III. 30. 1349. IV. 2. XI. 18. stb.

[84] DI. 38876. Fejér: CD. V. 3. 331. Bárdossy: Suppl. 258. l.

[85] N. Múz. T. a. 1337. VIII. 18.

[86] 1403. Fejér: CD. X. 4. 268. 1423: Csáky, oklvt. 326. l.

[87] villa Abraham: DI. 38876. Fejér: CD. V. 3. 331. Bárdossy: Suppl. 258. l.

talában a lándzsásnemesek, nem hivatkoznak királyi adománylevelekre, hanem csak az ősi birtoklásra.[88] A helység sokáig megtartotta magyar jellegét, még az 1436. évi határjárásakor is majdnem kizárólag magyar határnevekkel találkozunk.[89]

Leukfalva. Az 1280-ban szereplő »nobiles de Leuk« hibás olvasás eredménye.[90] A falu elsőizben aránylag későn, 1306-ban tűnik fel.[91] A birtokon már a XIV. század elején nagyszámú családok osztozkodnak, ami kizárni látszik azt, hogy a falu névadója az ezek között szereplő Leuk lenne.[92] A nagyszámú családok birtoklása kétségtelenül a falu régi eredetére mutat.

Mecsedelfalva. Első ismert birtokosai a helységnek nevet adó Micselet és Gyurk voltak, akiket IV. Béla király 1255-ben megerősit a már régebben birt négy ekényi földjük birtokában és egyszersmind a szepesi jobbágyfiak sorába emel.[93] Korábbi társadalmi hovatartozásukról nem beszél az oklevél, azonban egy XV. századi leszármazási tábla, mint királyi vadászokat tünteti fel őket.[94] A leszármazási táblának az az adata, hogy a rangemelés előtt Micselet és Gyurk királyi vadászok voltak, nem vonható kétségbe, korábbi hovátartozásukat valószinűleg egy lappangó vagy elveszett oklevél őrizte meg. A leszármazási tábla állitásának valódiságát támogatja az is, hogy Micselet XIV. század közepén már kihaló utódainak a leszármazási táblán feljegyzett adatai helyességét több oklevéllel igazolhatjuk.[95] A helység névadója kétségtelenül az 1255-ben szereplő Micselet volt, mert ilyen nevű családtaggal többet nem találkozunk. A község neve, noha a területe határjárásokban sűrűn szerepel,[96] véglegesen kialakult Mi-

---

[88] 1323: O. L. Thőke lvt. Dl. 13472. »de possessionibus suis hereditariis iure patrimonii habitis«. U. ott. Dl. 26739. »portio hereditaria«.

[89] Rövid hegy, Eresztvény cserjés, Mord hegy, Rakadja. Hosszú mező. Lapos mező. O. L. Thőke lvt. Dl. 13513.

[90] A Wagner (Analecta I. 111.) és Bárdossy (Suppl. 154.) által közölt Leek alakból, mivel értelmetlen volt, csinált Fejér: CD. V. 3. 71. Leukot, holott ez mind hibás olvasás a Zeek alak helyett. Dl. 1029.

[91] Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 13. Fejér: CD. VIII. 1. 206. l.

[92] Fejér: CD. VIII. 5. 115. l. Szepesi kpt. Intr. Scepus. 8. 4. 2., 9. 9. 14., 8. 1. 2. Tört. Tár. 1861. 116. l.

[93] Fejér: CD. IV. 2. 287. Bárdossy: Suppl. 73. l.

[94] O. L. Thőke lvt. Dl. 22539.

[95] N. Múz. Görgey lvt. 1311: O. L. Thőke lvt. Dl. 13499. Schmauk: Suppl. 101. Fejér: CD. IX. 2. 101. X. 2. 186. l.

[96] Szepesi kpt. Mel. Scep. 3. 2. 8. Dl. 1087. Fejér: CD. V. 2. 431. Csáky oklvt. 12. l.

cheletfolua alakjában csak 1314-ben tűnik fel először.[97] A név kialakulását mindamellett Micselet korával egyidőre tehetjük, mert az utódok nem igen nevezhették volna el róla, különben is az oklevelek meta Micheleth-je, mint más községeknél is tapasztalható, már sejteti a nevet, amelyet csak a latin alakban való használat takar el. A község, amint a felsorolt oklevelek bizonyítják, a Csütörtökhely mellett fekvő Mecsedelpusztával azonos.

Édesfalva. A lándzsásfalvak közé tartozik és így, mint általában a lándzsásfalvak eredetét, kialakulását nem ismerjük. Nevét minden valószínűség szerint attól az Egidiustól, Edustól vette, akinek fiait 1307-ben a birtokban találjuk. A terület ekkor még úgy látszik nem vett fel falujelleget, mert az oklevelek csak mint Edus fiainak és testvérének, Lászlónak határát említik. Éppúgy, mint később 1311-ben és 1317-ben is.[98] 1319-ben ugyan már falunak nevezik Edus fiainak a földjét, de még mindig név nélkül.[99] Első alkalommal 1371-ben jelentkezik Edusfalva néven, amikor már Edus unokái birják.[100] Édesfalva változatban 1437-ben tűnik fel.[101] Tót néven családnévben, Hodusowsky alakban 1505-ben szerepel először,[102] de azért továbbra is a magyar alak az uralkodó.[103]

Tibaháza. A lándzsásfalvakhoz való tartozása ugyan egyetlen oklevélben sincsen kimondva, lándzsás jellegét azonban valószínűvé teszi az, hogy a rövid ideig szereplő birtokra adománylevelet nem ismerünk. Első feltűnésekor 1307-ben névtelenül említik az oklevelek, amikor a birtokban a névadó Tiba fiági unokái szerepelnek, akik az Edus fiai földje mellett levő részüket eladják a menedékkövi szerzeteseknek.[104] A birtok más részeit Tiba unokái 1321-ben adják el ugyancsak a menedékkövieknek, amikor a birtok latin néven, mint Tybe curia szerepel.[105] Teljesen a menedékkövieké kerül a birtok 1390-ben, amikor Tybahaza-i Tyba egy leányági leszármazottja a

---

[97] N. Múz. T. a. 1314.

[98] Dl. 1711. Fejér: CD. VIII. 1. 243. (tévesen mindenütt Odus alakot közöl, épenúgy, mint VIII. 1. 101.) Csáky oklvt. 39. Fejér: CD. VIII. 2. 95. Schmauk: Suppl. 46. l.

[99] N. Múz. Soós lvt.

[100] Szepesi kpt. Prot. 1818. f. 261.

[101] Dl. 13141.

[102] O. L. Thőke lvt. Dl. 22558.

[103] 1510: Dl. 22105. 1511: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 9. 1515: O. L. Thőke lvt. Dl. 32177. 1524: U. ott. Dl. 23994.

[104] Fejér: CD. VIII. 1. 243., 401. l. Dl. 1711. 382.

[105] O. L. Kamarai lvt. Acta Jes. Coll. Leutschov. 2. 15. (reponenda.)

sze keletről, Letánfalva pedig nyugatra esett az eladott területtől, s az ősi föld délre, akkor az ősi birtokot csakis Édesfalva alatt lehet keresni. Urbánfalva szomszédaiul 1494-ben Káposztafalva és Léton vannak emlitve.[116] Még pontosabban megadja Urbánfalva fekvését egy 1540-ből származó adat, mely szerint az akkor már praediummá sülyedt Urbánfalva Tamásfalva és Édesfalva között feküdt.[117] A falu a középkor végéig megtartotta magyar alakját, tót néven, mint *Urbanovcze,* első alkalommal 1511-ben tűnik fel.[118]

A savniki apátság birtokai.

A szepesi várispánság kialakulásával és a Szepesség céltudatos benépesitésével kapcsolatban a terület folyton növekvő lakossága lelki szükségleteinek kielégitéséről is gondoskodni kellett. A Szepességen elég nagy, gazdátlan, illetve királyi kézen fekvő birtokok voltak ahhoz, hogy a királyok egyházalapitó szándékukat megvalósithassák és az egyházak ellátásáról gondoskodhassanak. A Szepesség a XIII. század harmadik évtizedében IV. Béla király öcscsének, a tatárjáráskor elvérzett Kálmán hercegnek a kezén volt,[119] aki, mint egykorú adatok megállapitják, igen jámbor, szent életű férfi volt.[120]

A történeti irodalom megállapitása szerint neki köszönheti megalapitását a savniki ciszterci rendű apátság. Békefi megállapitása szerint a monostort 1223-ban alapitotta Kálmán herceg.[121] Az apátság birtokait alapitásával egyidőben kaphatta, mert IV. Béla az apátság birtokainak megerősitésekor, 1260-ban úgy emlékezik meg az első adományról, mint amit öccse, Kálmán herceg hozzájárulásával tett.[122] Ez az adat ugyan elvitatná az apátság alapitását Kálmántól, tekintettel azonban arra, hogy az alapitáskor Kálmán herceg volt a Szepesség ura, ott adományát ismerjük, nem igen lehet kétségbe vonni azt, hogy az apátságot, mint a terület felett hercegi joggal rendelkező birtokos, ne ő létesitette volna. Valószinű, hogy a királlyal csak nagyobb biztonság kedvéért állittatták ki az oklevelet, mivel az oklevélben nagyobb adományról van szó és még

---

[116] Dl. 20181.

[117] Dl. 1427.

[118] N. Múz. Máriássy lvt. 775.

[119] Schmauk: Suppl. 7. Wenzel: AUO. VI. 477. Wagner: Analecta, I. 300. l.

[120] Kanyó Géza: Kálmán herceg. Katholikus Szemle, 1895. 414-15. l.

[121] A pásztói apátság története. 32. l. A lőcsei krónika a kolostor alapitását 1216-ra teszi. (10. l.)

[122] Fejér: CD. IV. 3. 21. l.

sze keletről, Letánfalva pedig nyugatra esett az eladott területtől, s az ősi föld délre, akkor az ősi birtokot csakis Édesfalva alatt lehet keresni. Urbánfalva szomszédaiul 1494-ben Káposztafalva és Léton vannak említve.[116] Még pontosabban megadja Urbánfalva fekvését egy 1540-ből származó adat, mely szerint az akkor már praediummá sülyedt Urbánfalva Tamásfalva és Édesfalva között feküdt.[117] A falu a középkor végéig megtartotta magyar alakját, tót néven, mint *Urbanovcze,* első alkalommal 1511-ben tűnik fel.[118]

A savniki apátság birtokai.

A szepesi várispánság kialakulásával és a Szepesség céltudatos benépesitésével kapcsolatban a terület folyton növekvő lakossága lelki szükségleteinek kielégitéséről is gondoskodni kellett. A Szepességen elég nagy, gazdátlan, illetve királyi kézen fekvő birtokok voltak ahhoz, hogy a királyok egyházalapitó szándékukat megvalósithassák és az egyházak ellátásáról gondoskodhassanak. A Szepesség a XIII. század harmadik évtizedében IV. Béla király öcscsének, a tatárjáráskor elvérzett Kálmán hercegnek a kezén volt,[119] aki, mint egykorú adatok megállapitják, igen jámbor, szent életű férfi volt.[120]

A történeti irodalom megállapitása szerint neki köszönheti megalapitását a savniki ciszterci rendű apátság. Békefi megállapitása szerint a monostort 1223-ban alapitotta Kálmán herceg.[121] Az apátság birtokait alapitásával egyidőben kaphatta, mert IV. Béla az apátság birtokainak megerősitésekor, 1260-ban úgy emlékezik meg az első adományról, mint amit öccse, Kálmán herceg hozzájárulásával tett.[122] Ez az adat ugyan elvitatná az apátság alapitását Kálmántól, tekintettel azonban arra, hogy az alapitáskor Kálmán herceg volt a Szepesség ura, ott adományát ismerjük, nem igen lehet kétségbe vonni azt, hogy az apátságot, mint a terület felett hercegi joggal rendelkező birtokos, ne ő létesitette volna. Valószinű, hogy a királlyal csak nagyobb biztonság kedvéért állittatták ki az oklevelet, mivel az oklevélben nagyobb adományról van szó és még

---

[116] Dl. 20181.

[117] Dl. 1427.

[118] N. Múz. Máriássy lvt. 775.

[119] Schmauk: Suppl. 7. Wenzel: AUO. VI. 477. Wagner: Analecta, I. 300. l.

[120] Kanyó Géza: Kálmán herceg. Katholikus Szemle, 1895. 414-15. l.

[121] A pásztói apátság története. 32. l. A lőcsei krónika a kolostor alapitását 1216-ra teszi. (10. l.)

[122] Fejér: CD. IV. 3. 21. l.

ebben az időben úgyszólván csak a királyi oklevélnek volt kizárólagos tekintélye.[123]

A rend Liptó vármegye határáig elnyúló birtokainak a középpontja a lándzsásfalvak közé ékelt Savnik volt. Ennélfogva, noha neve későn fordul elő, a rend szepesi megtelepedésével egyidejűnek kell tartanunk. A rend adománylevele nem maradt fenn eredetiben, hanem csak V. István 1271 szeptember 20-án kelt átiratában, amely mai alakjában kétségtelen hamisitvány.[124] Mindazonáltal sem IV. Béla, sem V. István oklevelei tartalmilag nem keltik a hamis oklevél benyomását, mert a valódi oklevél összes kellékeinek megfelelnek. Ez ugyan azt a látszatot kelthetné, hogy az oklevél egykorú hiteles oklevelek felhasználásával készült hamisitvány, vannak azonban olyan körülmények, melyek a mai hamis külső ellenére is az oklevél tartalmi hitelessége mellett szólnak. Ezek közé tartozik az oklevélben felsorolt. de kiadásaiban elhagyott határjárás, amely mint megállapitható, nagyrészben olyan határjeleket tartalmaz, amelyek egyéb, XIII. századi határlevelekben is előfordulnak.[125]

Az oklevél tartalmi hitelessége mellett bizonyit az is, hogy az oklevél által leirt határok, amennyiben azt ma még meg lehet állapitani, csupán azt a területet foglalják magukban, melyeket a szepesi apátság adománybirtokai a későbbi időben is kitöltenek. Az oklevélben foglalt határok miatt később sincs soha per, vagyis az oklevél belső hitelessége ellen minden gyanú eloszlik. A mai, a XV. századból származó hamisitvány, mely eredetinek akar ugyan látszani, valamikor perben használt másolat volt és csak amikor az eredeti oklevél elveszett, akarták neki a pecsét ráfüggesztésével az eredeti oklevél jellegét kölcsönözni.

Savnik. A monostor székhelyének, Savniknak az eredete, noha csak a század végén, 1294-ben tűnik fel, mint község, visszanyúlik a tatárjárás korába, mert az 1260 évi oklevél leégettnek mondja. A helynév nyelvészeink szerint, minthogy a szláv nyelvekben Savnik tulajdonnév nem mutatható ki, török eredetű magyar tulajdonnévből származik.[126] A név első előfordulási alakja Schewnik és csak

---

[123] Szentpétery: Magyar oklevéltan. 72. l.

[124] Fejér: CD. IV. 3. 21. l. Szentpétery: Krit. jegyzék. 379. (1239) l.

[125] Terra Saxonum de villa Kabost. Mahalfalva és Bethlenfalva is korai keletkezésü helyek. Donkpataka és Toplica patakokat emliti 1264-ben Wenzel: AUO. VIII. 90. l. A Golcha havas előfordul a jászai konvent 1255. évi oklevelében. Fejér: CD. IV. 2. 299. l. Az oklevél Dl. 25052.

[126] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 238. Magyar Nyelv, 1929. 37. l. Schwartz Elemér: Nyugatmagyarországi helységnevek. 71. l.

később tűnik fel a Savnik alak,[127] így ma még nem tekinthető eldöntöttnek a helynév eredetének a kérdése. Az apátság többi birtokai Savniknak, mint központnak és legkorábban kialakult helységnek a területéről szakadhattak le.

Vidernik. Közelebbi adatok hiányában nem dönthető el, hogy az apátság többi falvai fennállottak-e már a tatárjárás után. Annyi bizonyos, hogy ezeknek a határai, ha a községnevek nincsenek is megemlítve, IV. Béla 1260. évi oklevelében már bennefoglaltatnak. Vidernik 1294-ben tűnik fel mai nevén.[128] Neve, mely Wedrenick, Wydrach és Wydnicz változatokban szerepel,[129] szláv eredetre mutat. Az utolsó hivatalos magyar neve *Védfalu* volt, amelynek azonban semmi történeti alapja nincs.

Grénic. Szintén 1294-ben tűnik fel Granich néven.[130] A Granich, Greniz változatok után 1421-ben felveszi az állandósult Grenicz nevet.[131] A község, neve után ítélve, valószínűleg szintén szláv telepítés. Hivatalos neve, a *Szepesvéghely,* fordítás útján keletkezett.

Kubak. Első feltűnése szintén 1294-ben történik Kobach alakban.[132] Nevének változatai Cubach és Keubach.[133] Első telepesei, tekintettel arra, hogy a környéken tiszta szláv telepítések vannak, szintén szlávoknak tarthatók, noha a szóvégi -bach alapján egyesek a német eredet mellett foglalnak állást.[134] Utolsó hivatalos neve *Hernádfalu* volt.

Hencfalva. Ma már meghatározhatatlan fekvésű eltűnt helység. 1320-ban fordul elő először villa Henc néven, mint amelynek tizede Gréniczhez tartozik.[135] Ezek alapján Grénic környékén keresendő, esetleg, mivel az egész középkoron át nem szerepel többé, Grénic határában. Azonos lehet a község az 1421-ben eltorzított nevekkel szereplő Grénic és Kubakkal együtt feltűnő Hangendorf-fal is,[136] amely talán a német Hencdorf elferditett alakja. Ezek után ítélve német irtásnak kell tartanunk.

Kravján. A szepesi apátság birtokai közül legkésőbben alakul ki, amikor az irtás az apátság birtokain nyugat felé

---

[127] Dl. 1389: Fejér: CD. VI. 1. 339. l. (Rosszul Schaunik.)

[128] U. ott.

[129] Wedrenick 1326: Anjoukori okmt. II. 239. l. Wydrach 1435: O. L. Thőke lvt. 11655. 13510. Wydninicz: 1425 Dl. 11654.

[130] Dl. 1386., 9718. Fejér: CD. VI. 1. 332. l. (Tévesen Granig.)

[131] Granich, 1320: Dl. 2022. Grenicz, 1321: Anjoukori okmt. I. 643. l. 1421: Dl. 11056.

[132] Dl. 1386., 9718.

[133] 1320: Dl. 2022. 1421: Dl. 11056.

[134] Lumtzer—Melich: Deutsche Ortsnamen. 46. l.

[135] Fejér: CD. VIII. 2. 267. l. Dl. 2022.

[136] Dl. 11056.

haladva, már a liptói határig terjedt. Toplica 1436 évi határlevelében tűnik fel először villa Michaelis alio nomine Krawen alakban.[137] Hivatalos magyar neve *Erzsébetháza* volt.

Alcnó. Az apátság többi birtokaival egyidőben, 1294-ben jelentkezik először.[138] Az eltűnt szepesi birtokok közé tartozik. Egykori fekvését egy 1325 évi oklevél adatai alapján Poprád várostól délre tehetjük.[139] Neve valószinűleg szintén szláv eredetű.

Toplica. A Poprád várostól délnyugatra fekvő község 1280-ban tűnik fel először.[140] Ugy korai szláv neve, mint 1436-ban szereplő határjelei szláv telepités mellett bizonyitanak.[141] Hivatalos magyar neve *Szepestapolca* volt.

Lucsivna. A község kialakulása a XIV. század első felére esik. Sunyava határlevelében tűnik fel először 1321-ben.[142] Azonban még 1347-ben sem volt a falu területe teljesen betelepitve, mert ebben az évben még soltészságot találunk a határában.[143]

Rozsnyó. (?) Lucsivnával együtt 1347-ben tűnik fel Roznou alakban, mint soltészság.[144] Fekvését nem ismerjük, valószinűleg Lucsivna környékén feküdt, esetleg annak határain belül keresendő.

Striz néven tűnik fel 1421-ben a savniki apátság egyik birtoka.[145] Az oklevélben szereplő nevek egyrésze ugyan eltorzitott alakban van irva, minthogy azonban a birtok neve nem rokonhangzású az apátság birtokai egyikének nevével sem, azokkal nem lehet azonositani, hanem önálló községnek kell tartanunk. Fekvése meghatározhatatlan.

Sunyava. Tulajdonképpen már nem a szepesi apátnak 1260-ban megerősitett birtokain, hanem a liptói Bagomernak 1269-ben adományozott területen alakul ki és a Szent-Iványi családnak Szepes megyébe átnyúló, régebben Liptó vármegyéhez tartozó birtokainak volt a része.[146] A község 1346-ban a Szent-Iványi család egyik tagjának, Jánosnak végrendelete folytán Schonaw néven jut a mene-

---

[137] Fejér: CD. X. 7. 822. Schmauk: Suppl. 253. l.

[138] Dl. 1386. 9718.

[139] Mon. Strig. III. 61. Fejér: CD. VIII. 3. 160. VIII. 5. 772. Schmauk: Suppl. 253. l.

[140] N. Múz. Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára.

[141] Fejér: CD. X. 7. 822. Schmauk: Suppl. 253. l.

[142] Mon. Strig. III. 4. l.

[143] N. Múz. Görgey lvt.

[144] U. ott.

[145] Dl. 11056.

[146] Szentpétery: Krit. jegyzék. 493. (1618) l.

dékkövieк birtokába.[147] Neve után úgy német, mint szláv telepitésnek lehetne tartani, minthogy azonban a környéken tiszta szláv telepek vannak, a kérdést a szlávok javára kell eldönteni. Hivatalos magyar neve a német név fordításából keletkezett *Szépfalu* volt.

Vikartóc. Amikor feltűnik a középkor végén, 1513-ban, mint elpusztult és újra telepitendő falut emlitik az oklevelek.[148] Hivatalos magyar neve *Hernádfő* volt.

Vernár.

A vármegyék határai a nagy erdőségek között nem voltak pontosan meghatározva, hanem egy-egy terület a kiirtás után közigazgatásilag ahhoz a vármegyéhez csatlakozott, amelynek lakói közül a tulajdonos, a soltészok és a telepesek kikerültek. A savniki apátság birtokai alatt elterülő erdőség is, minthogy a Szepesség területéről közelitették meg hamarabb irtás útján, Szepes vármegye hatósága alá került.

A szepesi apát birtokai alatt, a Letonfalvától a Gölnic folyóig, a Sólyomkő tájékán elterülő lakatlan és irtatlan erdőt 1294-ben adományozza el III. András király a zalai eredetű Szörcsöki Illésnek.[149] Az adomány megszerzése utáni évben már Görgey Illés és Milaji Jordán, akiknek Szörcsöki Illés a terület felét még az adomány évében eladta,[150] birtokrészüket soltészságba adják az Izsákfalvára való Hannus fia Vernernek.[151] A területen alakul ki Vernar, kétségtelenül a soltészről elnevezve, előfordulására és későbbi sorsára azonban nincsenek adataink.

A területnek Illés kezén maradt része egy feljegyzés szerint 1310-ben Illés adománya folytán a menedékkövi karthauziak birtokába jutott.[152] A terület idővel még több részre tagozódik. A Jekelfalussy családnak Károly király által 1326-ban eladományozott *Jákóréte* nevű elhagyott birtok, amint az adománylevélben foglalt határjelek alapján megállapitható, az 1294. évi adománybirtokkal, illetve annak nyugati részével azonos.[153] Az azonosság mellett bizonyitanak a Jákóréte nevű birtok, illetve erdő ügyében a Jekelfalussy család és a menedékkövi karthauziak között

---

[147] N. Múz. Szent-Iványi lvt. Mon. Strig. III. 4. Fejér: CD. VIII. 2. 311. l.

[148] Vencko János: Dejiny Stiavnického opátstva. 329. l.

[149] Fejér: CD. VI. 1. 301. Bárdossy: Suppl. 382. l. Görgey lvt.

[150] HO. VI. 409. l.

[151] Dl. 1426. Fejér: CD. VII. 5. 530. VI. 1. 373. l.

[152] Fejér: CD. VIII. 1. 388. l.

[153] Dl. 2393.

1330-ban kötött egyezséglevélben foglalt határjelek is.[154] A terület birtokára vonatkozólag 1331-ben új egyezség jön létre, amelynek megkötésében az 1294-ben birtokbajutott Görgey család is szerepel,[155] ami szintén azt bizonyitja, hogy Jákóréte területe a Szörcsöki Illésnek 1294-ben adományozott területtel azonos.

Az eredeti adománybirtok egyrészének Jákóréte nevét, minthogy tulajdonosai közül a Jákó, Jakab nevet senki sem viselte, teljes határozottsággal megfejteni nem lehet. Az adományos Jekelfalussy család XIII. századi őse viselte ugyan a Jakab nevet, a német Jekkul alakban, amelynek magyar változata Jákó. Esetleg tőle is nyerhette a terület a nevét, ami azt bizonyitaná, hogy a Jekelfalussy családnak már az 1326. évi adomány előtt is voltak itt kapcsolatai. Ez a kapcsolat oklevéllel is igazolható, amely szerint a Sólyomkőig elnyúló Remete körüli erdőt 1284-ben kapta kiirtásra a család őse, Hekkul comes.[156]

A területen még egy falu jelentkezik, az 1294-ben feltűnő magyar Sólyomkő után elnevezett német *Falkenstein*, mely egy 1310. évi feljegyzésben tűnik fel először Szörcsöki Illés birtokában.[157] A birtokot 1320-ban a savniki apátság tulajdonában találjuk.[158] Amint az idézett oklevelekből megállapitható, a birtok fekvése a mai Havrana Skala hegy mellett, a ma már Gömör vármegyéhez tartozó Vernártól keletre keresendő. A név háromszori megváltozását a történeti fejlődés magyarázza meg. A terület első neve, a Sólyomkő, mely már 1243-ban feltűnik,[159] kétségtelenül magyar, amelyet a német eredetű izsákfalvi soltész lefordit anyanyelvére. Amikor pedig a környéken a szlávság jut túlsúlyba, kialakul az újkorban a hely tót neve, a *Havrana Skala*, mely állandósul is.

Káposztafalva.

A falu a korán kialakult szepesi helységek közé tartozik. Már a tatárjárás utáni időben, 1260-ban szerepel a savniki apátság birtokainak határjárásában, villa Kabost alakban.[160] Hogy kialakulása visszanyúlik-e a tatárjárás előtti időbe, nem állapitható meg, annyi azonban bizonyos, hogy már első feltűnése korában a szászok kezén van.

---

[154] Dl. 382. Fejér: CD. VIII. 3. 555. l.
[155] Csáky oklvt. 63. l.
[156] Dl. 26704. Fejér: CD. V. 3. 246. l.
[157] Fejér: CD. VIII. 1. 388. l.
[158] Dl. 2022. Fejér: CD. VIII. 2. 267. l.
[159] Fejér: CD. IV. 1. 287. l.
[160] Dl. 25052.

Neve többféle változatot mutat.[161] A helységnév eredete ismeretlen, első lakóit ismerve azonban német eredetűnek kell tartani, amelyből a rokonhangzás folytán alakult ki a községnek 1440-ben feltűnő magyar neve, a Káposztafalva.[162]

Letánfalva környéke.

Letánfalva. A helység kialakulása valószínűleg visszanyúlik a tatárjárás előtti időbe, mert első feltűnése nem sokkal a tatárjárás után, 1250-ben történik, amikor IV. Béla mint addig a szepesi várhoz tartozó birtokot, a szepesi káptalannak adja Heimut faluval és a befejezetlen Marcelvárával együtt.[163] A korai kialakulás mellett bizonyit az is, hogy már első feltűnésekor falunak nevezi az oklevél. A helység alapitóinak nemzetisége, minthogy a helynév eredetével még nem foglalkozott senki, nem állapitható meg. A területnek különben feltűnése korában a szláv eredetű két Bélapatakot kivéve magyar határjelei vannak. A régi gyepűvonal a falu területén húzódott végig, emellett tanúskodik az 1250. évi határjárásban említett Kapukő nevű határjel.[164] Ez a Tamásfalva alatti, a Hernád partján fekvő Zelena Vratával (zöld kapu) azonos. A falu 1299-ben az akkor alapitott menedékkői kolostor birtokába megy át Jakab szepesi prépost adománya folytán.[165]

Hejmut. Letánfalvával együtt tűnik fel 1250-ben, mint addig szintén a szepesi várhoz tartozó birtok.[166] Nevének későbbi említése többnyire csak az 1250. évi adománylevél megerősitésével függ össze.[167] Ezenkivül említi még két XIII. századi oklevél is.[168] Rövid szereplése után még a XIII. században eltűnik.

A helységet Korabinsky Repertoriuma alapján többen a mai Arnótfalvával azonositják.[169] Heimut azonban

---

[161] 1294: Kapusdorf. Dl. 1386., 9718. Fejér: CD. VI. 1. 332. l. (Tévesen Kabusdorf.) 1295: Villa Kabust. Fejér: CD. VI. 1. 398. 1279: Villa Compositi. Fejér: CD. V. 2. 598. l.

[162] Wagner: Analecta, I. 222. l.

[163] Fejér: CD. IV. 2. 61. l.

[164] Szepesi kpt. Mel. Scep. 3. 5. 18. és O. L. Kamarai lvt. Acta Jes. Coll. Leutschov. 1. 32. A kiadásokban elmaradt határjárást is tartalmazzák.

[165] Dl. 36414.

[166] Fejér: CD. IV. 2. 61. l.

[167] 1278: Fejér: CD. V. 2. 440., 1279: V. 2. 581. 1291: VI. 1. 187. l.

[168] Fejér: CD. V. 3. 103. 105. Mon. Strig. I. 148. 1286: U. ott. I. 208. l.

[169] Évk. I. 65. 113. Csáky oklvt. 1. l.

semmiesetre sem lehet azonos Arnótfalvával, mert arról megállapitható, hogy Tamásfalva területéből szakadt ki és régebben Kistamási volt a neve.[170] Az 1250. évi határjelek alapján feltétlenül a mai Letánfalva területén kell keresnünk. Mivel sem Bethlenfalva, sem Tamásfalva, sem a területén kialakult községek, sem pedig Csütörtökhely határlevelei nem emlitik, csakis Letánfalva területének Káposztafalva felé eső részén feküdhetett, Káposztafalva határlevelét azonban, mely esetleg emlithetné, és fekvését még közelebbről meghatározhatná, nem ismerjük. A helység neve Pirhalla szerint szláv eredetű és jelentése annyi, mint Aranybarázda.[171] Ezt a megfejtést azonban mindaddig fenntartással kell fogadni, mig komoly nyelvészeti oldalról meg nem erősitik.

Marcelvára. A vár épitését még a tatárjárás előtt megkezdhették, mert amikor a szepesi várhoz tartozó, félben maradt várat a továbbépités kötelezettségével IV. Béla a szepesi káptalannak adja, maga mondja, hogy a vár épitése évek óta szünetel.[172] A vár nevét a terület korábbi művelőjétől Marcellustól kapta, akinek a személyét különben a környéken nem ismerjük, ami a tatárjárás előtti korra mutat vissza. A továbbépités kötelezettségének a szepesi prépost igyekezett eleget tenni és az épitkezést folytatta, mert a Geregen lázadáskor a vár elég fontos szerepet töltött be.[173] Az épitkezés azonban sohasem fejeződött be, mivel a vár többet nem szerepel, noha IV. László az adománylevelet 1278-ban a továbbépités kötelezettsége mellett erősitette meg.[174]

A vár egykori fekvését Pirhalla, noha az 1250. évi adománylevél kifejezetten megmondja, hogy az a Hernád mellett fekszik, Mahalfalva fölé helyezi.[175] Hradszky a Káposztafalva alatti Zelena Hura nevű magaslattal azonositja a korán eltűnt várat.[176] Megállapitásának helyességét igazolja egy 1762. évi oklevél, mely szerint Marcelvára azonos Grünberggel, a mai Zelena Hurával.[177]

Menedékkő. A hely ismerete a szepesi krónikák adatai alapján visszanyúlik a tatárjárás korába, amikor a hagyomány szerint a szepesi szászok idehúzódva menekültek meg a tatárjárás pusztitásaitól. A terület, amelyen a

---

[170] L. Tamásfalva alatt.

[171] A szepesi prépostság vázlatos története. 17. l.

[172] »cessatum fuerit ab opere multis annis«. Fejér: CD. IV. 2. 61. l.

[173] Kubinyi: Mon. Hung. I. 101. l.

[174] Fejér: CD. V. 2. 440. l.

[175] A szepesi prépostság vázlatos története. 17. l.

[176] Évk. I. 64. l.

[177] O. L. Kamarai lvt. Acta Jes. Coll. Leutschov. 3. 24.

hegy állott, benne foglaltatik IV. Béla által a szepesi káptalannak Marcelvára, Letánfalva és Heimut adományozásáról szóló oklevelében.[178] Mikor került a szászok kezére, nem tudjuk; 1299-ben azonban már, amikor a hegyet a karthauziaknak adják kolostorépitésre, ezt is Letonnak nevezik és a szászok területén lévőnek mondják.[179]

A területet a szászok hagyományán kivül a karthauziaknak történt eladományozásáig nem emlitik az oklevelek. A hegynek 1299-ben emlitett neve, a »lapis refugii seu spiculationis« azt bizonyitja, hogy valamikor őrhegy volt. Minthogy pedig a határ már ekkor ettől a hegytől nagyon távol, a mai lengyel határ közelében húzódott végig és igy itt őrhegyre nem volt szükség, a mons spiculationis a hegy szerepének jóval a tatárjárás előtti emlékét őrizte meg. Az őrhegy kétségtelenül a hernádmenti gyepűnek volt a része, korábbi szerepe azonban már 1250-ben idejét múlta és a hegy teljesen lakatlan volt, mert különben az adománylevél, mint jelentősebb helyet, külön felsorolta volna az adományok között.

Amint láttuk, Menedékkő területe, amióta emlékeink között fellép, akár a tatárjárástól, akár 1250-től számitjuk azt, lakatlan és puszta hely volt. Hogy azonban valamikor jelentősebb hely lehetett és a határőrvidékbe beletartozott, bizonyitja a szászok 1299. évi adománylevele és Jakab szepesi prépostnak a szászok adományát megerősitő oklevele, amelyek a Menedékkő határait is körülirják. Ezek szerint a hegyet három oldalról természetes határok, a Hernád és a Béla folyók határolják, a negyedik, nyugati oldalról pedig fal veszi körül.[180] A határleirásban emlitett falat nem épithette sem a szepesi prépost, aki a Marcelvára felépitésében rárótt kötelezettségének sem tett eleget, de nem épithették a szászok sem, mert nem mutatható ki, hogy a hegyet, kivéve a tatárjárást, lakták volna, különben is elég gondot és költséget jelentett nekik városaiknak megerősitése. Menedékkőnek erősség jellege csakis a hernádmenti gyepűvonal virágzása korában keletkezhetett ha-

---

[178] Szepesi kpt. Mel. Scep. 3. 5. 18. O. L. Kamarai lvt. Acta Jes. Coll. Leutschov. 1. 32.

[179] »situm in terminis provincie.« Fejér: CD. VI. 2. 210. 1. Dl. 1543., 1651.

[180] »due aque, Conrada et Bela scilicet, dictum lapidem per tria sua latera circumdant et circumcingunt, ad quartum vero latus versus occidentem prout murorum ambitus, ab una scilicet valle Bele usque ad vallem alteram, videlicet Conrade eius lapidis continetur. Extra vero muros sepefati montis...« Fejér: CD. VI. 2. 210. 1. Dl. 1543. 36144.

tárvédelmi szempontból, amelyre a természet által három oldalról megerősített hely kitűnően alkalmas volt.

Tamásfalva.

A legkorábban kialakult szepesi helységek egyike. Eredete visszanyúlik a XIII. század elejére. Keletkezésének korára és megtelepitőjének személyére egy 1217. évi oklevél szolgáltat adatot, amely szerint II. András király Bot fia Tamásnak egy korábban adományozott, az adományozás idejében lakatlan szepesi területért, melyen azonban Tamás saját költségén két nagy falut alapitott, cserébe nógrádi várföldet adott.[181]

Ezt a Tamást, főleg atyjának, Botnak neve után magyarnak tarthatjuk, amit megerősit az is, hogy Tamás, noha két falut telepitett, még sem tekinthető vérbeli soltésznak, mert az újonnan alapitott falvait elcserélve, az ország belseje felé igyekszik új birtokot szerezni.

Minthogy a birtokcsere a királlyal történt, a birtokok a csere folytán a szepesi királyi dominium részeivé váltak. Most tehát keresnünk kell két olyan községet, amely a tatárjárás előtt kétségtelenül a szepesi királyi dominiumhoz tartozott. A két község nevének a megfejtését nagyban elősegiti az a körülmény, hogy a tatárjárást megelőző időből csak egyetlen község van, amelynek a szepesi királyi dominiumhoz való tartozását teljes biztonsággal ki lehet mutatni. Ez a község Tamási, amely feltűnésekor, 1229-ben Kálmán herceg kezén volt.[182]

Mielőtt tovább mennénk, vegyük figyelembe a szepességi magyar helységnevek keletkezésének forrásait. A szepességi magyar telepitésü vagy magyarok által lakott birtokok neveinek kialakulása többféle eredetre vezethető vissza. A helységek javarésze a telepitő vagy a tulajdonos nevét veszi fel, többször -háza, -falva, toldalékkal. (Szalók, Görgő, Édesfalva, Urbánfalva), másrészt a falu templomának védőszentjéről veszik a nevüket a községek (Szent lászló, Szentandrás). A falu valamely jellegzetessége is hatással volt a falu nevének a kialakulására (Almás, Körtvélyes). Nagyon kevés azoknak a magyar nevű községeknek a száma, melyek a fenti csoportok valamelyikébe ne volnának besorozhatók, ezek is többnyire a határőrzéssel kapcsolatos nevek. (Őr, Szék.)

Figyelembe véve a szepesi helynevek keletkezésének forrásait és a szepesi királyi dominiumhoz tartozó, egyetlen ismert birtoknak, Tamásinak a nevét, látjuk, hogy a hely-

---

[181] Wenzel: AUO. XI., 139. l.

[182] Wenzel: AUO. VI. 477. Schmauk: Suppl. 7. l. Szepesi kpt. Prot. 1691. f. 268.

név megegyezik a Szepességen két falut alapitó Tamás nevével, amelynek alapján Tamásit kétségtelenül ezen Tamás által alapitott községnek kell tartanunk.

Az eddigiekkel azonban még csak egy község azonossága van bebizonyitva, a csere pedig két szepesi faluért történt. A teljes megfejtést Tamási község nevének változatai adják meg. Egy 1261-ből származó gyanús oklevélben Kéttamási szerepel.[183] Fülöp szepesi ispán oklevele a XIV. század elején szintén Kéttamási birtokról szól.[184] A szepesi káptalan 1319. évi oklevele ugyancsak Tamási nevű birtokokról beszél.[185] A Soós család ősei 1320-ban és 1329-ben Kéttamási nevű birtokon osztozkodnak,[186] valamint a szepesi káptalan 1320. évi oklevele is Kéttamási birtokot emlit.[187]

Ezekből az adatokból megállapitható, hogy a Tamás által alapitott mindkét falunak Tamási volt a neve, későbbi időben azonban megkülönböztetésül nevezték őket Kis- és Nagytamásinak, valamint Alsó- és Felsőtamásinak is.[188]

Kéttamási telepitése korának meghatározásához tudnunk kell, hogy a csere, melynek emlékét egy későbbi, 1217-ben kelt[189] oklevél őrizte meg, Bánk bán nádorsága alatt, 1212—1213. között történt.[190] Ha most bizonyos időt számitunk a falu megtelepedésének a lefolyására, mely nem sokkal lehet kevesebb, mint az új telepeseknek a Szepességen adni szokott adómentesség ideje, vagyis 10—15 év,[191] András király uralkodásának az elejét kapjuk eredményül.[192]

---

[183] »duas villas Thamasy«. HO. VIII. 81. l.

[184] »Duo Tamasi«. N. Múz. Soós lvt.

[185] N. Múz. Soós lvt.

[186] »Keeth Tamassy«. Fejér: CD. VIII. 2. 261. l. Anjoukori okmt. II. 452. l.

[187] »Kethtamasy«. N. Múz. Soós lvt.

[188] 1265: »de minori Tamasy«. Szepesi kpt. Mel. Scep. 3. 2. 8. »Inferior Tamasy«. DI. 1087., 1031. 1278: Fejér: CD. V. 2. 431. Csáky oklvt. 12. l. »maior villa Tomassy«. 1278: Csáky oklvt. 12. l. »Kystomasi«. 1292: Csáky oklvt. 21. l. Fejér: CD. VI. 1. 222. 1393: Csáky oklvt. 23. l.

[189] Wenzel: AUO. XI. 139. l. A dátumot Szentpétery javitotta 1216-ról 1217-re. Krit. jegyzék. 103. (315.) l.

[190] Hóman: Magyar történet, I. 48. l.

[191] Bruckner: A solt észség intézménye a Szepességen. Békefi Emlékkönyv. 113—114. ll.

[192] Pajdussák feltevése szerint természetesen Tamási is szláv eredetű, (Közl. XIV. 6. l.) Másik közleménye szerint az Iglóból kiszármazott Ludman, Lada és fiai Jurk, Mátyás és Micselet telepitett

A két azonos nevű falu megkülönböztetésére alkalmazott jelzőkre azonban nem sokáig volt szükség, mert az egyik község a közös eredettől elszakadva teljesen különálló fejlődésnek indult. *Kistamási* község 1265-ig[193] tiz ekealj után adózott a királynak, ekkor azonban IV. Béla király Detrik szepesi ispán jelentése alapján, minthogy a vizsgálat a hospesek földjét csak 8 ekényi terjedelműnek találta, felmenti őket a két ekealj utáni fizetés alól.[194]

Kistamási eredeti jellege a fejlődés folyamán erősen megváltozott. A magyar alapitású községben magyar neve után itélve, magyar lakosság volt, azonban a község lakói 1278-ban már részben szlávok,[195] részben pedig németek voltak, akik lassú beszivárgás folytán annyira túlsúlyba jutottak, hogy IV. László király az 1265. évi oklevél 1282-ben történt megerősitésekor a község lakosságát a szászjog részeseivé teszi. A község nevében a kiváltság megerősitését kérő Lada fiai Mikus és Mika nevei ugyan még nem mutatnak szász eredetre.[196]

A további fejlődés folyamán Kistamási területe folyton apróbb részekre tagozódott. 1278-ban IV. László a Kistamásiból való Arnold fia Arnoldot, Péter fia Arnoldot és többi testvéreit a faluban birt több mint két ekényi földjükkel együtt a szepesi nemesek sorába emeli.[197] Ezzel az adománnyal megindul Kistamási királyi birtoknak magánkezekbe való jutása. A község területéből 1292-ben Bald szepesi comes is elszakit egy darabot, amikor a Pál csütörtökhelyi polgárnál talált két ekényi földet aranyfizetés kötelezettsége mellett nála hagyja.[198] Szepesszombati Meinhardt fia Gerlach és ennek fiai ütnek újabb rést a birtok területén, amikor két ekényi aranyadó földjüket eladják a csütörtökhelyieknek.[199] Ez a terület minden bizonnyal a csütörtökhelyi Pálnál hagyott földdel együtt Csütörtökhely

---

meg három községet: Mátyásfalvát, Mecsedelfalvát és Porbajt. Közl. XIV. 6—7. l. Ebből a regényes elbeszélésből a történeti mag legfeljebb annyi, hogy amikor IV. László király Kistamási 1265. évi privilégiumát átirja, a kérelmezők Lada fiai, Mikus és Mika voltak. Ez a Lada pedig inkább kortársa, semmint atyja lehetne az 1255-be szereplő Micseletnek. A Lada fiául megtett Mátyás pedig az 1229-ben adományt nyert Mátyással, Rugas fiával vehető azonosnak.

[193] Szentpétery megállapitása. Krit. jegyzék. 437. (1436.) l.

[194] DI. 1031, 1087. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 8.

[195] Csáky oklvt. 12. l.

[196] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 8. DI. 1031., 1687.

[197] Csáky oklvt. 12. Fejér: CD. V. 2. 434. Bárdossy: Suppl. 122. HO. VI. 230. l.

[198] Fejér: CD. VI. 2. 222. Csáky oklvt. 21. l.

[199] Schmauk: Suppl. 46. Fejér: CD. VIII. 2. 95. Csáky oklvt. 39. l.

határába tolódott át birtokosai révén. Kistamási birtokosai között legelőkelőbbek voltak a nemesek közé bejutott Arnold fia Arnold és társai. A falu egyrészét már az 1317-ben Csütörtökhelynek eladott terület határlevele terra magni Arnoldi néven jelöli meg, 1340-ben pedig a régi név mellett fellép a falu új neve Kystamasi alio nomine *Arnoltfalua* alakban,[200] kétségtelenül az 1278-ban nemességre emelt Arnold atyja, nagy vagyis idősebb Arnold után. Amikor a birtok 1366-ban a menedékkövieké kezébe kerül, már csak új neve, az Arnoltfalva szerepel,[201] mely ettől kezdve állandósul is.[202] A község temploma, mely Szent Ilona tiszteletére volt szentelve, első alkalommal 1410-ben tűnik fel.[203]

Kéttamási királyi birtok egységén az első csorba akkor esik, amikor 1229-ben Kálmán herceg a község területéből négy ekényit eladományoz Rugas fiainak Donnak és Mátyásnak.[204] A községbeliek azonban nem nyugodtak bele olyan könnyen területük megcsorbításába, hanem pert indítottak a birtokrész visszaszerzése érdekében. A per azonban 1246-ban[205] az adományosok győzelmével végződött, amikor újból bevezették őket a birtokba, amely a határjárólevél szerint Sümegtől nyugatra a Domunuk folyó (a mai Tomsdorferbach) és a tamási út mellett feküdt.[206] A Sóvári Soós család is jóideig igényt tartott Kéttamásihoz, azonban jogigényét sohasem sikerült neki véglégesen érvényesiteni.[207] A területre az adományos Mátyás fiai Miklós és Márk 1280-ban megerősitést nyertek a határok leirása mellett, mely szerint birtokuk Tamási alatt, Sümegtől nyugatra feküdt.[208] Ezt a fekvést megerősiti Sümegnek IV. Béla korára visszamenő határlevele is, mely szerint Má-

---

[200] Anjoukori okmt. IV. 36., 556 l. 1360: DI. 1547, 36444.

[201] DI. 36444.

[202] 1397: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 8. N. Muz. Kézirattár. Fol. Lat. 2199. f. 89.

[203] Schmauk: Suppl. 178. l. Hogy a Sváby család kezén 1414-ben feltűnő és 1435-ben »**Kysdoman** alias **Arnoldfalva**« nevű a középkor végéig Kisdomán néven szereplő birtok valóban Arnófalva egy része-e, közelebbi adatok hiányában nem dönthető el. DI. 10178. Szepesi kpt. Intr. Szep. 5. 3. 25. Iványi id. m. 81. l.

[204] Wenzel: AUO. VI. 477. Fejér: CD. VI. 2. 347. Schmauk: Suppl. 7. l. Szepesi kpt. Prot. 1691. f. 268.

[205] Karácsonyi: A hamis oklevelek jegyzéke 128 (222) l.

[206] Fejér: CD. VI. 2. 347. l. Szepesi kpt. Prot. 1694. f. 268.

[207] HO. VIII. 84. l. N. Muz. Soós lvt. 1318—1320. Fejér: CD. VIII. 2. 261. l. N. Muz. Soós lvt. 1322. Anjoukori okmt. II. 452. IV. 443. ll.

[208] Szepesi kpt. Prot. 1691. f. 268.

tyás határa Sümegtől nyugatra, a Hernád mellett terült el.[209] A terület neve teljesen kialakult formájában mint *Mátyásfalva*, csak az adomány után több mint 80 év múlva, 1314-ben jelentkezik.[210] A helység nevét, minthogy az adományos Mátyás utódai között hasonló nevű nem fordul elő, kétségtelenül az adományos neve után vette fel. A falu csak a XIV. század közepéig szerepel,[211] amikor a Mátyásfalvi család eltűnik és vele együtt a falu neve is.

Ganajnok. Első birtokosa 1279-ben Rubertus fia István volt,[212] aki azonban 1294-ben eladja birtokát Sztoján Miklósnak. Ekkor tűnik ki, hogy István birtokjoga IV. Béla adományán nyugszik és a terület birtokába Istvánt szabályszerűen bevezette a szepesi királyi földek rendezésére kiküldött Aba comes.[213] Ganajnoknak Tamási területéből történt kiszakadását kétségtelenné teszi az, hogy 1318-ban Sztoján Miklós földjét az oklevél Tamásinak nevezi,[214] továbbá, hogy amikor a Sóvári Soós családot 1319-ben be akarta iktatni a szepesi káptalan Kéttamási birtokába, a Soósok Ganajnok területét is Kéttamási területéhez akarták csatolni.[215] Az 1324-ben utoljára szereplő helység[216] fekvésének a meghatározására több adatunk van: 1279-ben Mika földe, a későbbi Urbánfalva felé fekvőnek tünteti fel az oklevél,[217] 1294-ben pedig a Mátyásfalvaiak vannak szomszédaiul említve.[218] A helység tehát Mátyásfalvától keletre, Urbánfalva alatt feküdt.

Gyurkháza. A Mátyásfalvától keletre eső, Sümeggel szomszédos területen 1314-ben egy új birtok tűnik fel, amelynek területén, mint Barnabás nevű nemestől vett névtelen birtokon a Mátyásfalvi család és a Micseletfalva birtokában 1255-ben megerősített Gyurk fia Gyurk osztoznak.[219] Még ugyanebben az évben idősebbik Gyurk leszármazottai, mivel a család az ősi birtokain még nem osztozott meg, az egyik ágat egy *Porbaj* nevű birtok felével elégitik ki. Minthogy az oklevél szerint ez a birtok

---

[209] Fejér: CD. VI. 1. 245. Csáky oklvt. 22. l. Dl. 1368, 1369.

[210] N. Muz. T. a.

[211] 1336: Csáky oklvt. 56. Fejér: CD. VIII. 5. 186. Schmauk 74. l. 1385: Fejér: CD. IX. 2. 712. l.

[212] N. Muz. Rhédey lvt. HO. VII. 250. Fejér: CD. VII. 2. 75. l.

[213] HO. VI. 413. Wenzel: AUO. X. 167. Fejér: CD. VII. 2. 179. l. Dl. 1404.

[214] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 19.

[215] N. Muz. Soós lvt.

[216] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 1.

[217] HO. VI. 413. l. Dl. 1404.

[218] Fejér: CD. VII. 2. 75. HO. VII. 250. l. N. Muz. Rhédey lvt.

[219] Csáky oklvt. 38. l. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 2.

nem ősijogon, hanem vételjogán illeti őket, fekvése pedig az előbbi birtokkal megegyezik, Porbajnak és a Barnabás által eladott területnek azonossága megállapitható.[220] A területen 1329-ben még szerepel mindkét család, Gyurk utódai, mint Édestornya birtok szomszédai.[221] A két család mellett azonban még ebben az évben feltűnik egy harmadik birtokos is, a menedékkövi karthauziak, akik mindkét családtól megvásárolnak egy-egy birtokrészt.[222] A terület neve az oklevelek átirásaiban és 1358-ban, amikor a Mátyásfalviak megmaradt részüket is eladják a menedékkövieknek, már mint *Gyurkháza* szerepel,[223] kétségtelenül a Micseletfalvi két Gyurk valamelyikéről elnevezve. A birtok ezzel úgy látszik, teljes egészében a menedékkövieki háboritatlan birtokába került, mert többet nem szerepel. Az elpusztult falu területe az újkorban Tamásfalva határain belül szerepel.[224] A területnek Tamásfalvából történt kiszakadása az oklevelekből nem állapitható meg, Tamásfalvához való egykori tartozását azonban a község fekvése valószinnűvé teszi.

Édestornya.

A birtok területét 1329-ben adományozta el Károly király a szepesi Jemniken is birtokos Péter szepesi és lublói alvárnagynak,[225] akitől azt 1364-ben Stepkfalvi Jakab nádori jegyző, a későbbi országbiró királyi hozzájárulással megvette.[226] A birtok azonban ismét csakhamar gazdát cserél, mert 1366-ban Lajos király azt a szepesi szászoknak adja és cserében más birtokkal kárpótolja Jakabot Palocsa vidékén.[227] A csere azonban nem fejeződött be, mert a birtokot *Tornalya* néven Jakab országbiró kezén találjuk továbbra is, aki azt 1374-ben eladja Illésfalvának.[228] A birtok 1384-ben *Torn* néven szerepel, amikor

---

[220] Határjelei keletről Somogy, délről a Hernád, nyugatról a Lesnica torkolata a Hernádba, északról a Harasztos csúcs, Mátyásfalva és Tamási. N. Muz. T. a. Csáky oklvt. 38. l.

[221] Fejér: CD. VIII. 5. 186. Csáky oklvt. 56. l.

[222] Dl. 382., 1851.

[223] Fejér: CD. IX. 2. 712. l.

[224] O. L. Kamarai lvt. Acta Jes. Coll. Leutschov. l. 7.

[225] Csáky oklvt. 56. Fejér: CD. VIII. 5. 186. Schmauk: Suppl. 74. l. Dl. 8287.

[226] Fejér: CD. IX. 3. 423. Csáky oklvt. 119. l. Dl. 5292.

[227] Schmauk: Suppl. 129. Fejér: CD. IX. 3. 621. l.

[228] Csáky oklvt. 135. l. (tévesen Jakab illésfalvi birót ir). Pajdussák szerint ekkor a birtok neve Turnik (Közl. XIV. 11.), ami Pajdussák többi igazolatlan állitásai közé tartozik.

Jemniki Miklós fia László özvegye megkapja belőle özvegyi járandóságát. Hogy a név különböző változatai ellenére is ugyanarról a birtokról van szó, mutatják az ekkor átirt 1329., 1364. és 1374. évi oklevelek.[229] A birtok 1399-ben és 1416-ban ismét Tornalya néven szerepel, amikor területének fele vétel folytán Igló birtokába jut.[230] Neve 1458-ban *Turn* változatban is előfordul.[231]

Szomszédaiként első feltünésekor 1329-ben Sümeg. Gyurkháza, Mátyásfalva, Urbánfalva és Káposztafalva szerepelnek; az akkor leirt határjelek segitségével azonban még pontosabban meghatározható a birtok egykori fekvése. Ezek szerint a birtok a Lesnica és Béla patakok közé eső terület volt, a Hernádtól a Gölnicig.[232]

A birtok nevének magyar eredete arra enged következtetni, hogy valamikor magyar telepités lehetett. Az Édes név, mely a latin Egidiusnak Edus, Édes magyar változata és a torony szó összetétele kétségtelenül azt bizonyitja, hogy a birtok valamely pontján, mindenesetre a Hernád mellett, valamikor erősségféle lehetett, melynek sorsa, minthogy az egész XIII. században nincs nyoma, egészen 1329-ig, az elhagyott Marcelváréhoz hasonló lehetett. Egykori, az első szepességi gyepűvonal korában játszott jelentős szerepére mutat az 1329. évi határleirásban emlitett Kapu határjel is, amely nem lehetetlen, hogy magával, az akkor már elpusztult Édestornyával azonos.[233]

Sümeg.

A község első emlitése 1246-ban, a későbbi Mátyásfalva határlevelében fordul elő.[234] Feltünési idejében a szepesi várbirtokokhoz tartozó terület volt, amelyen királyi pecérek laktak. A falu jellege azonban a tatárjárás utáni bevándorlások folyamán erősen megszaporodott szászoknak a pecérek közé történt betelepedése folytán megváltozott, amikor a szászok a pecérek földjének egyrészét megvásárolták. A vételt 1254-ben IV. Béla király is jóváhagyta azzal a feltétellel, hogy a vásárlók a pecérek

---

[229] N. Muz. Kézirattár. Fol. Lat. 2199. f. 83.

[230] Dl. 8420., 10494.

[231] Csáky oklvt. 416. l.

[232] Fejér: CD. VIII. 5. 186. Csáky oklvt. 56. Schmauk: Suppl. 74. l. Dl. 8287, 10494.

[233] Pajdussák szerint Édestornya a tatárjáráskor menedékhely lehetett. Közl. XIV. 1—2. ll. Arra azonban, hogy a Bethlenfalván lakó Édes család birtoka lett volna, mint Pajdussák állitja, semmi adatunk nincs.

[234] Fejér: CD. VI. 2. 317. l. Karácsonyi: Hamis stb. oklevelek jegyzéke. 128. (226) l.

szolgálatait kötelesek teljesiteni.[235] A hozzájárulási feltételnek ez a pontja a pecéri intézmény fentartását célozza ugyan, az oklevélnek egy másik pontja azonban teljesen más irányba terelte a fejlődést azáltal, hogy a pecérek közé telepedett szászoknak megengedte a szászjog szerint való élést. Ez a pont tehát Sümeg lakosságának szász részét a szászok birája alá rendelte, ami a birtok területének a szepesi várispánság hatalma alól való részleges elszakadását jelentette, mivel ezentúl a szepesi várispán hatásköre csak a nem szász eredetü lakosságra korlátozódott.

A III. András király által 1293-ban Sümegnek adományozott kiváltságlevél még inkább mutatja azt a nagy eltolódást, amelyet a szászok betelepedését követő 40 éves fejlődés létrehozott. A királyi pecérek a várnak, amelynek népeihez tartoztak, és általa a királynak vadászebeket tenyésztő és nevelő népei voltak, szolgáltatásuk tehát természetbeni volt, épp úgy mint a királyi halászoké, madarászoké és vadászoké. A pecérek közé telepedő szászok magukra vállalták ugyan a királyi pecérséggel járó terhek, illetve szolgáltatások viselését, azonban, mint egyéb természetbeni szolgáltatásaik alól, ez alól is szabadulni igyekeztek, ami 1293-ban sikerült is nekik. Az 1293. évi oklevél, noha Sümeg lakóit továbbra is pecéreknek, helyi szóval wesnukus- vagy besunkus-nak nevezi, természetbeni szolgáltatásaikról azonban már nem tud semmit, ellenben határozottan előirja a terrágiumszerü évi hat márka fizetését, ami három határnapon, Szent Mártonkor, a nagyböjt közepén és Szent Jánoskor történik. Úgy a pénzfizetésben, mint a határnapokban lehetetlen a szászok évi terrágiumát és a szokásos fizetési napokat fel nem ismerni.[236] Az eltolódás az 1254. év előtti állapottal szemben abban jelentkezik, hogy a királyi pecérek közé telepedett szászok, ha a helyzet adta kényszerüségből korában magukra is vállalták a királyi pecérek szolgálatait, annak teljesitése alól évi adó vállalásával mentesültek, ami a szászság természetének és szokásainak sokkal jobban megfelelt. A szászoknak a régebbi lakossággal szemben történt túlsulyra jutását legjobban bizonyitja az, hogy mig 1254-ben csak a betelepült szászok lettek a szepesi szászjog részeseivé, 1293-ban már az egész községet kiveszi a király a szepesi várispán hatásköre alól, kivéve azokat az eseteket, melyeket a szászok 1271. évi szabadságlevelé-

---

[235] Wagner: Analecta. I. 188. Bárdossy: Suppl. 61. Fejér: CD. IV. 2. 211. l.

[236] A szászok 1317. évi privilégiumában is ugyanezen napokon, három részben történik a fizetés. Fejér: VIII. 2. 57. l.

ben is a várispán birói hatóságának tartott fenn.[237] Az exempció következtében, ha az oklevél nem is rendelkezik határozottan, a község az önkormányzattal rendelkező szepesi szászok testületébe jutott be.[238]

A község neve és annak változatai[239] azt bizonyitják, hogy e helynév azonos eredetű Somogy helyneveinkkel és a község neve a magyar som szóból származik.[240] Ezen az alapon fel kell tételeznünk azt, hogy Sümeg eredeti magyar telepités volt, amelyet a várispánság később lefoglalt a várnépek számára és oda az alacsonyabb kategóriájú várnépeket, a pecéreket telepitette le. Magyar telepités mellett szól az is, hogy a község neve semmi összefüggésben sincs lakói foglalkozásával, ami pedig a Szepességben a várnépek többi osztályánál mindig kifejezésre jut. Igy a darócok által lakott falut Darócnak, a királyu futárok faluját azok a behüni neve után Beharócnak nevezték.[241] A pecéreket, minthogy a szepesi magyarság a várszervezetben is a harcos elemet képviselte, nemigen tarthatjuk magyaroknak, hanem valószinüleg szlávok voltak. Ezt bizonyitja a pecérek szláv neve, a besunkus, wesnukus is,[242] továbbá az 1293. évi határlevélben szereplő, IV. Béla korára visszanyúló részben szláv határnevek is.

Mindamellett, hogy Sümeg az 1293. évi oklevél erejénél fogva bejutott a szász helységek közé, mégsem szerepel a szászok 1317. évi szabadságlevelében felsorolt helységek között, ami abban leli magyarázatát, hogy a község korán magán földesuri hatalom alá jutott. Első birtokosai a Drugeth család ősei voltak,[243] majd pedig az óbudai apácák birtokába jutott a község.[244]

---

[237] Fejér: V. 2. 132. l.

[238] Csáky oklvt. 22. Bárdossy: Suppl. 359. Fejér: CD. VI. 1. 245. l. Dl. 1368—1369.

[239] Sumugh, 1251: Fejér: CD. IV. 2. 221. l. Simigium: 1282. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 8. Simigy: 1289. Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 18. Sumugy: 1293. Csáky oklvt. 22. l. 1303: Petróczy reg. 13. (22).

[240] Magyar Nyelv. XXV. 38. l.

[241] L. ott.

[242] Sváby szerint a somogyi pecérek besancus neve a tót bezim, futók szóból származik. A Lengyelországnak elzálogositott 13 város története. 17. l. Pajdussák szerint a lengyel bezonci, hajtó szóból ered. Közl. XIV. 3. l.

[243] Anjoukori okmt. VI. 482. l. Dl. 4622.

[244] Fejér: CD. IX. 3. 227. l. Dl. 5102, 6905.

Igló.

A város történetéről szóló munkájában Münnich Sándor messze a történet előtti korba vezeti vissza a város eredetét. Elbeszélése szerint — szándékosan használjuk ezt a kifejezést — a későbbi Igló alapját Páris, Brusznyik, Sztoján és Swanis nevü kelta, oláh, tót és ősgermán lakosok keveréke által lakott falvak alkották. Az elsorolt falvak szomszédságában Münnich szerint a magyar őrcsapatok is alapitottak két falut, Kozmát és Ságot. A tatárjárás után bevándorolt németek azután rátelepedtek ezekre az apró községekre és azok területét egységes várossá olvasztották össze. A város alapját képező falvak Münnich szerint, aki ezekre vonatkozó adatait az iglói jegyzőkönyvekből és régi feljegyzésekből, valamint a Máriássy család levéltárából meriti, még sokáig szerepelnek egységesitésük után is.[245]

Ha elfogadhatnánk Münnich elbeszélését, Igló területét a legrégebben lakott szepesi helynek kellene tartanunk, azonban ha sorra vesszük adatait, amelyekre elbeszélése indokolásánál hivatkozik, az Igló keletkezéséről mondottakat nem tarthatjuk egyébnek jámbor mesénél. A Máriássy levéltár nem tartalmaz olyan adatokat,[246] amelyek a fenti községek egykori létezésére a legkisebb támpontot is szolgáltatnák, kivéve Párist, amely 1348-ban tünik fel a gömöri határszélen, mint a Máriássy család birtoka.[247] Igló levéltárában nem folytattunk kutatásokat, minthogy a város levéltárában található oklevelek Illésy által közölt jegyzékéből[248] meggyőződtünk, hogy a város oklevelei részben kiadásokból, részben pedig egyebünnen kivétel nélkül ismeretesek. A városnak eddig még sehol sem közölt jegyzőkönyvei nem tartalmazhatnak olyan adatokat, amelyek ezeknek a Münnich által ismert apró falvaknak történet előtti kialakulását megvilágithatnák. Különben is szinte lehetetlen, hogy a szepességi oklevélkiadványok szerkesztőinek a figyelmét, amely főleg a városok története felé irányult, kikerülték volna ezek a fontos feljegyzések, különösen amikor nemcsak okleveleket, hanem krónikákat és feljegyzéseket is közölnek.

Az elsoroltakon kivül vannak egyéb körülmények is,

---

[245] Igló története. 4—5., 41—43. ll.

[246] A Máriássy család levéltárának egyes darabjait bő kivonatokban közli Iványi Béla: A Máriássy család levéltára. A család által a Nemzeti Múzeumban letétbe helyezett idegen anyag mellett lévő, a múlt század elején készült elenchus is nagyon jól használható.

[247] Iványi: id. m. 30. l.

[248] Illéssy: Igló levéltára.

amelyek Münnich előadását a mese szinvonalára sülyesztik le. Sehol egyetlen oklevélben, még a határjárások alkalmával sem fordulnak elő ezek a Münnich által kitalált és a szepesi történetirók által egykor létezőnek elfogadott szepesi falvak.[249] Sümeg határa szorosan érintkezik az iglói határral, azonban a helységnek 1293. évi határlevelében, amelynek határjelei IV. Béla egy ismeretlen határlevelére mennek vissza,[250] sem a Münnich által felfedezett ősfalvak valamelyike, sem maga Igló nem szerepel, érthető okokból, mert az oklevél keletkezésének idejében sem Igló, sem az ősközségek nem léteztek, holott ugyanez az oklevél nyugatról felemliti a Sümeggel határos Tamásit és Mátyásfalvát. Ezt a megállapitást méginkább megerősiti az a körülmény, hogy IV. Béla korában sem maga Igló, sem polgárai közül mint békebiró, vagy soltész nem szerepelt senki.[251]

Igló első alkalommal a német városi plébánosok székpénzegységében, 1268-ban Nova Villa, majd pedig Arnoldfalva 1282. évi határlevelében *Helyaszaza* néven tünik fel.[252] Ez utóbbi névalak több Igló kialakulásával kapcsolatos körülmények megadja a kulcsát.

Elsősorban is vegyük vizsgálat alá a helynév második tagját alkotó »zaza« szót. A »zaza« szóval alkotott összetételek a középkori magyar oklevelekben többször előfordulnak Poprád-,[253] Luprecht-,[254] Mikezaza[255] stb. összetételekben. Ezeket az összetételeket már régebben magyarázták és a »zaza« szót a szász (Sachsen) szóval egyértelmünek véve megállapitották, hogy ezeknél a »zaza« szóval összetett helységeknél speciális szász településeket kell feltételeznünk.[256] A végső megállapitást, minthogy az az ilyen összetétellel alkotott helynevek kétségtelenül német telepitést takarnak, helyesnek kell tartanunk, ha a »zaza« szónak a szász szóval való kellőkép meg nem indokolt azonositását nem is fogadhatjuk el.

A »zaza« szóval összetett szavak úgy elő-, mint utó-

---

[249] Igló története. 34—43. l. Pajdussák: Márkusfalva. Közl. XIII. 112. l. Schmögen, Sperndorf und Sans-souci. Közl. XIV. 5. l.

[250] Csáky oklvt. 22. l.

[251] Schmauk: Suppl. 223. l.

[252] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 8. Dl. 1087.

[253] 1324: Szepesi kpt. Prot. 1643. f. 30. 1346: Anjoukori okmt. IV. 571. l.

[254] 1247: Endlicher: Mon. Arp. 471. l.

[255] 1268: Zimmermann—Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. I. 528. l. Csánki: Magyarország történelmi földrajza. V. 865. l.

[256] Lumzer—Melich: Deutsche Ortsnamen. 53—54. ll.

lagja kétségtelenül magyar, éppen azért a »zaza« szó nem lehet azonos jelentésű a szász (Sachsen) szóval, mert nem egy szál szász alkotta, Éliás-, Poprád-, Luprechtzaza községeket. A »zaza« szónak, ha ezeket a községeket keletkezésükkor pár család lakta volna is, többesszámba kellene lenni és szászainak hangzani, illetve szászai alakban kellett volna irni is.

A »zaza« szónak eredeti jelentését a Szepességen 1307-ben feltünő Zazteluke (Szásztelek) völgy magyar neve adja meg.[257] Minthogy a »zaza« szó ugyanazon alakban fordul elő, mint forditott összetételeiben és a magyar Száztelek-nek a később feltünő Hundertmark falu felel meg,[258] a Zazteluke—Hundertmark azonosság folytán megkapjuk a »zaz«, »zaza« szó helyes jelentését, mely csak a magyar száz tőszámmal lehet azonos.

A száza, száz szó közelebbi jelentésének meghatározásához a Szepességen szokásos telepitési feltételek ismerete visz közelebb bennünket. A szepesi irtatlan erdőségek soltészságba adásakor, vagy általában egy terület benépesitésére adott szabadalomlevelek legtöbbször előirják, hogy mekkora területet kell a soltésznak és népeinek müvelhetővé tenni. A terület nagyságát mansiókban, illetve, minthogy legtöbbször német soltészségről van szó, németül Lan-okban szabják meg, ami megfelel a magyar telek szónak.[259] Az Éliásszáza, Illésszáza elnevezés tehát Illés száz telkét, vagyis az általa alapitott falunak müvelésre alkalmassá tett területét jelenti. Az irtásnak ez a megszabott számú telkekre való tervezése és végrehajtása a magyarság előtt ismeretlen volt és emiatt annyira jellegzetesnek tünt fel neki, hogy ezeket a száz telekre terjedő telepitéseket a telepitő neve és az általa hozott telepesek által müvelhetővé tett száz telek után Illés-, Luprecht-, Mikeszázának nevezte el. A megszabott számú telkek szerint való irtásnak a szokását csak a telepesek idegen hazájában kereshetjük és meg is találjuk a germán összervezet sokáig fenmaradt alakjában, a Hundertschaftban.[260]

Egy falunak száz mansióra, telekre való tervezése az akkori viszonyok mellett mindenesetre egy nagyobb méretü falunak az alapitását célozza. Az azonban, hogy egy telepitendő falu irtott területén tényleg megvalósult-e a

---

[257] Fejér: CD. VIII. 5. 31. Schmauk: Suppl. 25. l.

[258] L. ott.

[259] Bruckner: A soltészság intézménye a Szepességen. Békefi Emlékkönyv. 115—116. ll.

[260] Mayer, Ernst: Die Hundertschaft. Zeitschrift der Savignestiftung. XLVI. 290—296. ll.

megszabott számú telkekre tervezett település, természetesen mindig a későbbi körülményektől függött. Igló későbbi fejlődése amellett bizonyit, hogy a terv valósággá is vált, mert már az első feltünéstől számitott évtizedekben az előkelőbb szepesi városok között szerepel.

Amikor német módra száz mansió müvelhetővé tétele volt a telepeseknek a feladata, az csak egyszerre, egy tömegben, addig lakatlan területen való letelepedéssel valósulhatott meg. Ezt igazolja Igló kialakulása is, mely egyszerre mint jelentékeny hely tünik fel azon a területen, amelyen előbb sem községet, sem ismertebb határjelet nem sorol fel a határjáró oklevél. A tipikus német telepitési forma, mely előirta a mansiók egyenlő nagyságát és egymáshoz való szoros felcsatlakozását, kizárja azt, hogy Igló területén a város kialakulása előtt elszórt apró falvak lettek volna, mert ezek utjában állottak volna az egyes mansiók kialakulásánál előirt feltételeknek. Igló történetirójának az az állitása, melyet azután a szepesi irodalom is átvett, hogy a lassanként beszivárgott szászok az őslakosságtól vásárolták volna meg apránként a város területét, teljesen megdölt, mert a telepitésnek a feltételek szerint egy tömegben, egyszerre kellett végbemenni. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a közelben ne lakhattak volna magyarok és szlávok, aminthogy ottlétüket a Sümeg határában található magyar és szláv határjelek igazolják is.

Ha a város alapitásának lefolyását és alapitójának a nevét nem is jegyezték fel az oklevelek, vannak adataink, melyeknek segitségével az alapitó személyét meg tudjuk határozni. Amint Luprechtszáza és Mikeszáza nevek első tagjában az alapitó nevét kell keresnünk, úgy az Eliásszáza nevében foglalt Illést kell Igló megalapitójának tekintenünk. Ennek az Illés személyének és családi hovátartozásának a kérdésére a Szepesség telepitőinek meghatározása adja meg a feleletet. A Szepességen legnagyobb, általuk megtelepitett terület a Berzeviczy, Görgey és a Máriássy családok kezén volt, akiket igy a Szepesség legnagyobb telepitőjének kell tartanunk. A felsorolt családok közül azonban csak a Görgey család vett részt a Szepesség királyi kézen lévő részeinek a benépesitésében is, mert a király a Szepesség benépesitése által szerzett érdemek közül csak a Görgey családét ismeri el és jutalmazza.[261] Minthogy Igló feltünése idejében a Szepességben más szerepet játszó Illést nem ismerünk, mint az 1260-ban már birtokadományban részesült, a királyi területre is telepitő Görgey

[261] Fejér: CD. IV. 2. 380. l.

Illést,[262] csak erre az Illésre gondolhatunk, mint Igló megalapitójára. Ezt a feltevést támogatja az a körülmény, hogy Illés utódai továbbra is fenntartották a kapcsolatot Iglóval és Illés fia, István szász comes 1312-ben adományba kapja a királytól az iglói bányajövedelem egy negyedét.[263] Az adomány csupán István személyére szól, ami szokatlan a Görgeyeknél, akiknek korán szétvált ágai jó sokáig együtt szereznek és birtokolnak. Istvánnak egyedüli adományos volta is azt mutatja, hogy a gyorsan elágazó Görgey család tagjai közül csak Illésnek, Igló megalapitójának és fiának voltak kapcsolatai a várossal.

Igló megalapitása, amint ez Sümegnek csupán említésben fennmaradt, Iglót még nem ismerő, valószinüleg a tatárjárás után kelt határleveléből megállapitható, IV. Béla király uralkodása végén történt. Emellett szól az is, hogy a város neve csak későn alakult ki mai formájában, 1295 és 1297-ben még mindig mint Iglószáza szerepel[264] és csak 1312-ben tünik fel a mai Igló nevén.[265]

Az Igló név eredetét Münnich a szláv ihla = tű, tűlevelű fenyves szóból magyarázza azon az alapon, hogy a Szepesség ezen részét tűlevelű fák, fenyvesek boritották.[266] Münnich magyarázatának ellene szól az, hogy a névnek szláv alakja nem Igló, hanem a német Neudorfnak forditása, a Nova Ves. Mások szerint, akik felteszik, hogy a város lakói a morva Iglau-ból vándoroltak be, a németek magukkal hozták ősi városuknak a nevét.[267] Ennek a tisztán csak a név hasonlósága alapján kelt elméletnek a helyességét kizárja az, hogy eddig Iglau és Igló között semmi kapcsolatot nem mutattak ki, de kizárja a városnak korán kialakult, de sokáig a latin Villa Nova alak által takart német, *Neudorf* neve is.[268] Az Igló név eredetével komoly nyelvészek eddig nem foglalkoztak. A nyelvtudomány feladata eldönteni, hogy a város nevének Héliásszáza, Illészáza, Iglószáza és Igló alakjai között áll-e fenn esetleges nyelvtörténeti kapcsolat.

A város fejlődése megerősödése után nagy lépésekben halad előre. Plébánosa 1268-ban részt vesz a szepesi német plébánosok székpénz egyezségében,[269] 1298-ban pedig

---

[262] HO. V. 103. l.

[263] Fejér: CD. VIII. 5. 79. l. N. Múz. Görgey lvt.

[264] Iványi: id. m. 19. Fejér: CD. VI. 2. 73. l.

[265] Fejér: CD. VIII. 5. 79. l.

[266] Igló története. 36. l.

[267] Magyar Nyelv. 1921. 179. l.

[268] 1399: Newendorf: Dl. 8420.

[269] Schmauk: Suppl. 223. l. Az oklevél 1278. évi kelte feltétlenül téves, mert az oklevelet kibocsájtó Fülöp esztergomi érsek még 1272-

a német városok plébánosainak egyesületében is.[270] 1295-ben ugyan még falunak számították, mert birája villicusnak nevezik,[271] de 1312-ben már mint városnak jelentékeny bányaiparáról tudunk.[272]

Pálmafalva.

A helység eredete valószinüleg visszanyúlik még a tatárjárás előtti korra, mert amikor 1268-ban a szepesi német városi plébánosok székpénzegyezségében villa Baldmar alakban feltünik a község neve, már az egyházzal rendelkező tekintélyesebb helységek közé tartozik.[273] A helynév személynévi eredete a különféle apró változatok mellett is kétségtelen.[274] A névadó Baldmar ismeretlen, a XIII. század második felének okleveleiben nem szerepel, ami ismét a helység tatárjárás előtti keletkezésére utal. A község, neve után itélve, német eredetü. Nevének magyar és szláv alakja, a Pálmafalva és Harikóc, a középkorban nem fordulnak elő.

Dénesfalva.

A falu neve először az 1317. évi szász privilégiumban felsorolt helységek között tünik fel, mint Odorin tartozéka villa Dionisii alakban.[275] Annak ellenére, hogy a község a szász közösség tagja, neve nemzeti nyelven először magyarul tünik fel 1333-ban Danusfalvai Lada fia Mikus fia Lack fia Mikus személyével kapcsolatban.[276] Abból a körülményből, hogy a falu Odorinnak csak tartozéka, majorsága és Mikus is később már a szomszédos Lagina

---

ber. meghalt, az érsek kora tehát egy évtizeddel előbbre utal. Ennek alapján valószinü, hogy az oklevélben szereplő septuagesimo az átiráskor vagy közléskor történt elirás következménye a helyes sexagesimo helyett, igy az oklevél keltét helyesen 1268-ra kell tennünk. V. ö. Knauz: Mon. Strig. I. 465—469., II. 82—83. ll.

[270] Fejér: CD. VI. 2. 167. l.

[271] Fejér: CD. VIII. 5. 49. l.

[272] N. Múz. Görgey lvt.

[273] Schmauk: Suppl. 223. l.

[274] Baldmarii, 1307: Fejér: CD. VIII. 1. 246. l. Baldinazi (!). 1313: Anjoukori okmt. I. 293. l. Boldmarii, 1320: Anjoukori okmt. I. 542. Baldinarii, 1317: Fejér: CD. VIII. 2. 57. l. 1323: Dl. 2184. Baldomar, 1336. Csáky oklvt. 72. l. Baldemarii, 1336: Iványi: A Máriássy család levéltára. 27. l. Baldemar—Paldamar—Palma. Stark: Die Kosenamen der Germanen. Sitzungsberichte der wissenschaftlichen Akademie zu Wien. 53. k. 442. l.

[275] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[276] U. ott. VIII. 7. 240. l. V. ö.: Petróczy reg. 13. (22.) 23. (41.)

részbirtokosa,[277] azt kell következtetnünk, hogy a községet nem sokkal 1317 előtt szerezték meg az odorini polgárok. Dánusfalva keletkezése, minthogy névadóját nem ismerjük és az Mikus felmenői között sem szerepel, közvetlen a tatárjárás utáni időben keresendő. Alapitóit, tekintve a korábbi birtokosok magyaros keresztneveit és a csepánfalvai lándzsásnemesekkel való rokonságát,[278] magyaroknak kell tartanunk.

Dománfalva.

A régebben kialakult szepesi falvak egyike, sem kialakulásának körülményeit, sem pedig korábbi birtokosát, akitől a helység nevét vette, nem ismerjük. A régebbi magyar telepitések közé tartozik, mert a magyaroknál a Domán gyakran használatos keresztnév volt.[279] A község Göbölfalva határjárásában 1258-ban tűnik fel először.[280] A falu feltűnésétől kezdve mindvégig várbirtok maradt. IV. László ugyan eladományozta a Berzeviczy család őseinek, de 1278-ban visszacserélte tőlük.[281]

Vinyec.

Mint birtokot emlegetik a XIV. század első felében több izben is az oklevelek.[283] Minthogy mindig Jemnik határlevelében fordul elő, ez a körülmény megadja a korán eltűnt birtok fekvését is, mely szerint Vinyec, Dománfalva és Jemnik határai közös szögben találkoztak. Sem birtokosait, sem további sorsát nem ismerjük, valószinűleg valamelyik szomszédos birtokkal közös tulajdont képezett és annak nagyobb határába olvadt, legalább is kevés szereplése és korai eltűnése e mellett bizonyitanak.

Márkusfalva környéke.

A vidék legnagyobb birtokosa, a Máriássy család a Szepesség legrégibb családjai közé tartozik. A család első kétségtelen ősei, leszámitva a rájuk vonatkozó hamis okleveleket,[284] a lándzsásfalvak területén 1273-ban szereplő

---

[277] O. L. Thőke lvt. Dl. 13479. 13480.

[278] Fejér: CD. VII. 5. 396., VIII. 7. 40. ll.

[279] Magyar Etimológiai Szótár, I. 1384. l.

[280] Fejér: CD. IV. 2. 463. l.

[281] U. ott. V. 2. 468. l. Dl. 1008.

[283] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 11. Fejér: CD. VIII. 5. 225. X. 1. 699. l.

[284] 1198: Fejér: CD. II. 343. l. Karácsonyi: Hamis oklevelek jegyzéke 10. (65.) l. 1270: Fejér: CD. V. 1. 48. l. Karácsonyi: Hamis oklevelek jegyzéke. 24. (135.) l. Iványi szerint nem hamis az oklevél, legfeljebb csak gyanús. Id. m. 13—16. ll.

Gahala fiai Márkus és Máreus voltak.[285] Igy a Máriássy család eredete nem kereshető sem a délbaranyai Negol,[286] sem pedig az Ákos nemzetségben,[287] hanem csakis a szepesi határőrök között.

Márkusfalva és az alatta elterülő vidék a Máriássyaknak nem ősi, hanem adománybirtoka volt. Adománylevelet ugyan, kivéve az 1198. évi hamis oklevelet, nem ismerünk, a birtokot még sem minősithetjük másnak, mert jellege teljesen kimeriti az adománybirtok kritériumait. Az adománylevél hiánya régebbi, az okleveles gyakorlat szepesi elterjedése előtti időre eső adományra mutat. Maga a család is, bizonyára hagyományok alapján, régebbi időről számitotta birtokjogát, amikor a Szentmihályúr nevű vár birtokában való megerősitéséről szóló hamis oklevelet a Szepességen oly szokatlan korai időből, 1198-ból kelteztette. Az adomány keltének körülbelüleges meghatározására a család első ismert ősének, Gahalának kora ad némi útbaigazitást. Gahalának 1273-ban szereplő fiai Márkus és Máreus ekkor már idősebb korúak lehettek, mert Márkusnak a fia Batiz comes már 1264-ben szerepel, amikor adománylevelet kap a Poprád melletti Csetenye nevű erdőre.[288] Ezt a Batiz comest, a hadi érdemeit, comesi cimét, mint pedig a személyét kitüntető adományt tekintve, 1264-ben teljeskorú férfinak kell tartanunk, akit nagyatyja, Gahala születésétől, — egy emberöltőre a szokásos harminc évet számitva, — legalább is kilencven év választott el. Akármilyen idős korában is kapta tehát az 1174 körül született Gahala a későbbi Márkusfalva területét, az adomány, tekintve az adománylevél hiányát is, még a tatárjárás előtt kelhetett. Az adományos csak Gahala, esetleg még több fiú gyermekkel nem biró atyja lehetett, mert a birtokon a későbbi időben Gahala mindkét ismert fiának leszármazottai osztozkodnak.

Márkusfalva. Az adományos területen kialakult falvak aránylag későn, 1280-ban emlittetnek először Villa Marci és Villa Mareus alakban,[289] kétségtelenül Gahala két fiáról, Márkusról és Máreusról elnevezve. A két község, mely a későbbi Márkusfalvával azonos, ha még nem jelentkezik is állandóan kialakult névvel, mely a szepesi helységeknél nem ritka, teljesen kialakultnak és benépesitettnek

---

[285] HO. VIII. 156. l. N. Múz. T. a. 1298. VI. 12.

[286] Karácsonyi: A magyar nemzetségek. II. 396. l.

[287] Csánki: Magyarország történelmi földrajza. I. 124. Iványi: id. m. VIII. l.

[288] Fejér: CD. IV. 3. 185. l.

[289] Mon. Strig. I. 653. hibásan villa Marci, Mareus helyett. Fejér: CD. V. 3. 55. VI. 1. 61., VIII. 5. 76. l.

tekintendő, mert ebből az évből már Szent Mihály tiszteletére szentelt temploma is ismeretes. A község nevének alakjai: villa Marci,[290] a templom védőszentje után elnevezve *Szentmihályúr*,[291] *Máriusdorf*,[292] *Máriásfalva*[293] és *Márkusfalva*.[294] A helységnek Gahala mindkét fia, Márkus és Márius után vett Márkusfalva és Máriásfalva neve sokáig ingadozást mutat, míg végül Márkus neve után a Márkusfalva alak állandósult, a család neve pedig a másik fiu, Máreus, Máriás után a Máriássy alakot vette fel. Márkusfalva lakossága a környező német és szláv falvak ellenére is sokáig megtartotta magyar jellegét, mert 1471-ből névszerint is ismert jobbágylakosának a neve Halász Miklós.[295]

Leszkovány. A Máriássy család márkusfalvi birtokával kapcsolatban fellépő valamennyi községet a tatárjárás előtt adományozott birtok önállósult részeinek kell tartanunk, mert nincs tudomásunk arról, hogy a család a márkusfalvi törzsbirtok körül újabb adományokat szerzett volna. Leszkovány Márkusfalvával kapcsolatban 1328-ban tűnik fel először, Liskuan alakban.[296] Nevét kevés változatokkal megtartja az egész középkor folyamán. Lakói kialakulási korától kezdve szlávok lehettek, mert nevének szláv alakját nem tudták kiszoritani a középkorban egyszer-egyszer feltűnő magyar *Monyorós*[297] és *Slokfalva* alakok sem.[298]

Toplica. A Máriássy család birtokához tartozott a Hernádtól délre fekvő Kisgölnic nevű sűrű erdő is, melynek kiterjedését a területén később kialakult községek határozzák meg. Az erdőt 1290-ben adták soltészságba a Máriássyak ősei.[299] A terület, ha a rajta keletkezett falvakról csak késői adataink vannak is, kétségtelenül korán művelés alá került, mert már 1312-ben a Máriássy család bányáiról tudunk, melyek csakis a Kisgölnic erdő területén lehettek.[300] A területen több falu alakult ki, amelyek közül a birtok középpontjához, Márkusfalvához Toplica fekszik

---

[290] 1324. Iványi: id. m. 22. l. 1364: Fejér: CD. IX. 4. 685. l.

[291] 1328: Fejér: CD. VIII. 3. 336., VIII. 5. 184. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1347, 1352: Iványi: id. m. 32. l.

[292] 1345: Iványi: id. m. 27. l.

[293] 1350: Iványi: id. m. 28. Anjoukori okmt. IV. 571. l.

[294] 1375, 1381, 1384: Iványi: id. m. 37., 40., 41. ll. 1391: Fejér: CD. X. 1. 683. l.

[295] Iványi: id. m. 70. l.

[296] Fejér: CD. VIII. 3. 336. VIII. 5. 184. Schmauk: Suppl. 70. l.

[297] Petróczy reg. 77. (212.)

[298] Iványi: id. m. 64. l.

[299] Fejér: CD. VIII. 5. 97. Iványi: id. m. 18. Schmauk: Suppl. 16. l.

[300] HO. VII. 368. l.

a legközelebb. Nevének alakja után szláv telepitésű községnek kell tartanunk, épúgy, mint Leszkoványt és az erdő területén alakult községek javarészét. A Kisgölnic erdő területén alakult községekben feltűnő szlávokat nem tarthatjuk őslakosoknak, mert az erdő területén 1290-ben történt soltészságba adásakor még egyetlen község sem ismeretes.

A falu neve először 1328-ban tűnik fel, még pedig a Toplica alakban, melyet megtart az egész középkor folyamán.[301] Tulajdonosáról elnevezve, 1345-ben feltűnik *Batizfalva* alakban is, amikor plébánosát is emliti az oklevél.[302] Hivatalos neve *Hernádtapolca* volt.

Wagendrüssel. A Kisgölnic erdőből leghamarabb kialakult község. Az 1290-ben adott húsz évi adómentesség lejárta után 1315-ben már mint kialakult névvel biró község jelenik meg.[303] Neve csekély változattal mindig megtartja az alakját.

A község előfordulására volna egy korábbi adatunk is, mely szerint IV. László a község lakóit a belőle kiszakadt Stilbach lakóival együtt »in cetum et numerum fidelium exercituantium« emelte.[304] Az oklevél hitelessége ellen azonban többféle szempontból gyanú merül fel. Láttuk, hogy a Kisgölnic nevű erdő területét csak IV. László halála évében kezdik művelni, amikor még sűrű erdő volt és területén egyetlen község sem létezett. Az oklevél hitelességének ellene szól annak szokatlan formulája is, mely nem mondja meg határozottan, hogy a nemesek sorába történik-e a rangemelés. Lajos király 1358. évi oklevele szerint Károly király IV. László ismeretlen keltű oklevelét a nemesség összes okleveleinek megvizsgálása idejében megerősitette.[305] Ezek szerint a község lakói nemesek lettek volna, azonban a wagendrüsseliek nemességére nincsen semmiféle adatunk; egyetlen egy wagendrüsseli, vagy onnan kiszakadt nemes családot sem ismerünk. A wagendrüsseliek nemességének végkép ellene szól az, hogy a birtokot az egész középkor végéig magánföldesúri hatalom alatt, a Máriássy család kezén találjuk.[306] A helység lakóit, a helynév után következtetve, németeknek kell tar-

---

[301] Fejér: CD. VIII. 3. 336. VIII. 5. 184. Schmauk: Suppl. 70. l.

[302] »villa Thoplicza, que alio nomine villa Batiz appelatur.« Iványi: id. m. 28. l.

[303] Fejér: CD. VIII. 5. 97. Iványi: id. m. 18., 20. Schmauk: Suppl. 16. l.

[304] Fejér: CD. V. 3. 509. Wagner: Analecta, I. 209. l.

[305] »tempore examinationis universarum litterarum nobilium«. Fejér: CD. IX. 2. 678., X. 4. 119. l. Schmauk: Suppl. 123. l.

[306] 1470., 1472: Iványi: id. m. 69., 71. ll.

tanunk, akiket az 1315. évi oklevél szerint egy gölnici soltész telepitett le.

A helynév eredetével legkorábban Wertner Mór foglalkozott, aki a Wagendrüssel szó jelentését a sószállitó szekér talpfájával hozta összefüggésbe. A Wagendrüssel nevet ujabban Gréb Gyula magyarázta, aki szerint az összetett helynév első tagja a Vág folyó nevében is meglévő »woge« (hab, hullám) szó, mely régen »bewegtes Wasser, Fluss« jelentésű volt, utótagja pedig a német »drossel, kehle, schlucht« szó. A név jelentése tehát »Zümpfeschlucht, Zümpfige Schlucht.«[307] A helynévnek ilyen magyarázata mellett azonban még kérdéses, hogy a község területén ebben a korban volt-e egyáltalán mocsaras terület. A magyarázat helyességét erősen kétségbe kell vonnunk, amikor maga Gréb is ismer egy Wagendrüssel nevű tiroli hegyet és a Szepességen is előfordul Edestornya 1458. évi határlevelében egy Wogendrussel nevű határjel, amely megint nem mocsaras területnek, hanem egy kőnek a neve.[308] A község *Merény* neve a múlt század közepén keletkezett hibás etimológia folytán.

Goldbach. A kuffurbachi vámnak Goldbachra való helyezésekor tűnik fel 1345-ben.[309] 1467-ben már mint puszta emlitik[310] és ettől kezdve nem is szerepel többet. Egykori fekvésének meghatározására nem nyújtanak az oklevelek semmi útbaigazitást.

Sztranka. A Máriássyak 1345-ben egy határokkal körülirt területet azzal a kötelezettséggel adtak soltészságba, hogy azon a soltész, Milaji Szaniszló tartozik egy *Szentpéterfalva* nevű községet alapitani. A telepitendő falu határát a szerződés Hernádtapolcától keletre, a mai Koritny és Prikopec patakok között határozza meg.[311] Minthogy azonban ilyen nevű falu a Máriássy család birtokai között sem a leirt határok között, sem máshol nem szerepel, kétségtelen, hogy a szerződésnek a falu nevét illető pontja nem ment teljesedésbe. Szentpéterfalva helyett 1352-ben azonban feltűnik a Máriássyak birtokai között egy addig nem szereplő birtok, Stranka néven,[312] mely mint a birtokok felsorolási rendjéről kitűnik, csakis ezen a vidéken feküdhetett. A Milaji Szaniszló által alapitott falu tehát Sztrankával azonositható, annál is inkább, mivel az alapitandó

---

[307] Karpathenland, I. 84. II. 178. ll.

[308] Csáky oklvt. 416. l.

[309] Iványi: id. m. 28. l.

[310] U. ott. 67. l.

[311] Iványi: id. m. 27. l. Fejér: CD. VIII. 5. 99. l. (tévesen 1315. évszámmal.)

[312] Iványi: id. m. 32. l.

községnek előre megszabott neve a gyakorlatban nem mindig érvényesült, mint ahogy a Fülöp szepesi comes által alapitott Jakabvágása sem a telepitő által megszabott Stefanisau nevet vette fel.[313]

A magyar tulajdonosai által Szentpéterfalvának tervezett, de szláv telepesei által Sztrankának elnevezett irtás első szereplése után csakhamar eltűnik. Ezen a néven 1357-ben szerepel utoljára a Máriássy család kezén.[314] Az eltűnt helység helyett azonban 1356-ban feltűnik a Máriássy birtokok között egy addig nem szereplő *Leányfalva* nevű birtok,[315] mely ettől kezdve többször szerepel.[316] Minthogy a két birtok az összes Máriássy birtokok felsorolásakor soha sem szerepel együtt és az egyik eltűnése után fellép a másik, a két birtokot azonosnak vehetjük. A község telepesei, amint az első helynév mutatja, szlávok lehettek. A helység magyar neve valószinűleg Márkusfalvához közelfekvő volta és magyar tulajdonosai révén keletkezett.

Szalóba. Mint Szentpéterfalvával szomszédos község kialakult névvel 1345-ben tünik fel először.[317] Nevének alakja az egész középkoron át változatlan maradt. A szomszédos községek szláv helyneveit és lakosságát tekintetbe véve, szintén szláv telepitésű községnek kell tartanunk. A ma már eltünt község egykori fekvése Bindbánya körül keresendő, melytől délkeletre ma is van egy Szalóba nevű hegy.

Zavada. Mint kialakult névvel biró község, 1352-ben tünik fel először.[318] Nevét az egész középkoron át megtartja. A község neve szintén szláv telepitésre mutat. Utolsó hivatalos neve *Görögfalva* volt.

Páris. Ma már szintén az eltünt szepesi helységek közé tartozik. Egykori fekvése a Szepesség déli részén keresendő, mert feltünése alkalmával, 1348-ban Stilbach község szomszédjaként szerepel.[319] A birtokot a XV. század folyamán a gömörmegyei Bebek család kezén találjuk.[320]

Rotbach. 1322-ben tünik fel a Máriássy család birtokai között.[321] Sem kialakulását, sem későbbi sorsát, sem pedig fekvését nem ismerjük.

---

[313] L. ott.
[314] Szepesi kpt. Int. Scep. 2. 1. 11.
[315] Iványi: id. m. 53—64. ll.
[316] U. ott. 65—66., 69. ll.
[317] Fejér: CD. VIII. 5. 99. Iványi: id. m. 27. l.
[318] Iványi: id. m. 32. l.
[319] U. ott. 30. l.
[320] U. ott. 30., 75. ll.
[321] U. ott. 22. l.

Odorin.

A község megtelepitésének kora ismeretlen, azonban már első feltünésekor, 1263-ban a fejlettebb, nagyobb népességü helységek közé tartozhatott, mert lakói között a magasabb életfokot jelentő iparágnak, az aranymüvességnek is van képviselője.[322] Kialakulásának körülményeit nem ismerjük ugyan, azonban lakóit kezdettől fogva németeknek kell tartanunk, akik valószinüleg még a tatárjárás előtt megtelepitették a magasabb életformák között feltünő községet. A község német telepitése mellett bizonyit a falu nevének magyarázata, mely szerint az Odorin szó a német Ulrich keresztnévből ered, ugyanezt igazolják a helység területén feltünő birtokosok többnyire tiszta német eredetü keresztnevei is.[323]

A község fejlődése feltünésétől kezdve folytonos haladást mutat, mindenkor a tekintélyesebb német városok között foglal helyet. Ott szerepel a város plébánosa 1268-ban a szepesi német helységek székpénzegyességekor,[324] és tagja 1298-ban a szász városi plébánosok egyesületének is.[325] A szász autonomiához való tartozást a város nevének a szász helységek 1317. évi névsorában való szereplése bizonyitja.[326] A város az egész középkoron át megtartja Odorin, Odorim nevét. Azonban volt a város nevének magyar alakja is, az 1435-ben feltünő *Edelény*.[327]

A helység kiterjedt határának egy része 1263 körül egy István nevü aranymüves birtokában volt. Ez a terület azonban a község feltünése után csakhamar apró részekre tagozódott. Az István kezén lévő birtok felaprozódása akkor indult meg, amikor a birtok nyugatra eső felét egy Eberhard nevü ember még 1263 előtt kiperelte Istvántól.[328] A másik részt a birtok egységén maga István ütötte 1263-ban, amikor a birtoknak nyugatra, a Lőcse patak mellett fekvő harmadát eladta Odorin egyik polgárának, Brumnak.[329] Az István birtokában maradt résznek is csakhamar új tulajdonosa akadt, Istvánnak még ebben az évben bekövetkezett magtalan halála folytán,

---

[322] HO. V. 35. l.

[323] Melich: Keresztneveinkről. Magyar Nyelv. X. 251. l.

[324] Schmauk: Suppl. 223. l.

[325] Fejér: CD. VI. 2. 167. l.

[326] U. ott. VIII. 2. 57. l.

[327] Petróczy reg. 57. (159.), O. L. Thőke lvt. Dl. 13467. 1516: U. ott. Dl. 32183.

[328] Petróczy reg. 5. (3.)

[329] U. ott. 5. (1.)

amikor István birtokrészét IV. Béla király Lengvárd fiának, Göbölnek, a szepesi szászok birájának adományozta.[330]

Az eredetileg egységes területnek három részre való szakadásával megindult az egyes részek különálló fejlődése és ezzel kapcsolatban három község kialakulása.

Csepánfalva. A pernyertes Eberhardt fiai, akiket IV. László 1278-ban megerősitett a per folytán atyjuknak jutott birtokban,[331] a területen egy új falut alapitottak és Eberhardt leszármazottai 1337-ben már az új faluról, Csepánfalviaknak irják magukat.[332] A község nevének első feltünése azonban ennél sokkal régibb. Már 1307-ben szerepel a község Csepánfalva alakban, amikor azonban birtokosaiul Eberhardt utódaival össze nem kapcsolható, nyolc egymást rokonnak nem nevező, a lándzsásnemességhez tartozó[333] személy tünik fel.[334] Ezek szerint Csepánfalva két eredőnek, az Odorin területéből Eberhardtnak jutott résznek és a magyar származású lándzsásnemesek által lakott birtoknak egységes faluvá történt összeolvadása folytán keletkezett. A helynév eredete, minthogy az 1307-ben szereplő nemesek közül senki sem viseli az István nevet, talán Eberhardt legidősebb fiának, Istvánnak nevére vezethető vissza.

Az Odorin területén keletkezett többi falu másodfokon már Csepánfalva határában kialakultaknak tekintendő, mert mint látni fogjuk, területüket Csepánfalvához számitották.

Gyánfalva. Eberhardt utódainak birtokügyleteiben csakhamar megjelenik még egy helységnek neve 1337-ben, amikor Csepánfalvi Mikus fia Vihard, továbbá ennek fiai, János és Bertalan a Gyánfalván lévő fél kuriájukat eladják az ugyancsak Eberhardttól származó, de már Gyánfalvinak nevezett Mikus fia Lászlónak.[335] Hogy ez a terület tulajdonképen Csepánfalvából vált ki és annak részét alkotta, a közös törzsből eredő rokonságon kivül mutatja egy 1339. évi oklevél is, amely szerint Eberhardt legidősebb fiának, Csepánfalvi Istvánnak a leánya, Erzsébet Csepánfalván »aut in Jánfalva« lévő birtokrészeit

---

330 Szentpétery: Kritikai jegyzék. 419. (1349.) l.

331 Szepesi kpt. Misc. Scep. 3. 5. 6. Csáky oklvt. 14. I.

332 Iványi: id. m. 125. l. Csepán = István. Magyar Etimológiai Szótár. I. 941—942. ll.

333 1306: O. L. Petróczy lvt. Acta Scep. Elenchus. 80. Iványi: id. m. 132. l. O. L. Thőke lvt. Dl. 32183.

334 O. L. Thőke lvt. Dl. 14016.

335 Iványi: id. m. 125. l.

eladja testvérének, Gehánnak.[336] Minthogy a Gahán és Ján nevek a Jánossal azonosak, a birtok Eberhardt második fiától Gántól vehette a nevét.

A falu területének különálló fejlődése a későbbi időben mindinkább erősebben jelentkezik. Csepánfalva és Gyánfalva 1351-ben már nem mint azonos, vagy egymáshoz tartozó községek, hanem mint két különálló falú szerepelnek.[337] Gyánfalva véglegesen elszakadva Csepánfalvától, különállását megőrizte az egész középkoron át.[338] A község egykori fekvését egy 1354. évi oklevél adatai határozzák meg. Ezek szerint a Lőcse patak mentén fekvő falu, megkülönböztetésül a többi hasonló nevű községtől, Márkusfalva mellettinek van nevezve.[339] A helység fekvését még közelebbről meghatározza a Máriássyak által 1315-ben alapított, de e néven sohasem szereplő Szentpéterfalva község határjelei között említett villa Gyenk, mert ezen adatok szerint Gyánfalva határa a Hernád partjáig, illetve még azon is túl elhúzodott délfelé.[340]

A falú első előfordulása tulajdonképpen 1314-ben történik, amikor a csütörtökhelyi Göböl fia, Miklós és ennek fia István, a Jánfalván lévő részüket eladják a Hernádfolyón lévő malmukkal együtt.[341] Az ekkor szereplő Miklós valószínüleg az 1263. évi adományosnak, Göbölnek fia, ami egyszersmind megoldja a Göbölnek adományozott birtok sorsát is, vagyis Göböl birtokrésze beolvadt Gyánfalva területébe.

Brumfölde az István által Brumnak még 1263-ban eladott területen alakult ki az új birtokos neve után elnevezve. Brum utódai később a birtok egyes részeit apránként árúba bocsátották; legtöbbet eladtak egy Seifrid nevű embernek, aki 1364-ben megvette a birtoknak Brencerb nevű részét,[342] majd pedig 1386-ban Brumfölde egyharmadát is.[343] Az új birtokos fia, Péter azonban túlad birtokrészén és 1416-ban már mint odorini polgár szerepel.[344] A birtok eredeti hovátartozása a birtokosok változása ellenére még később is kifejezésre jut abban, hogy Brum-

---

[336] U. ott. 125. l.

[337] Petróczy reg. 29. (59.)

[338] O. L. Thőke lvt. Dl. 19219. Szepesi kpt. Prot. 1504. f. 10. Iványi: id. m. 81. 130. ll.

[339] Szepesi kpt. Misc. 9. 6. 13.

[340] Fejér: CD. VIII. 5. 79. l.

[341] Anjoukori okmt. I. 347. l.

[342] Petróczy reg. 33. (74.)

[343] U. ott. 38. (90.)

[344] U. ott. 47. (122.), 49. (127.), 48. (125.)

feldét 1417-ben még mindig Csepánfalvához számították.[345] A birtokrész egykori fekvése az 1417. évi adat szerint a Lőcse patak és Odorin között volt.[346] Egy 1435. évi oklevél pedig a birtoknak pontos határjárását adja. A benne szereplő Rubópataka, amint a határjárás alapján megállapitható, a mai Vajerbachhal azonos.[347] A község neve ezzel el is tünik, területe a csepánfalvi nemes és odorini polgár tulajdonosai révén valószinüleg a két helység között osztódott fel.

Jemnik.

A tatárjárás után keletkezett helységek közé kell soroznunk, minthogy a szomszédos Milaj 1255. évi, a Jemnik területével szorosan érintkező határjárása, noha már ismeri a Jemnik folyó nevét, nem emliti sem a falut, sem pedig annak birtokosát.[348] Jemniket mint birtokot először Mátéfalva 1277. évi határlevele emliti.[349] Ezek szerint a falú a hasonló nevű patak partján az 1255—1277. évek között keletkezhetett. Ha Fejér közlésének hihetnénk,[350] első birtokosa Batiz comes lett volna, aki Jemnikből két ekealj földet a szepesi káptalannak adott. Az kétségtelen tény, hogy a szepesi káptalan birt két ekealj jemniki területet, amelyért Bald comes előtt pereskedett is a község lakóival.[351] Batiz comest, minthogy más ilyen nevű comest e korban a Szepességen nem ismerünk, a Máriássyak ősének kell tartanunk, Batiz azonban nem igen lehetett a birtok tulajdonosa, mert azt más adattal igazolni nem tudjuk. Azonkivül nemigen tudjuk megérteni, hogy Batiz comes hogyan esett volna ki a birtokából; cseréről pedig, amelyet ebben az időben már egyébként is oklevélbe foglaltak volna, nem tudunk. Az ajándékozást Batiz comes mint szepesi várispán királyi területből is eszközölhette volna, azonban ilyen minőségéről nem tudunk. Jemnik a XIII. században állandóan a szepesi várhoz tartozott és a falú népeinek, amikor a két ekealjért perlekednek a káptalannal, a király volt a földesuruk.

---

[345] U. ott. 48. (124—125.)

[346] U. ott. 49. (127.)

[347] U. ott. 57. (159.) Csepánfalvával kapcsolatban a XIV. század elején feltűnik még egy Komorocz (Kamarouch) nevű birtok és az egész középkoron át szerepel, de hogy községgé fejlődött volna, nem állapitható meg. D. L. Thöke lvt. Dl. 13473., 22561., 32185. Iványi: id. m. 27. l.

[348] Hazai oklvt. 29. l.

[349] Jempnik: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 1.

[350] Fejér: CD. V. 3. 392. l.

[351] Mon. Strig. I. 347. Fejér: CD. VI. 1. 279. l.

A falu azonban már a XIV. század elején a többi szepesi várbirtok sorsára jutott. Uj birtokosa a lándzsásnemesek közül való Adolf fia, Kormos volt,[352] akinek magtalan halálakor a sienai eredetű Péter aranymüves[353] kapta a községet adományba.[354] Abból a körülményből, hogy a Péter beiktatásakor talált határjelek nagyobb részben magyar és csak kisebb részben szláv nyelvi elnevezések, valószinű, hogy a lakosság nemzetisége is ebben az arányban oszlott meg.[355] A birtok több izben gazdát cserélt, mig végül vétel folytán Lőcse kezére jutott. Templomát, mely Szent Bertalan tiszteletére volt szentelve, 1510-ben említik először.[356]

A község neve az egész középkoron át Jemnik, Jempnik alakban fordul elő az összes oklevelekben, igy a Jamnik alak csak az újkorban keletkezhetett. A Jamnik helynevet a szláv Jamnik = gödör, árok szóból származtatják,[357] azt azonban, hogy ez a magyarázat megáll-e a Jemnik alaknál is, a nyelvészek feladata eldönteni. Hivatalos magyar neve a fordítás útján keletkezett *Szepesárki* volt.[358]

Mátéfalva.

A falu területe a Szepességnek a magyarok által történt megszállásakor a határőrvidékhez tartozott, aminek emlékét az 1277. évi határjáráskor feljegyzett régi gyepű (vetus Gepeu) határjel tartotta fenn. Amikor azonban a magyarok feladták a hernádmenti gyepüket és a védelmi vonalat északabbra tolták, szlávok szállották meg az elhagyott vidéket, amelyet IV. László király 1277-ben György fia Máténak, Batiz comes serviensének történt eladományozásakor, Béla nevű erdős területnek nevez. A terület, ha azt eladományozásakor erdő boritotta is, nem volt ismeretlen, mert egymáshoz szorosan csatlakozó határjelek által van körülvéve, melyeknek csaknem kizárólagos szláv nyelvi elnevezései szétszórt szláv lakosság mellett

---

[352] Fejér: CD. VIII. 2. 221. VIII. 5. 179. l. N. Múz. Máriássy lvt. 57.

[353] Gárdonyi Albert: Károly király nagy pecsétei. Turul, 1907. 45. l. Bervaldszky Kálmán: A sienai eredetű Gallicus család.

[354] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 11. Fejér: CD. VIII. 5. 225. l.

[355] Dl. 14789., 17778.

[356] O. L. Thőke lvt. Dl. 22574.

[357] Melich: Szepesmegye helyneveihez. 15. l. O. L. Irattár.

[358] Jemnik lakossága a Szepességnek általános elszlávosodása mellett magyar jellegét annyira megőrizte, hogy egy 1519. évi beiktatásnál tanúként szereplő két jemniki jobbágy mindketteje magyar, Király János és Lovász Mihály. Dl. 26749.

bizonyítanak, de hogy ezek falut nem alkottak, bizonyítja az oklevélnek »silva seu terra« kitétele.[359]

Az 1277-ben eladományozott erdős területen két falu is keletkezett. Egy 1326. évi oklevél felső és alsó faluról beszél, azok nevének megjelölése nélkül.[360] A községnek az adományos nevéről vett neve, a Mátéfalva először 1322-ben tűnik fel latin alakban.[361] A birtok neve magyarul először 1345-ben szerepel.[362] A helységnek magyar eredetű neve, a Mátéfalva mellett azonban továbbra is fennmaradt a szláv neve. Egy 1354. évi oklevél a birtokba ismeretlen címen bejutott Tamást »de inferiori Bela alio nomine Mathefalua«-nak nevezi, továbbá az alsó és felső bélai birtok eladásáról szól.[363] Amikor Küküllei János 1378-ban megszerzi adományba a birtokot, már ismét csak egy falut, Mátéfalvát, máskép *Bélát* említ az oklevél.[364] Ettől az időponttól kezdve a birtok neve többnyire Mátéfalva alakban szerepel,[365] azonban többször feltűnik még a Béla elnevezés is.[366] 1513-ban pedig Mátéfalva és Béla egymás mellett szerepelnek,[367] ami azt mutatja, hogy a két különálló falu véglegesen csak az újkorban forrott össze.

Minthogy a kétféle elnevezés kezdetben mindig egymással kapcsolatban, vagy egymást váltogatva tűnik fel, valószínű, hogy Béla községen nem egy különálló falut kell érteni, hanem a patakmenti hosszanti településű Mátéfalva egyrészét, mely az újkorban elvesztette megkülönböztető Béla nevét. A Mátéfalva alaknak állandósulása feltételezi, hogy a magyar birtokossal valami csekélyszámú magyar jobbágyság is kerülhetett a birtokba.

Milaj.

Amikor IV. Béla király 1255-ben a szepesi dominiumhoz tartozó királyi birtokot a Hernád mindkét partján elterülő, délre a Gölnicig húzódó Feketeerdővel együtt eladományozta, azt csak földterületnek és nem falunak ne-

---

[359] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 1.

[360] »villa superior és inferior«. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 6.

[361] O. L. Petróczy lvt. Acta Scep. Elenchus.

[362] N. Múz. Szirmay lvt. 1343.

[363] Fejér: CD. IX. 2. 620. 1.

[364] Dl. 6497.

[365] 1378: O. L. Thőke lvt. Dl. 13485. 1382, 1386—1388: Petróczy reg. 38. (88.) 39. (93.) 40. (95.) 41. (98.) Dl. 11393, 1405: Iványi: id. m. 41., 43. l. 1427: Petróczy reg. 54. (147.) 1479, 1494: Dl. 18282., 20176. 1512., 1515: Petróczy reg. 90. (256.) 91. (260.)

[366] 1424: Petróczy reg. 52 (138). 1487: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 2. 13.

[367] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 8.

vezi. A birtoknak nem lehetett nagyobbszámú lakossága, mert az országos nemességre emelt adományosnak, Jordán comes vejének, Kunc comesnek a király engedélyt ad arra, hogy az adományozott területre népeket gyűjthessen. Az ekkor történt határjárás alkalmával feljegyzett sűrű határjelek azonban azt bizonyítják, hogy a terület irtatlan rengeteg sem volt, hanem gyér lakossága által nagyon is részletesen ismert vidék.[368]

Milaj eredete éppen a sok kialakult határjelből következtetve, visszanyúlik a határjárás előtti időre, mert a határok kivonulása óta eltelt évtized nem lehetett elegendő idő ennyire részletes határjelek kialakulására. A helynév szláv eredete folytán a községet szláv telepítésnek kell tartanunk, azonban a terület a magyarság előtt sem lehetett ismeretlen, mert az 1255. évi határjáráskor felsorolt határjelek fele magyar, fele pedig szláv. Ezek alapján valószínű, hogy a birtoknak a Hernádtól északra eső részén szétszórt magyar és szláv telepek voltak, németek azonban még ekkor, tulajdonosát kivéve, nem lakhattak a környéken, mert a terület határjelei között egyetlen német elnevezés sem fordul elő. A területnek faluvá alakult része, a ma már eltűnt Milaj község, a körtvélyes-dománfalvi útnak Körtvélyeshez tartozó részén feküdt, amit határjelein kívül a régebbi térképek is igazolnak.

Kunc és leszármazottai, akik magukat anyjuk után Görgeynek is nevezték,[369] a birtokra a régi lakosság mellé telepeseket is hoztak és ezzel megkezdődött a terület déli erdős részének a kiirtása. A telepesek egyrésze német volt, mert 1332-ben már egy új, az 1255. évi határjáráskor még nem szereplő német nevű patak, a Kuffurbach[370] tűnik fel. A művelés alá vett birtokon egy század múlva már több helység állott. A Kuncnak adományozott és utódai által nem gyarapított területen, az 1255. évi határokon belül alakultak ki *Haraszt, Kuffurbach* és *Lendernó* birtokok, amelyek 1360-ban tűnnek fel először, amikor Kunc egyetlen dédunokája, a gyermektelen János, ősi birtokai felett rendelkezik.[371]

A Kuncnak adományozott területen alapított községekből Haraszt és Kuffurbach (Ötösbánya) ma is fennállanak, Lendernó azonban még a középkorban elpusztult és fekvésének a meghatározására sincs semmi közelebbi támpontunk, ha csak a birtokoknak János által történt felsorolásából a folyton délre való haladást nem vesszük

---

[368] Hazai oklvt. 29. l. Iványi id. m. 12. l.

[369] 1332: Iványi id. 23. l.

[370] Fejér: CD. VIII. 7. 235. Csáky oklvt. 65. l.

[371] Dl. 5179—5180. Iványi id. m. 35. l.

annak. Ezek szerint Lendernó Kuffurbach alatt volna keresendő, vagy talán méginkább a mai hosszan elnyúlt falu déli részében.

Haraszt nevének magyar alakját megtartja az egész középkoron át.[372] A magyarság Milajon is sokáig megőrizte nemzetiségét, mert a középkor végén feltűnő két milaji jobbágy közül az egyik magyar, Lovász György, a másik pedig, Sutka Lukács, tót.[373] Az 1519-ben feltűnő milaji jobbágy nevek: Lovász Mihály, Szakál Gergely és Gróf András[374] szintén emellett bizonyítanak.

Körtvélyes.

A legkorábban kialakult szepesi helységek egyike. Első említése 1253-ban történik, amikor IV. Béla király a Körtvélyeshez közel fekvő, a Hernád két partján elterülő erdőt eladományozza.[375] A község egy része nemes családok kezén volt, amennyiben Milaj 1255. évi határa a körtvélyesi nemesek földjével érintkezett.[376] A nemesek által birt rész azonban nem tette ki a község egész területét, mert Körtvélyes a feltűnését követő időben, 1279-ben, mint az Erzsébet anyakirályné által birtokolt szepesi királyi dominiumhoz tartozó helység szerepel, amelynek lakói földbérrel tartoztak a királynénak. Erzsébet királyné a szepesi királyi dominium népeinek kötelezettségeit számon tartotta és Domokos királynéi tárnokmester által a körtvélyesi népek földjét is felmérette. Ez alkalommal kitűnt, hogy a körtvélyesi népek 20 olyan ekealj földet használtak, amely után semmi serviciumot nem nyujtottak.

A körtvélyesi népektől elvett 20 ekealjnyi földből 1279-ben Erzsébet királyné egyet a szepesi jobbágyfiúk, illetve a nemesek szabadságával hivének, Benedek fia Fülöp sásvári íjjásznak adományozott.[377] Ennek az egy ekényi földnek a nevét az oklevelek különböző alakban jegyezték fel. Az eredeti oklevél[378] és 1313. évi átirata[379] szerint a Fülöpnek adományozott határrész neve *Zedlyska,* Fülöpnek a föld birtokában András király által 1290-ben történt megerősítésekor kelt eredetiben fennmaradt oklevél pedig a

---

[372] N. Múz. Görgey lvt. 1411: Iványi id. m. 44, 56. l. Dl. 18277. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 3. 17.

[373] O. L. Thőke lvt. Dl. 32175.

[374] U. ott. Dl. 32086.

[375] HO. VI. 272. l.

[376] »meta nobilium de Kurtuelus:« Hazai oklvt. 29. l.

[377] N. Muz. Máriássy lvt. O. L. Thőke lvt. Dl. 26734. Fejér: CD. V, 2. 583.. Levéltári Közl. V. 256. l.

[378] N. Muz. Máriássy lvt.

[379] O. L. Thőke lvt. Dl. 26734.

terület nevét *Scellyske* (Szöllőske) alakban őrizte meg.[380] A határrész neve a középkorban még előfordul az előbbiektől nagyon eltérő *Szedleczfalva* alakban is, igy annak eredeti alakját teljes biztonsággal megállapitani nem tudjuk. A terület neve egy 1780-ban készült térkép szerint Szedlicska volt.[381] Ez a térkép egyúttal megadja az eltünt birtok fekvését is, mely szerint a terület közvetlen Körtvélyes felett, Dománfalva felől terült el. Ez volt az első ismert adomány, mely a nagy kiterjedésü királyi, illetve ekkor királynéi birtok egységét nemcsak hogy megbontotta, hanem ezzel, leszámitva az 1255-ben emlitett nemesek által birt részt, megkezdődött Körtvélyes területének magánkezekbe való jutása, amelyet követtek a többi adományok.

A Fülöpnek juttatott adomány nemességre emelte a birtok tulajdonosát, aki ugyanabba a társadalmi osztályba jutott, mint amelyben a község többi nemes lakói voltak. A község területének lakossága addig is két osztályra, a nemesekre és jobbágyokra oszlott. A terület claprózódását követi a falu lakóinak még jobban tagozódó társadalmi megoszlása, amikor 1282-ben a falu egyrészét, az oklevél szerint ugyan magát Körtvélyest, Detre fia Arnold adományba kapta aranyadói joggal.[382] Az Arnold által adományba kapott terület aranyadói jellegét megőrizte egészen az újkorig, sőt Körtvélyes egyrésze még az újkorban is mint aranyadó birtok szerepel.[383] A község nagy kiterjedésü határa még jobban megosztódik, amikor a király eladományozza a Körtvélyes területéből kiszakadt Kastrosinfőt.

Az 1255-ben emlitett körtvélyesi nemesek közé tartoztak Munkács, akinek a Lagina folyón lévő malma 1253-ban emlittetik,[384] mint határjel és László vagy Raszló fiai, akiknek határa Milaj 1255. évi határlevelében szerepel. Amikor a nemeseket, illetve leszármazottaikat Szalókot, Vitket és Lászlót Erzsébet királyné 1280-ban a jobbágyfiúk kötelezettsége mellett megerősiti a Körtvélyestől nyugatra elterülő négy ekényi föld birtokában, mint szomszédok János, Tóbiás és Szeme szerepelnek.[385] A nemesek és szomszédaik kezén lévő területet nem nevezi ugyan az oklevél Körtvélyesnek, azonban birtokuknak

---

[380] Petróczy reg. 8. (10).

[381] 1498. Sedleczfalva: Petróczy reg. 88. (247.) O. L. Táblai o. 4—5459.

[382] Levéltári Közl. V. 252. l.

[383] Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 12.

[384] HO. VI. 272. l.

[385] O L. Thőke lvt. Dl. 14018.

Körtvélyeshez való tartozását kétségtelenné teszi több oklevél. Vitk 1282-ben Körtvélyes területéből ad el egy darab földet,[386] László leánya Kata 1317-ben szintén Körtvélyes területén ad el egy ekealj földet.[387] A Vitkfalvi család 1343-ban ugyancsak körtvélyesi öröklött birtokából ad el egy részt.[388] Vitk testvérének Illésnek az unokája, Bereng fia Mátyás jobbágy neje Körtvélyesből követeli anyja leányrészét, noha az 1287. évi oklevél, amelyre hivatkozás történik, a hely megnevezése nélkül csak Vitktől vett birtokról szól.[389]

Körtvélyes szabad birtokosait, akiket már az 1255. évi oklevél nemeseknek nevez, Erzsébet királyné 1280-ban a jobbágyfiúk kötelezettségével erősít meg birtokaikban. Az elnevezésben nagy, visszaeső ingadozás mutatkozik, épúgy mint Fülöp esetében is, akit Domokos tárnokmester jobbágyfiúi kötelezettséggel vezetett be birtokába, a királyné oklevele mégis a nemesek szabadságáról és kötelezettségéről beszél. A körtvélyesi szabadbirtokosok társadalmi hovatartozását a későbbi, már határozott terminológiát mutató oklevelek fejtik meg, melyek a körtvélyesi nemeseknek a lándzsás székhez való tartozását igazolják.[390] A falu, neve után következtetve, magyar eredetű, ezt a megállapitást még inkább megerősiti nemes birtokosainak a lándzsás székhez való tartozása. A birtok, illetve annak művelt része lándzsás eredetű, ami a helységnek korai feltűnését és kialakultságát is tekintetbe véve, a tatárjárás előtti korra utal.

A helység neve 1368-ig állandóan Körtvélyes alakban szerepel és csak eztán tűnik fel szláv neve *Grussov* alakban. Ekkor azonban még úgy látszik két, egy magyar és egy szláv községrész volt, mert a Körtvélyesi család tagjai Körtvélyes és Grussov birtokok miatt perlekednek.[391] A község szláv neve ettől kezdve nem szerepel és csak 1495-ben tűnik fel újból.[392] Jobbágyai között még 1516-ban is akad magyar. Ekkor Sármány András, Kercec Lőrinc és Szakál Antal körtvélyesi jobbágyok neveit ismerjük.[393] A község

---

[386] U. ott. Dl. 14013.
[387] U. ott. Dl. 26738.
[388] Petróczy reg. 26. (48).
[389] O. L. Thőke lvt. Dl. 14012.
[390] 1391: Petróczy reg. 12. (103—104). 1427: U. ott. 54. (148). 1431: U. ott. 75. (204). stb.
[391] O. L. Thőke lvt. Dl. 26704.
[392] Petróczy reg. 87. (243—245). 88. (247—249). 91. (258—259).
[393] O. L. Thőke lvt. Dl. 32182.

temploma, mely Szent Katalin tiszteletére volt szentelve, 1346-ban tűnik fel először.[394]

Tóbiásfalva. A szepességi Jánosfalvák között 1332-ben feltűnik még egy Jánosfalva,[395] melynek birtokosai ekkor a Kastrosinfőt 1282-ben adományba nyert László fia Tóbiás leszármazottai.[396] A falu nevének változatai, amint az összeállított genealógiák alapján a sok Jánosfalva közül kiválasztható és megállapitható, *Ivánusfalva*,[397] *Jánkfalva*[398] és *Jánosfalva*.[399] Egy 1515. évi oklevél egykorú, hátlapi feljegyzése szerint Jánosfalva azonos Tóbiásfalvával,[400] amely néven az újkorban sokáig szerepel egy Körtvélyes melletti birtok.[401] A község Tóbiásfalva neve először 1407-ben tűnik fel.[402] Jánosfalva nevének eredete talán az 1341-ben említett Jánosra vezethető vissza. A Tóbiásfalva név eredete, tekintettel, hogy a családban többen szerepelnek ezen a néven, szintén nem állapitható meg teljes biztonsággal, azonban tekintve azt, hogy az 1341-ben feltűnő Tóbiás nevét utódai családnévként is felvették, valószinűleg a Tóbiásfalva név is tőle származik.

Tóbiásfalva eredete ismeretlen, az a körülmény azonban, hogy a község lándzsásbirtok volt,[403] korábbi időre mutat. Fekvését egy 1357. évi adat határozza meg, mely szerint Tóbiásfalva a ma már szintén eltűnt Lagina és Körtvélyes között feküdt.[404] Tekintettel arra, hogy a szomszédos Körtvélyesre és a vele határos községekre vonatkozó korábbi határlevelek sohasem említik Tóbiásfalvát, illetve korábbi nevén Ivánusfalvát, a helységet nem tarthatjuk önálló községnek. Minthogy a környéken csak egy lándzsásfalu van, Körtvélyes egy része, amellyel kapcsolatban állandóan feltűnik, Tóbiásfalvát szintén Körtvélyeshez tartozó és belőle kiszakadt községnek kell tartanunk.

---

[394] Szepesi kpt. Intr. Scep. 8. 8. 44. 1510: O. L. Thőke lvt. Dl. 22574.

[395] N. Muz. Máriássy lvt. 120. Fejér: CD. IX. 4. 196. l.

[396] N. Muz. Szirmay lvt. 1383.

[397] 1341—1343. Petróczy reg. 22. (40). 23. (41). 25. (44). 1345: N. Muz. Szirmay lvt. 1383.

[398] 1357: O. L. Thőke lvt. Dl. 13479. 1424: U. ott. Dl. 13505.

[399] 1411: O. L. Thőke lvt. Dl. 13499. 1424: U. ott. Dl. 13505

[400] O. L. Thőke lvt. Dl. 32178.

[401] O. L. Táblai o. 4—5479.

[402] 1407: Dl. 1029. 1410: N. Muz. Rhédey lvt.

[403] O. L. Táblai o. 4—5479.

[404] Dl. 13479—13480.

A birtok elnéptelenedése még a középkorban bekövetkezett, 1516-ban már mint pusztát említik.[405]

Kasztrosinfő határa épp úgy, mint a szomszédos Milaj és Mátéfalva birtokok területe, eladományozása idejében egy darab művelt földből és a hozzácsatolt, dél felé a Gölnicig elnyúló, addig királyi tulajdont képező nagy erdőből állott. A Hernád mindkét oldalán fekvő, a Gölnic folyóig húzódó királyi erdőt, a hozzátartozó 70 hold szántóval együtt Radislaus fia Tóbiás kapta adományba 1282-ben.[406] Az adományos szepesi ember volt, aki 1277-ben a mátéfalvai beiktatásnál már mint királyi ember szerepelt.[407] Nemzetsége azonban még mélyebbre nyúlik bele a szepesi talajba, mert Raszlo atyját is ismerjük, Munkácsot, akinek még egy másik fia is volt, Vitk, a róla elnevezett szomszédos Vitkfalva adományos birtokosa.[408] A két szomszédos birtokot tehát egy egymással legközelebbi rokonságban lévő család tagjai szerezték meg. A területet az adománylevél Körtvélyessel csak szomszédosnak mondja, Bald comes azonban a szepesi birtokjogok fölülvizsgálásakor, 1293-ban már Körtvélyesből kiszakitott területnek nevezi,[409] amelynek alapján Kasztrosinfőt is a Körtvélyesből kiszakitott birtokok közé kell sorolni.

A ma már eltűnt birtoknak fekvése az 1282. évi eladományozásakor felsorolt határjelek alapján teljesen meghatározható. Ezek szerint Kasztrosinfő területe Milaj és Vitkfalva között folyton szélesedő csikban húzódott lefelé a Gölnic folyóig.

A Hernádtól délre, a Gölnicig lenyúló erdő nagy terjedelménél fogva alkalmas volt arra, hogy területén erdőirtás révén új községeket alapitsanak. Az irtás azonban lassan haladt, mert még 1343-ban is csak Kasztrosinfő más néven *Rikolffalva* van emlitve.[410] A Kasztrosinfő területén alakult új falvak csak 1382-ben tűnnek fel, amikor a fiúutód nélkül elhalt Tóbiás birtokaiba beiktatják az új birtokost, Küküllei János főesperest. A beiktatás ekkor már Kasztrosinfő, másnéven Rikolffalva és a határai között talált *Vereshegy* és *Zlop* falvak birtokába és a Lendernó birtokhoz közel eső Szent Bertalan tiszteletére emelt

---

[405] 1524: Szepesi kpt. Prot. 1522. f. 15. 1525: O. L. Thőke Dl. 32192.

[406] N. Muz. Szirmay lvt. 1383.

[407] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. t. 1.

[408] O. L. Thőke lvt. Dl. 14012.

[409] »terram Costrosynfew vocatam a terra populorum de Kwrtwelus separatam«. N. Muz. Szirmay lvt. 1383.

[410] Dl. 6859.

fakápolna birtokába történik.[411] Az első adománytól a másodikig eltelt kerek száz év alatt nagyot haladt az irtás, mert a terület irtott részét ekkor már a száz év előtti hetven hold szántóval szemben 90 márka értékben tiz ekealjra becsülte a beiktatást végző egri káptalan.

A birtoknak 1343-ban feltűnő Rikolffalva neve tovább szerepel az egész középkoron át.[412] A helységnek nevet adó Rikolffot nem ismerjük; a birtok korábbi tulajdonosai közül senki sem viseli ezt a nevet, még a leányági leszármazottak közül sem.

A Szent György tiszteletére szentelt templomával 1382-ben feltűnő Vereshegy sokáig megtartotta a magyar nevét.[413] 1474-ben azonban feltűnik a község mai neve, a *Porács* is.[414] Majd pedig 1471-ben a magyar név fordításából keletkezett *Rotenberg* alak is.[415] A sokáig egyedül szereplő magyar név amellett bizonyit, hogy a község első telepesei magyarok, valószinűleg Körtvélyesből származó családok lehettek.

Zlop ma szintén az eltűnt falvak közé tartozik, egykori fekvését pontosan meghatározni nem tudjuk, csak annyit, hogy Kasztrosinfő nevű terület határain belül volt és minden bizonnyal a Hernádtól délre. Fekvésének közelebbi meghatározásához egy 1521-ik évi oklevél szolgáltat adatot, amelyben Vitkfalva szomszédjaként szerepel.[416]

A Kasztrosin folyó, amint az Kasztrosinfő és Milaj határjárásából megállapitható, Haraszt és Vitkfalva községek között a déli parton a Hernádba ömlő Zlatnipatakkal azonos.

Vitkfalva.

Körtvélyes területi kialakulásával szorosan összefügg a tőle délre elterülő Vitkfalva története is. Körtvélyes már kialakult és állandó névvel biró község, amikor IV. Béla király a községhez közel fekvő, a Hernád két partján elterülő névtelen és lakatlan erdőt 1253-ban Vitknek, a Kört-

---

[411] N. Muz. Szirmay lvt. 1383.

[412] 1393. 1405: Iványi id. m. 41. 43. l. 1494: Dl. 20176. 1513: Iványi id. m. 88—89. ll.

[413] 1382: N. Muz. Szirmay lvt. 1383. 1393. 1405. 1426: Iványi id. m. 41, 43, 56. l. 1491: Dl. 20176. 1513: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 8.

[414] »Weresheg alio nomine Palocz«. Dl. 17602.

[415] »Verezheg alias Rotenberg« 1471: Iványi id. m. 71. l. 1474: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 1. 31. 1476: Dl. 17795.

[416] O. L. Thőke lvt. Dl. 32190.

vélyesen birtokos Munkács fiának adja.[417] Ezen az akkor még névtelen területen keletkezett Vitkfalva, mely nevét első tulajdonosától és megtelepitőjétől kapta. Az adománylevélben előforduló határjelek a magyar lakosságú és telepitésü Körtvélyessel szemben azt bizonyitják, hogy a környéken szlávok laktak.[418] A területet az oklevél lakatlannak és sürü erdőnek nevezi, ennek ellenére sem szabad azonban azt ismeretlennek és lakatlannak tartani, mert sürü és egymáshoz csatlakozó határjelei vannak, amelyek közül Körtvélyes felől ott szerepel Vitk atyjának, Munkácsnak a malma is.

Vitk magyarsága és a vele rokon többi körtvélyesi családok magyar származása mellett atyjának nevén, a Munkácson kivül a vitkfalvi templomnak a XIII. századból származó Szent László legendájából vett falfestmények bizonyitanak. Szent Fülöp és Jakab tiszteletére szentelt templomát 1298-ban emlitik először az oklevelek.[419] Az egyház azonban korábbi eredetü, mert már IV. László is a szepességi Szent Fülöp és Jakab egyházából keltezi egyik adománylevelét.[420]

Lagina.

A birtok neve először csak 1344-ben fordul elő,[421] birtokos családjának eredete azonban visszamegy a XIV. század elején emlitett Beukuerch-ig.[422] A család tagjai 1341-ben tiltakoznak bizonyos ivánusfalvi beiktatás ellen.[423] Ez az oklevél és egy 1357. évi adat[424] meghatározzák az 1507-ben már praediumként szereplő[425] és az újkorban eltünt helység fekvését, mely szerint az a Körtvélyesen keresztül folyó Lagina patak mellett, a Körtvélyes melletti Jánosfalva, máskép Tóbiásfalva felett feküdt.

Eulenbach.

Mint kialakult névvel biró község tünik fel 1275-ben, amikor a szomszédos Hencfalva birtokosaival a köztük

---

[417] 1282: N. Muz. Szirmay lvt. 1383: O. L. Thőke lvt. Dl. 14012. 13470.

[418] HO. VI. 272. Fejér: CD. 2. 211. V. 2. 403. V. 3. 147. ll.

[419] Fejér: CD. VI. 2. 175. l. A falfestmények korára l. Divald: Szepesvármegye művészeti emlékei II. 13. l.

[420] N. Muz. Berzeviczy lvt. (Év nélkül.)

[421] O. L. Táblai o. Jászai konvent prot. VV. Scrin. B. app. 2. N. 24.

[422] Petróczy reg. 13. (22).

[423] U. ott. 22. (40—41).

[424] Dl. 13479—13490.

[425] O. L. Thőke lvt. Dl. 32174.

határos Plava nevű földért perel, amelyet végül egyezség folytán négy márkáért meg is szerez.[426] A község keletkezési kora ismeretlen; tekintettel német lakosságára és a szász közösségben való részvételére,[427] valamint Olaszi szomszédságára, nem lehetetlen, hogy Olaszival egyidőben megtelepitett német község. Ez a feltevés annál valószinűbbnek látszik, mivel területén más nemzetiségű, korábbi lakosokat kimutatni nem lehet. Neve az újkorban *Welbach* alakban állandósúlt, amelyet a történeti alap nélküli hivatalos magyar neve, az *Ágostháza* váltott fel.

Olaszi.

A város eredete, amint már korábban megállapitottuk, visszanyúlik a XII. századba, a szepesi várispánság kialakulásának kezdetére és lakói a tornai várispánság területéről telepedtek fel a Szepességbe. A helység nevének korai, már első feltűnésekor ismert magyar alakja, az Olaszi, mely a község latin *Villa Latina* neve mellett állandóan szerepel,[428] környékén a XIII. században egykori magyar telepek létezését tételezi fel. A város neve a középkoron át többnyire csak magyar és latin alakjában szerepel.[429] Német neve, a *Wallendorf* aránylag későn, csak 1404-ben tűnik fel, amikor említik már a XIII. században fennálló templomának védőszentjét, keresztelő Szent Jánost is.[430] A város területén nagy kiterjedésénél fogva több község is keletkezett.

Detrefalva. Kialakulását nem ismerjük, de abból a körülményből, hogy 1317-ben Szepesolaszi határai között lévő helységként tünik fel,[431] arra lehet következtetni, hogy Olaszi területén, a város lakói által alapitott falu. A birtok keletkezése nem igen lehet régibb első feltünésénél, mert a falut megalapitó Detre kora körülbelül csak a század elejeig nyúlik vissza.[432] A középkorban feltünése után ál-

---

[426] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 13.

[427] Fejér: CD. VIII. 2. 57. Schmauk: Suppl. 223. l.

[428] Fejér: CD. IV. 1. 298. Bárdossy: Suppl. 31. l. 1265: Fejér: CD. VI. 1. 330. IV. 3. 312. l. 1258: U. ott. IV. 2. 463. l. 1280: N. Múz. Görgey lvt. 1311.

[429] 1273: Fejér: CD. V. 2. 127. 1278: Petróczy reg. 6. (6.) 1302: U. ott. 11. (17.)

[430] Fejér: CD. X. 4. 287. Schmauk: Suppl. 146. l.

[431] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[432] 1346-ban már Alenói Detre fiainak özvegyei szerepelnek. Anjoukori okmt. IV. 556. l.

landóan az *Alcnó* néven szerepel,[433] ami valószinüleg szláv eredetű. A birtok nem maradt sokáig tagja a szász közösségnek, mert 1438-ban már mint nemesi birtok tünik fel.[434] Templomát, mely Szüz Mária tiszteletére volt szentelve, 1399-ben emlitik először.[435]

Jánkfalva. Eredete ismeretlen. Az a körülmény azonban, hogy a birtok teljesen körül volt fogva a Zsigrai család birtokai által, arra mutat, hogy a község már a Zsigrai birtokok területének eladományozása, vagyis a tatárjárás előtt kialakult, mert máskülönben érthetetlen volna ez az egyedülálló kis sziget a Zsigrai család nagy kiterjedésü birtokai közepén. Első alkalommal, 1311-ben fordul elő a Zsigrai birtokok határlevelében, terra Janchonis alakban.[436] A szászok szabadságlevelében, 1317-ben mint Olaszi határain belül lévő község szerepel,[437] igy nem lehetetlen, hogy a korán kialakult Szepesolaszi lakói által megtelepitett terület volt. A falu névadója Ján, Gyánk, a XIII. század fordulóján élhetett, mert Gyánk fia Eugén, aki a Görgey családba való benősülése révén megszerezte Kriget[438] is, 1337-ben emlittetik birtokával, Gyánkfalvával kapcsolatban.[439] Minthogy a falu a szász privilégium részese volt, nem tekinthető nemesi birtoknak, noha egyének birták és nem a közösség. A birtok sokáig nem szerepel, 1358-ban tűnik fel ismét, amikor Perényi Miklós, a Zsigraiak leányági leszármazottja, a birtokainak egységét megcsonkitó Gyánkfalvát meg akarta venni.[440] A Perényieknek ez a törekvése sikerült is, mert a községet 1460-ban *Risovec* néven a richnói vár tartozékai között találjuk.[441]

Kolinfalva.

A szászok 1317. évi szabadságlevelében szereplő helységek között tűnik fel először latin néven.[442] Keletkezését és Kolint, aki vagy birtokosa, vagy megtelepitője lehetett,

---

[433] 1343: Dl. 6859. 1395: O.L. Thőke lvt. Dl. 13488. 1403: Szepesi kpt. Misc. 9. 10. 9.

[434] Szepesi kpt. Misc. cott. Scep. 8. 2. 10.

[435] Schmauk: Suppl. 139. l.

[436] N. Múz. T. a. 1331: V. 7. Fejér: CD. VIII. 1. 384. VIII. 5. 72. l.

[437] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[438] N. Múz. Görgey lvt. 1319. T. a. 1321. IV. 12. 1322. VI. 10. Anjoukori okmt. VII. 366. l.

[439] N. Múz. T. a. 1357. VI. 27.

[440] Anjoukori okmt. VII. 474. l.

[441] Dl. 15524.

[442] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

nem ismerjük. A Kolin keresztnév elég gyakran használatos a Szepességen, sőt az Urbánfalvi család vezetéknévül is felvette,[443] ezeknek a kapcsolata Kolinfalvával azonban nem mutatható ki. Minthogy a község mind a három nemzetiség által lakott területen fekszik, neve három nyelven is: Kolinfalva, *Kollendorf* és *Kolinovicz* alakokban ismerős.[444]

[443] Petróczy reg. 63. (165.) 68. (177.) 71. (190.) 72. (192.)

[444] Kollendorf alias Kolinfalva. 1494: Wagner: Analecta, I. 281. l. Kholinowitz. 1452: Dl. 14576.

Gölnicbánya.

A terület kialakulása és fejlődése tulajdonképpen független a Szepesség kialakulásától, mert közigazgatásilag a XIII. században nem tartozott a Szepességhez. Gölnicbánya környéke épp úgy, mint a felette elterülő Olaszi, amint nyelvjárása is mutatja, a tornai várispánság területéről telepitődött,[1] közigazgatásilag pedig a szomszédos többi bányavárosokkal együtt a kamaragróf hatósága alatt állott.[2]

A vidék őslakossága, amint a nyelvészek megállapitották, szláv volt.[3] A szlávok száma azonban nem lehetett nagy, mert a mai Szepesség egész délkeleti részét betöltő város területén egyetlen telepet vagy községet sem tudtak alkotni. Magának a városnak a magva azonban, mint a név mutatja, szláv telep volt.

Az a nyelvészeti megállapitás, hogy a Gölnic = Gnilec változatnak még a XII. században végbe kellett menni,[4] arra utal, hogy a város eredete visszanyúlik a XII. századba. A város korai kialakulása, helyesebben mondva a németeknek a kezdetleges szláv falura való rátelepedés utáni várossá való fejlődése mellett történeti adatok is bizonyitanak. Elsősorban a városnak IV. Béla által adományozott, csak emlitésben fennmaradt kiváltságlevele,[5] mely azt bizonyitja, hogy Gölnicbánya már IV. Béla korában jelentékeny hely volt. Ilyen jelentékeny hellyé való fejlődéséhez a tatárjárás előtti német telepitések kisebb tömegei mellett évtizedek kellhettek. Ahhoz pedig még több

---

[1] L. a Gömör-őrök és a Szepes-erdő cimű fejezetet.

[2] Wenzel: Magyarország bányászatának kritikai története. 79. l. Hóman: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. 211—214. ll.

[3] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 374. l.

[4] U. ott.

[5] Fejér: CD. V. 2. 345. l.

időre volt szükség, hogy a város lakossága annyira megszaporodjék, hogy magából újabb és újabb rajokat tudjon kibocsájtani, amelyek a lakatlan környéken mind több és több új falut alkottak, függőségüket az anyaváros iránt mindig megtartva. Az az óriási határ, amelyet a városból kiszakadt polgárok által megtelepitett községek betöltenek, nagy terjedelménél fogva nem hihető, hogy kezdettől fogva a városhoz tartozott volna. A határ csakis az új rajoknak a királyi, szabad területre való kitelepedésével tágult oly hatalmassá.

Nemcsak a város korai kialakulása mellett, hanem korai terjeszkedése mellett bizonyit az is, hogy egyik okleveliink szerint Krompach is Gölnicbányához tartozó területen létesült.[6] Minthogy Krompach határa 1245-ben már beletartozik az ekkor feltűnő, a Hernád északi partján fekvő Zsigrai birtokok közé, a község kialakulása még a tatárjárás előtti időre tehető. Viszont Gölnicbánya kialakulásának és oly fokú megerősödésének, hogy magából új rajokat tudjon kibocsájtani, ezek szerint sokkal előbb meg kellett történni.

Gölnicbánya a XIII. század folyamán mindinkább emelkedett a királyi városok sorában, az 1276. évi királyi privilégium már városnak, civitasnak nevezi,[7] amikor a szepesi szászok főhelye, Lőcse még 1278-ban is csak falu, villa[8] volt. A városnak ebben az időben már tekintélyes arany- és ezüstbányái lehettek, melynek jövedelme több ezer márkára rughatott, minthogy IV. László király 1280-ban a város ezüstbányájának a jövedelméből száz márkát rendelt a Fülöp fermói püspök által létesitendő menhely részére.[9] Virágzó bányái folytán kereskedelmi forgalma folyton emelkedett és 1278-ban már tekintélyes vámhely volt.[10]

A város lakóinak a környező királyi területre való kirajzása korán megkezdődött, mert az 1276. évi szabadságlevele már több, a város területén keletkezett, névszerint meg nem nevezett faluról tud.[11] Egy 1368. évi oklevél szerint a város területén alakultak ki Krompach, Abucuk, Zakárfalva, Jekelfalva, Folkmár, Szentmargita, Kojsfalva, Prakfalva, Kuncfalva és Svedlér helységek.[12]

---

[6] Dl. 5647. Fejér: CD. IX. 4. 114. l.

[7] Fejér: CD. V. 2. 345. l.

[8] villa Lywche, 1263: Fejér: CD. IV. 3. 137. l.

[9] Bárdossy: Suppl. 209. l.

[10] Wenzel: AUO. IX. 204. l.

[11] »in villis intra metas dicte civitatis constitutis«. Wenzel: AUO. IX. 204. l.

[12] Fejér: CD. IX. 4. 114. l. Dl. 5647.

A város nem volt ismeretlen a magyarság előtt sem, mert magyar neve, a Gölnicbánya még a XIII. században kialakult.[13]

A Gölnicbányától nyugatra elterülő erdő 1284-ben, amikor IV. László Hekkul gölnicbányai polgárnak, a Jekelfalussy család ősének adta, épp úgy, mint a keleti rész, lakatlan és névtelen volt.[14] A terület azonban nemcsak lakatlan, de ismeretlen is volt, minthogy határa csak nagy vonásokban van megadva. Az oklevél határjelei alapján csupán annyi állapitható meg, hogy a Hekkulnak irtásra adott terület Remete táján keresendő. A terület felső határa azonban, melyet az oklevél szerint a régi jászai út alkotott, meghatározható.[15] A Gölnic folyóig terjedő Milaj 1255. évi határlevelében a terület déli részén már szerepel a jászó—remetei út.[16] Mátéfalva 1272. évi határlevele is emliti a jászai útat, sőt a birtoknak nyugati, a Hernádhoz visszatérő határjeleiben a régi jászai út is szerepel.[17] A jászai út tehát a mai Remetétől a Gölnic mentén vonult Svedlér felé és a községen túl északi irányban a Hernád felé tartott. Az kétségtelen, amint a határjelekből is megállapitható, hogy Milaj, Mátéfalva és Kasztrosinfő[18] határa délre elhúzódott a Gölnic folyóig, a mai Svedlér tájékáig. A terület déli határát, a Kochenseifen patakot még nagyjából sem tudjuk meghatározni.[19]

A Hekkulnak adott területen az egyes falvaknak a telepités megkezdése után aránylag nagyon gyorsan ki kellett alakulniok, mert amikor a falvak először feltűnnek, a Jekelfalussyak soltészságának már semmi nyomát sem talál-

---

[13] Gölnicbania: Fejér: CD. V. 2. 345. l. Guylnychbana, 1280: Bárdossy: Suppl. 209. l. Gulnychbana, 1282: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 11. Gwlnechbana, 1284: Dl. 26704. stb. Egy 1289. évi adat, mely »montana nove civitatis Gilnichbanya«-t emlit, érthetetlen, mert ekkor már kevés joggal nevezhették új városnak. Az új szó legfeljebb csak a civitasra vonatkozhatik és nem egyszersmind Gölnicbányára, amelynek IV. Béla király adott városi kiváltságot. Fejér: V. 3. 476. Bárdossy: Suppl. 303. l.

[14] »silvam nostram desertam et habitatoribus destitutam, in qua quondam heremite morabantur«.

[15] »a rivo, qui teutonice Cochensife dicitur, usque ad quandam antiquam viam, que transit de Jazo in Scepus«. O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26704. Fejér: CD. V. 3. 246. Wagner: Analecta, I. 442. l.

[16] Hazai oklvt. 29. l.

[17] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 1.

[18] N. Múz. Szirmay lvt. 1282/1383.

[19] A területet Bárdossy és Wagner összetévesztik a mai Jekelfalva környékével, és a Cochenseifét a Kojsó patakkal azonositják. Fejér: V. 3. 247. Wagner: Analecta, I. 442. Bárdossy: Suppl. 230. l.

juk. Ezen az alapon feltenni azt, hogy nem a Jekelfalussy család telepitette be a területet, nem lehet, mert másnak a soltészságáról nem tudunk semmit. Másrészt pedig a Jekelfalussy családnak ettől a területtől nyugatra, a Sólyomkő, a mai Havrana Skala vidékén a XIV. század elején még mindig voltak érdekeltségei.[20]

A Jekelfalussyak által irtott terület főhelyéül *Szomolnokbánya* várost tarthatjuk, mely aránylag későn jelentkezik ugyan, de feltűnésének a körülményei, nevezetesen az, hogy első feltűnésekor, 1327-ben Károly király, mint erős bányavárost, Selmecbánya kiváltságával adományozza meg,[21] amellett bizonyitanak, hogy ekkor már a hosszabb múltra visszatekintő bányavárosok közé tartozott.

A vidék és a folyó, melynek partján a város épült, a terület benépesitése előtt sem volt ismeretlen a magyarság előtt. Az Ákos nembeliek 1243. évi, Berzétére és környékére vonatkozó adománylevele már ismeri a Szomolnok folyót és forrását.[22] A Szomolnokfőt emliti a jászai konvent 1255. évi oklevele is,[23] Gölnicbánya határa pedig 1290-ben lenyúlik a Szomolnok forrásáig.[24]

Éppen ez a körülmény, ha még nem is bizonyitja, hogy a Szomolnokfőn felül eső Szomolnokbánya ekkor már létezett, de mindenesetre igazolja azt, hogy Szomolnokbánya Gölnicbánya területén alakult ki. Ezt a positiv adatot csak még jobban alátámasztja az a körülmény, hogy a terület megtelepitői maguk is gölnicbányai polgárok voltak és valószinűleg a lakosság magvát is gölniciek alkották.

Gölnicbánya területének alsó részét egészen a Szomolnok torkolatáig eredetileg a Bebek család ősei kapták adományba 1243-ban.[25] A területet azonban nem tudták benépesiteni és a korábbi benépesités alapján épp úgy, mint a magyarok a lengyelekkel szemben, Gölnicbánya győzött. A Bebekeknek az erdőirtást célzó vállalkozásaik nemigen sikerültek. 1326-ban a mai Dobsina területét adják soltészságba,[26] de már 1334-ben azon panaszkodnak, hogy soltészuk megszökött anélkül, hogy a terület kiirtását illető kötelezettségének eleget tett volna.[27]

A két város, Gölnic- és Szomolnokbánya a határaik megnövelését kimondó privilégiumaik megszerzésében ál-

---

[20] Dl. 382. Fejér: CD. VIII. 3. 555. Csáky, oklvt. 63. l.

[21] Anjoukori okmt. II. 284. l.

[22] Fejér: CD. IV. 1. 287. l.

[23] Fejér: CD. IV. 2. 299. l.

[24] U. ott. V. 3. 490. l.

[25] U. ott. IV. 1. 287. l.

[26] U. ott. VIII. 3. 130. l.

[27] Anjoukori okmt. III. 98. l.

landó érdekközösségben állottak egymással.[28] Mindamellett, hogy Szomolnokbánya Gölnicbánya területén alakult ki, egy pillanatig sem tűnik fel annak leányközségeként, hanem mint gyorsan fejlődő és szintén privilégiummal felruházott város, mindig mint egyenrangú város szerepel anyavárosával, Gölnicbányával együtt.

Kialakulása után Szomolnokbánya tovább terjeszkedett a várost környező területen Gömör és Abaúj vármegyék területe felé. Ezt a terjeszkedést 1333-ban Károly király is szentesiti, amikor a város körül két mérföldnyi körzetben az egész területet a városnak adja, bárkié is volt az addig.[29] Majd pedig a király 1338-ban az oklevél megerősitésekor Szomolnok- és Gölnicbányának adja még a három *Svedlér* és Remete nevű birtokokat is, amelyeket a városok — kétségtelenül az 1333-ban kiterjesztett — határain belül lévőknek mond az oklevél.[30] Hogy a két városnak adományozott három Svedlér és Remete területe eredetileg nem tartozott a városok területéhez, bizonyitja az is, hogy Szomolnok 1333-ban olyan területet is kapott, melyek magánföldesúri hatalom alatt voltak.[31] Az 1338. évi adománylevél meg is nevezi a három Svedlér és Remete előbbi tulajdonosait, akiknek elvett birtokaikért kárpótlást igért a király. A három Svedlér birtokosai Konrád fiai Miklós és György, Ferenc fia Tamás fiai és Miklós fia Lőrinc voltak, Remetéjé pedig az előbbiek közül Konrád fiai és Miklós fia Lőrinc.

A birtokosok családi hovátartozását nem nevezi meg ugyan az oklevél, azonban a Szepességre vonatkozó többi adataink segitségével a tulajdonosok családi neveit és elvett birtokaik hovátartozását is meghatározhatjuk. Amikor a határjárások alapján tudjuk, hogy a Görgey Jordán vejének Kuncnak 1255-ben adományozott Milaj határai lenyúltak a Gölnicig,[32] akkor a Svedlér és Remete birto-

---

[28] Wenzel: Magyarország bányászatának kritikai története. 336. l. Csáky oklvt. 79. l.

[29] Csáky oklvt. 65. Fejér: CD. VIII. 3. 577. 644. 682. VIII. 5. 206. VIII. 7. 235. ll. Dl. 3125.

[30] »intra metas civitatum nostrarum Smulnichbanya et Gelnechbanya vocatarum existentes«. Csáky oklvt. 79. Fejér: CD. VIII. 4. 299. ll. Dl. 3125.

[31] »qui vero aliquid iuris intra huiusmodi territorium dicte civitatis nostre se habere allegaverit, eos ad edocendum nostram maiestatem de iuribus ipsorum certum terminum eisdem assignando transmittat, ut ipsis in partibus aliis possessiones vel terras meliores vel pares ipsorum possessionum — per modum concambii pro suis possessionibus — conferamus«. Csáky oklvt. 66—67. ll.

[32] Hazai oklvt. 29. l.

kosaiként szereplő Konrád fiai Miklós és György személyében nem nehéz Milaji, vagy felesége után Görgey Kunc fia Konrád fiait felismerni, akiknek leszármazását több oklevél igazolja.[33] Hasonló az eset Lőrinc fia Miklós személyének a meghatározásánál is. A Jemnikkel szomszédos Kasztrosinfő területét 1282-ben adományozta el László király László fia Tóbiásnak.[34] A terület határa, amint a határjáró levele bizonyitja, szintén lenyúlt a Gölnic folyóig. Minthogy Tóbiásnak fia nem volt, birtokát leánya Erzsébet örökölte, akinek a férje a Svedlér és Remete tulajdonosaként is szereplő Miklós fia Lőrinc volt.[35]

Minthogy Milaj és Kasztrosinfő adományosainak utódai a terület déli határát, illetve az azon kialakult Svedlér és Remete birtokokat közösen birták, ezeket a birtokokat a felsorolt birtokosok területén kialakultaknak kell tekintenünk, Gölnicbányának azzal az állitásával szemben is, mely szerint ezek a birtokok a város területén keletkeztek.[36] Gölnicbánya jogigénye valószinűleg onnan származik, hogy a birtokok betelepitése gölnicbányai polgárok által történhetett.

A harmadik birtokosra, Ferenc fia Tamásra, minthogy a középkori Szepesség minden egyes birtokos családjának a leszármazását összeállitottuk, szintén nem nehéz ráismerni az egykori szepesi várnagynak, Tamásnak, a Semsey család ősének a személyében, aki ezen a területen a szomszédos *Kuncfalvát* alapitotta 1326-ban, amikor egy gölnicmelléki müveletlen területen soltésszá tette Szalóki Kuncmannt azzal a kötelezettséggel, hogy ott a nevéről elnevezett Kuncfalvát tartozik megalapitani.[37] Tamás itteni birtokjogának eredetét nem ismerjük, a Szepességnek a Hernádtól délre eső részén máshol nem volt birtokos, házassága révén is csak a Szepesség északi részén birtokos Berzeviczy családdal volt rokonságban.[38] Minthogy Tamás Kuncfalvát alapitotta és 1338-ban mégis a három Svedlér birtokosai közt szerepel, a három Svedlér közül egyet Kuncfalvával azonosnak kell tartanunk. A másik Svedlér a ma is létező bányaváros, a harmadik azonban adataink alapján nem határozható meg. Kuncfalva, melynek nevét a késői, rossz átirásokban fennmaradt oklevelek Villa

---

[33] Iványi: A Máriássy család levéltára. 23. N. Múz. Görgey lvt. 1341. O. L. Thőke lvt. Dl. 13474.

[34] N. Múz. Szirmay lvt. 1282—1383.

[35] U. ott.

[36] Fejér: CD. IX. 4. 114. 564. l. Dl. 5647.

[37] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 7. 18. Fejér: CD. VIII. 3. 140. l.

[38] Wertner: Az első Dunajecziek. Turul, 1911. 137. l.

Heuchand,[39] Hencmann[40] alakban tartották fenn, Gölnicbánya állitása szerint szintén a város területén alakult ki.[41]

Remete keletkezése mélyen visszanyúlik a XIII. századba. Eredete nevének megfelelőleg remetetelep volt, amelyet 1243-tól állandóan emlegetnek a határlevelek.[42] Mint falu először 1332-ben tűnik fel.[43] Gölnicbánya állitása szerint szintén a város területén kialakult község.[44]

Prakfalva. Első alkalommal 1368-ban tűnik fel. A környékbeli többi helységekkel együtt Gölnicbánya területén alakult ki és vált különálló községgé, amit két oklevelünk is megerősit.[45] Nevét az oklevelekben fennmaradt alakja, a villa Prakonis szerint személynévről vette.[46]

Szlovinka. 1460-ban két Szlovinka is feltűnik,[47] de többet nem szerepel. Csánki szerint azonos a Gölnicbánya területén keletkezett, 1368-ban feltűnő *Abucúkkal.*[48]

Jekelfalva. A Gölnicbányától a Hernádig és onnan a mai sárosi határig egy nagy puszta és lakatlan erdő terült el, melyet IV. László király 1282-ben Jakul comesnek adományozott nemesi joggal, kivéve a területet és lakóit Gölnicbánya joghatósága alól.[49]

Az oklevél nem mondja ugyan meg világosan, hogy a terület Gölnicbányához tartozott és annak a területéből szakitódott ki, azonban több körülmény van, mely a területnek Gölnicbányához való addigi tartozását megerősiti. Egyik körülmény magának az adományosnak, Jakul comesnek a személye, akiről tudjuk, hogy gölnicbányai polgár volt.[50] A másik körülmény, mely a Gölnicbányá-

---

[39] Fejér: CD. IX. 4. 114. l.

[40] Dl. 5647. Fejér: CD. IX. 4. 564. l.

[41] Fejér: CD. IX. 4. 114., 564. l. Dl. 5647.

[42] Fejér: CD. IV. 1. 287. 1255: Hazai oklvt. 29. l. 1284: Fejér: CD. V. 3. 246. l. O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26704. 1290: Fejér: CD. V. 3. 490. l.

[43] »Villa, que dicitur ad Heremitam«. Csáky oklvt. 65. Fejér: CD. VIII. 7. 235. l. Dl. 3125.

[44] Fejér: CD. IX. 4. 114. 564. l. Dl. 5647.

[45] U. ott.

[46] Melich: Szepesmegye helyneveihez. 3. l.

[47] Dl. 15520.

[48] Fejér: CD. IX. 4. 114. l. Dl. 5647.

[49] »silvam nostram desertam et inhabitabilem a Gulychbana incipiens usque campum Hasmezeu vocatum et deinde usque viam, per quam itur ad Karumpah et ad Zepus a parte orientis, a parte meridionali usque ad Balapatak et hinc directe usque ad argenti fodinam Seyler vocatam iurisdictione et potestate civium de Gulnychbana penitus eximendo«. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 11.

[50] O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26704.

hoz való tartozás mellett bizonyit az, hogy a király kiveszi a területet és lakóit Gölnicbánya joghatósága alól, amelyhez két jelleg, a telepitőnek gölnici polgárjoga és a város által gyakorolt joghatóság kapcsolta.

A néptelen területnek a benépesitését már korábban megkezdhette Jekul comes polgárjoggal. E korábbi telepités mellett szól az, hogy az adományozott területnek ismeretes határjelei vannak és hogy a területre, ha nincs is rajta az eladományozás korában falu megnevezve, az oklevél szavai szerint már korábban is gyüjtöttek embereket.[51] Az a körülmény, hogy a területnek vannak már lakói, de még nincs rajta kialakult, névvel biró falu, az éppen akkor folyó telepitést rögziti meg. A telepités tehát gölnicbányai területen történt gölnicbányai polgár által, azonban a telepesek még sem kerülhettek ki valamennyien a német város polgárai közül, mert ennek ellene mondanak az eladományozott terület határjelei, melyek mind magyarok és a területen keletkezett falvak nevének magyar nyelvi alakban történő első feltünése.

Ezenkivül van egy másik körülmény, mely a terület új telepeseinek német volta ellen bizonyit. Az adományos Jekul comes, mint láttuk, kapott egy másik területet is 1284-ben, azonban nem nemesi joggal, hanem csak megtelepitésre.[52] Ezen a területen a király tulajdonában maradt bányavárosok alakultak ki, amelyekben legfeljebb csak a birói jog és a velejáró jövedelem illette meg a telepitő Jekkelt. Az 1284-ben kapott adomány jellege egészen más, a terület lakói is németek voltak, akik az anyavárossal való kapcsolatukat továbbra is megtartották, mint a gölnicbányai polgárokkal egy nemzetiségü és ugyanazon jogközösségben élő emberek.

A Gölnicbányától a Hernádig terjedő területet magába foglaló adományt azonban Jekul comes nem soltészi, hanem országos nemesi joggal, örökbirtokul kapta, amire nem kis mértékben hatással volt az adományozott terület lakossága, amelynek magyar nemzetiségét a tiszta magyar határjelek eléggé bizonyitják. A magyarságot, mivel a német jog előtte ismeretlen volt, nem lehetett saját akarata ellenére nagyobb tömegben német jog alá vonni, éppen azért kellett a területnek Gölnicbánya joghatóságától elszakadni, ami csak a területnek országos nemesi joggal történő eladományozása mellett valósulhatott meg.

A magyar határnevek kialakultsága és a területen keletkező első két falu magyar neve azt bizonyitják, hogy a vidéket a korábbi időben magyarok lakták, akik még

---

[51] »homines ad ipsam terram congregati et congredandi«.

[52] O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26701.

a hernádmenti Krompach környékén is kimutathatók. Ezeket, tekintetbe véve, hogy a Szepességen a magyarság a tatárjárás utáni időben már nem igen terjeszkedik, sőt lassanként elveszti nemzetiségét, a hernádmenti határőrök jobbágyságba süllyedt maradékának kell tartanunk.

Az 1282-ben eladományozott területen alakult első falvak, a tulajdonos után elnevezett *Jekelfalva* és *Margitfalva* először az adománylevél kelte után tiz évvel, 1292-ben tünnek fel.[53] Az első község neve egy ideig ingadozik, majd pedig a váltakozó alakok közül az 1373-ban feltűnő Jekelfalva a régibb alakokat kiszoritva, lassan állandósul.[54]

A területen alakult másik község neve, mely kétségtelenül a falu temploma védőszentjének a nevéből ered, a XIV. század közepén felveszi az állandó Szentmargita alakot,[55] melyet az egész középkoron át megtart.[56] Annak ellenére, hogy a falu lassanként elszlávosodott, amit bizonyit az 1477-ben feltünő Swybe nevű határjel,[57] a magyarság is sokáig tartotta még magát; 1475-ben még mindig van magyar nevű határjel, a Feketepatak nevű völgy.[58]

Az 1368-ban elsőizben feltünő *Kojsfalvát* Gölnicbánya a saját területén kialakult községnek mondja.[59] Gölnicbányának ez az állitása helyes ugyan, azonban, mivel a birtok tulajdonosa állandóan a Jekelfalussy család volt, csak oly értelemben, hogy a község a Jekelfalussyaknak Gölnicbánya határából adott területen alakult ki.[60] A család 1477-ben is Jekelfalva területén lévőnek mondja Kojsfalvát.[61] A falu neve a középkorban Kojsfalva és *Kojs*

---

[53] 1344: villa Jekel, Fejér: CD. IX. 1. 239. l. 1344: N. Múz. Máriássy lvt. 106. Jekulfalva: 1359. Fejér: CD. IX. 3. 130. l. N. Múz. Máriássy lvt. 140. Jekkulfalua: 1364: U. ott. 109.

[54] N. Múz. Máriássy lvt. 208. 1376: U. ott. 222. 1377: Fejér: CD. IX. 5. 210. 212. ll. N. Múz. Máriássy lvt. 231.

[55] Zenthmargytaazzunfolua, 1353: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 13. Sentmargita, U. ott. Prot. 1656. f. 91. Zentmargita, 1374: Fejér: CD. IX. 4. 114. l. Dl. 5647.

[56] Zent Margita 1377: Fejér: CD. IX. 5. 210. l. 1381: N. Múz. Máriássy lvt. 253. Fejér: CD. IX. 5. 500. l. N. Múz. Máriássy lvt. 248. 1388: N. Múz. Máriássy lvt. 295. 1396: Fejér: CD. X. 2. 405. l. stb.

[57] Szepesi kpt. Capsa Q. 1. 4. Ez az egyetlen szepességi határjel, mely Moór Elemérnek a Szepesség nevének eredetéről vallott felfogását támogathatná, ha nem volna oly késői és jelentéktelen.

[58] Szepesi kpt. Capsa Q. 3. 28.

[59] Fejér: CD. IX. 4. 114. l. Dl. 5647.

[60] 1375: Fejér: CD. IX. 5. 80. l. N. Múz. Máriássy lvt. 218. 1377: Fejér: CD. IX. 5. 212. l. N. Múz. Máriássy lvt. 231.

[61] O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26716.

alakokban szerepel.[62] A név keletkezésę a német eredetű Kojs személynévre vezethető vissza.[63] Ez a Kojs a falut megtelepitő soltész lehetett. Német neve megadja a község első telepeseinek nemzetiségét is.

A Jekelfalva és Kojsfalva területe által közbezárt, az abauji határ mentén fekvő *Folkmár* első előfordulására aránylag késői adatunk van. Korábbi tulajdonosát és kialakulásának körülményeit nem ismerjük, azonban vannak adataink, amelyeknek a segitségével birtokosait megállapithatjuk. A két birtok, Jekelfalva és Kojsfalva, melyeknek határai és az abauji határ Folkmárt szorosan körülzárják, a Jekelfalussyak tulajdona volt. Minthogy a király 1379-ben a Jekelfalussyaknak négy birtokáról tud,[64] melyek közül csak Jekel-, Margit- és Kojsfalvát ismerjük, a negyedik birtoknak feltétlenül a Jekelfalussyak egyéb birtokai által körülzárt Folkmárnak kell lenni. A község első emlitése 1368-ban történik, amikor Gölnicbánya a maga területén kialakult községnek mondja.[65] Ez az állitás helyes annyiban, hogy a birtokot a Jekelfalussy családnak 1282-ben adományozott terület határain belül találjuk. A Gölnicbánya határából történt kiszakadása még inkább igazolja, hogy a Jekelfalussy család 1477-ben Folkmárt Jekelfalva területén belül fekvő birtoknak mondja.[66] Ezek alapján Folkmárt is a Jekelfalva területéből levált helységek közé kell sorolnunk. A község neve német telepitésre mutat. Az új korban ketté szakadva a *Nagy-* és *Kissolymár* hivatalos nevet kapta.

Gölnicbánya a saját területén kialakult községnek mondja az 1368-ban feltünő *Zakárfalvát* is.[67] A Jekelfalussyak birtokai között ugyan korábban nem szerepel, azonban 1477-ben a család Jekelfalva határán belül levőnek mondja.[68] A község tehát szintén a Jekelfalussyaknak 1282-ben adott területen és igy közvetve Gölnicbánya határain belül keletkezett. A falu neve személynévi eredetű, amelyet, minthogy a Jekelfalussy család tagjai ezt

---

[62] Koysfolua, 1375: Fejér: CD. IX. 5. 80. N. Múz. Máriássy lvt. 1377: Fejér: CD. IX. 5. 212. l. N. Múz. Máriássy lvt. 231. 1388: N. Múz. Máriássy lvt. 304. 1391: Fejér: CD. X. 1. 723. l. Kolys, 1437: N. Múz. Máriássy lvt. 1377: O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26716.

[63] Lumtzer—Melich: Deutsche Ortsnamen. 25. l.

[64] Fejér: CD. IX. 5. 317. l.

[65] Dl. 5647. Fejér: CD. IX. 4. 114. l.

[66] »intra metas possessionis Jekelfalwa«. O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26716.

[67] Fejér: CD. IX. 4. 114. l. Dl. 5647.

[68] O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26716.

a nevet nem viselték, valószinüleg telepitő soltésza neve után vett fel.

Lassupatak.

A község kialakulásának körülményei ismeretlenek, az bizonyos, hogy nem Gölnicbánya területén keletkezett, mert első feltünésekor, 1344-ben, Szomolnokbányával szemben a Bebek család és az esztergomi érsek is jogot formálnak hozzá.[69] A birtokot, melyet az oklevél »nova montana seu aurifodina in vulgari Lassyupatak, in Teutonico nomine *Stilbach*«-nak nevez, minthogy beleesett a Károly király által a Szomolnoknak 1333-ban adományozott két mérföldes határba, a tárnokmester Szomolnokbányának itélte oda.[70]

A bányatelep eredete nem nyúlhat vissza mélyre, legalább is 1333. évi eladományozásakor még nem volt jelentős, mert a határlevél nem emliti. Megtelepitőit, tekintettel a helység német nevére és lakóinak foglalkozására, németeknek kell tartanunk. A község nem szivesen vette a Szomolnokhoz való csatolást és a város határjárásakor, 1346-ban ellent is mondott annak.[71]

A község eredete egy IV. László neve alatt kelt oklevél szerint visszanyúlik az árpádkorba és Wagendrüssel területéből vált ki.[72] Azonban úgy IV. László, mint Lajos királynak ezt megerősitő oklevelét,[73] melyek a falu lakóinak a nemesség közé való felvételéről szólnak, hamisaknak kell tartanunk, mert úgy Wagendrüssel, mint Lassúpatak az egész középkoron át földesúri hatalom alatt állottak és nemesi kiváltságaikról a gyakorlatban semmit sem tudunk.

[69] Mon. Strig. III. 548. Csáky oklvt. 93. Fejér: CD. IX. 1. 257. l.

[70] Wenzel: Magyarország bányászatának kritikai története. 336. l. Wagner: Analecta, I. 204. l. Csáky oklvt. 93. l.

[71] Anjoukori okmt. IV. 568. l.

[72] Fejér: CD. V. 3. 509. l.

[73] Schmauk: Suppl. 123. Fejér: CD. IX. 2. 678. ll.

Szepesvára.

A szepességi második gyepűvonal kialakulása után függetlenné vált szepesi várispánság védelmi szempontból a legalkalmasabb vidéket, a mai várhelyet választotta székhelyül, azt a vidéket, ahol a második gyepűvonal körülbelül végetért és a határvonal kialakulása folytán rövidebbé vált lengyelországi út lekanyarodott az ország belseje felé. Éppen ez a fontos fekvés és védelmi szerep határozzák meg a vár keletkezésének az időpontját, mely a második gyepűvonal kialakulását követő időre, vagyis a XIII. század elejére esik.

Régebbi iróink a vár keletkezésének korát, minthogy azt csak 1249-ben említi az első oklevél, régészeti oldalról kisérelték meg megvilágitani. A romokat épitészeti szempontból vizsgálva egyesek arra a megállapitásra jutottak, hogy a felső vár falainak egy része még a tatárjárás előtti időben épült. A vár keletkezésének időpontjául, noha ezeknek a falrészeknek tatárjárás előtti korát többen kétségbe is vonják,[1] a tentick alapján mégis a XIII. század elejét kell elfogadnunk. Az bizonyos, hogy a vár magva, mely a tatárjáráskor erősen megrongálódhatott, sőt talán teljesen el is pusztult, nem nagy területet foglalt magában. A vár legrégibb részének, az úgynevezett felsővárnak teljes kiépülése a tatárjárás után indult meg. 1249-ben IV. Béla király Mátyás szepesi prépostnak a várban egy torony és egy palota épitésére megfelelő helyet adott.[2] A másik tornyot pedig Ura fia Fiók épittette fel a saját költségén.[3]

A vár IV. László zavaros uralma alatt és az azt követő

---

[1] Bal Jeromos: Szepesvára története. Évk. XIII. 13—14. l.

[2] Fejér: CD. IX. 2. 45. l.

[3] Anjoukori okmt. V. 64. Fejér: CD. V. 1. 95. l.

időkben védelmi szempontból fontos szerepet töltött be, ami kétségtelenül arra mutat, hogy a felsővár már ebben az időben teljesen kiépült és védelemre alkalmas állapotban volt. A vár többi részeinek kiépülése a későbbi időkben, sőt részben az újkorban történt.[5]

Zsigra.

A XIII. században nemcsak a ma is ismert falut nevezték Zsigrának, hanem a szepesi vártól közvetlen keletre fekvő egész környéket is, mert amikor III. András 1297-ben eladományozza a mai Korotnok területét, azt a várhoz tartozó Felsőzsigurában lévőnek mondja.[6]

A helység, amelyre első adatunk 1245-ből van,[7] környékével együtt a legrégebben kialakult területek közé tartozik. Emellett bizonyit az ottani birtokos családok birtokjogainak régisége. A község nemes birtokosainak egyrésze a tizlándzsás nemesek közé tartozott, akik minden valószinüség szerint a hernádmenti gyepük kitolásakor szállották meg a területet. Birtokjoguknak eredete nem mutatható ki, ami egymagában véve is elegendő bizonyiték a területnek régi, a szepesi várispánság felállitása korára eső kialakulása mellett. Az egymást rokonoknak nem nevező, sőt a rokonságot tagadó[8] tizlándzsás családok geneológiailag össze nem fogható XIV. század eleji kiterjedettsége is a régi megtelepedés mellett bizonyit. A XIV. század elején korábbi ismert kapcsolataik figyelembe vétele mellett is, öt különböző, rokonilag össze nem kapcsolható népes családot tudunk kimutatni.[9]

Zsigra kiterjedt területének korai kialakulása mellett bizonyitanak a lándzsásnemesek közé nem sorozható családok birtokjogi viszonyai is. Egy 1284. évi vallomás alapján Zsigrai Péter fiai, Mihály és András családjának birtokjoga emberemlékezeten túli időkre nyúlik vissza,[10] ami a legkisebb időközt véve is alapul, jóval a tatárjárás előtti időre utal vissza. Zsigra másik birtokos családjának az 1245-ben feltünő János-ágon kivül, amint az egy 1300. évi osztálylevélből kitünik, volt még egy másik, ugyanazon törzsből szakadt, Zádortól eredő ága is.[11] A két ág-

---

[4] Bal: id. mű. Évk. XIII. 31—36. ll.

[5] L. id. mű többi fejezeteit.

[6] »in superiori villa castri nostri Sygura«. Fejér: CD. VI. 2. 75. Bárdossy: Suppl. 419. Petróczy reg. 9—10. (13—14.) ll.

[7] Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 1. Fejér: CD. IV. 1. 398. l.

[8] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 15.

[9] Semsey lvt. F. 1. No. 15.

[10] Petróczy reg. 6. (7.)

[11] HO. VI. 456. l.

nak a különválása még a tatárjárás előtt végbement. A család birtokjogának eredete ismeretlen, ami az okleveles gyakorlat szepesi elterjedése előtti korra mutat. Ezeket a Zsigraiakat, noha adománylevelüket, kivéve az 1246. évi hamisított oklevelet,[12] nem is ismerjük, mégis adományos nemeseknek kell tekintenünk, mert a Szepességen más foglalásbirtokot, mint a lándzsásnemesek eredeti birtokait nem igen tételezhetünk fel. A lándzsások birtokai pedig apró kis részek voltak és nem oly nagy kiterjedésüek, mint a Zsigrai családé.

A szóban forgó terület első lakóiul kétségtelenül a foglaló magyarságot kell tekintenünk, amely a szomszédos Szék lakosságával együtt a határőrség legkeletebbre tolt szárnyát alkotta. Ennek ellenére azonban már első adatunk, a Zsigra községtől a Hernádig lenyúló határleirását tartalmozó 1245. évi oklevél tiszta szláv határjeleket sorol fel.[13] A szláv határjeleknek ez a sűritett előfordulása mindenesetre az őslakosság szláv nemzetisége mellett bizonyitana, ha volna még egyetlen történeti adatunk, amely a fenti valószinűséget támogatná. Az a körülmény azonban, hogy a szepesi vártól keletre eső területen a régészeti tudomány egyetlen komoly leletet sem tud felmutatni, amely a vidéknek a magyar uralom előtti lakott voltát bizonyitaná, az itteni szlávok őslakossága ellen szól. A Zsigrától délkeletre eső terület szláv lakosságát tehát a birtokbavétel utáni bevándorlóknak kell tartanunk. A szlávok betelepülése azonban még sem lehet egyidős a tatárjárás utáni tömeges német és szláv bevándorlással, mert az 1245-ig eltelt egy-két év állandó határjelek kialakulására nem lehetett elegendő. A vidék szláv lakosságát tehát korábbi bevándorlóknak kell tekintenünk és minthogy megállapitásaink szerint a Szepesség benépesitése alulról, a tornai várispánság területéről történt, Zsigra környékének szláv lakosságát is a Szepesség alatt elterülő vidékről felszármazott szlávoknak kell tartanunk annál is inkább, mivel Torna vármegyének őslakossága szláv volt és a Lengyelországból való bevándorlás, tekintve a közbeneső helyek lakatlanságát, nem igen látszik valószinűnek.

A mai Zsigra falunak a szepesi vár felé eső része, amelynek javarészét a lándzsásnemesség birta, a délkeletre eső vidék szláv határjeleivel szemben már teljesen magyar nyelvi eredetű határjelekkel van megjelölve, amelyek a III. András által 1293-ban Pirin mesternek adomá-

---

[12] Szentpétery: Krit. jegyzék. 250. (832.) l.

[13] Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 1. 1409. évi átirat.

nyozott, a mai Zsigra, Petróc és Váralja között fekvő terület határában fordulnak elő.[14]

Zsigra területének szétdarabolása és egyes részeinek különálló fejlődése még a XIII. században megkezdődött, amelyeknek folyamán Harakóc, Petróc és Grancs községek alakultak ki.

Harakóc. A község megtelepitése akkor indult meg, amikor V. István Zsigra területéből 60 holdat szepesi Rikolffnak adományozott, akit 1272-ben IV. László is megerősitett a birtokban.[15] A területhez azonban Zsigrai Péter fiai, Mihály és András is igényt tartottak és perrel támadták meg az adományos Rikolffot. A per, miután beigazolódott, hogy a területet Péter fiai emberemlékezeten túli idő óta birják, Péter fiainak győzelmével végződött. A pereskedés azonban már nem Zsigra területének egy részéért, hanem *Rudna* nevű birtokért folyik, amely a határában elterülő Rudna, ma Rudnik nevű hegytől vehette a nevét. A terület Rikolffnak történt eladományozása idejében még nem volt benépesitve, mert amikor azt 1284-ben a békebirák régi tulajdonosainak itélték vissza, Rikolfnak a terület benépesitésére és megmüvelésére forditott költségei fejében húsz ezüstmárka kártéritést itéltek meg.[16] A terület 1293-ban is még mint birtok, possessio van emlitve.[17] Rudna régebbi hovátartozásának emléke kifejezésre jut még 1311-ben is, amikor a zsigrai területből kiszakitott Rudna nevű birtok miatt folyik egy per.[18] A különálló fejlődésnek indult terület Rudna néven szerepel egészen 1350-ig, azonban Zsigra 1324. évi határjárásakor feltünik az új neve Harakóc alakban.[19] A területet ettől kezdve többször Harakócnak nevezik s e név XIV. század közepétől állandósul is.[20]

A birtok lakosai, akiket Rikolf telepitett be, amint a birtok régibb és újabb neve egyaránt bizonyitja, szlávok voltak. Az 1284. évi határlevélben előforduló Tompahegy-

---

[14] Dl. 1360. 1364: Fejér: CD. VI. 1. 247. l.

[15] Petróczy reg. 6. (5.)

[16] »pro expensis, quas pro locanda et melioranda distribuit« Petróczy reg. 6. (7.) Fejér: CD. VII. 5. 462, 465. ll.

[17] Petróczy reg. 8. (12.)

[18] »super quadam possessionis particula, excisa de possessione Sigra, que alio nomine Rudno nuncupatur«. Schmauk: Suppl. 35. l. 1344: Petróczy reg. 21. (35.) Fejér: CD. VIII. 5. 220. l. 1337: Petróczy reg. 21. (36—37.) 1349: U. ott. 28. (55—56.) 1351: U. ott. 29. (60.)

[19] Herkouich: Petróczy reg. 16. (30.) Fejér: CD. VIII. 5. 116. l.

[20] Herkoch, Herkovycz, Herkowych, Herkouch, Horkoch, Herekolch, Herekoch, Harakolch, Harakovcze, Arakowcze: Petróczy reg. 26, 29, 33, 41, 45, 50, 53, 55, 69. stb. ll.

nek a szomszédos magyarság adott nevet. A községnek Szent Mihály tiszteletére épült temploma 1342-ben tünik fel először.[21]

Grancs szintén Zsigra területéből szakadt ki, de csak lassan alakult önálló községgé. Ez az oka, hogy noha már 1344-ben feltünik,[22] csak a XV. századtól van rá összefüggő adatunk.[23] Neve szláv telepitésre mutat.

Petróc. Zsigra területének legrégibb, a lándzsásnemesség által megszállt része. Hogy kiszakadása Zsigra területéből történt, mutatja a község legrégibb Petróczsigra elnevezése.[24] A község neve 1359-ben jelenik meg először Petróc alakban,[25] azonban ez csak a század végére tudja kiszoritani a régi alakot. A Petróc helynév, amint első előfordulási alakjai mutatják, személynévi eredetü és Zsigrai Péternek a nevével függ össze, amellyel kapcsolatban az első két alkalommal megjelenik.

A szláv eredetü helységnév, ha a község kialakulásának körülményeit és lakóinak társadalmi osztályát nem ismernénk, kétségtelenül szláv lakosságra és telepitésre utalna. Az a körülmény azonban, hogy a lándzsásnemesek a Szepesség legrégibb lakosainak, a határőröknek a leszármazottai és hogy a Zsigrából kiszakadt Petrócon is ilyen lándzsásnemesség lakott, a falunak nemcsak magyar települését bizonyitja, hanem azt is, hogy a környék legrégibb lakosainak a petróci lándzsásnemeseket kell tartanunk. A község nemeseinek a lándzsásokhoz való tartozását bizonyitja az itteni lándzsásnemeseket először emlitő 1326. évi oklevélen[26] kivül több adat is.[27]

Annak, hogy a község neve, a magyar eredetü, de a nemzetiségi nyelvvel szemben semmi ellentállást ki nem fejtő őslakossága ellenére is szláv alakban fejlődött ki, könnyen magyarázatát adják a Petrócot körülvevő Hot-

---

[21] Petróczy reg. 25. (46.) Fejér: CD. IX. 1. 77. l.

[22] Petróczy reg. 26. (49.)

[23] N. Múz. Máriássy lvt. 371, 372, 406. Petróczy reg. 43. és kk. l.

[24] Petrouchsegra, 1292. Fejér: CD. VII. 5. l. Petrouichsygra, 1293: Petróczy reg. 19. (31.) Petreuch Sygreie, 1345: Dl. 3780. Fejér: CD. IX. 1. 309. l. (tévesen Petreuch Szigete!)

[25] Petróczy reg. 32. (68.) 1371-ben: »Petreuchsygre« és utána »in eadem Petreuch.« U. ott. 34. (79.)

[26] »nobilibus sub decem lanceis constitutis de Sygra«. Semsey lvt., 1. 15.

[27] 1343: »ad consortium nobilium sub decem lanceis militantium in exercitu regis.« Fejér: CD. IX. 1. 139. l. 1406: »more nobilium decemlanceatorum terre Scepus« jár a hitbér egy petróczi darab földből. 1441: a petróczi nemesek »de numero nobilium decemlanceatorum« levőnek vallják magukat. Petróczy reg. 66. (171.)

kóc, Harakóc és Beharóc szláv telepítésű és nemzetiségű községek.

Petrócnak, mint magyar szigetnek a szláv gyűrűben való egyedülállása feltűnő volna, ha nem ismernénk részletesen a szepesi vár környékének és az ott keletkezett egyes községeknek kialakulását. A vártól nyugatra eső területen magyar telepítésű helyek voltak Körtvélyes, Nádasd, Aranyas, Gellértfalva, a Váralja körül elhúzodó Szék területe, Almás, Réti stb. Petróc határa, ha egyik oldalról szláv községek veszik is körül, nyugaton szorosan csatlakozott ezeknek a magyar telepeknek a területéhez. Ennek a magyarok által lakott területnek kezdetben összefüggő egységét csak a magyarság kipusztulása, a várbirtokoknak az eladományozása és a tatárjárás után ismét erősen megindúló új telepítések szaggatták meg. A XIII. század második felének telepítései új magyar kirajzásokat nem igen hoznak többé létre és a területet a nagy emberteleszlegei rendelkező szászok és szlávok árasztják el.

Zsigránnak és Petrócnak országos nemesi jogú birtokosai is magyarok voltak; a családban sűrűn használatosak a magyar nevek.[28] A tulajdonosok magyar volta mellett bizonyítanak a Szent Lélek tiszteletére 1245-ben emelt templomnak[29] Szent László magyar király legendájából vett jeleneteket ábrázoló, még a XIII. századból eredő falfestményei is.[30] Szent Lászlónak ez a fokozott tisztelete, mely Zsigrán kivül megtalálható még Csütörtökhelyen, régi nevén Szentlászlón és Vitkfalván is,[31] az idegenből bevándorolt németektől vagy szlávoktól nem származhatik, hanem csakis a magyaroktól.

*

A Zsigrától délkeletre eső, a sárosi határ és a Hernád között hosszan elnyúló területet az 1245-ben Zsigrai János személyében feltűnő,[32] de szepesi gyökerében sokkal mélyebbre visszanyúló Zsigrai család kezén találjuk. A birtokot már nagy terjedelménél fogva is adománybirtoknak kell tartanunk, mely a családnak összes, még 1245. előtt elvált ágait közösen illette. A terület adománybirtok volta történeti adatokkal is igazolható. A birtokokhoz tartozó Krompach Gölnicbányához tartozó területen alakult ki,[33] igy a falu korábban királyi tulajdon volt és az okleveles

---

[28] Danus, Zádor, Becse, Pócs, Pető. Petróczy reg. 8. (12.) HO. VI. 456. l. Petróczy reg. 43. (114.) 50. (132.)

[29] Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 1. Fejér: CD. IV. 1. 398. l.

[30] Divald Kornél: Szepesvármegye művészeti emlékei. 6—15. ll.

[31] Divald id. munkája. 15—17. ll.

[32] Fejér: CD. IV. 1. 398. l.

[33] Fejér: IX. 4. 114. l. Dl. 5647.

gyakorlat szepesi elterjedése, a tatárjárás előtt kerülhetett a Zsigrai család kezére. A nagykiterjedésű területre vonatkozólag azonban, kivéve az 1246. évi hamis oklevelet,[34] adománylevelet nem ismerünk. Amikor a Zsigrai nemesek adománylevél hiányában a birtokok egy részére, amelyet legősibbnek tartottak, adománylevelet hamisítottak, a birtok adományjellegét örökítették meg a régi hagyomány alapján. Ugy az adománylevél hiánya, mint a családnak és birtokjogának a tatárjárás előtti időkbe visszanyúló gyökere az adomány régisége mellett bizonyítanak. A területen több birtok jelentkezik már a XIII. században, a XIV. században pedig az egyes részeken megkezdődik az új községek kialakulása, majd pedig a további fejlődés folyamán az egyes községek területének további széttagolódása.

Olsavka. A község neve már 1245-ben szerepel a zsigrai templomnak adott terület határai között, Olsavica alakban. Már első feltűnésekor kétségtelen szláv helység, amit nevén kivül a határjárásban felsorolt határjelek is bizonyítanak.[35] A Zsigrai család tagjai között 1300-ban megejtett osztály alkalmával a birtok neve *Olsova* alakban fordul elő, amelyet az egész középkoron át megőriz.[36] A község nevét a szláv olsva = egerfa szóból származtatják.[37] Hivatalos neve *Kisolsva* volt.

Dubrava. Amikor első izben 1293-ban feltűnik, mint Rudnával szomszédos birtok,[38] szintén a szláv eredetű *Dubra* (tölgyfa) nevet viseli. A helység 1300-ban már a mai Dubrava néven szerepel, amely mellett azonban a község első izben feltűnő neve továbbra is előfordul.[39] Hivatalos neve a fordítás által keletkezett *Szepestölgyes* volt.

Szék. A község neve először, eltekintve az 1246. évi hamis oklevéltől, 1300-ban fordul elő Szék alakban, amikor a Zsigrai család egyik ága is onnan nevezi magát.[40] Ettől kezdve a község állandóan szerepel.[41] A falu maga, mivel a birtoklás háboritatlan volt, a későbbi időben többnyire csak tulajdonosai nevével kapcsolatban fordul elő. A

---

[34] Szentpétery: Krit. jegyzék. 250. (832.) l.

[35] Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 1.

[36] HO. VI. 456. 1301: Olsava: HO. V. 88. 1399: Olsva: Schmauk: Suppl. 139.l. 1378: Olsova: N. Múz. Görgey lvt.

[37] Melich magyarázata szerint az olsva azonos a tót olsa = egerfa jelentésű szóval. Magyar nyelv. XXII. 1. l.

[38] Petróczy reg. 8. (12.)

[39] Dl. 38879.

[40] HO. VI. 456. l.

[41] 1311: O. L. Thőke lvt. Dl. 26737. 1321: Fejér: CD. VIII. 5. 116. l. 1333: N. Múz. T. a. 1331. II. 20. 1336: Közl. IV. 16. l. stb.

középkori Szék helység azonos az 1525-ben feltűnő *Szlatvin*[42] községgel, amit a birtokoknak 1300 évi, földrajzi fekvésük szerinti felsorolása is bizonyit. Hogy a Szék helynév összefüggésben van-e a többi Szék nevű telepekkel, vagy pedig ez az elnevezés csupán a Zsigrai család egyik ágának lakóhelyét jelöli, nem állapitható meg. A birtok a Zsigrai család kezén szerepel egészen a család kihaltáig,[43] amikor a király a szepesi várhoz csatolja a család többi birtokaival együtt,[44] amelyek azután magvát képezik a szepesi vár korábban csaknem teljesen eladományozott, ekkor újra alakuló dominiumának. Minthogy a község neve a környező szláv gyűrű ellenére a középkor végéig csak magyar alakban fordul elő, magyar telepitésű helységnek kell tartanunk.

Vojkfalva. A község neve kétségtelenül személynévi eredetű. A névadó Vojk azonban, minthogy a birtok tulajdonosai, a Zsigrai család tagjai ezt a nevet nem viselték, a falunak csak megtelepitője lehetett. Vojkfalva a Zsigrai birtokok területén legkorábban kialakult községek közé tartozik, mert amikor 1300-ban feltűnik, már kialakult magyar névvel biró község.[45] A falu nevének magyar alakját egészen a középkor végéig megtartotta.[46] Vojkfalva lakosságának többségét a többi községekéhez hasonlóan, szlávnak kell tartani, mert az 1311-ben emlitett határjelei szlávok.[47] Magyar nevét valószinűleg nagyon csekély számú magyar lakosságának és magyar tulajdonosainak köszönheti.

Kalyava. Szintén a Zsigrai család 1300. évi osztálylevelében fordul elő először Kaloua néven,[48] amelyet apró változatokkal állandóan megtart.[49] Neve után szláv telepitésű falunak tartható. Magyar nevét, a *Károlyfalvát* a legújabb időben kapta.

Ludvigfalva. A Zsigrai birtokok között 1316-ban még

---

[42] O. L. Thőke lvt. Dl. 32190.

[43] Dl. 38879. Zichy okmt. IX. 298., XII. 232. l.

[44] Csánky: Magyarország történeti földrajza. I. 249—250. ll.

[45] HO. VI. 456. l., ahol a helység neve kétségtelenül sajtóhibából Wykfolua alakban van közölve.

[46] N. Múz. T. a. 1304. XI. 30. Közl. IV. 16. l. Dl. 4716, 8377. N. Múz. Máriássy lvt. 585, 610. Vajko, 1325: O. L. Thőke lvt. Dl. 3210.

[47] N. Múz. T. a. 1331. V. 7. Fejér: CD. VIII. 1. 384. VIII. 5. 72. l.

[48] HO. VI. 456. l.

[49] Kalyawa, 1300. Caloy, 1311. N. Múz. T. a. 1331. V. 7. Kalew, Szepesi kpt. Capsa L. 8. 22. Kalwa, 1350. Sz[illegible]i kpt. Prot. 1729. f. 26.

egy új birtok tűnik fel Ludvigfalva néven.[50] A község ma már az eltűnt szepesi birtokok közé tartozik. Egykori fekvését egy 1358. évi határjárás[51] alapján Kalyava és Gyánkfalva között kereshetjük. A község névadója, Ludwig ismeretlen, a helynév talán az alapító soltész nevét őrizte meg, mert birtokosai között Lajos nevűt nem ismerünk. A község első lakóit a Ludwig név után németeknek kell tartanunk.

Krompach. Neve után német telepitésű községnek kell tartanunk, annál is inkább, mert a hagyomány is a Gölnicbánya területén kialakult községek közé sorolta.[52] A község 1300-ban a Zsigrai birtokokkal együtt szerepel,[53] azonban keletkezése korábbi időben keresendő, mert a Jekelfalussy család ősének 1282-ben adományozott birtok határában már szerepel a krompachi út.[54] Egyháza, mely Szent János evangélista tiszteletére épült, 1358-ban tűnik fel először.[55] Hivatalos neve az 1282-ben előforduló *Korompa* volt.

A községhez tartozott az 1350-ben és 1358-ban a Zsigrai család leányági birtokai között emlitett *Urbánfölde* nevű birtok is,[56] mely amint az oklevelekben felsorolt határjelekből megállapitható, Krompach felett, a Hernád két partján terült el. A birtok területe ma Krompachhoz tartozik. Nevét valószinűleg leányági birtokosától, Perényi Urbántól nyerte.[57] Az oklevelekben, amelyek mindig csak birtokként emlitik, nincs arra nyom, hogy önálló községgé alakult volna. Ennek ellenére azonban Urbánföldét mégis falunak kell tartanunk, mert azonosnak látszik a többi Zsigrai birtokokkal együtt 1316-ban feltűnő *Ujkrompachhal*,[58] mely ekkor osztály folytán a leányági birtokosok kezére került. Minthogy Ujkrompach a később is szereplő többi birtokok sorából eltűnik és helyette egy új birtok, Urbánfölde tűnik fel, mint szintén leányági birtok, az azonosság valószinűnek látszik.

---

[50] villa Ludwigk, Szepesi kpt. Capsa L. 8. 22. 1336, Ludvigfalva: Közl. IV. 16. l. Dl. 4716; Anjoukori okmt. VII. 438. l.

[51] Anjoukori okmt. II. 438. l.

[52] Fejér: CD. IX. 4. 114. l. Dl. 5647.

[53] Crumpach, HO. VII. 456. l. Chrompach, N. Múz. T. a. 1301. XI. 30. Korumpach, Korumpak N. Múz. T. a. 1331. V. 7. Krompah, O. L. Thőke lvt. Dl. 26737. Corumpach, 1316: Szepesi kpt. Capsa L. 8. 22.

[54] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 11.

[55] Anjoukori okmt. VII. 438. l.

[56] Szepesi kpt. Prot. 1729. f. 26. 1744. f. 75. Anjoukori okmt. VII. 438. l.

[57] Anjoukori okmt. III. 301. l. Szepesi kpt. Cista alba 2. 14.

[58] Szepesi kpt. Capsa L. 8. 22.

A Zsigrai leányági birtokok között 1316-ban feltűnik egy *Udvarhely* nevű birtok is,[59] mely azonban ilyen néven többé nem szerepel. A későbbi osztálylevelekben és perekben találunk azonban 1347-ben egy sessio Eugen nevű birtokot,[60] amelyet a névjelentések azonossága folytán Udvarhellyel egynek vehetünk. A terület határa, amint az oklevelekben feljegyzett határjelekből megállapitható, Krompach alatt, a folyó mellett kezdődött és elhúzódott Olaszi felé. A birtok latin alakban feltűnő nevét valószinűleg a leányági birtokosok ősétől, a XIV. század elején elhalt Zsigrai Eugéntől vette.

Krompachnak és egyéb részeinek, valamint Ludvigfalvának magyar neve, továbbá a határjárásban található sok magyar határjel részben magyar birtokos családjai, részben pedig a szomszédos Jekelfalva területén is feltűnő, jobbágysorba sülyedt magyar lakosság révén alakult ki. A község elszaporodott nemes családjai az újkorban külön községrészben, a magyar elnevezésű *Nemessoron* laktak.[61]

Richnó. Első említése 1300-ban történik a Zsigraiak osztálylevelében.[62] A határjelek alapján szláv telepitésű falunak kell tartanunk, noha a helység nevét a német nyelvből is magyarázzák.[63] Egyháza, melyet 1314-ben említenek először, Szent Katalin tiszteletére volt szentelve.[64] A huszita időkben sokat szereplő vára csak a XV. században tűnik fel.[65]

Kluknó. Richnóból kialakult község. Közvetlen adataink a község kialakulására nincsenek, mert Richnó XIII. századi határát nem ismerjük, abból a körülményből azonban, hogy az 1300. évi osztálylevél még Kluknót nem ismeri és a Hernádmentén legkivül eső birtokul Richnót említi,[66] arra kell következtetnünk, hogy a falu még ekkor Richnó határain belül esik. A birtoknak azonban már meg kellett lenni, mert azt a négy évet, mely 1300-tól a községnek 1304-ben *Plichnow* alakban történt első feltűnéséig[67] eltelt, nem tarthatjuk elegendőnek egy helységnév kialakulására. A község nevének a középkorban különféle

---

[59] U. ott.

[60] 1347: Dl. 4716. 1358: Anjoukori okmt. VII. 438. l.

[61] O. L. Táblai o. 5—2004.

[62] Rychnow. HO. VI. 456. l. Rechnow, 1316: Szepesi kpt. Capsa L. 8. 22. Rychnou, 1347., 1358: Dl. 4716. Rechnou: N. Múz. T. a. 1370. XII. 30. Rynou, 1391: N. Múz. Máriássy lvt. Rychno: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 11. 26. Richno, 1460. Dl. 15524.

[63] Melich: Szepesmegye helyneveihez. 6. l. O. L. Irattár. V. 7/1903.

[64] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 11. Dl. 26700.

[65] Csánki: Magyarország történeti földrajza. I. 249. l.

[66] HO. VI. 456. l.

[67] N. Múz. T. a. 1301. XI. 30.

változatai vannak.[68] A Kluknó alak csak az újkorban állandósult. A név eredetét a korábbi alakok ismerete nélkül a szláv kluknó = horog, kampó szóból magyarázzák.[69] Első telepesei szlávok lehettek.

Podprócs. A leánynegyedbe jutott Zsigrai birtokokkal Richnó, Krompach, Kluknó és Vojkfalva községekkel együtt tűnik fel 1304-ben.[70] A birtoknak, mely még a XIV. század közepén eltűnik, egykori pontos fekvése nem állapitható meg. Amint a határjárásokból kitűnik, Richnó vagy Kluknó területének egy részét alkotta, mert a leányági birtokok 1358. évi határjárásakor már nem említik.[71] 1376-ban szerepel utoljára, mint Richnóval szomszédos birtok.[72] A helynév alapján a birtok megtelepitőit szlávoknak kell tartanunk.

Hotkóc.

A község kialakulása valószinűleg a szepesi várföldeknek Bald comes által történt rendezésével függ össze, mert ez időtájban, 1293-ban jelentkezik először, mint a Rudnát és Dubravát elválasztó határjelek között fekvő, várjobbágyok által lakott falu.[73] Eredete nem nyúlhat visszsza mélyebbre, mert Rudna korábbi, 1284-ből való határlevele még nem említi,[74] sem pedig a határával feltétlenül érintkező Aranyosnak 1262. évi határlevele.[75] A község feltűnése idején kétségtelenül szláv, amit a község szláv nevén kivül a községi birónak Vavrik neve is bizonyit.

Beharóc.

Amikor III. András 1297-ben a Korotnik nevű elhagyott földet és erdőt Márk szepesi kanonoknak és testvérének adományozza, azt a szepesi vár *Felsőzsigra* nevű falujában fekvőnek mondja.[76] Ezek szerint a Szepességen egy-

---

[68] Fluchnow, 1316: Szepesi kpt. Capsa L. 8.22. Fylyknou, 1347: Dl. 4716. Fliknou, 1358: Anjoukori okmt. VII. 438. l. Plicno, 1408: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 11. 26. Kluknow, 1336: Közl. IV. 166. l. Klikno, 1391: Szepesi kpt. Cista Alba 2. 14.

[69] Melich: Szepesmegye helyneveihez. 2. l.

[70] Powtproch: N. Múz. T. a. 1304. XI. 30.

[71] Anjoukori okmt. VII. 438. l.

[72] N. Múz. Máriássy lvt. 56. Fejér: CD. IX. 5. 130. l.

[73] Villa Hodcouch (Hodkouch) jobagionum castri. Petróczy reg. 8. (12.)

[74] Petróczy reg. 6. (7.)

[75] Wenzel: AUO. VIII. 26. Bárdossy: Suppl. 91. l.

[76] Fejér: CD. VI. 2. 75. Bárdossy: Suppl. 419. Petróczy reg. 9—11. ll.

máshoz közel két Zsigra is volt. Ezzel a Felsőzsigrával szemben Alsózsigrán, noha okleveleink soha sem nevezik annak, a mai Zsigra községet kell értenünk, amelynek a szepesi vár felől eső része, amint az 1293-ban Pirin comesnek adott adományból kitűnik, szintén királyi birtok volt.[77]

A Felsőzsigra nevű várföld fekvését maga Korotnok 1297. évi határjárása adja meg. A határjárás összevetése alapján megállapitható, hogy a Felsőzsigra nevű várbirtok *Beharóccal* azonos. Az azonosságot a határjeleken kivül Korotnok és Harakóc 1338. évi határlevele is igazolja,[78] mely a Beharócra menő útat emliti. Az a körülmény, hogy Korotnok 1341. évi határlevele[79] már ismét nem emliti Beharócot, abban leli magyarázatát, hogy a benne foglalt határjelek nem új határjárás eredményei, hanem az 1297. évi oklevél határjárást tartalmazó részének átvétele. Amikor Felsőzsigra két részre, Beharócra és Korotnokra tagozódva nevét elveszti, ugyanaz a folyamat megy végbe, mint Rudna névváltoztatása esetében, amelyről tudjuk, hogy Alsózsigra területén kialakult új telepités volt.

A Beharóc nevet a szláv behuni = futár szóból magyarázzák.[80] A község lakói, amint az oklevelek nevezik, várnépek voltak, arra azonban, hogy mi volt a foglalkozásuk, semmiféle adataink nincsenek. A község nevét lehetne a szláv Behár személynévből is származtatni, minthogy Petróc is egyik tulajdonosa, Péter után vette a nevét.

Korotnok. A Felsőzsigrából 1297-ben kiszakitott és III. András király által Márk szepesi kanonoknak adományozott Korotnok eredete,[81] amint az oklevél szavai bizonyitják, régebbi időbe nyúlik vissza, azonban telepesei, úgy látszik, megszöktek és ezáltal ismét lakatlanná vált az erdős terület. A falu területének művelés alá való vétele azonban még sem nyúlhat vissza nagyon messze, mert a korábban kialakult Harakóc, régebbi nevén Ruda 1284. évi határlevele még nem ismeri. Amint a falu neve és a határlevelekben előforduló szláv nyelvi határjelek[82] bizonyitják, a község a szepesi várat nyugatról körülvevő szláv gyűrű egyik hajtása volt. A birtokos családja által viselt Lengyel vezetéknév talán a család eredetét jelöli meg.[83]

---

[77] Dl. 1360. Fejér: CD. VI. 1. 247. l.
[78] Petróczy reg. 22. (38.) Szepesi kpt. Mct. Scep. 3. 4. 11.
[79] Petróczy reg. 23. (43.)
[80] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 231. és 363—364. ll.
[81] Fejér: CD. VI. 2. 75. l. Petróczy reg. 9—11. ll.
[82] Petróczy reg. 22. (38.) 23. (43.) Fejér: CD. VIII. 5. 278. l.
[83] Petróczy reg. U. ott.

Polyánka.

Mig a Szepesség legtöbb, főleg az irtások révén keletkezett helységeire összefüggő okleveles adatunk van, addig Polyánkára vonatkozólag be kell érnünk egy pár szétszórt adattal. A királyi tulajdont képező birtok először 1270-ben tűnik fel, amikor azt V. István Ura fia Fiókkal elcseréli egy szepesi vártoronyért.[84] A birtok első tulajdonosául feltűnő Fiók származását nem ismerjük, azonban valószínű, hogy az ország belsejéből származott át a Szepességre, mert felesége sem szepesi, hanem rimamelléki leány volt, aki egy nyolctagú, később felszabaditott magyar jobbágycsaládot hozott magával.[85]

A birtokban később egy másik, szintén magyar eredetű családot[86] találunk, melynek Fióktól való leszármazása azonban nem állapitható meg. Ez a család a polyánkai birtokrészen kivül birja még a Réti területéről leszakadt Polyánföldét is,[87] ami nemcsak azt teszi valószinűvé, hogy az 1262-ben feltűnő Polyánfölde névadójának Péter fia Polyánnak a leszármazottai,[88] hanem azt is, hogy ez a Polyán volt Polyánka névadója is. Igy tehát V. István nem adományozhatta el az egész birtokot, hanem annak csak királyi kézen fekvő részét, mert a birtok első tulajdonosául a névadó Polyánt kell tekintenünk.

A falunak Polyánka neve mellett 1321-ben egy másik neve, *Bábaréte* is feltűnik, amelynek Polyánkkal való azonosságát több oklevél igazolja.[89] A Bábaréte név eredete ismeretlen. Személynévi eredete kétségtelen.

A Fiók részére szóló 1270. évi adománylevél még csak Ragyolc és Polyánka községeket ismeri, bizonyára mint egymással határos falvakat. Polyánkának nagy kiterjedésű határa azonban a további fejlődés folyamán megosztódik és az egyes részeken új helységek keletkeznek.

A Polyánkával szomszédos *Pongrácfalva* aránylag későn, csak 1360-ban tűnik fel először, amikor a falu név-

---

[84] Fejér: CD. V. 1. 95. Anjoukori okmt. V. 64. l.

[85] Penteke, Tuzuk, Monyoroka stb. O. L. Thőke lvt. Dl. 25735.

[86] A magyar eredetet bizonyitja az egyik tag által viselt Nyilfaragó melléknév is. N. Múz. Görgey lvt. 1349.

[87] N. Múz. T. a. 1293. Dl. 1173. 1362: Hazai oklvt. 101. l.

[88] N. Múz. T. a. 1284/1293. Szepesi kpt. Misc. 3. 4. 16. O. L. Thőke lvt. Fasc. Tm. I. Nr. 4.

[89] Anjoukori okmt. I. 601. l. Dl. 2033. 1352: Polyank alio nomine Babarethy. Anjoukori okmt. V. 622. l. 1429: Polanka alio nomine Babarethe. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 9. 17. 1347: Polank alio nomine Babarethy. U. ott. Misc. 9. 3. 17. 1429: Polank aliter Babarethy. Hazai oklvt. 388. l.

adójának, Fiók fia Pongrácnak unokája, a fiúutód nélkül elhalt Bertalan leánya megkapja az új tulajdonostól az őt illető leánynegyedet.[90] A XV. század fordulóján élt, a falunak nevet adó Pongrácnak a kora megadja a falu keletkezésének idejét is.[91] A birtokos családnak azonossága kétségtelenné teszi, hogy Pongrácfalva területe Polyánka határából vált ki és fejlődött önálló községgé.

Felsőszalók. A birtok keletkezésének kora ismeretlen. 1347-ben tűnik fel Wzalouk, Owzalouk alakban.[92] A Polyánkai család ősi birtoka volt.[93] Valószinű, hogy szintén Polyánka területén alakult ki és csak később jutott önállóságra, azért nem említik korábban az oklevelek. A község kialakulása régebbi, mint a Sáros vármegyéhez tartozó Alsószalóké, mert a helység már 1347-ben *Őszalóknak* van említve. A községnek mai Felsőszalók jelzős neve csak 1436-ban tűnik fel először,[94] melyet azután megtart az egész középkoron át.[95] A község keletkezése mindenesetre 1322 előtti, mert ekkor már ismeretes a Semsey család őseinek kezén lévő szomszédos birtok, a sárosi Szalók, melyet leányágon szereztek a Berzeviczyektől,[96] amikor ezzel a Szalókkal szemben a szepesi Szalók már Őszalóknak számitott. A helység lakói, épp úgy, mint Polyánkánál, részben magyarok, amit a község magyar nevén kivül a határában előforduló sok magyar nyelvű határjel is bizonyit.

Becsefalva.

Minthogy először 1258-ban említik az oklevelek, a korán kialakult szepesi helységek közé kell sorolnunk. A falu eredete azonban első feltűnésénél sokkal mélyebbre nyúlik vissza, mert amikor IV. Béla 1258-ban nemes lakóitól elveszi Becseföldét és a szepesi vendégeknek adja, már igen nagy számú, tizenöt tagot számláló, egymást rokonnak nem nevező négy család birja.[97]

Becseföldének eddig ismeretlen fekvését Ragyolc 1260. évi határlevele segitségével állapithatjuk meg, melyben a

---

[90] Petróczy reg. 10. (14.) Fejér: VIII. 5. 116. Anjoukori okmt. V. 622. l.

[91] Anjoukori okmt. V. 622. l. N. Múz. Kapy lvt. 1360.

[92] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 17.

[93] Anjoukori okmt. V. 622. l.

[94] N. Múz. Máriássy lvt. 605.

[95] 1471: Felsewzalok, Rew, Bahorhegy, Malnapataka, Kewzeg stb. magyar határjelekkel. Szepesi kpt. Prot. 1500. f. 51. Felsewzalok, 1477: Capsa P. 2. 4. 1501: Intr. Scep. 5. 5. 39.

[96] Anjoukori okmt. II. 22. l.

[97] Fejér: CD. IV. 2. 449. 452. 465. Bárdossy: Suppl. 441. l.

terra Beche és terra Omnium Sanctorum kitételek találhatók.[98] Már ezek alapján is megállapitható annyi, hogy a terület Ragyolccal és Mindszenttel volt határos. Becsefalvának még pontosabb fekvését adja egy 1264. évi oklevél, mely szerint Farkas fia Mihály és fiai egy Ragyolc, Mindszent és Kaldbach közti két ekényi területet eladnak.[99] Az oklevél nem nevezi ugyan meg a helységet, ahova a terület tartozik, azonban a határjelek alapján Becsefalvához való kétségtelen tartozása megállapitható.

A helység területét feltűnése korában kiterjedt, nagyszámú családok lakják. Társadalmi rendjüket az oklevél nem nevezi ugyan meg, azonban kétségtelen, hogy a nemesek közé tartoztak és birtokjoguk gyökere mélyebbre nyúlik, mert amikor a király 1258-ban elveszi földjüket, azt nem minden karpótlás nélkül teszi, hanem Zemplénmegyében ad nekik új birtokot. Az 1258-ban és 1260-ban szereplő családtagok nevei közül az Endre, Szegény, Leu, Farkas és Becse kétségtelenül a birtokosok magyar volta mellett bizonyitanak. A családok kiterjedt volta feltételezi azoknak régebbi szepesi birtoklását és ottani tartózkodását, apró kis birtokaik pedig nagy számuk mellett a gyakori osztozkodást és azt, hogy tulajdonosaik a terjeszkedési lehetőség korában nem vettek nagyobb területet művelés alá, bizonyára más irányú elfoglaltságuk miatt. Ez az elfoglaltság pedig, éppen úgy, mint az összefüggő lándzsásfalvaknál és a Becsefalvához közel fekvő Petróc lakosságánál, akik szintén nem nagy területet, hanem apró földszallagokat birtokoltak, csak a katonáskodás lehetett. Emellett bizonyit a falu lakosságának magyar eredete is. A becsefalvi nemességet, tekintve nagyszámukat és azt, hogy a második gyepűvonal területükön vonult keresztül, a szepesi határőrök leszármazottainak kell tekintenünk, annál is inkább, mert IV. László 1283-ban amikor a királyi kézre jutott birtokot elcseréli, kiemeli, hogy a falut új tulajdonosai ezentúl országos nemesi joggal birják.[100] Kétségtelen, hogy ez a kiemelés a birtoklás régi módjától való eltérést akarja kifejezésre juttatni.

A falu területe az ottani magyarság nagy száma és a folytonos osztozkodással járó elszegényedése következtében kicsúszott régi birtokosai kezéből és 1283-ban már az egész falut a király kezén találjuk a Mindszent tiszteletére emelt templomával együtt.

Mindszent tiszteletére épült templomot ebben a kor-

---

[98] Wenzel: AUO. IX. 376. l. IV. Béla az 1284. évi oklevelében fennmaradt 1260. évi oklevelének keltére v. ö. Anjoukori okmt. V. 61. l.

[99] Csáky oklvt. 4. l.

[100] HO. V. 66. l.

ban a környéken nem ismerünk másikat, csak a mai *Mindszent* községét. IV. Béla 1260. évi határlevelében szereplő Becsefalva és Mindszent felsorolási sorrendje, mely szerint a két birtok egymással szomszédos volt, azt igazolja, amit a Becsefalva területén és nem rajta kivül lévő Mindszent templom is bizonyit, hogy Mindszent, noha már 1260-ban és 1264-ben külön területként szerepel, ekkor még nem önállósult végleg, hanem Becsefalva egy részét képezi és Becsefalva területéből szakadt ki. Mindszentnek Becsefalvából való kialakulása mellett bizonyit még a községnek az újkorban fellépő, de már a középkorban lappangó tót neve, a Biacovce és a XVI. században ebből alkotott humanista Bethania név. Mindszent nevének magyar alakját az egész középkoron át megtartotta.[101]

Becsefalvának és Mindszentnek királyi kézre való jutásával a két birtok fejlődése teljesen más irányt vesz. Mindszent fejlődése, mint korábban várbirtokká lett falué, új telepesei révén gyorsan megindult és a magyar lakóitól királyi kézre került anyaközségnek, Becsefalvának területét is magába olvasztotta. A további fejlődés folyamán Mindszent még jobban terjeszkedett és 1329-ben megszerezte a vele szomszédos Jazurmegy egy részét is.[102] A két falu magyar lakossága az idegen telepesek között lassan eltűnt, 1329-ben ugyan a sok német keresztnév között még magyar vezetéknév is akadt, azonban a falu jellege lassanként teljesen megváltozott és 1351-ben lakosságát az idegen telepesekre jellemző hospes néven nevezik.[103] Amint az 1329-ben feltűnő keresztnevekből megállapitható, a magyarságra rátelepedő lakosság német eredetű volt.

Minthogy Becsefalvának birtokosai között 1258-ban és 1260-ban is viselik a Becse nevet, nem állapitható meg, hogy melyiktől vette a község nevét, vagy pedig még korábbi időben keresendő a helynév kialakulása.

Kaldbach.

A község 1264-ben tűnik fel először a Becsefalvából eladott két ekényi terület határjárásakor.[104] Kaldbach Bárdossy állitása szerint azonos a becsefalvi nemesektől IV. Béla király által 1258-ban elcserélt területtel.[105] Bárdossy-

---

[101] Iványi: A Máriássy család levéltára. 29. Anjoukori okmt. V. 387. Csáky oklvt. 74., 274. l. Szepesi kpt. Misc. 9. 8. 7. N. Múz. T. a. 1411. VI. 12. O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26715.

[102] Dl. 2545–2546. Csáky oklvt. 59. l.

[103] Anjoukori okmt. V. 458. l.

[104] Csáky oklvt. 4. l.

[105] Bárdossy: Suppl. 111. l.

nak ez a megjegyzése azonban nem igen állhat meg, mert ha az 1258-tól 1264-ig eltelt időt a telepítés akkori gyors méretei között elégségesnek is tartanánk egy falu kialakulására, egy helynév állandósulására azonban akkor, amikor a Szepességen a helynevek végleges kialakulása néha félszázadot is igénybe vesz, a szóban forgó hat évet nem tarthatjuk elegendőnek. Arról lehetne legfeljebb szó, hogy IV. Béla Becsefalvának 1258-ban elvett részét Kaldbachnak adta. Ezt a feltevést az is bizonyítja, hogy IV. Béla a területet a szepesi hospesek számára cserélte el. Hospesek pedig a Becsefalvával határos területen csak Kaldbachon voltak, mert sem a szomszédos magyar lakosságú Mindszenten, sem a magyar telepítésű Margitfalván, sem pedig a részben magyar lakosságú Ragyolcon még ebben az időben nem tudunk idegen telepesekről. Ezek szerint Kaldbach területének csak egy része tartozott eredetileg Becsefalva határához. A község nevének német alakját az egész középkoron át megtartotta.[106] Hivatalos magyar neve a fordítás által keletkezett *Hidegpatak* volt.

Jazurmegy.

A Jazurmegyi család szereplése korábbi a Szepességen, mint birtokának első feltűnése. A család birtokát későbbi vallomás szerint IV. László királytól kapta,[107] akinek koráig a család nyomai tényleg visszanyúlnak.[108] A birtok először 1299-ben tűnik fel.[109] Adataink szerint a ma már eltűnt szepesi helység Ragyoctól keletre, Mindszent felett terült el.[110]

A község határát kiterjedt, egymással rokoni kapcsolatba nem hozható családok birták, akiknél gyakoriak a magyar nevek.[111] A község lakossága magyar és szláv lehetett, mert a birtok határjelei részben magyar, részben pedig szláv nyelvi elnevezések. Jazurmegynek a sárosi határig elnyúló területe korán aprózódásnak indult. A déli Mindszent felé eső részét 1329-ben megvette Mindszent község.[112] A birtokrész eladása ellen azonban Ragyolc bir-

---

[106] Kaldbach, 1321: Petróczy reg. 16. (30.) Coldobach, 1284: U. ott. 6. (7.) Kolbach, 1468: Dl. 16542. 16649. Kalderbach, 1279: Fejér: CD. V. 2. 560. 603. ll.

[107] Fejér: CD. V. 3. 603. l.

[108] Fejér: CD. V. 3. 147. Anjoukori okmt. IV. 191. l.

[109] Fejér: CD. X. 2. 243. VI. 2. 243. ll.

[110] Fejér: CD. VI. 2. 243. Anjoukori okmt. V. 323. HO. V. 106. Csáky oklvt. 59. l. Dl. 2545—2546.

[111] Aba, Póka, Petenye, Tatár. L. az előbb idézett okleveleket.

[112] Csáky oklvt. 59. l. Dl. 2545—2546.

tokosai, minthogy arra igényt tartottak, tiltakozást jelentettek be.[113] Igényeikről nem is mondtak le jó sokáig és Jazurmegy területének feléért később már *Velkenye* néven sokáig folyt a per.[114]

Jazurmegy területének határa messze felhúzódott a sárosi határszélen fekvő Felsőszalókig. A birtok határának felső, a Henningpataka körüli részét a Jazurmegyi család 1340-ben kiadta irtásra Kázmérfalvi Márton fia Mihálynak.[115] Az irtás azonban valószinűleg már korábban megkezdődött és 1340-ben csak irásba foglalták a soltész érdekeit biztositó pontokat, mert 1342-ben a család tulajdonában a törzsbirtokon, Jazurmegy területén és Velkenyén, vagy Velkpatakán kivül *Henningpataka, Szalókhegye* és *Poncfölde* nevű birtokok tűnnek fel,[116] amelyekre 1426-ig, a birtokok eltűnéséig, összefüggő adataink vannak. A birtokok mindegyike megtartja a magyaros képzésű nevét egészen eltűnéséig, csupán Szalókhegye veszi fel már 1349-ben a *Buktahegye* elnevezést.[117] Ezeknek a birtokoknak Jazurmegy területén történt kialakulását bizonyitja Kázmérfalvi Márton fia Mihály soltész 1343-i tiltakozása, amikor óvást emel a Jazurmegy és területén alakult soltészságok eladása ellen.[118] A tiltakozásnak az volt az inditó oka, hogy a család az elsorolt birtokokat még 1342-ben eladta Miklós királyi főajtónálló mesternek.[119]

A birtokok eltűnése alkalmával 1426-ban tűnik fel Jazurmegy másik neve *Mihályfalva* alakban,[120] kétségtelenül a XIV. század eleji birtokosról, Vak Mihályról elnevezve.[121] Az egyes birtokrészek lassanként idegen családok kezére mennek át és beolvadnak a szomszédos községek területébe. Maga a birtoktest középpontja is lassanként elnéptelenedett, 1476-ban már mint puszta szerepel az elszlávosodott *Jazor* máskép *Velc* néven.[122] Ezekben az alakokban a Jazurmegy és Velkenye vagy Velkpataka régi nevet lehet felismerni. A felsorolt birtokok fekvését, ma is

---

[113] HO. V. 106. l.

[114] Anjoukori okmt. IV. 584. Iványi: A Máriássy család levéltára. 29. l. Anjoukori okmt. V. 321. 387. 458. l. N. Múz. Máriássy lvt. 128—129.

[115] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 19.

[116] Anjoukori okmt. IV. 191. l.

[117] Anjoukori okmt. V. 321. l. Petróczy reg. 42. (105.), itt a Henningpataka helyett Hermanpataka és a Ponchhegy helyett Pincfeld szerepel. Dl. 11867.

[118] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 22.

[119] Anjoukori okmt. IV. 191. l.

[120] Michalfalua alio nomine Jazarmegy. Dl. 11867.

[121] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 19.

[122] O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26715.

ismeretes határjelek hiányában nem lehet meghatározni, annyi azonban valószinű, hogy mint később irtottak, valamennyien Jazurmegy község felett feküdtek.

A Jazurmegy területén kialakult soltészságok magyar nyelvű elnevezései részben a környező magyar telepek hatása alatt jöttek létre, azonban a kialakulásban nem kis része volt a magyar eredetű Kázmérfalvi családból származó soltésznak, aki valószinűleg a neki részben örökbirtokul adott területre családja birtokáról magyar jobbágyokat is vihetett az irtandó területre.

Gyánkfalva.

Sem a község keletkezésének korát, sem első ismert birtokosának, az 1377-ben szereplő Gyhanfalua-i Albert fia Jakabnak[123] közelebbi leszármazását nem ismerjük. A község birtokosai állandóan a lándzsásszék előtt pereskednek,[124] amiből kétségtelen, hogy lándzsásnemesek voltak. A XIV. század elején Mindszent környékén laktak ugyan lándzsásnemesek,[125] akiknek birtoka, minthogy többet nem szerepelnek, nem állapitható meg, Gyánkfalvával való azonosságát azonban kizárja az, hogy ennek az ismeretlen nevű falunak a birtokosait már 1313-ban országos nemességre emelte Károly király.[126] A birtok neve 1438-ban már *Klozdorf* alio nomine *Jankfalua* alakban tűnik fel,[127] 1524-ben pedig már a német név mellett a szlávos *Ghankowsky* néven szerepel, mint puszta.[128] A község névváltoztatása a lakosság kicserélődését mutatja. A magyarokra németek telepedtek rá, majd pedig lassan elszlávosodott a község. Már a középkor végére elnéptelenedett falu az emlitett 1524. évi adat szerint Kaldbach és Ragyolc között feküdt, vagyis a régi nevének megfelelő *Hanzovec* pusztával azonos.

Ragyolc.

Első feltűnése a szepesi várbirtokok felbomlásával kapcsolatban 1260-ban történik, amikor IV. Béla Ragyolcot a vár hatalma alól kivéve, Mátyás szepesi prépost test-

---

[123] N. Múz. T. a. 1377. III. 6.

[124] HO. V. 89. l. Szepesi kpt. Misc. 9. 14. 24. Csáky oklvt. 379. l.

[125] Petróczy reg. 13. (20.) 14. (26.)

[126] O. L. Petróczy lvt. Acta Scepus. Elenchus. Nr. 16.

[127] Csáky oklvt. 379. l.

[128] Szepesi kpt. Prot. 1522. f. 18. A község neve előfordul még Gehanfalva, Ghanfalva és Kánfalva változatokban is. Petróczy reg. 76. (208.) 86. (241.) 92. (264.)

vérének, Antaleusnak adományozta.[129] A birtok azonban csakhamar gazdát cserélt és vétel folytán az Apoc nemzetségből származó,[130] később Stepkfalvinak nevezett család kezére jutott.[131]

Amikor a község első izben feltűnik, már kialakult névvel biró falu. A helység nevének nyelvi eredetét nem ismerjük. Annak, hogy szlávnak tartsuk, ellene mond a községnek csak az újkorban feltűnő *Ordzovián* szláv neve. A határában később keletkezett községek magyar nevei és határjelei alapján a nevét az egész középkoron át változatlanul megtartó anyaközséget is magyar telepitésnek kell tartanunk.

A község feltűnése korában már ismert határok között jelentkezik. Határai nyugatfelől Mindszent és Szentmargita. Keleti határai nincsenek felsorolva, északi határául egy nagy erdő van emlitve.[132] A község 1428-ban két részre, Alsó- és Felsőragyolcra oszlott.[133]

IV. Béla király 1260. évi adománylevelében megemlitett nagy erdő azonban nem sokáig maradt irtatlan, mert 1319-ben a Ragyolctól északra fekvő területen két új helység, *Szentgyörgy* és *Szentlőrinc* tűnik fel, mint a Zsigrai család Lazinópataka és Olsavica nevű birtokaitól keletre fekvő községek.[134] A két birtoknak Ragyolc területéből való kiválását az is bizonyitja, hogy feltűnésük idejében és későbben is Ragyolc birtokosainak, a Stepkfalvi családnak a kezén találjuk őket.

Szentlőrincet feltűnési idejében az oklevél *Bruttócnak* nevezi, ami nagyon gyanússá teszi az oklevelet, minthogy a birtok a középkor végéig csak Szentlőrinc néven szerepel. Tekintettel arra, hogy az oklevelet csak későbbi átirásból ismerjük, valószinű, hogy a Bruttóc alak beszúrása az átiráskor történt. Szentgyörgy neve is csak magyar alakjában ismeretes a középkor végéig.

Minthogy mindkét helység az egész középkor végéig megtartja magyar nevét[135] és feltűnésük korabeli határjeleik is magyarok, azokat magyar telepitésű birtokoknak

---

[129] Anjoukori okmt. V. 64. AUO. IX. 214., 376. HO. V. 69. l.

[130] Karácsonyi: A magyar nemzetségek. I. 121—126. ll.

[131] HO. V. 60. l. Wenzel: AUO. IX. 214, 375. ll.

[132] Wenzel: AUO. IX. 376. l.

[133] Alsoragyolch, Felseuragyolch: Dl. 11961.

[134] Közl. IV. 14. l.

[135] Scentlewrinch, Zentlorynch, Zentlorench, Zenthlewrinch, Zenthlorench stb. N. Múz. Máriássy lvt. 126., 365., 463., 569., 650. Dl. 16195., 19155. 1494: Bruttocz. Dl. 20176. Scengergh, Zentgurg, Zenthgorg, Zenthgewrgh, Zentgergh, Zendgyewrgh, N. Múz. Máriássy lvt. 126., 365., 463., 567. Dl. 16195., 19155.

kell tekintenünk, mert különben a nagyrészt idegen környezetben nem tarthatták volna meg magyar nevüket oly hosszú időn keresztül.

Szentgyörgy ma már az eltűnt szepesi helységek közé tartozik. A község egykori fekvését II. Lajosnak egy 1524. évi oklevele határozza meg, mely szerint az akkor puszta Szentgyörgy azonos a Szentlőrinctől délkeletre fekvő *Orlóccal*.[136]

Stepkfalva. Az eltűnt szepesi helységek sorába tartozó község első alkalommal 1319-ben tűnik fel birtokosának, a Stepkfalvi családnak a nevében.[137] A birtokosok nem szepesi eredetűek, hanem a Heves vármegye déli részén birtokos Apoc nemzetségből származnak.[138] A család korán felszármazott a Szepességre és ott szerzett nagyobb kiterjedésű birtokokat; Ragyolcot még 1278-ban megszerezte[139] és Csütörtökhely mellett is voltak birtokai.[140] Nagyobb birtokai révén gyorsan emelkedett a család, amelyből nevezetesebb tagok az I. Lajos király idejében ált Szepesi Jakab néven ismert országbiró[141] és fia János kalocsai érsek.[142]

A birtok neve legtöbbször csak a család nevével kapcsolatban fordul elő.[143] Egykori fekvését tekintettel arra, hogy 1465-ben Ragyolc, Szentlőrinc és Szentgyörgy birtokokkal kapcsolatban szerepel,[144] 1478-ban pedig egy, a Stokfalva és Szepesrétke közötti Sárviz, másik közlés szerint Salzviz nevű kaszálóról van szó,[145] Ragyolctól nyugatra tehetjük. Minthogy a család törzsbirtoka Ragyolc volt és Stepkfalva 1465-ben a Ragyolcból kiszakadt többi birtokokkal fordul elő,[146] Stepkfalvát szintén a Ragyolc területén keletkezett községek közé sorozhatjuk. Ezt a feltevést annál valószinübbnek tarthatjuk, minthogy a birtoknak a család által történt megszerzését nem ismerjük.

Stepkfalva eredete egy bizonyos *Hurhy* nevű ismeretlen és meghatározhatatlan területről szóló 1293. évi

---

[136] predium Sancti Georgii alias Orlowcz. O. L. Táblai o. 1—5735.

[137] Közl. IV. 14. l.

[138] Karácsonyi: A magyar nemzetségek. I. 124—126. ll.

[139] HO. V. 60. Wenzel: AUO. IX. 214., 375. ll.

[140] Fejér: CD. V. 3. 447. l.

[141] O. L. Kincstári o. Liber dign. sacc.

[142] U. ott. Liber dign. eccl.

[143] Szepesi kpt. Capsa L. 8. 9. Fejér: CD. IX. 1. 458. l. N. Múz. Máriássy lvt. 117., 126., 129. Anjoukori okmt. V. 321. l.

[144] Dl. 16195.

[145] O. L. Táblai o. Jászai konvent. Prot. X. Litt. SSS. 26. Prot. VII. f. 20. Nr. 28.

[146] Dl. 16195.

oklevél hátlapján lévő »super Stepcfalwa« feljegyzés alapján korábbi időre nyúlna vissza.[147] A két birtok közötti azonosság azonban nem bizonyitható és lehetséges, hogy a hátlapi feljegyzés Stepkfalvát csak mint szomszédos birtokot jelzi.

A Zsigrai család északi birtokai.

A Zsigrától délkeletre, a Hernádig elnyúló Zsigrai birtokokkal egyidőben tünik fel Zsaluzsán a vele kapcsolatban fellépő Szentmargita és Olsavica birtokokkal együtt. Arra azonban, hogy ezek a birtokok a Zsigrától délkeletre fekvő többi birtokokkal együtt kerültek-e a Zsigrai család tulajdonába, határozott adataink nincsenek. Ennek valószinűsége mellett szól azonban az, hogy a birtokról adománylevelet, noha sok osztály és pereskedés folyik miatta, sohasem mutatott fel a család. A Zsigraiak birtokjogának a régisége mellett bizonyit az is, hogy ezeket a birtokokat a családnak még a tatárjárás előtti időben szétvált ágai közösen birtokolják.

Zsaluzsán. A Zsigrától északra fekvő birtokok legdélibb tagja volt Zsaluzsán, mely 1300-ban emlittetik legelőször.[148] A birtok a XIV. század vége felé el is tünik. Egy 1374. évi oklevél Ragyolccal mondja határosnak.[149] Az eltünt birtok fekvését még közelebbről meghatározza a belőle kiszakadt *Lazinovpataka* nevű helység, mely 1314-ben tünik fel, mint Zsaluzsán területén alakult és belőle kiszakadt község.[150] Lazinovpataka kialakulása nem nyúlhat vissza régebbi időre, mert egy 1316-i oklevél az erdőben akkor alapitott falunak nevezi.[151] Ekkor azonban már jelentősebb hely lehetett, mert papja is volt, ami feltételezi azt is, hogy temploma már ebben az időben állott. A birtok új néven, mint *Podprócs* tűnik fel 1350-ben.[152] Ezt a nevet az egész középkoron át megtartja.

Szentmargita. Zsaluzsánnál sokkal korábban tünik fel. 1260-ban Ragyolc határjárásában,[153] 1264-ben pedig

---

[147] HO. VIII. 330. l. O. L. Thőke lvt. Dl. 14014.

[148] HO. VI. 456. l. 1314: N. Múz. Soós lvt. Dl. 38879. Anjoukori okmt. I. 332. l. Jalulaney, 1321: Petróczy reg. 16. (30.)

[149] 1374: N. Múz. Máriássy lvt. 213. l.

[150] »a quadam villa — Jalosouan separata«. N. Múz. Soós lvt. Dl. 18879. »a quadam villa ipsorum Zalusouan nuncupata certis metis distincta«. Anjoukori okmt. I. 332. l.

[151] »in silvis de novo locata«. Fejér: CD. VIII. 1. 605. l.

[152] »Podroch alio nomine Lazonowpataka«. Anjoukori okmt. V. 398. l. Laznopataka alio nomine Potprouch.« Közl. IV. 19. l.

[153] Wenzel: AUO. IX. 376. l.

Mindszent határában már szerepel.[154] Szent Margit tiszteletére épült egyháza, mely után nevét is kapta, 1314-ben említtetik először.[155] Nevének magyar alakját megtartotta az egész középkoron át[156] és csak az újkorban vette fel a ma is használatos *Margecán* nevet.

Olsavica. A többi Zsigrai birtokok között tünik fel 1300-ban, mint erdős terület.[157] A birtok azonban már a régebben kialakult szepesi helységek közé tartozik, amit igazolnak a birtok nagyszámú határjelei, azonban vagy elpusztult, vagy lakói elhagyták, mert róla 1308-ban, mint újra telepitendő faluról beszélnek,[158] amikor tulajdonosa Zsigrai Dánus fia, Miklós, szepesi várnagy engedélyt nyer arra, hogy a faluban védőszentje tiszteletére kápolnát épithessen.[159]

Ezeknek a Zsigrai-birtokoknak a lakossága a birtokok feltünése és végleges kialakulása korában szlávval vegyes magyarság volt. A birtokok 1300., 1314. és 1324. évi határjeleiben feltünő szláv és magyar, valamint mindkét nyelvi elnevezés keverékéből származó határjelek emellett bizonyitanak.[160] A négy falu lakosságának magyar részét a korábban megjelent lakosságnak tarthatjuk, mert a négy falu arányiag nagyon közel esik a korábban szinmagyarság által lakott Mindszent és Almás községekhez, valamint a Szék nevű területhez. A magyarság korábbi ottlétét bizonyitja a magyar telepek korai kialakulása, mig a szláv telepek kialakulása, illetve az egyes községek elszlávosodása későbbi keletű. Olsavicán még 1435-ben is van magyar jobbágyság, a községből ekkor Nemes Jakab és Móré Balázs magyar, Lang János német, Bacsó Miklós szláv és Baran István bizonytalan nemzetiségű jobbágyakat ismerjük.[161]

Répás.

A lőcsei határ és a Szemenyehegy között fekvő Répás nevű erdőt 1278-ban kapta adományba a Görgey csa-

---

[154] Csáky oklvt. 4. l.

[155] Anjoukori okmt. I. 332. 1316: Fejér: CD. VIII. 1. 605. l.

[156] Petróczy reg. 16. (30.) N. Múz. Máriássy lvt. 124., 190., 209., 297., 572. Anjoukori okmt. V. 398. Közl. IV. 19. l. Dl. 38879. Iványi: A Máriássy család levéltára. 64. l.

[157] HO. VI. 456. l.

[158] »in quadam villa — congreganda, Elsawycha vocata, denuo in culturam redigenda«.

[159] Anjoukori okmt. I. 148. l.

[160] HO. VI. 456. l. N. Múz. Soós lvt. 1314. Anjoukori okmt. I. 332. Petróczy reg. 16. (30.) Fejér: CD. VIII. 5. 116. l. Schmauk: Suppl. 51. l.

[161] O. L. Thőke lvt. Dl. 13512.

lád.[162] A területen első feltünésekor még egyetlen falu sincs megnevezve. Az erdő irtása csak lassan haladt, mert Répás még 1311-ben is csak mint birtok ismeretes.[163] A határában azonban már ekkor emlit az oklevél egy névtelen új irtást. A területet a Görgey család 1319-ben már egész terjedelmében használta, mert határa miatt pert folytat a mai, az oklevélben meg nem nevezett Szentpálon birtokos szepesi préposttal.[164]

A helynév eredetét illetőleg, az előfordulási alakokból semmi biztosat nem lehet megállapitani. A területnek még erdő alakjában feltünő neve, a Repach német nyelvi elnevezés mellett bizonyit. Ennek a magyarázatnak ellene mond azonban az, hogy a nevet ebben az alakban fenntartó oklevelek átiratokban maradtak ránk, azonkivül pedig az adománylevél nem ismer egyetlen német nyelvi eredetü határjelet sem. A határjelek között azonban találunk két magyar nyelvi elnevezést, a Szemenye- és Mezitelenhegyet és két szláv nyelvü határjelet, a Krusch bokrot és a Tarca folyót. Ezek szerint inkább lehetne az erdő Répás neve magyar vagy szláv nyelvi elnevezés. A kettő közül mégis a magyar eredet mellett kell döntenünk, mert a terület felett húzódott el egykor a gyepüvonal és az azon belül keletkezett községek kialakulásuk után mindig magyar jelzővel tünnek fel.

A területen 1323-ban két falu, »Keeth Repach« tünik fel.[165] Azonban nemsokára, 1342-ben már feltünnek a két helységet egymástól megkülönböztető *Nagyrépás* és *Kisrépás* alakok is.[166] A megkülönböztető jelző azonban még nem tekinthető véglegesen kialakultnak, mert a két helység 1347-ben Nagyrépás és *Ujrépás* alakokban tünik fel.[167] Valószinüleg ezt az Ujrépást kell értenünk az 1400-ban előforduló *Ujvágás* máskép Répás helységen is.[168]

Arra, hogy az irtás hol kezdődött és a két Répás közül melyiket kell régebben kialakultnak tekintenünk, egy 1317. évi oklevél adja meg a feleletet. A XV. század elején a Görgeyek egy *Alsórépás* nevü birtokért peresked-

---

[162] HO. VI. 227. l. N. Múz. Görgey lvt. 1311., 1570. Az átiratokban egy kis hamisitás van. V. ö. Századok, 1872. 220. l.

[163] Fejér: CD. VIII. 5. 75. Schmauk: Suppl. 32. l. N. Múz. Görgey lvt.

[164] Fejér: CD. VIII. 2. 241. Schmauk: Suppl. 51. Fejér: CD. VIII. 7. 125. Közl. VI. 176. Wagner: Analecta, III. 252. l.

[165] Fejér: CD. VIII. 5. 133. Schmauk. Suppl. 59. l.

[166] N. Múz. Görgey lvt. 1342.

[167] Schmauk: Suppl. 99. N. Múz. Görgey lvt.

[168] Wywagas alio nomine Repas: N. Múz. Görgey lvt.

tek.[169] A pert Perényi Péter országbiró itélete zárja le, melyben a peres felek részéről hivatkozás történik egy 1310. évi osztálylevélre, amikor a peresfelek állitása szerint Alsórépás »simulcum nova plantatione« is felosztatott.[170] Az 1310. évi, eredetiben is fennmaradt osztálylevélben azonban csak a »Repas cum metis in nova plantatione erectis« kitétel szerepel.[171] Ezek szerint az 1310-ben felfünő Répás Alsórépással azonos és az irtás Alsórépáson kezdődött, ahonnan tovább terjedt az erdő többi részeire.

A két helység neve a XIV. század elejétől kezdve a ma is használatos Alsó- és Felsőrépás alakokban állandósult.[172] A községek lakosságát a XV. században azonban már németnek kell tartanunk, mivel hogy az 1437. évi osztálylevélben tiszta német személy és határnevek fordulnak elő.[173]

Részben szintén Répás területén alakult ki a »*Kyryk* alio nomine *Iwanosy*« nevű birtok is, amelyhez 1343-ban a szepesi prépost teljes jogot tartott ugyan, azonban a birtok nyugati felét a békesség kedvéért átengedte a Görgey családnak. A birtok az oklevélben foglalt határjárás szerint Szentpál és Répás között feküdt. Az oklevél hátlapján lévő XVII. századi feljegyzés szerint az ekkor már puszta birtoknak a neve *Kyrgov* volt.[174] A birtok egykori fekvése tehát az Olsavica és Szentpál közötti Krigov nevű 930-as magaslat aljában keresendő.

Almás.

A Szepesváraljával szomszédos magyarság telepeinek nyugati folytatása volt Almás. A község területe egykor királyi birtok volt és azt még II. András adományozta a szepesi káptalannak, amelyet a birtokban IV. Béla is megerősitett.[175] Almás, mint magyar neve is mutatja, kétségtelenül magyar telepitésű hely volt és minthogy szorosan kapcsolódik a tőle keletre és délre elterülő magyar telepekhez, valószinűleg tagja volt az itt elhúzódó határvédelmi övnek. Az eredetileg magyar nemzetiségű lakos-

---

[169] N. Múz. Görgey lvt. 1402—1406., 1410., 1414—1416.

[170] N. Múz. Görgey lvt.

[171] Schmauk: Suppl. 32. Fejér: CD. VIII. 5. 75. I. N. Múz. Görgey lvt.

[172] N. Múz. Görgey lvt. 1437., 1439., 1444. stb.

[173] N. Múz. Görgey lvt.

[174] U. ott.

[175] Fejér: CD. IV. 2. 45. Bárdossy: Suppl. 159. Wagner: Analecta, I. 294. I. Dl. 399.

sághoz azonban idővel idegen népek is telepedtek, mert egy 1290. évi oklevél hospeseknek nevezi Almás lakóit.[176] Nevének magyar alakját az egész középkoron át megőrizte.[177]

Az Almás felett elterülő vidéken a szepesi káptalannak még két birtoka volt, amelyek Almás területén, az 1249. évi határjeleken belül alakultak, úgymint *Szepesrét* és *Szentpál*. *Rétke* 1273-ban tünik fel *Lucska* néven a szepesi prépost birtokában.[178] Ettől kezdve nem is igen szerepel egész 1480-ig, amikor személynévben, Laczkai Gyárfás nevében tűnik fel.[179] Ezen Gyárfás 1513-ban mint Rétkei,[180] majd pedig 1514-ben ismét mint Luczkai szerepel gyermekeivel együtt.[181] A két név ebben a korban állandóan váltogatja egymást és Gyárfás fia, Mátyás 1524-ben ismét mint Rétkei szerepel.[182]

Szentpál mint a szepesi káptalan birtokában lévő birtok tünik fel 1339-ben magyar néven.[183] Ugyancsak magyar alakban szerepel a Görgeyek Répás nevű birtokai és a szepesi prépostság birtokai közötti határperben is.[184] A középkorban a helynévnek csak magyar alakja ismeretes.

Szepeshely.

A szepesi káptalan eredete ismeretlen, valószinüleg királyi alapitás, mely kapcsolatos a szepesi várispánság megszervezésével. Eredete kétségtelenül korábbi a szepesi vár keletkezésénél, mert mig a többi váras helységeknél, mint Nyitra, Esztergom, Székesfehérvár, a káptalan mindig egy helyen épült a várral, addig a szepesi káptalan és a vár különböző helyeken keletkeztek. Ha a káptalan alapitásakor már állott volna a vár, a káptalan is kétségtelenül a vár biztos védelme alatt keresett volna magának lakóhelyet, mint ahogy később épittetett is magának a prépost a várban egy tornyot, hogy ott magát veszélyes időkben meghúzhassa és az egyház féltettebb értékeit elrejthesse.[185]

---

[176] Szepesi kpt. Misc. 9. 7. 19.
[177] Iványi: A Máriássy család levéltára. 33. Fejér: CD. X. 1. 123. l.
[178] Hradszky: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. 111. l.
[179] Petróczy reg. 80. (219.)
[180] O. L. Thőke lvt. Dl. 39410.
[181] U. ott. Dl. 22609.
[182] Szepesi kpt. Prot. 1522. f. 21.
[183] Szepesi kpt. Misc. 9. 10. 32.
[184] N. Múz. Görgey lvt. 1343.
[185] Fejér: CD. IV. 2. 45. l.

A káptalan létezésére az első adatot 1209-ben feltünő prépostjának, Adolfnak a személye nyújtja.[186] A megyei intézmény és a káptalan székhelye között a legkorábbi időtől kezdve szoros kapcsolat állott fenn; a vármegye a XV. századig a káptalan területén tartja üléseit.[187]

Váralja.

A város kialakulását nem ismerjük. Első alkalommal 1249-ben tűnik fel a szepesi káptalan Almás nevű birtokának határlevelében.[188] Korai előfordulása és minthogy területéről nem mutatható ki, hogy a szászok előtt más lakosság lakta volna, valószinűvé teszik a város tatárjárás előtti kialakulását. Korai kialakulása mellett bizonyit a városnak gyors fejlődése is. A város plébánosa 1268-ban ott szerepel a német városi plébánosok székpénzegyességében[189] és 1298-ban tagja a szász plébánosok egyesületének is.[190] Városi jellege korai, biráját említik már 1321-ben.[191] Német neve Kirchdorf korán kialakult.[192] A város magyar neve 1412-ben tűnik fel először és attól kezdve a latin alak helyett a vármegye kiadványaiban állandóan szerepel.[193]

Szék.

A Szepesvár körüli egykori magyar őrtelepeknek, Petrócnak és Becsfalvának nyugati folytatása volt Szék, melynek egykor nagyobb kiterjedésű területe volt és valószinüleg magába foglalta a környékbeli összes magyar őrtelepeket is. Egykori kiterjedését azonban az okleveles gyakorlat késői szepesi elterjedése és megerősödése miatt ma már nem lehet meghatározni. Az itteni Szék korán felbomlott, a királynak és a szepesi káptalannak a kezére jutott, mielőtt egykori kiterjedését az oklevelek megörökithették volna. Egy 1284. évi adat szerint Bertalan szepesi prépost a Széknek az Almásból jövő patak és a nagy,

---

186 Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.

187 »apud ecclesiam Sancti Martini« vagy »in monte Sancti Martini«. L. Petróczy reg. oklevél kelteit.

188 Fejér: CD. IV. 2. 45. l. Dl. 399.

189 Schmauk: Suppl. 223. l.

190 Fejér: CD. IV. 2. 167. l.

191 Petróczy reg. 16. (30.)

192 1321: Petróczy reg. 16. (30.)

193 Schmauk: Suppl. 176. l. Petróczy reg. 75. laptól.

falu közé eső részét a káptalannak adta.[194] III. András király pedig 1299-ben a Váraljához közel fekvő Székben egy hasonlóképpen Szék nevű két ekényi területet adományozott el.[195] A birtok a szepesi káptalan jelentése szerint Váralja, Kázmérfalva és Nádas között terült el. Ha ennek a Széknek teljes kiterjedése nem is állapitható meg, egykori fekvését, illetőleg annyi kétségtelen, hogy a Szepesváraljától nyugatra fekvő területen keresendő. A terület korábbi, a tatárjárás előtti lakossága a lándzsásnemességhez tartozott, mert csak a lándzsások területének megjelölésére használatos a Szék elnevezés.

Baldfalva.

A szepesi vár keleti részének magyar birtokosai a XIII. században lassanként elpusztulnak és a területükön egyre szaporodnak a szomszédos helységekből kiáramló szászok, akik részben a tulajdonostól pénzért veszik meg földjüket, részben pedig a királytól szerzik meg adományba a királyi kézen lévő, vagy gazdátlanná vált birtokokat. Henrik váraljai biró és Ekhardt is megvásároltak 1314-ben Ujfaluszéki Jánostól egy a Váraljával és Nádassal határos területet, amelyre Károly királytól adománylevelet is nyertek, nem ugyan nemesi, hanem csak szász joggal.[196] A névtelen terület nemsokára nevet vesz fel és a szászok 1317. évi szabadságlevelében már mint »villa Henrici iudicis et Echardi« szerepel.[197] A területnek nemsokára kialakult egy még állandóbb neve. Henrik váraljai biró leányai atyjuktól eredő örökségüket 1344-ben *Eckersdorf* néven adják el.[198] A helynév alakjainak ismerete után kétségtelen, hogy a birtok neve az egyik adományos, Echardt neve után alakult ki. Azonban ez az elnevezés sem marad állandó, mert a szepesi káptalan 1361-ben a Baldfalváról kért oklevél cimén az Eckersdorf eladásáról szóló 1344. évi oklevelet irja át.[199] A Baldfalva elnevezés, minthogy az egész Szepességen csak egyetlen Baldot ismerünk, III. András szepesi ispánját, annak nevére mehet vissza.

---

[194] »particulam terre Zeek inter fluvium de Almas currentem et magnum vicum continentem.« Fejér: CD. V. 3. 273. l. a magnus vicus-on valószinűleg Váralját kell értenünk.

[195] Wenzel: AUO. XII. 622., 633., 644. l. Dl. 1548.

[196] Fejér: CD. VIII. 5. 91. l. Dl. 1855., 13143. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 5. 1.

[197] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[198] Anjoukori okmt. IV. 417. l.

[199] Dl. 3690.

A helység ettől kezdve a középkor végéig csak magyar néven ismeretes.[200]

Kázmérfalva.

A XIII. századi adományok egyrészénél, úgy a Szepességben, mint az egész országban, gyakran megtörténik, hogy egy, főleg néptelen területnek eladományozása korában még nincs kialakult neve és az adománylevél csak a birtok nagyságát és esetleg határjeleit nevezi meg. Ha az adománylevél az új birtokos beiktatásakor talált határjeleket felsorolja, azoknak segitségével könnyű a területet a rajta később keletkezett faluval azonositani, azonban az adománylevelek több esetben nem sorolják fel a beiktatáskor talált határjeleket sem. Ebben az esetben, ha zárt okleveles adattal rendelkezünk, csak a birtokosok pontos leszármazásának ismerete vezethet eredményhez.

A ma már eltünt Kázmérfalva területére sem határleirást tartalmazó adománylevelet nem ismerünk, sem pedig zárt okleveles anyaggal nem rendelkezünk. A XV. században többször szereplő család tagjainak ismerete sem visz közelebb bennünket a birtok eredetének a megfejtéséhez. Kázmérfalvának említése csak későn, 1359-ben, a család nevével kapcsolatban történik.[201]

A falu keletkezését Csepánfalvi János fia, István lándzsás comesnek a menedékköviek és a Kázmérfalvi család közti perben kelt 1438. évi itéletlevele fejti meg. A község kialakulása szempontjából legfontosabb IV. László 1274. évi, itt tartalmilag átirt oklevele, mely szerint László király Domokosnak és fiainak, Kázmérnak és Lászlónak, valamint Domokos testvérének, Tamásnak adományozza a szepesi katonáskodó nemesek kötelezettségével azt a meg nem nevezett helyen fekvő két ekényi földet, melyet azelőtt a királyi népek között birtak.[202] A birtokba a király parancsa következtében Leonardus szepesi comes be is vezette az adományosokat.[203] Ennek az adatnak ismerete tovább vezet bennünket. Az 1274. évi adománylevelet a Kázmérfalvi család részére megerősiti egy 1484. évi oklevél, mely a falu első alapitójául az 1274. évi adományos Tamást, Domokos testvérét nevezi meg, akitől a pereskedő felek leszármazásukat is bizonyitják.[204]

---

[200] 1468: Dl. 16649.

[201] Fejér: CD. IX. 3. 98. l. N. Múz. Máriássy lvt. 139. Petróczy reg. 31. (67.)

[202] Fejér: CD. V. 2. 315. l. Dl. 13143.

[203] Dl. 382. Fejér: CD. V. 2. 176. Bárdossy: Suppl. 262. l.

[204] Petróczy reg. 81. (224.)

Ezek az adatok megadják a falu kialakulásának teljes körülményeit. A falu területe tehát királyi népeké volt, akik azonban már magasabb társadalmi osztályba tartoztak, mert az oklevél azoknak szabadságáról beszél.[205] Az adománnyal kapcsolatos rangemelés pedig a szepesi harcos nemesség, vagyis a lándzsásnemesség közé sorolja az adományosokat. A családot, most már ismerve leszármazásukat, később is a lándzsásnemesség soraiban találjuk.[206] Minthogy a lándzsásnemesség közé többnyire csak magyarok jutottak be és vállalták a katonáskodással járó terheket, valamint a rangemelés is már magasabb rendű királyi népek közül történik, az adományosokat magyaroknak kell tartanunk.

A község a nevét nem a főadományosoktól, hanem a társszerző Kázmértól nyerte, noha a helység alapitójául az idézett 1284. évi oklevél a főszerzőt, Tamást nevezi meg. A falu nevének kialakulása azonban, mint általában, nem az alapitással egyidőben, hanem az alapitás utáni évtizedekben ment végbe, azért kapta nevét a fiatalabb és valószinűleg tovább élő társszerzőjétől és egyik megalapitójától. Kázmérfalva, amely kizárólagos magyar nevét az egész középkoron át megőrizte, ma már az eltünt szepesi helységek közé tartozik. A falu fekvésének a meghatározására a menedékkőviekkel 1438-ban folyt per tartalmaz adatokat, mely szerint a község Baldfalvával volt határos.[207]

Kattuny.

A birtokot 1294-ben szerezte a szepesi káptalan Abától, János szepesi őrkanonok testvérétől, aki azt Erzsébet királynétól kapta adományba.[208] A káptalan a birtok zavartalan élvezetében[209] volt egészen 1345-ig, amikor a petróczsigrai nemesek megtámadták a káptalan birtokjogát, de perüket később visszavonták. A per folyamán hivatkozás történik IV. László király egyik oklevelére is, amely talán Erzsébet királyné oklevelének a megerősitése lehet. A birtok, amint az oklevélből kitünik, eladományozása előtt a szepesi várbirtokok közé tartozott.[210]

---

[205] »eximendo et separando a solutione et libertate populorum domini regis«. Fejér: CD. V. 2. 176. Bárdossy: Suppl. 262. l.

[206] Dl. 13143. N. Múz. Máriássy lvt. 663. Petróczy reg. 81. (224.) Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 29.

[207] Dl. 13143.

[208] Fejér :CD. IV. 1. 340. l.

[209] Szepesi kpt. Misc. 9. 7. 19.

[210] Dl. 3780. Fejér közlése (CD. IX. 1. 390. l.) nagyon hibás.

Aranyas.

Hajdan a szepesi vár birtokai közé tartozott. Első említése idejében, 1262-ben jobbágyfiúk lakták, akik a várszervezettől akkor már annyira függetlenitették magukat, hogy földjük magántulajdont képezett, mert az ekkor eladóként szereplő András a király hozzájárulásával rokonainak eladott birtokrészt öröklött birtoknak nevezi.[211] Az eladással a birtok addigi jobbágyfiúi föld jellege megváltozott és a király az eladáshoz évi aranyfizetés kötelezettsége mellett adja meg a maga hozzájárulását. Ez az évi aranyfizetés azonban kiterjed nemcsak az Andrástól vett földre, hanem a vevők öröklött birtokaira is.[212]

A birtok neve az eredeti oklevélben nincs megnevezve; minthogy azonban az oklevélnek 1318. évi átirása az Aranyasi nemesek részére történik,[213] az 1262-ben eladott földnek Aranyassal való azonossága kétségtelen. Az 1262-ben kikötött évi aranyfizetés és az 1318. évi oklevélben az átiratók neve mellett szereplő nobilis kifejezés arra mutat, hogy a helység lakói az aranyadó nemesség soraiba emelkedtek. A helység neve, minthogy a Szepességnek ezen a részén sem ekkor, sem pedig később nem ismerünk aranybányákat, kétségtelenül az aranyfizetéssel van kapcsolatban. A községnek 1318-ban feltünő Aranyas magyar neve, mely az egész középkoron megtartotta kizárólagos magyar alakját,[214] a várjobbágyokból aranyadó nemesekké emelkedett lakosság magyar nemzetisége mellett bizonyit.

Ma már Aranyas is az eltünt szepesi helységek közé tartozik. A község eltünése, minthogy a középkorban állandóan szerepel, az újkorra esik. Fekvését az András által 1262-ben eladott föld határjárásából állapithatjuk meg. A határok között szerepel a szászok, kétségtelenül a váraljai németek határa, Zsigra és Olaszi. Ezek szerint tehát a község Váralja, Zsigra és Olaszi között terült el. Nevét a Drevenyiktől délre fekvő Jerenás hegynek a 75.000-es térkép 1879. évi felvételén feltüntetett Aranyas alakja tartotta fenn.

A szászok térhóditási törekvésére jellemző, hogy 1262-ben a két német város, Váralja és Olaszi közötti Aranyas

---

[211] »terram suam hereditariam«.

[212] »terra ipsorum hereditaria«. Wenzel: AUO. VIII. 26. Bárdossy: Suppl. 94. l. Dl. 527.

[213] Dl. 527.

[214] Fejér: CD. VIII. 5. 199. VI. 1. 398—399. U. Szepesi kpt. Misc. 9. 6. 12. Intr. Scep. 5. 2. 12. N. Múz. T. a. 1412. IX. 18. Petróczy reg. 73. (198.) stb.

egyrészét is meg akarták venni, de a király az elsőbbségi jog alapján az eladó jobbágyfiú rokonainak engedte át a birtokot.

Gellértfalva.

A községnek kialakult névvel történt első említése aránylag későn, 1348-ban történik, amikor Gerard fiai, Konc, Pető és Miklós Géraltfalváról a szepesi káptalanban hatalmaskodást követtek el.[215] A birtok eredete azonban korábbi időkbe nyúlik vissza. Már 1290-ben mint határjel előfordul curia Gérardi alakban.[216] A helység nevét kétségtelenül ettől a Gellérttől vette. A nagyrészt magyar falvak által körülvett Gellértfalvát tekintettel arra, hogy neve is állandóan magyar alakban szerepel, magyarnak kell tartanunk. A birtok nevének változataira csak szórványos adataink vannak.[217] Fekvése, amint az 1290. és 1348. évi adatokból megállapitható, a váralja—olaszi út mentén volt. Gellértfalva a mai Dubravolával azonos község, mely az országos községi rendezésnél visszakapta magyar nevét.

Nádasd.

A község a Szepesvár körüli magyar telepek egyike volt, emellett bizonyit korán előforduló magyar neve is. A falu magyar lakói azonban a tatárjáráskor nagyrészt elpusztulhattak, mert IV. Béla a tatárjárás után új telepesekkel népesitette be a helységet. Az új telepesek szlávok voltak, akik évi census fizetés mellett kapták Nádas földjét.[218]

A szlávok betelepitésével megindult a birtok korábbi egységes területének széttagolása. A betelepitett szlávok által művelt részen kivül volt még egy négy ekényi terület, melyet előbb egy Konrád nevű ember birt, de üresen maradt, azonban nem sokáig, mert IV. Béla király 1258-ban odadományozta Gublinus és Termannus testvéreknek évi egy fertó aranyfizetés kötelezettsége mellett. Ez a négyekényi terület a beiktatásnál feljegyzett határjelek szerint Nádasd északi részén, Domán, Görgő és Kolcsó fal-

---

[215] Anjoukori okmt. V. 243. l.

[216] Petróczy reg. 8. (11.) 1301: curia Gerardi, Fejér: CD. VIII. 5. 19. l. O. L. Thőke lvt. Dl. 13471.

[217] 1399: Villa Gerhardi, 1395: Geralthfalua, Fejér: CD. X. 2. 288. l.

[218] »terram Nadost de Zypes hospitibus Sclavis dederimus, ut nobis de eadem censum solvant«. N. Múz. Görgey lvt. Fejér: CD. IV. 2. 463. Bárdossy: Suppl. 91. l.

vak szomszédságában feküdt.[219] Erzsébet anyakirályné is megerősitette a birtokban az adományos Gublinus mestert, akit ekkor már lőcseinek nevez az oklevél. A megerősités azonban már nem a Béla király által adományozott négy ekealjnyi föld birtokában történik, hanem csak két ekealj, illetve annál valamivel nagyobb terület birtokában. Azt azonban, hogy a különböző nagyság ellenére is ugyanarról a területről van szó, és az 1258. és az 1280. évi adományos Gublin ugyanaz a személy, bizonyitja a két adománylevélben előforduló határjelek azonossága.[220]

A Gublinusnak adományozott terület a fejlődés folyamán teljesen elszakadt Nádasdtól és rajta külön falu alakult ki. A falu nevének eredetét az 1258. és 1280. évi adománylevelek átirásai fejtik meg. Az 1258. évi oklevelet 1342-ben a szepesi káptalan átirja lőcsei János mester fia János részére,[221] az Erzsébet anyakirályné 1280. évi adománylevelét pedig a szepesi káptalan lőcsei Goblinus scriptor unokája János mester fia Hank részére irja át 1341-ben.[222] Goblinus »scriptor« neve megadja a helység 1335-ben feltűnő *Sreyberfalwa*[223] alakjának eredetét és magyarázatát. Sreiberfalvának és Goblinus adománybirtokának azonossága különben az ekkor leirt határjelek alapján is megállapitható. A község nevének Sreiberfalva alakja jóideig fennmaradt[224] és csak 1370-ben tűnik fel a szintén első tulajdonosáról vett neve, a *Göbölfalva*,[225] melyet az egész középkoron át megtartott.[226]

A birtokba német eredetű, lőcsei polgár tulajdonosai révén bizonyára sok német jobbágy is beszármazott, azonban a Nádasdra IV. Béla által betelepitett szláv lakosság átszivárgott a szomszédos birtokokra is, mert Göbölfalva 1435-ben ismeretes két jobbágya egyikének, Woychka Miklósnak a neve[227] szláv nemzetisége mellett bizonyit.

Nádasdnak a király tulajdonában megmaradt része IV. Béla adománya folytán 1263-ban Lodvardus fia Gublin kezére került. A terület nem végleges családi birtokul ju-

---

[219] U. ott.

[220] Fejér: V. 3. 38. l. N. Múz. Görgey lvt. 1311.

[221] N. Múz. Görgey lvt.

[222] CD. VIII. 4. 534. l. N. Múz. Görgey lvt.

[223] Anjoukori okmt. III. 187. l.

[224] 1343: Saiberfalu: Fejér: CD. IX. 3. 277. l. 1366, Sriberfalwa: N. Múz. Máriássy lvt. 171. Saiberdorf: 1346: Fejér CD. IX. 1. 238.

[225] Gebulfalua: N. Múz. Máriássy lvt. 195. Fejér: CD. IX. 4. 315. l.

[226] N. Múz. Görgey lvt. 1376., 1383. O. L. Thőke lvt. Dl. 13512., 14011. Iványi: A Máriássy család levéltára. 38. l. Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 9. Dl. 6762. Petróczy regesztákban sok adat.

[227] Dl. 13512.

tott Göbölnek, hanem csak a szepességi szászok módjára,[228] ami azt jelenti, hogy az addig szlávok által birt falu a németek tulajdonába ment át és belőle német község lett; az adományost legfeljebb a birói méltóság és a velejáró haszon egyrésze illette meg. A községnek német jog alatt élő helységgé való átalakulását és Göböl családjának birói méltóságát az oklevél átirásai bizonyitják. Az 1263. évi adománylevelet 1272-ben V. István átirja Göböl fia János részére,[229] 1280-ban pedig Erzsébet anyakirályné a lőcsei Göböl fia János részére.[230] A szászok privilégiuma keltének évében, 1317-ben pedig a szepesi káptalan a szászok részére irja át az oklevelet.[231] Nádasdnak szász faluvá való válását egyébként bizonyitja a szászoknak 1317-ben Károly királytól nyert privilégiuma is, amely a szász helységek között két Nádasd birtokot sorol fel.[232] A két Nádasdon kétségtelenül Göböl 1263-ik évi adományát és a Nádasdból még 1258-ban kiszakadt Göbölfalvát kell értenünk.

Nádasdnak tehát ugyanaz volt a sorsa, mint Sümegnek. Kezdetben mindkettő magyar telep volt és amikor lakói a tatárjáráskor elpusztultak, helyükre szlávok telepedtek, akikre azután még nagyobb számú németség telepedett rá s a falvak eredeti jellegét megváltoztatva, belőlük szász községeket formált.

A községnek eredetileg egységes területe azonban a későbbi fejlődés folyamán még további részekre tagozódott. A Berzeviczy család őseinek is volt itt birtokrésze, melyet Rikolf és Polyán 1274-ben cserébe adtak Detre szász bírónak és fiainak Arnoldnak, Frigyesnek, Jordánnak és Hermannak.[233] Nádasdnak ez a része sokáig névtelenül, illetve még teljesen ki nem alakult névvel szerepel. 1280-ban Körtvélyes falu Vitknek adott részénél, mint északi szomszéd terra parvi Arnoldi szerepel.[234] Ez az Arnold, aki kétségtelenül Detre fia, 1275-ben és 1300-ban egy szomszédos földért Eulenbachhal perel.[235] A helységnév kialakulására Henc comes, Jakab szepesi püspök rokona volt hatással, aki Nádasdnak Eulenbachhal és Körtvélyessel határos ré-

---

[228] »more Saxonum aliorum in Scepus commorantium«. Wenzel: AUO. III. 39. HO. VI. 114. Fejér: CD. VII. 2. 83. l.

[229] HO. VI. 182. l.

[230] Wenzel: AUO. IV. 223. l.

[231] N. Múz. Görgey lvt.

[232] Fejér: CD. VIII. 2. 57. VIII. 1. 435. Schmauk: Suppl. 39. l.

[233] HO. VIII. 160. Fejér: CD. V. 2. 231. l. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[234] O. L. Thőke lvt. 14918.

[235] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 13., 3. 1. 3., 3. 4. 13.

széhez Arnold fiaitól való vétel útján jutott.[236] A területre összefüggő adataink nincsenek ugyan, azonban a XV. század közepén ezen a területen tűnik fel *Hencfalva,* az újkorban *Hincóc,* valószínűleg erről a Hencről elnevezve.[237]

Idővel magának Hencfalvának a területe is továbbtagozódott. Hencfalva mellett 1444-ben a Polyánkai család kezén feltűnik egy *Kispolyánka* nevű birtok.[238] Amikor a Polyánkai család 1464-ben ősi jogon beiktatja magát Hencfalva birtokába, a határok között szerepel Kispolyánka is,[239] ami kétségtelenül Hencfalvából történt kiszakadása mellett bizonyít.

---

[236] Wenzel: AUO. X. 230. l. Dl. 1502.
[237] Petróczy reg. 68. (180.) Dl. 16620.
[238] Petróczy reg. 68. (180.)
[239] Dl. 16020. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 3. 16.

Réti.

A tatárjárás után kialakult névvel biró királyi birtokként tűnik fel, melynek négy ekényi területét 1255-ben adományozta el IV. Béla a magyar eredetű Dédács fiainak, Csákánynak és Velknek.[1] A birtok eredete, tekintve korai feltűnését és kialakult magyar nevét, valószinűleg visszanyúlik a tatárjárás előtti időbe, amikor a határőrvidéknek lehetett része.

A birtok részekre való tagozódása még 1262-ben megindult, amikor az adományos testvérek megosztoztak a falu területén. A megejtett osztály folytán a birtok keleti része Velknek, nyugati része pedig Csákánynak jutott.[2] A Csákánynak jutott rész az osztozkodás után nemsokára, 1283-ban új néven, a birtokos neve után kialakult *Csákány* alakban jelenik meg,[3] majd pedig végérvényesen felveszi még a XIII. században a *Csákányfölde* alakot.[4]

Csákánynak csak Tiba, vagy vörös Tiborc nevű leszármazottját ismerjük,[5] aki birtokrészét 1282-ben a szepesi káptalannak adományozta.[6] A névből következtetve a szepesi káptalan kezén 1283-ban feltűnő *Tiborcfölde* nevű birtok[7] azonos lehet ezzel a Tiborc által adományozott területtel.

---

[1] Fejér: CD. IV. 2. 324. l.

[2] O. L. Thőke lvt.. Fasc. Tm. 1. No. 4. Fejér: CD. IV. 3. 100. l.

[3] Fejér: CD. V. 3. 208. l. Századok, 1872. 506. l. (Teljesen hibás kivonat!) 1297: Chakan: Fejér: CD. VI. 2. 127. l. 1327: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 6.

[4] Chakanfelde, 1313: O. L. Thőke lvt. Dl. 14008. Szepesi kpt. Cista H. 7. 1.

[5] Fejér: CD. V. 3. 147., 208. VI. 2. 121. l.

[6] U. ott. V. 3. 147. l.

[7] U. ott. V. 3. 208. l.

Csákányfölde területe a XIV. században még továbbaprózódott és területén 1313-ban Göböl és fiai kezén feltűnik egy Kolcsó felől eső *Zsaluzsán* nevű birtok.[8] A XIV. századtól sem az egyes részekre, sem az egész Réti birtokra nincsen összefüggő okleveles anyagunk és igy nem látjuk tisztán a birtokrészek tulajdonosainak változását, mindamellett kétségtelennek látszik, hogy az 1385-ben Réti határain belül feltűnő *Göbölfölde*[9] ettől az 1313-ban szereplő Göböltől vette a nevét és Zsaluzsánnal azonos.

A nevek gyors változását, valamint jelentésbeli eltolódását és kiterjedését mutatja, hogy a Zsaluzsán név, noha kezdetben Réti birtoknak csak egy részét jelentette, 1389-ben már a Rétivel azonos egész területet magában foglalja.[10]

Rétiben a Polyánkai családnak is volt birtokrésze, a család birtokjogának alapját azonban az oklevelek hiányossága folytán nem ismerjük. A Polyánkai család birtokrészét az oklevelek 1398-ban *Polyánföldének* nevezik.[11] A birtokrész neve először 1284-ben fordul elő terra Polyan filii Petri alakban, ami a Polyánfölde név korai kialakulása mellett bizonyit.[12] A birtokrész a XIV. század elején a Berzeviczy család kezén van, azonban a névadó Polyán nem lehet azonos a Berzeviczy család Polyán nevű ősével, mert annak apja Rutker volt,[13] igy ebben a Polyánban, illetve atyjában Péterben valószinűleg a Polyánkay család ősét kell látnunk.

A birtok egész területe vétel folytán 1412—1413-ban a szepesi káptalan birtokába jutott.[14] Réti és részei az eladás előtt a lándzsásszékhez tartoztak, Zsigmond király azonban 1418-ban a vármegyéhez csatolta.[15] A birtok, amint a határlevelekből megállapitható, a mai *Nemessánnyal* azonos.

---

[8] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 6.

[9] Fejér: CD. X. 1. 257., 263., 708., 750., 757. ll. N. Múz. Máriássy lvt. 282.

[10] N. Múz. Máriássy lvt. 309. O. L. Thőke lvt. Dl. 14008.

[11] Fejér: CD. X. 2. 589. l. N. Múz. Máriássy lvt. 309.

[12] terra Polyan, N. Múz. T. a. 1284/1293. 1293: Dl. 1173., 1362. 1301: Szepesi kpt. Misc. 3. 4. 16. Polyán már 1262-ben birtokos Rétin. O. L. Thőke lvt. Fasc. Tm. 1. Nr. 4.

[13] Fejér: CD. IV. 1. 416. l.

[14] Szepesi kpt. Cista H. 7. 1. O. L. Thőke lvt. Dl. 14008.

[15] N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2278. f. 143. 2231. f. 75. Tört. Tár. 1861. 136. l.

Kolcsó.

A terület első ismert birtokosa Regke és fiai voltak, akiknek sem nemzetiségét, sem birtokjoguk alapját és minőségét nem nevezik meg határozottan az oklevelek. Annyi bizonyos, hogy nem tartoztak az aranyadók közé, mert amikor IV. Béla 1263-ban Henc nevű hivét megerősiti a Regkétől és fiaitól vett föld birtokában, az átruházásnál nem a szokásos formulát használta, hanem előirja, hogy Henc a vett föld után évi 1 uncia aranyat tartozik fizetni.[16] A község nevének 1258-ban feltűnő Kulcsua alakja[17] a XIV. század közepéig ingadozó formát mutat.[18] A helynév kétségtelenül szláv nyelvi elnevezés, melynek jelentése: irtás, fejsze,[19] ami szláv telepités és lakosság mellett bizonyit. A lakosság szláv nemzetisége mellett bizonyitanak a Henc által vásárolt terület 1282. évi határjárásában található, nagyrészt szláv nyelvi határjelek is.[20]

A kolcsói szláv lakosságot azonban nem tarthatjuk őslakosságnak, mert annak ellene mond a falu nevének jelentése, ami irtás folytán keletkezett, újabb telepitésre vall. A birtok eredete valószinűleg visszanyúlik régebbi időbe, amit bizonyit az is, hogy a helység a tatárjárás előtti időre visszanyúló két magyar telep, Réti és Görgő között fekszik és a második szepességi gyepűvonal is itt húzódott el. A falu keletkezése két eredőre megy vissza, Regke ősi területének, mely nemesi eredetű birtok volt és a szlávok által irtott területnek az összeolvadására. A két eredőből való keletkezést még valószinűbbé teszi a birtoknak első tulajdonosától származó régi, még 1315-ben is használatos *Regke* neve.[21] A régi nevet, mely valószinűleg kis határőri telepet takar, idővel kiszoritotta az irtás folytán keletkezett nagyobb helység szláv neve. Regke területének magyar volta mellett bizonyit az is, hogy Kolcsó lakosságának egy része magyar volt, mely az egész középkoron át fenntartotta nyelvét a nagyszámú szláv lakosság között

---

[16] HO. VI. 115. l. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 13. és 16. O. L. Thőke lvt. Dl. 13469.

[17] Fejér: CD. IV. 2. 463. l.

[18] Kulchua, 1280: HO. VI. 262. l. Kolchoua, 1297: Fejér: CD. VI. 2. 108. l. Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 26. Kulchuwan, 1282: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 13. és 16. Kulchuan, 1284: N. Múz. T. a. Dl. 1173. Kolcha, 1301: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 16.

[19] Melich: Szepesmegye helyneveihez. 10. l. O. L. Irattár.

[20] HO. VI. 275. l.

[21] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 16.

és még 1516-ban is az akkor ismeretes négy kolcsói jobbágy közül kettőnek magyar neve van.[22]

A község területének egyrésze lassanként lőcsei polgárok kezére került. Az 1263. évi adományos Henc fia Hannus 1282-ben már maga is lőcsei lakos.[23] Kolcsó területének másik részét nagy Helbrand lőcsei polgár szerezte meg V. István királytól adományba, amit IV. László is megerősített 1284-ben.[24] A németek mellett a terület magyar birtokosai is szaporodnak és Regke ősi birtokán 1301-ben a Sümeg melletti Gyurkházán is birtokos Gyurk leszármazottjai tűnnek fel.[25]

Kolcsónak északra, a nagy erdőig felnyúló területe még a XIII. század folyamán tagozódásnak indult. Erzsébet királyné, mint a Szepesség birtokosa 1280-ban Kolcsó területének egy részét, mely után a kolcsói népek semmi servitiumot nem adtak, szepesi Jaroslaus fiának Huruskнak adományozta évi aranyfizetés kötelezettsége mellett. A Huruzknak adományozott terület határa Görgőtől északra Ulózsáig terjedt.[26] Ezt a területet, még mint névtelen birtokot Huruzk 1289-ben eladta Hannus lőcsei polgárnak.[27] A terület neve 1296-ban tűnik fel, az első tulajdonosáról elnevezett *villa Horuzk* alakban.[28] A birtokot megtelepitő Huruzk és atyja, Jaroslaus, neveik után itélve, szlávok voltak és a birtok telepesei is a szlávok közül kerülhettek ki, a területen alakult község neve azonban a környező magyar birtokok hatása alatt nemzeti nyelven először magyarul jelentkezik 1360-ban, mint Huruskfalua;[29] ugyanebben az évben tűnik fel a mai alakjához közel eső *Ruzkfalua* elnevezés is.[30] A helységnév magyar alakját az egész középkoron át megtartja.[31]

Kolcsó területén Roskfalván kivül a XIII. század for-

---

[22] Koswh Bálint, Prothys Jakab, Zekel Mátyás, Korchmaros Benedek. O. L. Thőke lvt. Dl. 32182.

[23] HO. VI. 274. l.

[24] Hazai oklvt. 101. 134. ll. N. Múz. T. a. 1293. Dl. 1173., 1362.

[25] 1301: Szepesi kpt. Misc. 3. 4. 16. 1303: O. L. Thőke lvt. Dl. 26736. 1315: Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 16.

[26] HO. VI. 262 l. N. Múz. Görgey lvt.

[27] HO. VI. 30. l. N. Múz. Görgey lvt.

[28] HO. VII. 253. 1311: Rozk. Fejér: CD. VIII. 5. 75. Schmauk: Suppl. 32. l.

[29] Fejér: CD. IX. 3. 201. l. (rosszul!) Dl. 5181. N. Múz. Máriássy lvt. 141.

[30] Fejér: CD. IX. 3. 178. l. N. Múz. Máriássy lvt. 142. Dl. 36441.

[31] 1363: Fejér: CD. IX. 3. 374. l. N. Múz. Máriássy lvt. 157., 167. 1364: Fejér: CD. IX. 3. 457. l. Dl. 5181. N. Múz. Máriássy lvt. 161. 1424: O. L. Thőke lvt. Dl. 13504.

dulóján még egy másik község is kialakult. Kolcsó részbirtokosa, Henning comes örökségét, »claram vallem dictam« soltészságba adja 1297-ben azzal a kötelezettséggel, hogy azon a soltész tartozik egy német jog szerint alapitandó falut telepiteni.[32] A területnek még 1314-ben is latin alakban szereplő neve[33] már magában rejti az ott telepitett falu nevének szláv nyelvi elnevezéssel jelentkező alakját, noha a falu neve, a *Dolina*, a mai Dolyán csak 1349-ben tűnik fel először.[34]

Kolcsó eredetileg egységes területén a XIV. században még egy harmadik község is keletkezett. A birtok egyrészét, egy ekealjnyi területet már 1304-ben megvásárolta egy Markalfus nevű comes,[35] majd pedig ennek fiai és Pohár Miklós még újabb részeket is szereztek hozzá, amikor a menedékköviek és a birtokba leányágon bejutott Kakas özvegye eladtak nekik egy, a Kolcsó területéből kiszakitott birtokrészt.[36] A Markalf fiai által birt rész a falutól keletre, a Csevnik folyó mellett, a Réti területén kialakult Polyánföldje körül feküdt. A különálló fejlődésnek indult terület új birtokosai nemsokára a birtok fekvése, az 1282-ben már szereplő Csevnikfő forrás után, *Csevnikfői*-eknek nevezik magukat.[37] E mellett azonban nevezik a birtokot az adományos Markalf után, *Markalffalvának* is.[38]

Minthogy több tulajdonosa révén a törzsbirtok, Kolcsó, több apróbb részre tagozódott, egyes részeinek megkülönböztetésére jelzőket használtak. Az 1263. évi adományos Henc unokájának Detrének részét 1360-tól *Kiskolcsvánnak* is nevezik,[39] 1326-ban pedig már *Felsőkolcsván* is előfordul.[40]

---

[32] »locandam, extirpandan et in formam ville iure Saxonum redigendam.« Fejér: CD. VI. 2. 108. l. Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 26. Tört. Tár. 1861. 110. l.

[33] »clara vallis«. Szepesi kpt. Misc. 9. 10. 7.

[34] Anjoukori okmt. V. 259. l. 1355: »possessio clara vallis appelata, que nomine Dolyna vocatur«. O. L. Thőke lvt. 13478. Vallis = dolina = völgy.

[35] Dl. 36448.

[36] N. Múz. Berzeviczy család kakaslomnici ágának lvta. 1296.

[37] HO. VI. 274. l. Cheunukfeu, 1362: Petróczy reg. 32. (70.) 1401: O. L. Thőke lvt. Dl. 26744. 1437: Petróczy reg. 63. (161.)

[38] 1437: Petróczy reg. 63. (163.)

[39] Fejér: CD. IX. 3. 178. l. 1416: O. L. Thőke lvt. Dl. 13469. 1441: U. ott. Dl. 32165. 1510: U. ott. 22574.

[40] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 4.

Görgő.

A község nevének eredetével Melich János foglalkozott, akinek megállapitása szerint a helynév a Gergely keresztnév magyar becéző alakjával, a Gargóval azonos.[41] A megállapitás értelmében Görgő magyar telepitésű birtok. Melich megállapitásának és a belőle levont következtetésnek helyességét támogatja az a tény, hogy a szepesi vártól nyugatra haladó úton fekvő községek valamennyien magyar eredetre mennek vissza. Amikor a község első izben, 1258-ban feltűnik, már mint kialakult névvel biró község jelentkezik.[42] A község magyar neve és eredete arra utal, hogy keletkezése időpontját korábbi időben keressük. Ez az időpont pedig, tekintve, hogy feltűnése korában Görgőt idegen telepesek lakták és a magyar lakosság eltűnése csak a tatárjárás pusztitásaival hozható kapcsolatba, visszanyúlik a tatárjárás előtti korba. A magyar lakosságnak a csaknem teljes kipusztulását pedig az mutatja, hogy a tatárjárás után a község szinte néptelen volt és benépesitése a Görgey család nevéhez fűződik.

A család első ismert őse, Arnold fia Jordán nagy szerepet tölt be a tatárjárás által csaknem teljesen elpusztitott Szepesség benépesitésében. Mint királyi követ kintjárt Lengyelországban és Ruténiában, azonkivül a szomszédos országokból telepesek behozásával oly nagy érdemeket szerzett, hogy a király 1256-ban a mai Toporc község körül fekvő királyi erdővel jutalmazta szolgálatait.[43] Hogy a Jordán által végzett követségek milyen természetűek voltak és hogy összefüggnek-e a telepeseknek ebben az időben történt gyűjtésével, az oklevél szavaiból teljes biztonsággal megállapitani nem lehet, azonban az oklevélben szereplő »de circumiacentibus regnis« kifejezés ezt valószinűvé teszi. Ugy a szomszédos Lengyelországban és Ruténiában végzett követségek, mint a Görgey család birtokain a XIII—XIV. században található német és szláv telepesek arra engednek következtetni, hogy a telepités ebből a két országból történt. A Szepesség felett elterülő lengyel részen, mint tudjuk, már a tatárjárás előtt voltak Sziléziából keletre vándorolt,[44] a tatárjárás által megkimélt és ennek következtében elszaporodott német telepesek. A lengyelországi német telepeknek, valamint a követség által

---

[41] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 365. l.

[42] Fejér: CD. IV. 2. 463. l.

[43] Wagner: Analecta, I. 134. Fejér: CD. IV. 2. 308. Bárdossy: Suppl. 79. l. N. Múz. Görgey lvt.

[44] Fejér: CD. IV. 2. 78. l. Bárdossy: Suppl. 56. l.

megismert szláv országoknak emberfeleslegeit hozhatta Jordán a Szepességbe. Hogy a Görgeyek által hozott telepesek tényleg e két fajhoz tartozókból állottak, bizonyitják a Görgeyek birtokain a tatárjárás után egymás mellett kimutatható német és szláv falurészek, valamint a királyi birtokokon feltűnő új német és szláv hospesek.

A Görgey család, amikor 1278-ban királyi adomány folytán Görgő birtokába jut,[45] már nem idegen a községben, sőt a család első nyomai Görgőre vezetnek vissza. Első ismert ősük, Jordán Görgőn Szűz Mária tiszteletére templomot épittetett Mátyás prépost korában, tehát közvetlen a tatárjárást követő időben,[46] fiait pedig már 1260-ban görgeinek nevezi IV. Béla király oklevele.[47] Minthogy pedig Görgő 1278-ban csak aranyfizetési kötelezettséggel jut a már 1256-ban országos nemességre emelt család birtokába, az adományozás előtt Görgő területén a Görgeyek csak soltészok lehettek, akik a telepités és a Jordán által emelt templom befejezése által szerzett érdemeik jutalmául megkapták az általuk betelepitett terület egyrészét.

A Görgey család az 1278-ik évi adománnyal, noha az oklevél villa Gurgeu-t emlit, nem kapták meg az általuk benépesitett község egész területét, hanem annak csak egyrészét, mig másik része továbbra is a király birtokában maradt. Erre a királyi terület egy részére, mint a község által visszaadott területre, 1295-ben Bald szepesi ispán a szepesi vár környékéről nagy servitiummal terhelt, tehát alacsonyabb osztályú idegen családot telepitett.[48] A királyi részen 1296-ban is volt egy lakóitól elhagyott terület, melyet Bald ispán szintén benépesitett aranyfizető családdal.[49] A felsorolt oklevelek adataiból kitűnik, hogy Gargó két részből állott, az aranyfizető és az annál alacsonyabb társadalmi állású királyi népek által lakott területből és a Görgey család által szintén aranyfizetés ellenében birt részből.

Kezdetben a Görgeyek által birt rész megkülönböztető jelzővel is el van látva, nevezetesen a család birtokrésze többször *Tótgörgő* néven tűnik fel. 1280-ban a Görgeyek a »populi de Gargou villa Sclavonicali« földesurai.[50] 1323-ban pedig Tótgörgőt, mint jogos tulajdonukat visszaadja nekik Fülöp szepesi ispán.[51] A Görgeyek által birt Tót-

---

[45] N. Múz. T. a. 1344. Görgey lvt. 1344.

[46] HO. VI. 237. l. N. Múz. Görgey lvt.

[47] HO. VI. 103. l.

[48] HO. VII. 245. l. N. Múz. Görgey lvt.

[49] HO. VII. 253., 257., 263. ll. N. Múz. Görgey lvt. 1296—1297.

[50] Fejér: CD. V. 3. 54. l. N. Múz. Görgey lvt. Bárdossy: Suppl. 323. l.

[51] Toutgergeu, Fejér: CD. VIII. 5. 133. Schmauk: Suppl. 59. l. N. Múz. Görgey lvt. 1368: N. Múz. Görgey lvt. 1449: U. ott. 1474.

görgővel szemben a németek által lakott falurészt *Németgörgő*-nek hívták, mely elnevezés latin alakjában 1320-ban tűnik fel először, amikor ott lőcsei polgárok adnak el bizonyos birtokrészt a Görgey családnak.[52] A Görgeyek azonban csakhamar túlsúlyra jutnak a német részben is, mert 1342-ben mindkét falurészben lévő birtokaikon osztozkodnak.[53]

A két nemzetiség által lakott község két részének Német- és Tótgörgő nevek által való megkülönböztetésére azonban a XIV. század végefelé már nem volt szükség, mert a község fejlődése erősen eltolódott a megkülönböztetést célzó állapottól és nemzetiségi tekintetben egy század alatt nagy változásokon ment át.

Amint láttuk, a falu lakói eredetileg magyarok voltak, akiket a tatárjárás nagyrészt kipusztított, csekély töredékük azonban megmaradt, amit bizonyítanak a falu határában 1295-ben szereplő Radópataka,[54] az 1342-ben feltűnő Hegy nevű községrész[55] és az 1361-ben szereplő Eresztvény erdő magyar határjelek.[56] Erre a töredék magyarságra telepítették rá a Görgeyek az idegenből hozott német és szláv lakosságot, akik a falu két külön részében helyezkedtek el. A tótok által lakott falurész magánföldesúri hatalom alatt, a Görgeyek kezén volt, igy lakói jobbágyok lettek. A németek által lakott rész királyi földesúri hatalom alatt volt és lakói nagyrészt az aranyadók közé tartoztak. Ezek azonban kisebb tömegüknél fogva nem tudtak bejutni sem a nemesség, sem a városi polgárság soraiba. A servitiumot súlyosnak találták, amiért inkább túladtak földjeiken[57] és valószínűleg a közeli Lőcsére költöztek, legalább is Fulkin fia Arnold, amikor görgei birtokrészét 1320-ban eladja a Görgey családnak, mint lőcsei polgár szerepel.[58] Amikor a falu német része is úgyszólván teljesen a Görgey család kezére került,[59] a család csaknem egyedüli birtokosává lett a községnek. Minthogy a község német lakói részben megszöktek, részben eladták birtokaikat, maradék

---

[52] »in Teutonicali Gargou«. N. Múz. Görgey lvt. 1358: Anjoukori okmt. VII. 483. l. 1360, 1449: Görgey lvt.

[53] Thoutgergew, Nemetgargow. N. Múz. Görgey lvt.

[54] HO. VII. 245. l. N. Múz. Görgey lvt.

[55] N. Múz. Görgey lvt.

[56] Petróczy reg. 32. (69.)

[57] »ob difficultatem ac gravamina servitiorum ab renunciatone perpetua resignatam«. HO. VII. 245., 253., 257., 263. ll.

[58] N. Múz. Görgey lvt.

[59] N. Múz. T. a. 1344. II. 6. 1362. II. 20.

részük pedig, mivel nem élvezte a szepesi németséget emelkedésében annyira segítő városi privilégiumot, valószínűleg beolvadt a szlávságba.

A szlávság a XIV. század elejétől erősen tért hódit a faluban. 1368-ból Tótgörgőn három jobbágyot, Rozbor fiait Pétert és Jánost, valamint Mulyeket ismerjük,[60] akik nevük után ítélve valamennyien szlávok. Az eredetileg német falurész 1369-ben még tartja Németgörgő nevét, azonban ekkor ismeretes két jobbágya, Rozbor veje Mikács és Halavács István kétségtelenül szlávok.[61] Az 1437-ben két oklevélben is előforduló jobbágynevek és határjelek kizárólag szlávok.[62]

Görgő nem tartozik a nagyobb területű községek közé, területét a XV. századig mégis erősen széttagolta a különböző nemzetiségű és társadalmi helyzetű lakossága. A község által visszaadott harmadfél ekényi területet Bald szepesi ispán 1295-ben a szepesi vár környékéről áttelepitett Heidenreich fiainak, Cesariusnak és Istvánnak adta.[63] A következő évben már feltűnik a Cesarius földjével azonos terra Chyzer.[64] A terület megmaradt a család birtokában és azt később Cizer fia Péter birta, aki vezetéknévül felvette atyja Cizer nevét.[65] Cizer Péter birtoka 1352-ben még Görgő határain belül emlittetik,[66] 1361-ben azonban már az adományos után elnevezett *Cizerfalva* alakban tűnik fel.[67] A név azonban nem tudott állandósulni és Cizer unokája 1378-ban ismét csak Görgeynek neveztetik.[68]

Cizerfalván kivül Görgőnek volt még egy része, mely egy alkalommal külön névvel szerepel, de Cizerfalvához hasonlóan szintén nem jutott teljes önállóságra. A Görgey család 1342. évi osztálylevele Tótgörgővel kapcsolatban emlit egy *Hegy* nevű falucskát.[69] Neve után ítélve a falu északi, magasabb részein feküdhetett.

---

[60] N. Múz. Görgey lvt.

[61] U. ott.

[62] Zuachina dolina, Stranya és Brezye völgyek. Retkhy dwbe cserjés. N. Múz. Görgey lvt.

[63] HO. VII. 245. l. N. Múz. Görgey lvt.

[64] HO. VII. 253. l. N. Múz. Görgey lvt.

[65] U. ott. Anjoukori okmt. V. 586. l.

[66] Anjoukori okmt. V. 586. l.

[67] Petróczy reg. 32. (69.)

[68] Szepesi kpt .Misc. 9. 1. 14.

[69] »Thoutgergew cum villicula Heg dicta«. N. Múz. Görgey lvt. 1342.

Lőcse.

A szepesi szászok későbbi székhelyének keletkezését egyformán beszélik el a szepesi krónikák. Feljegyzéseik szerint 1245-ben, amikor a tatárok kivonultak az országból, a Menedékkövön oltalmat talált szászok, minthogy régi telepeiket a tatárok felégették, új megtelepülésre és falualapitásra alkalmas helyet keresve, egyideig a Szepességen bolyongtak, majd pedig a mai lőcsei várhegyen véglegesen letelepedtek és ott alapitottak községet, amelyet fallal is megerősitettek.[70]

A szepesi krónikások ezen adatának teljes hitelt kell adnunk, mert azt az 1245 előtti időből negativ, a város alapitása utáni időből pedig pozitiv adatok támogatják. A letelepedést megelőző időből a város neve nem fordul elő egyetlen oklevélben, még mint határjel sem.

A krónikáknak azt az állitását, hogy a Menedékkőre futott szepesi németek, akiknek tömege tehát a különböző szász falvak lakosságából tevődött össze, Lőcsén telepedtek meg és csak az onnan kiszorultak tértek vissza régi lakóhelyeikre, támogatja az a körülmény, hogy a XIII. század második felében a szepesi németek a lőcseieket a németség összetevőjének, a németek által élvezett szabadságok letéteményeseinek tartották. A szabad választás útján kijelölt comeseiket is többnyire lőcseiek közül választották és Lőcsét már 1271-ben a szepesi szászok székhelyének nevezik.[71]

A város nevét német eredetének megfelelőleg, különféleképpen magyarázzák. Már a lőcsei krónika foglalkozik a város nevének kérdésével és előadja azt a két felfogást, mely a név eredetét igyekszik megfejteni. Az egyik felfogás szerint a név az albánoktól, a hunok elődeitől (!) kapta a nevét, még pedig a görög „λευκός“ »album, fehér« jelentésű szóból, amelyből a város nevének Leucovia alakja is ered. Ez a név azonban csak a humanizmus koráig megy vissza, azonos eredetű a szintén humanista Leuconium alakkal. A Szepességen egyébként a humanista nevek, amelyek nagy iskolázottságú, a humanista tudományokban és szokásban nevelkedett lakóitól erednek, nem ritkák. Ilyen elnevezések még Iglovia, Bethania (Mindszent) stb.[72] A krónika azonban inkább a másik fel-

---

[70] Hain Gáspár lőcsei krónikája. 10—11. ll. Leibiczer krónika. Wagner: Analecta, II. 40—41. ll. Anonymus Carhusianus, Wagner: Analecta, II. 69—70. ll.

[71] Fejér: CD. V. 1. 132. l. Dl. 763.

[72] Hradszky: Szepes vármegye helységnevei. Évk. II. 84. l.

fogás mellett foglal állást, mely szerint a város neve a tatárok visszatértekor elhangzott »Leut, schaut.« kiáltásból ered.[73]

A helynév eredete Pirhalla szerint a »Leutsch = kutya« jelentésű szóra vezethető vissza és azonos a stájerországi Leutschach (-bach) elnevezéssel.[74]

Lőcse történetirója, Demkó, a helynév eredetét a kelta »lutain, lutach«, »kis viz, kis patak« szóból is származtatja, azonban emellett sokkal valószinübbnek tartja a helynévnek a középfelnémet »Liuche, Luche«, »schliesse, Schloss« jelentésű szóból való származását, mely azt a dombot jelentené, ahol a város felépült.[75]

A város nevének eredetével újabban Förster foglalkozott, aki csatlakozik Demkó véleményéhez,[76] majd pedig Hajnóci próbálkozik a név eredetének a megállapitásával. Szerinte a probléma a legegyszerübben megoldható és Lőcse nem jelent mást, mint »Lutsch-au«-t, azaz »a locsogó patak ligetét.«[77] Hajnóci nagy önbizalma ellenére is, az összes magyarázatok között ez látszik a legerőltetebbnek.

A helynév magyarázói valamennyien a német nyelvből, vagy annak őseiből származtatják ugyan a város nevét, mindamellett mégis öt különböző eredményre jutnak. Ez az eredménytelenség, illetve különböző eredmények amellett, hogy az összes tőül felvett szavak, kivéve Demkó »Liuche« alakját,[78] nagyon távol állanak attól az alaktól, amelyen a város feltűnik és a végleges név kialakultáig szerepel, azt bizonyitják, hogy a helynév eredetét a német nyelvből nagyon bajos megmagyarázni.

Mielőtt a város nevének egy más eredetü magyarázatának az ismertetésére áttérnénk, foglalkoznunk kell a lőcsei krónika egyik adatával, amely szerint a város megalapitása előtt kétszáz évvel, 1045-ben épült a későbbi Katzwinkel utcában lévő Szentlélekről nevezett lőcsei templom és ispotályosház. A krónika irója az alapitás évét a templom épületén, annak 1664. évi javitásakor talált 1045-ös évszám után állapitja meg.[79]

A krónikairónak a szepességi templomok alapitására vonatkozó túlkorai évszámai a legtöbb esetben hibásak és állitásai minden alapot nélkülöznek ugyan, azonban, ha

---

[73] Hain Gáspár lőcsei krónikája. 11. l.

[74] A szepesi prépostság vázlatos története. 46. l.

[75] Lőcse története. 149—150. ll.

[76] Közl. VII. 10. l.

[77] U. ott. XII. 62. l.

[78] amelyet Benecke—Müller: Mittelhochdeutsches Wörterbuchjából vett.

[79] Hain Gáspár lőcsei krónikája. 9. l.

az évszámot túlkorainak tartjuk a jelen esetben is, helyi értesültségét még sem vehetjük teljesen légből kapottnak. Hain ezen adatából az következnék, hogy Lőcsének a németek által történt megalapitása épp úgy, mint még több szepesi helységé, nem törtelen és ismeretlen alapokon történt, hanem már előbb is lakott, de gazdátlanná vált területen.

A Katzwinkel utcai templomnak 1045-ben történt megalapitása ellen szól az a körülmény, hogy a magyarság körülbelül csak ebben az időben vette birtokba a Szepesség hernádmenti részét. A magyarok által lakott rész, a gyepűvonal, amint láttuk, a Hernádmentén húzódott végig, Lőcse területe pedig akkor még a gyepűelvéhez tartozott, amely biztonsági szempontból állandó megtelepedésre alkalmatlan terület volt, de még inkább alkalmatlan volt templomépitésre. Az 1040-es évek, amikor a friss magyar kereszténység alatt a Péter másodszori elűzése után kitört pogányságra szitó mozgalmak következtében egyelőre megingott a talaj, különben sem voltak alkalmas idők templomépitésre. A templom keletkezését, amelyre az első nyomok aránylag későn vannak,[80] a második gyepűvonal kialakulását követő időre, vagyis a XII. század végére kell tennünk. Ezek szerint Lőcse magva visszanyúlik a tatárjárás előtti korba.

Összefoglalva az előző községek tárgyalásánál mondottakat, láttuk, hogy Petróctól kiindulva a lőcsei út mentén a tatárjárás előtt alakult magyar községek összefüggő sorozata feküdt, amely a hernádmenti gyepűkkel szemben a kijebbtolt, második gyepűvonalat alkotta. A gyepűvonal utolsó községe a Lőcse előtti Görgő volt. Itt azonban a gyepűvonal megszakadt és a magyar falvak sorozata ismét csak Lőcsén túl kezdődik újra. Ezek szerint lehetetlennek látszik, hogy a Hain krónikája szerint is a tatárjárás előtti magvú Lőcse ne tartozott volna bele a gyepűvonalba.

Lőcsének tatárjárás előtti keletkezését és a magyar gyepűvonalba való beletartozását a fenti adatokon és feltevéseken kivül a nyelvtudomány eredményei is megerősitik. Melich megállapitása szerint az ómagyar »Leurenc« a Laurentius latin keresztnévből alakult ki s rövidebb formát öltve ebből lett a keresztnév magyar Leu alakja és ebből az ómagyar -csa kicsinyitő képzővel továbbképzett Leucsa kereszt- és helynév.[81] A Lőcse magyar személynév még a XV. században is előfordul tiszta magyar nevekkel kapcsolatban.[82]

---

[80] Rupp: Magyarország helyrajzi története. II. 219. l.

[81] Magyar Nyelv. XVIII. 188. l.

[82] U. ott. XIX. 96. l.

Melichnek ezt a megállapitását, mely szerint Lőcse magyar eredetű hely, erősen támogatják a helység nevének a XIII. században előforduló, csak eredeti oklevelek alapján idézett alakjai.[83] Ha tehát Lőcsének a magyarság adott nevet, akkor a későbbi időben olyan nagy jelentőségre jutott város első megtelepitőinek is magyaroknak kellett lenni, amit támogat a városnak a határőrvonalba való esése is. A magyarok által megtelepitett és templommal diszitett falu azonban minden valószinűség szerint, mint annyi helység a Szepességen, a tatárok pusztitásainak lett az áldozata. A pusztulásból mindössze a Szentlélek tiszteletére emelt, szilárdabb épitményű templom maradt meg. A magyarok által lakott falu helye puszta lett, amelyet a király, mint településre és védelemre is alkalmas helyet, a németeknek adott, akik a területen felépitették a maguk fallal megerősitett városát. A falu mint templommal is rendelkező helység, nem lehetett jelentéktelen és ismeretlen, úgyhogy neve közismert volt, amit a környékbeliektől átvettek az új települők is.

A Lőcse birtokaként 1439-ben feltűnő *Zavada*[84] a falvak felsorolási sorrendjéből következtetve azonosnak látszik a szászok 1317. évi szabadságlevelében feltűnő villa Gottfredi-vel.[85] Megtelepitője ezek szerint német eredetű volt, lakói azonban, mint a szláv Zavada név is bizonyitja, szlávok voltak. A falu hivatalos neve *Lőcseszentanna* volt.

Durst.

A szászok 1317. évi szabadságlevelében szereplő Durstot általában azonosnak tartják az újkorban *Dvorec, Burgerhof* neveken szereplő birtokokkal.[86] Neve után itélve szintén német eredetű telepitésnek látszik. Hivatalos neve *Szepesudvard* volt.

Ulózsa.

A helység első alkalommal Roskfalva határlevelében, 1280-ban tűnik fel, Olusa alakban, mint Göböl comes özvegyének a birtoka.[87] Kialakulása, tekintettel arra, hogy a

---

[83] Lyucha, 1277: Dl. 974. 1294: Dl. 1386. Leucha: 1278. N. Múz. T. a. 1278., XI. 12. Leuche, 1284: Dl. 1173. 1285: Petróczy reg. 6. (7.)

[84] Demkó: Lőcse története. 242. l. Demkó Zavada és Csernablat birtokokat két különböző helységnek tartja. Ez azonban nem állhat meg, mert a két név az újkor elején folyton váltogatja egymást. V. ö.: O. L. Kamarai lvt. Conscriptiones portarum. T. XXXV.

[85] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[86] Csánki: Magyarország tört. földrajza I. 257. l.

[87] HO. VI. 262. l. N. Múz. Görgey lvt.

község erdős vidéken fekszik, nem sokkal előzhette meg első feltűnését. Nevének első alakja, noha német kézen jelentkezik, nem vall német eredetre, német neve, az 1317-ben feltűnő *Kipperserde* különben is ettől nagyon eltér.[88] Minthogy a környéken egyaránt vannak magyar és szláv telepek és a helység neve eddig megfejtetlen, alapitóit a két nemzetiség valamelyikében kell keresnünk. A község 1317-ben már Lőcse tartozékai között szerepel, ahova valószinűleg polgár tulajdonosai révén került. Hivatalos neve a német névből alkotott *Köperény* volt.

Illésfalva.

A község, mint kialakult szász falu, Daróccal kapcsolatban tűnik fel 1263-ban »villa Ursi« néven.[89] A helység neve többnyire latin alakban szerepel.[90] Ez azonban nem lehetett köznépi neve, mely német alakban, mint *Sperndorf* 1351-ben fordul elő először.[91] Német nevét ettől kezdve majdnem állandóan megtartja.[92] Magyar neve 1354-ben tűnik fel először.[93] A német Sperndorf alak jelentése ezideig még nem tekinthető teljesen megoldottnak. A helység megalapitójául a magyar Illésfalva név után Pajdussák Máté Görgey Illést tartja.[94] Keletkezési korát nem ismerjük, alapitójául valószinűleg a helység első nevében, a »villa Ursi«-ban rejlő Ursust kell tartanunk. Minthogy a környékbeli német telepek Lőcse, Igló és Pálmafalu tatárjárás utáni keletkezésűek és Arnódfalva is csak később lesz szász faluvá, Illésfalvát is a tatárjárás után keletkezett helységnek kell tartanunk. A község lakói később nagyon jó módban lehettek, mert 1374-ben megvásárolják Szepesi Jakab országbiró Tornalja nevű birtokát 200 forintért.[95]

Lengvárt.

A régebben kialakult szepesi községek közé tartozik, első izben 1278-ban tűnik fel *Bicere* néven.[96] A község régi

---

[88] 1317: Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[89] »Saxones nostri de villa Ursi«. Fejér: CD. IV. 3. 137. Bárdossy: Suppl. 96. Csáky oklvt. 4. l.

[90] 1320: Fejér: CD. VIII. 5. 112. 1323: U. ott. VIII. 5. 128. l. 1353: Schmauk: Suppl. 115. l.

[91] Schmauk: Suppl. 105. Fejér: CD. IX. 2. 103. l.

[92] 1367: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 7. 1399: Dl. 8120.

[93] Ilysfalua, 1354: Közl. IV. 18. l.

[94] Pajdussák: Smögen, Sperndorf und Sans-Suoci. Közl. XIV. 5. l.

[95] Csáky oklvt. 135. l.

[96] Wenzel: AUO. IX. 221. Kubinyi: Mon. Arp. I. 101. l.

telepitése mellett szól, hogy fekvése beleesik a második gyepűvonalba. A tatárjárás után, valószinűleg mint elpusztult birtokot a németek telepitették be és ezen a címen 1317-ben »curia Landvar« néven, mint Lőcse tartozéka, a szász helységek között szerepel.[97] Hogy Bicere és Lengvárt azonos községek, mutatja az 1360. évi határjárás, amikor a területet Bicir néven a szomszédos Wilksdorfiak, mint örökségüket eladják Illésfalvának.[98] A terület 1411-ben Bicir néven mint a Tarkőy család birtoka szerepel.[99] Ettől az időtől kezdve a helység neve többnyire a német *Langwarthdorf* alakban fordul elő, azonban még az újkorban is feltűnik régi neve a módosult *Pecsér* alakban.[100] A falu első neve keresztnévnek látszik, ezt bizonyitja a Szepességen 1410-ben előforduló Bicere családnév.[101] A név nyelvi eredetét nem ismerjük, azonban magyarnak látszik, mert ilyen nevű középkori helység Arad vármegyében is ismeretes és a Bicere mint családnév előfordul Csanád vármegyében is.[102] A helység német neve szintén személynévi eredetű.

Szentkorin.

A község neve a szepesi német plébánosok székpénz egyezségében szereplő papjával kapcsolatban tűnik fel először 1268-ban.[103] Mivel a községre vonatkozó első adatunk

---

[97] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[98] Schmauk: Suppl. 125. Fejér: CD. IX. 3. 201., X. 7. 187. l.

[99] Dl. 9825.

[100] 1324: O. L. Thőke lvt. Dl. 13504. 1407: U. ott. Dl. 13168. Pecher alias Lengvarth. O. L. Kamarai lvt. NRA. 1304. 31., 34., 36.

[101] »Nicolaus dictus Bychere«. N. Múz. Rhédey lvt.

[102] Csánki: Magyarország történeti földrajza. I. 708., 767. ll.

[103] A szepesi plébánosok dézsma egyezségében szereplő helységek fekvésük szerinti sorrendben vannak felsorolva, kivételt az egyetlen Vilkusdorf alkot, amely a felsorolásban Illésfalva után következik. Schmauk: Suppl. 223. l. A Vilkusdorf olvasás helyességét több okból kétségbe kell vonnunk. Már maga a felsorolás sorrendje felkelti a gyanút, amikor a területi fekvés szerinti sorrend csupán Vilkusdorf esetében szakad meg. A sorrend a következő: Váralya, Eulenbach, Odorin, Igló, Pálmafalu, Illésfalva, Vilkusdorf, Csütörtökhely, Káposztafalva stb. Ezen sorrend szerint, fekvését tekintve Vilkusdorf csak Káposztafalva után következhetne. A gyanút még fokozza az, hogy Vilkusdorf sem ebben a korban, sem később nem volt valami jelentősebb helység, az 1317. évi privilégiumban is Lőcse tartozékai között szerepel, egyházáról a középkorban nem tudunk semmit. Igy joggal feltűnik plébánosának a székpénzegyezségben való szereplése. A hibás olvasást bizonyossá teszi a szász plébánosok szövet-

aránylag késői, a tatárjárás után megtelepitett helységnek kell tartanunk. Nevét templomának védőszentje, Szent Quirin mártir után kapta. Minthogy Szent Quirin tisztelete Magyarországon ismeretlen volt, azt csak a helység német lakói hozhatták magukkal őshazájukból. A katholikus egyház mártirszentjei közül hárman is viselték a Quirin nevet, de azok közül csak az jöhet tekintetbe, amelyik Németországban is ismeretes és tisztelt volt. A III. Claudius császársága alatt Rómában 269-ben lefejezett Quirinus ereklyéi a VIII. században a bajorországi Münchentől délre, a tiroli határ közelében fekvő Tegernsee községbe kerültek, ahol a szent tisztelete gyorsan elterjedt és megerősödött, sőt a későbbi időben átterjedt még a szomszédos Tirolba, Alsóausztriába és a Rajna vidékére is.[104] Ezek alapján, minthogy ebben az időben Németország egyéb vidékein a szent tisztelete még ismeretlen volt, a község lakóinak őshazáját Bajorországban, annak déli részén kereshetjük. A község régebbi kialakulása mellett bizonyit korán keletkezett temploma,[105] amely után nevezték el a községet is; a székpénz egyezségben való részvétele folytán 1268-ban pedig már a tekintélyesebb egyházak közé tartozott. A helység neve 1458-ban magyar alakban, mint *Szentkorin* jelenik meg.[106] A községet az új korban németül *Kirn*-nek és tótul *Kurimján*-nak nevezték. Hivatalos neve a történeti fejlődés ismerete nélkül megállapitott *Kiskerény* volt.

Wilksdorf.

Minthogy kialakulását nem ismerjük, a tatárjárás után megtelepitett községnek kell tartanunk. A szászok 1317. évi szabadságlevelében mint önálló község tűnik fel német néven.[107] Nevének német alakját megtartja az egész középkor végéig, amikor 1501-ben *Vilkfalva* alias *Konczmanni*

---

ségének 1298. évi, de kétségtelenül később keletkezett névsora, ahol a helységek sorrendje csaknem azonos az 1268. évi névsorral. Ekkor a sorrend a következő: Váralya, Eulenbach, Odorin, Igló, Pálmafalu, Illésfalva, Szentkorin, Csütörtökhely, Káposztafalva stb. Ebből a névsorból nyilvánvaló, hogy az 1268. évi székpénzegyezségről kelt oklevélben is Kurimjánt kell olvasnunk Vilkusdorf helyett, amit a község korán keletkezett egyháza még kétségtelenebbé tesz.

[104] Wetzer—Welte: Kirchenlexikon. X. 694—695. ll.

[105] 1396: Csáky oklvt. 177. l.

[106] U. ott. 116. l.

[107] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l. A Schmauknál 1268-ból származó Vilkusdorf (Suppl. 223. l.), amint Szentkorinnál rámutattunk, kétségtelen hibás olvasás eredménye.

alakban tűnik fel,[108] amelyből származik a községnek hivatalos neve, a *Kiskunfalva.*

Viszoka.

Mint a szepesi prépost kezén lévő föld tűnik fel 1264-ben, melyet akkor a szepesi darócok felkértek.[109] Ezek szerint Daróc környékén kell keresnünk. A területet e néven említi 1273-ban Mutmer szepesi prépost végrendelete is. Amikor a szepesi prépost 1277-ben Ruszkinnal pert folytat egy a Viszokapatak környékén elterülő névtelen területért,[110] kétségtelen, hogy a vitás föld azonos az 1264-ben szereplő Viszokával. Pirhalla és Hradszky szerint Viszoka a későbbi *Hradiszkóval, Kisvárral* azonos,[111] amit a határjelek is kétségtelenül bizonyitanak.

---

[108] 1360: Fejér: CD. IX. 3. 204. Schmauk: Suppl. 125. Fejér: CD. IX. 7. 187. l. O. L. Thőke lvt. Fasc. Tm. 1. Nr. 123.

[109] Fejér: CD. IV. 3. 195. l.

[110] Dl. 974. Fejér: CD. V. 2. 414. l.

[111] Pirhalla: A szepesi prépostság vázlatos története. 21—22. ll. Hradszky: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. 109. l. Valószinűleg azonos ezzel a szászok 1317. évi szabadságlevelében említett villa Friderici. V. ö.: Csánki: Magyarország tört. földrajza. I. 257. l.

A CSÚTÖRTÖKHELY—KÉSMÁRKI ÚT MELLETTI HELYSÉGEK.

Daróc.

Amikor első izben 1263-ban feltűnik, a falu területét királyi darócok lakják, akik mint királyi várnépek a várispánság kötelékébe tartoztak.[1] A falu neve kétségtelenül lakóinak foglalkozását örökitette meg.

A daróc szó értelmével és jelentésének magyarázatával többen foglalkoztak. Elsőnek 1802-ben Bárdossy János magyarázta, aki abból indulva ki, hogy a Drauch szláv helynévnek a németben az Autz felel meg, felteszi, hogy a latin »aucarius«-nak a magyarországi latinban megfelel a »draucarius«, az »aucarius« jelentése pedig annyi, mint »sólyom«, a szó alapszava, az »auca« pedig a madár nőstényét jelenti. Minthogy a németben van »autzen, ätzen« (pullos cibare, csirkéket etetni) szó, igy az »autz« azoknak etetőhelyét jelenti. Az elsoroltak alapján arra az eredményre jut, hogy a »draucarius« a »falconarius, auceps regius« jelentéssel egyezik.[2]

Pajdussák rövid magyarázata szerint a ragadozó állat szlávul »dravec«, innen származik a királyi solymárok lakóhelyét jelentő Dravce alak.[3] Azt azonban már nem magyarázza meg, hogy a dravec miért éppen sólyom és miért nem jelenthet más ragadozó madarat is.

A »draucarius« szó jelentésével újabb időben Melich János foglalkozott, aki megállapitja, hogy a »drauc« foglalkozást jelentő szó és a szlávból került át a magyarba, épúgy, mint az »igric, igrec« alakok és a többi szavak. A latin »draucarius« is csak foglalkozást jelentő szó lehet, amit bizonyitanak az »-arius« képzővel összetett szavak,

---

[1] Fejér: CD. IV. 3. 137. l.

[2] Suppl. 96. l.

[3] Közl. XIV. 2—3. ll.

mint a cella = pince, cellarius pincemester, molina = malom, molinarius = molnár. A cseh-tót »dravec« jelent ugyan ragadozó madarat és solymot is, solymárt azonban semmiesetre sem. A solymárt a szláv nyelvek közül a cseh, lengyel és orosz a »sokolnik«, a horvát pedig a »sokolar« szavakkal jelöli. Az elmondottak alapján arra a végső eredményre jut, hogy a szláv eredetű ómagyar »drauci, drauc« és ebből a hazai latin »draucarius« foglalkozást jelentő szó, az azonban, hogy a szó milyen foglalkozást jelentett, nem állapitható meg.[4]

Melich magyarázatához hozzászólva Hóman Bálint, sorra veszi az összes Daróc nevű helyneveinket és azok fekvését vizsgálva arra a megállapitásra jut, hogy ilyen nevű helyneveink az országnak főleg erdős vidékein fordulnak elő, mindenütt magyar vidéken, annak szélén, vagy később szlávok által túlsúlyban lakott magyar telepitésű helyeken. Jellemző sajátságuk, hogy eredetükben kivétel nélkül magyar és erdei telepek és kevés kivétellel folyóviz mellett terülnek el. Ezeknek a sajátságoknak alapján megállapitható, hogy a darócok foglalkozás űzésének nélkülözhetetlen feltétele az erdő. Ezek alapján és az erdélyi Darócföldnek az Erdővidékkel való azonosságából, mint végeredményt kimondja, hogy a daróc köznévben az erdőőrök régi magyar nevét kell látnunk.[5]

A draucariusok olyan nagy tömegben, mint ahogy a középkori Daróc falvak és darócok által lakott helységek mutatják, semmiesetre sem lehetnek solymárok, mert a királyi udvarnak ilyen nagy tömegű, többé-kevésbbé inproduktiv foglalkozású elemre a középkori berendezkedés mellett nem volt szüksége. A draucarius solymár jelentésének ellene mond még az is, hogy ezek a Daróc nevű és darócok által lakott falvak Hóman megállapitása szerint kivétel nélkül a királyi udvartól és az ország központjától távoleső vidékén feküdtek, ahol a királyok csak nagy ritkán fordultak meg. Ilyen nagy tömegű és a királyi udvartartás székhelyétől oly nagy távolságra lakó solymárokat feltételezni nem lehet.

Hóman megállapitásának a helyességét, mely szerint a darócok királyi erdőóvók, erdőőrök voltak, támogatja a Ruszkin 1277-ik évi határlevelében szereplő erdőbe vezető út, a »via Daraciorum« is,[6] melynél a solymárok szerepét nem igen lehet megmagyarázni, mig a királyi erdőóvókét annál inkább. Az út környékén volt a régi gyepűvonal is, mely már maga is irtott területet tételez fel.

---

[4] Magyar Nyelv. 1920. 23—28. ll.

[5] U. ott. 1920. 116—119. ll.

[6] Dl. 974. Fejér: CD. V. 2. 414. l. (rosszul: danaciorum!).

Az irtás a környéken a XIII. század végére annyira előrehaladt, hogy amikor Bald comes 1294-ben a Ruszkinnal és Leibiccal szomszédos erdőben egy falut akart alapitani, a szászok kérték, hogy az erdőt, mivel arra nagy szükségük van, hagyja meg, mint azelőtt is volt, az ő használatukban.[7] Amikor az irtás ennyire előrehaladt, szükségesnek látszott, hogy a szászok szomszédságában lévő királyi erdőt az irtástól óvják. Ezt a szerepet pedig, mint erdőóvók, a szomszédos Daróc lakói töltötték be. Az erdőóvóknak a hiánya különben is feltűnő lenne a Szepességen, az ország egyik legerdősebb területén, amikor az Árpád-korban a szomszédos Sáros vármegyében is megtaláljuk az erdőóvókat.[8]

A község neve sokáig megtartotta Drauch alakját és mint Daroucz csak 1378-ban tűnik fel.[9] A helynév német alakja a középkorban ismeretlen.

A darócok, minthogy a birtok magánkézre került, még az Árpád-korban feladták foglalkozásukat. A falut IV. László király adományozta el 1282-ben Görgey Jordán fia Illésnek aranyfizetési kötelezettséggel.[10] Körülbelül ebben az időben telepedtek meg Darócon az antoniták is, amit bizonyitanak a Darócon legújabban felfedezett, a XIII. század végéről származó falfestmények is.[11] Daróc jellege a községnek magánkézbe való kerülésével megváltozik és kiszakad a várispánság birtokai közül, szász tulajdonosai révén a szászokat jellemző aranyadóföld lesz.

Csütörtökhely.

A község a tatárjárás után, 1263-ban tűnik fel először *Szentlászló* néven Illésfalva és Daróc határlevelében.[12] Első nevét, a Szentlászlót megtartja az egész XIII. századon át[13] és új, kétségtelenül a hetivásárától származó Csütörtökhely neve csak 1310-ben jelentkezik először latin alakjá-

---

[7] Fejér: CD. VI. 1. 327. Bárdossy: Suppl. 390. l.

[8] Erdélyi László: Az árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. 30. l.

[9] Petróczy reg. 23. (83.)

[10] Fejér: CD. V. 3. 116. Bárdossy: Suppl. 225. l.

[11] Kőszeghy Elemér: Die Denkmäler der Antoniter in Drautz. 29—30. ll.

[12] Fejér: CD. IV. 3. 137. l.

[13] 1278: Fejér: CD. V. 2. 434. l. 1282: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 8. 1289: Fejér: CD. V. 3. 476. Csáky oklvt. 18. HO. VI. 347. 1294: Fejér: CD. VII. 5. 522. HO. VI. 410. Schmauk: Suppl. 19. l. 1295: Fejér: CD. VI. 1. 371. Csáky oklvt. 25. l.

ban,[14] amely mellett még a régi név sokáig fennmaradt,[15] úgyhogy a Csütörtökhely elnevezés, mely leginkább latin alakjában fordul elő, csak a XV. században szoritotta ki a helynév régi alakját.[16] A község 1278-ban már mint németek által lakott helység tűnik fel.[17]

Minthogy Szentlászlót 1263-ban már mint falut és nem mint birtokot emliti az oklevél és a helység kialakult neve is ekkor már kétségtelenül fennálló templomának védőszentjétől, Szent László magyar királytól ered, a község eredete régebbi időre visszanyúlik és kialakulása első feltűnésénél jóval korábban végbement.

Szent László királynak a tisztelete, mint legtöbb helyen az országban, a Szepességen is igen el volt terjedve. A szent tiszteletében azonban a Szepesség nagyon előljárt, amit a csütörtökhelyi templomon kivül bizonyitanak a Szent László legendából vett zsigrai, széki, vitkfalvi és svábfalvi XIII. századi falfestmények.[18] Szent Lászlónak ez a fokozott tisztelete a szepesihez hasonló mértékben csak a székelyföldön, annak templomaiban nyilvánul meg.[19] A magyar királynak ez a feltűnő tisztelete a Szepességen nem származhatik mástól, csak a szepesi magyarságtól, mert a nagy tömegben csak a tatárjárás után bevándorolt németek külföldi hazájukból nem hozhatták magukkal, annál is inkább, mivel nincs rá adat, hogy Szent Lászlót elterjedtebb mértékben a külföldön is tisztelték volna. A tatárjárás óta a város első feltűnéséig, 1263-ig eltelt idő kevés volt ahhoz, hogy az új telepesek átvegyék a szent tiszteletét. Az sem valószinű, hogy a Szepesség régibb német telepesei között hóditott volna a szent tisztelete, mert más kulturájúak voltak, mint a magyarok, a magukkal hozott szentek tisztelete továbbra is uralkodó volt náluk[20] és papjaik is, nemcsak a saját, hanem többnyire még a magyarok és szlávok részére is, közülük kerültek ki.

A csütörtökhelyi Szent László egyházat és igy magát a

---

[14] Fejér: CD. VIII. 5. 74. l.

[15] 1317: Csáky oklvt. 39. l. 1318: Petróczy reg. 16. (29.) 1324: Szepesi kpt. Misc. 9. 8. 17. 1328: Fejér: CD. VIII. 3. 280. 1336: Csáky oklvt .70. — Zenthlazlou, 1344: Anjoukori okmt. IV. 443. 1365: Fejér: CD. VIII. 3. 500. l. 1397: Sentlazlow: Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 8. Zentlazlo, 1411: O. L. Thőke lvt. Dl. 13499.

[16] L. a lándzsások okleveleinek keltezését a Petróczy regesztákban.

[17] Fejér: CD. V. 2. 434. Csáky oklvt. 12. l.

[18] Divald: Szepesvármegye művészeti emlékei. II. 6—17. ll.

[19] Huszka József: Szent László legendája a székelyföldi falfestményeken. Archeologiai Értesitő. Uj folyam. V. 211—220. ll.

[20] L. Szentkorin és Késmárk alatt.

községet is magyar alapitásnak kell tartanunk. Szent László nak csak a szepesi magyaroktól származható tiszteletén kivül van egy másik körülmény is, mely Csütörtökhely magyar alapitása mellett bizonyit. A lándzsásszék az egész középkoron át, a XV. század elejére eső kevés kivétellel, Csütörtökhelyen tartotta üléseit.[21] Amikor a középkorban elég nagy számú lándzsásközség volt a Szepességen, feltűnő az a körülmény, hogy a lándzsásszék nem a lándzzsásközségek valamelyikében, hanem az akkor már rég németek által lakott Csütörtökhelyen ülésezett és hozzá még egy olyan helységben, mely a XIV. században fennálló lándzsásfalvakhoz viszonyitva, egyáltalán nem mondható központi fekvésünek.

A lándzsásszéknek ez a csütörtökhelyi ülésezése több olyan körülményt megmagyaráz, amelyre ma már sem okleveles anyaggal, sem egyéb forrás értékű emlékkel nem rendelkezünk. Az állandó csütörtökhelyi ülésezés alapján fel kell tennünk, hogy a helység valamikor a lándzsások kezén volt, akik a régi székhelyhez akkor is ragaszkodtak, amikor azt, mint elnéptelenedett területet, a tatárjárás után a királyi kegy a németeknek juttatta. A lándzsásoknak ez a hagyományokhoz való ragaszkodása feltűnő és abban is megnyilvánul, hogy a legrégibb kortól a lándzsásszék megszűntéig mindig ragaszkodtak a szerdai ülésnaphoz, sokszor dacolva emiatt az újkorban a főispán intézkedéseivel.[22]

A lándzsásközségek szepességi elhelyezkedése más volt a tatárjárás előtt, mint utána. Az egyes helységek kialakulásánál láttuk, hogy a szepesi vár környékén nagyszámú lándzsásközség volt, amelyek közül csak Petróc állotta ki a tatárjárás pusztitásait, mig a Mindszent körüli és a Váraljától nyugatra fekvő Szék lándzsástelepeinek lakossága kipusztult. Azt, hogy a székhely kijelölésénél a lándzsások választása éppen Csütörtökhelyre esett, amely sem nagyobb, sem megerősitettebb nem volt a többi lándzsásközségeknél, a helység csak egykori, a tatárjárás előtti központi fekvésének köszönhette.

Csütörtökhely megalapitói tehát szepességi lándzsásnemesek voltak és a tatárjárás pusztitásáig a lándzsásnemesség kezén volt a község, amely a tatárjárás után a szepesi királyi birtokok rendezése korában, mint elpusztitott terület jutott a németek kezére.

A község a németek betelepedése után új fejlődésnek indult. Szentlászló körül a tatárjárás után apróbb kis birtokok voltak, amelyek kicsiny terjedelmüknél és való-

[21] 1301: HO. V. 89. l. L. még a Petróczy regeszták lándzsás okleveleinek keltezését.

[22] Hradszky: A szepesi tizlándzsások széke. 46—47. ll.

szinűleg csekély lakosságuknál fogva nem tudtak önálló községekké fejlődni. Ezek az apró, haldokló kis birtokok a város megerősödése után a vagyonos szentlászlói németeknek alkalmat adtak arra, hogy a község határát ezeknek a megvásárlásával kiterjesszék.

A helység határa nagyot bővült, amikor lakói lassanként megszerzik ezeket a község körül fekvő apró birtokokat. 1289-ben a Csanta- és Mahálfalvával szomszédos részt veszi meg Csütörtökhely az Apoc nemzetség tagjaitól.[23] Bald comes pedig Pál szentlászlói polgár kezén hagy egy Pikfalvával határos területet aranyfizetési kötelezettség fejében.[24] A Pál tulajdonába jutott terület, mivel új tulajdonosa csütörtökhelyi polgár volt, Csütörtökhely határának vált részévé.

Csütörtökhely körül, a helység határain kivül több apró birtok volt még akkor is, amikor azoknak egy részét Csütörtökhely lakói, vagy maga a község megszerezte. Az 1289-ben vett terület határjárásában *terra Ballistarii et Folkus,* »meta Martun« nevű apró kis birtokok fordulnak elő,[25] amelyek közül *Mártonfölde* még 1294-ben is szerepel.[26] 1317-ben pedig a szomszédos Tamásfalva szepesszombati Gerlach kezén lévő részének határában egy *Kelecsényfölde* nevű birtok tűnik fel.[27]

A város lassanként összevásárolta ezeket a kis aranyadó földeket. A szepesszombati Gerlachnak Tamásfalván lévő részét még 1317-ben megvásárolta a város, 1336-ban pedig birtokában találjuk Márton-, Mahál-, Kelecsény- és Gerlachfölde birtokokat.[28] Ezek közül Mártonfölde az 1289-ben és 1294-ben előforduló »terra Martun«-nal, *Gerlahfölde* pedig a Gerlach által 1317-ben eladott birtokkal azonos. *Mahálfölde* korábban nem fordul elő a határjelekben. Az 1289-ben szereplő »terra Ballistarii et Folkus« is a város birtokába került, mert Detre ballistarius 1289. és 1310. között mint csütörtökhelyi polgár szerepel.[29] A Csütörtökhely által megvásárolt birtokok aprók voltak ugyan, együttes nagyságuk azonban több ekealjra rughatott, mert csak az 1289. és 1317. évi vétel összege több mint 230 márkát tett ki.

---

[23] Karácsonyi: A magyar nemzetségek. I. 124—126. Fejér: CD. V. 3. 376. Csáky oklvt. 18. HO. VI. 347. l.

[24] Fejér: CD. VI. 1. 329. VII. 5. 522. HO. VI. 410. Schmauk: Suppl. 19. l.

[25] Fejér: CD. V. 3. 476. HO. VI. 347. Csáky oklvt. 18. l.

[26] Fejér: CD. VII. 5. 522. l.

[27] Fejér: CD. VIII. 2. 95. Schmauk: Suppl. 46. Csáky oklvt. 39. l.

[28] Szepesi kpt. Prot. 1632. f. 253.

[29] Csáky oklvt. 18. Fejér: CD. VIII. 1. 368., VIII. 5. 74. l.

Ha a Detre által birt terület polgár tulajdonosai révén Csütörtökhely részévé vált is, sokáig külön néven szerepelt, még akkor is, amikor a város körüli apró területek nevüket elvesztve végleg beolvadtak a város határába. Detre részének ez a külön néven való szereplése azzal függ össze, hogy Detre aranyadói joggal kapott birtokához 1303-ban és 1316-ban újabb részeket is szerzett a szomszédos Petenye területéből.[30] Detre foglalkozása, a neve mellett állandóan szereplő ballistarius, íjjász, után nyerhette a birtok *Suchfalva* nevét, amely névvel 1343-ban Detre fia Mátyás szerepel.[31] A birtok, mely 1349-ben »villa Sagitarii« néven fordul elő,[32] utóljára 1365-ben ismét Suchfalva néven tűnik fel.[33]

Ezenkivül volt még Csütörtökhelynek egy szintén késői időkig szereplő, de a többi apró birtokhoz hasonlóan még a XIV. században eltűnt része. Szentlászlói Pál kezén 1295-ben feltűnik egy *Sitzenbach* nevű Csütörtökhelyhez tartozó határ is, amelyet Pál el akart szakitani a város területétől és a szászokra kirótt terragium fizetése alól.[34] Pálnak ez a törekvése kétségtelenül csak onnan származhatik, hogy a birtok eredetileg nem volt aranyadó föld, hanem teljesen más jellegű. Ennek a szászok hatósága által kiállitott oklevélben szereplő német nevű birtoknak az eredetére az 1371-ben Csütörtökhely és Létánfalva között feltűnő *Székfalva* és Székpatak magyar elnevezések vetnek világot.[35] Minthogy a Szék csak a lándzsások területének megjelölésére volt használatos, valószinűnek látszik, hogy Székfalva, amelynek 1295-ben feltűnő német alakja a Székpatak németre fordítása következtében keletkezett, épúgy, mint maga Csütörtökhely, lándzsásterület volt, amely, minthogy eredeti jellege még a XIII. század végefelé is ismeretes volt, csak később kerülhetett a szászok kezére.

Csütörtökhely várost Weber a maga módszere szerint, minden indokolás nélkül, a sziléziai Henkel család által alapittatja meg.[36] Weber meséjének a magva a Bethlenfalvi Thurzó családdal valószinűleg azonos eredetű Henkel család előnevében, a von Donnertsmark-ban rejlik.

---

[30] Schmauk: Suppl. 93. Csáky oklvt. 88. l.

[31] U. ott.

[32] Dl. 1029. Schmauk: Suppl. 101. l.

[33] Fejér: CD. VI. 1. 371. (valószinűleg tévesen: Euzenbach). Csáky oklvt. 25. l.

[34] Fejér: CD. IX. 3. 500. Csáky oklvt. 123. l. (tévesen Guchfalva!)

[35] Csáky oklvt. 132. Fejér: CD. IX. 4. 350., 365. ll.

[36] Ujabb adalékok Szepesmegye történetéhez. 35. l.

Bulmanfalva.

A község első alkalommal 1274-ben Pokaj határában tűnik fel és lakóit nemeseknek nevezi az oklevél.[37] A helység még a XIV. században eltűnik, utoljára Mahál- és Pikfalvával kapcsolatban fordul elő »villa Ulmanni« néven 1349-ben.[38] A Görgeyek kezében lévő birtokot 1316-ban Szentlászló mellett fekvőnek mondja az oklevél.[39] A községnek sem kialakulását, sem későbbi sorsát nem ismerjük. A helység neve személynévi eredetű. Minthogy a község a lándzsásfalvakkal kapcsolatban és azok szomszédságában tűnik fel, valószinűleg magyar telepités volt.

Jánosfalva.

A sok szepesi Jánosfalva közül csak 1322-ben különböztethető meg, amikor Henrik szepesi prépost a Csütörtökhely és Mecsedelfalva körül fekvő Jánosfalva dézsmáját a menedékkövi karthauziaknak adja.[40] 1357-ben a Görgey család kezén *Jánfalva* néven tűnik fel, mint Mahálfalvával szomszédos község.[41]

Farkasfalva

A szepesi királyi dominiumhoz tartozó birtok volt. Amikor 1278-ban IV. László király Pokajjal együtt eladományozza, mindkettőt saját birtokának nevezi.[42] Az adományozás tényéről két különböző, ugyanegy napon, 1278 október 10-én kelt adománylevelünk van. Az eltérés főleg az adományosok neveiben mutatkozik. Az egyik adománylevélben, mely eredetiben is fennmaradt, az adományos szepesi Palán comes, aki a birtokot érdemeiül és Rikolf nevű fia haláláért kapja.[43] A másik adománylevél szerint, mely Erzsébet anyakirályné 1280. évi átiratában maradt fenn, Palán mellett adományosként testvére, Rikolf is szerepel.[44] Az utóbbi oklevél még azzal is

---

[37] Levéltári Közl. II. 128. l.

[38] Schmauk: Suppl. 101. l. Dl. 1029.

[39] Dl. 3447.

[40] Mon. Strig. III. 20. l.

[41] N. Múz. Szinnyei Merse lvt.

[42] »villas nostras«.

[43] N. Múz. T. a. Közli: Kubinyi: Mon. Arp. 103. és utána Évk. I. 75. l.

[44] Dl. 1008. Átirja 1327-ben Károly és ezt a szepesi káptalan 1328-ban. N. Múz. Görgey lvt. Fejér: CD. V. 2. 468. Bárdossy, Suppl. 128. l.

bővül, hogy a király a vár részére visszaveszi tőlük a korábban nekik adományozott Dománfalvát és Pokajt tulajdonképpen cserébe kapják. Minthogy a két oklevél a felsorolt eltérések mellett teljesen azonos szövegű, az utóbbi oklevél első látásra az előbbi interpolált másának látszik. Ezen az alapon a második oklevelet Kubinyi és utána Hradszky interpolált és hibás kiadásoknak tartják.[45] Wertner Mór pedig az adományosokról, az első Dunajeciekről szóló geneológiai tanulmányában[46] és az ő megállapitásai alapján Karácsonyi az oklevelet hamisnak tartják,[47] minthogy Rikolfot, aki az első oklevél szerint Győr vára ostrománál elesett, azonos személynek veszik a második oklevélben adományosként megnevezett Rikolffal. A személyazonositás alapján tényleg hamisnak kellene tartanunk az oklevelet, mert ha Rikolf elesett Győrnél, a győri ostrom után többé nem szerepelhet, főleg pedig gyanussá teheti az oklevelet a Rikolf személyére halála után szóló birtokadomány. A két Rikolf azonban nem lehet azonos személy, mert a Győr váránál elesett Rikolf mindkét oklevélben Palán fiául van emlitve, a második oklevélben adományosként megnevezett Rikolfot pedig Palán testvérének és nem fiának mondja az oklevél, mint Wertner véli. A két Rikolfnak téves azonositása tehát nem lehet bizonyiték a második oklevél hitelessége ellen.

Sokkal több okot ad azonban a gyanúra az a megállapitás, hogy mindkét oklevél, melyek a szövegben kevés, de lényegében annál súlyosabb eltérést tartalmaznak, ugyanazon a napon, 1278 október 10-én kelt. Ha a két oklevelet a hitelesség szempontjából egymástól elkülönitve vizsgáljuk, sem az első számú, eredetiben fennmaradt, sem pedig a második számúnak nevezett, Erzsébet királyné átiratában megőrzött oklevél hitelessége ellen az oklevelek belső és külső tulajdonságai alapján nem lehet kifogást emelni. Az Erzsébet anyakirálynétól való átirás, mint a szepesi királyi dominium urától ered. Az átirás Lukács esztergomi prépost, királynéi kancellár keze által kelt. Erzsébet anyakirálynénak ebből az évből két kancellárját is ismerjük, Gergely sói[48] és Lukács esztergomi prépostot.[49]

---

[45] Mon. Arp. 101. Évk. I. 75. l.

[46] Turul, 1911. 135. l.

[47] Hibás stb. oklevelek jegyzéke. 29. (149.) l.

[48] »prepositus de Sow.« O. L. Thőke lvt. Dl. 14018. Fejér: CD. V. 2. 582., V. 3. 38. l. (hibásan Kew, Kow és Gow alakokban).

[49] Fejér: CD. V. 3. 37. 41. l. Ezek mellett ebben az évben Urbasius pozsegai prépost is szerepel hol kancellár, hol vicekancellárként, azon-

Mindkét oklevelet úgy belső, mint külső tulajdonságai alapján hitelesnek kell elfogadnunk. A második számú oklevél hitelessége mellett bizonyit IV. Lászlónak a Szepességen Fülöp és Jakab egyházában év nélkül kelt oklevele, mely szerint a két birtokban, melyet Polyánnak, Rikolf nevű fia haláláért ajándékozott, Rikolf comesen kivül Polyán fia Andrást is megerősiti.[50] Andrást, mint az 1278-ban adományos Polyán fiát illette a birtok, Rikolf pedig már mint adományos meg van nevezve az 1278-ik évi, úgynevezett második számú oklevélben. Az a tény tehát, hogy Rikolfot ekkor mint előbbi adományost nevezi meg a király és Rikolf utódai később is birják a birtokot,[51] a második számú adománylevél hitelessége mellett bizonyit.

Még az ugyanarról a birtokadományról szóló két oklevél egy napon történt kiállitásának kérdése volna tisztázandó. Minthogy az első adománylevél csak egy birtokszerzőt nevez meg, a második pedig kettőt, továbbá a birtokban mindkét ágat megerősitette László király és az adományt, mint a felsorolt adatok bizonyitják, Rikolf ága birtokolta, fel kell tennünk azt, hogy a második számú oklevél kiállitását az tette szükségessé, hogy az első adománylevélből kimaradt a társszerzőnek, Rikolfnak a neve. Az adományról Rikolf később egy új adománylevelet állittatott ki ugyanazzal a kelettel, amelybe belefoglalták a Dománfalváról szóló cserét is.

Farkasfalva, amikor először emlitik az oklevelek, már kialakult, magyar névvel biró falu. Keletkezési korára és megtelepitőjére nincsenek adataink. A szepesi falvak elnevezési gyakorlatát tekintve, korábbi birtokosának, esetleg megtelepitőjének egy Farkas nevű személyt kell tartanunk, akinek a kora, minthogy nincsenek rá adataink, az okleveles gyakorlat szepesi elterjedése előtti időben keresendő. A község temploma, melyre az első adatunk 1408-ból van, Szent Pál apostol tiszteletére volt szentelve.[52]

Pokaj.

A korábban kialakult szepesi falvak közé tartozik, mert amikor területéből 1271-ben V. István király két

---

ban ez évi tisztsége még csak vicekancellárságnak tekintendő és csak 1286-ban lesz tulajdonképpeni kancellár. Fejér: CD. V. 3. 73. 324. II. O. L. Kincstári o. Liber dign. saec.

[50] Villas Farcosfalwa et Pukoyfelde vocatas — comiti Rykolf et Andree filio Polan collatas. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[51] N. Múz. Berzeviczy lvt. 1306. 1313: Szepesi kpt. Misc. Scep. 8. 1. 14. Anjoukori okmt. I. 285. l.

[52] DI. 9341.

ekényi földet nővére, Kinga hercegnő kérésére Balázs nevű serviensének adományoz,[53] már sem korábbi tulajdonosát, sem alapitási korát nem ismerjük. A falu nevét a Póka, Pál személynévből vette és annak régi magyar genitivusos alakját őrizte meg.[54]

A birtok egyideig, kivéve az 1271-ben eladományozott részt, teljes egészében királyi kézen volt, de csakhamar magánkézre jutott, amikor IV. László 1278-ban a Berzeviczy család őseinek adományozta[55] és abban Pukojfölde néven később is megerősitette őket.[56] A Berzeviczy család javára szóló adománylevelek alapján, ha kifejezetten nem is szólnak egész birtokról, mégis, minthogy nem határozzák meg az eladományozott terület nagyságát, mint azt a Balázsnak adományozott területnél láttuk, az egész Pokaj eladományozását kellene értenünk. A birtoknak azonban már ekkor két tulajdonosa is volt, mert a Balázsnak adott rész sem háramlott vissza a királyra, mint ahogy IV. László adományleveleiből következtetni lehetne, hanem abban még 1286-ban is benne találjuk Balázst.[57]

A falu birtokos családai továbbszaporodnak, amikor Balázs 1286-ban a maga részéből 20 holdnyit elad Piukfalvi Donnak. A terület neve ugyan az oklevélben nincs megnevezve, azonban, hogy csak Pokaj területéről lehet szó, bizonyitják a felsorolt határjelek, köztük *Marcel földje*, újkori nevén *Horánszke*. Ez a határjel még egy tulajdonos nevét árulja el. A Berzeviczyeknek adományozott birtok tehát nem foglalta magában az egész Pokaj területét, hanem annak csak egy részét. Pokaj területe később még jobban tagozódik, mert 1323-ban az Ábrahámfalva felé eső része Ábrahámfalvi Urbán kezén tűnik fel, mint vett birtok.[58] A terület birtokosai a XIV. században a Berzeviczyek leányágí leszármazottain, a Farkasfalvi családon kívül[59] a Pikfalvi, az Ábrahámfalvi és a Marcelfalvi családok, vagyis valamennyien szomszédok. A sok szomszédos birtokos mellett könnyen érthető, hogy a birtok még a XIV. században eltűnik, mert szomszéd tulajdonosai révén a birtok egyes részei a határos községek területébe olvadtak.[60]

---

[53] Levéltári Közl. II. 128. l.

[54] Melich: Keresztneveinkről. 20. l.

[55] DI. 1008. Fejér: CD. V. 2. 468. Bárdossy: Suppl. 128. Kubinyi Mon. Arp. 101. l.

[56] N. Múz. a Berzeviczy család berzeviczei ágának levéltára.

[57] DI. 38876. Fejér: CD. V. 3. 331. Bárdossy: Suppl. 258. l.

[58] O. L. Thőke lvt. DI. 13472.

[59] Anjoukori okmt. I. 98. l.

[60] Pokajt említi még: N. Múz. T. a. 1349. IV. 2. 1389: Szepesi

Ha Marcelfalvának mai nevét és fekvését már ismerjük, sokkal könnyebben meghatározhatjuk a középkorban eltünt Pokaj területét. Az 1274. évi oklevél Pokajt Csanta- és Mahálfalva mellettinek,[61] az 1278. évi adománylevél pedig Farkasfalvával határosnak mondja.[62] A birtok 1286-ban Petk és Marcel földjével, Ábrahámfalvával és Don földjével határos.[63] 1305-ben a Marcelfalva felé eső,[64] 1323-ban pedig az Ábrahámfalva felöli része[65] említtetik, 1380-ban Jánosfalvával határos.[66] A birtok fekvését ezeknek az adatoknak alapján Farkasfalvától délre. Marcelfalva, Ábrahámfalva és Jánosfalva közé tehetjük.

Pokaj birtokosai közül Marcel kezén nagyobb területnek kellett lenni, mert az elszakadva az anyaközségtől, önálló helységgé alakult és 1305-ben tulajdonosáról elnevezve *Marcelfalva* néven tűnik fel,[67] amikor Farkasfalvának Marcelfalva felé eső részét Marcel fia, Rikolf megkapta a Farkasfalvi családdal kötött egyezség értelmében. Hogy Marcelfalva szintén Pokaj határain belül keresendő és Marcel birtokrészét jelöli meg, bizonyitja az 1286. évi oklevélnek 1299. évi átirata, ahol Marcel Pokajinak van nevezve.[68] Pokajnak különváltan fejlődő része, Marcelfalva tovább él az anyaközség eltünése után is. A község lassanként elszlávosodott és 1472-ben magyar neve mellett már tót neve, a Horány is szerepel,[69] majd pedig az utóbbi alak teljesen kiszoritja a magyar elnevezést.[70]

Pokaj összes birtokosai közül mindegyiknek jogcimét ismerjük, csak a Marcelfalvának nevét adó Marcelét nem. Birtoklásának eredetére azonban világot vet a falu köz-

---

kpt. Misc. div. colt. 8. 1. 9.

[61] »iuxta terras nobilium de Mohol, de Chunta et de Bolman«. Levéltári Közl. II. 128. l.

[62] »contiguas et commetancas«. Fejér: CD. V. 2. 468. Bárdossy: Suppl. 128. l. Dl. 1008. Kubinyi: Mon. 101. l. N. Múz. T. a.

[63] Fejér: CD. V. 3. 331. Bárdossy: Suppl. 258. l. Első határjelül mindkét közlésben »meta terre Pocoy« van az eredetiben lévő »meta terre Petk« helyett. Dl. 38876.

[64] Anjoukori okmt. I. 98. l.

[65] O. L. Thőke lvt. Dl. 13472.

[66] Szepesi kpt. Misc. Scep. 8. 1. 9.

[67] Anjoukori okmt. I. 98. l.

[68] Marcellius de Pocoy. Dl. 38876. Bárdossy: Suppl. 258. l.

[69] »in metis ville Marsilii alias Horany«. N. Múz. Máriássy lvt.

[70] 1514: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 4. 21. Az 1503-ban feltűnő »Marsilii alio nomine Chadaysdorf«-ról közelebbi adatok hiján nem állapitható meg, hogy Marcelfalvával azonos-e. Dl. 21197. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 4. 21.

igazgatási hovátartozása. A falu későbbi tulajdonosai, amint a községre vonatkozó hiányos okleveles anyagból megállapitható, a lándzsások széke előtt pereskedtek,[71] ami megmagyarázza nemcsak az adománylevél hiányát, hanem a birtoklás jogcimét is. Hogy Marcelfalva tényleg lándzsásbirtok volt, azt egy 1550. évi tanúvallomás kétségtelenné teszi, mely szerint a marcelfalvi nemesek földjét a vár urai a Zápolyai család azon a jogcimen, hogy a nemesek a lándzsásokkal együtt nem vettek részt a királyi hadjáratban, a hadiváltság lefizetése után a várbirtokokhoz csatolták.[72]

Marcelfalva eredetének ismerete megfejti Pokaj eredetét is. Minthogy Marcelfalva kialakulása pokaji területen történt, valószinű, hogy az egész birtok lándzsástelep volt, amelyet azonban a tulajdonosai korán feladtak. A lándzsásfalvakba való beleékelődésén kivül a lándzsás eredet mellett bizonyit a birtoknak a lándzsásfalvak elnevezését jellemző személynévi eredete is, mely az eredeti várbirtokoknál nem fordul elő. Pokaj eredete, minthogy névadója az okleveles korszakban nem szerepel, korábbi időben keresendő.

---

[71] Petróczy reg. 70. (187.) N. Múz. Máriássy lvt. 1472.

[72] O. L. Kamarai lvt. NRA. 501. 5.

Csetenye.

A tatárjárás utáni időben a Tátraalja a mai egész Szepesség területén egy összefüggő erdőséget alkotott, mely kiterjedt a Poprád völgyéig. Még a Szepességen elegendő terület volt az új telepesek befogadására és terjeszkedésére, addig a folyóvölgyek mentén és a kisebb erdős vidékeken folyt a telepités. A tatárjárás utáni nagy telepitések után a folytonos beözönlés következtében az addig lakott területek és azoknak többé-kevésbé művelt határai szüknek bizonyúltak az összes telepesek befogadására, vagy pedig az új telepek annyira elszaporodtak, hogy nemsokára nagyobb emberfelesleggel rendelkeztek.

A terjeszkedésnek a szabad nemesi állapotú emberek egy új irányát választották, amikor már nem tudtak birtokot szerezni a Szepességnek teljesen benépesitett, magántulajdonban vagy királyi kézben lévő belsejében, mert a királyi tulajdonban lévő birtokra a királynak vagy a várispánságnak gazdasági vagy katonai szempontokból szüksége volt. Igy a nemesség kénytelen volt birtokszerző politikájával arra fordulni, ahol az nem bántotta senki érdekeit és ahol azt könnyebben megvalósithatta. A terjeszkedési lehetőség tehát a Szepesség irtatlan erdői felé irányúlt, amiket adományba is könnyű volt megszerezni, annál is inkább, mivel az új falvak keletkezése, akár áttelepités, akár idegenből való behivás utján, a királyi jövedelmek szempontjából csak előnyös lehetett.

A Szepesség több, kisebb birtokú családján kivül a Berzeviczy, Görgey és Máriássy családok jutottak nagyobb erdős terület birtokába. A Máriássyak a maguk erdős területeit, a másik két nagy családhoz hasonlóan, nem egy tagban, hanem különböző időben és különböző területen szerezték. A Márkusfalva alatt elterülő erdőt már régebben megszerezte a Máriássy család, amelyhez a morvamezei csatában szerzett érdemei jutalmául a család

egyik tagja, Batiz comes 1264-ben egy irtatlan és lakatlan erdőt kapott adományba. Az új adománybirtok, melynek Csetenye-erdő volt a neve, a Tátraalján, a ma is ismert Poprád és Veresviz határai között terült el.[1]

A Csetenye-erdő nevének magyarázatával a Magyar Etimológiai Szótár foglalkozott. A szótár azon a téves alapon, hogy a Csetenye elnevezés csak egyszer, 1264-ben fordul elő, azt állitja, hogy a terület neve a magyar kancellária magyarositása folytán keletkezett és eredetét a szláv »Cetina« (Fichtenzweig) feltételezett szóból vezeti le.[2] Tekintettel arra, hogy az oklevél szavai szerint a terület egy nagy irtatlan erdőség volt, ezt a megfejtést elfogadhatnánk minden további nélkül, ha nem ismernénk a szó továbbképzéséből származó Csetenyetelke alakot, amely azonban ellene mond a megfejtés helyességének. Mert ha a Csetenye jelentése fenyőfa lenne, akkor a továbbképzése is Csetenyetelek és nem Csetenyetelke volna. A Csetenyetelke összetett alak feltételezi azt, hogy a Csetenye alakban egy eddig megmagyarázatlan személynév rejlik. Ezek az -enye végzésű helynevek többször előfordulnak a Szepességben, ilyenek a Szemenye-erdő és a Petenye, Velkenye birtokok nevei, amelyekről pedig kétségtelenül kimutatható, hogy a Szeme, Petk, illetve a Velk személynevek továbbképzései. Most az a kérdés, hogy van-e Csete személynevünk. Az ETSZ ismer több Csete nevet az Árpád-korból,[3] igy nincs kétség afelől, hogy a Csetenye is a Csete eddig ismeretlen eredetű személynév továbbképzése. Ennek az analógiák alapján levont következtetésnek a helyességét még jobban megerősiti az a bizonyiték, hogy a Csetenye-erdőnek a szomszédságában is lakott az Árpád-korban egy Csete nevű személy, akinek fiai 1321-ben a szepesi Sunyava szomszédaiként tünnek fel.[4] Ezek alapján önként adódik, hogy a Csetenye-erdő névadójául ezt a Csetét tartsuk. Hogy Csetének a területtel volt-e közelebbi kapcsolata, mielőtt a Máriássy család adományba kapta azt, nem állapitható meg ugyan, a helynév eredetéből következtetve azonban valószinű. A Csetenye és a többi -enye végződésű helynevek képzésének módját magyarnak kell tartanunk, minthogy a szláv nyelvekben ilyen képző nincsen.[5]

Az erdő benépesitése aránylag későn indul meg. Cse-

---

[1] Fejér: CD. IV. 3. 185. Wagner: Analecta, III. 211. Bárdossy: Suppl. 98 l., Iványi: A Máriássy család levéltára. 13. l.

[2] I. 1001. l.

[3] I. 1000. l.

[4] Mon. Strig. III. 4. l. Hibás másolat folytán Cece alakban.

[5] Melich János szives szóbeli közlése.

tenyét csak 1279-ben adták a Máriássyak soltészságba két soltésznak azzal a feltétellel, hogy azon községeket telepitsenek.[6] Hogy mi volt ennek a késői telepitésnek az oka, nehéz eldönteni, az emberhiány semmiesetre sem; az okot inkább a Máriássy család más irányú, főleg gömörmegyei érdekeltségével való elfoglaltságában kell keresnünk.[7]

A területen az első falu 1286-ban tűnik fel *Batizfalva* néven, amikor a Máriássyak a birtok felét 80 márkáért eladják Stojánfalvi Menárdnak.[8] A falu nevét kétségtelenül a főadományostól kaphatta, mert a falut alapitó, 1279-ben szegődő soltészok közül senki sem viselte ezt a nevet. A falu határának a kiirtása ezzel azonban nem fejeződött be. A Tátra legmagasabb csúcsáig terjedő határ irtása a legujabb korig tart és igy természetes, ha még 1455-ben is találunk a faluban soltészságot, annak ellenére, hogy a falunak már 1308-ban van temploma, melynek plébánosa ekkor Menhárd volt.[9] A terület az egész középkoron át megtartja magyar alakú nevét, amely kétségtelenül nem német soltészaitól és telepeseitől, hanem tulajdonosaitól származik. Az erdő régi Csetenye neve későbbi időben is többször feltűnik a Batizfalva név helyett.[10] Hogy a területen kialakult első község tényleg Batizfalva volt és az egész irtott terület kezdetben a Batizfalva nevet viselte, bizonyitja az a körülmény, hogy amikor a Máriássyak az 1286-ban Stojánfalvi Menárdnak eladott részt 1342-ben visszaváltják, már a Csetenye birtokon fekvő Batizfalva és Gerlahfalva nevű községekért folyik az alkudozás.[11]

Ezek alapján az 1326-ban feltünő *Gerlahfalva*[12] nemcsak a Csetenye nevű birtokon, hanem Batizfalva területén alakult ki. Nevét kétségtelenül az 1314-ben feltünő szepesszombati Gerlahtól kapta, aki a területnek soltésza volt.[13] A helység nevének kizárólagos magyar alakját az egész középkoron át megtartotta.

Csetenye-erdő területén alakult ki *Stola* is, melyet Csetenye birtok soltészai és zálogbirtokosai alapitottak, amikor 1314-ben a soltészság fejében járó örökbirtokaik egyrészét a bencés rendnek adományozták oly céllal, hogy

---

[6] Fejér: CD. V. 2. 598. Iványi: A Máriássy család levéltára. 17. Bárdossy: Suppl. 134. ll.

[7] Pajdussák Máté: Márkusfalva. Közl. XIII. 111. l.

[8] Iványi: A Máriássy család levéltára. 18. l.

[9] Anjoukori okmt. II. 526. l.

[10] 1457: Szepesi kpt. Intr. Scep. 2. l. 11.

[11] Iványi: A Máriássy család levéltára. 25—26. ll.

[12] U. ott. 125. l.

[13] Mon. Strig. I. 700. Fejér: CD. VIII. 1. 547. l.

ott Szüz Mária tiszteletére kolostort épitsen.[14] A falu neve először 1330-ban tünik fel Stoly alakban,[15] ami kétségtelen szláv eredetre mutat.

Az erdő kiterjedt területén még egy negyedik birtok is kialakult, az 1417-ben feltünő *Hoverfeld*, máskép Csetenye, mely az oklevél szerint a felka—batizfalvi út két oldalán terült el.[16] A helynév kétségtelenül feltünése korabeli sollészának, Hover Istvánnak nevét őrizte meg. A birtoknév azonban megváltozik és 1456-ban *Csetenyetelke* néven tünik fel, melyet az egész középkoron át megtart.[17] Csetenyetelke azonban nemsokáig őrizte meg önállóságát és a két helység, Felka és Batizfalva közé eső birtok korán elnéptelenedett. Noha még 1502-ben is szerepel Csetenye, máskép Hoverfeld néven,[18] 1467-ben már mint puszta birtokot emlitik.[19]

A Poprád körüli szász helységek.

Minthogy a szepesi gyepüvonal részben a Poprádmentén huzódott végig, az itteni helységek egyrészének eredete a tatárjárás előtti időben keresendő. A régi gyepüvonal emlékeit a Poprád határában 1256-ban előforduló őrhegyek,[20] Strázsa helység neve, a szász helységeken felül pedig Nagylomnic 1326. évi határjelei tartották fenn.[21] A határoknak a kitolása ennél a vidéknél hamar bekövetkezett, mert a Berzeviczyek 1209. évi adományos területe[22] a szász városok felett van és a határok a XIII. század elején jóval feljebb, a mai Késmárk területén és Nagyőr tájékán huzódtak végig.

A Poprád kanyarulatánál is, épügy, mint a Késmárktól délkeletre fekvő vidéken, nagyobbszámú németség telepedett le. Hogy a gyepük kitolásával felszabadult terület első német helységei mikor alakultak ki, nem állapitható meg, minthogy az itteni német községek feltünése a tatárjárás utáni évtizedekben történik. Ezek alapján a Poprád kanyarulatánál fekvő községek nagyrészének a kialaku-

---

[14] U. ott.

[15] Iványi: A Máriássy család levéltára. 22. l.

[16] Schmauk: Suppl. 204. Iványi: A Máriássy család levéltára. 50. l.

[17] Iványi: A Máriássy család levéltára. 63. 66. 72. ll. Szepesi kpt. Int. Scep. 5. 9. 19. Iványi: A Máriássy család levéltára. 65—66. 71. ll.

[18] U. ott. 80. l.

[19] Iványi: id. munkája. 67. l.

[20] Szepesi kpt. Prot. 1643. f. 29.

[21] N. Múz. Berzeviczy lvt. Kiadásaiban mindenütt tévesen mons Kaff van. Fejér: CD. VIII. 5. 168. Schmauk: Suppl. 68. l.

[22] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.

lását a tatárjárás utáni időre kell tenni, annál is inkább, mivel a tatárjárástól a németek által lakott helységek első feltűnéséig eltelt idő, mint Késmárk és Lőcse esetében is tapasztalható, elegendő volt ahhoz, hogy a szász telepekből az akkori viszonyok között népes helységek fejlődjenek. A helységek egy részének eredete azonban visszamegy a tatárjárás előtti időbe, mert kimutatható, hogy a Poprádvölgy helységei egy részének magvát magyar telepek alkották, melyeket a határőri szolgálatot teljesitő magyarok utódai laktak. A vidék csak akkor népesedik be jobban és kerül a németek kezére, amikor nagyobb számú németség költözik a Szepességre.

Poprád. Mint szászok által lakott helység mai nevén tűnik fel 1256-ban, Filefalva határlevelében.[23] Ujabb, a tatárjárás után keletkezett német községnek kell tartanunk, mert 1256-ban határában még nem szerepelnek német határjelek. A község tatárjárás utáni telepitése mellett bizonyit az is, hogy már kezdetben nagyobb, csak a tatárjárás után lehetséges méretekre, szász telekre volt tervezve, amit mutat a helységnek a XIV. század elején feltűnő Poprádszáza neve.[24] A község német neve a *Deutschendorf*, aránylag későn, 1412-ben tűnik fel először.[25] A német név eredete azonban régebbi időbe visszanyúlik és megfelel az 1268-ban feltűnő villa Teutonicalis-nak.[26] Egyháza korán megalakult és 1268-ban már a tekintélyesebbek közé tartozott, amikor papja ott szerepel a német plébánosok székpénzegyezségében.[27] Henrik nevű plébánosa pedig 1287-ben mint békebiró tűnik fel.[28]

Felka. A Máriássy családnak 1264-ben adományozott Csetenye nevű erdő határai között még nem szerepel. A nagy vonásokban körülirt határ azonban még nem bizonyit Felka létezése ellen, mert hogy első feltünésénél, 1268-nál jóval korábban keletkezett, bizonyitja egyházának nagyobb tekintélye, melynek plébánosa ekkor részt vesz a német lelkészek székpénzegyezségében.[29] A helység neve csekély eltérésekkel változatlan marad az egész középkoron át, szlávos alakja pedig arra enged következtetni, hogy területén a németek itteni letelepedése előtt szláv lakosság élt.

Szepesszombat. Latin nevén, mint forum Sabathi tü-

---

[23] Wenzel: AUO. VII. 432. Schmauk: Suppl. 8. l.
[24] Szepesi kpt. Prot. 1643. f. 29. Anjoukori okmt. IV. 571. l.
[25] Dl. 9984.
[26] Schmauk: Suppl. 223. l.
[27] U. ott.
[28] Fejér: CD. V. 3. 388. l. Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 10.
[29] Schmauk: Suppl. 223. l.

nik fel először 1256-ban.[30] A község magva nem lehet német eredetű, mert ennek ellene mond a községnek ekkor feltűnő és a legújabb korig változatlan magyar neve, másrészt pedig az, hogy a község első feltűnése után névváltoztatáson esik át, ami a lakosság kicserélődése mellett bizonyit és német alakban felveszi az 1279-ben feltűnő mons Sancti Georgii latin alak[31] után a német *Georgenberg* nevet.[32] A község magvának eredete tehát visszanyúlik a tatárjárás előtti időbe és amint a névcsere bizonyitja, a németek csak a tatárjárás után telepedtek meg a község területén. A helység kifejlődése aránylag gyors méretű, 1268-ban plébánosa részt vesz a szász lelkészek székpénzegyezségében, 1281-ben pedig az egyháznak már filiálisa van.[33]

Strázsa. Mai neve, noha csak az újkorban jelentkezik, kétségtelenül a régi határőrvidék emlékét tartotta fenn. A falu nem önálló német telepités, mert Filefalva 1256. évi határjárásakor Poprád és Szepesszombat már szerepelnek, a szintén határos Strázsa azonban semmilyen néven sem emlittetik.[34] Tekintettel arra, hogy Szepesszombat ma nem határos Filefalvával, az 1256. évi határérintkezést csak úgy tudjuk megmagyarázni, ha feltesszük, hogy Strázsa Szepesszombat területén alakult ki az emlitett határjárásban szereplő egyik őrhegyen, ahonnan származhatik a városnak Strázsa neve is. A későbbi kialakulás mellett szól az is, hogy 1268-ban, amikor a szomszédos helységek már mind résztvesznek a székpénzegyezségben, Strázsa még nincs felsorolva és hogy a többi szász városnál később, 1300-ban tűnik fel először *villa Michael* alakban.[35] Ekkor azonban már a fejlettebb helységek közé tartozik, mert birája, judexe és nem villicusa van. Latin alakban feltűnő nevét sokáig megtartja és német alakban mint *Micheldorf* csak 1412-ben tűnik fel.[36] A német név a Mihály keresztnévre vezethető vissza, aki talán a város megtelepitője volt, de személye ismeretlen.

Sztojánfalva. Amikor 1264-ben a községet Albert szepesi apát Hilbrandusnak adja soltészságba, már kialakult névvel biró helység.[37] Első birtokosa a szepesi, savniki apát volt, majd pedig a soltészság folytán a Stojánfalvi csa-

---

[30] Wenzel: AUO. VII. 432. l.
[31] Fejér: CD. V. 2. 598. l.
[32] Dl. 9984.
[33] Fejér: CD. V. 3. 388. l. Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 10.
[34] Wenzel: AUO. VII. 432. l.
[35] Weber: Suppl. 1. l.
[36] Dl. 9984.
[37] HO. VI. 125. l.

lád, mely magát Szepesszombatról és Grénicről is nevezi. A birtokot 1385-től kezdve a Görgey család egyik ágának kezén találjuk, melyet a birtokról Stojánfalvinak is neveznek.[38] A birtokból azonban a Görgeyek, amikor Zsigmond király azt 1411-ben Szepesszombatnak adta, kiestek, hiába bizonyitgatták, hogy — mindenesetre csak leányági — ősük Hilbrandus már birta azt, a király, tekintettel arra, hogy az odaadományozás királyi hozzájárulás nélkül történt, örökhallgatásra itélte a Görgeyeket.[39]

A községnek az újkorra eső eltűnése valószinűleg a Szombatnak történt odaadományozással függ össze, amely után lassan a város területébe olvadt. A helység egykori fekvésének a meghatározásához egy 1416. évi oklevél visz bennünket közelebb, amely szerint a Stojánfalviak a Poprád város felől eső birtokukban megmaradt hatvan holdjukat eladják Szombatnak.[40] Gánfalva 1317. évi határlevele szerint a faluval határos.[41] Ezek szerint tehát megállapitható, hogy Sztojánfalva Poprád, Szepesszombat és Gánfalva között Strázsa délkeleti részén feküdt. A Stoján névből következtetve, a helység megtelepitői szlávok lehettek, akikre később németek telepedtek rá.

Svábfalva. A helység nevének latin alakja, a villa Sueui és magyar alakja, a Svábfalva egyaránt azt bizonyitják, hogy a falut egy sváb nemzetiségű hospes telepitette. Noha a helynév alakja nem adja meg lakóinak eredetét és nemzetiségét, mert ebben az esetben villa Sueuorumnak kellene lenni, ennek ellenére azonban a falu lakóit mégis németeknek kell tekintenünk, mert emellett bizonyit első előfordulása 1268-ból, amikor a község a székpénzegyezségben felsorolt német helységek között tűnik fel.[42] Svábfalvának a lándzsásfalvak által szorosan körülzárt területe nem hagy kétséget affelől, hogy korábban szintén lándzsásnemesség lakta. A falu határa a tatárpusztitás következtében válhatott gazdátlanná.

A helység a királyi tulajdonban lévő községek közé tartozott és azt András király 1294-ben elcserélte Palocsa várért Detre fia Arnolddal, a Sváby család ősével.[43] A csere folytán a helység magánföldesúri hatalom alá került, amit bizonyit az is, hogy 1317-ben már nem szerepel

---

[38] N. Múz. Rhédey lvt. 1385., 1392., 1405. 1412: Schmauk: Suppl. 174. l.

[39] Schmauk: Suppl. 166., 169., 174., 187. ll. Szepesi kpt. Prot. 1500. f. 8.

[40] Weber: Suppl. 20. l.

[41] Szepesi kpt. Met. Scep. 5. 2. 4.

[42] Schmauk: Suppl. 223. l.

[43] HO. VIII. 341. l.

a szászok szabadságlevelében felsorolt helységek között.[44] Keletkezési korát nem ismerjük, valószinűleg egyidős a Poprád város környéki német telepekkel. A helység neve egy ideig a latin villa Svab néven szerepel,[45] amely a környező magyar lakosság hatása alatt a középkorban nemzeti nyelven csak a magyar *Svábfalva* alakban tűnik fel.[46]

Nagyszalók. A Poprádmentének legszélesebb és igy megtelepedésre legalkalmasabb része a mai Poprád város feletti kanyarulatnál kezdődő vidék volt, mert a folyó völgyétől a XIII. század közepén elég nagy távolságban jelentkeznek a falvak. Közvetlen a kanyarulat felett tűnik fel 1251-ben a mai Nagyszalók, *Szalók* néven, mint IV. Béla király által a turóci konventnek adományozott birtok.[47] Maga a község neve, mely azonos az egyik magyar nemzetség nevével[48] és az oklevélben felsorolt magyar határjelek amellett bizonyitanak, hogy a falu megtelepitői és tatárjárás előtti lakói magyarok voltak. A falu nemsokáig volt a turóci prépostság kezén, mert annak birtoklására egyetlen egy adatot sem találunk, 1317-ben pedig már a szászok által lakott helységek között tűnik fel.[49] Első feltűnése korában már nem mint új irtás szerepel, mert határjelei között többször szerepel a szántóföld, ami azt mutatja, hogy a faluban fejlettebb gazdálkodás folyt. Ez a kifejlett állapot a községnek a tatájárás előtti időkben végbement kialakulása mellett bizonyit. A németek által történt megszállása csak 1251. után történhetett, mert az ez évi határjelek között még egyetlen német eredetű sincs. A birtokot IV. László 1275-ben a szomszédos Mateóccal együtt a Máriássy családnak adta, arra azonban, hogy a család tényleg birtokolta volna, adataink nincsenek.[50]

Matzdorf. Nagyszalók 1251. évi határlevelében tűnik fel latin alakban villa Mathei néven.[51] Sem tulajdonosát, vagy megtelepitőjét, akitől nevét vehette, sem kialakulásának korát nem ismerjük. Tekintve, hogy a szomszédos magyar eredetű Nagyszalókkal együtt magyar határjelek között tűnik fel, eredetileg szintén tatárjárás előtt keletkezett magyar falunak kell tartanunk, amelyet a németek a tatárjárás utáni tömeges bevándorlásukkor foglaltak el. A község 1317-ben szintén a szász helységek között sze-

---

[46] Iványi: A Máriássy család levéltára. 81—88. ll.
[47] Hazai oklvt. 19. l.
[48] Karácsonyi: A magyar nemzetségek. III. 45. l.
[49] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.
[50] Fejér: CD. IV. 238. Schmauk: Suppl. 12. l.
[51] Hazai oklvt. 19. l.

repel.[52] 1287-ben kápolnája, mely Szent István király tiszteletére volt szentelve,[53] mint a szepesszombati plébánia filiálisa jelentkezik,[54] ami azonban egymagában még nem bizonyit amellett, hogy a község Szepesszombat területén alakult volna ki. A helység nevének latin alakját sokáig megtartotta és német alakja csak 1412-ben fordul elő először.[55] A város mai *Mateóc* szláv neve a középkorban ismeretlen.

Mühlenbach. A szepesi német plébánosok székpénzegyezségében fordul elő először 1268-ban.[56] Nevét némi változatokkal megtartotta az egész középkoron át. A helységnév azt bizonyitja, hogy tiszta német telepités volt és tekintettel arra, hogy aránylag később tűnik fel, mint a többi német helységek, másodlagos telepitésnek, talán Mateócból kialakult német községnek tarthatjuk. Hivatalos magyar neve a forditás által keletkezett *Malompatak* volt.

Kakaslomnic.

Területe a Szepességen ismert legrégibb adomány. A község környékével együtt II. András király által Adolf szepesi prépostnak és nővérének, a Berzeviczy család ősanyjának adományozott, a Poprád felett elterülő, akkor még névtelen területen alakult ki. Az adományozott területbe az új birtokos beiktatása a határok megjárása és az adománylevélbe történt feljegyzése mellett ment végbe, azonban ezek a határjelek, melyek nagy részének értelmét és nyelvi eredetét nem tudtuk meghatározni, nemsokára eltűntek. Az 1209. évi adománybirtok határainak a mai Kakaslomnicnak és a Berzeviczy család kezén lévő szomszédos községeknek területével való azonositására a többi határjelek megváltozása folytán csupán a határlevélben már szereplő Izsákfalva ad támpontot.[57]

Noha a területen alakult községek közül az első kettő, Lomnic és Zapsfalva csak későn, 1257-ben tűnnek fel először,[58] kétségtelen, hogy a terület benépesitése jóval hamarabb megindult. A Berzeviczy család ősanyját, az 1209. évi adománylevél szerint idegenből, valószinűleg saját hazájából hivta be Gertrud királyné. A család ősapja, Rutkér,[59] neve után itélve szintén idegen származású, minden

---

[52] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.
[53] Schmauk: Suppl. 152. l.
[54] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 10. Fejér: CD. V. 3. 388. l.
[55] Dl. 9984.
[56] Schmauk: Suppl. 223. l.
[57] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.
[58] Fejér: CD. IV. 2. 440. l. N. Múz. Berzeviczy lvt.
[59] Fejér: CD. IV. 1. 416. l.

valószinűség szerint német lehetett. Minthogy a német származású telepesek a szepesi őserdők kiirtásával és az irtások betelepitésével szereztek maguknak érdemeket, feltehetjük, hogy Rutkér is azonnal művelés alá vette a feleségének adományozott területet.

A terület első telepesei, amint a rajta kialakult Lomnic neve mutatja, szlávok voltak. A szláv lakosság mellett azonban kellett magyaroknak is lenni, mert a Lomnicra vonatkozó határjeleket tartalmazó második oklevél a Béla folyó szláv neve mellett magyar neveket is tartalmaz,[60] amelyek pedig nem származhatnak sem a német tulajdonostól, sem pedig szláv telepeseitől. Az első szláv telepesek mellett azonban nemsokára megjelennek a németek is, még pedig olyan nagy számban, hogy a század utolsó negyedére már teljesen megváltoztatták a község eredeti jellegét. A németek betelepedése és túlsúlyra jutása mellett bizonyit a lomnici egyház plébánosának a szepesi német városi lelkészek 1268. évi székpénzegyezségében való részvétele.[61]

Lomnic sokáig megtartotta nevét, 1445-ben azonban megkülönböztetésül a Görgeyek kezén lévő két Lomnictól, *Nagylomnic* alakban jelentkezik,[62] majd pedig a Berzeviczy családban oly gyakran használatos keresztnév, a Kakas után, *Kakaslomnic* alakban.[63]

Hunfalva. Ugy hivatalos magyar, mint német alakját későn veszi fel. Kialakulása egyidős lehet Kakaslomnicéval, mert vele egyidőben, 1257-ben tűnik fel villa Supch alakban,[64] amelyet sokáig megtart. A község első telepeseinek többségét, noha a falunévben rejlő keresztnevet megfejteni nem tudjuk, magyaroknak kell tartanunk, mert a község 1290-ben, mint Lomniccal szomszédos község a magyar *Zopzcfolua* alakban jelentkezik,[65] határában pedig 1326-ban az egyetlen ismeretes határjel, a Feketeviz magyar eredetű.[66] A név változása lassan eljut a *Csepánfalva* alakhoz, amely esetleg arra engedhetne következtetni, hogy a kezdetben fellépő Zupch, Zapsch alakban a Csepán,

---

[60] Torc malma és bikfa. Fejér: CD. V. 3. 303. l. Az 1290. évi eredeti osztálylevélben Torc molna és bicfa van. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[61] Schmauk: Suppl. 223. l.

[62] Naglompnicza. N. Múz. Berzeviczy lvt. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 42. 1463: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1474: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 2. 20.

[63] Kakaslompnicza, 1447: N. Múz. Berzeviczy lvt. Kakaslumpnicz, 1454: Dl. 14788.

[64] Fejér: CD. IV. 2. 440. l. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[65] N. Múz. Berzeviczy lvt.

[66] N. Múz. T. a. 1326. XI. 25. Berzeviczy lvt.

István, keresztnév egy ősi, használatból kiment formáját kell keresnünk. A névváltoztatás ugyanannak a folyamatnak tekinthető, mint Édesfalva nevének a fejlődése, vagyis amikor a Zupc stb. alakok értelmét már nem ismerték, a nevet átalakították a hozzá rokonhangzású és a Szepességben általánosan ismert Stepk-, Csepánfalva alakokra.[67]

Zopcfalva ilyen néven ma már ismeretlen a szepesi helységek között. Az eddig felsorolt adatokból azonban megállapitható, hogy a Kakaslomniccal határos és szintén a Poprád mellett fekvő Zopcfalva a mai Hunfalvával azonos helység. Ezt az azonosságot teljesen igazolja egy másolatban fennmaradt 1471. évi oklevél, ahol a Berzeviczy birtokok felsorolásában elsőnek szerepel *Stepkfalva*, máskép *Honczdorf*.[68] A Hunczdorf elnevezés, ha a német alakjában a XIV. században tűnik is fel, a latin villa Canis alakjában visszamegy a XIII. századba. E néven első alkalommal 1268-ban tűnik fel a község neve a német plébánosok székpénzegyezségében szereplő papja nevével kapcsolatban.[69] Ettől kezdve többször szerepel a latin alak,[70] sőt a Berzeviczy család egyik, Polyántól származó ága »de villa Canis« nevezi magát. Zopcfalva és Hunfalva azonosságát mutatja az is, hogy ugyanez az ág 1342-ben Zopcfalváról nevezi magát. A helység neve tulajdonosáról, Polyánról elnevezve feltűnik *villa Poloni* alakban is.[71]

A villa Canis, nemzeti nyelven Huncdorf elnevezés a községbe korán betelepedett németektől ered és a középkor vége felé lassanként kiszoritotta a magyar elnevezést. A Huncdorf név eredete Melich megállapitása szerint a Hund személynévre vezethető vissza.[72]

Alsó- és *Felsőerdőfalva*. Mindkét helység az 1209-ben adományozott területen alakult ki, kialakulásuk azonban

---

[67] Zapchfalua, 1325: Fejér: CD. VIII. 2. 659. l. 1326: N. Múz. Berzeviczy lvt. Zopchfalua, 1326: N. Múz. Berzeviczy lvt. T. a. 1326. XI. 25. Schmauk: Suppl. 68. l. (Tévesen Zapschfalua.) Sopczfalua, 1347: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1360: U. ott. és T. a. 1360. VI. 7. Stekchfalua, 1383: N. Múz. Máriássy lvt., Sophfalua, 1400: N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2369. f. 12. Sepchfalua, 1345: N. Múz. Berzeviczy lvt. Zepsfalwa, 1445: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 42. Sopchfalwa, 1447: N. Múz. Berzeviczy lvt. Sekchfalwa, 1445: N. Múz. Berzeviczy lvt. Scepanfalwa, 1469: Dl. 17110.

[68] N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2199. f. 118.

[69] Schmauk: Suppl. 223. l.

[70] N. Múz. Berzeviczy lvt. T. a. 1360. VI. 7. 1400: Kézirattár. Fol. Lat. 2369. f. 12.

[71] N. Múz. Berzeviczy lvt. 1402. Schmauk: Suppl. 224. l.

[72] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 362. l. Szepesmegye helyneveihez. 7. l. O. L. Irattár. V. 7/1903.

jóval későbbre esik, mint az előbb tárgyalt két községé, mert a Berzeviczyek 1294-ik évi osztálylevelében még nem szerepelnek,[73] igy a két község teljes kialakulását csak a XIII. század fordulójától számithatjuk. Az osztálylevél kelte után csakhamar feltűnik a Berzeviczy birtokok között egy Erdőfalva, hogy azonban melyik, nem állapitható meg.[74] Alsóerdőfalva 1315-ben »silvestris villa Menhardi« alakban szerepel a Nagyszalókkal való határperrel kapcsolatban, amikor a község határaiért Menárdnak, kétségtelenül a névadó soltésznak a fiai és unokái perelnek.[75] A latin névnek pontosan megfelel az 1318-ban feltűnő *Menartwalldorf* alak, amelyből származik a magyar elnevezés is. A terület, amint a latin, német és magyar nevekben szereplő silva, wald és erdő szavak bizonyitják, erdős rész volt és rajta irtás által keletkezett a falu. Menartwalddorf azonos a mai Alsóerdőfalvával, amit egy 1318. évi oklevél igazol. Az oklevél ugyanis a Müllenbach és Menartwalddorf közötti határt vonja meg.[76] Minthogy pedig Müllenbach ma is csak Alsóerdőfalvával határos és nincs rá adatunk, hogy Felsőerdőfalvával valaha is határos lett volna, az azonosság kétségtelennek látszik. Menártfalvának a mai Alsóerdőfalvával való azonosságát bizonyitja az 1405-ben előforduló Erdeufalwa alias Menardwaldorf kifejezés is,[77] amely csak Alsóerdőfalvát jelentheti, épúgy, mint az 1447-ben, 1455-ben és 1471-ben előforduló Erdewfalw, Herdewfalwa,[78] mert 1455-ben ugyanabban az oklevélben Erdőfalván kivül szerepel még Felsőerdőfalva nevű birtok is. A jelzős megkülönböztetés, Alsó- és Felsőerdőfalva a XIV. század közepétől már kialakultnak tekinthető.[79]

A birtoknak valószinűleg voltak magyar lakói is, mert az 1318-ban szereplő fluvius Benedicti-nek[80] Nagyszalók 1251. évi határjárásakor még a magyar Benedekpataka volt a neve.[81] A helységnévnek a magyar magánhangzó illeszkedést pontosan betartó, 1326-ban feltűnő *Menerlfolua*

---

[73] N. Múz. Berzeviczy lvt.

[74] Fejér: CD. VI. 1. 101. Bárdossy: Suppl. 375. l.

[75] Szepesi kpt. Prot. 1729. f. 202. Fejér: CD. VIII. 1. 587. VIII. 5. 95. l. Fejér utóbbi közlésében hamisitás van, mert nála a többi oklevelekben szereplő »silvestris villa Menhardi« helyett csak az újkorban használatos Uj Leszna alak szerepel.

[76] Fejér: CD. VIII. 5. 108. l.

[77] Szepesi kpt. Misc. Scep. 8. 4. 1.

[78] N. Múz. Berzeviczy lvt. 1477. 1455. és Kézirattár. Fol. Lat. 2199. f. 118.

[79] 1363: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1469: Dl .17110.

[80] Fejér: CD. VIII. 5. 108. l.

[81] Hazai oklvt. 19. l.

alakja[82] máskép nem igen volna érthető az akkor már tiszta német lakosságú Mateóc, Müllenbach és Nagyszalók szomszédságában.

Felsőerdőfalva épúgy, mint Alsóerdőfalva egy ma már ismeretlen és nemsokáig használatos név alatt tűnik fel. A Berzeviczy család tagjai 1326-ban Sándor országbiró előtt pereskedtek, amiről két oklevél maradt fenn. Az egyik, a szepesi káptalan jelentése, Lomnic, Zopcfalva és Martirumfalva határait tartalmazza.[83] A másik oklevélben pedig a család Sándor országbiró előtt megosztozkodik Lomnica, Zopcfalva, Erdőfalva és Menertfalva birtokokon.[84] Minthogy ugyanannak a pernek különböző fázisairól és ugyanannak a családnak birtokairól van szó, a két oklevélben szereplő *Martirumfalva* és Erdőfalva birtokokat azonosnak kell vennünk a későbbi Felsőerdőfalvával. Martirumfalva kétségtelenül a templom eddig ismeretlen védőszentjének nevét tartotta fenn, azonban a vértanú keresztneve korán lekopott a különben is hosszú helységnév elejéről.[85] A Martirumfalva nevének ritkán visszaütő, de általánosságban nem használt alakja *Martinfalva* volt.[86]

A két birtok a középkor végén úgy látszik egy időre elnéptelenedett, mert 1498-ban mint Pusztaerdőfalva van említve.[87]

Kisszalók.

A község kialakulását nem ismerjük. Első alkalommal aránylag későn, 1347-ben tűnik fel a falu neve.[88] Ha a birtok kialakulását nem ismerjük is, mégis a régebben keletkezett helységek közé kell sorolnunk. Arra mutat a falu török eredetű neve[89] és a község határában az 1251. évi határjáró levélben feltűnő Szalokpataka nevű határjel. A Szalók név késői feltűnése azzal magyarázható, hogy a községet nevezték Szent Mihály tiszteletére épült, már 1251-

---

[82] N. Múz. Berzeviczy lvt. Fejér: (CD. VIII. 5. 169.) és Schmauk (Suppl. 68. l.) hibásan Marczinfalua alakot közölnek.

[83] Fejér: CD. VIII. 5. 169. Schmauk: Suppl. 68. l. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[84] N. Múz. T. a. 1326. XI. 25. Berzeviczy lvt.

[85] V. Ö. Zentadriannartir, Adriannartir, Mártély csongrádmegyei helynév fejlődését. Csánki: Magyarország történelmi földrajza. I. 678. l.

[86] 1370: Petróczy reg. 34. (78.) 1427: N. Múz. T. a. 1427. VII. 7.

[87] O. L. Táblai o. P. adv. 104—77.

[88] Petróczy reg. 27. (54.)

[89] Magyar Nyelv, 1924. 169—175. ll.

ben említett templomáról is.[90] Tekintve a birtok török eredetű nevét és azt, hogy területe a tatárjárás előtt beletartozott a határőr vidékbe, lándzsásnemesek által alapított községnek kell tartanunk. A falu neve sokáig változatlan, 1439-ben azonban feltűnik a községet a Nagyszalóktól megkülönböztető Kisszalók neve, melyet az egész középkoron át megtart.[91]

Késmárk.

A Szepességnek településre legalkalmasabb része a folyók vidékei voltak, amelyek többé-kevésbé széles völgyeikkel vizen kivül szántóföldet és legelőt szolgáltattak a lakosság és állataik számára. Az ilyen vidéken való falualapitás az erdős vidéken történő megtelepüléssel szemben nagy előnyt jelentett, mert mig az erdős területen a lakosságnak magának kellett óriási munkával előteremteni az erdőből a szántónak és legelőnek alkalmas földet, addig a folyók vidékén megtelepedők mindezt sokkal kevesebb munkával elérhették. Még nagyobb előnyt jelentett a megtelepedés olyan vidéken, amely már ezelőtt is lakott volt, de valamilyen oknál fogva, — a határőrvonalnak kijebb helyezése vagy a tatárpusztitás következtében — ismét lakatlanná vált. A már előbb is lakott területen a szántóhoz és legelőhöz alkalmas talajt, ha nem is egész terjedelmében, készen, kijelölve és feltörve találták az új telepesek.

Késmárk kialakulását és gyors fejlődését nagyban elősegitette az a körülmény, hogy a szászok megtelepedése folyóvölgyben, nagyrészben már előbb is lakott területen történt. A városra az első adataink a tatárjárás utáni időkből valók.

IV. Béla 1251-ben a szászoknak Szent Erzsébet egyháza melletti falvát a turóci monostornak adta.[92] Minthogy az oklevélben leirt határjelek alapján ezzel az adománynyal az 1439-ben feltűnő Szenterzsébetet, amely a Dunajecbe ömlő Béla mellett terült el, nem lehet azonositani,[93] kiséreljük meg a határjelek alapján megállapitani a falu fekvését. A határjelek között, mint ma is ismeretesek, Leibic község, Leibic patak, Varbó község, Varbó patak, a Poprád folyó, Rikolf és Polán határa, továbbá Nagyőr szerepelnek.[94] A térképen követve a felsorolt határjeleket,

---

[90] Hazai oklvt. 19. l. Mon. Strig. II. 122., 275. l. Fejér: CD. VI. 1. 74. Hradszky: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. 103. l.

[91] N. Múz. Görgey lvt.

[92] »villam Saxonum apud ecclesiam Sancte Elisabeth«.

[93] N. Múz. Görgey lvt.

[94] Hazai oklvt. 19. l.

azonnal láthatjuk, hogy az eladományozott terület a mai Késmárk határában keresendő. Ha pedig a terület határjeleit összevetjük Késmárk 1269. évi kiváltságlevelében foglalt határjelekkel,[95] látjuk, hogy a szászok Szenterzsébet nevű falva nemcsak hogy Késmárk határában keresendő, hanem a határjelek egyezése folytán Késmárk területével és határával teljesen azonos. Az 1251. és 1269. évi határjelek feltűnő egyezése onnan származik, hogy, amint az 1269. évi oklevél maga is mondja, az 1269. évi határjeleket kimásolták a turóci monostor 1251. évi adományleveléből.[96]

Késmárk lakói már első feltűnése korában szászok. Hogy azonban a terület nem rég óta volt birtokukban, azt éppen határjelei mutatják, amelyek között egyetlen német nyelvi elnevezés sincs. A határjelek magyar volta amellett bizonyit, hogy a területet előbb a magyarság lakta, amelynek nyelvéből a határjelek származnak, a szászok pedig olyan rövid idővel azelőtt kerültek a terület birtokába, hogy az az idő nem volt elegendő arra, hogy a szászok által alkalmazott új elnevezések kiszoritsák a magyarságtól származó, teljesen kialakult és közismert határjelek neveit.

A magyarságnak Késmárk területén való korábbi lakosságát a határjelekben rejlő bizonyitékokon kivül igazolja a szepesi káptalan 1329. évi oklevele, amely egy hosszabb per végső itéletét tartalmazza. Az oklevél kelte, 1329 előtt nagy per folyt a szepesi olvasókanonok és a késmárki plébános között Késmárk dézsmájáért. A perben a prépost helyettese, mint biró, birótársaival, több szepesi plébánossal együtt, miután a szepesi olvasókanonok oklevelekkel megfelelőleg bizonyitotta, hogy az a terület, amelyet most a késmárkiak művelnek és ekéikkel szántanak, valamikor a királyi határőröké és halászoké volt, akik a mindenkori szepesi olvasókanonoknak fizették a dézsmát, úgy itél, hogy a terület dézsmája háromnegyed részben az olvasókanonokot és egynegyed részben a késmárki plébánost illeti.[97]

Késmárk tehát nem lakatlan és műveletlen területen, hanem előbb a királyi határőrök és halászok által lakott földön keletkezett.

A német lakosságú helység kialakulásának korára két

---

[95] Fejér: CD. IV. 3. 514. HO. VI. 157. l. A közlésekben levő Berben és Bierbrun alakok helyett helyesen mindenütt Verbeu olvasandó.

[96] »cuius terre mete, prout in privilegio prepositi de Thuruch continetur, hoc ordine distinguuntur«.

[97] Szepesi kpt. Prot. 1744. f. 713. Dl. 8795.

körülmény is rámutat. Amint az elmondottak alapján is megállapitható, az 1251-ben feltűnő szászokat Késmárk területén nem tarthatjuk régi lakosoknak. Uj település mellett bizonyit a helységnek ekkor még kialakulatlan neve. A magyar határjelek is arra mutatnak, hogy a szászok a falu feltűnése idejében még egészen új jövevények, akiknek letelepülése csak a korábban királyi határőrök és halászok által lakott terület gazdátlanná válása folytán következhetett be. Egy terület elnéptelenedése pedig főleg a határőrök áttelepitése, földjüknek elcserélése, vagy pedig a tatárjárás pusztitásai következtében állhatott be. Minthogy Késmárk feltűnése korában a poprádvidéki határvonal teljesen kialakultnak és lezártnak tekinthető, a határőri intézmény pedig a várszervezet kialakulása következtében már ekkor bomladozóban volt, a határőrök áttelepitéséről nemigen lehet szó. A késmárki királyi népek birtokának elcserélésére okleveles anyagunk sincs, igy a terület gazdátlanná válását az ottani királyi népeknek a tatárjáráskor történt elpusztulásával lehet legelfogadhatóbban megmagyarázni.

Ugy az előbbiek, mint a most elmondottak alapján a szász lakosságnak Késmárk területén történt letelepedését a tatárjárás utáni időre kell tennünk és el kell fogadnunk azt, hogy Késmárk lakói a tatárjárás utáni tömeges, a Görgeyek által vezetett telepitésekkel kapcsolatban kerültek mostani területükre.

A legkorábban feltűnő késmárki egyháznak, a Szent Erzsébet templomnak a neve nemcsak a város keletkezésének már eddig is megfelelőképpen megállapitott korához ad ujabb bizonyitékokat, hanem megfejti a város lakóinak eredetét is.

Szent Erzsébetet az egyház nem tisztel mást, csak a Türingiába szakadt, úgynevezett magyarországi Szent Erzsébetet. Hogy más Szent Erzsébet nem is lehetett a késmárki egyház védőszentje, bizonyitja Késmárk egyik oklevele. A város, amikor 1348-ban a Szent Erzsébet-egyházat a landeki Szent Sir-lovagoknak adja, IV. Béla királyra és Kálmán hercegre, mint Szent Erzsébet testvéreire hivatkozik.[98] Szent Erzsébet 1231-ben halt meg és halála után négy évre, 1235-ben már szentté avatták.[99] A szent tisztelete Magyarországon, minthogy innen még apró gyermek korában a távoli Türingiába került, nálunk tehát személyét és csodatételeit a királyi udvaron kivül nemigen ismerhették, csak későn terjedt el. IV. Béla egyik oklevele ugyan már 1244-ben engedélyt ad egy, a Szent

[98] Fejér: CD. IX. 1. 638. l.

[99] Pray: Vita Sanctae Elisabethae.

Erzsébet tiszteletére szentelendő templom építésére,[100] egy másik oklevele pedig a késmárki Szent Erzsébet-egyház feltűnésével majdnem egyidőben, 1252-ben említ Sellyén a turóci monostor birtokai között,[101] egy Szent Erzsébet tiszteletére emelt egyházat, azonban ezek az oklevelek hamisak.[102]

Szent Erzsébetnek ez a fokozott tisztelete, mely már halála után 20 évre a tiszteletére emelt templom építésében nyilvánul meg, Magyarországról, ahol sem a gyermekkorában idegenbe került szentet, sem csodatételeit nem ismerhették, nem származhatik. A szent tiszteletét, mely Magyarországon először német telepen, nagyszámú németek által lakott vidéken jelentkezik, csak olyanok hozhatták az országba, akik Szent Erzsébet türingiai hazájából valók voltak, továbbá őt jótéteményei és csodatételei révén ismerhették is.

Ezek alapján Késmárk lakosságát türingiai bevándorlóknak kell tartanunk, amely megállapitást Gréb Gyula nyelvészeti bizonyitékok alapján levont következtetései is igazolnak, mely szerint a Szepesség tatárjárás utáni német telepeseinek egyrésze Türingiával szomszédos területről vándorolt be.[103]

A Szent Erzsébet-tisztelet, mely 1235-ben történt szentté avatása után kezdődik, Késmárk keletkezési korának a megállapitásához ujabb bizonyitékot szolgáltat. Ezek szerint a szászok megtelepedésének korát, tekintetbe véve, hogy előbb határőrök és királyi halászok által lakott földön történt a megtelepedés és ez a terület csak a tatárjárás pusztitásai után válhatott gazdátlanná, a tatárjárás utáni időre kell tennünk. Minthogy Késmárknak első feltűnése idejében, 1251-ben már temploma volt, a templomépités pedig az akkori viszonyok között nem történhetett meg egyik évről a másikra, a szászok megtelepedését közvetlen a tatárjárás utáni évekre kell tennünk.

A szászok nagyobb számmal telepedhettek le a mai Késmárk területén, mert a megtelepedésüket gyorsan követő templomépitéshez szükséges anyagiakkal csak nagyobb számú lakosság rendelkezhetett. Nagyobb számuk tette lehetővé a város gyors fejlődését, amely főleg az 1269-ben nyert privilégium megszerzésében nyilvánul meg.

Késmárk neve jelentésének egyedüli helyes magyará-

---

[100] Fejér: CD. IV. 1. 338. Hazai oklvt. 11. l.

[101] HO. VI. 65. Fejér: CD. IV. 2. 135. l.

[102] Szentpétery: Krit. jegyzék. 238., 303. Karácsonyi: Hamis oklevelek jegyzéke. 53. l.

[103] Gréb Gyula: A szepesi németek nyelve és eredete. A Szepesség. Emlékkönyv. 55. l.

zatát, a német névből levezetett »sajtpiac« értelem helyességét igazolja az 1329-ben előforduló »forum caseorum« latin alak.[104]

A városnak nagy kiterjedésű, a Tátrába magasan felnyúló határa később megoszlott és a Tátra felé eső részen kialakult az 1438-ban feltűnő *Forwerk* (Tátraalja), amely a legujabb korig a város tulajdonát képezte.[105]

A késmárkkörnyéki szász helységek.

Az egy tömegben jelentkező szász városok egy másik nagyobb csoportja Késmárktól délkeletre fekszik. Ez a vidék a szászok betelepülése előtt sem volt ismeretlen, hanem, amint az adatok bizonyitják, már korábban is lakott volt. A terület, mint a Szepességnek annyi helysége, valószinűleg a tatárjárás után lett lakatlanná, amikor azt a király az újonnan bevándorolt szász telepeseknek adta. A környék korábbi lakói részben szlávok voltak, akiknek eredetét és odatelepedésük idejét nem ismerjük ugyan, annyi azonban megállapitható, hogy a szlávok itt is magyarok által lakott vidéken, a gyepűvonal megett tűnnek fel.

Izsákfalva. A legkorábban ismert szepesi helység, mely már 1209-ben feltűnik a Berzeviczy család ősanyjának adott birtok határjelei között.[106] A név, mint a szepesi magyar helységek tipikus képzési alakja, arra enged következtetni, hogy a község magyar telepités volt. Ezt a feltevést megerősiti az a körülmény is, hogy szász lakosság, amelynek a kezén később feltűnik a falu, ezen a területen ily korai időben nem mutatható ki. A korai szász telepités ellen és a lakosság kicserélődése mellett bizonyit az, hogy a falu neve a szászok kezén megváltozik és belőle *Eisdorf* lesz. Izsákfalva a szászok 1317. évi szabadságlevelében már a szász helységek között szerepel.[107]

Menárd. A helység eredete visszanyúlik a tatárjárás előtti időre, mert első feltűnésekor Késmárk, akkor még Szenterzsébetfalva, 1251. évi határjárásakor, mint kialakult szláv névvel biró községet emliti az oklevél. A községnek a neve *Werbew* alakban tűnik fel a hasonló nevű patak partján.[108] A név eredete szláv nyelvi elnevezés,[109] ami mellett tanúskodik, hogy a falu szláv telep volt, amelyre a németek csak később telepedtek rá. A község lakóinak

---

[104] Szepesi kpt. Prot. 1744. f. 713. Dl. 8795.

[105] N. Múz. Görgey lvt.

[106] Fejér: CD. III. 1. 76. l.

[107] U. ott. VIII. 2. 57. l.

[108] Hazai oklvt. 19. l.

[109] Melich: Szepesmegye helyneveihez. 8. l. Q. L. Irattár. V. 7/1903.

nemzetiségét feltűnési idejében nem ismerjük, arra feleletet legfeljebb Késmárknak Menárddal érintkező határjelei adhatnak, amelyek magyar és szláv elnevezések. A helység szláv neve és részben szláv határjelei annak szláv eredetét kétségtelenné teszik. A szászok itteni letelepedése valószinűleg csak a tatárjárás után történt meg. A friss letelepedés mellett bizonyit, hogy a falu határában 1251-ben még nincsenek német határjelek.

A szláv eredetű helységnév továbbra is megmarad és a község ezen a néven szerepel még Késmárk 1269. évi határlevelében is.[110] A község mai neve 1278-ban tűnik fel először a személynévi eredetű »villa Menardi« alakban.[111] A régi név azonban még tovább is szerepel és csak a XIV. században szoritja ki az új elnevezés.[112]

Duránd. A szász helységek plébánosainak 1268. évi székpénzegyezségében tűnik fel először.[113] Minthogy neve német keresztnévből van képezve és nincs adatunk arra, hogy korábban más néven fennállott volna, eredeti német telepitésnek tarthatjuk.

Ruszkin. A régi gyepűvonal alatt 1277-ben tűnik fel, mint a szászok kezén lévő falu.[114] Eredetileg nem lehet szász alapitású község, mert annak az egykor itt elhúzódó gyepűvonalon kivül ellene mondanak a határában található Viszoka patak szláv, szilfa és Szemenyehegy magyar nyelvi elnevezések. Neve, ha a közlések helyességében bizhatunk, a villa Rusquini alakból következtetve személynévi eredetű.[115]

Leibic. A községet első feltűnése alkalmával 1251-ben már villa-nak, falunak nevezi az oklevél.[116] Korai feltűnése arra enged következtetni, hogy a tatárjárás előtt kialakult községek közé tartozik. 1268-ban már a szász helységek között szerepel.[117] Nevének feltűnési alakja, a

---

[110] Fejér: CD. IV. 3. 514. (hibásan Berben). HO. VI. 157. l. (hibásan Bierbrun).

[111] Schmauk: Suppl. 223. l.

[112] 1294: Schmauk: Suppl. 18. l. 1306: Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. l. 19. Ekkor még verbói Rudolf szerepel, de a község neve már villa Meynhardi. Fejér: CD. VIII. 1. 206. l. (hibásan Uky Rudolfot közöl).

[113] Schmauk: Suppl. 223. l.

[114] Fejér: CD. V. 2. 414. l. Dl. 974.

[115] villa Rusquini, 1298: Fejér: CD. VI. 2. 167. l. Schmauk: (Suppl. 14. l.) és Fejér (V. 2. 414. l.) 1277. évi adata helytelen, mert az eredeti oklevélben villa Rusken és Ruskyn alakok szerepelnek. Dl. 974.

[116] Hazai oklvt. 19. l.

[117] Schmauk: Suppl. 223. l.

Lubicha, amelyen tovább is szerepel,[118] azt bizonyitja, hogy a község nem szász alapitás, hanem a helység magja szláv volt, amelyre később németek telepedtek rá. A rátelepedés kétségtelenül az alapitás után jóval, valószinűleg a tatárjárás után történt, amit bizonyit a helységnévnek megerősödött és sokáig fennálló szláv alakja.

Nagyőr.

A helység keletkezése a szepesi határőröknek a Poprád völgyében északra történő előnyomulásával függ össze. A határőrvonalnak Nagyőrig való kitolása még jóval a tatárjárás előtt megtörtént, amit bizonyit az Őr megetti vidéknek sűrűn benépesitett és állandó határjelekkel megjelölt volta. A gyepűk kitolásának pontos idejét meghatározni nem tudjuk, annyi bizonyos, hogy Nagylomnicnak 1209-ben eladományozott környéke ekkor már a gyepűvonal megett feküdt.

A község első feltűnése 1251-ben Késmárk határlevelében történik.[119] A helységnév kizárólagos magyar alakját majdnem az egész középkoron át megtartja[120] és a német *Nehrer* néven csak jókésőn, 1437-ben tűnik fel a falu.[121]

A helységet korábban, éppugy, mint a szomszédos Késmárk javarészét, határőrök lakták. Ezek azonban nem rendelkeztek azzal a személyes szabadsággal, amelyet a hernádmenti Gömör-őrök élveztek. Maga Károly király is, amikor 1306-ban a szepesi várhoz tartozó falut a Berzeviczy család egyik tagjának adja,[122] az itteni őröket conditionalis népeknek mondja.[123] Ezek szerint a poprádmenti őrök ellentétben a Gömör-őrökkel, akiknek a szepesi várhoz való tartozását nem lehet kimutatni, a várnépek egyik

---

[118] Lubicha, 1269: Fejér: CD. IV. 3. 514. HO. VI. 157. l. Libicza, 1294: Fejér: CD. VI. 1. 327. l.

[119] Eur. Hazai oklvt. 19. l.

[120] Eur, Ewr, Ewur, 1300: Szepesi kpt. Misc. Scep. 8. 4. 23., 1302: Fejér: CD. VIII. 1. 93. l. 1306: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1307: Fejér: CD. VIII. 5. 31. Schmauk: Suppl. 26. l. 1326: N. Múz. T. a. Berzeviczy lvt. 1327: N. Múz. Berzeviczy lvt. Fejér: CD. VIII. 5. 175. l. 1328: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1329: Fejér: CD. VIII. 5. 375. l. Dl. 2516. 1331: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1340: U. ott. 1374: Fejér: CD. IX. 4. 580. l. Kysewr, 1447: N. Múz. Berzeviczy lvt.

[121] Nerer, 1437: Szepesi kpt. Misc. Scep. 9. 13. 19. Az első, Nirer alakot tartalmazó oklevél hamis. Wenzel: AUO. IX. 563., X. 2. és 9. ll. HO. VI. 349., 354. Karácsonyi: Hamis oklevelek jegyzéke. 33. l. Az 1344. évi oklevél gyanús. Schmauk: Suppl. 99. 114. ll. Lásd Rókus alatt.

[122] Fejér: CD. VIII. 5. 31. Schmauk: Suppl. 25. l.

[123] »conditionales custodes viarum, sive speculatores, vulgariter eur dicti«. N. Múz. Berzeviczy lvt.

osztályát alkották. Megkötöttségük erősebb, servitiumuk súlyosabb volt, ami nem engedte őket felemelkedni a szepesi nemesség egyik osztályába sem. Alacsonyabb társadalmi helyzetük mellett bizonyit az is, hogy a föld, amelyen éltek, nem volt tulajdonuk és azt eladományozhatta és el is adományozta a király anélkül, hogy őket valamivel kárpótolta volna. Az őrök alacsonyabb társadalmi helyzete mellett bizonyit az a negativum is, hogy a földjük nem volt örök magántulajdonnak nevezhető birtok, s egyetlen adatunk sincs arra, hogy ott földeket eladtak volna. A terület a falu közönségét illette és csak mint közösség rendelkeztek azzal, amikor a falu területéből még 1307. előtt egy darabot a szepesi káptalannak ajándékoztak.[124] A faluból nem ismerünk egyetlen nemes családot, sem olyat, mely ott élt, sem pedig olyat, amely kiszakadt, máshova elszármazott volna.

Őr területének eladományozását a Szepességen már ekkorra gyökeresen megváltozott állapotok tették lehetővé. Az Őrtől északra, a Dunajecig terjedő, nagyrészben erdős terület ekkor már magántulajdonban, a Berzeviczy és a Görgey családok kezén volt. A két családnak ezeken a birtokain az irtás és telepités Nagyőr eladományozása előtt félszázaddal megkezdődött. A megváltozott viszonyok folytán a tényleges határtól messze lakó őrökre a várispánságnak már nem volt szüksége, részben mert a Lengyelországgal való barátságos viszony nem követelte meg a határok szigorú őrzését, részben pedig a Lengyelországgal határos terület tulajdonosai átvették és vagyonosabb voltuknál fogva mindenesetre jobban el tudták látni a határőrök katonai kötelezettségét. Ezek a birtokosok egész kis hadsereget állitottak ki, hisz maga az adománylevél emliti, hogy a szepesi vár visszavételekor Rikolf fia Kakas harcosai közül Károly király oldalán 32 esett el.

Az őrök területének magántulajdonba való jutásával a terület lakói, az őrök is magánföldesúri hatalom alá jutottak. A falu lakosságát az eladományozás korában szinmagyarnak kell tartanunk, mert eltekintve a Késmárk felé eső, 1251. és 1269. évi, nagy részben magyar határjelektől, még az eladományozás korabeli határjárása is tiszta magyar nyelvi elnevezéseket tartalmaz. A Szepesség lakói keveredésének nagyobb arányú megindulásakor és a szomszédos idegen telepekkel való kapcsolatok folytán a magyarság számaránya folyton csökkent, mig végül beleolvadt a szomszédos idegen népekbe.

---

[124] Fejér: CD. VIII. 5. 31. l.

Béla.

A községet első feltűnésekor, 1263-ban, mint németek kezén lévő falut említi az oklevél.[125] Eredete és megtelepedésének kora ismeretlen. Szláv neve, mely az első jelentkezésekor feltűnő német lakosaitól nem származhatik, azt bizonyítja, hogy a falu magva szláv telep volt. Erre utal a szomszédos Rókus határlevelében szereplő Tótpataka határjel is. 1263-ban Bélán a németek nem lehetnek még régi lakosok, mert a határjelek tisztán magyar elnevezésűek, melyeket csak a XIV. században váltanak fel német elnevezések. Ezek alapján a bélai németeket is tatárjárás utáni telepeseknek kell tartanunk, akik egy kisebb szláv falura rátelepedve, abból virágzó várost fejlesztettek. A falu eredete kétségtelenül a tatárjárás előtti időben keresendő, de nem oly korai években, mint azt a város történetirója, Weber állítja.[126]

Rókus.

A Poprád völgye a Nagyőr feletti gyepűnek a tatárjárás utáni kitolása következtében hamar benépesedett, azonban csak maga a szorosan vett völgy. A távolabbi vidék, amelyet adataink szerint sűrű erdő borított, jobbról-balról puszta és lakatlan volt. Béla és Nagyőr falvak már álltak, amikor a tőlük nyugatra fekvő vidék még lakatlan volt. Az olyan erdőnek, mely lakott vidék közelében feküdt, hamar akadt gazdája és betelepítése, különösen ha volt már rajta olyan föld is, amelyet azonnal művelés alá lehetett fogni, gyorsan megtörtént. A Béla község mellett fekvő terület is, amikor azt 1263-ban IV. Béla serviensének, Leonardusnak adományozta,[127] erdős részből és a hozzátartozó szántóból állott. A birtok határjárásakor feljegyzett határjelek azt bizonyítják, hogy a terület művelt részének a lakossága magyar volt.[128]

Noha kétségtelen, hogy a területen hamar kialakult a falu, az még sem jelentkezik jó darabig kialakult névvel. Leonardus még 1294-ben is csak a IV. Béla 1263. évi oklevelében foglalt területet cseréli el Rikolf fia Kakassal.[129]

---

[125] »Teutonici de Bela«. Fejér: CD. IV. 3. 128. VI. 1. 302. ll.

[126] Geschichte der Stadt Bela. 32. l.

[127] »silva cum particula terre vacue«. Fejér: CD. IV. 3. 128. VI. 302. ll.

[128] Totpataka, Sarpataka, Semercefa. 1282-ben már Toytpataka alak szerepel. HO. VI. 276. l. 1307-ben pedig Teytepotoka. Fejér: CD. VIII. 5. 31. Schmauk: Suppl. 25. l.

[129] Fejér: CD. VI. 1. 301. Bárdossy: Suppl. 375. l.

A terület neve azonban még ebben az évben feltűnik, amikor annak egy részét, most már Rókus falu felét Kakas mester és testvérei eladják késmárki Henc comesnek.[130] A falu a XIV. század elején teljesen gazdát cserél, amikor a Farkasfalvi család a birtokot teljesen összevásárolja.[131]

A falu neve csekély változatokkal az egész középkoron át megőrizte alakját. Minthogy a név nyelvi eredetét és jelentését nem ismerjük, az nem ad semmi támpontot a falu telepeseinek nemzetiségi meghatározásához. Annál több adatot szolgáltatnak azonban a község határleveleiben található határjelek. Figyelmen kivül hagyva a IV. László nevére hamisitott oklevél[132] határjeleit, a szepesi káptalan 1310. évi határlevele már tisztán német határjeleket tartalmaz és a régi határjelek közül csak a Sárpatakát ismeri, mint olyat, amelynek már német neve is van.[133] Amint a szepesi káptalan 1329. évi oklevele bizonyitja, ezeknek a határjeleknek részben magyar nevük is volt.[134] A község 1435. évi határjelei már tisztán német nyelvi elnevezések.[135] A korán fellépő és a magyar határjeleket teljesen kiszoritó német elnevezések kétségtelenül azt bizonyitják, hogy a falu megalapitói és későbbi lakói a magyarságra rátelepedett németek voltak.

Keresztfalva környéke.

A Késmárktól északra és Béla várostól keletre elterülő vidék még a XIII. század vége felé is lakatlan erdőség volt. A terület benépesitésére a Berzeviczy család ősei vállalkoztak, amikor a területre V. Istvántól adománylevelet szereztek. A vidék az adomány korában még jobbára ismeretlen volt, mert az év nélkül kelt adománylevél csak nagyjából nevezi meg az erdő határát, mely a Késmárk határában is szereplő Galeas hegytől a Podolin előtti lengyel gyepűig terült el.[136] A terület mai meghatározással,

---

[130] HO. VI. 403. l. N. Múz. Görgey lvt.

[131] 1295: HO. VII. 244. l. N. Múz. Görgey lvt. 1296: Századok, 1872. 681. l. N. Múz. Görgey lvt.

[132] Wenzel: AUO. IX. 563. X. 2., 9. l. HO. VI. 349., 354. ll.

[133] Schmauk: Suppl. 33. l. Az 1480. XI. 9-én kelt átirata szerint az oklevél 1315-ben kelt. N. Múz. T. a.

[134] Fejér: CD. VIII. 3. 393. l. Az 1344-ben kelt oklevél nagyon gyanús, mert felsorolt adataink szerint a Berzeviczy család a maga részét még a XIII. század végén eladta és a birtok a család osztálylevéleiben ettől kezdve többé nem szerepel. Schmauk: Suppl. 99. 114. ll.

[135] Schmauk: Suppl. 245. l. Dl. 12419. Szepesi kpt. Prot. 1522. f. 53.

[136] »a quodam monte Galeas usque portam in confinio iuxta fluvium Poprad«. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1291.

amint a rajta kialakult községek is igazolják, a Poprád jobb partján, Késmárktól a Bussóc—Szentgyörgy községeket összekötő vonalig terjedt.

Minthogy az erdő népesebb helységek szomszédságában terült el, benépesitése aránylag gyorsan haladt. A területen az első község *Keresztur* néven 1290-ben tűnik fel a Berzeviczy család osztálylevelében.[137] A ma is használatos *Keresztfalva* nevet csak a XV. században veszi fel.[138] A község lakóinak nemzetiségét nem ismerjük, magyar neve és az a körülmény, hogy nevének magyar alakját az egész középkoron át megtartotta, amellett bizonyitanak, hogy a község lakói és első telepesei magyarok voltak, akik talán az ugyancsak a Berzeviczy család kezén lévő szomszédos Nagyőr jobbággyá sülyedt magyar határőrei közül kerültek ki.

Hundertmark. A falu kialakulása csak 1290. után történhetett, mert a Berzeviczyek ez évi osztálylevelé[139] még nem emliti. Első feltűnése 1307-ben Nagyőr határlevelében történik *Százteleke* néven,[140] amely a határok összevetése alapján világosan a kialakulóban lévő falura utal. Mint kialakult falu, villa Hundertmark néven 1322-ben tűnik fel először.[141] Neve a középkorban apró eltéréseket mutat ugyan,[142] amelyek azonban mind közelállanak az eredeti és a magyar névnek megfelelő értelmű Hundertmarkhoz.

A falu, neve után következtetve német telepités, de arra utal a helység nevének jelentése is. A község középkori, kialakulása korabeli nagyságát nem ismerjük, azonban, amint neve mutatja, a telepités a szepesi viszonyokhoz aránylag nagyra, 100 telekre volt méretezve. Hogy ez a nagy méretezés megvalósult-e, arra a középkorból biztos adataink nincsenek. A telepitési terv megvalósulása mellett szól az, hogy a község feltűnése utáni időből, 1326-ból már ismeretes Szent András apostol tiszteletére emelt temploma,[143] amelynek keletkezése korábbi időre visszanyúlik, mert 1324-ből már plébánosát, Henriket is ismerjük.[144]

---

[137] Krystur. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[138] O. L. Táblai o. P. adv. 104—177.

[139] N. Múz. Berzeviczy lvt.

[140] Fejér: CD. VIII. 5. 31. Schmauk: Suppl. 25. I.

[141] N. Múz. Berzeviczy lvt.

[142] Hondertmark, 1401: N. Múz. Perényi lvt. Hundurmark, 1401: U. ott. Hondormark, 1401. N. Múz. Berzeviczy lvt. Hundertmark, 1463. és 1469: U. ott.

[143] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 17.

[144] N. Múz. T. a. 1326. XI. 25. Berzeviczy lvt.

Borkut. Nagyőr 1307. évi határlevelében tűnik fel Borkut magyar nevű hely a Száztelek nevű völgyben, a mai Hundertmark falun túl.[145] Teljesen különálló faluvá azonban nem tudott fejlődni, illetve nagyon közel feküdhetett Hundertmarkhoz, mert mint különálló birtok, megint csak a XV. század elején, 1401-ben tűnik fel Szentkereszttel és Hundertmarkkal kapcsolatban.[146] Magyar neve arra enged következtetni, hogy csekély számú magyar jobbágyság által megtelepitett falunak tartsuk. Fekvése a mai *Majorka* környékén keresendő, sőt a határok alapján nem lehetetlen, hogy magával Majorkával azonos.

Tiergart. Szentkereszt és Hundertmark falvakkal kapcsolatban 1401-ben tűnik fel, mint az emlitett községek eladományozásakor a király részére vadászhelyül fenntartott birtok.[147] Minthogy a középkorban többé nem szerepel, fekvését nem tudjuk meghatározni.

Toporc környéke.

A Szepesség a tatárjáráskor óriási vérveszteséget szenvedett, de ezt a vérveszteséget csakhamar kiheverte, sőt a külföldről behozott telepesek száma oly nagy volt, hogy a tatárjárás után másfél évtizeddel már rá kerül a sor a gyepűelvének a benépesitésére is, ahova a felesleges lakosságot levezették. A Podolin körüli gyepűelvét, mely már akkor királyi tulajdonban lévő erdő volt,[148] a Szepesség tatárjárás utáni megtelepitője, a Görgey család kapta adományba 1256-ban. Hogy ez a terület tényleg gyepűelve volt, bizonyitják az adománylevélben szereplő »inter indagines regni nostri et confinia Polonie« kifejezés, továbbá a határjelek között szereplő »porta regni« és »custodia« szavak. Az oklevél szavai a Szemenyehegy és a Tartal, a Tátra között lévőnek mondják a területet, ami ha szorosan vennénk, roppant kiterjedésű határt jelentene. Azonban, amint az oklevelek Szemenye névvel jelölik meg az egész lőcsei hegységet, úgy látszik, hogy a Tátrához számitották a Magurát is, mert az adományos területen alakult helységek határa, noha az adománylevél szerint a Tátra az egyik határ, csak a Magura aljáig terjed. Sokkal közelebbről és ma is ismert határjelekkel irja körül a területet a beiktatáskor megtartott határjárás, amely szerint az adományos terület Podolin környékén, a Poprád folyó két partján és a Nagylomnic patak mentén terült el.[149]

---

[145] Fejér: CD. VIII. 5. 31. Schmauk: Suppl. 25. l.

[146] N. Múz. Perényi és Berzeviczy lvt.

[147] N. Múz. Perényi lvt.

[148] »silvam nostram regalem«.

[149] Fejér: CD. IV. 2. 380. l. N. Múz. Görgey lvt.

Az eladományozott terület környékének a lakossága, amint a határjelek közül a Toporc és Lomnica patakok nevei bizonyitják, szlávok, valószinűleg lengyelek voltak. Ezen a területen érintkezett Magyarország leghamarabb és legközelebbről a lengyel határral. Mig a magyar terjeszkedésnek másutt csak természetes határok, igy a Szepesség északi részén a Dunajec vetettek gátat, addig itt a további előnyomulás elé a lengyeleknek a Poprád partjain elnyúló hosszanti terjeszkedése állitott akadályt. Ez a körülmény, a lengyel előnyomulással találkozó magyar terjeszkedés teszi lehetővé annak az elfogadását, hogy a környék lakossága lengyel volt.

Maga az eladományozott terület az oklevél szavai szerint királyi erdő volt, rajta a határjelként szereplő szomszédos Podolint kivéve, ekkor még egyetlen falu sincs említve, igy az adományos területen lakosságot elképzelni nem igen lehet. A területre azonban csakhamar gyüjtöttek lakosságot a Szepesség nagy telepitői, az adományos Görgeyek, kik éppen a külföldi népek behivása körül szerzett érdemeik jutalmául kapták adományba az erdőt. A telepités, ismerve a Görgeyek ebbeli nagy készségét, bizonyosan hamar megindult. Az erdő helyén keletkezett falvak azonban aránylag későn, csak a század vége felé jelentkeznek. A falvak mindenesetre megvoltak már korábban is, késői feltűnésüknek oka csupán az lehet, hogy a Görgeyek csak a XIII. század végén osztozkodtak meg birtokaikon.

Toporc. A Görgeyeknek adományozott és általuk kiirtott erdő helyén keletkezett falvak közül a feltűnési sorrendben nem az első ugyan, mégis tekintettel arra, hogy az adományos terület határjelei között ott szerepel a Podolin 1244. évi évi határjeleiben már feltűnő Topric patak[150] és az erdő helyén alapitott falvak közül a legrégibb időtől kezdve ezt az egyet lakta és lakja ma is a Görgey család, a legkorábban kialakult falunak kell tekintenünk. A község korai kialakulása mellett bizonyit az is, hogy feltűnése korában, 1297-ben már két falura osztva jelentkezik, mint *Ó-* és *Ujtoporc.*[151] A két falu, noha úgyszólván a középkor végéig, 1480-ig külön-külön fennáll[152] és a megkülönböztetés is megmaradt, még sem jelent azonban két egymástól különálló, nagyobb távolságban épült helységet, hanem, amint az 1297. évi határjelekből is megállapitható, a két köz-

---

[150] Fejér: CD. IV. 1. 353. l.

[151] U. ott. VI. 2. 117. l.

[152] Anjoukori okmt. II. 423. 1338: Fejér: CD. VIII. 4. 352. N. Múz. Görgey lvt. 1342., 1395., 1417., 1437., 1444: N. Múz. Görgey lvt. 1480: N. Múz. T. a. 1480. X. 6.

ség szorosan egymás mellett feküdt és ma is egyetlen községet alkot. Toporc fekvése ma is olyan, hogy a két külön helységet még most is meg lehet különböztetni, az egyik a Toporc pataktól jobbra, a másik pedig az országút mentén terül el. A két falunak ez az egymás mellett való fekvése okozza, hogy, noha a megkülönböztetés sűrűn előfordul, a helységet gyakran nevezik egyszerűen Toporcnak is.[153]

A nagy, erdős határral rendelkező faluban az irtás a faluhely megteremtése után még sokáig tart, 1322-ben is ismerünk toporci soltészt, Gotsalk fia Hilbrandot.[154] A falu kialakulásában részt vehettek szlávok is, a Görgeyek által hozott telepesek azonban mind németek voltak, emellett bizonyitanak a község 1437. évi határjárásában előforduló német határ- és személynevek.[155] A község temploma, mely Jakab apostol tiszteletére volt szentelve, 1303-ban keletkezett.[156]

Kislomnic. A község első feltűnése korában, 1294-ben már kialakult, jelzővel ellátott helység volt, amikor birtokosa, a Görgey család kápolnaépitésre engedélyt nyert.[157] A helynév jelzője 1329-ben magyar alakot vesz fel és azt megtartja az egész középkoron át.[158] A helység kialakulása első feltűnésénél sokkal korábbi időre teendő, mert már Podolin 1244. évi határjelei között szerepel a Lomnic patak[159] és az 1256. évi határjelek között a nagyobbik Lomnic patak. A XV. század végén a Görgey család magát Lomnicainak nevező ága birja, akik közül Mihály szerepel legtöbbet,[160] valószinűleg tőle kapta nevét a helységnek 1511-ben feltűnő *Miskalomnic* alakja.[161]

Nagylomnic. 1293-ban a Poprád mellett egy »villa nova Lompnicha« tűnik fel, mint kezdő határa annak a területnek, amelyen később Kalács alakult ki.[162] A határok alapján ez az *Ujlomnic* csak a mai *Hollólomniccal* lehet azonos. A helység neve egyideig nem szerepel és csak

---

[153] Fejér: CD. VIII. 5. 75. Schmauk: Suppl. 32. 1323: Fejér: CD. VIII. 5. 133. Schmauk: Suppl. 59. N. Múz. Görgey lvt. 1344., 1433., 1434: N. Múz. Görgey lvt.

[154] N. Múz. T. a. 1322. VI. 10.

[155] N. Múz. Görgey lvt.

[156] Anjoukori okmt. I. 50. l.

[157] parva Lompnicha: HO. VI. 408. l. N. Múz. Rhédey lvt.

[158] Kuslomnicha: Anjoukori okmt. II. 423. l. 1330: Szepesi kpt. Prot. 1618. f. 355. 1338: Fejér: CD. VIII. 4. 352. l. N. Múz. Görgey lvt. 1342: U. ott. stb.

[159] Fejér: CD. IV. 1. 353. l.

[160] N. Múz. T. a. 1480. X. 6. O. L. Táblai o. P. adv. 104—77.

[161] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 1. 27.

[162] Fejér: CD. VI. 1. 251. l.

1329-ben tűnik fel ismét magyar jelzővel ellátva, mint Nagylomnic.[163] Nevének ezt az alakját az egész középkoron át megtartja. A község késői feltűnése ellenére kialakulását jóval korábbra tehetjük.[164] Az 1256. évi adománylevélben már szerepel a nagyobbik Lomnicpatak, amelytől a helység is nevét vette, 1294-ben pedig már áll Kislomnic község, mely jelzője által meg van különböztetve a már akkor szintén kialakult Nagylomnictól. Nagylomnic, mint az oklevelekből megállapitható, a mai Hollólomniccal azonos helység. Mai nevét az újkor elején vette fel.

Szentgyörgy. A helység kialakulásának korát és körülményeit nem ismerjük. Csak jó későn, 1329-ben tűnik fel magyar néven a Görgey család birtokai között.[165] A helység az egész középkoron át csak magyar névvel szerepel.[166] A faluban a XIV. század közepén még mindig folyik az irtás, a Görgey család 1354-ben adja a terület egyrészét soltészságba.[167] A helység nevének magyar alakja a német és szláv nevű falvak között arra enged következtetni, hogy megtelepitésében magyarok is résztvettek.

Beles. Még egy, a toporci adományos területen kialakult rövid életű faluról kell megemlékeznünk, mely másfél évtizednyi szereplése után úgy eltűnik, hogy még fekvését sem tudjuk pontosan meghatározni. A Görgey birtokok között 1329-ben tűnik fel Kis- és Nagytoporccal együtt egy Beles nevű birtok, amelyről ekkor Villermus szepesi comes azt állitotta, hogy a lublói uradalomhoz tartozik.[168] Ugyancsak e néven szerepel utoljára 1342-ben a Görgeyek osztálylevelében is.[169] Egykori fekvése Lubló, Kis- és Nagytoporc környékén keresendő.

Meldur. Amikor 1297-ben feltűnik, a telepités még folyamatban van a faluban, mert a Görgeyek megszabják a faluban letelepedni akarók censusát.[170] A falu neve többféle változatot mutat[171] és csak az újkorban alakult ki a köz-

---

[163] Noglumnicha: Anjoukori okmt. II. 423. l.

[164] 1330: Szepesi kpt. Prot. 1618. f. 355. 1342. és 1417: N. Múz. Görgey lvt. 1429: N. Múz. Rhédey lvt.

[165] Anjoukori okmt. II. 423. l.

[166] 1330: Szepesi kpt. Prot. 1618. f. 355. 1342: N. Múz. Görgey lvt. 1354: Szepesi kpt. Misc. 9. 8. 10.

[167] Szepesi kpt. Misc. 9. 8. 10.

[168] Anjoukori okmt. IV. 471. l.

[169] N. Múz. Görgey lvt.

[170] Fejér: CD. VI. 2. 117. l.

[171] Mender, 1323: N. Múz. Görgey lvt. Meldur, 1338: U. ott. 1412: Schmauk: Suppl. 174. l. Melthewer: Szepesi kpt. Intr. Scep. 6. 6. 15. Meldorf: N. Múz. T. a. 1480. X. 6.

ség mai *Maldur* alakja. Ugy feltűnése korabeli, mint az 1480-ban szereplő határjelek német eredetre mutatnak.[172]

Krig. A Poprád balpartján lévő, a Görgeyek által birt területen leghamarabb kialakult község. Már 1296-ban feltűnik Kyrig alakban, határában a Béla patakkal,[173] ami arra enged következtetni, hogy területén szlávok is voltak, noha a falu németes, ismeretlen jelentésű neve német telepitésre mutat.

Schönwald. Amint a határjelek mutatják, a község még a toporci adományos területhez tartozott; 1310-ben tűnik fel Senewalth néven, mint Toporccal határos község.[174] A helység német neve német telepités mellett bizonyit, amit még kétségtelenebbé tesznek az 1433-ban és 1437-ben szereplő német jobbágy- és határnevek.[175] A falu sokat szerepel a Görgey birtokok között az egész középkoron át, elnéptelenedése csak az újkorban következhetett be. Az eltűnt község a Toporc feletti *Görgeymajorral* azonos.

Szentmargita. Richvalddal együtt tűnik fel 1323-ban magyar néven, melyet megtart egész eltűnéséig.[176] A helység nem lehetett valami nagy népességű és teljesen kialakult község, mert alig két évtizednyi szereplés után, 1338-ban már eltűnt.[177] Fekvése egy 1524. évi határjárás alapján Toporc felett, a mai Voltermajor környékén keresendő.[178] Megtelepitőit, tekintve a Görgey család többi birtokainak telepeseit, a magyar név ellenére is németeknek kell tartanunk.

Kalács.

III. András király a szepesi káptalannak 1293-ban egy nagyobb területet adományozott a Szepességen. Az adomány határai a mai Hollólomnictól a sárosi határig húzódtak. A káptalan beiktatását is elvégezte a szepesi comes, Bald ispán.[179] Az adomány a szepesi birtokjogok ismerete nélkül történt, mert a Poprád melletti rész már ekkor

---

[172] N. Múz. T. a. 1480. X. 6.

[173] N. Múz. T. a. 1296. IX. 26.

[174] Fejér: CD. VIII. 5. 75. l. Schmauk: Suppl. 92. l. N. Múz. Görgey lvt.

[175] N. Múz. Görgey lvt.

[176] Fejér: CD. VIII. 5. 133. Schmauk: Suppl. 92. l. N. Múz. Görgey lvt. Anjoukori okmt. II. 423. l. Szepesi kpt. Prot. 1618. f. 355. Fejér: CD. VIII. 4. 352. l. N. Múz. Görgey lvt. 1338.

[177] N. Múz. Görgey lvt.

[178] Szepesi kpt. Prot. 1522. f. 21.

[179] Fejér: CD. VI. 1. 251. l.

régen a Görgey család birtokában volt, a terület sárosi határ felől eső része pedig jódarabon belenyúlt Lubló határába. Bár az 1293. évi adomány magában foglalta a Görgey család birtokainak és Lubló területének tekintélyes részét is, az, hogy a beiktatás miért történt mégis ellentmondás nélkül, ismeretlen.

A káptalan az ellentmondás nélküli beiktatással sem jutott a terület békés birtokába, mert a határ miatt állandó súrlódása volt azokkal, akiknek érdekeit az adománylevélben foglalt határok sértették. A birtokos, hogy az adománynak érvényt szerezzen, 1312-ben az András király oklevelében foglaltak alapján újból megjáratta a terület határait. A határjárásnak, amint az oklevél zavaros közléséből megállapitható, a Görgey és a Berzeviczy családok, valamint a lublói várnagy ellentmondottak.[180] A káptalan az András oklevelében foglalt kiterjedt határoknak sem ekkor, sem később nem tudott érvényt szerezni, és a területen a káptalan birtokában csupán Kalács birtok tűnik fel 1390-ben.[181] A falu nevének változatai szláv telepitésre mutatnak.

Az 1293. évi adománylevélben foglalt határokhoz a káptalan továbbra is ragaszkodott és amikor a Nagylomnicai (Görgey) család tagjai 1431-ben Szentgyörgy, Kis- és Nagylomnica birtokokat felkérték új adományba, a káptalan tiltakozást jelentett be a felkérés ellen azon a címen, hogy a felkért birtokok a káptalan Kalács nevű birtokának határain belül vannak.[182] A szepesi káptalan követelései természetesen a Görgey család régebbi birtokjogával szemben nem tudtak érvényesülni és a káptalannak az adománylevélben foglalt nagy határ helyett be kellett érnie Kalács területével.

---

[180] Weber: Suppl. 3. l. (Tévesen Béla király oklevelére történik a hivatkozás.) N. Múz. Fol. Lat. 2278. v. X. f. 25.

[181] Kalach: Fejér: CD. X. 1. 633. l. 1391: Schmauk: Suppl. 138. l.

[182] »inter metas possessionis ipsorum Kollacz«. N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2278. v. X. f. 30.

Stragár.

A birtokot IV. László adományozta el. Az ő adománylevelére hivatkoznak Szombat fiai, amikor 1286-ban Ztragár nevű földjüket a hozzá tartozó Fekete erdővel együtt eladják Detre fia Arnoldnak, a Görgey családdal közös eredetű Sváby család ősének.[1] Tekintettel arra, hogy IV. László adománylevele nem maradt fenn, nehéz megállatani, hogy mely falvak alakultak ki ezen a nagy, 150 márkányi értékű területen. A meghatározást még nehezebbé teszi az. hogy a terület birtokáért 1344-ben folyó perben tartott határjárásakor a terület tulajdonosa, Tótfalusi Illés fia Arnold mindazokat a birtokokat IV. László adományához számitotta, melyek IV. Béla által 1256-ban,[2] 1260-ban[3] és Károly király által 1315-ben[4] a Görgey családnak adományozott területen kialakultak.

A terület határa 1344-ben a Poprádnál, Béla város felett kezdődött és a Béla folyó mentén haladt felfelé, majd pedig Landek és Bierbrunn között északnak tartott.[5] A Görgeyek adományleveleivel való egybevetés alapján megállapitható, hogy ez a rész nem tartozik a Görgeyek adományai közé. Tekintve, hogy a terület határai észak felé jó darabon felnyúlnak, IV. László adományához számithatnánk egy-két olyan Görgey birtokot is, mely a Béla folyó és a Poprád közé esik. Minthogy azonban a Stragár

---

[1] Fejér: CD. V. 3. 330. l. Ztragar területe nem tévesztendő össze a középkorban nem szereplő és a tőle nyugatra eső Zgyár területével. A Magura név középkori előfordulására nem találtam adatot.

[2] U. ott. IV. 2. 380. l. N. Múz. Görgey lvt.

[3] HO. VI. 103. l.

[4] N. Múz. Görgey lvt.

[5] Anjoukori okmt. IV. 471. l.

nevű földön még az 1286. évi eladás idejében sincs falu megnevezve, sem az új birtokosnak, Arnoldnak a telepitést illetőleg nem ismerjük semmiféle intézkedését, a XIII. század folyamán fellépő Görgey birtokok közül nem számithatunk ehhez a területhez egyet sem, mert a telepités későbbi, már lassúdó menete mellett nem igen hihető, hogy a területen a XIII. században falvak alakultak volna ki. Ezek alapján a területhez csak a XIV. század elején fellépő és az Arnold ága által kizárólag birt Tótfalva és Busson községeket számithatjuk, amelyeket később is kizárólag a Sváby család birt.

Tótfalva. Első alkalommal 1311-ben szerepel villa Slavonicalis alakban,[6] ami arra enged következtetni, hogy megtelepitői szlávok lehettek. A szlávok mellett azonban kellett lenni magyar lakosságnak is, mert különben érthetetlen volna a falunak 1337-ben feltűnő és az egész középkoron át szereplő kizárólagos magyar alakja.[7]

Busson neve először 1345-ben fordul elő *Bussundorf* alakban plébánosával kapcsolatban, ami, tekintettel templomára, a falu korábbi kialakulása mellett bizonyit.[8] A helység neve később állandóan Busson alakban fordul elő.[9] A község, feltűnési alakjat tekintve, német telepitésnek tartandó. Hogy Busson tényleg stragari területen alakult ki, egy 1367. évi oklevél bizonyitja, amely szerint a *stragari* máskép bussoni egyház, mely Szent István első vértanú tiszteletére volt szentelve, a szepesi olvasókanonoknak négy forint évi dézsmát fizetett.[10] Ez az adat további következtetésekre is módot nyújt. Késmárknál láttuk, hogy a területéhez, mint egykori határőr területhez, a szepesi olvasókanonoknak volt tizedjoga. Minthogy a szepesi olvasókanonok tizedjoga Bussonra is kiterjedt, valószinűleg Busson is beletartozott a szepesi határőr vidékbe, ami annál valószinűbb, mert a gyepűvonal, amint megállapitottuk, a Poprádmentén húzódott végig.

Schaierberg. A Sváby család kezén tűnik fel 1414-ben, a birtokok felsorolási sorrendjében, mint Tótfalva után következő község, Schewerberg alakban.[11] Mint határjel,

---

[6] Fejér: CD. VIII. 1. 416. l. Dl. 1785.

[7] N. Múz. Görgey lvt. 1338: Fejér: CD. VIII. 4. 352. 1378: U. ott. IX. 5. 298. l. 1386: N. Múz. T. a. 1386 III. 16. 1518: Dl. 24369. Iványi: A Máriássy család levéltára. 91. l.

[8] Bussundorf: Mon. Strig. III. 561. l.

[9] 1359: N. Múz. T. a. 1359. VIII. 3. 1406: N. Múz. T. a. 1406. XI. 17. 1414: Dl. 10178.

[10] N. Múz. Kéziratt ár. Fol. Lat. 1281. Tom. III. f. 115.

[11] N. Múz. Máriássy lvt. 116. l. 1501: Sayerberg. Iványi: A Máriássy család levéltára. 81. l.

már 1297-ben ismeretes Maldur szomszédságában a Schurberg nevű hegy,[12] amely után a helység nevét vette. Ez egyszersmind megadja a falu fekvését, mely Tótfalva határában a községtől északra keresendő. Tótfalva egy 1504. évi oklevélben már az akkor puszta Sajerberggel fordul elő.[13] Neve német telepités mellett bizonyit.

Richwald és környéke.

A Görgey család első, 1256. évi adományát 1260-ban egy másik követte, amely mint a kissé szűkszavú és többnyire ismeretlen határjeleket tartalmazó határjárásból megállapitható, magában foglalja az 1256. évi adományos terület határait is, mert az új adomány határa lehúzódik a Kislomnic alatti Szemenye-hegyig.[14] Az új adomány tulajdonképpen csak a Toporctól északnyugatra fekvő Jávorhegytől egyenes északi irányban elhúzódó lakatlan erdőt foglalta magában. A területen csak későn kezdődött meg az irtás. Ugy látszik a Görgey család nem kapott megfelelő számú embert a nagy erdős területre, sem pedig régebben betelepitett birtokaik nem termeltek ki annyi emberfelesleget, hogy azokat át lehetett volna telepiteni és megkezdeni az erdőirtást. A nagy területen csak a XIV. század elején keletkeznek az első falvak, amelyek nem is alakulhattak ki hamarabb, mert a Görgey családnak az összes birtokokat magában foglaló 1310. évi osztálylevelében még csak Görgő és a toporci adományos területen alakult falvak egy része szerepel.[15]

A területen az első falu *Richwald* 1323-ban jelentkezik.[16] Nevét kisebb módositásokkal megtartja az egész középkoron át. A helység megtelepitői és lakói, a német helynévből következtetve, németek voltak. Hivatalos neve a német névből alkotott *Kristályfalu* volt.

Hellivágása. Aránylag későn kialakult falu. 1338-ban tűnik fel először Helinguagasa néven.[17] A helység a középkor végére már elnéptelenedett és 1523-ban már mint puszta szerepel.[18] Neve német telepitésre mutat.

---

[12] Fejér: CD. VI. 2. 117. l.

[13] O. L. Táblai o. 4—2756.

[14] HO. VI. 103. l. N. Múz. Görgey lvt.

[15] Fejér: CD. VIII. 5. 75. Schmauk: Suppl. 32. l. N. Múz. Görgey lvt.

[16] Fejér: CD. VIII. 5. 133. Schmauk: Suppl. 59. l. N. Múz. Görgey lvt.

[17] N. Múz. Görgey lvt. Fejér: CD. VIII. 4. 352. (rosszul!)

[18] Iványi: A Máriássy család levéltára. 92. l.

Szentpéter. A rövid életű falvak közé tartozik, mindössze kétszer szerepel, 1323-ban[19] és 1330-ban.[20] Első alkalommal magyar, másodszor pedig latin néven tűnik fel. A két oklevél meghatározza egykori fekvését is, amely szerint a község Hellivágása északi részén, a mai Lipnikpatak mellett keresendő. A falut, tekintve a szomszédos Görgey birtokok lakosságát, szintén német telepitésnek kell tartanunk.

Lipnik.

A XIII. század végén már alig volt a Szepességen erdő, amelynek művelését meg ne kezdték volna. Az erdők irtását, amint láttuk, nagyrészt magánföldesurak vagy városok végezték. A király kezében a XIV. század elején már alig van erdő, azok mind magánföldesurak, vagy a városok birtokába kerültek, kivételt talán csak a korábban lengyel uralom alatt lévő helységek területe képez, amelyen a telepitést és az erdőirtást maga a szepesi várispánság végeztette.

A lublói uradalom területétől eltekintve, a XIV. században már csak egy királyi kézben lévő erdős területet ismerünk, a Lipnice nevű erdőt, a mai Lipnik területét, melyet mint lakatlan erdőséget 1315-ben adományozott el a király Görgey Gyula comesnek.[21] A telepités gyorsan haladt a lakatlan erdőségben, mert már az eladományozás után 15 évre feltűnik a területen az első falu Lupnik alakban.[22] A hasonló nevű patak partján hosszanti településben elhúzódó falu hamar két részre oszlott, mert már 1338-ban feltűnik *Ó-* vagy *Fel-* és *Ujlipnik* a Görgeyek osztálylevelében,[23] amikor az Ujlipniken lévő irtatlan erdőt osztatlanul hagyja a család. Az Ó- és Ujlipnik megkülönböztetés azonban nem tekinthető még teljesen kialakultnak és állandónak, mert 1342-ben már csak Lipnik és Ujlipnik birtokokat emlitenek az oklevelek.[24] Minthogy később csak egyetlen községet ismerünk, az Ujlipnik alak valószinűleg csak a község területét továbbirtó új telepesek helyét jelöli. Hivatalos neve a fordítás utján keletkezett *Nagyhársas* volt.

A falu eredete Drugeth Vilmos nádor 1338. évi ok-

---

[19] Fejér: CD. VIII. 5. 133. l. N. Múz. Görgey lvt.

[20] Szepesi kpt. Prot. 1618. f. 355.

[21] »silvam nostram habitatoribus destitutam«. N. Múz. Görgey lvt. 1327.

[22] Szepesi kpt. Prot. 1618. f. 355.

[23] N. Múz. Görgey lvt. Fejér: CD. VIII. 4. 352. l.

[24] N. Múz. Görgey lvt. Lupnuk, 1344: Anjoukori okmt. IV. 171. l.

levele szerint IV. Béla adományára[25] megy vissza, a határjelekből azonban kétségtelenül megállapitható, hogy Lipnik nevét tévesen keverték a tényleg IV. Béla adományából származó erdőkben keletkezett falvak névsorába, mert amint láttuk, a területet csak 1315-ben kapta a család. A falu neve szláv telepitésre mutat. A magyar jelző csak az akkorra már elmagyarosodott tulajdonosai révén keletkezhetett.

A Bierbrunn környéki Berzeviczy birtokok.

Lesnic. Az 1297-ben feltünő Lesnice erdőről, melyet akkor Helbrandt szász ispán Mech fia, Radislausnak adott,[26] közelebbi adatok hiányában nem állapitható meg, hogy a mai Lesnice község területével azonos-e, mert a község maga csak a középkor végén, 1518-ban tűnik fel *Nagy-* és *Kislesnice* alakban a Tótfalusi Sváby család kezén.[27] Feltűnésekor Kislesnice már puszta, Nagylesnicén azonban még soltészság van. Minthogy a Sváby család a Görgey családnak egyik ágát jelenti, ezt a két falut a Görgeyek valamelyik adománybirtokán, legnagyobb valószinűség szerint a lipniki erdők területén kialakult helységnek kell tartanunk. Hivatalos neve a forditás által keletkezett *Erdős* volt.

A Szepesbélától északnyugatra, a határmenti Béla folyóig és a Dunajec mentén a Lehnic-Vibornya vonalig terjedő részt a XIII. század vége felé a Berzeviczy család kezén találjuk. Minthogy a területre adománylevél nincsen, nem határozható meg pontosan, mikor és melyik király adománya folytán jutott a család birtokába. A vidék, amint az oklevelekből megállapitható, lakatlan, erdős terület volt a lengyel határig, melyet 1260-ban a Dunajec vonala alkotott.[28] Mindamellett a terület még gyepűelvének számitódott, mert az országba vezető kapuk, ha ugyan már ebben a korban nem jelentenek túlhaladott vonalat, jóval beljebb voltak. A poprádmenti kapuk még a század vége felé is mai toporc-szentgyörgyi vonalon állottak.

A nagy erdős és lakatlan terület jövedelmezőség szempontjából a királyi kincstár számára nem birt különösebb értékkel, azért is került egy tagban a család kezére, mégpedig adománylevél nélkül. Annak, hogy a területről adománylevél lett volna, nincsen semmi nyoma. A birtok adományjellegét azonban azok a hamis oklevelek

---

[25] Fejér: CD. VIII. 4. 352. l.

[26] HO. VII. 266. l. N. Múz. Görgey lvt. Dl. 24369.

[27] Iványi: A Máriássy család levéltára. 91. l.

[28] HO. VI. 103. l.

bizonyitják, melyek a területen alakult legkorábbi községeket is magukban foglalják. A családnak Farkasfalváról és Pokajról szóló adománylevelének felhasználásával két oklevelet is hamisitottak IV. László nevére, amelyeket szintén Gölnicbányáról kelteztek. Az egyik Landek, Rókus és Nirer adományozásáról szól.[29] Rókust pedig nem királyi adomány, hanem csere folytán szerezte meg a család.[30] Az adományok között szereplő Örnek csak a XV. században feltűnő Néhrer neve is azonnal gyanússá teszi az oklevelet, annál is inkább, mert Nagyőrt csak 1306—1307-ben kapta a család adományba.[31] A másik, ugyancsak Gölnicbányán keltezett, szintén IV. László nevére hamisitott oklevél pedig olyan, a Szemenye hegység körüli területről szól, amely sohasem volt a család birtokában.[32]

Az adományozásnak azonban legkésőbb IV. László korában kellett történni, mert már ekkor, 1289-ben feltűnik a területen kialakult első község, *Bierbrun,* mint annak a Ruda nevű erdőnek a kezdő határa, mely a falutól a Béla patakon át a havasok felé, a lengyel határig terjedt. Ezt a területet 1289-ben adta lomnici Rikolf soltészságba a Müllenbachra való Teodor és Lajos testvéreknek.[33] A soltészok azonban, amint az adatok bizonyitják, nem vették művelés alá az erdőt, mert a területnek éppen a Bierbrun feletti részén jelentkeznek legkésőbben a falvak és a két soltész egyikének nevét sem őrizte meg, — amint pedig ez igen gyakran történt, — az általuk alapitott falu neve.

A falu nevének változatai nagyon eltérők.[34] Német nevét az egész középkoron át megtartja. Neve után ítélve, német alapitású és lakosságú község. Hivatalos magyar neve a forditás által keletkezett *Sörkút* volt.

Landek. A Bierbrunnal szomszédos Landek a Berzeviczy család 1290. évi osztálylevelében tűnik fel először,

---

[29] Fejér: CD. IV. 2. 380. l. István kelet nélküli oklevele átirva: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1291. HO. VI. 349., 354. Wenzel: AUO. IX. 563., X. 2. 9. Karácsonyi: Hamis oklevelek jegyzéke. 32. (164—166.) l.

[30] L. a község alatt.

[31] L. ott.

[32] Fejér: CD. VI. 1. 45. l. Karácsonyi: Hamis oklevelek jegyzéke. 32. (167.) l.

[33] Wenzel: AUO. IX. 516. l. Dl. 1252. A Késmárk 1269. évi határlevelében szereplő Berben, Bierbrun (Fejér: CD. IV. 3. 514. HO. VI. 157. l.) hibás olvasás Verbeu helyett. V. ö.: Késmárk 1251. évi határlevelét. Hazai oklvt. 19. l.

[34] Birburn, 1289., Bybur, 1290., Byrbron, 1313/1314. N. Múz. Berzeviczy lvt. Berbarn, 1344: Anjoukori okmt. IV. 471. l. Byrewbron, 1455: N. Múz. Berzeviczy lvt. Bierbrum, 1469: Dl. 17110.

mint kialakult falu.[35] Neve csekély eltéréssel az egész középkoron át változatlan maradt.[36] Telepitői, épp úgy, mint a szomszédos Bierbruné, németek lehettek. A birtok tulajdonosa 1313-ban megváltozik, amikor azt a Berzeviczy család elcseréli a jeruzsálemi rend komlósi birtokával.[37]

A landeki keresztesek birtokában a XIV. század közepén még két, Landekkel szomszédos falu tűnik fel, anélkül, hogy a keresztesek birtokjogának alapját ismernénk. Igy mindkét helységet Landek területén keletkezett községnek kell tartanunk. Az egyik *Relyó,* amelyre csupán 1344-ből van egyetlen adatunk. A birtok neve feltűnésekor *Kehhello* alakban szerepel a környékkel nem igen ismerős egri káptalan oklevelében, azonban az oklevélben felsorolt határjelek alapján kétségtelen, hogy ez elirás következménye.[38] A másik községnek *Hanusfalvának* kialakulását sem ismerjük. A Landekkel határos, 1313-ban fellépő *Henus* birtokot[39] a határjelek alapján nem tarthatjuk azonosnak a landeki keresztesek birtokában 1344-ben feltűnő Hanusfalvával.[40] A község keletkezése, minthogy sem megtelepitésének korát, sem megtelepitőjét, aki után a község nevét vette, mint szereplő személyt nem ismerjük, korábbi időben keresendő. Mindkét birtokot, tekintve az anyaközségnek és a Hanusfalvának nevetadó soltész nevét, német telepitésnek tarthatjuk.

Ófalu. A szepesi krónikák és azoknak nyomán a szepesi történetirók messze visszaviszik a falu eredetét olyan korba, amikor a terület kétségtelen őserdő volt.[41] Keletkezése azonban jóval későbbi és kialakulása összefügg a többi maguravidéki Berzeviczy birtokok sorsával. A község kialakulása semmiesetre sem lehet régibb a XIV. század elejénél, mert a Berzeviczyek 1290. évi osztálylevelében még nem szerepel[42] és a többi birtokokkal együtt 1326-ban tűnik fel Owfalw, Oufalw alakban.[43] A helység-

---

[35] N. Múz. Berzeviczy lvt.

[36] Landok, 1291: HO. VI. 363. l.

[37] Mon. Strig. I. 676. III. 717. Fejér: CD. VIII. 1. 494. l. Dl. 1819. N. Múz. Berzeviczy lvt.

[38] Anjoukori okmt. IV. 471. l.

[39] Mon. Strig. I. 676. III. 719. l.

[40] Anjoukori okmt. IV. 471. l.

[41] Hain Gáspár lőcsei krónikája. 9. l.

[42] N. Múz. Berzeviczy lvt.

[43] N. Múz. T. a. 1326. XI. 5. Berzeviczy lvt.

név a középkorban többnyire magyar alakban szerepel,[44] nevének német alakja 1382-ben tűnik fel először.[45]

A falu kialakulására van egy közelebbi adatunk is. Fridrich ófalusi soltész 1330-ban eladja ottani soltészságát a lechnici karthauziaknak a Kakas comes oklevelében foglalt feltételek mellett.[46] Kakas mesternek pedig csak egyetlen, a Markalf fia, Fridrichet soltésszá tevő 1308. évi levelét ismerjük,[47] amelyben foglalt feltételeknek megfelelőleg a soltész megalapitotta Fridmanvágását. Fridrich 1330-ban azonban már ófalusi soltész, ami amellett bizonyit, hogy a Kakastól nyert soltészság vagy kiterjedt erre a területre is, vagy pedig a sikeres falualapitás után megbizatást kapott a további soltészságra, amelynek során megalapitotta Ófalut is. Akár szólott az 1308. évi oklevél Ófalu megtelepitésére is, akár nem, az bizonyos, hogy itt is az 1308-ik évi oklevél szabályai voltak az irányadók.

Ófalunak Fridman által történt megalapitásának, ha nem volnának rá komoly bizonyitékaink, ellent mondana az Ófalu, Villa Antiqua, Altendorf név. A helynév eredete ismeretlen és amikor a többi községekkel együtt feltűnik, nem állapitható meg, hogy melyik faluval szemben tartották korábban kialakultnak, régibbnek. Tekintettel a falut alapitó soltész nemzetiségére és a falunak a magyar mellett előforduló német nevére, német telepitésnek kell tartanunk.

Kacvinkel. Körülbelül egy időben jelentkezik a Berzeviczyek területén alakult többi községekkel. Első feltűnése 1320-ban történik.[48] A helység neve német alapitásra mutat. Nevének Kacvinkel alakját megtartja a XV. század második feléig, amikor, főleg családnévben többször előfordul *Kacinka* alakban is.[49] Hivatalos neve az egyházának védőszentje után vett *Szentmindszent* volt.

Frankvágása. 1314-ben tűnik fel először. Keletkezése nem is igen nyúlhat mélyebbre, mert ekkor még terü-

---

[44] Owfalu, 1328., Ofolw, 1329., Vofalow, 1329: N. Múz. Berzeviczy lvt. Oofalu, 1335: Fejér: CD. VIII. 4. 202. Ofalu, 1341: U. ott. VIII. 4. 509. 1342: IX. 1. 55., 73. ll. 1347: N. Múz. Berzeviczy lvt.

[45] Altendorf, 1382: Dl. 31110. 1392: Fejér: CD. 2. 89. l.

[46] Fejér: CD. VIII. 3. 477. VIII. 5. 198. l. (tévesen Chidericus alakban).

[47] Fejér: CD. VIII. 1. 259. l. Dl. 1723.

[48] Fejér: CD. VIII. 2. 289. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1344.

[49] 1474: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 1. 20. 1475: U. ott. Misc. Scep. 8. 1. 12. 1500: U. ott. Misc. 9. 2. 16.

letén él a falut alapitó Frank mester.[50] Ez a Frank mester minden valószinűség szerint a Berzeviczy család leányági leszármazottjával, Farkasfalvi Frankkal azonos,[51] akinek a kezén találjuk a birtokot 1340-ben is.[52] A helység magyar neve mindenesetre tulajdonosaitól és nem lakóitól ered. A község csak az ujabb korban vált szét Kis- és Nagyfrankvágására. Megtelepitői, mint a többi környékbeli birtokoké, valószinűleg németek voltak.

Mályásfalva. Ófaluval körülbelül egy időben keletkezett helység. Vele együtt tűnik fel 1326-ban *Mályásvágása* néven,[53] amelyet megtart a XV. század elejéig, amikor felveszi a *Mályásfalva* nevet.[54] Magyar nevét megtartja az egész középkoron át. Alapitóját nem ismerjük, azonban minden valószinűség szerint az alapitó soltész nevét vette fel a község, mert a falu tulajdonosai, a Berzeviczy család tagjai közül ebben a korban senki sem viseli a Mátyás nevet.

Lehnic. A falu, mely szintén a Berzeviczy család területén alakul ki, 1319-ben tűnik fel először, amikor azt Kakas mester a menedékkövi barátoknak adja oly célból, hogy ott kolostort alapitsanak.[55] A falu magvával, melynek eredete a XIV. szazad elejére megy vissza, nem lehet azonos az 1419-ben feltünő »villa nova Lechnic«, hanem a falu délfelé terjeszkedő új része, amelynek ekkor emlittetik Szent Jodok tiszteletére emelt egyháza is.[56] Neve szláv telepitésre mutat.

Ujvágás. Ófalu és Lechnic körül tűnik fel a lechnici karthauziak birtokában 1344-ben az Ófalu melletti *Monostorhellyel* együtt.[57] Ma már mindkettő az eltűnt szepesi helységek közé tartozik.

Nedec. A község kialakulása szintén a XIV. század elejére esik. A falu még ismeretlen, amikor 1314-ben fel-

---

[50] »circa sectionem et villam magistri Frank«. N. Múz. Berzeviczy lvt. Frankuagasa, 1320: Fejér: CD. VIII. 2. 289. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1344. 1340: N. Múz. A Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára. 1407: N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2199. f. 89. 1411—1412: N. Múz. Görgey lvt. Dl. 9872. 1424: Görgey lvt.

[51] Wertner: Az első Dunajecziek. Turul, 1911. 139. l.

[52] N. Múz. Görgey lvt.

[53] Mathyasuagasa. N. Múz. T. a. 1326. XI. 25. Berzeviczy lvt.

[54] 1328., 1329., 1340., 1347: N. Múz. Berzeviczy lvt. Matevagasa(!) 1383: Fejér: CD. X. 1. 119. l. Matheyfalua. 1402: N. Múz. Berzeviczy lvt.

[55] Fejér: CD. VIII. 2. 227. l.

[56] U. ott. X. 6. 228. l.

[57] Aujoukori okmt. IV. 471. l.

tűnik a Frankvágásán keresztül folyó Nedecpataka.[58] A falu *Nisic* néven 1320-ban tűnik fel a hasonló nevű patak partján.[59] A név szláv telepitésre mutat. Egyházát, mely Szent Bertalan tiszteletére épült, 1326-ban emlitik először az oklevelek.[60]

Dunajecvár. Amikor a Szepesség felső, a gyepűn túl lévő része, az úgynevezett gyepűelve is kezdett benépesedni, a mögötte elterülő gyepűk és az ott tanyázó határőrök elvesztették jelentőségüket. A benépesüléssel a határvédelem kérdése is új alapokra helyeződött, mert a király a határvédelmet illetőleg nem volt már a Szepesség egyedüli lakosaira, a magyar határőrökre utalva. A határvédelemből és a katonáskodásból a szepesi nemesek és a németek által lakott városok is kivették a részüket. A szepesi várispánság teljes kialakulása után a várvédelem jut előtérbe. A Szepességnek a XIII. század folyamán a Dunajec folyóig történt terjeszkedésével kapcsolatban a határon új védelemről kellett gondoskodni. A természetadta határ, mely részben a Dunajec mentén húzódott végig, várépitést ajánlott. Igy keletkezett a Berzeviczy család birtokainak határán belül Dunajecvár, amelyet egy 1347. évi adat szerint Drugeth Villermus szepesi ispán, a későbbi nádor épittetett.[61] A vár 1325-ben tűnik fel először, amikor a Berzeviczy család egyes tagjai »de Dunawich« irják magukat.[62] A Berzeviczy család a birtokai közé ékelt várat 1347-ben újból megszerezte a királytól.[63]

Fridmanvágása. A Berzeviczy család kezén lévő birtokok között aránylag korán feltűnik Fridmanvágása. Arra, hogy a megye központjától annyira távol, a lengyel határszélen fekvő község hamarabb feltűnik, mint sok közelebbi birtok, az a körülmény adja meg a magyarázatot, hogy a Magura vidéke egyetlen nagy erdőség volt, amelynek irtása nagy türelmet és kitartást követelt az új telepesektől. Amikor az erdő szélén már megalakult Bierbrunn és Landek, a telepesek lefoglalták azt a helyet, amely lakott vidékhez közel esvén, könnyebb megélhetést nyújthatott. A terület azonban, amely a községek felett volt, keskeny folyóvölgyeivel és ennek következtében csekély

---

[58] Nydycipotoka. N. Múz. Berzeviczy család kakaslomnici ágának lvt. 1349.

[59] Fejér: CD. VIII. 2. 289. N. Múz. Berzeviczy lvt. Nysich. 1334: N. Múz. T. a. 1326. XI. 25. Nydich, 1328: N. Múz. Berzeviczy lvt. Nezychfalu, 1402: U. ott.

[60] Mon. Strig. III. 86. Fejér: CD. VIII. 3. 190. l.

[61] N. Múz. Berzeviczy lvt.

[62] Fejér: CD. VIII. 2. 623. l.

[63] N. Múz. Berzeviczy lvt. 1347.

termőföldjével abban a korban, amikor a falusi ember még jobbára a saját maga által termelt élelmiszerekből élt, nem volt alkalmas a megtelepedésre. Az erdő nagy kiterjedését és a művelhető föld csekélységét a falvak jellegzetes hosszanti elhelyezkedése is mutatja. A szepesi káptalan 1320. évi oklevele szépen bizonyitja ezt a hosszanti irtást, amely a folyó partokon harminc telek hosszúságban volt megszabva.[64] Volt azonban a Berzeviczy család területének egy másik része, mely mindazokkal a feltételekkel rendelkezett, amelyek egy falu megalapitására szükségesek voltak, ahol a folyóvölgy szélesebb volt és már nem kellett a termőföldet irtás útján előállitani az erdőből.

A község keletkezését 1308-tól kell számitanunk, amikor Kakas mester az oklevélben felsorolt határok között fekvő területet a Hunfalvára való Markalf fia Fridrichnek adta soltészságba.[65] A gyors irtást mutatja, hogy a területen már 1320-ban feltűnik a falu, a soltész után elnevezett *Fridmanvágása,* kialakult magyar névvel.[66] A falu területe a Béla mindkét partján, részben későbbi lengyel területen feküdt. A magyar határ tehát régebben a Béla folyó partján is túlment, de onnan, mint ahogy Podolinnál a magyarság megakadályozta a lengyel terjeszkedést, a mindenesetre erősebb lengyel gyarmatositás visszaszoritotta a Béla jobbpartjára a magyar nemesek által birt terület határait. A telepitő és a falu nevének egyezésén kivül az azonosságot bizonyitja az is, hogy a terület Kakas mester tulajdonában tűnik fel és kezén is van haláláig. A község alapitója a saját és atyjának német neve után itélve német eredetű volt. A helység magyar neve,[67] mely úgyszólván az egész középkoron át fennmaradt, tekintve, hogy a magyarok nem igen vállalkoztak soltészságra, nem jelentheti azt, hogy lakói valaha is magyarok lettek volna. A magyar név valószinűleg eredetileg német, de ekkorra már elmagyarosodott tulajdonosai révén keletkezett. Hivatalos neve *Frigyesvágása* volt.

Krompach. A Fridmanvágásától délre fekvő vidék aránylag későn népesedett be, az itteni községek csak a XV. század elején alakulhattak ki, noha az irtás állandóan folyik, azonban nem azzal a gyorsasággal, mint a XIV. század elején.

---

[64] Fejér: CD. VIII. 2. 289. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1334.

[65] Dl. 1723. Fejér: CD. VIII. 1. 259. l. (tévesen Chidericus).

[66] Fejér: CD. VIII. 2. 289. VIII. 5. 113. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1334.

[67] Fredmanuagasa, 1326., 1328., 1347. N. Múz. Berzeviczy lvt. Fridhman, 1327: Fejér: VIII. 5. 175. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. Fridman, 1347, 1402: N. Múz. Berzeviczy lvt.

A Béla folyó melletti községek is majdnem egyszerre jelentkeznek, ami azt bizonyitja, hogy ekkor már ismét nagyobb erővel újra kezdődött a múlt század második felében aláhanyatló irtás. A községek korábbi kialakulása ellen szól az, hogy a Berzeviczy család korábbi osztályleveleiben nem szerepelnek. Krompach 1439-ben tűnik fel először.[68] A falunak *Bélakorompával* való azonosságát mutatja, hogy mindig a szomszédos községekkel együtt, mint Berzeviczy birtok szerepel. A helység neve német telepitésre mutat.

Szenterzsébet. Az eltűnt szepesi községek közé tartozik. Pontos fekvését ma már nem határozhatjuk meg, minthogy azonban Krompach és Laps helységekkel együtt tűnik fel 1439-ben,[69] környékükön keresendő. Nevének magyar alakját az egész középkoron át megtartotta.[70] A helység neve valószinűleg temploma védőszentjétől ered.

Ujbéla. Krompachhal és Szenterzsébettel együtt szerepel 1455-ben.[71] Neve után itélve telepesei már kialakulása korában szlávok lehettek.

Durstin. A falu neve 1429-ben tűnik fel plébánosa nevében,[72] ami korábbi kialakulása mellett bizonyit. A község neve, mely Dornsteyn, Durstein változatokban szerepel,[73] német településre mutat. Hivatalos magyar neve, a *Dercsény,* Csánki szerint már a középkorban is ismeretes volt.[74]

Laps. A helység Katzvinkel határjárásában, 1340-ben tűnik fel először.[75] Alsó- és Felsőlapsra történt kettéválása még a középkorban bekövetkezett, mert 1463-ban a Berzeviczy család birtokai között már szerepel *Felsőlaps.*[76] Hivatalos magyar neve *Alsó-* és *Felsőlápos* volt.

---

[68] N. Múz. Görgey lvt.

[69] U. ott.

[70] Zenthelsebeth, 1439: N. Múz. Görgey lvt. 1455., 1463: U. ott. Berzeviczy lvt. 1471: N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2199. f. 118.

[71] N. Múz. Berzeviczy lvt. 1498: O. L. adv. 104—77.

[72] Iványi: A Máriássy család levéltára. 128. l.

[73] 1463: N. Múz. Berzeviczy lvt. 1471: U. ott. Kézirattár. Fol. Lat. 2299. f. 118.

[74] Magyarország történeti földrajza. I. 201. l.

[75] N. Múz. a Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára.

[76] Felzelaps: N. Múz. Berzeviczy lvt.

A LENGYEL VÁROSOK.

A városok keletkezése lényegesen elüt a többi szepesi helység kialakulásától, mert a Podolintól keletre, a Poprád mentén és tőle északra, a mai lengyel határig elterülő vidék a feltűnésekor nem állott magyar uralom alatt, hanem Boleszló krakkói és szandomiri herceg és neje Kunigunda, IV. Béla magyar király leánya kezén volt. A telepités lengyel uralom alatt indult meg és folytatódott mindaddig, mig a vidék a XIV. század elején véglegesen Magyarország birtokába nem került.

Hogy a vidék eredetileg Magyarországhoz tartozott volna és mint többen állitják, Kunigunda hozományaként került volna lengyel uralom alá, nem bizonyitható. Ez a terület Kunigunda férjhezmenetele előtt ismeretlen volt és csak az ő, illetve férje kezén tűnik fel. A magyar uralom szálai csak a lengyel városok vidékéig vezetnek és a régi gyepűvonalnak megmaradt emlékei is csak a lengyel városokig mutathatók ki.

A terület poprádmenti részének benépesitése még a lengyel uralom alatt megtörtént. A vidék feltűnésekor jelentkező határnevek kizárólag szlávok. A lengyel városok vidékének kialakulása legvalószinűbben úgy folyt le, hogy a Szepesség benépesitése két oldalról kezdődött meg, északról a lengyelek és délen a magyarok által. A magyar kolonizáció gyorsabban és nagyobb méretekben haladt észak felé és a XIII. században már birtokba vette az egész Szepesség területét, kivéve a Poprádmentének Podolinig terjedő, a lengyelek által benépesitett részét. Ez a vidék azután, mint a lengyel uralom által előre tolt keskeny sáv, a magyarok telepei által körülvéve a terület birtokosának, Kunigunda hercegnőnek a halála után minden politikai válság nélkül a magyar uralom alá került.

A terület benépesitését, amint a sűrű szláv határjelek bizonyitják, lengyelek kezdték meg, amikor azonban úgy

magyar, mint lengyel területen nagyobb számmal feltűnnek a német telepesek, átveszik a telepitést és magdeburgi joggal tovább folytatják.[1]

Podolin.

A lengyel uralom alatt lévő helységek közül sajátságos módon elsőül a magyar területhez legközelebb eső Podolin tűnik fel 1244-ben. Ez az időpont azonban nem jelenti a város akkori kialakulását, mert eredete éppen az oklevél adatai alapján régebbi időben keresendő. Boleszló herceg 1244-ben régi szolgájának, Henriknek adja az ottani, a sűrű erdőséggel szomszédos, már régebben megalapitott, de ekkor pusztán lévő sóltészságot.[2]

A város területe már a tatárjárás után erősen érintkezik a magyar határőrvidékkel és a Görgeyeknek 1256-ban adott erdő határával, amely három oldalról körülvette Podolin területét.[3] A Podolinnal szomszédos területnek eladományozása megakadályozta Podolinnak a Poprád mentén dél felé tartó további terjeszkedését, úgyhogy ezentúl a város csak az erdőségek felé tudott terjeszkedni. Podolin egyébként a szepesi városok módjára gyors fejlődést mutat. Mig az oklevelek 1288-ban is csak villa-nak, falunak nevezik,[4] 1292-ben már német, magdeburgi joggal élő és árúmegállitó joggal felruházott városként tűnik fel.[5] A lengyel uralom alatt a várost a vidék fejének tekintették, mert a szomszédos lengyel helységek, Lubló és Gnézda tartoztak Podolint árkai megerősitésében segiteni és a város joghatósága alól csak 1364-ben szabadult fel Lubló.[6] Gyors emelkedését kétségtelenül határszéli helyzetének és kereskedői forgalmának köszönhette. Egyházilag 1298-ban még Krakkóhoz,[7] 1299-ben azonban már a szepesi prépostsághoz tartozik.[8] Templomát, mely Szűz Mária tiszteletére volt szentelve és amint egyházi hovatartozásának előbb emlitett adatai bizonyitják, kétségtelen korai keletkezésű. 1326-ban emlitik először az oklevelek.[9]

A Podolin területén keletkezett községek kialakulását

---

[1] 1288: Fejér: CD. V. 3. 425. HO. VI. 336. 1392: HO. VI. 392. Fejér: CD. VIII. 2. 398. 1352: U. ott. IX. 2. 151. l. 1359: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 36. Fejér: CD. X. 3. 52. l.

[2] Fejér: CD. IV. 1. 353. l. Dl. 265.

[3] Fejér: CD. IV. 2. 380. l. N. Múz. Görgey lvt.

[4] Fejér: CD. V. 3. 425. HO. VI. 336. l.

[5] HO. VI. 392. Fejér: CD. VI. 1. 230. l.

[6] Schmauk: Suppl. 107. l.

[7] Fejér: CD. VI. 2. 172. l.

[8] Fejér: CD. VI. 2. 209. l.

[9] Fejér: CD. VIII. 5. 173. l.

nem kisérhetjük figyelemmel, mert mint királyi, vagy kevés magántulajdonos kezén megforduló terület, ritkán szerepel okleveles anyagunkban, az elzálogositást követő időből pedig alig említik az oklevelek.

Kromló. Ez az eltűnt szepesi helység, tekintettel arra, hogy első alkalommal 1244-ben a lengyel uralom alatt lévő podolini soltészság határlevelében tűnik fel, szintén lengyel területen kialakult községnek tekinthető. Első feltűnése alkalmával a szűkszavú határjelek nem mondják meg, hogy a határjelként szereplő Kromnow falu-e, vagy birtok, csupán annyit említenek, hogy a völgyben fekszik.[10] További sorsáról nem sokat tudunk és hosszú szünet után 1392-ben tűnik fel, mint birtok, Kromlow néven.[11] Ettől kezdve a birtok a Bethlenfalvi család kezén szerepel az egész középkorban, melynek végén már prédiummá süllyed.[12] Fekvése az 1244. évi adat szerint Podolin környékén keresendő, azonban még közelebbi fekvését megadja a Kislomnic és Kolacskó közötti, ma is ismeretes Kromlópatak.

Rauschenbach. A község kialakulása szépen nyomon kisérhető. IV. Béla király leánya, Kunigunda, Henrik podolini soltésznak 1288-ban egy Podolin és Gnézda feletti, poprádmenti erdőséget ad irtásra a határok leirása mellett. A határjelek között már szerepel a Ruschenbach, Rauschenbach patak is.[13] A patak elnevezése különben már régebbi keletű, mert már 1286-ban is szerepel.[14] A kiirtott területen, amelyen az irtás német, magdeburgi jog szerint folyt, 1303-ban tűnik fel először a falu, amikor Henrik soltész az ottani, soltészság fejében kapott örökbirtokát nővérének és férjének, Henningnek adja s a területen soltészi jogokkal ruházza fel őket.[15] Az irtás Henning kezén is tovább folyik és 1329-ben feltűnik a területen kialakult mindkét falu *Ó-* és *Ujrauschenbach.*[16] A két község különállása sokáig megvolt és még 1408-ban is szerepel mindkét község,[17] egyidőre azonban úgylátszik elnéptelenedett a két birtok, mert 1503-ban csak egy jelzőtlen, a Thurzó család birtokában feltűnő Rauschenbachról szól-

---

[10] Fejér: CD. IV. 1. 153. l. Dl. 265.

[11] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 6. 28. Fejér: CD. X. 2. 67. l.

[12] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 20. Dl. 21197, 21177—21179.

[13] Fejér: CD. V. 3. 425. HO. VI. 336. l.

[14] Fejér: CD. V. 3. 334. l.

[15] Schmauk: Suppl. 23. Fejér: CD. VIII. 1. 153. l. Dl. 265.

[16] »antiqua és nova Rusunbach:« Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 14.

[17] Dl. 9431—9433. Fejér: CD. X. 8. 480. l. N. Múz. T. a. 1408. IX. 3.

nak az oklevelek.[18] A helység, neve után ítélve német telepítés volt. Nevét csekély változatokkal az egész középkoron át megtartotta. Hivatalos magyar nevük az *Alsó-* és *Felsőzúgó* volt.

Forbász.

Kialakulásának menetét nem ismerjük. 1311-ben tűnik fel először *Fyrbaz* alakban, amikor idegen telepes hospes lakói említtetnek dézsmájukkal kapcsolatban.[19] Még egy adatunk említi 1408-ban, mint Lublóvár tartozékát.[20] A község neve valószínűleg szláv eredetű. Hivatalos magyar neve *Poprádfalu* volt.

Gnézda.

A város kialakulását nem ismerjük, már mint kialakult helység tűnik fel 1286-ban *Knisen* alakban.[21] Neve a középkorban többféle változatot mutat,[22] mely még az újabb korban is, tekintettel a nemzeti nyelvek különféle elnevezéseire, sokáig fennáll. A helység fejlődése aránylag lassú és csak 1412-ben szerez városi kiváltságot.[23]

Lubló.

Amikor Lubló, mint falu, 1292-ben feltűnik, még lengyel uralom alatt van, mert Vencel cseh király mint krakkói herceg, arra kötelezi, hogy Podolint árkai megerősítésében megsegitse.[24] Ez a kötelezettsége és Podolin joghatósága alá való tartozása későbbi emelkedése korában is fennállott. Első feltűnése után pár évvel, 1299-ben már nem tartozott a lengyel uralom alá, mert dézsmái felett a szepesi prépost rendelkezik.[25] Sem keletkezését, sem korábbi fejlődését nem ismerjük. Eredete nem nyúlhat vissza messzire, mert sem a korábbi határjárásokban nem szerepel, sem pedig polgárait, mint tanúkat, vagy egyébként szereplő személyeket nem ismerjük. Lubló területe minden valószinűség szerint magyar uralom alatt népesedett be és

---

[18] Dl. 21179. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 4. 21.

[19] Mon. Strig. I. 655. l.

[20] Dl. 9431—9433. N. Múz. T. a. 1408. IX. 3. Fejér: CD. X. 8. 480. l.

[21] Fejér: CD. V. 3. 334. l.

[22] Gnezna, 1288: Fejér: CD. V. 3. 425. l. Gynisna, 1311: Mon. Strig. I. 655. l. Gnezd, 1329: Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 14. Genyzd, 1341: Anjoukori okmt. IV. 471. l.

[23] Schmauk: Suppl. 181. l.

[24] Fejér: CD. VI. 1. 230. l.

[25] U. ott. VI. 2. 209. l.

már a feltűnést követő időben, mint határhely nagy jelentőségű helységgé vált. A vár kialakulása a szepesi várispánság határainak északra való kitolásával függ össze, amikor királyaink feladták a határőri intézményt és a gyepűvonallal való védekezés helyébe a várszervezetet iktatták. Így léptek határvédelmi szempontból az északi gyepűvonal helyére Dunajec és Lubló vára. Lublót, minthogy azt korábban nem említik az oklevelek, magyar alapításúnak kell tartanunk. Az a körülmény, hogy míg a magyar uralom kezdete előtt Podolint és Gnézdát annyi oklevél említi, Lubló létezéséről pedig semmit sem tudunk, megerősíti azt a feltevést, hogy Lubló vára csak a magyar uralom alatt keletkezett. A szepesi várispánság, mely a határőri szervezet helyett már régebben áttért a várvédelmi rendszerre, gyorsan felépítette a határszéli várat, mely mint fontos szerepet betöltő erődítmény szerepel a Károly király uralmának megerősödését megelőző időkben. A vár visszafoglalásánál szerzett érdeméül emeli Károly király a Görgey család görgei birtokát országos nemesi jellegűvé.[26]

A város nagykiterjedésű határában több község keletkezett. A megmaradt részen tovább fejlődött Lubló és a XIV. század folyamán a királyoktól nyert privilégiumai következtében teljesen városi jelleget öltött. A vár lassanként uradalommá fejlődött, amelyhez hozzátartoztak a területén kialakult községeken kívül a szomszédos helységek is.

Lacenhau. Lublóvár tartozékai között Rauschenbach mellett 1408-ban tűnik fel »Laczenhaw alio nomine Laczenseif« és »Dewchenhaw« alakban.[27] A községnek sem kialakulását, sem későbbi sorsát nem ismerjük. Nevének kialakulatlansága arra enged következtetni, hogy nem rég keletkezett irtás. A középkorban szereplő nevein ma már ismeretlen, úgylátszik a mai *Lackvágásával, Lackovával* azonos. A helység nevének különféle változatai német telepítésre mutatnak.

Kamjonka. A község Lubló határjelei között 1364-ben tűnik fel először latin alakban, mint »villa Lapidis«.[28] Kialakulására és lakói nemzetiségére nincsenek adataink. Lakói között szlávok mellett németek is lehettek, mert a falu két *Kemenyk* szláv neve mellett 1408-ban, amikor a község

---

[26] N. Múz. Görgey lvt. Fejér: CD. VIII. 1. 448. VIII. 5. 80. Schmauk: Suppl. 37. l.

[27] Dl. 9431—9433. N. Múz. T. a. 1408. IX. 3. Fejér: CD. X. 8. 480. l.

[28] Fejér: CD. IX. 1. 50. Schmauk: Suppl. 107. Weber: Suppl. 7. l. (tévesen mind 1342-ből keltezik az oklevelet).

Lublóvár tartozékai között szerepel, a *Stein* német alak is előfordul.[29] A két Kemenyk név arra mutat, hogy ebben a korban egymás mellett két azonos nevű község volt. Hivatalos magyar neve, a fordítás útján keletkezett *Kövesfalu* volt.

Jarembina. A község kialakulására nincsenek adataink. Első feltűnése 1329-ben történik, amikor Villernus szepesi comes az ottani soltészságnak eladásához hozzájárul. Ezek szerint a falu eredete korábbi időben keresendő, annál is inkább, mivel a falu területén ekkor már irtott telkek vannak, amelyeknek új lakói csak két évi adómentességet kapnak, míg az erdőből irtott területen letelepedni szándékozók adómentességét a szokásos 16 évben állapitja meg az oklevél. Az 1329. évi oklevelet hat közlésben is ismerjük, melyek közül kettő a soltészság nevét *Giermp* alakban és négy *Ewer, Esau, Ewr* és *Evi* alakokban közli.[30] A Giermp alak helyessége mellett bizonyit a helység urbáriális tabellájában hiteles másolatban található oklevél névalakja.[31] A község neve Lubló 1364. évi határlevelében a mai alakhoz közelebb álló *Jerubina* alakban szerepel.[32] Azonos ezzel a Lublóvár tartozékai között 1408-ban feltűnő *Gyrem* alio nomine *Zumbach, Sombach* falu is.[33] A község nevének Sombach alakja korábbi időre visszanyúlik, mert már 1360-ban előfordul egy soltészság határjárásakor Zombachi Arnold és Zombachwyze.[34] Hivatalos neve a szláv alakból alkotott *Berkenyéd* volt.

Peturvágása. E néven mint határjel tűnik fel 1360-ban Lubló környékén.[35] Valószinűleg azonos ezzel a már 1315-ben feltűnő villa Petri[36] és az 1408-ban Lublóvár tartozékai között szereplő *Petersdorf.*[37] A helység valószinűleg Sáros vármegyében keresendő, mert 1360-ban a Lipnik torkolatánál mint szomszéd, Peturvágási Péter szerepel.[38] A helység Schmauk szerint azonos Kamjonkával,[39] de ezt az állitását semmivel sem indokolja, különben is az, hogy Pé-

---

[29] Dl. 9341—9432.

[30] Fejér: CD. VIII. 3. 387, 389, VIII. 5. 193. VIII. 6. 112. Schmauk: Suppl. 78. N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2199. f. 50.

[31] O. L. Helyttói. o. Tabellae urbariales.

[32] Fejér: CD. IX. 1. 50. Weber: Suppl. 7. Schmauk: Suppl. 107. l

[33] N. Múz. T. a. 1408. IX. 3. Dl. 9431—9433.

[34] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 36. Fejér: CD. X. 3. 220. l.

[35] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 36.

[36] Fejér: CD. VIII. 1. 592. VIII. 5. 101. Schmauk: Suppl. 44. l.

[37] Dl. 9431—9433.

[38] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 36.

[39] Schmauk: Suppl. 44. l.

tersdorf és Kamjonka 1408-ban egy oklevélben fordulnak elő, kizárja az azonosságot.

Poprádremete. Közelebbi adatok hijján nem állapitható meg, hogy területén mikor alakult ki a község, mert első előfordulási alakjaiból a község létezésére nem lehet következtetni.[40] Valószinűleg már a középkorban volt területén irtott telep.

Szulin. Lubló 1364. évi határlevelében fordul elő a középkorban egyetlen egyszer a ripa Zalain, mely a Szulin folyónak felel meg.[41] Arra azonban, hogy ott már a középkorban község lett volna, nincs adatunk, de nem is valószinű, mert Lublóvár tartozékai között 1408-ban nem szerepel,[42] amikor pedig az egész környék a várhoz tartozott. A folyó torkolatától délre eső szomszédos vidéket Peturmezei Péter fia Vencel kapta adományba 1352-ben, amikor szintén nem emliti a község nevét az adományos terület határlevele.[43]

Heichen. Szintén Lubló 1364. évi határlevelében fordul elő egyetlen egyszer. A község kialakulása és későbbi sorsa ismeretlen. Amint a határjárásból megállapitható, a mai *Lublóváraljával,* régebbi nevén *Sadekkel* azonos. A községet, tekintettel német nevére, német alapitású és lakosságú helységnek kell tartanunk.

Lubló erdős területének egy részét a vár ura, Miklós 1315-ben soltészságba adta azzal a feltétellel, hogy a soltész tartozik azon egy *Hophengart* nevű falut alapitani.[44] A község nemsokára ki is alakult és 1364-ben már Lubló határjelei között szerepel, mint falu.[45] Nevéből következtetve telepesei németek voltak, telepeseinek nemzetiségét különben a falu előre megállapitott neve is megszabta. Hivatalos neve a forditás által keletkezett *Komlóskert* volt.

Az erdős terület egy másik részét 1322-ben adta soltészságba Fülöp szepesi ispán kislomnici Istvánnak azzal a feltétellel, hogy az ottani erdőség helyén egy a soltész nevéről elnevezett *Stephanisau* nevű falut tartozik alapitani.[46] A telepitést azonban a soltész nem végezte el, mert a területen, mint Lubló tartozéka 1408-ban egy más nevű falu

---

[40] Palocsa határa 1323-ban »ex parte cuiusdam heremite« kezdődik. Fejér: VIII. 5. 143. Schmauk: Suppl. 61. l. Lubló határa 1361-ben a Poprádnál »circa heremitam« megy. Schmauk: Suppl. 107. l.

[41] Fejér: CD. IX. 1. 501. Weber: Suppl. 7. l.

[42] Dl. 9431—9433.

[43] Szepesi kpt. Intr. Scep. 9. 8. 36. Fejér: CD. IX. 2. 151., 319., 322. ll.

[44] Fejér: CD. VIII. 5. 101. VIII. 1. 592. Schmauk: Suppl. 44. l.

[45] Weber: Suppl. 7. Fejér: CD. IX. 1. 50. l.

[46] Fejér: CD. VIII. 2. 389. VIII. 5. 121. Schmauk: Suppl. 55. l.

tűnik fel, mely nem viseli sem a telepitő, sem a soltészségba adó szepesi ispán nevét. A területen jelentkező falvak *Alsó-* és *Felsőjakabvágása* néven tűnnek fel.[47] Magyar nevének eredete ismeretlen, mert ebben a korban a Szepességen nem igen találkozunk magyar telepesekkel. A falu, melyet korábban németek és szlávok laktak, a középkor végére elnéptelenedett és 1497-ben vlachok kapják meg az akkor már *Jakubianynak* nevezett falu területét újratelepités végett.[48]

Lubló területén a XIII. század elején még egy további község is kialakult, az 1322-ben feltűnő *Ujlubló*.[49] A község telepesei németek lehettek, mert neve 1364-ben német alakban, mint *Neulublo* szerepel. Zsigmondnak a magyar kancellárián kelt, 1408. évi oklevelében neve természetesen magyar alakban van irva.[50]

Krompach. Azt, hogy területén a Szepesség egy részének elzálogositása előtt község létezett volna, nem tudjuk kimutatni, noha a Krompach nevű patak már 1364-ben feltűnik Lubló határjelei között.[51]

*

A Szepességet boritó őserdők, amint korábban kimutattuk, akkora területet foglaltak el, hogy a földmüvelésre és állattenyésztésre alkalmas talajt boritó erdők kiirtása a nagy méretekben megindulo, de aztán egyre lassúdó menet mellett pár évszázad alatt nem fejeződhetett be. Az irtás a nagy erdős területen keletkezett községek határában a faluhely megteremtése után is továbbfolytatódik. Az 1279. után keletkezett, kiterjedt, erdős határú Batizfalva területén az egész középkoron át találunk soltészságokat,[52] épenúgy a többi tátraalji községekben is, mint Kisszalókon[53] és Krigen.[54]

A Szepesség északi részét boritó erdőség irtása, amint korábban kifejtettük, abban a korban, a XIV. század elején indul meg, amikor az erdőirtás már lassúdóbb menetet vesz, mely később már annyira lefokozódik, hogy az északi

---

[47] Alsoyacabwagasa: Dl. 9431—9434.

[48] »per Theutonos et Sclavos antea possessa« Wenzel: Magyarország mezögazdaságának története. 330. l.

[49] nova Lublo: Fejér: CD. VIII. 2. 389. Schmauk: Suppl. 55. l.

[50] N. Múz. T. a. 1408. IX. 3. Dl. 9431—9434.

[51] Fejér: CD. IX. 1. 50. Schmauk: Suppl. 107. Weber: Suppl. 7. l.

[52] 1330., 1348., 1366., 1378., 1384., 1422., 1425., 1430., 1445., 1455., 1470: Iványi: A Máriássy család levéltára. 22, 29., 35., 39., 41., 54., 56—57., 61., 63. és 69. ll.

[53] 1437: N. Múz. Görgey lvt.

[54] N. Múz. T. a. 1330. III. 16.

rész falvainak egy része csak az újkorban alakul ki, pedig az erdőirtás az egész középkoron át állandóan tart, amit bizonyítanak a Szentgyörgyön,[55] Nagylomnicon,[56] Podolinban,[57] Gnézdán,[58] Kalácson,[59] Kislomnicon,[60] Rauschenbachon,[61] Jarembinán,[62] Ófaluban,[63] Kacvinkelen,[64] Lipniken[65] és Nagylesnicén[66] előforduló soltészságok.

Az erdőirtással kapcsolatban a soltészságok virágzása továbbtart az újkorban is egészen a Mária Terézia-féle urbéri rendezésig. A soltészok nyomában új községek keletkeznek. Az újkorra azonban a soltészságok elvesztik német jellegüket; a németek visszahúzódnak az erdőirtástól és azt a Szepességen csaknem kizárólag szlávok, tótok és lengyelek veszik át.[67]

---

[55] 1354: Szepesi kpt. Misc. Scep. 9. 8. 10.

[56] 1393: N. Múz. Rhédey lvt.

[57] 1361: Fejér: CD. IX. 3. 278. 1391: Schmauk: Suppl. 137. l.

[58] 1329: Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 14.

[59] 1464: N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2278. V. X. f. 31.

[60] 1329: Szepesi kpt. Misc. Scep. 9. 8. 10.

[61] U. ott.

[62] 1329: Fejér: CD. VIII. 6. 112. Schmauk: Suppl. 78. l.

[63] 1330: Fejér: CD. VIII. 5. 198. VIII. 3. 477. 1382: Dl. 31110. 1392: Fejér: CD. X. 2. 89. l.

[64] 1356: Fejér: CD. IX. 4. 664. l.

[65] 1503: N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2369. f. 21.

[66] 1518: Dl. 24369. Iványi: A Máriássy család levéltára. 91. l.

[67] O. L. Helyttói o. Tab. Urb. V. ö. Tagányi Károly birálatát »A soltészságok története Magyarországon« akadémiai pályázatról. Akadémiai Értesitő. 1914. 345—352. ll. Kaindl: Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern.

II.

A TÁRSADALMI KIALAKULÁS.

A LÁNDZSÁSNEMESEK.

A lándzsásnemesség eredetét annak régebbi vizsgálói különféleképpen magyarázták. A régebbi felfogások egyrésze szerint a lándzsásnemesség a várjobbágyok előkelőbb rendjéből alakult ki, mások szerint a lándzsások szabadsága csak az 1243. évi kiváltságlevéllel kezdődik, egyesek szerint pedig a lándzsások jobbágyfiúk voltak. A lándzsások történetírója, Hradszky elveti ezeket a felfogásokat és a lándzsásnemesség régebbi időből származó szabadsága mellett foglal állást.[1] Förster Jenő a várjobbágyokban látja a lándzsásnemesség őseit.[2] Váczy Péter a királyi serviensek eredetével foglalkozva, bő okleveles anyag felhasználása alapján szintén arra az eredményre jut, hogy a lándzsásnemesség a szepesi jobbágyfiú-intézményből szakadt ki és szervezkedett autonóm megyévé.[3]

Az eredetkérdésnek összes kutatói azonban semmit sem tudnak a lándzsásnemesség régi, eltűnőfélben lévő Gömör-őr nevéről. A lándzsásoknak régi neve és az általuk lakott területen keresztül vonuló gyepűvonal azt igazolják, hogy a Szepesség területén, mint határőrök az első lakók a Gömör-őrök voltak, akik még a szepesi várispánság kialakulása előtt kerültek oda, mert különben nem nevezték volna őket Gömör-őröknek.

A lassanként folylon kijjebb tolódó gyepűknek az őrzése, a magyar határvédelem sokkal régebbi a határszéli királyi váraknak, a várispánságoknak a kialakulásánál és

---

[1] A szepesi tizlándzsások széke, vagy a kis vármegye története. 14—15. ll.

[2] A Szepesség a tatárjárás előtt. Közl. VII. 6. l.

[3] A királyi serviensek és a patrimonialis királyság. 69—76. ll.

igy a határőrök eredete a várispánság népeiben nem kereshető.[4] A szepesi Gömör-őröknek, a későbbi lándzsásnemességnek a szepesi várispánsághoz való tartozása nem mutatható ki, de ellentmond ennek az 1243. évi privilégiumukban, ebben a régi kiváltságaikat megerősitő szabadságlevelükben lefektetett szervezetük is.

Mielőtt az 1243. évi oklevélben lefektetett jogokból, mint alapból kiindulnánk és megismernénk a lándzsásnemesség szabadságának alapjait, rá kell térnünk Erdélyi Lászlónak a nagy társadalomtörténeti vita[5] kapcsán kelt arra a megállapitására, amely a lándzsásnemesség szabadságlevelét hamisnak minősitette.[6] Erdélyinek az oklevél hitelessége ellen felhozott egyik érve az, hogy a szabadságlevél a nemesek jobbágyairól beszél már akkor, amikor a szó még harcos tiszti osztályt jelent, nem pedig az összes urbéreseket, mint a XIV. századtól kezdve. Ez a bizonyiték azonban az egész vitának csak azt a nagy hibáját jellemzi, amely a XIII. században mindenütt terminust lát és nem vizsgálja a sok esetben különböző kifejezés mögé húzódó azonos szabadságot, kötelezettséget és társadalmi helyzetet.[7] Erdélyinek ez a kifogása erősen meggyöngül azonnal, ha tudjuk, hogy a jobbágy szó az Erdélyi által meghatározott jelentésén kivül már a XIII. század közepén jelent úrtól függő, neki alárendelt személyt is. A szepesi határőr nobilis volt származásánál és kötelességénél fogva és lehettek neki ekkor már jobbágyai, annál is inkább, mert a jobbágy szó a Szepességen a XIII. században nem Erdélyi előkelő társadalmi osztályát takarja, hanem az urbéres, a későbbi értelemben vett jobbágyot.

A jobbágy szó későbbi értelmének a Szepességen már a XIII. század második felében szokásos használata megfelelő számú oklevéllel igazolható. IV. Béla 1255-ben a Milaj nevű földdel megadományozott Kunc comesnek megengedi, hogy birtokára jobbágyokat gyűjthessen.[8] 1256-ban

---

[4] Tagányi Károly: Válasz Erdélyi László megjegyzéseire. Történeti Szemle. 1914. 436. l. Felelet Erdélyi Lászlónak Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdéseire. Történeti Szemle. 1916. 431. l.

[5] Erdélyi László: A társadalmi osztályok Szent István államában. Történeti Szemle. 1913. Árpádkori társadalomtörténetünk kritikus kérdései. Tört. Szemle. 1914—1916. Külön lenyomatban is. A 12 kritikus kérdés. Tagányi Károly előbb id. két cikke a Tört. Szemlében.

[6] Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. 54. l. A 12 kritikus kérdés. 167—168. ll.

[7] Váczy id. munkája. 6. l.

[8] »Jobagiones ad ipsam terram Miloy posset congregare, omnes causas inter jobagiones suos exortas — iudicabit«. Hazai oklvt. 29. l.

Arnold fia Jordán comes szabadispánságot kap jobbágyai felett.[9] A Máriássyak az 1264-ben nekik adományozott Csetenye erdő területén jogot kapnak egyszersmind jobbágygyűjtésre is.[10] A jobbágy szónak mai értelemben vett XIII. századi használatára a szepességi okleveleken kivül Váczy értekezése hő adattal szolgál az ország különböző vidékeiről.[11]

IV. Béla szepességi adományaival kapcsolatban többizben hivatkozik a szepesi nemesek privilégiumára. Micseletet és Gyurk fiait 1255-ben IV. Béla kötelezi, hogy a király hadseregében katonáskodni és általában ugyanazokat a szolgálatokat tartoznak nyújtani, mint a szepesi jobbágyfiúk, úgy, ahogy az a közös privilégiumukban benne van.[12] Hasonlóképen kötelezi 1256-ban File fia Filét is mindazokra a szolgálatokra, melyek a szepesi jobbágyok közös privilégiumában foglaltatnak.[13] Mindkét terület, úgy a későbbi Mecsedelfalva, mint Filefalva a lándzsásszékhez tartozott, tehát a hivatkozás a lándzsásnemesség privilégiumára történik, annál is inkább, mert a Szepességből más nemesi privilégiumot nem ismerünk. Lehetetlen tehát, hogy hamis lenne az a privilégium, amelyre kiállitása után nemsokára maga a kiállító hivatkozik, és amelynek eredetiben fennmaradt külső alakja a legkisebb gyanúra sem ad okot.

Erdélyi további kifogásai közül az, amely a lándzsásnemesség szaporodására vonatkozó királyi óhajt inkább a szepességi németek szabadságlevelébe illőnek tartja, a szepesi lándzsásnemesség katonai érdemeinek nemismerésére vall és nem is sejti, hogy a lándzsásnemességnek a tatárjárás előtti, az egész Szepességben szétszórt, nagy számú telepei egy kis szigetté zsugorodtak össze. A hadkötelezettség kis mértékének emlegetésekor is elfelejti Erdélyi, hogy a hadkötelezettségnek ugyanez a mértéke feltalálható a

---

[9] »Jobagiones ipsius — nullus comes noster de Scepus — presumat iudicare«. Fejér: CD. IV. 2. 380. l.

[10] »jobagiones congregare poterunt«. Fejér: CD. V. 3. 185. l.

[11] Váczy id .munkája. 72. l.

[12] »nobiscum in exercitum proficisci ac per omnia idem servitium exhibere debeant, quod alii filii jobagionum de Zepus nobis exhibere tenentur, prout in privilegio communi super libertate ipsorum concesso plenius continetur. Fejér: CD. IV. 2. 287. l.

[13] »ratione eiusdem terre nobis teneantur ad exercitum proficisci, ac per omnia idem servitium exhibere, quod alii jobagiones de Scepus facere consueverunt, sicut in ipsorum communi privilegio super libertate sua habita plenius continetur.« Wenzel: AUO. VII. 432. l.

Túrócba kitelepitett jobbágyfiúknál is.[14] A szepesi lándzsásnemesség eredetiben fennmaradt szabadságlevelének[15] kétségtelen hitele feleslegessé teszi az Erdélyi által felhozott összes érvekkel való foglalkozást, annál is inkább, mert a szabadságlevélben lefektetett jogok és kötelezettségek elütnek az országos jogtól. Ezt azonban Erdélyi nem vette észre, hiszen épp ezért talált annyi kifogást az oklevélben foglaltak alapján annak hitelessége ellen.

Visszatérve a lándzsásnemesség szabadságlevelére, vegyük sorra azokat a pontjait, amelyek a nemesség eredetére vonatkozólag további adatokat szolgáltatnak.

A lándzsások 1243. évi szabadságlevele kimondja, hogy felettük és jobbágyaik felett a szepesi comes nem bíráskodhatik, kivéve a tolvajlási eseteket, a pénzbeváltási és dézsma ügyeket, a többi ügyek elintézésére egyedül az általuk szabadon választott biró illetékes.[16] Ezt a szabad bíróválasztási jogot az országos jog oltalma alatt élő társadalmi osztályoknál nem találjuk meg sehol az egész országban. Minthogy az oklevél a nemesek régi szabadságainak megerősitéséről szól, ezt a jogot is a nemesek régi szabadságai közé kell sorolnunk. A bíróválasztásnak szabad volta főleg azokat a partikuláris jog szerint élő népeket jellemzi, amelyek határőri szolgálatot teljesitettek.

A határőri szolgálatot teljesitő népek, a székelyek és bessenyők, valamint a tatárjárás után betelepedett kúnok, akár szétszórtan, kisebb csoportban, akár nagyobb területen, zárt tömegben éltek, berendezkedésük és jogaik elütöttek az országos jogtól. Ezt az eltérést méltányolják a magyar királyok, amikor a nyugati határszélre kitolt székelyek és bessenyők egyes csoportjainak régi szabadságát megerősitik.[17] Mindezeknek a népeknek politikai és társadalmi berendezkedését az autonómia jellemzi, mely függetleniti őket bármely megyei ispán hatásköre alól és csak a királytól, illetve az általa feléjük helyezett országos méltóságtól teszi függővé.[18]

---

[14] Mályusz Elemér: Túrócmegye kialakulása. 119. l. Váczy id. munkája. 61. l.

[15] Dl. 38875. Kiadásai: Wagner: Analecta, I. 347. Bárdossy: Suppl. 34. Fejér: CD. IV. 1. 279. Endlicher: Mon. Arpadiana. 460. Mon. Strig. I. 347. Hradszky: A szepesi tizlándzsások széke. 162. l.

[16] Tagányi id. cikkei. Tört. Szemle. 1916. 303. 312. ll.

[17] »item comes de Scepus nec ipsos, nec eorum jobagiones possit iudicare, nisi in causis furti, monete et decimarum, super causis autem minutis inter se ortis difiniendis ipsimet sibi iudicem possent eligere, quem vellent«.

[18] Kring Miklós: Kun és jász társadalmi elemek a középkorban. 40. l. Hóman: A székelyek eredete. Magyar Nyelv. 1921. 96—98. ll.

Az autonómiának egyik fő sajátsága, hogy ezek a népek biráikat szabadon választották. A székelyekre vonatkozólag Tagányi megállapitása tekinthető irányadónak, mely szerint a székelyek soha vármegyéhez, várakhoz nem tartoztak, hanem mindig saját birájuk alatt a maguk nemzeti joga szerinti szabad, független és autonóm életet éltek.[19] A bessenyőkről is tudjuk, hogy ahol nagyobb csoportban laktak, autonómiájukat sokáig megőrizték. Igy a XIV. században Fehér és Tolna vármegyékben külön bessenyő megyét képeztek önálló közigazgatással és külön tisztikarral, mely csak akkor olvadt be a vármegye területébe, amikor Nagy Lajos 1352-ben fölvette őket az országos nemesek sorába.[20] A székelyek és bessenyők biráihoz hasonlóan szabadon választott birónak kell tekintenünk a kúnoknál a nemzetségfő utódját, a szálláskapitányokat is.[21]

Tagányi megállapitása a székelyekről, mely szerint azok szabadsága és autonómiája egy ősi társadalmi szervezet maradványa,[22] vonatkozik nemcsak a bessenyőkre és a kúnokra, hanem a szepesi lándzsásnemességre is, amelynek nemcsak autonómiája és szabad bíróválasztási joga mutat teljes azonosságot az elsorolt népek autonómiájával, hanem az örökösödési jogban is teljes hasonlóság mutatható ki.

A szepesi lándzsások örökösödési szabályai, amikor az országban a leányoknak az 1222. évi aranybulla által emlitett leánynegyedhez való joga általánosnak tekintendő,[23] szintén eltérést mutatnak az országos jogtól. Az 1243. évi privilégium a magtalan halál esetére elismeri a leány és özvegy örökösödési jogát abban az esetben, ha férjhezmenetelük esetén férjük a birtok után járó serviciumot magára vállalja.[24] A női ágnak ez a fiúéval teljesen egyenlő öröklési képessége feltalálható ugyan a turóci jobbágyfiúknál is, ahol a leány örökölte a fiúutód nélkül elhalt apa vagyonát, azzal a szepesi gyakorlattól eltérő bővüléssel, hogy a vagyonból a comes egy dolgot

---

[19] Történeti Szemle. 1916. 317. l.

[20] Csánki: Magyarország történelmi földrajza. III. 299—300. ll. Tagányi: id. cikke. Tört. Szemle. 1916. 306. l.

[21] Kring: id. dolgozata. 18—26., 34. ll.

[22] Tört. Szemle. 1916. 314. l.

[23] Illés József: A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. 26. l.

[24] »Item, siquis de ipsis sine herede decesserit, universa bona tam mobilia, quam immobilia ipsius, cui filia, si habeat, vel relicta nupserit, succedant, sed ille ad eadem servitia teneatur, ad que decedens, cui succedit, fuerit obligatus«.

elvihetett magának és az özvegy már csak harmadrészt örökölt.[25] Az öröklési rendnek ez az országos jogtól való eltérése feltűnő az egyéb tekintetben országos jog alatt élő turóci jobbágyfiúknál, igy azt idegen talajból származónak kell tartanunk. Valószinű, hogy az öröklési jognak ezt a formáját Mihály, zólyomi és egyszersmind szepesi ispán[26] a szepesi kisnemességtől vette át, s némi módositással átvitte a szintén kisnemes turóci jobbágyfiúk kialakulóban lévő magánjogába. Ezt a várispán által történt meghonositást még valószinübbé teszi a turóci jobbágyfiúk örökösödési rendjének a várispánra kedvező pontja. Az öröklési rendnek ez az országos jogtól elütő és Turócba idegen talajból átültetett változata a turóci jobbágyfiúknál nem is tudott gyökeret verni és a későbbi időben, amikor a teljes örökösödésből a leány már ki volt zárva és csak a leánynegyed illette meg, az országos jog érvényesült.[27]

A lándzsások örökösödési szabályainak megfelelőleg a székelyek és a kúnok örökösödési jogszokása is ismeri a leányág örökösödési jogát fiú nem létében.[28]

A lándzsások örökösödési jogának ez az országos jogtól eltérő, más, a magyarral együtt élő, ősi jogszokások alapján berendezkedett népeknél is feltalálható volta, mely az egész középkoron át fennállt és továbbfejlődött, ismét amellett bizonyit, hogy a lándzsások jogszokásai egy ősi szervezetnek a maradványai.[29]

A szabad biróválasztáson és az örökösödési jogszokáson kivül a lándzsásnemesek közigazgatási beosztása is teljes azonosságot mutat a székelyekével és a kúnokéval. A lándzsások területét éppúgy magyar szóval Széknek hivták már korán az oklevelek,[30] mint ahogy székben helyez-

---

[25] Mályusz: Túrócmegye kialakulása. 49. l.

[26] 1243—1273-ig Detre és Mihály egyszerre mindkét vármegye ispánjai voltak. Fejér: CD. IV. 2. 213., 463. IV. 3. 128. 137. Wenzel: AUO. II. 246., VII. 22. 24. 251. Mon. Strig. I. 434. Szentpétery: Krit. jegyzék. 328., 476. ll.

[27] Mályusz: Túrócmegye kialakulása. 135. 142. ll.

[28] Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. 89. Kring: id. dolgozata. 39. l.

[29] Ezek után amikor látjuk, hogy a magyarral rokon török eredetű népek ősi örökösödési rendje nem zárja ki a nőt, sőt teljes jogot biztosit neki fiúutód nélküli halál esetére, felmerül az a kérdés, hogy elfogadhatjuk-e a régi iskolának azt a felfogását, mely szerint a nő a törzsszervezet korában teljesen ki volt zárva az örökségből. Illés: id. munkája. 26. l.

[30] Wenzel: AUO. VII. 432. l. Dl. 36733. N. Múz. A Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára. 1280. stb.

kedtek el a székelyek és a kúnok is.[31] A lándzsásoknak tatárjárás után egyetlen székük maradt, azonban oklev les anyaggal bizonyítható, hogy volt egy másik, a szepe várttól nyugatra elterülő szék is,[32] amely azonban a lán zsásnemesség erős megfogyatkozása következtében a t tárjárás után nem tudott újraéledni.

A lándzsásnemességnek ez az országos jogtól elüt a székelyekével, a kúnokéval és bessenyőkével több pon ban azonos autonómiája, politikai és magánjogi bere dezkedése kétségtelenné teszik azt, hogy a lándzsások er eredét nem szabad a várszervezet népei között keresn Nincs rá adatunk, hogy várnépek vagy a várispánságt elszakadt jobbágyfiúk az országos jogtól elütő, hosszal gyakorlat által megerősített jogok szerint éltek voln Olyan autonómiával, mint a szepesi lándzsásnemesség csa az idegen eredetű határőrnépek, székelyek és bessenyő továbbá a kúnok rendelkeztek. Minthogy a lándzsásneme ség ősei is határőrök voltak és széles autonómiával re delkeztek, eredetüket, mint a többi autonómiával rende kező határőrnépekét, nem kereshetjük a magyarságba hanem csak a török eredetű kúnokkal, bessenyőkkel a székelyekkel rokon népben. Ilyen rokon nép a körny ken pedig csak egy volt, a honfoglaláskor a Tisza kany rulatánál elhelyezkedett és folyton északabbra terjeszked *kabarok törzse, akiknek a Szepességbe feltölt határőrs gében a Gömör-őrökben kell a lándzsásnemesség ősét lá nunk.*

A lándzsásnemesség autonómiájának, politikai és m gánjogi berendezkedésének kialakulását a XIII. századr tenni nem lehet, mert ezeknek kialakulása lehetetlen és ér hetetlen volna abban a korban, amikor a társadalmi á alakulás az Árpád-kor tömérdek apró, a legkülönbözőb szabadságú és foglalkozású osztályait lassanként két nag homogén társadalmi rendbe, a nemesek és a jobbágyo rendjébe tömöríti.[33] Az autonómiák kialakulása nem e: het olyan korra, amelyben a különben is más fejlődé: irányú nemesi vármegye még csirájában van, különöse nem eshet az országtól oly távol eső vidékre, mint a Sz pesség, mert azt még sem lehet feltételezni, hogy az apr kisbirtokosokból álló lándzsásnemesség fejlődésében an

---

[31] Kring: id. dolgozata. 40. l. Hóman: A székelyek eredete. M gyar Nyelv. 1921. 97. l. Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemz története. 29—32. ll.

[32] Fejér: CD. V. 3. 273. Wenzel: AUO. XII. 622., 633., 644. Dl. 4518.

[33] Tagányi: id. cikke. Tört. Szemle. 1916. 416. l.

nyira megelőzte volna az ország központjához közelebb lakó, nagybirtokú magyar nemességet.

A lándzsásnemesség eredetének kutatói közül legtöbb és legkomolyabb adatot Váczy Péter hoz fel a lándzsások jobbágyfiúi eredetének igazolására.[34] A Váczy által felsorolt négy adomány tényleg a lándzsásnemesség privilégiumában foglalt jogok és kötelességek mellett történik. A négy adomány a mai Nemessány, Filefalva, Primfalva és Mecsedelfalva területére esik. Ezek közül Filefalva területét maga az adománylevél is a Székben, tehát a lándzsások területén lévőnek mondja.[35] Primfalva területe pedig a lándzsásnemesek által eladott és egyideig továbbra is a lándzsásszékhez tartozó terület volt;[36] a másik két adomány, valamint a Váczy által fel nem sorolt többi adományok pedig a lándzsások székével szomszédos területre szóltak. A lándzsások egyeteme nem volt olyan zárt testület, amelybe a bejutás lehetetlen lett volna, sőt az örökösödési jogszokásuk erre bő alkalmat adott, de nem tekintették zárt testületnek királyaink sem, amint a felsorolt adománylevelek tanúsitják.

A szepesi, kisebb adománnyal egybekötött rangemeléseknek a Szepességen nem volt alkalmasabb módja, mint a lándzsásnemessé való emelés, mert a szepesi országos nemesek, a Berzeviczyek, Görgeyek, Zsigraiak és Máriássyak nagy kiterjedésű birtokoknak voltak az urai, a Széken kivül eső kis nemesség pedig csak a század végére fejlődött ki. Abban az időben, amikor ezek a rangemelések történtek, az akkor még nem egységes társadalomban a lándzsásnemesség volt a kisnemesség egyedüli tipusa a Szepességen, az egyedüli alkalmas szervezet, ahova a kisbirtokú nemesség beillet és védelmet talált a várispán és a nagybirtokú nemesek ellen.

A lándzsásnemesek közé való emeléshez különben is hozzájárultak Prim esetében a szomszédok,[37] 1278-ban szintén a lándzsások hozzájárulásával történt a kistamásibeliek lándzsásnemessé történt emelése.[38] A nemesség hozzájárulását nem emlitik a többi esetekben az oklevelek. A királynak különben sem kellett a nemesek hozzájárulását kikérni sem a lándzsásnemességbe, sem pedig a sokkal zártabb testületnek tekinthető székelyek közösségébe

---

[34] A királyi serviensek. 69—77. ll.

[35] Wenzel: AUO. VII. 432. l. (hibásan Secek, Szék helyett). Szepesi kpt. Prot. 1643. f. 29.

[36] HO. VIII. 52. Fejér: CD. V. 3. 71. l.

[37] HO. VIII. 52. l.

[38] »applicavimus libertati nobilium de Zepes ex voluntate et beneplacito eorundem«. Fejér: CD. V. 2. 434. Csáky oklvt. 12. l.

való emeléshez, amit bizonyit az is, hogy V. István egyszerűen felszólitja a telegdi székelyek közönségét, hogy egy szomszédos nemest ősi birtokaival együtt, melyeket az az összes telegdi székelyek törvénye és szokása szerint akar élvezni, fogadjanak be maguk közé és védelmezzék mindenki ellenében.[39]

Az a körülmény, hogy az oklevelek többizben jobbágyfiúknak nevezik a lándzsásnemességet, egyáltalán nem bizonyit származásuk mellett, hanem ismét csak a terminológiának Váczy által is megállapitott határozatlanságát igazolja.[40] A XIII. század folyamán a lándzsásnemesség megjelölésére használják a »nobiles«,[41] »nobiles de Scepus«,[42] »nobiles et exercituantes de Scepus«,[43] »servientes«,[44] »filii jobagionum de Scepus«,[45] »jobagiones de Scepus«[46] kifejezéseket. Ez az ingadozó elnevezés csak per analogiam keletkezhetett, mert ekkor már a szepesi nemesség lándzsás csoportjának ősi származása feledésbe ment, — a kabarokat az oklevelek különben sem nevezték soha nevükön, — a lándzsás elnevezés pedig még nem alakult ki. A lándzsásnemességet tehát azonositották a kifelé egységet mutató nemesi osztályba való bejutásra törekvő mindazokkal a társadalmi osztályokkal, amelyeknek jogai és kötelességei megfeleltek a lándzsásnemesek szabadságának.

A lándzsásfalvak zömét az Árpád-kor végén és későbbi időben is a Poprád kanyarulatától délkeletre találjuk. Ezeknek a falvaknak az összefüggését azonban ekkorra már megszakitotta a savniki apátságnak a XIII. század elején juttatott királyi adomány,[47] mely elválasztotta Bethlenfalvát a többi lándzsásközségtől. Ugyancsak megszakitotta a lándzsásfalvak területi összefüggését Jánosfalva is, amely elválasztotta a késmárki útmentén fekvő lándzsásközségeket a Hernád feletti összefüggő telepektől. Ettől a vidéktől távolabb, Hadusfalva környékén volt még egy kisebb lándzsástelep, amelybe Hadusfalván

---

[39] Székely oklvt. III. 2. l.

[40] Váczy: id. munkája. 6. l.

[41] 1243: Fejér: CD. IV. 1. 279. l.

[42] 1278: Fejér: CD. V. 2. 434. 1279: Fejér: CD. V. 2. 583. l. Máriássy lvt.

[43] 1274: Fejér: CD. V. 2. 176. 1300: U. ott. VI. 2. 245. l.

[44] 1248: HO. VIII. 52. l.

[45] 1255: Fejér: CD. IV. 2. 287. 1262: Wenzel: VIII. 26. l. 1279: O. L. Thőke lvt. Dl. 26734. 1290: Fejér: CD. VI. 1. 63. l.

[46] 1256: Wenzel: AUO. VII. 432. l. (1243-ban már nekik vannak jobbágyaik!)

[47] Fejér: CD. IV. 3. 21. l. Dl. 25052.

kivül Urbánfalva és valószinűleg Tibaháza tartoztak. A többi lándzsásfalvak területe elszórtan fekszik a Hernádtól északra eső vidéken, mint Csepánfalva és Körtvélyes községek egyrésze, a szepesi vártól keletre fekvő Petrócz és a Mindszent melletti Gyánkfalva és a Mindszent körüli névleg nem ismert lándzsástelep.

A Szepesvár melletti Petrócz, a Mindszent körüli lándzsástelepek és a Váraljától nyugatra elterülő Szék és a többi környékbeli, valószinűleg részben szintén lándzsás eredetű magyar falvak azt bizonyitják, hogy a lándzsásnemesség erősen résztvett a szepességi második gyepűvonal kialakulásában. A második gyepűvonalmenti magyar telepek nagy száma, a Váraljától nyugatra fekvő, csak a lándzsások területére alkalmazott Széknek a neve a lándzsásfalvak későbbi szétszórtságával szemben kétségtelenül azt bizonyitják, hogy a lándzsástelepeknek a száma a tatárjárás előtt sokkal nagyobb volt és hogy összefüggőbb láncolatot alkottak, mint a későbbi időben. A lándzsásnemességnek a tatárjárás előtti időben tehát teljesen más területi elhelyezkedése volt, mint a tatárjárás után. A régi, a tatárjárás előtti más elhelyezkedés mellett bizonyit az elszórtan fennmaradt lándzsástelepeken kivül a lándzsások székhelyének a fekvése is. Amint Csütörtökhely tárgyalásánál kimutattuk, a lándzsások székhelye a legrégibb időtől kezdve, az egész középkoron át a lándzsás eredetű Szentlászló, későbbi nevén Csütörtökhely volt, amelyhez mint székhelyhez szivósan ragaszkodtak akkor is, amikor a király a várost a szászoknak adta. Amikor Csütörtökhely már nem is volt lándzsáshelység és a középkorban még volt elég székhelynek alkalmas lándzsásfalu és ennek ellenére a lándzsásnemesség továbbra is ragaszkodott a csütörtökhelyi székhelyhez, az csak a lándzsásoknál több pontban megnyilatkozó hagyomány szereteten kivül Csütörtökhely központi fekvésével magyarázható.[48]

A lándzsásfalvak összefüggő láncolata felbomlásának egyik oka kétségtelenül a tatárjárás volt. A Mohi melletti csata után a tatár hadak az egész országot végigpusztitva kóboroltak és egyik csapatuk a Szepességbe is eljutott.[49] A tatár veszedelem elől a Szepesség német lakói a Menedékköre futottak,[50] a lándzsásnemesség azonban, amelynek feladata a katonáskodás volt, kötelességéhez hiven, kénytelen volt a tatár veszedelemmel szembe szállni. A

---

[48] L. Csütörtökhely tárgyalásánál.

[49] Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádok alatt. II.[2] 170. l.

[50] Hain Gáspár lőcsei krónikája. 10. l.

lándzsások csapatát ugyanaz a sors érhette, mint az ország többi hadait, elvérzett a Szepesség védelmében, vagy még talán a Sajó melletti ütközetben. A tatárjárás után újból kezdődött az élet a Szepességen, a németek menedékhelyükről előbújva, ismét felépitették leégett házaikat, a lándzsástelepek egyrésze azonban, minthogy lakói elpusztultak, felépittetlenül és gazdátlanul maradt.

A lándzsásnemességnek egyes falvakból való eltűnése azonban nem tulajdonitható kizárólagosan a tatárjárás pusztitásainak. A tatárpusztitás végigvonul a Hernád egész vonalán és a lándzsások által a tatárjárás után legsűrűbben lakott vidéken, a Szék területén is, amit igazolnak a savniki kolostor 1260. évi leégett állapota,[51] és már csak a helynevekben fennmaradt Szent Miklós és Szent András templomok emlékei.[52] Ilyen körülmények között feltünő, hogy éppen azon a vidéken élednek újra a lándzsásfalvak, amelyen a tatárjárás pusztitásai kétségtelenül kimutathatók. Ez a feltünő körülmény akaratlanul is ráirányitja figyelmünket a tatárjárás után müködő királyi birtokrendező bizottság munkájára. IV. Béla 1249-ben a Szepességre küldte Ákos mester fehérvári őrkanonokot, királynői kancellárt és Mikó zólyomi comest, hogy ott a birtokjogokat vizsgálják felül és járják meg mindenkinek a határát.[53] Hasonló minőségben működött Ákos mester 1255—56 között is a Szepességen.[54] Ezenkivül tudunk elég korai cseréről, melyet maga a király bonyolitott le, amiber 1258-ban a becsefalvi nemesek földjét veszi el a szepesi szászok részére és helyette Zemplén vármegyében kárpótolja más birtokkal a nemeseket.[55]

A birtokrendező bizottság munkájának eredményét részletesen nem ismerjük ugyan, azonban fel kell tennünk, hogy olyan átalakulások és változások történtek munkája nyomán, amelyek nagyot változtattak a Szepesség addigi birtokelosztásán, mert máskülönben nem lehet megérteni, hogy miért található a lándzsásfalvak zöme éppen azon a területen, amelyen kétségtelenül kimutatható a tatárjárás pusztitása. Másrészt, amikor nem igen tehetjük fel, hogy a Szék területén kivüleső összes lándzsáscsaládok minden tagja elpusztult volna, a lándzsások tágkörü örökösödési rendje alkalmat adott a megmaradt családtagoknak, hogy az elpusztult rokonság földjét birtokba vegyék, aminek következtében nagy terjedelmü lánd-

---

[51] Fejér: CD. IV. 3. 21. l.

[52] L. a két község tárgyalásánál.

[53] Fejér: CD. IV. 2. 45. l.

[54] Hazai oklvt. 29. Fejér: CD. IV. 2. 287. Wenzel: AUO. VII. 432. l.

[55] Fejér: CD. IV. 2. 449. 452. 465. l.

zsás birtokoknak kellett volna kialakulni. Ezzel szemben azonban a lándzsásfalvak területén a tatárjárás utáni időben már nagyobb számú és kiterjedt családokat találunk, amelyeknek átlagbirtoka, mint az 1243. évi szabadságlevelük is említi, két ekealjnyi volt. A lándzsások kiterjedt örökösödési rendje mellett ez a csak két ekealjra terjedő családi birtok feltételezi azt, hogy a lándzsásnemességet a tatárjárás utáni birtokrendezések alkalmával összetelepitette a király, hogy a Szepességbe a tatárjárás után bevándorolt német és szláv telepeseknek helyet adhasson. Az összetelepités alól csak a kiterjedt családok által lakott falvak, mint Édesfalva környéke, Csepánfalva, Körtvélyes és Petróc mentesültek.

A lándzsások soraiban a tatárjárás által okozott pusztitást az mutatja legjobban, hogy még összetelepitésük után sem tudták kitölteni teljesen az a terület, melyet a király meghagyott birtokukban. 1256-ban még mindig van a Szék területén gazdátlan birtok, amelyet a király telepit be, amikor File fiát, Filét lándzsásnemessé emeli.[56] A lándzsásnemes, aki a tatárjáráskor minden ingóságát elvesztette, gazdaságilag a legkritikusabb helyzetbe került. Birtokának emberrel, állattal újból való benépesitése nagy nehézségek elé állitotta, jövedelme ingó vagyonának elpusztulása következtében nem volt, de nem is vagyonosodhatott gyorsan, mert a katonai szolgálat ideje nagyrészét lekötötte. A kisbirtokon élő lándzsásnemesség tehát lassanként elszegényedett, azonban nemcsak az apraja, hanem még az előkelőbb rétege is. Igy Henrik curialis comes, akinek cime azt bizonyitja, hogy valahol, valószinűleg magában a Szepességen, vicecomes volt, 1248-ban kénytelen szegénysége miatt egy darab földet szász bevándorlóknak eladni.[57] Éppen ez az általános elszegényedés lehetett az oka, hogy még a tatárjárás után is nagy számúnak mondható lándzsásnemesség önként is összehuzódott és a birtokában maradt területet még igy sem tudta benépesiteni, mert a területtel járó katonai terhek viselésére szegénysége miatt képtelen volt.

Szükebb területre való szoritásuk, a tatárjáráskor történt tönkremenetelük és elszegényedésük következtében a lándzsásnemesek nem voltak képesek viselni a katonai terheket oly mértékben, mint addig. A tatárjárás előtt, minthogy a többi, a magyarral rokon határőrnépeket is a személyes hadbaszállás kötelezte,[58] a lándzsások is való-

[56] Wenzel: VII. 432. l.

[57] »nos vero considerantes, quod predictos paupertatis defectus ad venditionem compulisset«. HO. VIII. 52. l.

[58] Hóman: A székelyek eredete. Magyar Nyelv. 1921. 95. l. Kring: id. dolgozata. 33. l.

szinűleg személy szerint katonáskodtak. Ez a személyes hadbaszállás a katonai fölszerelést és költségeket, illetőleg erősen próbára tette a lándzsásnemesek gazdasági erejét. A tatárjárás pusztitása után ez a gazdasági krizis kisebb területük következtében még inkább nyomasztóbbá és általánosabbá lett, amely mint láttuk, a lándzsások előkelőbb rétegét sem kimélte meg. Igy történhetett, hogy a király, aki ismerte a lándzsások katonai szolgálatainak jelentőségét és szükségesnek tartotta szaporodásukat, katonai terheiket gazdasági erejükhöz mérte, amikor 1243. évi privilégiumukban akként szabályozza katonai szolgálatukat, hogy minden négy nemes, akinek összesen nyolc ekealj földje van, együttesen köteles kiállitani egy fegyveresl.[59]

Noha a nemesség által kiállitandó tiz katonának a fegyverzetét nem szabja meg pontosan az oklevél, azt egyéb adatok segitségével mégis meg tudjuk határozni. A szomszédos liptói és túróci jobbágyfiúknál többször előirják a nemesitő oklevelek, hogy a kiállitandó fegyveres páncélos legyen.[60] Tekintve ezeknek a lándzsásokéhoz hasonló jogállását és gazdasági helyzetét, továbbá a szepesi nemesség későbbi lándzsás nevét, kétségtelen, hogy a szepesi nemesség is lovon, páncélban és lándzsával tartozott megjelenni a király zászlaja alatt. Ez pedig, tekintve a páncélos katona állandó kisérőjét, az egy-két fegyverhordót, 8 ekealj után már nem is egy harcos kiállitását jelentette. A lándzsásnemesség nagy része tehát továbbra is katona maradt, a könnyitést első sorban a személyes hadkötelezettség megszűnése jelentette, de hogy valamennyien begyakorlott katonák voltak, akiknek tömege ebben a korban jelentős erőt képviselt, mutatja a lándzsásnemességnek a rozgonyi csata előtti szerepe.[61] A hadkötelezettség megváltozása, ha bizonyos mértékben könnyitést jelentett is, amikor egy páncél ára a XIII. század fordulóján 5—14 márka, azaz 300—900 aranykorona között mozgott,[62] tekintve a nemesség egyre súlyosbodó gazdasági helyzetét, még mindig nagy terhet rótt a lándzsásokra.

A lándzsásnemesek katonai kötelezettségének ez az új szabályozása lényeges újitást jelent, amennyiben továbbra már nem a személyt terheli a katonai szolgálat, sőt a személy nem is fontos, mert változhat; a katonai kö-

---

[59] »Item in expeditione per nos facta sub nostro vexillo, quatuor, qui habent terram octo aratrorum suffucientem, unum mittere debeant decenter armatum«.

[60] Váczy: A királyi serviensek. 65. l.

[61] L. alább.

[62] Hóman: Magyar pénztörténet. 525. l.

telezettség alapja a serviciummal terhelt föld lesz, amely után a mindenkori birtokos tartozik teljesiteni a kiszabott katonai terheket. A servicium tehát a személyről áttolódik magára a birtokra.

A király a szepesi lándzsásnemesség katonai szolgálatának ezzel az új alapra való fektetésével személyben kétségtelenül sok katonát vesztett, másik oldalról azonban lehetővé tette, hogy az új szabályzatot az anyagiakban erősen leszegényedett lándzsások betarthassák. A Szepesség határai védelmének súlypontja ekkor úgy is már teljesen áttolódott a várispánságra, amely a várkatonaságot a szepesi népek adójából bőven fenn tudta tartani. A lándzsásnemesség határőri szerepe már ekkor véget ért és nem mutatható ki, hogy a nemesség a második gyepűvonal kitolása folytán létrejött határok őrzésében résztvett volna. Azonkivül a szepesi új telepesek is részt vállaltak a katonai terhek viselésében; az 1271. évi privilégium 50 lándzsás kiállitására kötelezte a szepesi szászokat.[63]

A hadkötelezettségnek ez az új szabályozása, mely a katonáskodás mértékét a földbirtok nagysága után szabta meg, lényeges könnyebbséget jelentett a lándzsásokra nézve, azonban mégsem olyan szokatlan könnyűt, mint amilyennek azt Erdélyi állitja,[64] mert ha a körülbelül nyolc ekealj földdel egy értékű 960 hold után csak egy katonát állitottak is ki, a szepesi földek csekély hozadékát és részben erdős voltát tekintve, a katonai kötelezettség helyes arányban állhatott teherbiró képességükkel és meg is egyezik, amint Erdélyi maga is megállapitja, a Zsigmond-kori hadkötelezettség mértékével, melyet az 1435. évi első decretum második cikkelye 33 jobbágytelek után kiállitandó egy lovas katonában szab meg.

Hogy a hadkötelezettségnek ez a mértéke hogyan érvényesült az új adományoknál, nem állapitható meg. Dédács fiai 1255-ben négy ekealjat kapnak adományba,[65] 1256-ban Filét három ekealj után kötelezi a király katonai szolgálatra,[66] tehát egyik adományos területnek a nagysága sem éri el azt a mértéket, a nyolc ekealjat, amely után járt az egy fegyveres katona. Ezek a birtokosok valószinűleg a szomszédokkal közösen állitottak ki egy katonát, illetve, minthogy Réti távol feküdt a többi lándzsásközségtől, a

---

[63] Fejér: CD. V. 1. 132. l.

[64] A 12 kritikus kérdés. 167—168. ll.

[65] Fejér: CD. IV. 2. 324. l.

[66] Wenzel: AUO. VII. 432. l.

lándzsásnemesség egyeteme vethette ki az egyes birtokosok területére eső katonai terhek költségeit.[67]

A lándzsásnemeseket, amint láttuk, a XIII. század határozatlan terminológiája különféle neveken nevezi és csak a század végén tűnik fel sokáig általánosan használt nevük, a »szepesi nemes«, a »nobilis de Scepus«, amikor szabadon választott birájuk is »comes nobilium de Scepus«-nak nevezi magát.[68] Ennél, a főleg birájuk címében előforduló névnél azonban sokkal közismertebb, általánosabban használt nevük a: szepesi tizlándzsások, mely 1318-ban fordul elő először »nobiles sub decem lanceis constituti« alakban.[69]

Most vizsgáljuk, hogy honnan ered a tizlándzsás elnevezés, amit a lándzsásokkal foglalkozók, minthogy arra magyarázatot nem találtak, gondosan elkerültek. Annyi a tizlándzsás névből is nyilvánvaló, hogy a lándzsásnemesség egyeteme tiz, lándzsával felszerelt harcost tartozott kiállítani. De hogyan jön ki ez a tizes szám? A kerekségre való törekvés eredménye-e, vagy pedig a tiz lándzsás kiállítását előiró kötelezettség alapját megadja a lándzsások 1243. évi privilégiumában lefektetett hadkötelezettség mértéke? Ez a mérték, amint láttuk, nyolc ekealj után egy harcos kiállítását rótta a lándzsásnemességre. Minthogy a katonaállitás kötelezettsége nem a személyt, hanem a birtokot terhelte, a tizlándzsás elnevezés eredetét is a birtokban, illetve annak nagyságában kell keresnünk.

Minthogy a lándzsások tizes száma az 1243. évi privilégium kelte és a tizlándzsás elnevezés első feltűnése között alakulhatott ki, vegyük sorra azoknak a falvaknak a területét, amelyek a XIII. században a lándzsások székéhez tartoztak. A lándzsásszékhez tartozó községek területe az 1873. évi helységnévtár szerint, amely legösszevonatlanabb állapotban tünteti fel a később egyesitett községeket, katasztrális holdakban kifejezve a következő:

---

[67] Zsigmond király is az idézett decretumában a 33 jobbágyteleknél szegényebb nemeseknél a közös katonaállitást irja elő.

[68] HO. VIII. 400. l.

[69] Fejér: CD. VIII. 7. 118. Schmauk: Suppl. 49. l. 1326: Semsey lvt. Fasc. I. No. 15. 1339: »comites sub decem lanceis servientium« Fejér: CD. VIII. 5. 273. l. N. Múz. T. a. 1343: »consortium nobilium sub decem lanceis militantium.« 1345: »sub decem lanceis militantes.« Anjoukori okmt. IV. 501. l. 1391: »nobiles decemlanceatori«. Fejér: CD. X. 1. 708. 757. ll. X. 2. 389. N. Múz. Görgey lvt. 1399 1403-ban már comesüket is »comes nobilium decemlanceatorum«-nak nevezik. N. Múz. Máriássy lvt.

Ábrahámfalva	987 kh.
Bethlenfalva	1760 „
Bozsafalva (Horka) és Szentandrás	748 „
Csantafalva	352 „
Édesfalva	392 „
Filefalva	824 „
Gánfalva	536 „
Hisfalva és Marcelfalva (Horánszke)	601 „
Leukfalva	418 „
Mahalfalva	628 „
Miklósfalva	300 „
Petróc	553 „
Pikfalva	169 „
Primfalva	329 „
Szék (Hozelec)	699 „
	9296 kh.

Ha ehhez az eredményhez még hozzávesszük az egykor akár részben, akár egészben a lándzsásfalvakhoz tartozó Komárfalva, Petenye, Urbánfalva, Mecsedelfalva, Tibaháza, Csepánfalva, Körtvélyes, Tóbiásfalva, Réti, Kázmérfalva, Gyánfalva és a Mindszent melletti lándzsásközség területét, még ha ezeket a legkisebb lándzsásfalu területével vesszük is egyenlőnek, a felsorolt 29 lándzsásközség területe, leszámítva az eltűnt községeknek a továbbra is fennálló lándzsásfalvakba beolvadt határát, körülbelül tizezer holdat ad eredményül, amelyet ha elosztunk egy ekealjjal, vagyis 120 holddal, *összes területük körülbelül 80 ekealj földnek felel meg.* Minthogy 8 ekealj után egy lándzsást állítottak, 80 ekealj után *tizet kellett nekik állítani, ami pontosan megfelel a lándzsások tizes számának.*

Ez az eredmény annál reálisabbnak tekinthető, mert az idegen birtokok közé ékelt, nagy erdős vidéktől távoleső lándzsásfalvak területe nem növekedhetett irtás folytán, de nem is kevesbedhetett, mert ha a birtokba országos nemes jutott is, a lándzsásbirtok után a terheket viselnie kellett, így nem volt értelme, hogy lándzsás eredetű birtokát más eredetű birtokaihoz csatolja, de ezt a lándzsás közönség sem engedhette meg, mert ilyen területelvonással terheik növekedtek volna.

A lándzsásnemesek az 1243. évi privilégium értelmében éppúgy, mint az országos nemesek, a király által vezetett hadjáratban a király zászlója alá küldték a nyolc ekényi föld után kiállított fegyverest.[70] A lándzsások hadkötelezettségének teljesítésében azonban a XIV. században egy lényeges módosulás tűnik fel. Ekkor már nem kato-

[70] »sub nostro vexillo.«

náskodnak, illetve nem állitják ki az 1243. évi szabadságlevélben megszabott harcosokat, hanem olykor a katonáskodást pénzen váltják meg. Hogy a katonaállitástól mikor tértek el, nem állapitható meg, annyi azonban tény, hogy 1324-ben a lándzsások egyeteme 40 márkát fizetett »ratione exercituationis« a nádornak, illetve az egy személyben szepesi ispánnak, Drugeth Fülöpnek,[71] mint a király képviselőjének. A 40 márkának a megfizetése egyetemlegesen terhelte a lándzsások székét, amely maga hajtotta be az egyes nemesekre kirótt összeget. A terhek kirovása a nemesek által birt föld nagysága szerint történt, erre mutatnak az idézett oklevélben az egyes nevek után felsorolt különböző összegek. A nem fizetők helyett a lándzsásszék többi tagjainak kellett az összeget kifizetni. Ilyenek pedig akadtak elegen. Csantafalvi Folk fia Folkus 5 fertóval és két nehezékkel, Hisfalvi Pertus fiai József és Lőrinc kilencedfél fertóval, Hisfalvi Mikó fia Miklós egy lat hiján egy márkával, Vörös András fia Lőrinc egy lat hiján 5 fertóval volt hátralékban, melyet helyettük File fia Krisztián, Gellért fia Miklós, Hisfalvi Mihály fia Henceman, Nátus fia Jakab, Don fia Péter, Pikfalvi Ján fia Tamás, Benedek fia István, Pál fia Pál, Helbrandt fia Gehán és Szatmár testvére Márton fizettek ki, akik zálog cimén a kiváltásig az adósok birtokába léptek. A hátralék nem egyszerre fizetett összeg volt, mert az oklevél szavai szerint a hátralékosok többször elmulasztották a fizetést,[72] ami kizárja azt is, hogy a 40 márkányi összeget egyszeri kivetésnek tartjuk.[73]

Ennek a lándzsásokra kirótt tehernek az emlitése előfordul a középkor folyamán többször. 1343-ban Petróczsigrai Iván leszármazottai 7 holdnyi területet eladnak Leu fia Mártonnak oly feltétellel, hogy a vevő az eladóknak valahányszor királyi hadjárat alkalmával a lándzsásnemesség egyetemére pénzt vetnek ki, tartozik a vásárolt terület után subsidium fejében 4 garast fizetni.[74]

A fenti adatokból világos, hogy ezt az adót »ratione exercituationis« fizették a lándzsások, azonban mint a második adat megvilágitja, nem minden évben, hanem csak királyi hadjáratok alkalmával, mégpedig tényleges hadmen-

---

[71] Ol. L. Kincstári o. Liber dignitatum saecularium.

[72] »Pluries persolvere non curarunt.«

[73] N. Múz. T. a. 1324. II. 12.

[74] »quandocumque ipsos, aut ipsorum heredes contributione pecuniaria ad consortium nobilium sub decem lanceis militantium in exercitu domini nostri regis Hungarie facienda solvere continget, quatuor grossos in subsidium ratione iugerum supradictorum tenebuntur solvere et assignare«. Fejér: CD. IX. 1. 139. l.

lességi adó címén, amint azt egy újkori adat is bizonyitja. Csantafalvi Kurta Gáspár 60 éves ember 1550-ben vallja, hogy midőn Mátyás király a lándzsásnemeseket hadbaszólitotta, a marcelfalvi nemesek vagy szegénységük miatt, vagy makacsságból nem vettek részt abban, mire Zápolyai István, a Szepesség örökös főispánja, lefizetvén helyettük bizonyos összeget, a birtokot a szepesi várhoz csatolta.[75] Ez az adat is igazolja, hogy a katonáskodást pénzzel meg lehetett váltani és hogy ugyanarról a helyzetről van szó, mint 1324-ben, amikor »ratione exercituationis« fizettek, mutatja az, hogy a nem fizető és a nem katonáskodó birtoka arra szállt, aki a hadmentességi adót lefizette helyette.

Most még annak a megvilágitása van hátra, hogy a hadi szolgálatnak pénzen való megváltása állandó volt-e, vagy pedig minden egyes hadjárat alkalmával a lándzsásnemesség egyetemének döntésétől függött a katonaállitás, vagy annak pénzen történt megváltása. A hadiváltság állandósága ellen szól a Réti birtok hovatartozása miatt folyó perben 1418-ban kelt oklevél adata, mely szerint Zsigmond király megtiltja a szepesi hatóságoknak, hogy Réti új birtokosát, a szepesi káptalant bármely királyi hadjáratba, a lándzsásokkal együtt történő katonaküldésre kényszeritsék.[76] A marcelfalviak esete pedig azt bizonyitja, hogy a hadiváltság megfizetése, illetve a birtokot terhelő hadkötelezettség fejében járó katonaállitás az egyes nemeseknek szabad tetszésére volt bizva. A döntés valószinűleg családi körülményektől és a vagyoni helyzettől függött, melynek megoldása a lándzsás nemességet lassú, teljes elszegényedése következtében mindkét esetben nehéz probléma elé állitotta.

A hadban való személyes megjelenéssel szemben a hadmentességi dijnak a lefizetése kétségtelenül nagy könnyebbséget jelentett a lándzsásokra. A hadmentességi adónak a feltűnése az ország más vidékein is megtalálható, olyan népeknél, amelyeknél ugyanolyan gazdasági hanyatlás, állandó elszegényedés következett be, mint a lándzsásoknál. A kúnok 1453. évi jövedelemösszeirása kimondja, hogy ha katonai kötelezettségüknek, amelynek teljesitése, éppúgy, mint a lándzsásoknál, nem személyre szólott, hanem 600 fegyveresben volt megszabva, nem felelnének meg, akkor azt egy bizonyos összeg lefizetésével megválthatják. Ugyancsak feltalálható a jászoknál is a »pro onere

---

[75] O. L. Kincstári o. NRA. f. 501. n. 5.

[76] »ad certarum gentium cum dictis decemlanceatorum nobilibus ad cuiuscunque nostre exercitualis expeditionis transmissionem — compellere aut adstringere presumant.« N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2278. vol. I. f. 143.

exercituationis« fizetett »pecunie pharetrales« néven feltűnő hadmentességi adó.[77] A lándzsások hadmentességi adója az újkorban nem ismeretes, legalább is Hradszky nem tud róla. Amint Hradszky adataiból kitűnik, a lándzsásnemesek az újkorban állandóan kiállitották a katonaságot.[78]

A lándzsásnemesség társadalmi és gazdasági helyzete a tatárjárás korában éppen nem mondható kedvezőnek. Mig a nagy adománnyal rendelkező országos nemesek egyre emelkednek és a birtokukhoz tartozó erdőségekben alakuló új községek birtokában folyton gazdagszanak, addig a lándzsásnemesség folyton szegényedik és gazdaságilag egyre sülyed. Erre a folyamatra még visszatérünk, itt csupán annyit emlitünk meg, hogy a lándzsásközségek területe nem volt nagy, legfeljebb annyi, amekkorát a katonáskodó lándzsásnemes maga meg tudott művelni, esetleg egy-két jobbágycsaláddal meg tudott műveltetni. A kiterjedés nagyságára felemlitjük a legnagyobb lándzsásközséget, a részben erdős területen lévő Bethlenfalvát, melynek területe 1760 katasztrális hold és a legkisebbet, Pikfalvát, amelynek területe mindössze 169 katasztrális hold. A gazdasági tekintetben folyton sülyedő lándzsásnemességet kétségtelenül régi jogainak irásbafoglalása és megerősitése mentette meg a szétbomlástól. Ha az 1243. évi privilégium a lándzsásnemesség gazdasági hanyatlásán nem is változtatott sokat, hadkötelezettségének új alapokra való fektetésével mégis erősen meglassitotta azt a bomlasztó folyamatot, mely a tatárjárás utáni oklevelekből kitünik.

A lándzsásnemességnek a tatárjárás után közvetlenül kelt kiváltságlevele nem emliti ugyan sem a tatárjáráskor szerzett érdemeiket, sem elvérzésüket, mégis a királynak az oklevélben kifejezett kivánsága, hogy a lándzsások száma gyarapodjék,[79] csak erre magyarázható. A XIII. század elején erős küzdelmet kellett vivni a kisvagyonú, szegény lándzsásnemességnek ősi szabadságaiért, amely a várispánság képviselői részéről nagy támadásoknak volt kitéve, úgyhogy a lándzsásnemesség kirobbanásától lehetett tartani. Ezt az elkeseredést legjobban bizonyitja Amadé nádornak a szepesi várnagyokhoz intézett, 1311 február 25-én Kassán kelt levele,[80] melyben meghagyja, hogy a

---

[77] Kring id. dolgozata. 33. l.

[78] A szepesi tizlándzsások széke. 74—83. ll. A munkában felsorolt hadmentességi adó (96—98. ll.) nem a lándzsások által fizetett adó, hanem auridatum.

[79] »ut--numero augeantur.«

[80] Petróczy reg. 13. (23.)

lándzsásnemeseket a Béla királytól nyert szabadságaikban ne merjék háborgatni. A lándzsásnemesség elkeseredése ekkor már oly nagyfokú volt, hogy a hatalmas nádor attól tartott, hogy a lándzsások szabadságai ellen rontó szepesi tisztek miatt a nemesek neki és fiainak lesznek romlására.[81]

Azt az erőt, melyet az egyébként csak tiz harcost kiállitó lándzsásnemesség összessége jelentett, legjobban bizonyitja szabadságlevelüknek 1312 április 13-án kelt megerősitése,[82] mely szoros kapcsolatban van a Károly király által Csák Máté és Amádé fiai ellen viselt hadjárattal. Amikor Károly király Csák Máté és az Abák egyesült ereje elől kénytelen volt meghátrálni, a Szepességbe vonult,[83] ahol megnyerte magának nemcsak a szászokat és a szepességi nagybirtokosokat, hanem a lándzsásnemességet is, melynek elkeseredett hangulatát az 1243. évi szabadságlevél megerősitésével csillapitotta le. A kiváltságlevél megerősitése harcbaszólitotta a lándzsásnemességet elnyomóik, az Amádé fiak ellen, akiket Károly király a szabadságlevél megerősitése után két hónappal, június 15-én a rozgonyi csatában levert.[84] A csatában a lándzsásnemesség személy szerint vett részt, úgy ahogy régi autonómiájuk védelmére felkészülve állottak Amádé és fiai ellen, mert nem hihető, hogy a nemesség által kiállitani szokott tiz lándzsástól tartott volna a hatalmas nádor.

A szepesi nemesség autonómiája, úgylátszik továbbra is erős támadásoknak volt kitéve a szepesi várispánság részéről, mert két évvel később, 1314-ben Károly király, hivatkozva Béla király oklevelét megerősitő privilégiumára, hűséges szolgálatuk jutalmául megerősiti a nemességet kiváltságaiban oly formában, hogy csak a tolvajlási, pénz- és dézsmaügyekben függnek a szepesi ispántól és minden más ügyüket az általuk választott biró intézze szabadságaik értelmében,[85] amit 1323-ban is megerősit új pecsétje alatt.[86] Károly király hűséges szolgálataik jutalmául továbbra is oltalmazza a lándzsásnemeseket és amikor 1328-ban a perbeli eskűformák hosszadalmas volta miatt panaszt emelnek előtte, megszabja az eskűformát úgy a vádlott, mint eskűtársai részére és megerősiti a

---

[81] »nolumus, ut nos, vel filii nostri in medio regni per eos aliquod inproperium patiamur.«

[82] Fejér: CD. VIII. 5. 83. Schmauk: Suppl. 39. l. Dl. 38877.

[83] Hóman: Magyar történet. II. 262—263. ll.

[84] U. ott.

[85] Fejér: CD. VIII. 5. 93. l. Dl. 38881.

[86] Fejér: CD. VIII. 5. 129. l. Dl. 38883.

jobbágyaik feletti birói jogukat mindenki ellenében.[87] 1346-ban Lajos királlyal is megerősittetik privilégiumukat és azt a jogukat, hogy sem ők, sem jobbágyaik nem tartoznak a szepesi comes birói joghatósága alá.[88] A lándzsások privilégiumainak, vagy mint utolsó esetben, egyes pontjainak sorozatos megerősitése csak a szepesi várispánok zaklatásaival függhet össze, különösen, amikor több oklevél éppen a birói hatáskört igyekszik elhatárolni. A nemesség privilégiumainak a megerősitése többé nem fordul elő ily gyakran, mert a teljesen kialakult nemesi vármegye részéről zaklatásoknak nem volt kitéve, mindennek ellenére azonban az autonómiájukra féltékeny lándzsásnemesek nem mulasztották el azt időnként megújittatni. Igy megerősittették szabadságlevelüket II. Ulászló és I. Ferdinánd királyokkal.[89]

A lándzsások autonómiájának alapja régi szervezetükben rejlik. A területüket, melyre az autonómia hatásköre kiterjedt, amint láttuk, a székelyekhez és kúnokhoz hasonlóan Széknek nevezték. A Szék keretein belül minden ügyüket az általuk szabadon választott biró és annak eskütt társai intézték; ezeknek hatásköre, éppúgy mint az autonómiával rendelkező többi népeknél és a nemesi vármegyénél, kiterjedt a közigazgatás és a biráskodás összes ágaira.

A szabadon választott birákban, éppúgy, mint a székely birákban és a kún kapitányokban, a régi nemzetségbirák utódjait kell látnunk, akiknek birói határköre alól elvonni az ügyet nem lehetett. Amikor 1373-ban a Szentandrásy család tagjai egy hatalmaskodásból kifolyólag pereskedtek és a per a szepesi alispán előtt folyt, az alispán az ügyet az alperesek kifogására, hogy hatalmaskodási perben a lándzsásnemesek szabadsága értelmében az alispán előtt megjelenni nem tartoznak, az ügyet átteszi a lándzsások birájához.[90] Hasonló ehhez a Krigi Gyermek János által Kisszalóki András ellen az alispán előtt inditott birtokper is, amelyet az alispán, elfogadva az alperesek kifogását, mely szerint a birtokügy nem tartozik a vármegye ispánja elé, felterjeszt a nádorhoz.[91] A birói hatáskört a lándzsások privilégiumának a XIV. század eleji megerősitései után pontosan betartották, mert

---

[87] Dl. 38882.

[88] Dl. 38884.

[89] N. Múz. T. a. 1552.

[90] »in facto potencie secundum libertatem nobilium decem lanceatorum coram nobis in iudicio stare non tenerentur.« N. Múz. T. a. 1373. VIII. 1.

[91] N. Múz. T. a. 1413. VI. 27.

1343-ban egy lándzsásnemes dézsmaperében, amelyben viszont a szabadságlevél értelmében a lándzsás comes nem volt illetékes, az alispán ítél.[92]

A lándzsások biráit, akiket az oklevelek a középkorban a nevük elé tett comes cimen kivül még »iudex nobilium«-nak neveznek, amint a függelékben közölt sorozatuk mutatja, évenként választották. A választást, éppúgy mint a vármegyéknél a későbbi alispánválasztásokat, nagy elvi harcok előzték meg, amit, hogy egy kisebb kort szemléltessünk, eléggé bizonyit az, hogy az 1400-tól 1415-ig terjedő 15 év alatt, amikor a lándzsásbirák összefüggő sorozatát kapjuk, heten, köztük négyen többizben is viselték a birói méltóságot. A választás ideje, amint az egymást váltogató birák névsorából megállapitható, tavasszal történt.[93] A Szék üléseit a középkorban kivétel nélkül szerdai napon tartotta,[94] amelyhez még az újkorban is ragaszkodtak, több esetben a főispán akarata ellenére is.[95] A lándzsásbirákat mindig a lándzsásnemesek soraiból választotta a közönség. Minthogy azonban a lándzsásszékbe való bejutást a leányági örökösödés nagyon megkönnyitette, idővel sok idegen bejutott a lándzsásnemesség közé, akik lándzsásnemesekké válván, birákká is megválaszthatók voltak. Ilyen idegen birák voltak a sárosmegyei Tekule nemzetségből származó és Székben birtokossá lett Ternyei György és a szintén Tekule nembeli Hisfalvi Steflaki János.[96] A székelyeknél is viselték idegen eredetűek, székely örökségbe jutva a hadnagyságot, igy például Barcsai Gáspár többizben is.[97]

A lándzsásnemesség a biró mellé esküdteket is választott, akiknek neveit azonban ritkán jegyzik fel az oklevelek.[98]

Amint ősi szervezetük mutatja, a lándzsásnemesség szabadsága régi eredetű és az 1243. évi szabadságlevél már akkor nemeseknek, nobiliseknek nevezi őket, amikor még a nobilis szó többnyire a teljes jogú szabadok előkelőbb rétegét jelentette. Minthogy a XIII. századi nagy társadalmi átalakulás végére a lándzsásnemesség nem hogy emelkedett volna, hanem apró kis birtokon élő, a későbbi kuriális nemeshez hasonló társadalmi helyzetűvé vált, vizsgálandó

---

[92] Mon. Strig. III. 564. l.

[93] L. a függeléket.

[94] A Petróczy reg.-ben közölt lándzsás oklevelek kivétel nélkül szerdai napon keltek.

[95] Hradszky: A szepesi tizlándzsások széke. 46—47. ll.

[96] L. a lándzsás birák névsorát a függelékben.

[97] Szadeczky Kardoss: A székely nemzet története. 26. l.

[98] Petróczy reg. 85. (235.)

volna a lándzsásnemesség jogállása az országos nemessel szemben, főleg abból a szempontból, hogy gazdasági süllyedése következtében nem állott-e be társadalmi téren valami eltolódás és hogy jogállása azonos-e az országos nemesével, vagy pedig különbözik attól.

Az 1243. évi privilégium kimondja, hogy a lándzsásnemes sem kollektát, sem exactiót nem fizet, kivéve amikor az adókivetés az egész országban általános.[99] Váczy Péter mint a királyi servienseket és a nemeseket jellemző jogokat, a következőket sorolja fel: a király közvetlen birósága alá tartoznak, a király seregében, annak zászlaja alatt harcolnak, ennek fejében bizonyos adómentességet élveznek.[100] Ezekkel a jogokkal teljesen azonos szabadság van lefektetve a lándzsásnemesség 1243. évi privilégiumában is. A lándzsás nemesitő oklevelek nem ismernek több jogot és kötelességet, vagy különlegesebb szolgálatot és adózást, mint ami az 1243. évi privilégiumban és annak megerősitéseiben, melyre többször történik hivatkozás, benne foglaltatik. IV. Béla Micseletet és Gyurk fiait 1255-ben megerősiti birtokaikban a lándzsásnemesek katonáskodási és serviciumnyújtási kötelezettségével.[101] A király ugyan serviciumot emleget, de csak azokat, amelyek a privilégiumukban benne vannak és amelyek az országos nemeseket is terhelték. Hasonlók a File fiának, Filének adott adománylevél szavai is. File is katonáskodik és serviciumot ad a lándzsások közös privilégiuma értelmében,[102] tehát ismét csak a privilégiumukban foglalt, az országos nemeseket is terhelő servicium emlittetik. A kistamásiakat megnemesitő oklevél ismét serviciumot emleget a szabadsággal kapcsolatban.[103] A Kázmérfalvi család 1274. évi adománylevelében ismét a szepesi nemesek, a lándzsások által élvezett szabadságról és az általuk teljesitendő serviciumról van szó.[104] 1279-ben Szalók veje Fülöp sasvári ijjász a körtvélyesi Szedlicskát *a jobbágyfiúk* szabadsága és serviciuma

---

[99] »nullus ipsorum aliquam collectam vel exactionem solvere teneatur, nisi ipsa collecta ad servientes regis et alios quoslibet nobiles fuerit generalis.«

[100] Váczy id. munkája. 31—32., 52. ll.

[101] Fejér: CD. IV. 2. 287. l., idézve a 12. jegyzetben.

[102] Wenzel: AUO. VII. 432. l., idézve a 13. jegyzetben.

[103] »in eadem libertate et servitio permanere debeant, qua ipsi nobiles de Zepes gratulari evidentius dinoscuntur.« Fejér: CD. 2. 434. Csáky oklvt. 12. l.

[104] »idem servitium domino regi debeant, quod exercituantes in Scepes existentes domino regi impendere consueverunt, ac eadem libertate gratulentur.« Fejér: CD. V. 2. 176. l.

mellett kapja,[105] Erzsébet idősb királyné 1279. évi megerősitésében azonban már a szepesi *nemesek* szabadságáról és serviciumáról van szó.[106]

A felsorolt adományokkal kapcsolatos nemesitések tehát semmi különlegesebb szolgáltatásokat nem kötnek ki, hanem csak azokat a kötelezettségeket, amelyekkel a lándzsásnemesek a később többször idézett 1243. évi oklevélben lefektetett jogok és kötelezettségek alapján tartoztak a királynak. Ezek a jogok és kötelezettségek pedig teljesen egyeznek az országos nemesekével.

A servicium emlegetése sokáig fennmaradt a lándzsásnemeseknél. 1305-ben Lucha fia György egy kuriát a nemesek serviciumnyújtási kötelezettségével ad el.[107] 1325-ben Leukfalvi Henrik serviciummal ad el egy birtokrészt Leukfalván.[108] 1339-ben Petróczsigrai Gérus elzálogosit nagybátyjának, Dénesnek egy petróci kuriát oly feltétel alatt, hogy a birtok után járó összes serviciumot tartozik teljesiteni.[109] A serviciumnak ebben a többszöri emlegetésében azonban nem szabad csak a lándzsásnemességet terhelő különleges szolgáltatásokat látnunk, annál is inkább, mert a servicium emlegetését megtaláljuk országos nemesi jellegű birtokok ügyleteiben is. 1323-ban a lándzsásnemes Ábrahámfalvi László az országos nemesi jellegű Pokajon ad el egy darab serviciummal terhelt földet.[110] 1328-ban pedig Berzeviczy Kakas özvegye kap nászajándék fejében egy lomnici kőkuriát, amely után semmi serviciumot nem tartozik teljesiteni.[111]

Az országos és lándzsásnemesség teljesen azonos jogállását kétségtelenül sikerült megállapitanunk. Az 1243. évi privilégium biztositotta a lándzsásnemességnek mindazokat a jogokat, melyeket az országos nemesek élveztek,

---

[105] »eo iure et libertate ac servitio, quibus alii filii jobagionum de Scepus gratulantur.« O. L. Thőke lvt. Dl. 26734. Fejér: CD. V. 2 583. l.

[106] »eo iure et libertate ac servitio, quibus alii nobiles de Scypus gratulantur.« N. Múz. Máriássy lvt. O. L. Thőke lvt. Dl. 26734. Fejér: CD. V. 2. 584. l.

[107] »more hereditario, servitio et libertate nobilium.« Petróczy reg. 13. (20.)

[108] »sub eisdem iuribus et libertatibus et servitii conditionibus.« Szepesi kpt. Misc. 9. 9. 14.

[109] »universa servitia et honera expedire dictam terciam partem contingentia ac solutiones universas solvere teneatur.« Petróczy reg. 22. (39.)

[110] »sub eisdem iuribus et servitii conditionibus, quibus ipsam dinoscitur possedisse.« O. L. Thőke lvt. Dl. 13472.

[111] »sine omni servitii conditione.« N. Múz. Berzeviczy lvt.

azokétól eltérő, többféle vagy nagyobb arányú szolgáltatásokról nem tudunk, a két tipusu nemesség között szepesi adatok alapján nem állapitható meg semmi lényeges különbség, azt a kevés különbséget, mely a két tipus között fennállt, a katonai kötelezettségeknek más-más alapon történő teljesitése jelenti, ami azonban nem jelenti egyúttal a lándzsásnemességnek az országos nemessel szemben való alacsonyabb rendűségét.

A két fajta nemesség jogállásának azonosságát bizonyitó adatok mellett azonban akadnak olyanok is, melyek a kettő közötti különbséget bizonyithatnák. András király 1293-ban Pirin mesternek Zsigrában két ekealj földet, tehát igazán lándzsásnemeshez illő területet ad, országos nemesi, nem pedig, mint az oklevél mondja, jobbágyfiúi szabadsággal.[112] Minthogy azonban a megkülönböztetés mellett az oklevél az országos nemességet nem mondja előkelőbbnek, a lándzsásnemességet pedig — ha ugyan nem tényleges jobbágyfiút kell értenünk — alacsonyabbnak, ezen az alapon még a két fajta nemesség között nem szabad különbséget feltételeznünk. Az oklevél szavait szószerint véve súlyos, a szolgasággal határosnak tünteti fel a lándzsások jogi helyzetét Zsigmond király 1418-ban kelt oklevele, amelyben a szepesi káptalan a lándzsások nemességét Zsigmond király előtt Réti birtok ügyével kapcsolatban előadott panaszában condicionális szolgaságnak nevezi, természetesen erős nagyitással; mire Zsigmond a káptalan Réti nevű birtokát kiveszi a lándzsások hatósága alól és elrendeli, hogy a birtok után adót, cenzust vagy kollektát senki se merjen szedni és ne kényszeritse a káptalant a lándzsásokkal való együttes katonaállitásra.[113] A szepesi káptalannak ebben a nem valami jóindulatú előadásában nem szabad bizni, különösen azért, mert az abban foglaltakat egyéb oklevelekkel bizonyitani nem tudjuk, különben is a nemesség ekkori szolgáltatásának teljességét, minthogy az arra vonatkozó előtanulmányok még hiányzanak, nem is ismerjük. Az kétségtelen, hogy semmi olyan állandó adót kimutatni nem tudunk, mely az országos nemesek terhétől eltérő volna, amikor pedig a nemeseket ter-

---

[112] »non in libertate filiorum jobaggionum de Scepus, sed eo iure seu libertate, quibus nobiles regni nostri terras suas seu possessiones dinoscuntur possedisse«. Dl. 1360. Fejér: CD. VI. 1. 247. l. III. András király Marcell fiait birtokaikkal együtt »de numero et consortio filiorum jobagionum de Scepus eximendo in cetum et societatem exercituantium nobilium de Scepus« emeli. Fejér: CD. VI. 2. 245. l.

[113] »conditionaria servituti, quibus iidem nobiles subiecti sunt.« N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2278. vol. I. fol. 143.

helő szolgáltatások sem voltak egyenlők az egész országban. A nemesség által a királynak nyújtott szolgáltatások különbözőségét bizonyitja az is, hogy az Erdély összes nemeseit terhelő másfél fertónyi adót, valamint a vajdának járó szállás- és ellátási kötelezettséget csak 1324-ben törölte el Károly király.[114]

Megfelelő számú adatokkal igazoltuk, hogy a lándzsásokat teljesjogú nemeseknek tartották; éppúgy nyitva állott előttük az út az emelkedésre, mint az országos nemesek előtt, közülük azonban, minthogy általában szegények voltak, csupán a Bethlenfalvi Turzó család futott be ragyogóan ivelő pályát. A lándzsások közül két család, az Ábrahámfalvi[115] és Bethlenfalvi[116] család részesült a középkor folyamán cimeradományban, az adománylevelek azonban épp oly teljesjogú nemeseknek veszik őket, mint az országos nemeseket, legalább is az oklevelek alacsonyabbrendű nemességről, vagy országos nemességre emelésről nem szólanak.

Mint ahogy nem tartották Erdélyben a Barcsaiak a székely nemességbe bejutást és a székely hadnagyság viselését lealázónak, éppúgy viselték a lándzsások közé leányágon beszármazott Tekule nembeli Ternyei és Steflaki családok hosszú időn keresztül a lándzsásbirói tisztséget. A lándzsásnemességnek a szepesi országos nemességgel való teljes egyenjogúságát helyes megvilágitásba helyezi a Réti birtoknak, a mai Nemessánynak közigazgatási hovátartozása miatt folyó per. IV. Béla Réti nevű földet 1255-ben adományozza el katonáskodás és egyéb serviciumteljesités kötelezettségével.[117] A csak kivonatból ismeretes oklevél szavai alapján azt kell feltételeznünk, hogy az oklevélben foglaltak a lándzsásnemesség kötelezettségeire utalnak. A község másik részének birtokosai a szepesi jobbágyfiúkból 1300-ban lándzsásnemességre emelt Fulkus és társai voltak.[118] A szepesi káptalan 1418-ban, amikor már a birtok egyes részeit megszerezte, azzal vádolta egykori birtokosát, Fulkusék leszármazottját, Réti Mártont, hogy birtokát a lándzsásnemesség hatósága és kötelezettsége alá vetette, noha a birtok országos nemesi jellegű

---

[114] Tagányi id. cikke. Tört. Szemle. 1916. 305. l.
[115] O. L. Thőke lvt. Dl. 13509.
[116] Dl. 24767.
[117] Fejér: CD. IV. 2. 324. l.
[118] Fejér: CD. VI. 2. 245. VII. 3. 118. l.

volt.[119] Amint a többi adatok igazolják,[120] Fulkust és társait jobbágyfiúi eredetük ellenére is országos nemeseknek tekinthetjük. Ha tehát országos nemesi joggal felruházott birtokot annak tulajdonosai lándzsásbirtokká tettek, azt csak oly módon tehették, ha a lándzsásnemesség nem jelentett sem alacsonyabb nemességet, sem pedig az országos nemességtől eltérő, nagyobb terhek viselését. A szepesi káptalan törekvésében, hogy a birtok országos nemesi jellegét visszaállitása, a birtokot terhelő kötelezettségtől való szabadulást kell látnunk, ami a birtok országos nemesi jellege mellett könnyebben sikerült.[121]

A szepesi országos nemes és a lándzsásnemes közötti különbséget tehát nem a nemesség foka, vagy a terhek viselésében való eltérés, hanem a kettőt élesen elválasztó politikai és magánjogi berendezkedésen kivül a birtok nagysága adja meg, mely a lándzsásoknál az egyes családok által birt átlagos területet számitva két ekealjat tett ki. A kis birtok alapján a lándzsásnemességet a kisbirtokú köznemesség korai tipusának kell tartanunk.

*

A lándzsásnemesség későbbi sorsára is erős kihatással volt az országos jogtól eltérő örökösödési rendje. Már az 1243. évi szabadságlevelük fiúörökös nélküli halál esetére, a székelyek magánjogi intézményeiben is ismert fiúleánysághoz hasonlóan elismeri örökösnek a leányt, sőt az özvegyet is, ha férjhezmenve férje teljesiti azt a serviciumot, mely a birtok után jár. Az örökös az oklevél szavai szerint tulajdonképpen nem is a leány, vagy az özvegy, hanem általuk a katonai terheket viselő férj.

Ez a forma azonban az örökösödésnek csak a ritkább formáját, a fiúutód nélküli halál esetén beálló örökösödést szabja meg, de nem ismerteti a leány jogát abban az esetben, ha fiúörökösök is vannak. A leányág örökösödési jogát azok az oklevelek ismertetik, melyek a leányokról is szólnak. Benedek lándzsásbiró előtt Illés fia Pál 5 részre osztja birtokát, melyből kettőt megtart a maga és felesége részére, a többi három részt pedig két leányának és egy fiának adja.[122] Az oklevél nem szól ugyan egyenlő részekről, mégis az a körülmény, hogy a lányok külön-külön részt kapnak és nem együttesen egyet, azt látszik igazolni, hogy a részek egyenlőek voltak. A felosztás örökérvényű-

---

[119] »ab antiquo sincere nobilitatis titulo gavisa et ab omni conditionaria servitute exempta extiterit«. N. Múz. Kéziratt. Fol. Lat. 2278. v. I. f. 143.

[120] O. L. Thőke lvt. Tasc. Tm. No. 4.

[121] Dl. 9403. Fejér: CD. X. 4. 339. l.

[122] Anjoukori okmt. II. 208. l.

ségét az oklevélben kifejezett büntetősanctio igazolja. Hasonló, a lányokat is részeltető osztályról tud egy 1389. évi oklevél, amikor az Istvánfalviak közül hatan, István fia András, Benedek leánya Klára, ennek az Istvánnak fia János lánya Klára, valamint Margit fiai András, Jakab és Detre, Aléta leánya Katus fiai András és Benedek, ennek az Alétának fia Miklós Istvánfalva területén megosztoznak olyképpen, hogy hat részre osztják az ősi örökséget.[123] Az osztozkodók közötti teljes rokoni kapcsolat nem állapitható meg, annyi azonban bizonyos, hogy Margit és Aléta utódai, mivel atyjuk megnevezve nincsen, leányági leszármazottak, a leányágot illető negyedről még sincs szó, csak az ősi birtok hat részre való osztásáról.

A felsorolt esetek, amikor mindegyikben fiúörökös is van, azt látszanak igazolni, hogy a lándzsásnemeseknél kezdetben nem volt leánynegyed, hanem a leány a fiúval egyenlőkép részesedett, illetve az első esetben az atya akarata, a másodikban a rokonok egyezsége döntött. Ennek ellenére azonban vannak adatok, melyek a leánynegyed korai megléte mellett bizonyitanak. 1362-ben Filefalvi Krisztián fiait nyugtatja a nővérük leánynegyede felől annak leánya.[124] Ez esetben azonban még nem tudjuk eldönteni, hogy lándzsásbirtokból történik-e a leánynegyed kiadása, vagy Krisztián egyéb jellegű birtokaiból. 1400-ban azonban már filefalvi leánynegyedbe adott birtokról olvasunk.[125]

A leányágat fiúörökös esetében megillető rész eddigi adataink alapján nem állapitható meg teljes biztonsággal, mert több, a leánynegyednek kétségtelenül lándzsásbirtokból történt kiadására vonatkozó oklevelet nem ismerünk. Amikor az özvegyet a férje után megillető dos és parafernum kiadására nagyon sok adatunk van, joggal feltűnik a leánynegyedről szóló oklevelek csaknem teljes hiánya. Minthogy adatunk van rá, hogy ugyanannak az oklevélnek csak másolatban ismert példányai közül az egyik a »pro quarta puellari«, a másik pedig a »pro parte puellari« alakot tartotta fenn.[126] felmerül az a kérdés is, hogy a lándzsásokra vonatkozó oklevelekben található »quarta puellaris« alak nem elirás-e a szokatlanabb »pars puellaris« alak helyett. A leányág örökösödési jogának teljes tisztázása valószinűleg csak az újkori adatok felhasználásával old-

---

[123] N. Múz. Görgey lvt.

[124] Petróczy reg. 32. (70.)

[125] N. Múz. Máriássy lvt.

[126] N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2278. vol. I. fol. 133. 2199 fol. 99. Fejér egy oklevél kivonatában leánynegyedről beszél (CD. VIII. 5. 224. l.), holott az eredetiben arról szó sincs. Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 5.

ható meg, ha ugyan az újkorra nem lett általános az öröklési jogban az országos jog.

A fiúutód nélküli elhalálozás esetére megállapított öröklési rendnek az egész középkoron át való fennállása okleveles anyaggal is igazolható. Abajdóc Gál jobbágyának Berend fia Mátyásnak neje 1343-ban Miklós nádor előtt előadja, hogy Illés, László és Vitk édestestvérek voltak, ő Illés unokája, Vitk unokái már kiadták birtokrészét, de László unokái még nem, tehát a birtok őt illető részének a nemesek szokása szerinti kiadását László unokáitól is kéri.[127] Minthogy Illésnek leszármazottait nem ismerjük és az oklevélben nem leánynegyed követeléséről van szó, a követelés valószínűleg anyja egész birtokrészére szólt, mely fiúutód nélküli halála esetére leányát, illetve unokáját illette meg. Az örökösödésnek ez a pontja a leányágra nézve nagyon kedvező volt, azért azt igyekeztek kihasználni még a nem lándzsásnemesek is. 1344-ben Görgey Jordán fia Arnold leánya, Iruntruth Miklós nádor előtt a Görgey család birtokainak egyharmadát követeli azon az alapon, hogy ő atyjának egyetlen gyermeke és igy a lándzsásnemesek szabadságlevelének egyik pontja szerint atyja birtokai teljes egészükben reá szállanak. A követelés jogalapja azonban, minthogy az alperesek bemutatott okelevelekkel igazolták, hogy a családnak a lándzsásnemesek szabadságlevelének kelletkor még nem voltak birtokai és az azóta szerzetteket más jog szerint kapták, teljesen elesett.[128] Hasonlóképpen kihasználta a lándzsásnemesek örökösödési jogának ezt a pontját a későbbi Mátéfalva tulajdonosa Máté is, aki 1277-ben kapta birtokát országos nemesi joggal, minthogy azonban fiúutóda nem volt, birtokát, a lándzsásnemesek örökösödési jogát alkalmazva leányai örökölték. Küküllei János, Nagy Lajos király történetirója azonban a leányágak birtoklásának ellenére is adományt szerzett a birtokra és abból a birtok jogi eredetét ismerve, hosszas perlekedés után kizárta Máté leányági leszármazottait, akik hiába hivatkoztak a lándzsásnemesség örökösödési jogának nekik kedvező pontjára, kénytelenek voltak beérni a leánynegyeddel.[129]

A lándzsásnemességnél a férj magtalan halála esetén hasonlóképpen érvényesült az özvegy örökösödési joga is. 1351-ben Pikfalvi Máté neje az előbbi férje, Mecsedelfalvi Miklós révén reászállt birtokokat adja el,[130] 1399-ben pe-

---

[127] »sub libertate communitatis nobilium contingentem«. O. L. Thőke lvt. Dl. 13470.

[128] N. Múz. T. a. 1341 máj. 10. Görgey lvt.

[129] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 16.

[130] Fejér: CD. IX. 2. 101. l.

dig Hisfalvi László özvegye adja el a férje után a lándzsásnemesek joga szerint reá szállt hisfalvi részét Dezső fia Tamásnak.[131] A felsorolt adatok, minthogy az oklevelekben nincs szó hitbérről és jegyajándékról, világosan bizonyitják, hogy itt az özvegy örökösödési jogáról van szó. Az özvegy joga az első esetben annál kétségtelenebb, mivel Miklós örököseit nem ismerjük és a családnak középkori leszármazási táblája sem emliti utódait.[132]

Nemcsak a leánygyermek jogának, hanem a vérségi jognak erős érvényesülése nyilvánul meg egy 1503. évi adatban. Ulászló király 1503-ban meghagyja a szepesi káptalannak, hogy a Thurzó családot vezesse be Bethlenfalva, Trónfalva, Kadajsdorf és Kromló birtokába, melyek Bethlenfalvi Simon fia György fiúutód nélküli halála folytán a Thurzókra szálltak. Minthogy a Thurzók leszármazását eddig csak a XV. század elején feltűnő Jánostól ismerjük,[133] György ága valószinűleg még János kora előtt elvált, igy a vérségi jognak érvényesitése legalább is egy századdal korábbi időre megy vissza. A beiktatásnak azonban Márta, György leánya ellentmondott. Az ellentmondás cime nincs ugyan megnevezve, de csakis a lándzsások 1243. évi szabadságlevelének a fiúutód nélküli elhalálozás esetére megállapitott örökösödési pontja értelmében történhetett, mert Márta nemcsak a leánynegyedbe, hanem az egész birtokba beült. A leányörököst a Thurzók azonban azon a jogcimen, hogy Márta, mivel a házasság kilencedik hónapja előtt megszületett, Györgynek csak természetes, de nem törvényes leánya, Ulászló parancsával kivetették a birtokból.[134] A per befejezését nem ismerjük, az azonban kétségtelen, hogy az egész örökség elfoglalásával Márta atyja összes birtokaira igényt tartott és a Thurzó család csak a törvénytelen születés vádja alapján tétethette ki belőle.

A lándzsásnemesség a tatárjárás utáni időben mint elszegényedő, kisbirtokú társadalmi osztály tűnik fel, amelynek átlagos birtoka az 1243. évi privilégium szerint is csak két ekealj, vagyis kétszáznegyven hold volt. Ez az arány a XIV. század fordulójára még jobban megváltozott a lándzsáscsaládok kárára, amit bizonyitanak a XIV. század első negyedéig kimutatható lándzsáscsaládok nagyszáma. Minthogy átlag négy család állitott ki egy lándzsával felszerelt katonát, a tiz lándzsás kiállitásához legalább is negyven családnak kellett lenni, amelynek száma azonban a század

---

[131] »iure et consuetudine nobilium decemlaceatorum terre Scepusiensis«. N. Múz. Görgey lvt.

[132] O. L. Thőke lvt. Dl. 22539.

[133] Wagner: Analecta. IV. 61. és köv. ll.

[134] Dl. 21177. 21197. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 4. 1.

fordulójára jelentékenyen megszaporodott. Sorba véve a lándzsásfalvakat, a XIV. század első évnegyedéig bezárólag a következő lándzsáscsaládok mutathatók ki:

A lándzsásnemesek birtokai a XIII. században nem állapithatók meg minden esetben, mert ebben a korban a nemeseket gyakran nem birtokaik után, hanem csak a lándzsásnemességhez való tartozásukat kifejező »de Zeek« nevezik az oklevelek. Azok a lándzsáscsaládok, melyeknek falubeli hovátartozása nem állapitható meg, a következők:

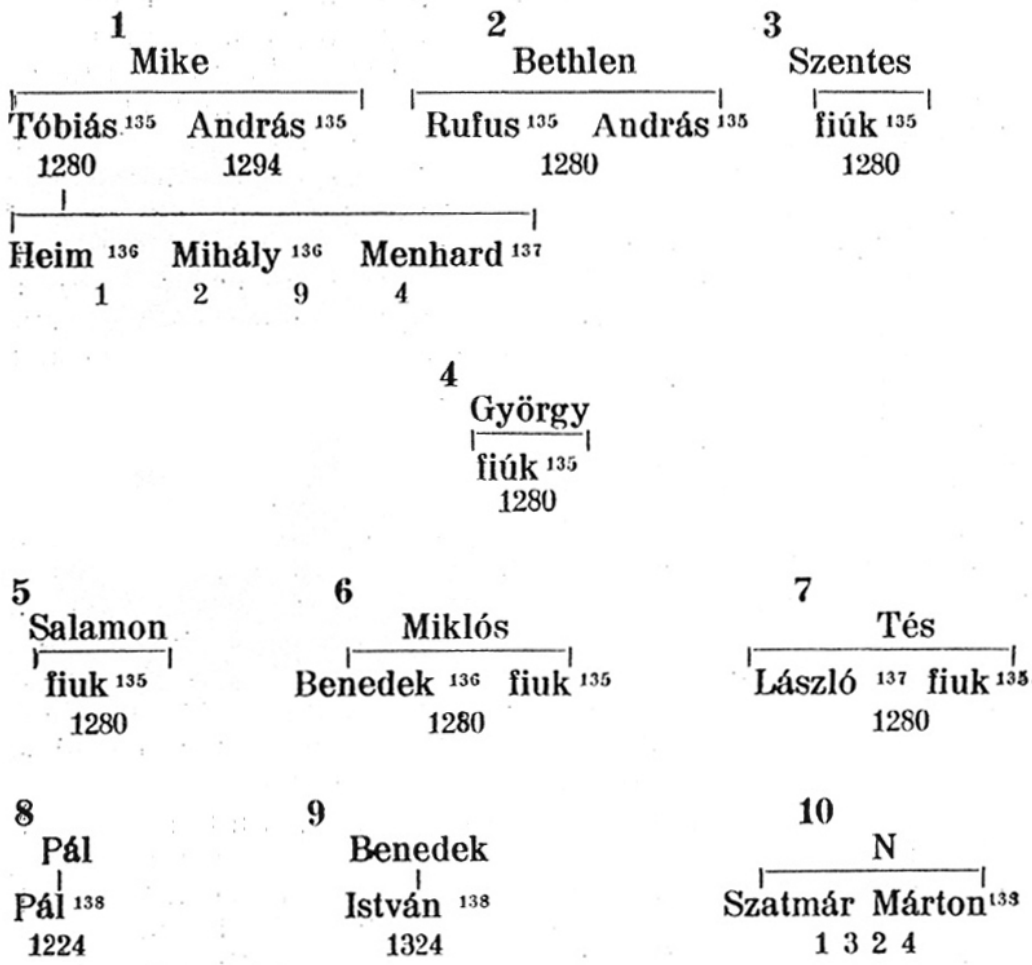

Hisfalva birtokosai már 1324-ben eléggé szétágazott családokban élnek.[139]

---

[135] Fejér: CD. V. 3. 71. l. (tévesen Szék helyett Leuk alakban). Dl. 1029.

[136] HO. VIII. 342. l.

[137] HO. VIII. 156. l.

[138] N. Múz. T. a. 1324. II. 2.

[139] U. ott.

11
Parthus
József Lőrinc

12
Mikó
Miklós

13
András
Lőrinc

14
Mihály
Hencman

15
Natus
Jakab

Miklósfalván és környékén 1273-ban több család tűnik fel egyszerre:

16
N
Ősz Miklós [140] Zigislaus [140] Mikus [140]
1 2 7 3

17
Gahala
Márk [140] Máreus [140]
1 2 7 3

18
N
Bethlen [140] András [140]
1 2 7 3

19
Ruthén
Mikulaus [140]
1273
Mikulaus [141]
1298

20
Adolf [142]
Jakab [143] Kormos [143] Adolf [143]
1 3 1 1

Szentandráson csupán egyetlen lándzsáscsaládot ismerünk a XIV. század elején:

21
Pál
Egyed [144]
1317

Primfalván és szomszédságában 1248-ban a következő birtokosok tűnnek fel:

---

[140] HO. VIII. 156. l. N. Múz. T. a.
[141] HO. VI. 378. l.
[142] HO. VIII. 342. l.
[143] Anjoukori okmt. I. 222. l. N. Múz. Rhédey lvt.
[144] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 28.

22

Pirin [145]
1248

Gobl [146] Sur [146] Bod [146]
1 2 7 0

Detre [147] Miklós [148]
1312 1317

23 Miklós [145]

24 Boza [145]
1 2 4 8

25 Jordán [145]

26

N

Henrik [145] Ivánz [145] János [145]
1 2 4 8

Miklós [146] Péter [146] Pál [146] Iván [146]
1 2 7 0

Lack [149]
1311

Filefalván és környékén az 1256-ban adományos File leszármazottain kivül még más családokat is találunk, akik valószinűleg a szomszédos helységek régebbi lakói közül valók:

27

File [150]

File [150]
1256

Krisztián [150]

28

N

Mech [151] Edus [151]

Jakab [151] Radislaus [151]
1299

János [151] Lóránt [151] Jakab [151]
1 2 9 9

---

[145] HO. VIII. 52. l. Az itt szereplő Tiborcot azonosnak vehetjük a Bethlenfalván később szereplő Tiborccal, Bozsát pedig Bozsafalva névadójával.

[146] Dl. 26733.

[147] N. Múz. T. a. 1312. IV. 14.

[148] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 28.

[149] Anjuokori okmt. I. 222. l. N. Múz. Rhédey lvt.

[150] Szepesi kpt. Prot. 1643. fol. 29.

[151] HO. VIII. 400. l.

[152] N. Múz. T. a. 1324. II. 2.

29

Gerhard [151]
1299
|
Miklós [152]
1324

30

Miklós [151]
1299

Gánfalva szintén kiterjedt családok által lakott helység:

31

Gellért [153]
Gotsalk [153] Kunc [153]
1 3 1 7

32

Gán
Bazil [153] Detmár [153] Gán [153]
1 3 1 7
|
János [154]
1320

33

Helbrand
Gán [153] Arnold [153] Miklós [153]
1 3 1 7

34

Hanus [153]
1317

Széken a Gánfalván is birtokos családokon kivül még egy családot ismerünk:

35

Menárd
Helbrand [153] Menárd [153]
1 3 1 7

Bethlenfalván már korán kiterjedt családokat találunk:

36

Bot [154]
1260
Jordán fiuk
1 2 6 4

37

Jakab [155—156]
1260—1264

---

[153] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 4.
[154] Csáky oklvt. 42. l.
[155] Dl. 25052.
[156] Wenzel: AUO. VIII. 90. l.

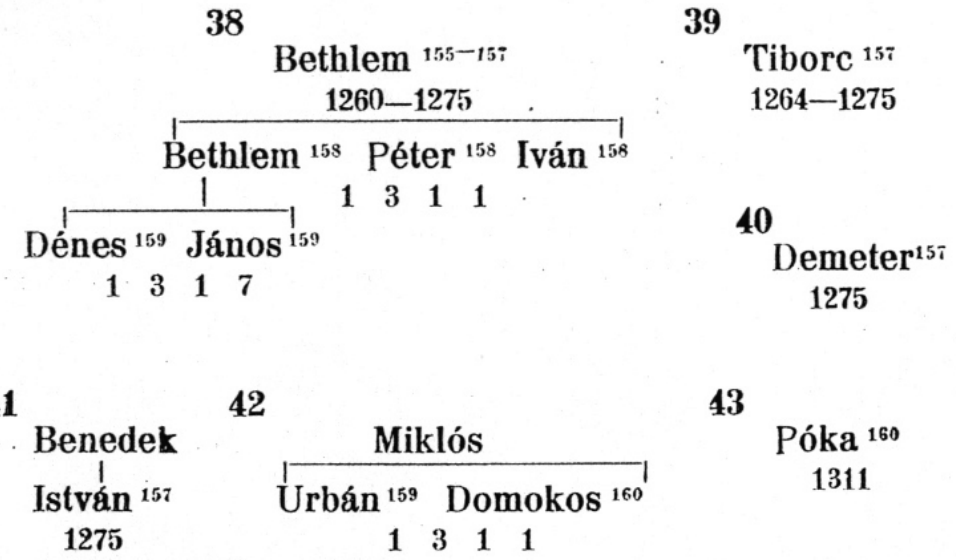

Mahálfalva birtokosait, kivéve a névadót, nem ismerjük személy szerint:

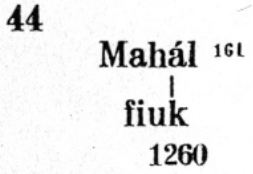

Csantafalva és *Petenye* birtokos családai:

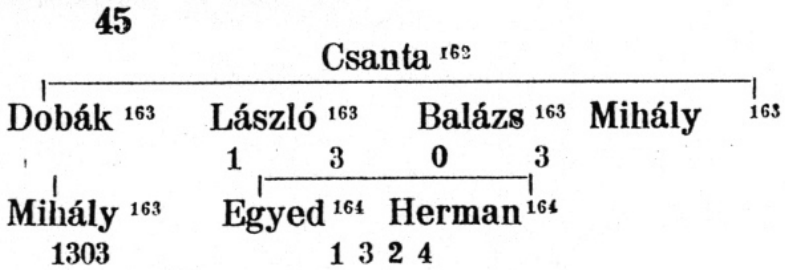

---

[157] Fejér: CD. V. 2. 314. l.
[158] Anjoukori okmt. I. 222. l. N. Múz. Rhédey lvt.
[159] N. Múz. T. a. 1357.
[160] N. Múz. Rhédey lvt. Anjoukori okmt. I. 222. I.
[161] Dl. 25052.
[162] Levéltári Közl. II. 128. l.
[163] Csáky oklvt. 88. l.
[164] Petróczy reg. 16. (27.)

46

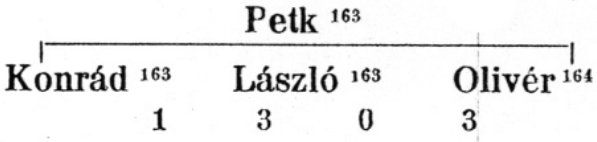

47

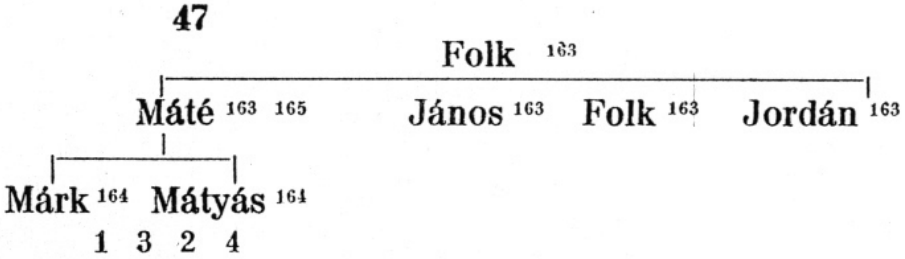

Pikfalva a legsűrűbben lakott lándzsásfalvak egyike, birtokos családainak nemzedékrendje a XIV. század elején a következőkép alakul:

48

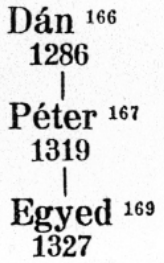

49

50

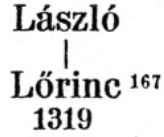

51

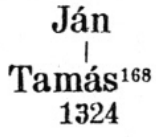

52

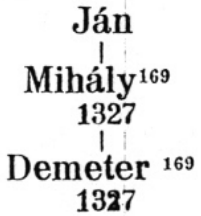

53

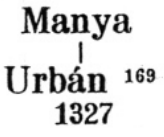

54

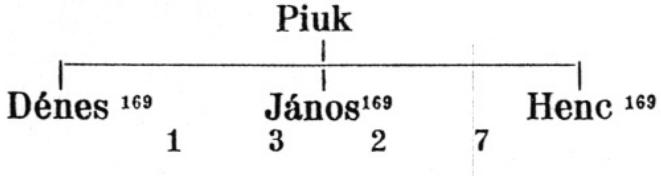

[165] Petróczy reg. 19. (33.)
[166] Fejér: CD. V. 3. 331. l.
[167] N. Múz. T. a. 1319. IV. 12.
[168] U. ott. 1324. II. 2.
[169] U. ott. 1327. II. 25.

55
Bod
Lóránt[169]
1327

56
Illés
Pál
Hank[170]
1325

Ábrahámfalva birtokos családai is korán nagy számban tűnnek fel:

57 Fülpös
Ábrahám[171] László[171]
1 2 7 8

58 Ehellő
Detre[171] Domokos[171] Becs[171]
1 2 6 8

59
Urbán
László[172]
1323

60
Salamon
István
Hanus[172]
1323

61
László
István[173] Lack[173]
1326
György[173]
1326

62
László
Boda
Miklós[173] Fülöp[173]
1 3 2 6

Leukfalva a XIV. század elején szintén nagyobb számú lándzsáscsalád által lakott helység:

63
Leuk[174]
Detre[174—175] Vilmos (Villám)[174—175]
1 3 1 8
Miklós[174] Menárd[174] János[174] Jakab[174]
1 3 2 5

[170] Anjoukori okmt. II. 208. l.
[171] N. Múz. T. a. 1278. XI. 12.
[172] O. L. Thőke lvt. Dl. 13472.
[173] U. ott. Dl. 26739.
[174] Szepesi kpt. Misc. 9. 9. 14.
[175] Fejér: CD. VIII. 2. 188. l.

64

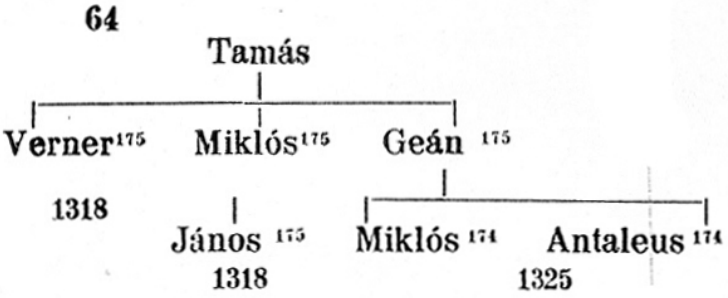

65

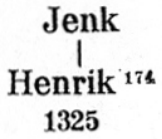

66

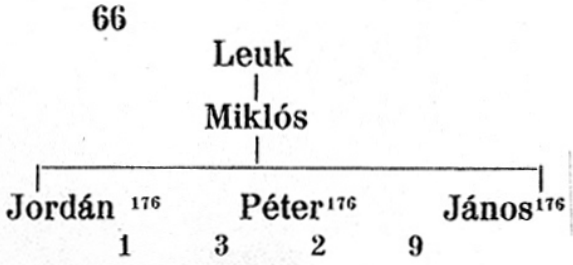

67

68

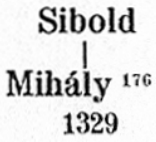

69

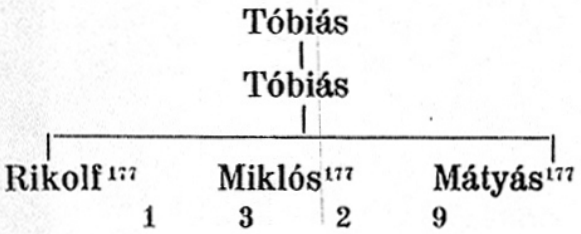

Mecsedelfalva két, adománybirtokos családjának leszármazása a következő:

70

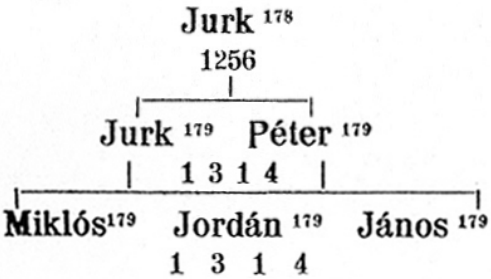

71

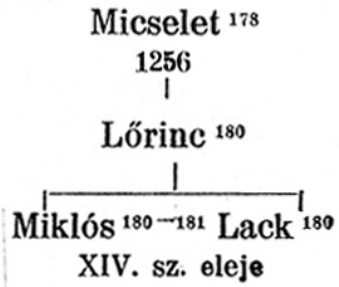

---

[176] Szepesi kpt. Misc. Scep. 8. 1. 2.
[177] Szepesi kpt. Misc. div. cott. 8. 1. 13.
[178] Fejér: CD. IV. 2. 287. l.
[179] N. Múz. T. a. 1314. XI. 27.
[180] O. L. Thőke lvt. Dl. 22539. l.
[181] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 2.

Édesfalván csak egyetlen birtokoscsaládot ismerünk:

72

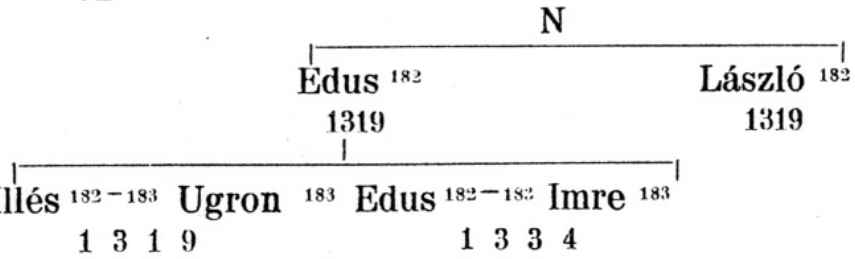

Tibaházán ismét csak egyetlen birtokoscsaládra vannak adataink:

73

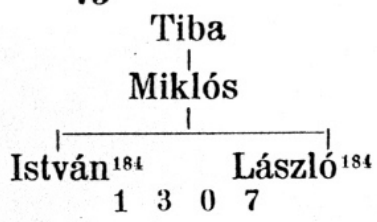

Urbánfalván is csak az 1246-ban feltűnő Mika leszármazottait ismerjük:

74

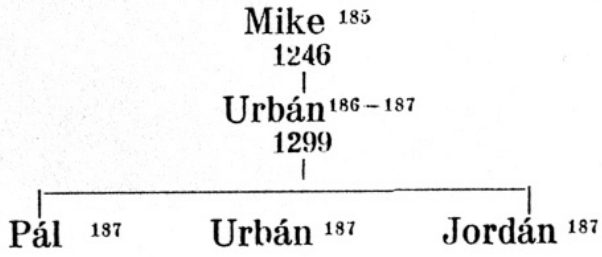

A *Kistamásin* 1278-ban lándzsásnemességre emelt[188] család további ott szereplésére nincsenek adataink.

75 Arnold — Arnold

76 Iván

77 András

78 Arnold

79 Péter — Pál

---

[182] N. Múz. Soós Ivt. 1319.
[183] Szepesi kpt. Misc. 9. 10. 4.
[184] Dl. 1711.
[185] Fejér: CD. VI. 2. 347. l.
[186] Petróczy reg. 11. (16.)
[187] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 19.
[188] Fejér: CD. V. 2. 434. HO. VI. 230. ll.

Csepánfalván 1307-ben nyolc család tűnik fel egyszerre:[189]

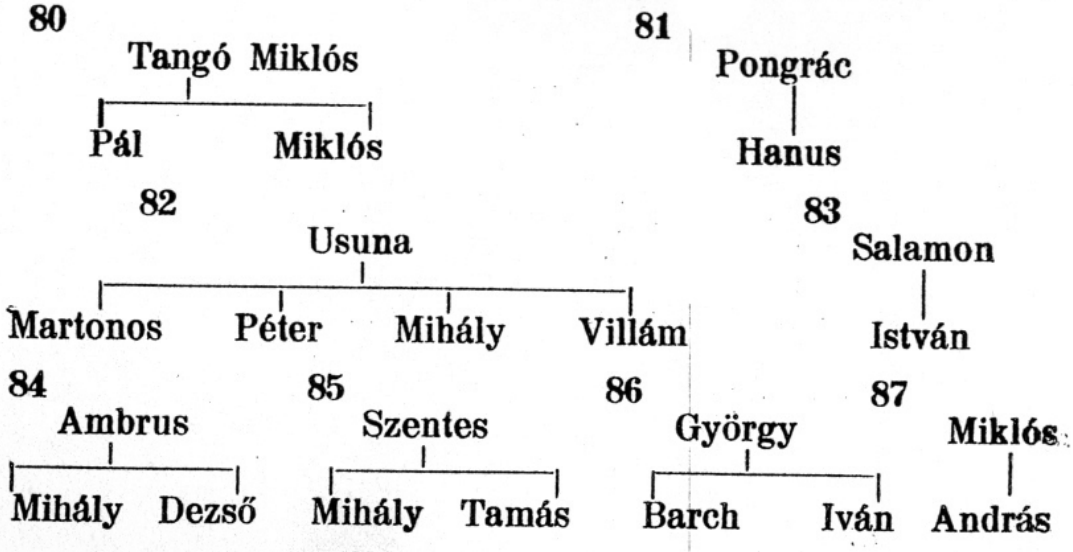

Körtvélyesen szintén nagyobb számú lándzsáscsalád élt már a XIII. században:

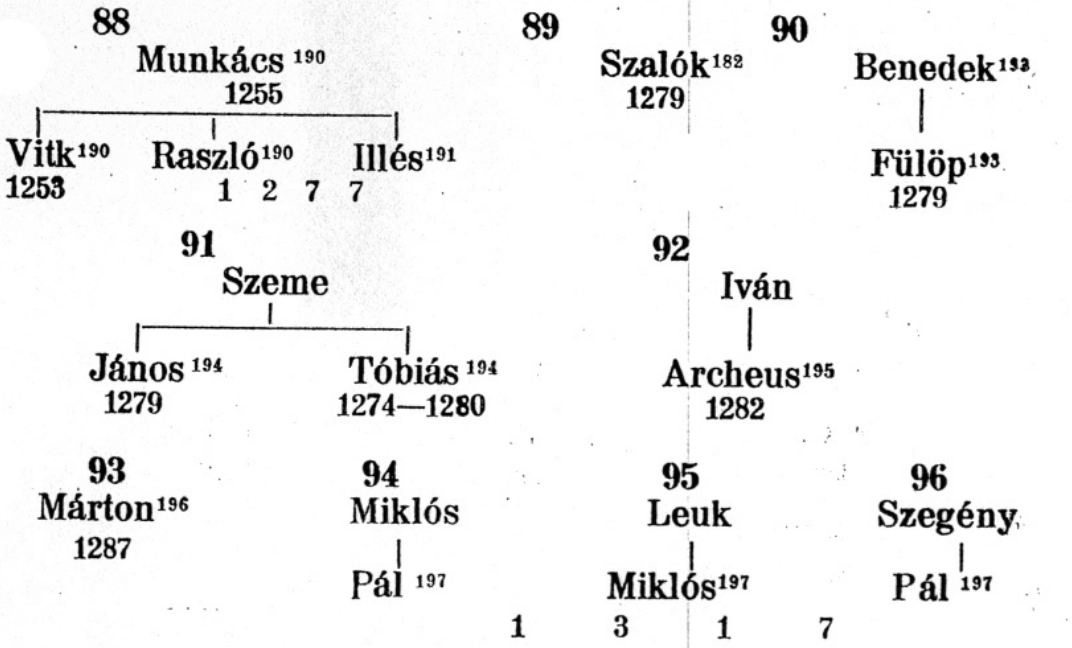

[189] O. L. Thőke lvt. Dl. 14016.
[190] HO. VI. 272. l.
[191] O. L. Thőke lvt. Dl. 13470. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 1.
[192] Fejér: CD. V. 2. 583. l.
[193] O. L. Thőke lvt. Dl. 26734.
[194] U. ott. Dl. 14018. Fejér: CD. VII. 5. 396. l.
[195] O. L. Thőke lvt. Dl. 14013.
[196] U. ott. Dl. 14013.
[197] U. ott. Dl. 26738.

Petróczon szintén kiterjedt családokat találunk a XIV. század elején:

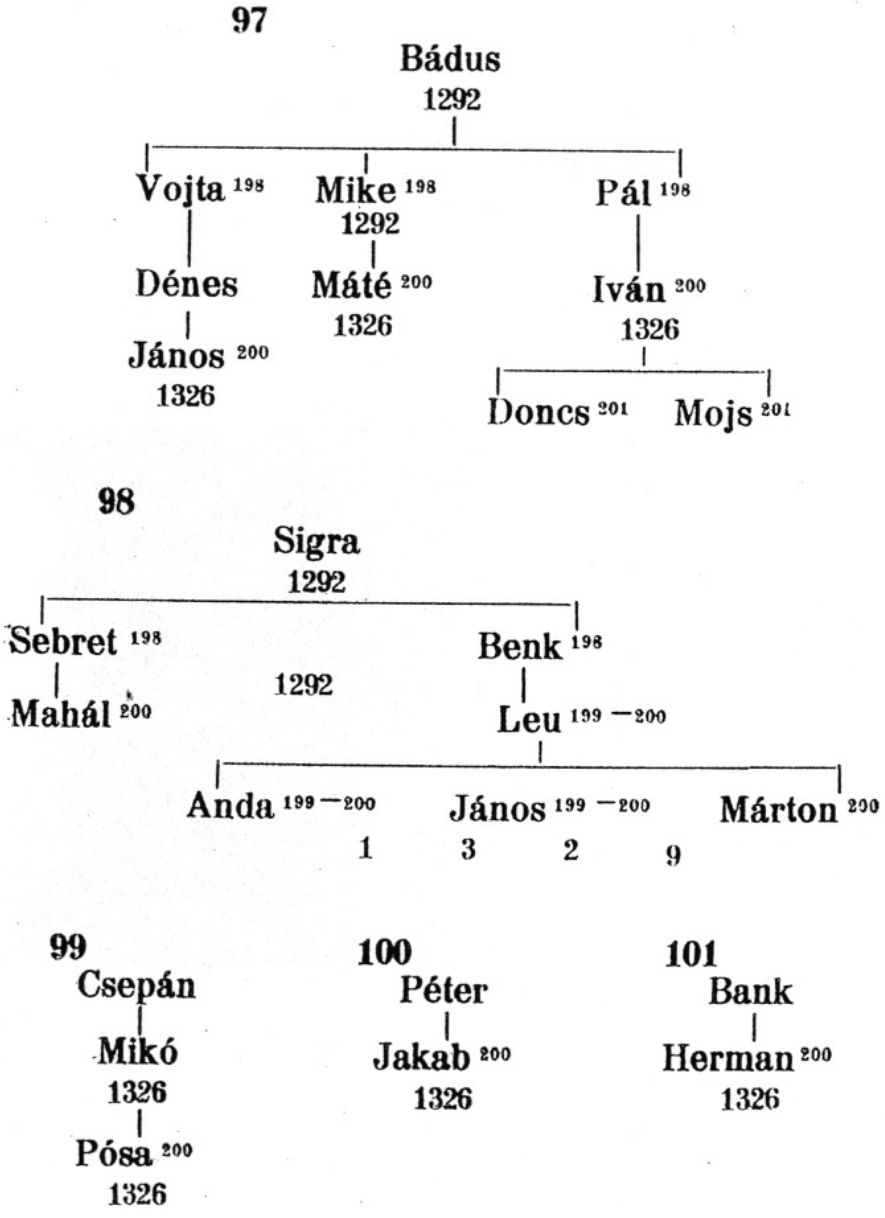

Petrócztól északra *Mindszent* környékén szintén laktak lándzsásnemesek, akiket Károly király 1313-ban országos nemességre emelt.[202] Birtokuk neve ismeretlen.

---

198 Fejér: CD. VII. 5. 506. l.

199 Petróczy reg. 19. (31.)

200 Semsey lvt. Fasc. I. No. 15.

201 Petróczy reg. 84. (232.)

202 U. ott. 13. (207.) 14. (26.) O. L. Petróczy lvt. Acta Scep. Menchus. Nr. 16.

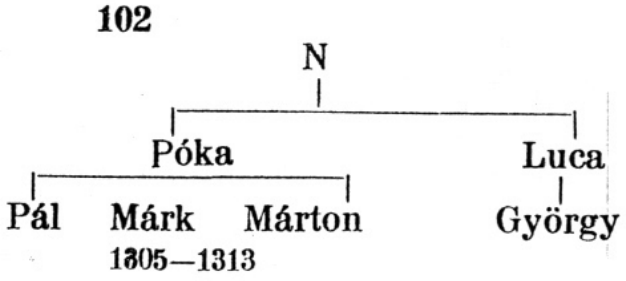

Rétin az 1255-ben a lándzsásnemességre emelt Dedács leszármazottait és az 1300-ban nemességre emelt családokat[206] ismerjük:

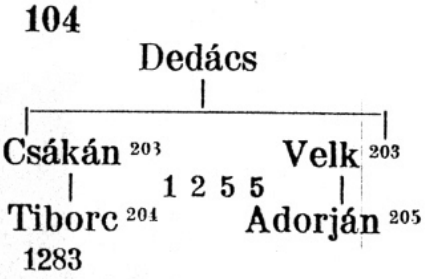

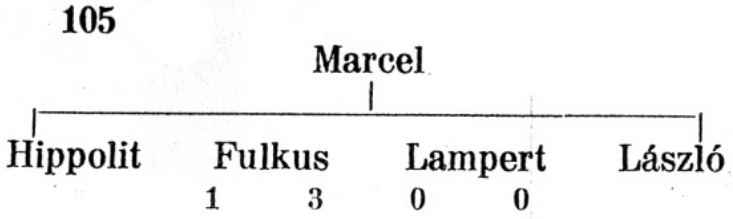

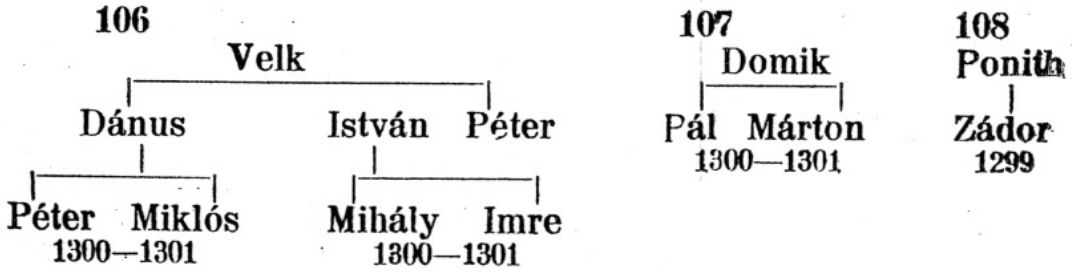

[203] Fejér: CD. IV. 2. 324. l.

[204] U. ott. V. 3. 208. l.

[205] Századok. 1872. 505. l.

[206] Fejér: CD. VI. 2. 245.; VII. 3. 118. HO. V. 89. II. O. L. Thőke lvt. Fasc. Tm. No. 4.

Kázmérfalván csupán egy lándzsáscsaládot ismerünk:

109

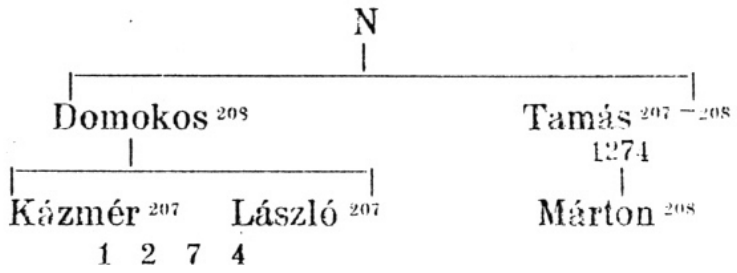

Marcelfalván szintén csak egy lándzsáscsaládot tudunk kimutatni:

110

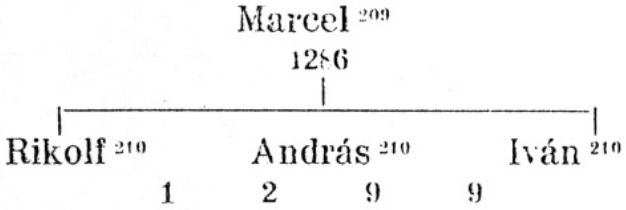

A lándzsáscsaládok számát a XIII. század fordulóján amint a bemutatott leszármazási táblák igazolják, több mint százra tehetjük. Valószinű ugyan, hogy az önálló családokként feltüntetett személyek eredete több esetben egy közös férfiősre vezethető vissza, ez azonban nem csökkenti a lándzsásnemesség tényleges számát. Minthogy teljes anyaggyűjtésre való törekvésünk mellett is több lándzsásközségből csak egy-két, javarészt másutt is birtokos családot ismerünk, fel kell tennünk, hogy több, a lándzsásnemességre vonatkozó oklevél ismeretlen. Ennek alapján a lándzsásnemesség számát a XIV. század elején még nagyobbra becsülhetjük.

A későbbi évek leszármazási adatait vizsgálva, megállapitható, hogy a lándzsásnemesség száma egyideig még gyarapszik.[211] A gyarapodás egyik forrása a természetes szaporodás és az egyes családoknak különböző nevekkel

---

[207] Fejér: CD. V. 2. 176. l.

[208] Petróczy reg. 81. (224.)

[209] Fejér: CD. V. 3. 331. l.

[210] Dl. 38876. Bárdossy: Suppl. 258. l.

[211] L. főleg a sok lándzsás oklevelet tartalmazó Thőke, Máriássy, Görgey és Petróczy levéltárak XIV. századi adatait.

jelölt ágakra történt szétválása.[212] Azonban növekszik a nemesség száma idegen eredetű nemes családoknak a lándzsáscsaládokba történt beházasodása folytán is.[213] Minthogy ekkor a capacitas elve még nem érvényesült és csak jóval később, az újkorban tud érvényre jutni, beházasodás révén bejuthattak a lándzsások soraiba nem nemesek is, nemzeti különbség nélkül, amit nagyban megkönnyitett az a körülmény, hogy a leányok kis örökség birtokában nem mindig számithattak nemes férjre. A fiúutód nélkül elhalt és maga után csak özvegyet vagy leánygyermeket hagyó nemes halálával megnyiló örökösödési rend is tág teret nyitott az idegenek számára a lándzsásnemesség soraiba való bejutásra, mely nem az özvegy, vagy leány férjének nemesi állapotától, hanem csakis tehervállalási képességétől és készségétől függött.

A lándzsásnemesség számának e három eredőből származó gyarapodása ellenére az újkori összeirások körülbelül ugyanolyan számú, 80—90 családot alkotó lándzsásnemességet mutatnak fel,[214] mint amennyi a XIII. század fordulóján élt. A lándzsáscsaládok számának ez a XIV. század eleji állapotra való visszaesése a nemesség gazdasági helyzetének állandó hanyatlásával hozható kapcsolatba.

Az elszegényedés egyik oka az volt, hogy a lándzsáscsaládok számának egyideig tartó gyarapodásával szemben a lándzsásnemesség 29 községet magában foglaló területe folyton csökkent. Legkorábban kivált a szék kebeléből a szászok kezére jutott Primfalva területe, amit követett a menedékkövi egyház által megvásárolt és az egyház birtokainak mentességét élvező Urbánfalva és Tibaháza kiválása a lándzsásszékből, a Mindszent körüli lándzsásnemességnek az országos nemesség soraiba való bejutása, Marcelfalvának a szepesi várhoz csatolása, a csak részben lándzsásközségeknek országos nemessé válása és az újkorra eső többi területi csorbulások.[215] A folytonos kiválások következtében az újkorra lényegesen lecsökkent a lándzsásközségek egykori nagyszáma és területi nagysága. Az újkorban már csak Gánfalva, Filefalva, Miklósfalva,

---

[212] Pl. a Bethlenfalvi család egyik ágának Istvánfalvi a neve.

[213] Ilyen idegen eredetűek a sárosmegyei Tekule nembéli Ternyei és Steflaki családok. Fejér: CD. X. 7. 700. l. V. ö. a lándzsásbirák névsorát.

[214] Hradszky: A tizlándzsások története. 23., 184., 189., 194. stb. ll.

[215] L. az egyes helységek alatt. Hradszky a felsorolt lándzsásközségeken kivül lándzsás eredetűnek tartja még Grancs, Leszkovján, Márkusfalva, Dolyán, Koncsán, Polyanócz és Korotnok községeket is. Ezeknek a lándzsásszékbe való tartozása azonban semmivel sem bizonyitható. A tizlándzsások története. 12. l.

Szentandrás, Hisfalva, Hozelec, Horka, Komaróc, Bethlenfalva, Edesfalva, Csantafalva, Mahálfalva, Ábrahámfalva, Pikfalva és Leukfalva, összesen 15 község tartozott a lándzsásszékhez.[216]

A nemesség számának a XIV. századtól kimutatható gyarapodása és a lándzsásszék területi csökkenése a lándzsásbirtokok folyton fokozódó elaprózódását vonja maga után, ami által természetesen a megélhetési lehetőség is egyre csökkent. A birtokok elaprózódása, mely már a XIV. században megkezdődik, a XV. században még nagyobb arányúvá válik, amikor már gyakran megtörténik, hogy egy-két holdas birtokok cserélnek gazdát.[217] A közbirtoklást nem ismerő lándzsásnemesség folyton megújúló osztályai folytán az egy-egy családtagnak jutott rész csekélysége maga után vonta az egyes családok vándorlását, amikor többször megtörténik, hogy a lándzsásnemes az anyja vagy felesége révén kapott nagyobb birtokrészre telepszik át, ősi birtokát pedig eladja, vagy pedig otthagyja a leányágnak. A lándzsáscsaládoknak ez a vándorlása a család-, illetve az előnevek többszöri változásával igazolható. Igy például, hogy csak egy-két esetet emlitsünk, a Helmes család előbb Hisfalváról, majd Petróczról,[218] az Aczél család Bozsafalváról, majd Hisfalváról,[219] a Gréb család Filefalváról és Körtvélyesről,[220] Bed János fia Rikolf Hisfalváról, fia pedig már Grancsról nevezi magát.[221]

A XV. század második felének és a XVI. század elejének hibás latinságú és az oklevél formulákkal hadilábon álló oklevelei ismét csak a lándzsásnemesség általános elszegényedése mellett bizonyitanak, amikor már az összességtől a közigazgatási célokra szedhető hozzájárulás összege oly csekély volt, hogy abból nem tarthattak az oklevélformulákban járatos, a latin nyelvet tökéletesen biró jegyzőt.[222] A lándzsásnemesség nagyfokú elszegényedésére jellemző példa az újkorból, hogy a 80—90 családra becsülhető lándzsásnemesek közül az 1693. évi összeirás szerint már 42-nek nem volt jobbágya.[223] A gazda-

---

[216] U. ott. 18—19. ll.

[217] Petróczy reg. 16. (27.), 19. (32.), 33. (75.), 69. (184.) stb. Szepesi kpt. Misc. 9. 4. 2.

[218] Petróczy reg. 47. (107.), 76. (218.), 86. (240—241.), 88. (248.), 89. (252.)

[219] U. ott. 74. (201.), 83. (229.)

[220] U. ott. 52. (138.), 74. (201.)

[221] U. ott. 46. (117.), 71. (189.)

[222] U. ott. 76. és köv. ll. N. Múz. T. a. 1501. VII. 14.

[223] Hradszky: A tizlándzsások története. 18. l.

sági süllyedés legmélyebb pontját jellemzi az egyik lándzsás védekezése 1689-ben, mely szerint azért nem vett részt a közgyűlésen, mert nem volt csizmája.[224]

A lándzsásnemesség egyetemébe beházasodás vagy birtokvásárlás útján történő könnyű bejutás következménye volt, hogy a lándzsásnemesség összetételében az újkorra óriási változás állott be. A nemességet családokként feltűntető újkori összeirások családneveit vizsgálva megállapitható, hogy a középkori lándzsáscsaládok nagyrésze az újkorra eltűnt és helyét idegen, amint a helynévből képzett és tót nyelvi eredetű családnevek alapján megállapitható, nem lándzsáshelységekből származó nemesség foglalta el. Az 1587. évi összeirásban előforduló 95 családból mindössze 14 család középkori eredete állapitható meg, a többi pedig a század eleje óta jutott valamilyen cimen a nemesség soraiba.[225] A keveredés arányaira az újkori összeirások vetnek világot, melyek szerint 1693-ban, amikor a lándzsásnemesség száma 80—90 családra becsülhető, 20 lándzsásnemes lánynak volt nemtelen eredetű férje.[226]

Az a folyamat, amikor a XIV. század elején feltűntetett és a században egyelőre még növekvő számú lándzsásnemesség nagyrésze az újkorra eltűnik, nem magyarázható meg a lándzsáscsaládok kihalásával, annál is inkább, mert ez korai nagy számukat tekintve nem hihető, másrészt pedig ellene mond az, hogy ennek a folyamatnak a következtében nem a birtokok elaprózodásának, hanem a továbbvirágzó ágak kezén való összeszaporodásának kellett volna bekövetkezni. Az eredetileg is lándzsáscsaládok eltűnésének oka és körülményei nem ismeretesek minden esetben, legtöbbször csak maga az egyes családok eltűnése állapitható meg. Mindamellett azonban van egy-két adatunk, amelynek az alapján, ha teljes biztonsággal nem is, de a legnagyobb valószinűség szerint megállapithatjuk a lándzsáscsaládok eltűnésének valódi okát. A Tibaházi család akkor tűnik el, amikor birtokát eladja a menedékkövi kartauziaknak,[227] éppenúgy az Urbánfalvi család sem

---

[224] U. ott. 38. l.

[225] U. ott. 181. l. A vármegye által 1732-ben törzsökösnek nyilvánitott 13 család közül mindössze kilencnek középkori eredete állapitható meg. Ezek között is csak négy család, a Máriássy, Thőke és Petróczy és Szentandrássy családok lándzsás eredetűek; azonban az első három család országos nemesi jellegű birtokot is szerezve, korán kivált a lándzsások egyeteméből. V. ö. Turul. 1889. 122. l.

[226] Hradszky: A tizlándzsások tört. 18. l. V. ö. még 105—106. ll.

[227] L. ott.

szerepel többet, miután birtoka vétel folytán a menedékköviek birtokába jutott.[228] Minthogy a középkor felfogása még nem ismeri a birtoktalan nemest és a nemesség igazi alapját a földbirtokban látja,[229] valószínű, hogy a középkorban birtoktalanná vált nemes a reá már csak teherként nehezedő nemesi kötelezettségeket és jogokat feladva jobbágyságra süllyedt, vagy pedig beköltözött a közeli városok valamelyikébe. Ez az adatokra támaszkodó feltevés annál valószínűbbnek látszik, mert máskülönben teljesen érthetetlenné válik a középkori nagyszámú lándzsásnemesség majdnem teljes kicserélődése és nyomtalan eltűnése.

A Szepesség különböző nemzetiségű lakói között a lándzsásnemesség sokáig megtartotta nyelvét, még akkor is, amikor a nemesség soraiba már sok szláv bejutott. A lándzsásszéktől oklevelet nyerő felek magyar nyelven mondják el bevallásaikat, amit igazol a XV. század végi, gyarló latinságú oklevelekben előforduló nevek magyar nyelvi szórendje.[230] A lándzsák szék tárgyalásain a magyar nyelv használata a XVII. század végéig kimutatható.[231]

A németek és szlávok által lakott helységek által körülvéve a kabar eredetű határőrök leszármazottai, a lándzsásnemesek korán ki voltak téve idegen hatásnak, mely nemcsak a faji keveredésben jelentkezett, hanem idővel nyelvi hatását is éreztette. Legkorábban a német hatás jelentkezik, mely főleg a nemesség által használt, valószínűleg német eredetű papjaik hatása következtében felvett keresztnevekben már a XIV. század elején megnyilvánul.[232] Sokkal erősebb és maradandóbb hatása volt a szlávságnak, mely a család- és helynevek lassú elszlávosodását eredményezte. A magyar családneveket, eltekintve a személynévből képzettektől, mint pl. Aczél, Bokros, Csák, Fodor, Helmes, Kakas, Király, Kis, Kurta, Nagy, Sánta; Szőrös, Tompa, Thőke, Veres stb.[233] az újkorra nagyrészt

---

[228] Dl. 17665., 20181., 23456. O. L. Thőke lvt. Dl. 32191. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 8. 12.

[229] Werbőczy Tripartituma. I. 6.

[230] »filiorum Thompaiuanus«. 1457: Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 9. 19. »Crig Ianusch de Czanthafalwa«. 1472: N. Múz. Máriássy lvt. 687. »cum voluntate Fryczy Marton«. 1479: Petróczy reg. 79. (217.). »nobilis Krygy Janoss de Cantafalua«. N. Múz. T. a. 1496. VII. 6. »inter curiam Nad Anthal et Acel Stephano!« 1500: Petróczy reg. 88. (249.). »vicecomites Georgium Gybel et Nod Andreas«. N. Múz. T. a. 1502. XII. 7.

[231] Hradszky: A tizlándzsások története. 39—40. ll.

[232] l. a Gánfalvi család leszármazását.

[233] N. Múz. T. a. 1494. V. 2. Dl. 11289., 12999., 13728. N. Múz. Máriássy lvt. 523. 578. 643. O. L. Thőke lvt. Dl. 14086. N. Múz. Görgey lvt. 1448. stb.

kiszoritják még a középkorban feltűnő szláv családnevek, mint a Bencsik, Dryewcho, (=Lándzsás!), Pohanecz, Sibák, Soldnár, Vachihur stb.[234] Ugy a szláv családneveknek a huszita korszak végére és azt követő időre eső tömeges elszaporodása, mint pedig a lándzsásfalvaknak első izben ekkor feltűnő szláv nevei rámutatnak a szlávsággal való nagyobb arányú keveredésnek korszakára, amikor már a magyarság nem tudta felszivni magába a szlávságot és nem tudta fenntartani falvaiknak addig kizárólagos magyar nevét sem, amelynek egyrészét az újkorban teljesen kiszoritotta a szláv elnevezés.

A lándzsásnemesség kisszerű, a jobbágyétól nem sokban különböző, a későbbi kuriális helységek nemességéhez hasonló életviszonyok között élt. Apró kis birtokrészeik nem voltak alkalmasak nagyobbszámú jobbágyság befogadására, sőt a nemesség egyrészének nem is volt jobbágya, legalább is a középkori oklevelek a birtokeladásoknál ritkán emlegetnek jobbágyok által lakott birtokrészeket, az újkorban pedig már körülbelül csak a nemesség felének volt jobbágya. Ezt igazolja az 1693. évi összeirás is, amikor a lándzsásszékben 42 olyan nemest irtak össze, akinek nem volt jobbágya.[235] Éppen ez a körülmény bizonyitja a lándzsásnemesség kisszerű életviszonyait, amikor tekintélyes részük maga volt kénytelen művelni a földet. Ilyen életkörülmények között a lándzsásnemesnek nem sok lehetősége volt az emelkedésre. Alig egy-két család emelkedett ki közülük. A lándzsás eredetű családok közül a legszebb pályát a Bethlenfalvi Thurzó család futotta be, amely a kicsiny kezdetből a hadiérdemek alapján kapott birtoka és a kereskedelem révén szerzett vagyona segitségével az ország leggazdagabb családai közé emelkedett, főpapokat és országos méltóságokat adva az országnak.[236]

Ha a lándzsásnemesség az idők folyamán sokat keveredett és fajilag csaknem teljesen ki is cserélődött, szabadságlevelükben és szokásjogukban lefektetett szabadságuk és jogaik mégis erősen összetartották őket. A várispánság részéről korábban sok támadásnak kitett szabadságuk és önkormányzatuk a privilégiumok erejétől segitve megerősödött és megizmosodott. A lándzsásszék különállását, autonómiáját, bármilyen kis területre korlátozodott is az újkorban, sokáig megőrizte és csak 1804-ben szünt

---

[234] N. Múz. T. a. 1394. IV. 15. Máriássy lvt. 373. 643. 690. Dl 17665. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 3. 19. stb.

[235] Hradszky: A tizlándzsások tört. 18. l.

[236] Fekete Nagy: A Bethlenfalvi Thurzó család eredete. Turul. 1934. (sajtó alatt).

meg a lándzsásszék önkormányzata, amikor egybeolvadt a nagy vármegye területével.[237] A lándzsásszék egykori különállása a vármegye cimerének a lándzsásszék cimerét fenntartó szivpajzsában jut kifejezésre, öntudatlanul is a legméltóbb helyen örökitve meg azt, hogy a Szepesség legelső lakói a lándzsásnemesek ősei, a kabar határőrök voltak.

[237] 1802. évi X. tc. Hradszky id. mű. 146—161. l.

A VÁRNÉPEK.

Amikor a magyarság áttért a kereszténységre és a fejedelmek helyébe királyok léptek, a királyság felfogása szerint minden gazdátlan, meg nem szállt terület a felségjog alapján a királyt illette meg, a király tulajdonává vált. Ennek a felfogásnak megfelelőleg, amikor terjeszkedése folyamán, az országhatárok kitolása következtében új területek jutottak a magyarság birtokába, azok a királyt illeték meg. Az ujonnan birtokba vett terület politikai közigazgatására és gazdasági kezelésére a király a területileg összefüggő vidékekből várispánságokat szervezett, amelynek élén a várispán állott.[1]

A szepesi várispánságnak a tornai ispánságtól történt leválása és függetlenitése után a szepesi várispánság külön királyi dominiumot alkotott, amelynek, illetve a királyi hatalmat képviselő ispánjának alá voltak rendelve a várszervezetben élő összes királyi népek.

A szepesi dominium területe, mint általában a várispánságok, már eredetileg sem alkotott területileg összefüggő egységet. A várispánságok egységét már kezdettől fogva erősen megszaggatták a nemzetségek birtokai. A szepesi várispánság sem alkotott összefüggő területi egységet, mert a Szepesség területének hernádmenti részét a várispánságtól független Gömör-őrök foglalták le, még mielőtt a szepesi királyi dominium kialakult volna. Hasonlóképen megszakitotta a dominium egységét a várallya—lőcse—késmárki út mellett fekvő lándzsásfalvak területe is, amely szintén nem tartozott a szepesi dominiumhoz.

---

[1] Hóman Bálint: A társadalmi osztályok Szent István államában. Békefi-emlékkönyv. 67—68. ll.

A szepesi várispánság és a dominium joghatósága alól korán menteseknek kell tartanunk az első német telepeket is, amelyek, amint fenntebb megállapítottuk, a legkorábbi időben csak a Hernádmentén keletkezhettek. Ezek a telepek azonban, amint Olaszi szabadságlevelei bizonyítják, a tornai várispánság területéhez és joghatóságához tartoztak s csak a szepesi várispánság teljes területi kialakulása után jutottak volna a szepesi várispánság joghatósága alá, ha akkora már ki nem fejlődött volna a szepesi németség önkormányzata. A dominium egységét tehát megszaggatták a német telepek is, amelyek, ha talán az autonómia teljes kialakulása előtt bele is tartoztak a szepesi várispánság hatáskörébe, függőségük azonban még sem lehetett teljes, mert mint szabad bérlőket, csak lazább függőség kapcsolta a szepesi várispánsághoz.

A királyi hatalomért folyó XIII. századi harcokkal kapcsolatban kelt királyi adományok korán megbontották a szepesi királyi dominium egységét és folyton újabb és újabb darabokat szaggattak le a dominiumból. A század elején az adományok még jobbára csak az ország központjához közelebb fekvő vidékekre terjedtek ki, azonban a várbirtokok rohamos fogyása következtében csakhamar rá került a sor a távolabbi várispánságok birtokaira is. A tatárjárás előtti időből kimutatható szepesi adományokon, a Berzeviczy, Zsigrai, Máriássy és Tamásfalvi családok birtokain kívül nagy területet szakítottak le a dominiumból az egyházaknak, a szepesi káptalannak és a savniki apátságnak juttatott adományok is.

Amikor a tatárjárás utáni időből a Szepességre vonatkozóan összefüggő okleveles anyaggal rendelkezünk, adataink a szepesi dominiumot már teljes kifejlődése utáni, bomladozó állapotban mutatják be. A közvetlen a tatárjárás utáni időre eső első adományok nagyrészben a szepesi királyi dominiumnak nem sok hasznot hajtó, erdős területeire esnek, amelyek éppen eladományozásuk révén, az erdő kiirtása és helyének benépesítése következtében vannak hivatva magasabb jövedelmet hozni nemcsak a földesúrnak, hanem a várispánságnak is. A szepesi vártól távolabbra eső vidékek eladományozása után a királyi dominium határainak szükülésekor azonban mind közelebb esnek az új adományok a szepesi várispánság középpontjához, a várhoz. Amikor a király kezén megmaradt, a korábbi eladományozást kikerülő távolabbi részek, mint pl. Nagyőr területe is eladományozás alá került és a XIII. századi királyainknak a Szepességre is kiterjedő szertelen adományai következtében a vár körüli helységek egy része is idegen kézre jutott, részben nemesi joggal örökbirtokul, részben pedig örökbérlet alakjában, a szepesi vár dominiuma a század végére már csak a szepesi vár

legszükebb környékére korlátozódott. A várbirtokok egy részének aranyadóvá válása azonban a jövedelem szempontjából még nem jelent teljes veszteséget, mert az aranyadó földek jövedelmének egy része előre megszabott összegben, mint terragium, a szepesi várat illette, függetlenül az egymást követő évek váltakozó terméseredményétől.

A vár közvetlen kezelésében álló vár körüli birtokok is kicsúsznak lassanként a vár közvetlen gazdasági hatalma alól annak a nagymértékű szabad bérletrendszernek következtében, mely a Szepességet annyira jellemzi. A várbirtokok aranyadóvá válása alól nem mentesültek a vár közvetlen szomszédságában fekvő falvak sem, mint Nádasd, Körtvélyes egyrésze, Baldfalva, Görgő, Kolcsó stb.

A szepesi királyi dominium korábbi nagy kiterjedése következtében alkalmas volt arra, hogy külön hercegi javadalmat alkosson. Okleveleink szerint a szepesi dominium első alkalommal II. András uralkodása alatt képezett külön hercegi uradalmat, amelynek ura 1229—1241 között Kálmán herceg, IV. Béla király öccse volt, aki azt teljes joggal birta haláláig,[2] a Szepességen adományokat tett és szabályozta a királyi népek szolgáltatásait.[3] A dominium a tatárjárás után beálló területi zsugorodása mellett is még mindig elég nagy volt ahhoz, hogy azt IV. László anyjának, Erzsébetnek adhassa özvegyi javadalma fejében. Erzsébet királyné 1275-től birta a Szepességet egészen 1280-ig.[4]

Mig a XIII. század politikai eseményeinek a hatása alatt egyik oldalról a dominium pusztulásának kellett bekövetkezni, másfelől IV. Béla gondot forditott a szepesi várispánság birtokainak rendezésére is. A tatárjárás utáni időben kiküldötte Ákos mester királynői kancellárt és fejérvári őrkanonokot és Mikó zólyomi ispánt a szepesi királyi földek általános megvizsgálására.[5] A rendezés, főleg a tatárjárás által okozott zavarok következtében sokáig tartott és Ákos mestert még 1255—1256 között is a Szepességen találjuk, mint a birtokjogokat felülvizsgáló biztost.[6] Ennek a rendezésnek és vizsgálatnak kettős célja lehetett, egyrészt a birtoklási jogcimek felülvizsgálásán kivül az adományok folytán erősen megcsappant várjöve-

---

[2] Wenzel: AOU. VI. 477. Schmauk: Suppl. 7. Fejér: CD. V. 2. 582. l.

[3] Schmauk: Suppl. 7. l. Wenzel: AOU. VI. 447. l.

[4] Csáky oklvt. 16. l.

[5] Fejér: CD. IV. 2. 45. l.

[6] Hazai oklvt. 29. Wenzel: AOU. VII. 432. Fejér: IV. 1. 278. IV. 2. 287. l.

delmek pontosabb számontartása, másrészt pedig az új telepesek befogadására alkalmas területek kijelölése.

A királyi adományok következtében folyton csonkuló dominium megmaradt része azonban már nem nyújthatta azt a jövedelmet, amelyet korábban, azért Erzsébet királyné a jövedelem gyarapítása végett számontartotta a várnépek kötelezettségét és tárnokmesterét, Domokost kiküldötte a Szepességre, hogy a várnépek földjét felmérje. Domokos vizsgálatának lefolyását nem ismerjük, azonban, hogy nem volt eredménytelen, mutatja, hogy csak magán Körtvélyesen 20 olyan ekealjat, vagyis körülbelül 2400 holdat talált, mely után az ottani népek semmi ellenszolgáltatást nem adtak.[7]

A IV. László uralkodása alatti zavarok még jobban siettették a várbirtokok széthullását, a király elfoglaltsága az ország belsejében és a kúnok elleni háború az ország belsejétől távoleső Szepességen jó alkalmat adtak a várbirtokok eltulajdonítására. Ebben maga Roland szepesi ispán járt elől, aki a király ellen fellázadva az egész Szepességet, Gölnicbánya vidékével együtt hatalmába keritette.[8] A szepességi lázadás leverése után ismét szükségesnek mutatkozott a várbirtokok rendezése, amelynek során László király az elidegenitett várbirtokokat visszaszedte.[9]

Utolsó árpádházi királyunk, III. András uralkodása alatt Bald comes rendezgette a szepesi várbirtokokat, a visszaadott földeket újból benépesitette és egyik birtokról a másikra jobbágycsaládokat telepitett át.[10] Mindezek az intézkedések azonban nem sokat változtattak a korán meginduló bomláson, legfeljebb csak arra voltak alkalmasak, hogy a vár közvetlen közelében fekvő, a vár számára feltétlen szükséges birtokokat megtartsák és megóvják az elajándékozástól. A vár birtokában a XIII. század végén már csak a vár mellett fekvő falvakat, Harakócot, Beharócot, Mindszentet és Kolbachot, továbbá a kissé távolabb eső Dománfalvát találjuk.

---

[7] »nos terram populorum nostrorum ad castrum Scepus pertinentium mensurari fecimus«. N. Múz. Máriássy lvt. O. L. Thőke lvt. Dl. 26734. Fejér: CD. V. 2. 584. Közl. V. 256. l.

[8] Fejér: CD. V. 3. 274. Wenzel: AUO. XII. 438. l.

[9] HO. VI. 341. VII. 197. Fejér: CD. V. 3. 306. 442. 458. l. »nos in Scepus accessissemus et omnes terras seu villas castri nostri de Scepus alienatas reambulari et restatui eidem castro nostro fecissemus«. Közl. V. 256. l.

[10] Fejér: CD. VI. 1. 222. 327. HO. VI. 110. VII. 253. l. N. Múz. Görgey lvt. 1295.

A várispánság népeinek szervezete, amikor a tatárjárás utáni oklevelekben feltűnnek, éppen olyan bomladozó állapotot mutat, mint maga a vár dominiuma. A várnépek közül a tatárjárás után már csak az őrök, a darócok és pecérek élnek erős szervezetben, mig a többi várnépeknek, kivéve a vár körüli földműves réteget, csak szétszórt töredékeit lehet kimutatni.

A korábban kiterjedt, de a XIII. századi szertelen adományok következtében erősen összezsugorodott szepesi váruradalmat némileg pótolta a XIV. század elején magyar uralom alá jutott lengyel városok területén kialakult lublói váruradalom. Emellett a század elején kialakult egy másik uradalom is, a nedeci vár uradalma, amely a Berzeviczy család tulajdonából került ismét vissza királyi kézre.[11] A szepesi váruradalom is új életre kelt a XV. század közepén, amikor Zsigrai Poch Mihály magtalan halála után birtokai 1453-ban a királyra háramlottak, aki azokat a szepesi várhoz csatolta.[12]

A Szepességen a határőri szolgálatot a várispánság teljes kifejlődéséig, amint korábban megállapitottuk, a lándzsásnemesség látta el. Az első, sőt még részben a második gyepűvonal felállitása is a lándzsásnemesség nevéhez fűződik, akiket a határok további kitolása után a várszervezet népei váltottak fel, legalább is a lándzsásnemességnek a két első gyepűvonalon túli határőri szerepéről nem tudunk semmit. A későbbi őrvidék hosszú, folyton kijebb tolódó vonalban húzódott végig a Szepességen; ennek ellenére azonban az őrök nyomát nem tudjuk tovább kisérni a mai Nagyőrnél. Az ettől északra eső határőrvonalak mögötti terület a század vége felé magánkezekben tűnik fel és a külső gyepűvonalak mentén egyetlen őrök által alapitott és általuk lakott faluról nem tudunk. Ez a körülmény arra a feltevésre késztet bennünket, hogy a Nagyőrön túli gyepűvonalak őrzését a Szepesség belsővidékén lakó, a szolgálatban egymást váltogató királyi népek végezték, sőt az sem látszik lehetetlennek, hogy a lándzsásnemesség katonai kötelezettségének 1243-ban történt szabályozásáig szintén részt vett a felső határvonalak őrzésében.

A várispánságtól független lándzsásfalvakon kivül okleveles anyagunk alapján csupán két őrtelepet ismerünk. A mai Késmárk határáról tudjuk, hogy azt, mielőtt ott a szászok megtelepedtek volna, királyi határőrök lakták.[13] A másik őrtelep az először 1251-ben emlitett Nagyőr volt.

---

[11] N. Múz. Berzeviczy lvt. 1329. Fejér: CD. VIII. 3. 506.

[12] Zichy okmt. XII. 230. 232. Csánki: Magyarország történeti földrajza. I. 247. l.

[13] Dl. 8795. Szepesi kpt. Prot. 1744. f. 713.

Az őrökről, azoknak társadalmi helyzetéről és szabadságáról a nagy társadalomtörténeti vita során mindkét oldalról ellentétes megállapitások hangzottak el. Erdélyi László szerint az őrök a társadalom alacsonyabb osztályához tartozó királyi népek voltak és még csak szabadoknak sem lehet őket tartani.[14] Ezzel szemben Tagányi Károly az őrök szabadságát és a királyi népek között elfoglalt előkelőbb társadalmi helyzetét vitatja.[15] Minthogy véleményünk szerint a társadalomtörténeti kérdések vitás pontjait nem az egyenlő elnevezések, hanem az azok mögé rejtett különféle szabadságú népelemek jogainak és kötelezettségének territoriális vizsgálata fogja megfejteni, anélkül, hogy a vita kapcsán mindkét részről túlzásba vitt megállapitások kritikájába bocsátkoznánk, csak az őri speculátorok társadalmi helyzetét vizsgáljuk.

Az őri speculátorok szabadságára és társadalmi helyzetére közvetlen adataink nincsenek, Őrfalunak 1306-ban történt eladományozása[16] azonban megfejti az ottani őrök társadalmi helyzetének kérdését. Minthogy sem az ekkor, sem pedig Vencel király által a Görgey családnak történt korábbi odaadományozásakor[17] kelt oklevelek nem emlitik, hogy mi történt az őrökkel, és arról sem tudunk, hogy a király az őröket máshol kárpótolta volna elajándékozott földjeikért, sem az őröknek földjeik elvétele miatti tiltakozásáról nem tudunk, kétségtelen, hogy azon a földön, melyet az őrök laktak, a szabadsággal kapcsolatos birtokrendelkezési jog nem illette meg őket. A szepesi őrök tehát nem tartoztak a társadalom magasabb szabadságú népei közé, sőt szabadságukat a szabadrendelkezési jog hiánya miatt kétségbe kell vonnunk és a társadalom alacsonyabb fokára helyezni őket.

A katonáskodás körébe tartozó és a Szepesség védelmére rendelt foglalkozási ágak közül az ijjászok emlékét a Csütörtökhely körüli Schützenfeld és a birtok tulajdonosának, Detre csütörtökhelyi polgár nevével kapcsolatban emlegetett ballistarius szó tartotta fenn.[18] A futárok emlékét pedig, ha hinni lehet a helynév magyarázat helyességében, a szláv Beharóc község neve őrizte meg.

Minthogy a tatárjárás előtti nagy adományok és irtások előtt, amint korábban megállapitottuk, a Szepesség

---

[14] Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. 23. l.

[15] Történeti Szemle. 1916. 417—419. ll.

[16] N. Múz. Berzeviczy lvt. 1306—1307. Fejér: CD. VIII. 5. 31. Schmauk: Suppl. 25. l.

[17] Fejér: CD. VIII. 1. 93. l. Szepesi kpt. Prot. 1632. f. 554.

[18] L. Suchfalva alatt.

széleit nagy, vadászatra alkalmas erdőség borította, a vadászathoz személyeket és eszközöket nyújtó királyi népek több fajtáját megtaláljuk a Szepességen.

Legelső helyen a királyi vadászokat említjük meg. A vadászok szervezete korán felbomlott, éppen csak hogy a nyomukat ki tudjuk mutatni. A rájuk vonatkozó egyetlen adatot egy ellenőrizhető és megbizhatónak bizonyult középkori leszármazási tábla szolgáltatja, mely szerint Micseletfalvi Jurk és Micselet, mielőtt a király 1255-ben a lándzsásnemesség közé emelte volna őket, királyi vadászok voltak.[19]

Sokkal épebb szervezetben őrizték meg az oklevelek az egész falut betöltő sümegi királyi pecérek emlékét, akiknek kötelességük volt jó, tanult vadászebeket szolgáltatni a várnak és ezen keresztül a királyi udvarnak. A pecérek szervezete azonban, amikor III. András a faluba betelepedett németek szokásainak megfelelőleg 1293-ban megengedte, hogy kötelezettségeiket megválthassák pénzen,[20] addigi foglalkozásuk teljesen megszűnt. A Sümegtől nem messze fekvő Márkusfalva területét is pecérek lakták egykor, mert még 1288-ban is említ IV. László király egyik oklevele a Máriássy család birtokain élő, jobbágysorba sűlyedt pecéreket.[21] Minthogy a Máriássy családnak nagy birtokai mellett sem volt szüksége nagyobb számú pecérekre, bátran állithatjuk, hogy ezek valamikor szintén királyi pecérek voltak, akik a terület eladományozásakor jutottak a család birtokába.

Az ugyanebbe a foglalkozási körbe tartozó madarászok szintén nem alkottak már nagyobb tömeget a tatárjárás utáni időben. A Szepességen mindössze egy Leonardus nevű birtokost nevez a király madarásznak 1294-ben, amikor megerősiti a IV. Béla által neki adományozott erdőnek, a későbbi Rókus falu területének birtokában.[22]

A vár szükségleteit fedező foglalkozási ágak közül a királyi halászok alkothattak egykor nagyobb tömeget. A halászok telepe, foglalkozásuknak megfelelő területen, a Poprád mellett volt, ott, ahol a tatárjárás utáni években Késmárk kialakult.[23]

A királyi darócok egész falut megtöltöttek a Szepességen. Régebbi magyarázatok szerint a Drauc falu és a draucarius szó a királyi solymárok emlékét tartotta fenn. Melich kutatásai azonban a draucarius szó solymár jelen-

---

[19] O. L. Thőke lvt. D. 22539. Fejér: CD. IV. 2. 287. l.

[20] Csáky oklvt. 22. l.

[21] Fejér: CD. V. 3. 402. l.

[22] U. ott. VI. 1. 301. l.

[23] Szepesi kpt. Prot. 1744. f. 713. Dl. 8795.

tését megcáfolta,[24] Hóman pedig azon az alapon, hogy a darócok mindig az ország távolabbi vidékein, nagy erdőségek szélén fordulnak elő, erdőóvóknak, erdőőröknek tartja őket,[25] amit szepesi adatokkal is megfelelőleg sikerült bizonyítanunk.[26] A darócoknak, mint a bomladozó szepesi dominiumban is legtovább szükséges népelemnek a szervezete maradt fenn leghatározottabb formák között. Legfelsőbb fokon a szepesi várispán állott felettük, közvetlen parancsnokuk a centurió, a százados volt,[27] akinek neve egyszersmind rámutat a darócok számának a nagyságára is. Szervezetük felbomlott és erdőőri foglalkozásuk megszűnt, amikor a falut 1282-ben IV. László aranyfizetési kötelezettséggel a Görgey családnak adományozta.[28]

Legutóljára szólunk a várnépeknek a társadalomtörténeti megállapitások szerint legelőkelőbb osztályáról,[29] a jobbágyfiúkról. A Szepességre vonatkozó oklevelek sűrűn emlegetik a jobbágyokat, jobbágyfiúkat. Ez a kifejezés azonban a XIII. század határozatlan terminológiájában, amint már a lándzsásnemesség tárgyalásánál megállapitottuk, legtöbb esetben a lándzsásnemességet takarja.

A várispánságtól függő, valódi jobbágyfiúkra még a tatárjárás utáni bő okleveles anyagban is alig találunk adatokat. A jobbágyfiúi intézmény a Szepességen nem is fejlődött ki oly erősen, mint a többi várispánságok területén, aminek okát abban kell keresnünk, hogy a lándzsásnemesség főleg a tatárjárás előtti nagy számánál fogva jelentékeny erőt tudott szolgáltatni a határvédelemhez.

Az egész Szepességről mindössze két olyan, a jobbágyfiúkra vonatkozó adatunk van, amelyről nem tudjuk kimutatni, hogy lándzsásnemest takarna. A későbbi Aranyos lakóit 1262-ben jobbágyfiúknak nevezi az oklevél, amikor jobbágyfiúi mivoltuk meg is szűnik, mert földjüket kérésükre aranyadóvá teszi a király.[30] Másik adatunk Rétire, a mai Nemessány területére vonatkozik. A falu birtokosainak egy részét már 1255-ben lándzsásnemességre emelte a király.[31] A birtokosok másik része első feltűnésétől. 1262-től kezdve szabadon rendelkezik birtokaival, anél

---

[24] Magyar Nyelv. 1920. 23—28. ll.

[25] U. ott. 1920. 116—119. ll.

[26] L. Daróc község alatt.

[27] Fejér: CD. IV. 3. 137. 195. l.

[28] U. ott. V. 3. 116. l.

[29] L. Erdélyi és Tagányi társadalomtörténeti vitáját. Történeti Szemle. 1916—1917. Mályusz Elemér: Turócmegye kialakulása. 127 és köv. ll.

[30] Wenzel: AUO. VIII. 26. l. Dl. 527.

[31] Fejér: CD. IV. 2. 324. l.

kül, hogy társadalmi hovatartozásukat elárulnák az oklevelek.[32] Ezt csak 1300-ban tudjuk meg, amikor a birtokosokat, Fulkust és társait III. András király a jobbágyfiúk rendjéből a lándzsásnemesek közé emeli.[33] A jobbágyfiúk szabadsága ebben a korban már azonos az országos nemesével,[34] igy abban, hogy az országos nemesi jogokat élvező réti jobbágyfiúk mégis a lándzsásnemesség soraiba vétetik fel magukat, csak a község többi, lándzsásnemességgel felruházott birtokosaihoz való alkalmazkodást kell látnunk.

A szepesi vár környékén lévő várbirtokok népeinek semmi különlegesebb szolgáltatásáról nem tudunk. Ezek, éppúgy, mint a Szepesség területén kialakult többi váruradalmak földművelő népei, a két nagy társadalmi osztálynak, a nemességnek és a jobbágyságnak kialakulása után valamennyien beleolvadtak a jobbágyságba.

---

[32] O. L. Thőke lvt. Fasc. Tm. No. 4.

[33] Fejér: CD. VI. 2. 245. l.

[34] Váczy Péter: A királyi serviensek és a patrimoniális királyság

AZ ORSZÁGOS NEMESEK.

A Szepesség különböző tipusú nemesei között a legelőkelőbb helyet az országos nemesek osztálya foglalja el. Az országos nemesség korán megjelenik a Szepességen. Az első kimutatható adományt a Berzeviczy család ősanyja kapta Kakaslomnic környékére 1209-ben.[1] Ugyanebben az időtájban kapta adományba egy Tamás nevű magyar nemes a mai Tamásfalva és Arnoldfalva területét.[2]

II. András korában és általában a XIII. században történt, a királyi dominiumok pusztulását jelentő birtokadományok a Szepesség területére is kiterjedtek. Az országos nemesi birtok szepességi tipusa az apró, egy-két ekealjra terjedő lándzsásbirtokkal szemben a nagybirtok. Még a Szepességen voltak nagy, a királyi dominiumhoz tartozó területek, addig a király egész nagy és irtatlan erdőket adományoz el, melyeken a falvak egész sora keletkezett. Hogy csak egy-két példát említsünk, ilyen nagy erdős terület volt a korai adományok közül a lándzsás eredetű Máriássy család márkusfalvi törzsbirtoka, amelyen Leszkovány, Teplicska, Zavatka, Merény, Goldbach, Szalóba, Sztranka és Rotbach községek alakultak ki. Ilyen volt a Zsigrai családnak kétségtelenül adománybirtoknak tartandó nagy kiterjedésü területe, amelyen Zsigrán kivül Harakóc, Petróc, Olsavka, Dubrava, Szék, Vojkfalva, Kajava, Krompach, Richnó, és Kluknó helységek keletkeztek. Ezeknek az adományoknak a kora, minthogy az adományról oklevelet nem ismerünk, szintén még a tatárjárás előtti időben keresendő.

---

[1] Fejér: CD. III. 1. 76. l. N. Múz. Berzeviczy lvt. 1246.

[2] Wenzel: AUO. XI. 139. l.

A tatárjárás előtti időből mindössze ezt a négy adományos nagybirtokost ismerjük, akik az országos nemesek soraiban foglaltak helyet. A tatárjárás előtti időből származnak még a szepesi káptalan és a savniki apátság szintén nagykiterjedésű birtokai. A fenti adományok, kivéve a szepesi káptalannak a várhoz közeleső, de északra, erdős vidékre felnyúló adománybirtokait, mind erdős, irtatlan területre esnek, távol a vár közvetlen szolgálatára rendelt birtokoktól, mert a várispánság még ekkor szigorúan ügyelt a várbirtokok egységes, kerek voltára.

A tatárjárás után azonban erős lépésekben haladt a szepesi királyi dominium felbomlása, ami részben a várbirtokok országos nemesi joggal való eladományozásában nyilvánul meg. A várbirtokok területi egységének a megőrzése az irányadó egyelőre még a tatárjárás után kelt első adományoknál is, amikor elsősorban a Szepesség határszéli területéből adományozza el a király az erdős részeket. A határszéli, nagy részben erdős területek eladományozása után az új adományok mind közelebb esnek a várispánság székhelyéhez és lassanként eladományozás alá kerülnek a várispánság kezelésében lévő és királyi népek által lakott területek is, amikor a XIII. század második felében Körtvélyes és Zsigra királyi kézen lévő része, Nádasd, Kázmérfalva és Korotnok területét adományozzák el a királyok. A királyi dominium területének csökkenésével egyenes arányban fogy az adományozott terület nagysága is, az első, dominium nagyságú birtokok után a század végén már két ekealj is kerül országos nemesi joggal történt eladományozás alá,[3] amikor kialakul a Szepességen az addig nem ismert kisbirtokú országos nemesség is.

Az adományosok nemzetisége megoszlik a Szepességen lakó három nemzetiség között, az országos nemesek között magyarokon kivül aránylag nagy számban találhatók németek is, akik többnyire a városi polgárok közül kerülnek ki. Német eredetű a Berzeviczy, Görgey és a Görgey nevet is használó Milaji család, a gölnici eredetű Jekelfalussy család. Szláv eredetű nemes családot kimutatni nem tudunk, azonban valószinűleg azok is voltak a Szepességen, éppen úgy, mint a Felvidék többi vármegyéiben.

Az országos nemesek birtokaikat minden servicium és conditio nélkül birták és az oklevelekben rendszerint csak katonai kötelezettségük jut kifejezésre. Az országos nemeseket általában csak az egész országot terhelő adózások illették. Ennek ellenére azonban vannak adatok, amelyek azt bizonyitják, hogy az országos nemeseket az ország többi vidékeitől eltérőleg a katonáskodáson kivül

---

[3] 1293: Fejér: CD. VI. 1. 247. l. Dl. 1360.

még egyéb szolgáltatások is terhelték. A Görgey család 1256-ban kapta adományba Toporc vidékét országos nemesi joggal,[4] mégis Görgey János 1316-ban a területen kialakult Kriget minden, a királynak járó terrágium és census fizetési kötelezettség nélkül adja nővére leányainak.[5] A Berzeviczy család is 1306-ban minden conditio nélkül kapja Őrt,[6] mégis Villermus szepesi comes 1331-ben felszólítja Rikolf mestert, az őri malom tulajdonosát, hogy a malom után járó évi egy fertót fizesse meg a szepesi vicecomesnek.[7] A fentieken kivül, ha nem is ennyire kifejezetten, a servitium emlegetését többször megtaláljuk. 1328-ban a Berzeviczyek Kakas özvegyének egy lomnici kőkúriát adnak minden szolgálati kötelezettség nélkül.[8] Az országos nemesi jellegű birtokokat terhelő szolgáltatások különféle neveken, mint census és terrágium tűnnek fel, melyek a bevallók saját szájából erednek, igy kétségtelenül bizonyos szolgáltatásokat takarnak, azonban ezeknek eredetét és jogcimét — amikor előtanulmányok hiányában az országos nemeseket terhelő szolgáltatásokat nem ismerjük, — megállapitani nem tudjuk.

A szász eredetű családok, ha országos nemesekké is lettek, több esetben továbbra is fajrokonaik között élnek és jóidőbe telik, mig azok közül teljesen kiszakadnak. Jellemző a szász eredetű nemes családoknak a szász közösséghez való ragaszkodására, hogy azokat az ügyeiket, melyek nincsenek birtoküggyel kapcsolatban, szivesebben bizzák a szász biró döntésére, mint a magyar hatóságokéra. A Berzeviczy család, noha már 1209. óta nemes és az országos nemességet 1256-ban elnyerő Görgey család 1307-ben még mindig a szász bíróra bizzák a közöttük gyújtogatás, rablás és gyilkosság miatt folyó hatalmaskodási pereket.[9] A Görgeyekről, noha Svaby Frigyes magyar eredetűeknek tartja őket,[10] nyilvánvalóan megállapitható, hogy szász eredetűek, erre vallanak a családtagoknak, főleg a nőknek tipikus német neveik[11] és az a körülmény, hogy so-

---

[4] »libertate, qua omnes nobiles regni — suas possessiones tenerent«. Fejér: CD. IV. 2. 380. l. N. Múz. Görgey lvt.

[5] »absque ulla terragii et census solutione et sine omni debito, quibus idem tenebatur.« Anjoukori okmt. I. 401. l.

[6] N. Múz. Berzeviczy lvt.

[7] »singulis annis vicecomiti nostro de Scepus unus ferto argenti iuxta antiquam ordinationem debeatur.« N. Múz. Berzeviczy lvt.

[8] »sine omni servitii conditione.« N. Múz. Berzeviczy lvt.

[9] Fejér: CD. VIII. 1. 239. Schmauk: Suppl. 26. l. Dl. 1703.

[10] A Lengyelországnak elzálogositott XIII. város története. 13—15. l.

[11] Anjoukori okmt. I. 104 l. N. Múz. T. a. 1337. I. 26.

káig a szász közösségben éltek. A család már 1256-ban és 1260-ban országos nemesi joggal szerez birtokadományt a Szepességen, mindez azonban szász jellegük megnyilvánulása folytán nem akadályozza meg őket abban, hogy 1278-ban Görgőt az országos nemesnél sokkal alacsonyabb fokú és még ekkor nem is nemes aranyadói joggal meg ne szerezzék. A szász közösséghez való tartozásukat és benne való élésüket eléggé bizonyitja az, hogy a család tagjai közül a XIV. század elejéig többen viselték a szász comesi méltóságot.[12]

Ez a szász közösséghez való ragaszkodás okozza talán azt is, hogy a királytól nyert privilégiumaiknak nincs meg az az átütő ereje, amely más vidéken erősen tapasztalható. Arra vonatkozólag, hogy a Görgeyek Görgőnek a család által nem birt és 1312. évi fölmentés[13] után is aranyadónak maradt részein birtokot szereztek, vannak ugyan adataink, de a birtok még sem került teljesen a család kezére, ennek ellenére 1344-ben mégis a Görgeyek által birt olyan kúriákról tudunk, melyek után aranyadó járt.[14] 1354-ben pedig Görgey Gyula és rokonsága olyan birtokrészeket zálogositanak el, melyek után a zálogbirtokos az aranyadó nemesek szokása szerint tartozott fizetni.[15] Hasonlóképen 1358-ban Görgey Illés testvérének Németgörgőn egy kúriát enged át, mely után az évi aranyadófizetést magára vállalja.[16]

A felsorolt esetek világosan mutatják, hogy a Görgeyek auridatummentessége nem érvényesül azonnal a királyi felmentő levél keltekor, hanem a mentességnek a gyakorlatba való átmeneteléhez még majdnem egy félszázad kellett.

Hogy a privilégiumoknak a Szepességen általában nem volt meg az az átütő ereje, mint másutt az egész országban, azt a későbbi időből egy másik eset még világosabban igazolja. A Jekelfalussy család 1282-ben országos nemesi joggal[18] kapta adományba a mai Jekelfalva és az azon alakult községek területét, amelyet a király kivett Gölnic-

---

[12] L. a szász comesek névsorát a Függelékben.

[13] Fejér: CD. VIII. 5. 80. l.

[14] »iuxta ritum et consuetudinem ceterorum conhospitum de Gargow.« N. Múz. Görgey lvt.

[15] »solutionem dictam portionariam possessionem more et ritu nobilium auridatorum tangentem.« N. Múz. Görgey lvt.

[16] »absque solutione auri ipsam curiam annis singulis contingenti.« Anjoukori okmt. VII. 483. l.

[18] »eo iure eaque libertate sicut nobiles regni nostri possessiones tenere et habere consueverunt.« Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 11.

bánya joghatósága alól.[19] A család őse gölnicbányai polgár volt[20] és az adományos terület is korábban Gölnicbánya joghatósága alá tartozott. A Jekelfalussy család azonban, noha már országos nemességre jutott, továbbra is gölnici polgár maradt, és adományos birtokára elismerte a város fennhatóságát és fizette a birtokai után a városnak a censust és collectát. Idővel azonban a család a város által kirótt terhek fizetését országos nemességére hivatkozva megtagadta, mire perre került a sor, amelyben a tárnokmester, Miklós fia János zalai ispán 1365-ben ítéletileg kimondotta, hogy a Jekelfalussyak IV. László király 1282. évi oklevele értelmében nem tartoznak Gölnicbánya joghatósága alá.[21] A Jekelfalussy család tehát több mint 80 év után jutott el ahhoz az állapothoz, melyet már az 1282. évi adománylevél biztositott számára.

A privilégium átütő erejének a szünetelése mindkét esetben nem a privilégium erejének gyöngeségében keresendő, hanem az adományosoknak régi szervezetükhöz való ragaszkodásában. Amikor az adományosok továbbra is önként elismert szervezetükből szabadulni igyekeztek, úgy Gölnicbánya, mint a görgei aranyadók erősen ragaszkodtak a régi kötelékek fenntartásához, főleg jövedelmi szempontból. A régi köteléknek ez a fenntartása csak a szászoknál jelentkezik. Sok esetben vesznek birtokokat szász városi polgárok, birják is azt néha több nemzedéken keresztül, de minthogy nem lakják és régi polgárjogukat is fenntartják, a távoli birtoklás következtében nem jutnak be a nemesség soraiba, hanem egyszer csak ismét eltűnnek, amiből arra lehet következtetni, hogy birtokukat eladták és ismét csak városi polgárok lettek.[22]

A XIV. század fordulójára kialakult országos nemesség éppúgy keveredett polgárokkal és általában nem nemes eredetűekkel mint a lándzsásnemesek. A hatalmas birtokú Zsigrai Eugén leányai részben nemtelenekhez mentek nőül, legalább is csak az egy Perényi Domokos nemességéről tudunk, amit bizonyit az is, hogy leánynegyedüket természetben kapták meg.[23] Mátéfalva 1277. évi adománybirtokosának, Máténak négy leánya közül csak egy ment nemes emberhez, mig másik három leánya leszármazottai nemtelenek lévén, 1382-ben természetben

---

[19] »iurisdictione et potestate civium de Gulnychbana penitus exhimendo«.

[20] Fejér: CD. V. 3. 246. l.

[21] Szepesi kpt. Prot. 1656. f. 91.

[22] L. az egyes helységek kialakulásáról és az aranyadókról szóló fejezeteket.

[23] N. Múz. T. a. 1304. XI. 30. Szepesi kpt. Capsa. L. 8. 22.

kapták meg a leánynegyedet és igy jutottak be a nemesség soraiba.[24]

A keveredés és a leányágnak sokszor természetben történt kielégitése következtében a nagybirtokok egyre aprozódnak és lassanként eloszlik az a nagy vagyonkülönbség, mely a XIII. században a dominium nagyságú birtokkal rendelkező és az alig pár ekealjnyi földet biró országos nemesség között fennállott. A fejlődés a nivellálásra törekedett, amely a középkor végére be is következett, részben a nagybirtokok elaprózódásával, részben pedig az elszaporodott, több ágat képviselő családok közös birtoklásának a megszűntetésével.[25]

---

[24] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 6.

[25] O. L. Kamarai lvt. Conscr. portarum. XXV.

AZ ARANYADÓK.

Az országos és lándzsásnemesen kivül a Szepességen volt még a nemességnek egy harmadik foka is, amely az átmenetet képezi a katonai terhektől való teljes mentességhez. Mig az országos nemes minden esetben katonai szolgálatra volt kötelezve, a lándzsásnemes már megválthatta pénzen a katonai kötelezettségét, az aranyadó földet biró nemes pedig már egyáltalán nem volt katonai szolgálatra kötelezve, hanem bizonyos évi adó fejében birta földjét. Az aranyadóföld lényegére maguk az adománylevelek szavai mutatnak rá:

1. 1258-ban IV. Béla Nádasd birtokból négy ekényit Gublinus és Termannus testvéreknek ad oly feltétellel, hogy census fejében évi egy fertót fizetnek és azzal a szabadsággal élnek, mint az aranyterragiumot fizető többi szepesi népek.[1]

2. 1262-ben IV. Béla András jobbágyfiú rokonainak megengedi, hogy az Andrástól vett és öröklött földjeik után évi egy uncia aranyat fizessenek.[2]

3. 1263-ban IV. Béla az örökös nélkül elhalt István aranyműves birtokát, melyet az évi census fejében birt, ugyanannyi évi census fejében Lengvárt fia, Göböl szász birónak adja.[3]

4. Ugyanebben az évben megerősiti Hencet a Regke fiaitól vett kulcsvai föld birtokában azzal a feltétellel, hogy tartozik évenként egy uncia aranyat fizetni.[4]

---

[1] »pro eadem fertonem auri singulis annis in purificatione beate Marie virginis pro censu nobis solvere teneantur ac eadem libertate perfruantur, qua alii de Zypes, qui nobis aurum pro terragio solvunt gratulantur.« Fejér: CD. IV. 2. 463. l.

[2] Wenzel: AUO. VIII. 26. l. Dl. 527. l.

[3] HO. V. 527. l.

[4] U. ott. VI. 115. l.

5. 1278-ban IV. László király Jordán fia, Illés comesnek adja Görgöt azzal a feltétellel, hogy tartozik Szent Mártonkor évi egy fertót fizetni.[5]

6. Erzsébet királyné 1280-ban Kulcsvában egy darab földet Jaroslaus fia, Hurusnak ad Szent Mihálykor fizetendő évi három nehezék ellenében.[6]

7. 1282-ben IV. László király Detrik fia, Andrásnak és társainak adja Körtvélyes falunak királyi kézen lévő részét egy ferto és egy uncia arany fizetése ellenében.[7]

8. Ugyancsak 1282-ben IV. László király Jordán fia, Illésnek adományozza Daróc falut fél márka arany évi census fejében ugyanazzal a szabadsággal, mellyel a többi szepesi auridatorok élnek.[8]

9. 1292-ben Bald comes csütörtökhelyi Pál és társai kezén hagy Kistamásiban két ekényi földet oly feltétellel, hogy azután évi egy uncia aranyat tartoznak fizetni és azt a szepesi auridatorok szabadsága mellet birhatják.[9] Pál 1294-ben egy másik területet is kap évi három, Szent Mártonkor fizetendő uncia arany ellenében.[10]

10. 1293-ban Bald comes a Kastrosinfő nevű földet a tulajdonos kérésére aranyadóvá teszi azzal a feltétellel, hogy tartozik Szent Mártonkor évi három nehezéket fizetni és azzal a szabadsággal élhet, mint a többi szepesi auridatorok.[11]

11. 1296-ban Bald comes két ekényi földet ad Görgőn Gudrunnak és fiainak Szent Mártonkor fizetendő évi egy uncia aranyért a szepesi auridatorok szabadsága mellett.[12]

12. 1317-ben Gerlach és fiai Tamásiban két ekényi

---

[5] Fejér: CD. V. 2. 449. l. N. Múz. Görgey lvt.

[6] HO. VI. 262. l. Kolcsva, Dolyán és Hruzkfalva 1360-ban királyi felmentés következtében megszűnnek aranyadó lenni, »omni onere seu conditione et collecta auridatoria« kapja Jakab prothonotarius. Dl. 16444.

[7] Levéltári Közl. V. 252. l.

[8] »comes Helias, quam sui heredes omni ea gaudeant libertate, qua alii auridatores de Scepus more solito perfruuntur.« Fejér: V. 3. 116. l.

[9] »de ipsa terra singulis annis singulas uncias auri comiti de Scepus — in festo Sancti Martini solvere teneantur, gaudentes eadem libertate, qua ceteri auridatores in Scepus ordinati gratulantur.« Fejér: CD. VI. 1. 222. l.

[10] Fejér: CD. VII. 5. 522. l.

[11] »ea libertate gauderent, qua ceteri auridatores de Scepus gratulantur.« N. Múz. Szirmay lvt. 1383.

[12] »gaudentes eaden libertate, qua alii auridatores in Scepus constituti gratulantur.« HO. VII. 253. l.

földet, mely után a szepesi várnagynak fél fertó évi adó jár, eladnak Csütörtökhelynek.[13]

A fenti adatokból megállapitható, hogy aranyadó helyek voltak a Nádasdból kiszakadt Göbölfalva, Aranyas, Csepánfalva (egyrésze), Kulcsván, Görgő, a Kulcsvánból kihasadt Roskfalva és Dolyán, Körtvélyes (egyrésze), Daróc, Kistamási és Kastrosinfő. A fenti adatok alapján az aranyadók jogi és társadalmi helyzete is megállapitható. Már az első oklevél megmondja, hogy az aranyadók az aranyat »pro terragio« fizetik, ami nem tekinthető másnak, mint földbérnek, amelynek ellenében a területet kapták és birják. Ezek az oklevelek tulajdonképpen nem mások, mint bérleti szerződések, melyek nem is tekinthetők minden esetben örökösnek. A Görgey családnak Görgőre vonatkozó, 1278-ik évi adománylevelében található kifejezés, hogy Illés mindaddig tartozik fizetni az évi egy fertót, mig Görgőt ő vagy örökösei birják, bizonyitja, hogy az adományt, helyesebben mondva a bérletet nem tekintették öröknek egyik oldalról sem, hanem a szerződés mindkét oldalról felbontható volt.[14] Ezt a felbonthatóságot bizonyitja éppen Görgőn az a körülmény, hogy az aranyadó földet, melyet Bald comes 1296-ban Gudrunnak és fiainak adott, korábbi tulajdonosai a nehéz szolgáltatások miatt visszaadták.[15]

Összes adataink azt bizonyitják, hogy a szepességi aranyadók a XIII. században szabad telepesbérlők voltak. A bérlők nevei, noha azt minden tekintetben nem lehet döntőnek venni, mert amint korábban láttuk, a német papok hatása alatt lándzsásnemesek is vesznek fel korán német keresztneveket, legnagyobb többségben mégis németnek tekinthetők. A Nádasdról szóló oklevelet 1342-ben a szepesi káptalan lőcsei János mester fia, János részére, tehát német városi polgár részére irja át.[16] Odorin, melyből Csepánfalva egyrésze kialakult, Göböl szász biró adománybirtoka volt.[17] A kulcsvai terület birtokában László király már a lőcsei Henc fia, Hannust erősiti meg.[18] A

---

[13] »cum dimidio fertone auri castellano Scepusiensi — servientem.« Fejér: VIII. 2. 95. Csáky oklvt. 39. l.

[14] »annuatim nobis in festo Sancti Martini idem comes Elyas ratione ipsius terre, quamdiu ipsam villam idem vel eius heredes possidebant, assumpsit solvere unum fertonem.«

[15] »ob difficultatem ac gravamina servitiorum«. HO. VII. 263. l.

[16] N. Múz. Görgey lvt.

[17] Szentpétery: Kritikai jegyzék. I. 419. (1349.) Petróczy reg. 5. (3.)

[18] O. L. Thőke lvt. Dl. 13469. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 13. 16.

Görgeyek kétségtelen német eredetűek.[19] A Körtvélyesre adományt szerzők nevei Detre és Arnold szintén szász eredetre utalnak.[20] Kistamási részbirtokosa Pál, az ekkor már németek által lakott Csütörtökhely polgára.[21]

A birtokosoknak nemzetiségi jellege adja meg ennek a máshol nem igen ismeretes aranyadó jellegének kifejlődési lehetőségeit.[22] Az adománylevél alakjában kiállított bérleti szerződések, melynek feltételei betartása mellett a terület örökbirtokká válhatott, a németekkel, a tatárjárás után erősen polgáriasodásnak indult városlakókkal csak ebben a formájában voltak megköthetők. A békes, akkor már az ipar és kereskedelem révén vagyont szerzett városi polgárok közül a gazdagabbak rendelkeztek a földet megművelni tudó népelemek telepitéséhez szükséges tőkével. Ezek, mint városi polgárok, a hadakozáshoz nem értettek, másirányu foglalkozásuk miatt a katonáskodás idegen volt előttük, igy a telepitést és általában a birtok megművelését csak örökbérlet alakjában vállalták el. A szászok egyideig szükségképpen és valószinűleg a szepesi várispán nyomásának engedve, vállalkoztak hadiszolgálatra is, igy az 1271. évi kiváltságlevelük 50 lándzsás kiállitására kötelezte őket,[23] azonban mihelyt a várispánság megerősődve a tatárjárás után, maga is képes volt a katonai teendők ellátására szükséges fegyvereseket eltartani, a szászok igyekeztek maguktól a katonai teendőket könnyen megérthető, más irányú foglalkozásukból kifolyólag nagyobb évi adó vállalásával elháritani, éppen ezért nem emliti a szászok 1317. évi szabadságlevele az 50 lándzsás kiállitását, hanem csak a Szepesség védelmében történő katonáskodást.[24]

Az aranyadóföld-rendszernek a kialakulása a XIII. század második felére esik, noha IV. Béla már 1258-ban, a mai Göbölfalva területének eladományozásakor hivatkozik egy gyakorlatra, a kialakulást még sem tehetjük a tatárjárásnál korábbi időre, mert, amint láttuk, az összes

---

[19] Svéby a Görgey család magyar eredetét bizonyitgatja. A Lengyelországnak elzálogositott XIII. város története. 13—15. ll.

[20] Levéltári Közl. V. 252. l.

[21] Fejér: CD. VI. 1. 222. l.

[22] Az ország más vidékein előforduló aranyadókra nézve v. ö.: Váczy Péter: A királyi serviensek és a patrimonialis királyság. 83. Hóman: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. 171—172. ll. Ezek azonban jogilag lényegesen eltérnek a szepesi auridatoroktól, akiknek intézménye speciálisan szepesinek tekinthető.

[23] Fejér: CD. V. 1. 132. l.

[24] U. ott. VIII. 2. 57. l.

aranyadó birtokok tatárjárás utáni kialakulása okleveles anyaggal bizonyitható. Az aranyadóföldek kialakulása a tatárjárás utáni nagyobb fokú szász bevándorlással függ össze, amikor minden kisebb terület megmüvelésére könnyen akadt vállalkozó, főleg az olyan területekre, amelyek nagy részben irtott, már azelőtt is ismert falvakban, vagy azok határában feküdtek.

Az új kialakulásra jellemző bizonyiték a fizetési határidőben megnyilvánuló, még ki nem alakult gyakorlat, amikor kezdetben a határpont még vagy nincs meghatározva az oklevelekben, vagy pedig a különböző ünnepekhez, mint Gyertyaszentelő, Szent Mihály, Szent Márton napja van kötve. Az egyes nemzetiségeknél más-más elfogadott fizetési határnapok alakultak ki. Igy a magyaroknál a Szent Mihály nap, a németeknél pedig Szent Márton napja,[25] amely később, mint a felsorolt adatokból látható, az aranyadók német nemzetiségénél fogva tulsúlyra jutott és általános szokássá fejlődött. A földbér nagysága, amint a felsorolt oklevelek bizonyitják, nem tetszőlegesen, hanem a föld nagysága után volt megszabva. A meghatározott nagyságú földek után megszabott aranybér alapján a földbér nagyságát meg is határozhatjuk. Amint láttuk 1258-ban a nádasdi négy ekealj után egy fertót, 1317-ben Tamásiban két ekealj után félfertót, 1292-ben a kistamásii, továbbá 1296-ban a görgői két ekealj után egy unciát fizetett a tulajdonosa. Miután 1 fertó = ¼ márka = 12 pondus és 1 uncia = ½ fertó = 6 pondus, az eredményt elosztva az ekealjak számával, vagyis az első esetekben négygyel, az utóbbi esetben kettővel, hármat kapunk eredményül. Az egy ekealjnyi egység után tehát 3 pondus (= 43·14 aranykorona) terragium járt,[26] amelyhez még egyéb terhek is járultak.

Bald comes, amikor 1295-ben Heidenreich fiait a szepesi vár földjéről áttelepiti az aranyadó Görgőre, kiköti, hogy úgy, mint előbbi földjeik után, itt is tartoznak censust, collectát és egyéb szolgáltatásokat nyújtani.[27] Ezekre az aranyadók által viselt terhekre vet világot Bald comesnek másik, Gudrunt Görgőre telepitő, felmentést tartalmazó oklevele, mely szerint ezek a vár minden szolgálata, valamint a collecta és királyi exactio alól mentesek

---

[25] Bruckner: A soltészság intézménye a Szepességen. Békefi Emlékkönyv. 114. Fejér: CD. VIII. 3. 55. Anjoukori okmt. II. 237. III. 353. l. stb.

[26] Hóman: Magyar pénztörténet. 109., 536., 574. ll.

[27] »omnia servilica, censum et collectas de eadem terra cum terranis debeant«. HO. VII. 245. N. Múz. Görgey lvt.

lesznek.[28] Amint az utolsó adatból kitűnik, az aranyadók kétfelé is adóznak, a várnak, melynek területéből földjüket birják évi census fejében és ezenkivül megfizetik a királynak járó országos adókat is. A várnak járó adó a terragium, a földbér volt, amelynek ellenében a földet haszonbérbe vették. A földbér, későbbi nevén az auridatum fizetését a királyi oklevelek a királynak kötik ki, későbbi oklevelek pedig mindig a várnak, illetve a vár tisztviselőinek.

Amikor az aranyadó birtokok tulajdonosai bejutottak a nemesek sorába, ugyanaz a folyamat következett be az auridatumnál is, mint a nemeseket terhelő országos adóknál, a tulajdonosok az auridatum fizetését átháritják jobbágyaikra. Az auridator-föld terheinek átháritásával azonban a föld jellege nem változott meg és nem ment feledésbe, nem engedhette azt a várispánság jövedelmeinek jelentékeny csorbulása nélkül. A XVI. századról több adatunk van arra, hogy több szepességi birtok után járt a vár urának az auridatum. Igy 1552-ben körtvélyesi,[29] 1568-ban pedig körtvélyesi és göbölfalvi birtokrészek után fizettek aranyadót,[30] de az auridatumot ekkor már nem a birtokos nemesek, hanem jobbágyaik fizetik. Az auridatum földesúri adó, terragium vagy census jellegét legjobban kidomboritja az, hogy azt a királynak, mint földesúrnak fizették a tulajdonosok, mert amikor a szepesi vár magánföldesúri kezekbe, a Thurzó család birtokába jut, mint magánföldesuraknak, azoknak is tovább tartoztak fizetni az auridatorok. A szepesi várnak a Csáky család részére történt adományozásáról szóló 1651. évi oklevél Göbölfalva, Görgő, Arnoldfalva, Körtvélyes, Horánszka, Aranyos és Kobilán birtokokat úgy sorolja fel, mint amelyek után auridatum jár.[31]

Az aranyadó földet kezdetben a király adományozta, de azt a jogot, amellyel egy birtokot aranyadó-, auridator-birtokká lehetett tenni, nem tekinthetjük kizárólagos királyi jognak, mert Bald comes idejéből több oklevelet idéztünk, amelyeknek erejével Bald comes több aranyadó családot kreált. Minthogy tehát az aranyadóvá emelés nem volt királyi jog, az aranyadókat a XIII. században nem tekinthetjük másnak, mint szabad bérlőosztálynak, akikkel a szerződést oklevél formájában megköthette a szepesi vár első tisztviselője is.

---

[28] HO. VII. 253. l. N. Múz. Görgey lvt.

[29] O. L. Kincstári o. NRA. 469. 33.

[30] U. ott. 437. 55.

[31] »de quibus auridatum solvitur«. Csáky oklvt. 722. l.

Az auridator földbérleteknél a súly ismét, éppúgy, mint a lándzsásnemességnél, nem a személyen volt, hanem magán a birtokon. A terragium, a census, vagy később az auridatum nem a személyt, hanem a földet terhelte. A királyi kincstár, illetve a szepesi vár szempontjából tehát első sorban nem az volt a fontos, hogy ki birja a földet, hanem hogy a terragium címén fizetett adó befolyjon, azért az aranyadóföldek eladása és vásárlása elé sem a király, sem a szepesi várispán nem gördítettek akadályokat. Az első esetek ugyan az aranyadó birtok szabad, királyi hozzájárulás nélküli forgalmának ellent látszanak mondani, közelebbi megvilágitás után azonban kitűnik, hogy ezekben az esetekben a birtok eredeti jellegének megváltoztatásáról van szó. Amikor IV. Béla András rokonainak megengedi, hogy Andrástól bizonyos földeket megvehessenek és azt, valamint ősi földjeiket is aranyadóvá teszi, Béla nem aranyadóföld eladásához járul hozzá, hanem a jobbágyfiúi eredetű föld eladásánál a rokoni elsőbbségi jogot kijátszani akaró Andrással szemben a rokonokat védi meg jogaikban. A területet az elsőbbségi jog alapján a rokonoknak itéli és csak azután teszi aranyadóvá.[32] Az 1263. évi esetben, amikor Hencnek a Regke fiaitól vett földre adománylevelet ad, az oklevél szavaiból kitűnik, hogy a terület a király adományozása alá esik,[33] a birtok korábbi jellegét azonban nem ismerjük, amelyről valószinű, hogy eredetileg nem volt aranyadó birtok és csak a király tette azzá, sőt éppen azért kellett Hencnek a vételhez a királyi hozzájárulást megszerezni, hogy ezzel együtt a birtok jellegét megváltoztathassa. A birtokok jellegének a megváltoztatása a király hozzájárulásától függött, amint az Kastrosinfő esetében kitűnik. Kastrosinfőt birtokosa 1277-ben kapta országos nemesi joggal és azt 1293-ban Bald comes engedélyével aranyadóvá tette. Bald intézkedését a király 1383-ban megsemmisitette, mert Baldnak a nemesi birtok jellegét nem volt joga megváltoztatni, mivel az a visszaháramlást illetőleg sértette a királyi jogot.[34] Ebből az adatból az is kitűnik, hogy csak várföldet lehetett királyi hozzájárulás nélkül aranyadóvá tenni, de más jellegű szabad birtokot nem.

Az aranyadó birtokok eredete minden esetben a királyi kézben lévő, a szepesi várispánsághoz tartozó földekben gyökeredzik, amelyek akár a király, akár annak tisztviselői, jelen esetben a szepesi várispán adományozása folytán jutnak örökbérlet formájában — akár hogyan

---

[32] Wenzel: AUO. VIII. 26. l.

[33] »prout collationi regie pertineret«. HO. VI. 115. l.

[34] N. Múz. Szirmay lvt. 1383.

nevezik is azt az oklevelek — új birtokosaik kezébe. Ezek minden esetben szolgáltatásokkal tartoznak úgy a király, mint a szepesi vár iránt, ami az aranyadó birtokoknak erős conditionalis jellegét domboritja ki.

A birtokoknak tulajdonosai, mint a felsorolt esetekben láttuk, a már akkor országos nemes Görgey családot, a szláv eredetű Jaroslaus fia Huruzkot és az Aranyasiakat kivéve, legtöbb esetben szász városi polgárok, akiket azonban a királynak, vagy Bald comesnek az adománya még nem tett nemesekké. Az adománylevelek leggyakrabban a bérlőket csak azokkal a szabadságokkal ruházzák fel, amelyekkel a többi szepesi auridatorok élnek. Az aranyadók szabadságait közelebbről egyetlen oklevél nem határozza meg, de szabadságuk nem lehetett valami magas fokú, mélyen alatta állott a nemesek szabadságának és csak a szabadbérlő szabadságával, amely a személyi és minden feltétel nélküli szabad költözködésből állott, lehetett azonos és semmiben sem különbözött a szintén szabad bérlő, de már zárt társadalomban élő városi polgár szabadságától. Az aranyadónak és a városi polgár szabadságának azonosságát bizonyitja az aranyadók többnyire városi polgár volta, akik szivesebben megmaradtak továbbra is városi polgároknak, mert az auridatorság a XIII. században nem biztositott nekik több jogot, és szabadságot a várispán joghatósága alatt, mint amit a legfelsőbb fokon a szász comes birósága alá rendelt városi polgárjog jelentett.

Az auridatornak a városi polgáréval egyenlő társadalmi helyzete, joga és szabadsága mellett bizonyitanak még a többi körülmények is. Az auridator föld és birtokosának joghatósága nem volt pontosan megszabva és elhatárolva a szepesi comes és a szászok birája között, ami ismét a birtok erős conditionalis jellege mellett bizonyit. Az auridator joghatóságát sohasem nevezik meg az oklevelek, csupán azt kötik ki, hogy az auridatum a szepesi várnak fizetendő. Ez a nem annyira szabad, mint inkább határozatlan helyzet okozza, hogy az auridatummal terhelt föld annak a joghatósága alá helyezkedett, akié alá akart. A Csütörtökhely körüli auridatummal terhelt földeket, amikor a hatóság illetékessége vitássá válik, minthogy a földek birtokosa vétel folytán Csütörtökhely lett, a város, illetve a szász comes hatósága alá rendelte a király 1336-ban,[35] az 1258. és 1263. évben két részben eladományozott Nádasd az 1317. évi szász privilégiumban a szász helységek között szerepel.[36] Az 1258. évi adományos terüle-

[35] Fejér: CD. VIII. 4. 168. Csáky oklvt. 70. l.

[36] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

ten kialakult Göbölfalva később már kivált a szász közösségből, az újkorban pedig a szepesi vár auridatummal terhelt tartozékai között szerepel.[37] Sem a király, sem a szepesi várispán nem fektettek nagy súlyt az auridatummal terhelt birtokok illetékességére, csupán a föld után járó terragium behajtására ügyeltek, a birtok birói illetékességét pedig a birtokos szabad tetszésére bizták.

Az auridatorok szabadságában azonban nagy változás állott be a XIV. század fordulóján. Az auridator személyek társadalmi helyzete már kezdettől fogva megoszlott. Ha az auridatorok nagy részben városi polgárok voltak is, már korán akadtak köztük nemességgel birók, sőt előkelőbb nemesek is, mint például a Görgey család. Az auridator földdel biró városi polgárok mindinkább visszavonulnak a városokba. A birtokot eladják, vagy ott hagyják leánynegyed fejében, főleg az olyan helyeken, ahol más jellegű, nemesség által is birt földek voltak, mint Körtvélyesen és Csepánfalván. Az aranyadó földek részben beházasodás, részben vétel folytán a nemesség kezére kerülnek, mig a városok körüli aranyadó földek, mint Csütörtökhelynél láttuk, a városok joghatósága alá jutnak.[38] Csakis az a körülmény hogy a földek nagy része nemesi szabadsággal birók kezére került, okozhatta azt a nagy változást, mely a XIV. században az auridatorok társadalmi helyzetében bekövetkezett, nevezetesen azt, hogy azok az auridatorok is, akiknek nemesi származása nem mutatható ki, a század elején bejutottak a nemesség soraiba.

Az auridatorokat, akiknek nemességéről a XIII. századi oklevelek nem tudnak, 1330-tól kezdve nemeseknek nevezik az oklevelek.[39] Az aranyadó nemesség azonban ezeknek az adatoknak ellenére sem tekinthető külön társadalmi osztálynak, mivel nemessége nem az aranyadóföldben gyökeredzik, hanem csupán abban, hogy az auridatorföldet biró, egyéb cimen nemes birtokok elszaporodása folytán a nemesség jogait kezdték gyakorolni a nem nemes eredetű aranyadók is. Azt, hogy az auridator föld nem nemesitett és tulajdonosának más jellegű birtokossága adta

---

[37] Csáky oklvt. 722. l.

[38] Anjoukori okmt. IV. 36. l. Dl. 5181., 1547., 36144. Iványi: A Máriássy család levéltára. 36. Fejér: CD. IX. 2. 103. N. Múz. Görgey lvt. 1319—1320.

[39] »nobiles — censum cum auro persolvere debentes«. Fejér: CD. VIII. 3. 439. Schmauk: Suppl. 78. l. 1315: »nobiles aurum regie maiestatis solventes«. Anjoukori okmt. IV. 501. l. 1351: »Nobiles auridatores.« Fejér: CD. IX. 2. 103. l. 1354: »Nobiles auridatores«. N. Múz. Görgey lvt.

meg a nemességet, mutatja Sutzfalva esete, melynek birtokosait, a csütörtökhelyi Hermant és auridator társait még 1365-ben sem nevezi a királyi oklevél nobilis auridatornak, hanem csak egyszerűen auridatornak és a szászok joghatósága alatt lévőnek mondja őket.[40]

Az auridatummal terhelt föld azonban magánjogi tekintetben erősen különbözött a XIV. században a szász városok területén szokásos jogtól. Ezt a különbséget a szászoknak az aranyadó földektől való megválása és helyükbe a nemesség lépése okozta. A különbség az örökösödési rendben jelentkezik. Az auridator földből, éppúgy mint az országos és lándzsásnemeseknél negyedrész illette meg a leányágat.[41] A fiúutód nélküli halál esetére pedig ugyanaz az örökösödési rend volt érvényben, mint a lándzsásnemességnél. Kiskolcsváni János aranyadó birtokai, miután magtalanul halt meg, nejét illették. Az özvegy minden joga ellenére a király Stepkfalvi Jakab nádori protonotáriusnak, a későbbi országbirónak adományozta a birtokokat, melyeket az özvegy 100 márkáért és holtig való eltartásért át is engedett az adományosnak. Hogy az adomány, tekintettel arra, hogy a beiktatást az özvegy részéről nem követte ellentmondás, jogszerű volt-e vagy nem, nem állapitható meg. Az egyezkedésnél ugyan az özvegy jogaira hivatkozik,[42] de kiegyezik, ami a még mindig erősen kidomborodó conditionalis jelleg mellett azt bizonyitja, hogy a király vissza is vehette a birtokot, melyet éppúgy, mint a XIII. században, nem tekintettek teljesen örökbirtoknak, legalább is a családoknak a conditionalis földhöz való örökjoga még nem fejlődött olyan erős jogszokássá, hogy azt a királyi privilégium ereje le ne ronthatta volna. A fejlődés tendenciája kétségtelen az volt, hogy a gyermek nélkül elhalt férfi özvegye örökölje a férje birtokait, éppúgy, mint a lándzsásnemeseknél.

A fiúutód nélkül elhalt férfi leányágát éppúgy megillette az apa egész birtoka, mint a lándzsásnemeseknél. Az öröklési rendnek ezt a formáját egy érdekes eset világitja meg. László király 1282-ben egy Tóbiás nevű embernek adja a hernádmenti Kastrosinfő nevű birtokot országos nemesi joggal. Mivel azonban az adományosnak fiúutódai nem voltak, birtokát teljes egészében leányaira akarta

---

[40] Csáky oklvt. 123. (tévesen Guchfalva). Fejér: CD. IX. 3. 500. l.

[41] 1358: Anjoukori okmt. VII. 483. l.

[42] »de consvetudine nobilium comitatus Scepusiensis auridatorum laudabiliter et hactenus inviolabiliter per legem tenta et servata defuncto marito suo possessiones Kiskolchwan, Ruzkfalua et medietas possessionis Dolina ad ipsam noscentur fore devolute omni via atque iure«. Fejér: CD. IX. 3. 178. l. N. Múz. Máriássy lvt. 142.

örökiteni. A királyi visszaháramlási jogot azonban csak úgy tudta kijátszani, hogy birtokát Bald comes hozzájárulásával 1293-ban aranyadóvá tette, aminek következtében tényleg leányai léptek örökébe és birták Kastrosinfőt azok utódai 1378-ig, amikor Küküllei János a birtok országos nemesi eredetét ismerve, adománylevelet kért rá és abból a birtokosokat hosszabb per után a leánynegyed kielégitésével kizárta.[43]

Az özvegynek és a leányágnak magtalan halál esetén megnyilvánuló, a lándzsásokéval teljesen megegyező öröklési rendje, mint régebbi jogból, a lándzsásnemesség magánjogi berendezkedéséből kerülhetett át az aranyadók jogszokásaiba. Az aranyadók birtokának nagysága különben is erősen hasonlitott a csekély kiterjedésű lándzsásbirtokéhoz és jobban megfelelt a lándzsásoknak általánosan ismert öröklési joga. Az átvételt nagyban megkönnyitette, hogy több helységben, mint Csepánfalván és Körtvélyesen mindkét tipusu birtok együtt volt, egy helységben. A többi aranyadó helységek is többnyire lándzsásközségek mellett terültek el.

A nobilis auridator a kifejtettek alapján nem tekinthető másnak, mint olyan országos, vagy lándzsásnemesnek, aki auridatummal terhelt földet birt. Az auridator föld nem nemesitett, csupán a későbbi jobbágyságénál magasabb, a városi polgár szabadságához közelebb álló jogokat biztositott. Amikor azonban ezeknek a földeknek nagyrésze országos- vagy lándzsásnemesség kezébe került, a nem nemes eredetű és csak auridator földet biró lakosság is bejutott a nemesség gyakorlatába. Az auridatummal terhelt föld erős conditionalis jellegét mutatja, hogy a censust, a terragiumot, amely a szepesi vár mindenkori birtokosának járt, még az újkorban sem tudta levetni. A szabad bérletnek ez a tipusa, mely az országban ilyen alakban máshol nem ismeretes, a Szepesség német lakói révén, mint idegen eredetű intézmény jutott el hozzánk. Az auridatummal terhelt föld jellegének új irányú fejlődést adott a nemességnek az ilyen birtokok nagyrészébe való bejutása, azonban a birtoknak erős conditionalis jellegét még ez sem tudta megváltoztatni.

---

[43] N. Múz. Szirmay lvt. 1383.

A SZÁSZOK.

A lándzsásnemesek autonómiája és a vármegyei szervezet mellett korán kialakult a Szepesség harmadik közigazgatási szerve, a szász városok autonómiája is. A szász önkormányzat eredetét, jobban mondva keletkezési korát kutatva, annak csiráját legtöbben az úgynevezett »XXIV. regalium parochorum fraternitas«-ban találták meg.[1] Bruckner ezt egy szociális jellegű szövetkezésnek tartja, amelynek feladata volt az egyházi érdekek védelme a különböző támadásokkal szemben. Ez a szövetkezés Bruckner szerint úgy jutott politikai hatalomra, hogy azok a községek, melyeknek egyháza a fraternitáshoz tartozott, a fraternitást illető kiváltságok révén vezető szerepet töltöttek be a többi községekkel szemben.[2]

A fraternitas keletkezését illetőleg a szepesi történeti irodalomban két egymáshoz közeleső, lényegében azonban sok különbséget jelentő határpont szerepel. A XVII. századi lőcsei krónika szerint, mely rendesen indokolás nélkül jegyzi fel az évszámokat, a fraternitas megalakulása 1248-ban történt.[3] Ezt fogadják el a fraternitas keletkezési évéül Weber Samu, Szádecky Lajos és Király János.[4]

A fraternitas keletkezésére elfogadott másik időpont az 1239. év. Ennek az időpontnak a meghatározásához egy 1268. évi oklevél adatai alapján jutott el a szepesi

---

[1] Sváby: A Lengyelországnak elzálogositott XIII. város története. 28—29. ll. Hradszky: A XXIV. királyi plébános testvérülete. 31., 43—45. ll.

[2] Bruckner Győző: A szepesi városok szövetségének értelmezése. Közl. III. 88—97. ll.

[3] Hain Gáspár lőcsei krónikája. 11. l.

[4] Iványi: A lőcsei »Krisztus Teste« testvérület jegyzőkönyve. Közl. III. 130—131. ll.

irodalom.[5] Ez az oklevél ugyanis hivatkozik egy székpénzfizetési gyakorlatra, mely már Mátyás prépost idejében is fennállott.[6] Mátyás prépostsága pedig Wagner szerint az 1239—1258. évekre esik.[7] A szepesi irók az emlitett fizetési gyakorlatot Mátyás prépostságának elejétől számitják minden indokolás nélkül, noha a gyakorlat kezdésének a tatárjárás előtt vagy után kezdődő határpontja ebben az esetben nagy jelentőségű. Az első esetben, vagyis a fraternitas kezdetét 1239-től számitva, a tatárjárás előtti időpont azt bizonyitaná, hogy a tatárjárás előtti időben a szászok falvai és egyházai sokkal nagyobb számmal voltak, mint ahogy azt megállapitottuk. A fraternitas megalakulásának tatárjárás utáni időpontja pedig azt bizonyitja, hogy a szászok száma csak a tatárjárás utáni időben bevándorlottakkal szaporodott meg oly jelentékeny számra, amit a falvak egyrészének tatárjárás utáni keletkezése is igazol.

Az 1268. évi hivatkozást jobban megvizsgálva, az oklevél azon szavai alapján, hogy a gyakorlat Mátyás prépostságának kezdetén már megvolt,[8] tényleg Mátyás prépostságának kezdő évétől számitandó a székpénzfizetési gyakorlat. Most azonban vegyük revizió alá Wagnernek Mátyás prépostságának idejére vonatkozó megállapitását. Wagner Mátyás prépostságának idejét 1239-től számitja és ennek bizonyitására hivatkozik Gergely pápának ez évi oklevelére, mint amelyben Mátyás először szerepel mint szepesi prépost.[9] Az idézett oklevélben tényleg szerepel ugyan a szepesi prépost, azonban név nélkül és semmi okunk sincs feltételezni azt, hogy ez a prépost Mátyás lett volna, annál is inkább, mivel Mátyás prépostságát maga Wagner is csak 1248-tól tudja okleveles anyaggal bizonyitani[10] és egyéb adataink is csak 1245-től igazolják Mátyás prépostságát.[11] Ezek szerint Mátyás prépostsága csak a tatárjárás utáni időből bizonyitható, tehát a fenti székpénzfizetési gyakorlat is csak onnan számitható.

Azonban tanulva a szepesi történeti irodalomba becsúszott történeti tévedéseken, tegyük vizsgálat tárgyává azt is, hogy azokban az oklevelekben, amelyekkel a szepesi irók a fraternitas 1239. illetve 1248. évi keletkezését

---

[5] Hradszky: A XXIV. királyi plébános testvérülete. 38. l. Bruckner: Közl. III. 89. l.

[6] Schmauk: Suppl. 223. l.

[7] Analecta, III. 6—8. ll.

[8] »a tempore sui introitus in preposituram de Scypes«. Schmauk: Suppl. 223. l.

[9] Analecta, III. 6—8. l.

[10] Analecta, I. 303. l.

[11] Fejér: CD. IV. 1. 398. l.

és további megerősödését bizonyitják, a 24 királyi plébános vagy a 24 királyi város plébánosainak fraternitasáról, illetve hogy egyáltalán fraternitasról van-e szó.

Az idézett 1268. évi oklevél csak szepesi plébánosokat emlit.[12] Ezenkivül van egy, a szepesi irodalom által szintén a fraternitasra vonatkoztatott 1274. évi oklevelünk is, melyben IV. László király a szepesi plébánosoknak a szepesi comessel szemben szabad végrendelkezési jogot biztosit,[13] de ez az oklevél sem beszél fraternitasról, még kevésbé a szepesi 24 királyi város plébánosainak fraternitásáról. A fraternitas szó emlitése első alkalommal az 1298. évi kelettel közölt szabályzattöredék[14] cimében fordul elő, anélkül azonban, hogy a szövegben a fraternitas szó ilyen értelemben emlittetnék. Ennek a szabályzatnak a szövege maga is elárulja, hogy nem egykorú, hanem későbbi fogalmazás.[15]

A 24 királyi plébános, vagy a 24 királyi városi plébános fraternitasa elnevezést tehát a XIII. századra alkalmazni nagyon korai és nem helytálló, mert *annak létezése ezen a cimen a XIII. századból nem mutatható ki,* főleg pedig időszerütlen, mint alább rátérünk, a 24 város fogalmának a XIII. századba való visszavetitése. A 24 város plébánosai elnevezés csak 1427-ben fordul elő, de ekkor sem nevezik testületüket fratenitasnak.[16] Wagner ugyan elsorol több, a fraternitas által 1309-től nyert bucsút,[17] azonban a a rövid kivonatokból nem állapitható meg, hogy az eredeti oklevélben csakugyan emlitve van-e a fraternitas szó ilyen értelemben.

Mindezeknek a fraternitas korai létezése ellen szóló adatoknak ellenére azonban még sem szabad azt állitani, hogy a XIII. században nem volt a szepesi német plébánosoknak valami érdekközössége, szövetkezete. Amint az 1268. és 1274. évi oklevelekből megállapitható a német plébánosok érdekeik védelmére közösen lépnek fel úgy a király, mint az esztergomi érsek előtt és hogy ezekben az oklevelekben nem pillanatnyi, hanem őket továbbra is összekötő érdekeik védelméről van szó. Ez ugyan magában véve még nem bizonyitaná szövetkezésüket, mert érdekeik védelmére közösen lépnek fel a királyi servien-

---

[12] »plebani de Scepus«. Schmauk: Suppl. 223. l.

[13] Wagner: Analecta, I. 262. l.

[14] U. ott. I. 266. Bárdossy: 425. Fejér: CD. VI. 2. 167. l.

[15] »fraternitatem ediderunt«, »renovarunt«, »curarunt«, »eligerunt« stb.

[16] »viginti quatuor civitatum regalium plebani«. Schmauk: Suppl. 223. l.

[17] Wagner: Analecta, II. 190. l.

sèk is 1222-ben, anélkül, hogy valami állandó szövetkezésükről lehetne beszélni. A szepesi plébánosok szövetkezésének lételét és állandóságát azonban az bizonyitja legjobban, hogy 1274-ben Henrik leibici plébános, mint a szepesi plébánosok dékánja van emlitve,[18] akit ha teljes biztonsággal vezetőjüknek nem is lehet tartani, kétségtelen, hogy a dékánban a szövetkezés egy választott tisztviselőjét kell látnunk.

Közelebbi adatok hijján teljes határozottsággal nem lehet eldönteni, hogy ez a XIII. században tényleg fennálló és állandónak tekintendő szövetkezés a fraternitas ősének tartható-e vagy sem, mert a szövetkezés későbbi létezésére adataink nincsenek. Az egyeztetésnek azonban mégis ellene mond az, hogy a szepesi plébánosoknak a XIII. században szereplő dékánja a XVI. században, a fraternitas virágzása korabeli tisztviselők között nem szerepel.[19]

A szász plébánosoknak ez a XIII. századi szövetkezése semmiesetre sem tekintendő a szász autonómia csirájának, mert a plébánosok egyesülete XIII. századi megnyilvánulásaiban tisztán egyházi jellegű, egyházi érdekeket védő egyesülés. A szövetkezés, mint a benne szereplő plébánosok 1268. és az állitólagos 1298. évi névsora bizonyitja, tisztán német jellegű ugyan, mert a XIII. században a Szepességben kimutatható nem német plébániák, mint Zsigra, Görgő, Mindszent, Szentmargita[20] nem szerepelnek, azonban a szövetkezés politikai célzatát és hatalmát kizárja az, hogy a szövetkezés tagjai között olyan plébániák is szerepelnek, amelyek soha sem tartoztak a szász autonómia hatáskörébe. Ilyen plébániák a Berzeviczy család tulajdonát képező Nagylomnic és Húnfalva plébániái, amelyek kialakulásuktól fogva magánföldesuri hatalom alatt állottak.[21]

A szászok önkormányzatának alapját nem egyházi, hanem világi szervezetben kell keresnünk. Az önkormányzat eredetét az idegen telepeseknek a magyar joglól eltérő jogszokásai adják meg. A szászok, különösen az újonnan betelepülők előtt a magyar jog teljesen ismeretlen volt és ha az akkori viszonyok között nagyobbnak mondható tömegben telepedtek le, saját jogaik szerint éltek továbbra is. Ezt a magyar jogban való járatlanságukat és

---

[18] Fejér: CD. V. 2. 177. Wagner: Analecta, I. 262. l.

[19] A XVI. századbeli tisztviselők a senior, conseniores (rector, custos, provisor), oeconomus, actuarius (notarius), tutor (defensor). Hradszky: A XXIV. királyi plébános testvérülete. 68–69. l.

[20] L. az egyes helységeket.

[21] L. az egyes községeknél.

ősi jogaikhoz való ragaszkodásukat honorálják a külföldi telepesek értékét megbecsülő magyar királyok, amikor az idegen telepesek szabadságlevelében állandóan szereplő szabad bíróválasztási jogukat és a magyar jogtól eltérő egyéb szokásaikat megerősitik. A szászok 1271. évi szabadságlevele előtt kell két községi privilégiumban, a szepesolasziak 1243.[22] évi és a késmárkiak 1269. évi szabadságlevelében[23] is ott szerepel a szabad bíróválasztási jog. Ezzel a joggal tulajdonképpen mindig az ősi jogaik szerint való élést akarták a szászok biztositani és elkerülni azt, hogy a király vagy a földesúr beültesse a javadalmazó birói székbe valamelyik, a német jogban járatlan emberét. A saját jogaik szerint való élés kizárja az idegen birót, mert annak mindig a német jogban járatos, közülök való embernek kellett lenni.

A szász telepek szaporodásával ugyanez a folyamat áll elő a közös ügyeiket vagy pereiket intéző biró kijelölésében is. Amikor két idegen joggal élő község egyeteme, vagy két különböző község polgárai között támadt per, ügyeiket ismét nem bocsáthatták a jogaikban járatlan biró döntése alá, hanem egy a német jogban járatos egyén az itélete alá. A kezdetben csak esetről-esetre választott békebirói intézmény a telepek megnövekedése és az ügyek megszaporodása folytán állandóvá vált. A német telepek autonómiájának ügyeit intéző comesi intézmény nyomát korán feltaláljuk az Abauj vármegye területén 1222-ben szereplő »comes Teutonicorum«-ban.[24] A szepesi németek a községi biró szabad választási jogát átviszik a közös ügyeik elintézésére hivatott személynek, a szász birónak a választhatóságára is.

A szepesi szászok autonómiája az V. Istvántól nyert 1271. évi szabadságlevelükben van lefektetve, amely biztositja számukra a szabad bíróválasztási jogot.[25] Bár ennek a szabadságlevélnek egyetlen pontjából sem tűnik ki, hogy szabadságaik eredete messzebbre nyúlna, mindamellett tegyük vizsgálat tárgyává, hogy ennek az oklevélnek a megszerzése jelenti-e a szepességi németek autonómiájának az alapját és kezdetét, vagy pedig csak ekkor történt régebben is élvezett jogaiknak irásbafoglalása és megerősitése.

Az egyébként bő szepesi irodalom ezzel a kérdéssel tüzetesen nem foglalkozott és a szász autonómia kezdetét a történetirók többnyire az 1271. évi kiváltságlevélben lát-

---

[22] Fejér: CD. IV. 1. 278. l.

[23] HO. VI. 157. Fejér: CD. IV. 3. 514. l.

[24] Karácsonyi—Borovszky: A váradi regesztrum. 325. pont.

[25] Fejér: CD. V. 1. 132. l.

ják.[26] A nem szepesi Szabó Benő a szepesi szászokról irt, a maga korában kiváló, de a szepesi irodalom által jóformán észre sem vett munkájában a szászok korábbi autonómiáját tagadja, főleg azon az alapon, hogy korábbi időből nem ismerünk szász comest és hogy területük nem volt összefüggő, azonkivül Késmárk 1269. évi kiváltságlevelében minden jog, amelyet az 1271. évi szabadságlevél a szászok birájának tart fenn, a község birájára van ruházva, amely nem történhetett volna meg, ha a szászoknak már ekkor közös birája lett volna.[27]

Szabó érvei ellenére is a szász autonómia korábbi létezése mellett kell állástfoglalnunk, mert már az 1271-iki privilégium előtt is több izben hivatkozás történik a szepesi szászok szabadságára. IV. Béla 1258-ban a nádasdi négy ekealj földet Gublinusnak és testvérének adja azzal a szabadsággal, mellyel a többi terragiumot fizető népek élnek.[28] Az oklevél nem beszél ugyan nyiltan németekről, de a Szepességen csak a szászok birtak pénzbeli fizetés ellenében földet, a vár többi népeinek szolgáltatása pedig nagyrészben természetbeni volt. A Szepesolaszinak 1243-ban és Késmárknak 1269-ben adott szabadságok megtalálhatók a szászok 1271. évi kiváltságlevelében is. Hogy a szászok már a kiváltságlevelük kelte előtti időben is közösségben éltek, bizonyitja a privilégium előtt feltűnő német biró, a szász comes. 1257-ből ismerjük Goblinus német birót,[29] 1263-ból Gobul, Geubul szász birót,[30] a szabadságlevél évéből pedig Detre szász comes ismeretes.[31] A németeknek, illetve a szászoknak ez a közös birája kétségtelenül bizonyitja, hogy a szászok autonómiája már az 1271. évi szabadságlevél előtt megvolt és igy a szabadságlevél természetszerűleg nem jelenti új jogok elnyerését, hanem a már korábban gyakorlatban kifejlődött jogok irásbafoglalását és megerősitését.

A németek autonómiájának kezdetére sem közvetlen adataink nincsenek, sem pedig olyanok, amelyeknek segitségével erre következtetni lehetne. Az bizonyosnak látszik,

---

[26] Bruckner: Közl. XII. 10—11. ll. Pitkó: Szepesváralja iparténete. Közl. V. 93. l.

[27] A szepesi szászok. 61—64. ll.

[28] Fejér: CD. IV. 2. 463. l. »eadem libertate perfruantur, qua alii de Zypes, qui nobis aurum pro terragio solvunt«.

[29] »comes Teutonicorum«. Fejér: CD. IV. 2. 440. l.

[30] »iudex Saxonum«. HO. V. 35. l.

[31] »comes Teutonicorum«. Fejér: CD. V. 1. 167. l. Wagner az 1270. évre Görgey Arnoldot szász comesnek nevezi, de semmivel sem bizonyitja. Analecta. III. 249. l. A lőcsei krónika szerint a tatárjáráskor Görgey Jordán lett volna a szászok comese. 10. l.

hogy a szepesi németeknek a magyartól eltérő jogrendszere korán szükségessé tette a szász autonómia kialakulását és az autonómiát képviselő biró vagy comes szabad választását. Minthogy a Hernád vonala és a váralja—lőcsei út közötti vidéken lévő német községek közül többnek az eredete visszanyúlik a tatárjárás előtti időre, az autonómia a tatárjárás előtti időben keresendő, pontosabban meghatározva az első német telepesek megjelenésekor, amely mint Olaszi esetében láttuk, mélyen belenyúlik a XII. századba. A német községek, tekintve lakóiknak idegen eredetét és a magyartól eltérő jogszokásaikat, valószinűleg már megalakulásuktól kezdve saját jogaik szerint éltek. Ez annál valószinűbbnek látszik, minthogy ekkor még belső letelepedés esetén kevéssé, külső bevándorlásnál pedig egyáltalán nem ismerték a magyar jogot. Az egyetemes, az egész Szepességre kiterjedő autonómia az egyes községek önkormányzatából tevődött össze és forrasztotta egybe, egy egységes szervezetbe a Szepesség összes német lakosságát.

A gyakorlatban régebben meglévő, de kifejezésre csak 1271-ben jutó autonómia főbb pontjai a szászok szabadságlevele szerint a következők. A szabad biró- és papválasztás, a biró a nagyobb ügyekben a szepesi comessel ítélkezik a szászok székvárosában, Lőcsén. Szabad vadászati, halászati és bányászati jogot kapnak. Szent Mártonkor évi 300 márka terragiumot fizetnek a királynak, amelynek fejében mentesek mindenféle adó alól. A királynak adandó szálláson kivül tartoznak 50 lándzsást kiállitani, akik az ország határain kivül is kötelesek a király seregét követni.[32] A szászok szabadságainak ekkor lefektetett pontjaiban jóideig nem áll be semmi változás. A terragiumként fizetendő 300 márka összege is változatlan marad egészen Károly király koráig,[33] amikor a szászok szabadsága és kötelezettsége újból szabályozást nyert.

Az oklevéltárakban Károly király korából a szászoknak három, a szász helységeket névszerint is felsoroló privilégiuma is ismeretes. 1312-ből Wagner[34] és utána Fejér[35] egy német nyelvű privilégiumot közölnek; ugyanebből az évből Schmauk is közöl egy latin nyelvű privilégiumot,[36] valamennyit másolatból. A két privilégium közötti különb-

---

[32] Fejér: CD. V. 1. 132. l.

[33] 1291: »tercentarum marcarum, quas Saxones de Scepus annuatim solvere tenentur«. HO. VII. 224. l. »a solutione nostri communi terragii regii, scilicet trecentarum marcarum«. Fejér: CD. VI. 1. 371. Csáky oklvt. 25. l.

[34] Analecta, I. 196. l.

[35] CD. VIII. 1. 435. l.

[36] Suppl. 39. l.

ségel vizsgálva, azonnal megállapitható, hogy a két oklevél szövege kevés eltéréssel teljesen megegyezik. Az eltérések csekélyek ugyan, lényegében azonban annál fontosabbak. A latin szövegben a szászok által terragium fejében három, pontosan meghatározott határnapkor fizetendő évi 1200 márkáról van szó, ezzel szemben a német szöveg 1400 márka évi terragiumot emlit, de a 400 márkás részletek határnapjai között a latin szövegben szereplő nagyböjt közepe a német szövegből kimaradt és a latin szövegben található Szent János születése és Szent Márton ünnepek nyolcadai helyett csak magát a két ünnepet nevezi meg fizetési határnapul. A német szövegben lévő pontatlanság, amikor a 300 márkás részletek az 1400 márka helyett csak 1200 márkát tesznek ki, maga is gyanittatja, hogy a német szöveget csupán fordításnak kell tartanunk. Ezt még jobban megerősiti az a felületesség, mely a német szövegben kihagyta a községek névsorából a latin szövegben előforduló Mateóc, Szepesszombat, Strázsa községeket és a fordításnál gondot okozó római keltezést is.

A latin nyelvű oklevél kelte is hibás, amint Karácsonyi megállapitotta.[37] Az oklevél a végén felsorolt országos méltóságok rangsora miatt nem kelhetett 1312-ben, mert a rangsor 1317-re utal, amely évből Fejér ismét közöl eredeti oklevél alapján egy privilégiumot.[38] Végeredményben a három privilégium tulajdonképpen csak egy, mert a Fejér által közölt szabadságlevél a két 1312. évi keltettel közölt oklevél szövegével teljesen megegyezik. A különbség mindössze az, hogy az 1317. évi eredeti szabadságlevél végéről Fejér elhagyta az országos méltóságok névsorát.

Ennek az 1317. évi kiváltságlevélnek nagy fontosságot ad az a körülmény, hogy felsorolja a szászok egyetemének tartozó helységeket. Az oklevél szerint a szászok autonómiája alá a következő helységek tartoztak: 1. Lőcse, a hozzátartozó Lengvárt, Ulózsa és a később szintén Lőcse által birt Vilkusdorf, Villa Friderici, Durst, villa magistri Gotfredi helységekkel; 2. Váralja; 3. Kalderbach; 4. Baldfalva; 5. a két Nádasd; 6. Eulenbach; 7. Olaszi, a hozzátartozó Jánkfalva és Alcnó, máskép Detrefalva helységekkel; 8. Kolinfalva; 9. Odorin Dénesfalvával; 10. Igló; 11. Pálmafalva, a hozzátartozó curia Marsilii-vel; 12. Illésfalva a Daróctól elvett birtokrésszel; 13. Kis- és Nagytamási; 14. Csütörtökhely, a hozzátartozó Suczfalvával; 15. Káposztafalva; 16. Primfalva; 17. Poprád; 18. Felka; 19.

---

[37] Hamis oklevelek jegyzéke. 70. (183.) l.

[38] CD. VIII. 2. 57. l.

Szalók; 20. Müllenbach; 21. Mateóc; 22. Szepesszombat; 23. Strázsa; 24. Izsákfalva; 25. Menárd; 26. Béla; 27. Késmárk; 28. Leibic; 29. Ruskin; 30. Durand. A szászok autonómiája alá tehát 30 nagyobb helység, a névszerint felsorolt tartozékok beleszámításával pedig összesen 43 helység tartozott.

A szászok kiváltságlevele tehát meghatározza, hogy mely szabad, királyi földesúri helységek tartoztak bele a szász közösségbe, melyet a szepesi irodalom állandóan a 24 város szövetkezete néven nevez, úgy tűntetve fel a szász autonómiát, mintha az a városoknak egymással kötött szövetségén épült volna fel.[39] *A városoknak ez a szövetsége egyáltalán nem állapitható meg* és az oklevelek sem nevezik azt soha szövetségnek. A szepesi városok szövetsége tanának a kialakulása a szepesi városok plébánosainak szövetkezetére vezethető vissza, melyet, mint megállapitottuk, a XIII. században sohasem neveznek fraternitasnak. Ezt a rosszul értelmezett egyházi szövetség fogalmát még helytelenebbül átvitték és alkalmazták a városokra is.

A 24 város elnevezés fogalma, melyet a szász közösségre már a XIII. században alkalmaz az irodalom, szintén fikció és történetellenes visszavetités ily korai időre alkalmazni. Már Szabó Benő a szepesi szászokról irott munkájában 1866-ban megállapitotta, hogy a 24 szepesi város elnevezés nem korábbi a XIV. század közepénél és 1347-ben fordul elő először, korábban pedig csak a szászok universitasa, vagy communitasa szerepel.[40] Szabó eredményeit nem ismerve Bruckner hasonló eredményre jut a 24 város elnevezést illetőleg, mely szerinte csak 1360-tól kezdve fordul elő az oklevelekben.[41]

Az kétségtelen, hogy a szászok egyetemének kialakulása sem okleveles anyag, sem pedig helytálló következtetések segitségével nem vezethető vissza semmiféle szövetkezésre és a 24 város elnevezés alkalmazása a XIII. századra túlságosan korai, mert sem az 1271., sem pedig az 1317. évi privilégium, sem pedig egyéb oklevelek nem emlitik a 24 várost. Még az 1317. évi szász privilégium is csak Lőcsét nevezi civitasnak, városnak, a legtöbb helység neve előtt pedig a civitas fogalmától még nagyon távol álló villa szerepel, a helységek jórészének pedig csak puszta neve emlittetik. A 24 város fogalma eddigi adataink szerint először 1344-ben fordul elő.[42]

---

[39] Hradszky: A XXIV. királyi város testvérülete. 31. l. Bruckner: Közl. III. 88—97. ll.

[40] A szepesi szászok. 2—3. l.

[41] Közl. III. 94. l.

[42] »viginti quatuor civitatum«. Anjoukori okmt. IV. 417. l.

A szepesi 24 város névsorának összeállitásával a legrégibb időtől kezdve igen sokat foglalkozott az irodalom, anélkül, hogy ebben a vitás kérdésben végleges eredményt tudott volna elérni. A régebbi irók közül már Klesch és Bél Mátyás foglalkoztak a 24 város névsorának a megállapitásával a fraternitas elvéből kiindulva. Wagner a városok névsorát úgy állapitja meg, hogy az elzálogositott 13 városhoz hozzáveszi a későbbi időben a szepesi várhoz tartozó 11 várost.[43] Hasonlóképpen jár el Wagner nyomán Feszler is,[44] Szabó Benő az 1317. évi privilégium névsorából indulva ki és azt összevetve a XIII. századi egyházi szövetkezésről szóló névsorokkal, állapitja meg a 24 város névsorát.[45] Hasonló módon járnak el Hradszky és Svaby is,[46] azonban szintén más eredményre jutnak.

Minthogy egyetlen oklevelünk sincs, mely felsorolná a 24 várost, vagy csak a 24 várost sorolná fel, a városok névsora teljes biztonsággal nem állapitható meg. Az azonban bizonyos, hogy a 24 város közé azokat a helységeket kell sorolnunk, amelyek a legnagyobbak voltak, melyeknek templomuk és papjuk volt. Ezek szerint felvehetjük a névsorba a szász plébánosok székpénzegyezségében szereplő helységeket, a magánföldesúri hatalom alatt lévő Lomnic, Húnfalva és a később szintén magántulajdont képező Svábfalva kivételével. Ezek szerint a 24 város sorába tartoztak: 1. Váralja; 2. Eulenbach; 3. Odorin; 4. Igló; 5. Pálmafalva; 6. Illésfalva; 7. Szentkorin; 8. Szentlászló; 9. Káposztafalva; 10. Poprád; 11. Felka; 12. Szepesszombat; 13. Müllenbach; 14. Izsákfalva; 15. Ménárd; 16. Béla; 17. Leibic; 18. Durand; 19. Ruskin; 20. Lőcse. Ezekhez hozzáadva a városi kiváltságlevéllel rendelkező Olaszi és Késmárk városokat, a 24 város közül megkapjuk 22-nek a névsorát. Hogy a fentieken kivül a szintén városi jelleggel biró Arnoldfalva, Szalók, Michelsdorf és Matzdorf helységek közül még melyeket számithatunk a 24 város sorába, nem lehet eldönteni.

A szászok nagy tömegben a tatárjárás után telepedtek meg. A tatárjárás előtti időkben is voltak már a Hernádtól északra eső vidéken jelentős német helységek, amelyek tiszta német telepitéseknek tekinthetők. Ilyenek Olaszi, Eulenbach, Váralja és Odorin. A szepesi németség száma a tatárjárás utáni bevándorlókkal növekedett meg és ezek alapitották meg szintén szűztalajon Igló, Illésfalva, Pálmafalu, Kurimján, Ruskin, Poprád, Felka, Strázsa

---

[43] Wagner: Analecta, I. 283. l.

[44] Geschichte Ungern. II. 852., III. 755. ll.

[45] A szepesi szászok. 18. l.

[46] A XXIV. királyi plébános testvérülete. 48. l.

és Müllenbach községeket, mig a szász falvak többi része már magyar vagy szláv nemzetiségre, vagy elpusztult falvaikra történt rátelepedés folytán vált német helységgé. Ilyenek Lőcse, Lengvárt, Káposztafalva, Csütörtökhely, Mateóc, Nagyszalók, Késmárk, Leibic, Ménárd és Béla.

A tatárjárás utáni betelepedőkkel megnövekedett szász lakosság száma nem állapitható meg, annak arányaira legfeljebb csak következtetni lehet. Az erdélyi szászok adaját a III. Béla féle jövedelemkimutatás 15.000 márkában állapitja meg.[47] Ezzel szemben a szepesi német telepesek adaja majdnem egy századdal később, V. István korában is az erdélyi szászokénak csak ötvened része, vagyis 300 márka,[48] 1317-ben pedig 1200 márka.[49] A szászok katonai terhe 1271-ben, összevetve a lándzsásnemesség által kiállitott tiz fegyveressel, annak ötszörösében, ötven lándzsás harcosban volt megállapitva, aminek az alapján, feltéve, ha a katonák felszerelése ugyanolyan nehéz fegyverzet volt, mint a lándzsásnemességé, a magánföldesúri hatalom alatt lévő, mindenesetre kisebb tömegű szászokat nem számitva, számukat a lándzsásokhoz viszonyitva ötszörösnek kell tartanunk. Csekély terheik mindenesetre amellett bizonyitanak, hogy számukat a XIII. században nem szabad túlsokra becsülnünk. A szászok által 1317-ben birt 43 helységet és a német lakosságú magánföldesúri telepeket véve tekintetbe, számuk alig pár ezerre becsülhető, ami azonban az akkori viszonyok között sűrű lakosságot jelentett.

A szászok nagy számánál fogva nem tehető fel, hogy betelepedésük minden helyen egyidőben történt volna meg. A különböző időben történt betelepedésükre rámutatnak a nem egy időben feltűnő falvak.

A Szepesség német telepeseinek őshazája a felhasznált okleveles anyag alapján levont következtetések segitségével több esetben megállapitható. Olaszinak és részben környékének a lakossága azok »Latini« neve után következtetve, vallon eredetű volt, akik az ország belsejéből telepedtek fel a Szepességbe. A templomok védszentjének a neve alapján megállapitottuk, hogy Szentkorin alapitói délbajorok voltak, Késmárk lakossága pedig Türingiából vándorolt be. A Gölnic és Poprád vidékén használatos Seifen = patak szónak németországi elterjedtsége, minthogy a szó Sziléziában, Szászországban és a Rajna vidékén fordul elő gyakrabban,[50] szintén következtetéseket enged levonni a gölnicvidéki és Rókus környéki lakosság egy részének

[47] Hóman: Magyar pénztörténet. 425—426. ll.

[48] Fejér: CD. V. 1. 132. l.

[49] Fejér: CD. VIII. 2. 57. l.

[50] Kaindl: Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern. II. 204. l.

őshazájára vonatkozólag. Hasonlóképpen megvilágitja a német telepesek egy részének őshazáját a főleg Türingiában és a német Erchegység vidékén használatos Häu = vágás, irtás szónak[51] szepesi elterjedése is.

A szepességi úgynevezett lengyel városok német lakossága, minthogy a németek, ebben a korban főleg sziléziaiak, terjeszkedésük folyamán korán elérték a Dunajec vonalát[52] és ezeknek a városoknak német lakossága még a lengyel uralom korában megtelepedett, szintén sziléziai eredetűnek tartandó. Ugyancsak sziléziai eredetűeknek kell tartanunk a Görgey Jordán által a tatárjárás után a szomszédos Lengyelországból (Galiciából) behozott telepeseket is.

A Szepesség német telepeseit az oklevelek Teutonici, Saxones és Latini néven emlegetik.[53] A Latini kifejezésről kétségtelen, hogy vallónokat jelent.[54] A Teutonici nevet régebben a délnémetekkel, a Saxones-t pedig az északi németekkel azonositották. Hogy azonban a Teutonici és Saxones szavak az eredetre vonatkozólag nem tartalmaznak semmiféle megkülönböztetést, azt a kifejezésnek ugyanannak a helységnek lakóira alkalmazott váltakozó használata bizonyitja.[55]

A felsorolt adatok eléggé mutatják, hogy a Szepesség német telepeseinek őshazája Németország különböző vidékein keresendő. Ennek ellenére is a szepesi németek zömének őshazáját ott kell keresnünk, ahol a szepesi németek jogrendszere gyökeredzik. A különféle német jogrendszerek közül nyilvánvalóan az lett uralkodó a Szepességen, amely szerint a bevándorlók többsége élt. A szepesi német jogrendszernek, a XIV. század közepén rendszerbe és irásbafoglalt Zipser Willkürnek az alapját a Sachsenspiegel és a magdeburgi jog alkották,[56] amelyek általánosan el voltak terjedve Galiciában is,[57] ahonnan a tatárjárás utáni telepesek nagy része bevándorolt. Igy a Szepesség német telepesei zömének őshazáját a Sachsenspiegel és a magdeburgi jog szerint élő területen, első sorban Szászország-

---

[51] U. ott. II. 203. l.

[52] U. ott. I. 98., 126. ll.

[53] Fejér: CD. IV. 3. 129., V. 3. 41. V. 3. 47. VI. 1. 301. ll. stb.

[54] Auner Mihály: Latinus. Századok. 1916. 32—34. ll.

[55] Kaindl: id .műve. I. 195. l. Béla lakóit egyszer Teutonici, máskor Saxones néven emlegetik az oklevelek. Fejér: CD. 3. 129. Anjou-kori okmt. IV. 472. l.

[56] Demkó: Lőcse története. 102. l. A Felső-Magyarországi városok életéről a XV—XVII. században. 7. l. A szepesi jog. Ért. Tört. Tud. XV.

[57] Kaindl. id. mű. I. 9—12. ll.

ban[58] kell keresnünk. Semmi esetre sem tarthatjuk tehát véletlennek, hogy a német telepesekre használatos elnevézések közül a telepesek többségét jelentő Saxones kifejezés állandósult.

A szászok terjeszkedése letelepedésüktől kezdve továbbtart egészen a XIII. század végéig. A terjeszkedés eredménye, hogy egyes helységek, melyeknek lakói más nemzetiségűek voltak, akár egyszerre adomány, akár pedig lassú beszivárgás és vétel folytán a szászok kezébe kerülnek. Prim szepesi hospes 1248-ban lándzsásnemesektől veszi meg a későbbi, 1317-ben már a szász falvak között szereplő Primfalva területét.[59] Nagyszalók területe még 1251-ben a király kezén van Szenterzsébetfalva szász helységgel, a későbbi Késmárk területével együtt, amelyeket a király ekkor a túróci monostornak adományozott.[60] Ezek a helységek nem sokáig lehettek a monostor birtokában, mert Nagyszalók papja 1268-ban már a szász plébánosok között szerepel,[61] Késmárk pedig 1269-ben városi kiváltságra tesz szert.[62] A kétségtelenül magyar eredetű Nádasd területéből IV. Béla király négy ekényit Gublinus és Herman testvéreknek ad,[63] majd pedig 1263-ban Lodvard fia Gebel szász módra való kötelezettség mellett megszerzi Nádasd többi részét is.[64]

A tatárjárás után nagy számban betelepült, itt elszaporodott és meggazdagodott szászok részére nem volt elegendő az a terület, amelyet a király, jobban mondva szepesi képviselője akár puszta, akár pedig csekély lakosságú, vagy elhagyott vidéken kijelölt a részükre, hanem beszivárognak a más nemzetiségű falvakba is és ott összevásárolják a falvak anyagilag pusztuló részének földjeit, mindaddig, mig a lakosságának többségét el nem érik, amikor aztán a falu részére megszerzik a szász jog szerint való élés szabadságát. A somogyi pecérek között 1254-ben már szászok laknak,[65] akik ott vett földeket birnak és elszaporodásuk oly gyors, hogy 1293-ban már a szászjog szerint való élést is megengedte nekik a király.[66] Kistamási területét is lassan szászok szállották meg és IV. László 1282-ben megengedte nekik a német jog szerint való élést.[67]

---

[58] U. ott. I. 9—12. II. 26—27. II.
[59] HO. VIII. 52. l.
[60] Hazai oklvt. 19. l.
[61] Schmauk: Suppl. 223. l.
[62] HO. VI. 157. l.
[63] Fejér: CD. IV. 2. 463. l.
[64] HO. VI. 114. l.
[65] Fejér: CD. IV. 2. 211. l.
[66] U. ott. VI. 1. 245. l.
[67] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. 8.

Ezekkel a szász egyetemtől ideiglenesen elszakadó rétegekkel szemben sokkal magasabb életformát képviselnek az eredetileg is szász helységek lakói, főleg ezek előkelőbb rétege, amely mint iparos és kereskedő hamar megtalálta a városi, teljesen kialakult életformát. Azonban a városi polgárság gazdagabb, előkelőbb rétege is egyideig a városi életformától távolálló birtokszerzés és gazdagodás gondolatával foglalkozik, amikor a közülük kiszakadt, részben azonban még mindig köztük élő Berzeviczy és Görgey családok szerencséje lebeghetett szemük előtt. A szászok közül sokan szereznek birtokot részben vétel, részben pedig adomány útján. Így Görgey Jordán veje Kunc comes Milajon,[68] Henc, akinek a fia azonban már ismét lőcsei polgár, Kolcsvánon és szászok csaknem az összes aranyadó birtokok tulajdonosai.[69] A városból kiszármazott és birtokossá lett szászok utódai azonban nem igen maradnak meg a birtokon, hanem a második, harmadik nemzedék már ismét mint városi polgár szerepel. A szászok a kétlakiságot, a városi polgár és a falusi gazda hivatását nem tudják, talán nem is akarják sokáig betölteni. A szász családok lassanként feladják, eladják, vagy pedig nem polgár eredetű leányági leszármazottaiknak adják földjeiket, amelyet többnyire terragium, aranyadó ellenében birnak, maguk pedig teljesen visszatérnek a szászjog alá, a városi polgársághoz.[70]

A szászjog alatt élő városi polgárság folytonos emelkedését és gazdagodását nem zavarják meg sem a Kún László alatti zavarok, sem pedig az Árpád-ház kihalását követő válságos idők. A szászok terragiuma az 1271. évi privilégium szerint 300 márka, amely 45 év alatt, 1317-re 1200 márkára szökik fel. Igaz ugyan, hogy az 1317. évi szabadságlevél már nem említi kötelezettségeik között az 1271-ben megszabott ötven lándzsás kiállítását. A szászok terragiumának növelését nagyon csekély részben elősegitették a szász jog szerinti újabb adományok és földvásárlások is, melyek az 1271. évi privilégium kelte után történtek. Ilyenek a Tamásiról szóló, lőcsei Hilbrandus részére kelt adomány[71] és a csütörtökhelyi polgárok aranyadóföld vásárlásai és vállalásai.[72] A szászoknak ezek az újabb szerzeményei azonban nem voltak olyan nagy arán-

---

[68] Hazai oklvt. 29. l.

[69] HO. VI. 115. l. Dl. 13469.

[70] L. Körtvélyes, Kolcsó, Odorin és Primfalva helységek tárgyalását.

[71] HO. V. 76. l.

[72] L. Csütörtökhely alatt.

nyúak, hogy a terragiumuk növelését ne tarthatnánk legalább is kétszeresnek.

A szász egyetemhez tartozó németség elpolgáriasodásával szemben teljesen más irányt mutat a magánföldesúri joghatóság alá került németség fejlődése. Ezek a németek, akik rendesen egy-egy soltész vezetése alatt telepszenek meg valamelyik földesúr birtokán, többnyire szászjog alatt élnek, azonban még sem tagjai a szász közösségnek. A szászjog szerinti irtás uralkodó forma volt még a nem szászok által történt települések alkalmával is, hiszen Kolcsó egyrésze is szászjog szerint települt be, ennek ellenére az újonnan alakuló falunak a neve mégis Dolyán lett,[73] ami szláv településre mutat. A magánföldesúri hatalom alá jutott németek függősége a földesúrtól nagyobb volt, mint a szabad szászoké a királytól, magánföldesúri megkötöttségük folytán sem a gazdagodásra, sem az emelkedésre nem nyilik út előttük, kivéve a lándzsásfalvak környékét, ahol a házasodásuk révén úgy a németek, mint a szlávok a nemesség soraiba juthattak. Ezeknek a magánföldesúri elemeknek a jelentőségét és munkáját, legyenek azok bármelyik nemzetiség tagjai, kellő értékre emeli az a körülmény, hogy a Szepességnek legnagyobb részt erdővel boritott vidékeit ők irtották ki, tették termővé és nyitották meg ezeknek a falvaknak a megalapitásával az útat a földmüvelés, vagy a még sokkal többet jelentő bányászat számára. A magánföldesúri elemek emelkedésének az erős megkötöttséget jelentő földesúri joghatóság állotta útját.

A Gölnic- és Szomolnokbánya vidéki német helységek részben eredetük különbözősége, részben pedig a szász egyetem területétől való távolság miatt nem lettek tagjaivá a szász közösségnek, hanem közvetlen királyi hatalom alatt maradva, a bányavidék szabad városainak lettek tagjaivá.[74]

A szepesi németség legmagasabb elemeit azok képviselték, akik birtokokat szerezve a királytól az ország nemeseinek a soraiba jutottak. A németek közül kiemelkedett Berzeviczy és Görgey családok nemcsak a németeknek, hanem a szepesi nemességnek is két, szószerinti értelemben vett leghatalmasabb és leggazdagabb családját jelentik. A németek közül kiemelkedett országos, vagy lándzsásnemességre jutott többi családok vagy kihaltak, mint a Milaji család, vagy pedig nyom nélkül eltűnnek,

---

[73] L. Kolcsó alatt.

[74] Wenzel: A magyarországi bányászat kritikai története. 83. l. Hóman: A magyar királyság pénzügyei és gazdasági politikája Károly Róbert korában. 211—214. ll.

mint például a Primfalvát alapitó Prim utódai, vagy visszahúzódnak a városokba, mint a felsorolt aranyadó családok.

A szepesi németek életkörülményei a XIII. században teljesen megegyeznek a Szepesség többi lakosainak életviszonyaival. Az Árpád-korban a szászok éppenúgy irtják az erdőt és az irtásokon művelik a földet, mint a Szepesség többi nemzetségei, ők is viselik a Szepesség magasabb néprétegeire kirótt, náluk ötven lándzsás kiállitásában megszabott katonai terheket. A szász autonómia határain belül a helységek lakosságának erős megnövekedése azonban más irányba tereli a fejlődést, a lakosság nagy száma előidézi a foglalkozás erős differenciálódását és elpolgáriasulását. A polgárrá fejlődött soltész vagy földmüves mind erősebben ragaszkodik a fejlődés által neki juttatott új munkaköréhez és mind terhesebbnek és zavaróbbnak érzi azokat a kötelezettségeket, amelyek ha ideiglenesen is, polgári foglalkozásától elszólitották. Ilyen volt a városi polgár részére elsősorban a katonáskodás terhe. Mig ez a teher a polgárságra nehezedett, becsülettel viselte, hisz az 1317. évi kiváltságlevelük is felsorolja a rozgonyi csatában szerzett érdemeiket. Mihelyt azonban lehetett, a polgárok szabadultak a katonáskodástól még nagyobb évi adó vállalása ellenében is. Ezt a törekvésüket az 1317. évi szabadságlevélben érték el, amely kötelezettségeik között nem említi az 1271-ben rájuk rótt 50 lándzsás kiállitását.

A szászok által a magyar királyoktól nyert és folyton megerősitett privilégiumokban lefektetett szabadság lehetővé tette a gyors fejlődést a Szepesség magyar, katonáskodó lakossága által biztositott védelem és oltalom alatt. A polgáriasodás mindinkább előtérbe nyomúl a gyorsan fejlődő ipar és kereskedelem révén, amit követett a gazdagodás és a műveltség folytonos terjedése. A szász városok privilégizált helyzetükből kifolyólag folyton emelkednek, lakosságuk egyre szaporodik és a szaporodás folytán a foglalkozásuk differenciálódik, gazdagságuk és műveltségük egyre nő, mely megadja az alapot az egyetemes és mégis oly sajátságos és csodálatos, a magyar alapon tovább fejlődött szepesi kultúrához.

FÜGGELÉK.

A LÁNDZSÁS COMESEK NÉVSORA.

1284. IX. 18. Henrik fia Miklós.[1]
1293. II. 26. Ugyanaz.[2]
1299. I. 1. Miklós.[3]
1299. Urbán.[4]
1301. XI. 15. Mátyás fia Miklós.[5]
1305. Benedek.[6]
1306. Ugyanaz.[7]
1311. II. 25. Bene.[8]
1312. IX. 14. Lőrinc fia Miklós.[9]

---

[1] Petróczy reg 6. (7.) Noha a függelékben közölt névsor a teljességre nem tart igényt, mégis szükségesnek tartjuk annak leközlését, mert a kutatók legtöbb esetben nem ismerik jól a Szepesség egykori közigazgatási hatóságait és ennek következtében a különféle hatóságok képviselőit rendesen összezavarják. Igy, hogy csak egy példát említsünk, Wertner Mór az Árpád-kori megyei tisztviselők (Történelmi Tár 1897—1898) és az Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontológiához (Történelmi Tár 1905—1908) cím alatt közölt névsoraiban a lándzsások comesét hol a főispán, hol az alispánok, hol pedig a szolgabirák alatt veszi fel. A névsor főleg a kezdő kutatóknak kiván útbaigazitásul szolgálni, azért összes adatainkat, ahol nem szükséges, nem is soroljuk fel, csak minden évből egy adatot idézünk.

[2] U. ott. 8. (12.)

[3] HO. VIII. 400. l.

[4] Petróczy reg. 11. (16.)

[5] HO. V. 89. l.

[6] Petróczy reg. 13. (20.)

[7] O. L. Petróczy lvt. Acta Scep. Elenchus No. 80.

[8] Petróczy reg. 13. (23.)

[9] Fejér: CD. VIII. 5. 33. l.

1313. Michelet fia Miklós.[10]
1315. Ugyanaz.[11]
1318. IX. 14. Benedek.[12]
1319. IV. 12. Miklós.[13]
1324. II. 2. Lőrinc fia Miklós.[14]
1325. VIII. 8. Benedek.[15]
1327. II. 2. Széki Benedek fia Miklós.[15a]
1346. III. 30.—IV. 20. Iván fia Miklós.[16]
1349. XI. 18. Péter fia Lack.[17]
1354. III. 26. Benedek fia Jakab.[18]
1355. XII. 2. Pál fia Miklós.[19]
1358. VIII. 9. Ugyanaz.[20]
1359. IV. 29. Ugyanaz.[21]
1362. IV. 6. Ugyanaz.[22]
1369. VIII. 16. Ugyanaz.[23]
1371. VIII. 1. Ugyanaz.[24]
1379. I. 12. Ugyanaz.[25]
1382. II. 5. Ugyanaz.[26]
1383. IV. 8. Ugyanaz.[27]
1384. I. 26. Ugyanaz.[28]
1385. Miklós fia Benedek.[29]
1387. X. 9. Doncs fia Hank.[30]
1388. X. 7. Lack fia István.[31]

---

[10] O. L. Petróczy lvt. Acta Scep. Elenchus. No. 16.
[11] Szepesi kpt. Misc. 9. 2. 8.
[12] Petróczy reg. 16. (27.)
[13] N. Múz. T. a.
[14] U. ott.
[15] Anjoukori okmt. II. 208. l.
[15a] U. ott. II. 273. l.
[16] N. Múz. T. a.
[17] U. ott.
[18] Petróczy reg. 30. (63.)
[19] U. ott. 30. (64.)
[20] U. ott. 31. (66.)
[21] N. Múz. T. a.
[22] N. Múz. Máriássy lvt. 153.
[23] Fejér: CD. IX. 4. 213. l.
[24] N. Múz. T. a.
[25] Fejér: CD. IX. 5. 359. l.
[26] N. Múz. T. a.
[27] Petróczy reg. 38. (89.)
[28] N. Múz. Máriássy lvt. 275.
[29] U. ott. 277.
[30] Petróczy reg. 39. (94.)
[31] U. ott. 41. (99.)

1389. XI. 10. Ugyanaz.[32]
1392. VI. 5. Miklós fia Benedek.[33]
1393. VIII. 27. Pál fia Miklós.[34]
1394. VIII. 14. Lack fia István.[35]
1395. VI. 16. Ugyanaz.[36]
1398. V. 22. Ugyanaz.[37]
1400. V. 19. János fia Miklós.[38]
1401. II. 2.—V. 25. Máté fia László.[39]
1401. Hank fia János.[40]
1402. VI. 28—XI. 8. Ugyanaz.[41]
1403. II. 7. Ugyanaz.[42]
1404. IV. 30. János fia György.[43]
1404. Menárd fia Miklós.[44]
1405. Ugyanaz.[45]
1405. XI. 4. János fia Jakab.[46]
1406. III. 29.—IV. 28. Ugyanaz.[47]
1406. XII. 8. János fia György.[48]
1407. II. 16. Ugyanaz.[49]
1408. IV. 16. Ugyanaz.[50]
1410. XI. 29. Hank fia János.[51]
1411. V. 27. Ugyanaz.[52]
1411. János fia Miklós.[53]
1413. V. 3. Bethlenfalvi Tatár János fia Miklós.[54]

---

[32] N. Múz. T. a.
[33] U. ott.
[34] N. Múz. Máriássy lvt. 333.
[35] Petróczy reg. 42. (103.)
[36] U. ott. 42. (105.)
[37] N. Múz. T. a.
[38] Petróczy reg. 43. (107.)
[39] N. Múz. Máriássy lvt. 347—348.
[40] O. L. Thőke lvt. Dl. 13492.
[41] N. Múz. Máriássy lvt. 353., 384., 385.
[42] U. ott. 358.
[43] Fejér: CD. X. 4. 339. l.
[44] Szepesi kpt. C. P. 10. 7.
[45] O. L. Thőke lvt. DL. 13499.
[46] N. Múz. Máriássy lvt. 360.
[47] U. ott. 360., 375.
[48] U. ott. 374.
[49] Petróczy reg. 43. (109.)
[50] Dl. 9403.
[51] O. L. Thőke lvt. Dl. 13499., 39409.
[52] N. Múz. Görgey lvt.
[53] O. L. Petróczy lvt. Acta Scep. Elenchus. No. 114.
[54] N. Múz. Máriássy lvt. 439.

1414. V. 16. Ugyanaz.[55]
1415. VI. 26. Ugyanaz.[56]
1416. Leukfalvi Péter fia Péter.[57]
1418. V. 11.—VI. 29. Ugyanaz.[58]
1419. VI. 21. Ugyanaz.[59]
1420. III. 6.—IX. 15. Ugyanaz.[60]
1422. II. 4. Ugyanaz.[61]
1423. XI. 17. Polyánki Péter fia Miklós.[62]
1424. II. 23.—XI. 29. Ugyanaz.[63]
1425. VII. 28. Ugyanaz.[64]
1426. V. 1. Bosafalvi Aczél Miklós.[65]
1428. Urbánfalvi Hank fia János.[66]
1429. X. 26.—XI. 23. Ugyanaz.[67]
1431. V. 17. Mátyásfalvi Tóbiás András.[68]
1432. III. 2. Ugyanaz.[69]
1434. XII. 22. Bethlenfalvi Tatár János fia Miklós.[70]
1435. V. 11.—VI. 22. Ugyanaz.[71]
1436. IV. 25. Ugyanaz.[72]
1438. I. 29.—VI. 4. Csepánfalvi János fia István.[73]
1440. Bethlenfalvi Tatár András.[74]
1440. XII. 14. Bethlenfalvi Tatár János fia Miklós.[75]
1443. XI. 6.—XII. 18. Urbánfalvi Kolin fia László.[76]
1444. IV. 29.—XI. 18. Ugyanaz.[77]

---

[55] N. Múz. T. a.
[56] N. Múz. Rhédey lvt. Máriássy lvt. 451.
[57] N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2231. f. 67.
[58] Petróczy reg. 49. (129.), 50. (131.)
[59] N. Múz. Máriássy lvt. 481.
[60] Dl. 13502. N. Múz. Máriássy lvt. 489., 491.
[61] N. Múz. Máriássy lvt. 503.
[62] N. Múz. Máriássy lvt. 510.
[63] U. ott. 520., 523. Petróczy reg. 52. (141.), 53. (142.)
[64] N. Múz. Máriássy lvt. 524.
[65] U. ott. 531.
[66] N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2278. Tom. I. Fol. 143.
[67] N. Múz. Máriássy lvt. 547. Petróczy reg. 55. (151.)
[68] U. ott. 56. (156.)
[69] N. Múz. Máriássy lvt. 570.
[70] U. ott. 586.
[71] O. L. Thőke lvt. Dl. 13510. N. Múz. Máriássy lvt. 600.
[72] O. L. Thőke lvt. Dl. 13513.
[73] Petróczy reg. 63. (165.) Dl. 13143.
[74] Szepesi kpt. Misc. 9. 14. 24.
[75] Petróczy reg. 65. (170.)
[76] U. ott. 67. (176—178.)
[77] U. ott. 69—70. ll.

1445. II. 24. Ugyanaz.[78]
1446. I. 12. Ugyanaz.[79]
1447. VI. 7. Ugyanaz.[80]
1447. Bethlenfalvi Tatár András.[81]
1448. IV. 26.—VII. 28. Ugyanaz.[82]
1449. I. 28.—XI. 19. Pikfalvi Imre fia Márton.[83]
1452. IV. 19. Filefalvi Mihály fia Damján.[84]
1459. VI. 20. Mahalfalvi Hank Miklós fia Jodok.[85]
1461. VII. 15. Pikfalvi Imre fia Márton.[86]
1462. II. 3. Ugyanaz.[87]
1463. I. 12. Ugyanaz.[88]
1464. I. 25.—VI. 20. Ugyanaz.[89]
1466. XI. 26. Ugyanaz.[90]
1467. VI. 24.—VII. 22. Ugyanaz.[91]
1468. VIII. 3. Ugyanaz.[92]
1469. II. 8.—V. 7. Ugyanaz.[93]
1470. IX. 12.—XI. 21. Ugyanaz.[94]
1471. I. 19. Ugyanaz.[95]
1472. IV. 22.—VI. 10. Leukfalvi Péter fia Péter.[96]
1474. II. 23.—VIII. 31. Edesfalvi Tamás fia Jakab.[97]
1478. IV. 29.—XI. 4. Leukfalvi Péter fia Péter.[98]
1479. IX. 22. Ábrahámfalvi Damján.[99]
1480. IV. 26. Ugyanaz.[100]

---

[78] U. ott. 70. (186.)
[79] N. Múz. T. a.
[80] O. L. Thőke lvt. Dl. 14086.
[81] Szepesi kpt. Misc. 9. 14. 18.
[82] Petróczy reg. 70. (187.) N. Múz. Máriássy lvt. 638.
[83] N. Múz. Máriássy lvt. 642—644., 655.
[84] Petróczy reg. 71. (188.)
[85] N. Múz. Máriássy lvt. 654.
[86] Petróczy reg. 71. (190.)
[87] U. ott. 72. (192.)
[88] U. ott. 72. (193.)
[89] N. Múz. T. a. Petróczy reg. 72. (195.)
[90] N. Múz. Máriássy lvt. 673.
[91] Petróczy reg. 73. l.
[92] U. ott. 73. (199.)
[93] N. Múz. T. a. Petróczy reg. 75. (204.)
[94] Petróczy reg. 76. l. N. Múz. T. a.
[95] Petróczy reg. 77. (210.)
[96] N. Múz. Máriássy lvt. 687—688., 690.
[97] N. Múz. T. a. Petróczy reg. 78. (214.)
[98] N. Múz. T. a. Petróczy reg. 79. (217.)
[99] Petróczy reg. 79. (218.)
[100] U. ott. 80. (219.)

1480. Leukfalvi Péter.[101]
1482. IX. 11. Bosafalvi Aczél Miklós.[102]
1484. XII. 1. Csantafalvi Krigi János.[103]
1485. I. 12.—II. 9. Ugyanaz.[104]
1486. II. 22.—IX. 14. Ugyanaz.[105]
1487. III. 9.—X. 17. Ēdesfalvi Jakab.[106]
1488. IV. 30. Ugyanaz.[107]
1489. VI. 10.—VII. 1. Ugyanaz.[108]
1490. IV. 28. Hisfalvi Aczél Zsigmond.[109]
1493. XII. 4. Miklósfalvi Both Márton.[110]
1494. VII. 25. Ugyanaz.[111]
1494. XII. 3. Ēdesfalvi Tamás fia Jakab.[112]
1495. IV. 1.—IX. 9. Ugyanaz.[113]
1496. VII. 6. Ugyanaz.[114]
1497. II. 22.—VI. 28. Csantafalvi Péter fia Lőrinc.[115]
1497. IX. 13. Ēdesfalvi Tamás fia Jakab.[116]
1498. II. 7.—V. 24. Csantafalvi Péter fia Lőrinc.[117]
1500. IV. 1. Ugyanaz.[118]
1500. VII. 8. Ēdesfalvi Jakab.[119]
1501. IV. 28.—X. 13. Csantafalvi Lőrinc.[120]
1502. VII. 8.—VIII. 31. Ugyanaz.[121]
1502. X. 19.—XII. 7. Ēdesfalvi Jakab.[122]
1503. I. 11.—XII. 6. Ugyanaz.[123]

---

[101] N. Múz. Berzeviczy család kakaslomnici ágának lvta. 1494.
[102] N. Múz. T. a.
[103] Petróczy reg. 81. (224.)
[104] U. ott. 82. l.
[105] U. ott. 83—84. ll.
[106] O. L. Thőke lvt. Dl. 19238. Petróczy reg. 84. l.
[107] Petróczy reg. 85. l.
[108] U. ott. 85. N. Múz. Máriássy lvt. 739.
[109] N. Múz. T. a.
[110] Petróczy reg. 86. (238.)
[111] U. ott. 86. (239.)
[112] N. Múz. T. a.
[113] Petróczy reg. 86—87. ll.
[114] N. Múz. T. a.
[115] Iványi: A Máriássy család levéltára. 129 l. Petróczy reg. 87. (245.)
[116] N. Múz. T. a.
[117] Petróczy reg. 88. l.
[118] U. ott.
[119] N. Múz. T. a.
[120] N. Múz. T. a. Máriássy lvt. 752—753.
[121] N. Múz. T. a,
[122] U. ott.
[123] U. ott.

1503. VI. 4. Hisfalvi Steflaki János.[124]
1503. XI. 8. Csantafalvi Gáspár.[125]
1504. III. 6. Édesfalvi Jakab.[126]
1505. I. 22.—VII. 27. Csantafalvi Lőrinc.[127]
1506. IV. 29.—XI. 18. Hozeleci Ternyey G$_v$örgy.[128]
1507. I. 24.—VIII. 25. Ugyanaz.[129]
1508. IX. 20. Krigi Gáspár.[130]
1509. III. 14.—IX. 26. Ugyanaz.[131]
1511. VI. 4.—VI. 23. Szent-Andrásy Lázár.[132]
1512. XI. 17. Hisfalvi Steflaki János.[133]
1514. III. 1.—IV. 26. Ugyanaz.[134]
1515. II. 6.—X. 27. Ugyanaz.[135]
1516 II. 13.—V. 23. Ugyanaz.[136]
1517. III. 4.—VI. 17. Ugyanaz.[137]
1517. XII. 2. Szent-Andrásy Lázár.[138]
1518. I. 13. Ugyanaz.[139]
1519. IV. 6. Ugyanaz.[140]
1520. XII. 4. Ugyanaz.[141]
1524. II. 24.—IX. 21. Ugyanaz.[142]

---

[124] N. Múz. Máriássy lvt. 759.
[125] U. ott. 758.
[126] U. ott. 779.
[127] O. L. Thőke lvt. Dl. 22558. N. Múz. Máriássy lvt. 762—764.
[128] O. L. Thőke lvt. Dl. 22562. N. Múz. Máriássy lvt. 379., 765., 767.
[129] Petróczy reg. 90. (253.) N. Múz. Máriássy lvt. 396., 398.
[130] N. Múz. Berzeviczy család kakaslomnici ágának lvta.
[131] N. Múz. T. a. Máriássy lvt. 771.
[132] Petróczy reg. 90. (255.) N. Múz. Máriássy lvt. 775.
[133] N. Múz. Máriássy lvt. 772.
[134] Petróczy reg. 90. (257.) O. L. Thőke lvt. Dl. 22609.
[135] Petróczy reg. 91. l. N. Múz. Máriássy lvt. 782.
[136] O. L. Thőke lvt. Dl. 32181., 32184.
[137] N. Múz. Máriássy lvt. 773., 789.
[138] U. ott. 774.
[139] Iványi: A Máriássy család levéltára. 133.
[140] N. Múz. Máriássy lvt. 792.
[141] O. L. Thőke lvt. Dl. 23498.
[142] Petróczy reg. 93. (267.) O. L. Thőke lvt. Dl. 23983.

A SZEPESI FŐISPÁNOK NÉVSORA.

1216. Dénes tárnokmester.[1]
1224. Gyula nádor.[2]
1225. Ugyanaz.[3]
1254. Detre.[4]
1256. Ugyanaz.[5]
1258. Ugyanaz.[6]
1263. Ugyanaz.[7]
1265. Ugyanaz.[8]
1262. Mihály.[11]
1263. Ugyanaz.[12]
1269. Ugyanaz.[13]
1270. Ugyanaz.[14]
1272. Márk fia Roland.[15]

---

[1] Fejér: CD. III. 1. 76. l.
[2] Szentpétery: Kritikai jegyzék. 133. (406.)
[3] U. ott. 1308. (426.)
[4] Wenzel: AUO. II. 246. l.
[5] Mon. Strig. I. 434. l.
[6] Fejér: CD. IV. 2. 463. l.
[7] HO. VI. 114. l.
[8] Szentpétery: Kritikai jegyzék. 434. (1436.)
[11] Wenzel: AUO. VIII. 22.
[12] Fejér: CD. IV. 3. 137. l.
[13] Wenzel: AUO. VIII. 251. l.
[14] Fejér: CD. V. 1. 75. l.
[15] Petróczy reg. 5. (4.)

1273. Mihály.[16]
1274. Moys tárnokmester.[17]
1274. VI. 17. Márk fia Roland.[18]
1275. I. 29. Moys tárnokmester.[19]
1275. IX. 27. Márk fia Roland.[20]
1276. II. 10. Gergely.[21]
1277. VIII. 22. Márk fia Roland.[22]
1278. IX. 28. László.[23]
1282. VII. 4. Ugyanaz.[24]
1284. Kuzel királynői tárnokmester.[25]
1291. Bald.[26]
1292. Ugyanaz.[27]
1293. Ugyanaz.[28]
1294. Ugyanaz.[29]
1295. Ugyanaz.[30]
1296. Ugyanaz.[31]
1297. Ugyanaz.[32]
1299. Pál mosoni és győri főispán.[33]
1301. Aba nembeli Amadé.[34]
1307. Ugyanaz.[35]
1311. Ugyanaz.[36]
1317. Drugeth Fülöp.[37]
1319. Ugyanaz.[38]

---

[16] HO. VIII. 157. l.
[17] Fejér: CD. V. 2. 245. l.
[18] U. ott. V. 2. 176. l.
[19] Wenzel: AUO. XII. 133. l.
[20] Fejér: CD. V. 2. 271. l.
[21] Zalai okmt. II. 161. l.
[22] Fejér: CD. V. 2. 414. l.
[23] HO. VI. 230. l.
[24] HO. VI. 280. l.
[25] Hazai oklvt. 101. l.
[26] HO. VI. 363. l.
[27] Csáky oklvt. 21. l.
[28] Mon. Strig. I. 347. l.
[29] HO. VI. 410. l.
[30] HO. VII. 245. l.
[31] HO. VII. 253. l.
[32] HO. VII. 263. l.
[33] Csáky oklvt. 31. l.
[34] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 16.
[35] Fejér: CD. VIII. 1. 237. l.
[36] Petróczy reg. 13. (23.)
[37] Anjoukori okmt. I. 446. l.
[38] Anjoukori okmt. I. 504. l.

1320. Ugyanaz.[39]
1322. Ugyanaz.[40]
1322. Balázs újvári főispán.[41]
1323. Drugeth Fülöp.[42]
1324. Ugyanaz.[43]
1325. Ugyanaz.[44]
1326. Ugyanaz.[45]
1327. Ugyanaz.[46]
1327. Drugeth Villermus.[47]
1328. Ugyanaz.[48]
1329. Ugyanaz.[49]
1330. Ugyanaz.[50]
1331. Ugyanaz.[51]
1332. Ugyanaz.[52]
1334. Ugyanaz.[53]
1336. Ugyanaz.[54]
1343. Tamás tárnokmester.[55]
1345. Szécsényi Konya Miklós tálnokmester.[56]
1346. Ugyanaz.[57]
1348. Ugyanaz.[58]
1349. Ugyanaz.[59]
1351. Simon.[60]
1352. Kubly Miklós. István herceg tárnok- és főajtónálló mestere, szepesi várnagy.[61]

---

[39] N. Múz. Soós lvt.
[40] Fejér: CD. VIII. 5. 124. l.
[41] U. ott. VIII. 2. 328. l.
[42] Anjoukori okmt. II. 61. l.
[43] Fejér: CD. VIII. 5. 151. l.
[44] U. ott. VIII. 5. 153. l.
[45] Anjoukori okmt. II. 237. l.
[46] Fejér: CD. VIII. 3. 176. l.
[47] Anjoukori okmt. II. 317. l.
[48] Fejér: CD. VIII. 3. 336. l.
[49] U. ott. VIII. 3. 387. l.
[50] N. Múz. T. a. 1330. III. 16.
[51] N. Múz. Berzeviczy lvt.
[52] Anjoukori okmt. II. 601. l.
[53] Fejér: CD. VIII. 3. 725. l.
[54] Wagner: Analecta. III. 28. l.
[55] Fejér: CD. IX. 1. 187. l.
[56] Anjoukori okmt. IV. 501. l.
[57] Fejér: CD. IX. 1. 364. l.
[58] Tört. Tár. 1907. 64. l.
[59] N. Múz. T. a. 1349. IV. 2.
[60] U. ott. 1351. X. 14.
[61] Fejér: CD. IX. 2. 165. l.

1354. Iván fia András.[62]
1354. Bulcsi Domokos fia Czudar Péter.[63]
1355. előtt. Szentgróti Fülöp fia László.[64]
1355. Miklós főasztalnok mester.[65]
1358. Domokos fia Czudar Péter.[66]
1363. Kont Miklós nádor.[67]
1369. Kelemen.[68]
1377. Czudar György főudvarmester.[69]
1381. Ugyanaz.[70]
1402. Perényi Péter.[71]
1411. Miklós.[72]
1413. Dunajeczi Henrik fia Péter.[73]
1414. Berzeviczy Henrik fia Gergely.[74]
1434. Perényi János.[75]
1437. Rozgonyi István és György.[76]
1438. Rozgonyi Simon fia István.[77]
1443. Rozgonyi család.[78]
1448. Dobrai Berschal Miklós.[79]
1455—1460. Thurzó György.[80]
1460—1526. Zápolyai család.[81]

---

[62] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 21.
[63] Anjoukori okmt. VI. 233. l.
[64] Fejér: CD. IX. 2. 375. l.
[65] Közl. IV. 9. l.
[66] Anjoukori okmt. VII. 139. l.
[67] Petróczy reg. 33. (73.). Szepesi Jakabot »comitem nostrum«-nak nevezi, igy csak ő lehetett a főispán.
[68] Petróczy reg. 34. (77.)
[69] N. Múz. Máriássy lvt. 227.
[70] Fejér: CD. IX. 5. 486. l.
[71] N. Múz. T. a. 1402. X. 24.
[72] U. ott. 1411. III. 30.
[73] Schmauk: Suppl. 193. l.
[74] N. Múz. Kapy lvt.
[75] Wagner: Analecta. III. 215. l.
[76] Dl. 13005.
[77] Dl. 13420.
[78] Dl. 13728.
[79] N. Múz. Görgey lvt.
[80] Dl. 14921.
[81] N. Múz. T. a. 1460. XI. 19.

A SZEPESI ALISPÁNOK NÉVSORA:

1248. Henrik curialis comes.[1]
1260. István várnagy.[2]
1262. Ugyanaz várnagy.[3]
1270–1272. között. Jordán várnagy.[4]
1294. Praefectus alispán.[5]
1299. Jordán curialis comes.[6]
1301. Kakas, Amadé nádor comese.[7]
1307. Zsigrai Danus fia Miklós várnagy.[8]
1308. Ugyanaz comes és várnagy.[9]
1310. Ugyanaz várnagy.[10]
1310. Szörcsöki Farkas fia Illés várnagy.[11]
1311. Zsigrai Danus fia Miklós alispán és várnagy.[12]
1314. Kakas curialis comes.[13]
1315. Hanus alispán.[14]
1318. Ferenc fia Tamás alispán és alvárnagy.[15]

---

[1] HO. VIII. 52. l.
[2] HO. VI. 103. l.
[3] Wenzel: AUO. VIII. 26. l.
[4] N. Múz. Berzeviczy lvt.
[5] Fejér: CD. VI. 1. 332. l.
[6] Petróczy reg. 11. (16.)
[7] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 4. 16.
[8] Anjoukori okmt. I. 148. l.
[9] Anjoukori okmt. I. 148. l.
[10] Fejér: CD. VIII. 1. 384. l.
[11] U. ott. VIII. 1. 388. l.
[12] Petróczy reg. 13. (23.) N. Múz. T. a. 1551. V. 7.
[13] Fejér: CD. VIII. 5. 91. l. Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 5. 1.
[14] Fejér: CD. VIII. 5. 103. l.
[15] U. ott. VIII. 7. 118. l.

1318. Perényi Miklós alispán.[16]
1319. Ferenc fia Tamás alispán és alvárnagy.[17]
1321. Ugyanaz várnagy.[18]
1322. Ugyanaz alispán és várnagy.[19]
1322. László alispán és várnagy.[19]
1323. Ferenc fia Tamás várnagy.[20]
1324. Ugyanaz várnagy.[21]
1326. Ugyanaz várnagy.[22]
1328. Sienai Simon fia Péter várnagy.[23]
1330. Ugyanaz alispán és várnagy.[24]
1331. Ugyanaz alispán és várnagy.[25]
1333. Ugyanaz várnagy.[26]
1336. Sienai Simon fia Miklós várnagy.[27]
1337. Ugyanaz alispán és várnagy.[28]
1339. Ugyanaz alispán és várnagy.[29]
1340. Ugyanaz alispán és várnagy.[30]
1341. Ugyanaz alispán és várnagy.[31]
1342. Ugyanaz alispán és várnagy.[32]
1343. Ugyanaz alvárnagy.[33]
1343. Tamás alispán és várnagy.[34]
1344. Bogus alispán és várnagy.[35]
1345. Ugyanaz alispán és várnagy.[36]
1346. Ugyanaz alispán és várnagy.[37]
1346. Dezső alispán és várnagy.[38]

---

[16] Szepesi kpt. Misc. coll. Scep. 8. 4. 3.
[17] N. Múz. Soós lvt.
[18] Fejér: CD. VIII. 2. 315. l.
[19] N. Múz. T. a. 1322. V. 8. Dl. 2113.
[20] Dl. 2190.
[21] Fejér: CD. VIII. 5. 150. l.
[22] U. ott. VIII. 3. 140. l.
[23] U. ott. VIII. 3. 336. l.
[24] N. Múz. T. a. 1330. II. 14.
[25] Fejér: CD. VIII. 3. 529. l.
[26] Fejér: CD. VIII. 3. 709. l.
[27] Dl. 8287. Fejér: CD. VIII. 5. 186. l.
[28] N. Múz. T. a. 1337. IX. 1.
[29] U. ott. 1339. X. 4.
[30] N. Múz. Görgey lvt.
[31] U. ott.
[32] Petróczy reg. 25. (45.)
[33] N. Múz. T. a. 1343.
[34] Fejér: CD. IX. 1. 187. l.
[35] Petróczy reg. 26. (49.)
[36] U. ott. 27. (52.)
[37] Fejér: CD. IX. 1. 458. l.
[38] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 17.

1349. Csetneki Péter alispán és várnagy.[38]
1350. Lengyel Péter alispán.[40]
1351. Péter fia János alispán.[41]
1351. Miklós alispán.[41]
1354. Mihály alispán.[42]
1357. Izsép alnádor, várnagy.[43]
1360. Ugyanaz várnagy.[44]
1361. Ugyanaz alvárnagy.[45]
1363. Szepesi Jakab comes.[46]
1368. Ugyanaz alvárnagy.[47]
1372. Kelemen alispán és alvárnagy.[48]
1373. Jordán alispán és várnagy.[49]
1374. Ugyanaz alispán és várnagy.[50]
1375. Ugyanaz alispán és várnagy.[51]
1376. Ugyanaz alispán és várnagy.[52]
1377. Kelemen alispán.[53]
1378. Márk fia Péter alispán és várnagy.[54]
1378. Pál fia Vincló alispán.[55]
1385. Lomnicai János fia Henrik alispán és várnagy.[56]
1388. Antal alispán és várnagy.[57]
1396. Balázs alispán és várnagy.[58]
1406. Nagy Pál alispán.[59]

---

[38] N. Múz. T. a. 1349. IV. 2.
[40] Iványi: A Máriássy család levéltára. 31. l.
[41] Anjoukori okmt. V. 458. l.
[42] Szepesi kpt. Misc. 9. 3. 21.
[43] Petróczy reg. 31. (65.)
[44] N. Múz. T. a. 1360. III. 23.
[45] N. Múz. Máriássy lvt. 151. Az oklevelekben mindenütt comesnek nevezi magát, de hogy csak alispán volt, egy 1361-ből való adat igazolja. Századok, 1872. 673. l.
[46] Petróczy reg. 33. (73.) Kouth Miklós »comitem nostrum«-nak nevezi. Minthogy azonban csak alvárnagy volt, csak alispánnak tarthatjuk, akinek az ura a nádor volt.
[47] Tört. Tár. 1907. 334. l.
[48] Fejér: CD. IX. 4. 683. l.
[49] N. Múz. T. a. 1373. VIII. 1.
[50] Petróczy reg. 35. (82.)
[51] Fejér: CD. IX. 5. 80. l.
[52] Fejér: CD. IX. 5. 130. l.
[53] N. Múz. T. a. 1377. l. 5.
[54] Fejér: CD. IX. 5. 247. l.
[55] Fejér: CD. IX. 5. 306. l.
[56] N. Múz. Máriássy lvt. 284.
[57] U. ott. 295.
[58] U. ott. 339.
[59] U. ott. 380.

1408. Ugyanaz alispán.[60]
1408. István alispán és várnagy.[61]
1409. Ján alispán és várnagy.[62]
1409. Gergely alispán és várnagy.[63]
1411. Olsavicai Benedek fia János alispán.[64]
1412. Ugyanaz alispán.[65]
1412. György várnagy.[66]
1412. Pál várnagy.[66]
1413. Olsavicai Benedek fia János alispán.[67]
1414. Ugyanaz alispán.[68]
1416. Ugyanaz alispán.[69]
1416. György várnagy.[70]
1416. Kázmérfalvi György fia János alispán.[71]
1417. Fülöp alispán.[72]
1417. Polyánkai György alispán.[73]
1421. Olsavicai Benedek fia János alispán.[74]
1422. Ugyanaz alispán.[75]
1422. Bothos Pál várnagy.[76]
1424. Olsavicai Benedek fia János alispán.[77]
1424. Bethlenfalvi Bertalan fia Márton alispán.[78]
1425. Ugyanaz alispán.[79]
1426. Ugyanaz alispán.[80]
1427. Ugyanaz alispán.[81]
1429. Ugyanaz alispán.[82]

---

[60] N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2231. f. 38.
[61] N. Múz. T. a. 1408. III. 29.
[62] Iványi: A Máriássy család levéltára. 44. l.
[63] N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2231. f. 44.
[64] Szepesi kpt. Misc. 9. 8. 7.
[65] Petróczy reg. 45. l.
[66] N. Múz. T. a. 1412. IX. 18.
[67] U. ott. 1413. VI. 27.
[68] N. Múz. Kézirattár. Fol. Lat. 2231. f. 60.
[69] N. Múz. T. a. 1416. III. 9.
[70] Petróczy reg. 47. (121.)
[71] N. Múz. Máriássy lvt. 465.
[72] N. Múz. Görgey lvt.
[73] U. ott.
[74] N. Múz. T. a. 1421. II. 10.
[75] N. Múz. Máriássy lvt. 502.
[76] U. ott. 505.
[77] Petróczy reg. 51. l.
[78] N. Múz. T. a. 1424. IX. 4.
[79] U. ott. 1425. X. 1.
[80] U. ott. 1426. I. 7.
[81] Petróczy reg. 54. (148.)
[82] Hazai oklvt. 388. l.

1432. Roskoványi Pálca Pál alispán.[83]
1433. Ugyanaz alispán.[84]
1433. Olsavicai Bálint alispán.[85]
1434. Kéri László alispán.[86]
1434. Eperjesi András alispán.[87]
1436. Buchlói Balázs alispán.[88]
1437. Polák Henrik alispán.[89]
1437. Szöllőssy Márton alispán.[90]
1439. Lapispataky Tamás alispán.[91]
1439. Baski Péter alispán.[91]
1442. Ugyanaz alispán.[92]
1443. Ugyanaz alispán.[93]
1444. Ugyanaz alispán.[94]
1445. Ugyanaz alispán.[95]
1447. Letkovi Vencel alispán.[96]
1448. Görgey László fia Benedek alispán.[97]
1450. Ugyanaz alispán.[98]
1456. Bethlenfalvi Tatár György várnagy.[99]
1461. Ugyanaz várnagy.[100]
1461. Szentkirályi Gergely várnagy.[100]
1462. Ugyanaz alispán.[101]
1462. Buzlay Miklós alispán.[101]
1463. Szentkirályi Gergely alispán.[102]
1465. Ugyanaz várnagy.[103]
1468. Kacinkai László várnagy.[104]

---

[83] N. Múz. Máriássy lvt. 569.
[84] N. Múz. T. a. 1433. l. 26.
[85] Dl. 12999.
[86] Petróczy reg. 57. (158.)
[87] Fejér: CD. X. 7. 599. l.
[88] Petróczy reg. 62. (162.)
[89] N. Múz. Görgey lvt.
[90] Petróczy reg. 63. (164.)
[91] N. Múz. Máriássy lvt. 623.
[92] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 7. 11.
[93] Schmauk: Suppl. 270. l.
[94] Petróczy reg. 68. (179.)
[95] Iványi: A Máriássy család levéltára. 61. l.
[96] Szepesi kpt. C. V. 3. 11.
[97] Szepesi kpt. Misc. Scep. 8. 2. 6.
[98] N. Múz. Kézirattár. 2278. f. 197.
[99] N. Múz. Görgey lvt.
[100] U. ott.
[101] Iványi: A Máriássy család levéltára. 123. l.
[102] N. Múz. Görgey lvt.
[103] Dl. 16195.
[104] Dl. 16649.

1469. Ugyanaz alispán.[105]
1470. Ugyanaz alispán.[106]
1471. Ugyanaz várnagy.[107]
1472. Ugyanaz alispán.[108]
1473. Ugyanaz alispán.[109]
1474. Ugyanaz várnagy.[110]
1475. Ugyanaz alispán és várnagy.[111]
1476. Ugyanaz várnagy.[112]
1478. Fricsi Márton alispán.[113]
1481. Ugyanaz alispán.[114]
1483. Ugyanaz alispán és várnagy.[115]
1484. Görgey Miklós alispán.[116]
1485. Roskoványi Tamás alispán és várnagy.[117]
1492. Bethlenfalvi Göböl Gergely alispán és várnagy.[118]
1493. Ugyanaz alispán és várnagy.[119]
1494. Koki Nagy András alispán és várnagy.[119]
1494. Szolnoki Benedek alispán.[120]
1496. Bethlenfalvi Göböl Gergely alispán és várnagy.[121]
1496. Tomori István alispán és várnagy.[121]
1497. Ugyanaz alispán és várnagy.[122]
1497. Bethlenfalvi Göböl Gergely alispán és várnagy.[122]
1499. Ugyanaz alispán és várnagy.[123]
1499. Nagy András alispán és várnagy.[123]
1502. Ugyanaz alispán.[124]
1502. Bethlenfalvi Göböl Gergely alispán.[124]
1504. Ugyanaz alispán.[125]

---

[105] Petróczy reg. 75. (205.)
[106] U. ott. 76. (206.)
[107] Iványi: A Máriássy család levéltára. 71. l.
[108] N. Múz. T. a. 1472. VIII. 4.
[109] Iványi: A Máriássy család levéltára. 72. l.
[110] Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 1. 20.
[111] O. L. Thőke lvt. Dl. 17713. Szepesi kpt. Misc. Scep. 8. 1. 12.
[112] Dl. 17795.
[113] O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26717. Petróczy reg. 79. (216.)
[114] Petróczy reg. 80—81. l.
[115] N. Múz. Görgey lvt.
[116] Petróczy reg. 81. (224.) O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26722.
[117] Iványi: A Máriássy család levéltára. 251. l.
[118] N. Múz. Máriássy lvt. 743.
[119] N. Múz. Görgey lvt.
[120] N. Múz. Berzeviczy család kakaslomnici ágának levéltára.
[121] Iványi: A Máriássy család levéltára. 77. l.
[122] N. Múz. T. a. 1497. X. 23.
[123] Iványi: A Máriássy család levéltára. 79. l.
[124] N. Múz. T. a. 1502. XII. 7.
[125] Iványi: A Máriássy család levéltára. 131. l.

1505. Ugyanaz alispán.[126]
1505. Nagy András alispán.[126]
1505. Szmrecsányi (Szemeresényi) Kristóf várnagy.[127]
1507. Ugyanaz alispán.[128]
1508. Ugyanaz alispán.[129]
1509. Ugyanaz alispán.[130]
1510. Ugyanaz alispán.[131]
1511. Ugyanaz alispán.[132]
1513. Ugyanaz alispán.[133]
1513. Jablonicai Holy Mátyás alispán.[134]
1514. Ugyanaz alispán.[134]
1515. Ugyanaz alispán.[135]
1515. Urbánfalvi Kolin János várnagy.[136]
1517. Jablonicai Holy Mátyás alispán.[137]
1518. Henkel János várnagy.[138]
1519. Jablonicai Holy Mátyás alispán és várnagy.[139]
1519. Suthai Csallóközy Mihály várnagy.[140]
1520. Ugyanaz várnagy.[140]
1520. Jablonicai Holy Mátyás alispán és várnagy.[141]

---

[126] Petróczy reg. 89. l.
[127] Közl. V. 172. l.
[128] O. L. Thöke lvt. Dl. 26352.
[129] N. Múz. T. a. 1508. V. 8.
[130] U. ott. 1509. XI. 26.
[131] U. ott. 1510. I. 28.
[132] N. Múz. T. a. Görgey lvt.
[133] O. L. Jekelfalussy lvt. Dl. 26726.
[134] N. Múz. Máriássy lvt. 783.
[135] O. L. Thöke lvt. Dl. 32180.
[136] U. ott. Dl. 39412.
[137] N. Múz. Máriássy lvt. 785.
[138] Iványi: A Máriássy család levéltára. 91. l.
[139] Dl. 23275.
[140] N. Múz. Görgey lvt. Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 4. 20. Prot. 1500. f. 106.
[141] Petróczy reg. 93. (265.) Szepesi kpt. Intr. Scep. 5. 4. 17.

A SZÁSZ COMESEK NEVSORA.

1257. Goblinus.[2]
1263. Lengvárd fia Göböl.[3]
1271. Detre.[4]
1274. Ugyanaz.[5]
1277. Heno.[6]
1279. Görgey Jordán fia Illés.[7]
1280. Ugyanaz.[8]
1282. Ugyanaz.[9]
1293. Kunc fia Jordán.[10]
1294. Hilbrand.[11]
1295. Ugyanaz.[12]
1297. Ugyanaz.[13]
1298. Ugyanaz.[14]
1299. Jordán.[15]
1300. Ugyanaz.[16]

---

[1] A névsorból kihagytuk a szászok mesebeli hercegét, Rajnaldot, a szepesi krónikák által a tatárjárás korába tett Jordánt és a Wagner által 1270-re tett Görgey Arnoldot. Analecta, III. 248—249. l.

[2] Fejér: CD. IV. 2. 440. l.

[3] HO. V. 35. l.

[4] Fejér: CD. V. 1. 167. l.

[5] HO. VIII. 160. l.

[6] Fejér: CD. V. 2. 414. l.

[7] U. ott. V. 2. 598. l.

[8] U. ott. V. 3. 47. l.

[9] HO. VI. 280. l.

[10] Petróczy reg. 8. (12.)

[11] Fejér: CD. VI. 1. 328. l.

[12] U. ott. VI. 1. 371. l.

[13] HO. VII. 266. l.

[14] Wencel: AUO. V. 196. l.

[15] Fejér: CD. VI. 2. 210. l.

[16] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 1. 3.

1301. Ugyanaz.[17]
1302. Ugyanaz.[18]
1307. III. 29. Görgey Illés fia István.[19]
1307. XII. 20. Jordán.[20]
1310. Görgey Illés fia István.[21]
1312. Ugyanaz.[22]
1316. Ugyanaz.[23]
1317. Ugyanaz.[24]
1319. Ugyanaz.[25]
1325. Gyula.[26]
1326. Ugyanaz.[27]
1343. András.[28]
1344. István fia András.[29]
1347. előtt. Jordán fia Titus.[30]
1357. Szász Miklós.[31]
1360. Schurke János.[32]
1392. Leibici Memeslik Herman fia Hilbrandt[33]
1393. Ugyanaz.[34]
1399. Dinning János.[35]
1407. Lőcsei Jakab.[36]
1410. előtt. Eckbonfred.[37]
1413. Rissdorf Jakab.[38]

---

[17] Anjoukori okmt. I. 19. l.
[18] Fejér: CD. VIII. 1. 95. l.
[19] U. ott. VIII. 1. 239. l.
[20] U. ott. VIII. 1. 246. l.
[21] U. ott. VIII. 5. 75. l.
[22] U. ott. VIII. 5. 79. l.
[23] N. Múz. Görgey lvt. 1337.
[24] Fejér: CD. VIII. 2. 44. l.
[25] U. ott. VIII. 7. 125. l.
[26] Mon. Strig. III. 64. l.
[27] Fejér: CD. VIII. 5. 172. l.
[28] U. ott. IX. 1. 187. l.
[29] Anjoukori okmt. IV. 445. l.
[30] Fejér: CD. IX. 1. 470. l.
[31] N. Múz. Szinyei Merse lvt.
[32] Fejér: CD. IX. 7. 187. l.
[33] N. Múz. T. a. 1392. XII. 10.
[34] N. Múz. Rhédey lvt.
[35] Szepesi kpt. Met. Scep. 3. 2. l.
[36] Schmauk: Suppl. 150. Iványi: A Máriássy család levéltára. 13. l.
[37] Schmauk: Suppl. 178. l.
[38] U. ott. 192. l.

A XI. város comesei:

1418. Miklós.[39]
1426. Henkel Péter.[40]
1428. Besteller Márk.[41]
1429. Henkel Miklós.[42]
1429. előtt. Péter.[43]
1433. Rokkefenger István.[44]
1455. Lőcsei Schvarz Márton.[45]

A XIII. város comesei:

1416. Szepesszombati Krisztián.[46]
1455. előtt. Arnolt Gáspár.[47]

---

[39] Dl. 10740.
[40] Wenzel G.: Nevezetesebb városi per több lőcsei polgár közt. Ért. Tört. Tud. köréből. II. 7., 28. l.
[41] U. ott. II. 8., 26. ll.
[42] Iványi: A Máriássy család levéltára. 128. l.
[43] U. ott.
[44] N. Múz. T. a. 1433. I. 26.
[45] Iványi: A Máriássy család levéltára. 62. l.
[46] Weber: Suppl. 20. l.
[47] Iványi: A Máriássy család levéltára. 62. l.

NÉV ÉS TÁRGYMUTATÓ.

RÖVIDITÉSEK:

b. = birtok.
cs. = család.
f. = falu.
fly = folyóviz.
hj. = határjel.
nemz. = nemzetség.
p. = patak.
v. = város.

Aba nemz. 10—12.
Abauj vármegye 11, 25, 37, 45—46, 332.
Abaujmegyei németek 43—44.
Ábrahámfalva f. 48, **75—76**, 268, 297.
Ábrahámfalvi cs. 199, 276, 278, 289.
Abucuk f. 127, **132.**
Aczél, Bozsafalvi, Hisfalvi és Horkai cs. 69, 297.
Ágostháza v. l. Eulenbach.
Ákos nemz. 16, 27, 104, 129.
Alcnó b. Savnik mellett, **82.**
Alcnó f. 124, 335. l. még Detrefalva.
Almás f. 29, 48—49, 53, **161—162.**
Alsóerdőfalva f. **212—214.**
Alsójakabvágása f. **251.**
Alsólápos f. l. Alsólaps.
Alsórépás f. **160—161.**
Alsószalók f. Sáros megyében 150.
Alsótamási f. **89.**
Alsózúgó f. l. Rauschenbach.
Alsózsigra f. 148.
Altendorf f. l. Ófalu.
Amadé nádor 271.
Amadé nádor fiai 271—272.
Anonymus, Béla király jegyzője 10—11, 23—27, 29, 32.
Antoniták 191.
Árki f. l. Jemnik.
Arnoldfalva f. l. Arnótfalva.
Arnótfalva f. 56, 85—86, **88—91**, 311, 322, 337. l. még Kistamási.
Apoc nemz. 156—157, 194.
Aranyadó birtokok 304, 309, 314.
Aranyadó birtokosok 315, 317—327.
Aranyadó fizetési határnapja 321.
Aranyadó földbér nagysága 321.
Aranyadók nemzetisége 319—321, 324.
Aranyadók örökösödési rendje 326—327.
Aranyadók szabadsága 324—327.
Aranyas f. 49, **167—168**, 309, 319, 322.
Aranyasi cs. 324.
Auridator l. Aranyadó.
Auridatum l. Aranyadó földbér.

Bábaréte f. **149.** l. még Polyánka.
Bajorország 42, 187.
Bald szepesi ispán 147, 178, 305, 318, 321—324, 326.
Baldfalva f. **164—165**, 304, 335.
Balogh nemz. 13.
Barcsai cs. 274, 278.
Batizfalva I. f. 28, **204**, 251.
Batizfalva II. f. 106. = Toplica, l. ott.
Bebek cs. 108, 129, 136.

Becsefalva f. **150—152.**
Béd, Hisfalvi és Grancsi cs. 297.
Beharóc f. **147—148,** 305, 307.
Béla f. 113—114. l. még Mátéfalva.
Béla fly. 236.
Béla p. 85, 97.
Béla v. 45, 58, **223,** 336—338.
Bélakorompa f. **242—243.**
Beles b. **229.**
Berchtold bambergi püspök, kalocsai érsek 52, 55.
Berzéte f. Gömörmegyében. 27—28.
Berzeviczy (és Tarkőy) cs. 26, 29, 51—52, 58—60, 63, 100, 103, 131, 150, 170, 196—199, 202, 210—214, 221—226, 236—243, 260, 276, 303, 306, 311—313, 331, 341—342.
Besunkus l. pecér.
Bessenyők 38, 256—257, 259.
Bethania l. Mindszent.
Bethlenfalva f. **72—73.** 261, 268, 271, 282, 297.
Bethlenfalvi cs. 72—74, 246, 278, 282, 286. l. még Istvánfalvi és Thurzó cs.
Biacovce l. Mindszent.
Bicir f. l. Lengvárt.
Bierbrun f. 60, **236—237.**
Birtokrendező bizottság a Szepességen 263, 304—305.
Bódva fly. 11, 14, 24—25, 28.
Boguchval lengyel krónikás 20.
Boleszló krakkói és szandomiri hg. 21—22, 244—245.
Borics, Kálmán király törvénytelen fia 20—21.
Borkut b. **226.**
Borsod nemz. 10—12.
Borsodvára 11, 14, 24.
Bozsafalva f. **69,** 268, 297.
Brencerb b. **111.**
Brumfölde b. **111—112.**
Brusznik f. 35, 97.
Bruttóc f. 156.
Buktahegye b. **154.**
Bulmanfalva f. **196.**
Burgerhof f. l. Durst.
Busson f. **233.**
Bussundorf f. l. Busson.
Bükk hegység 10.

Canis villa l. Hunfalva.
Centic f. l. Csantafalva.
Chadaysdorf f. l. Kadaisdorf.
Cizerfalva f. **180.**
Crommer Márton lengyel történetiró. 20.

Csák Máté 272.
Csákány b. **172.**
Csákányfölde b. **172—173.**
Csáky cs. 322.
Csantafalva f. 48, **74,** 268—270, 297.
Csantafalvi cs. 75, 287.
Csepánfalva f. I. **110—112,** 262, 264, 268, 319, 325, 327.
Csepánfalva II. f. l. Hunfalva.
Csepánfalvi cs. 110—112, 292.
Csernablatt f. 184.
Csetenye-erdő 28, 64, **202—205,** 255.
Csetenyetelke f. 64, **203—205.**
Csetnek f. Gömörmegyében 14, 16—17.
Csütörtökhely v. 48, **191—195,** 262, 318, 324—325, 335, 338.
Csütörtökhelyi aranyadók 90, 326, 341.

Dánusfalva f. l. Dénesfalva.
Daróc f. 35, 48, **189—191,** 318—319, 335.
Darócok 189—191, 306, 308—309.
Dénesfalva f. **102—103,** 335.
Dénesfalvi cs. 102—103.
Dercsény f. l. Durstin.
Detrefalva f. **123—124,** 335.
Deutschenhau f. **248.**
Dlugoss János lengyel történetiró 20.
Dobsina v. Gömörmegyében 28, 129.
Dolyán f. **176,** 319, 342.
Dománfalva f. 49, **103,** 197—198, 305.
Domunuk p. 91.
Donnerstmarkt v. l. Csütörtökhely v.
Donpataka p. 72—73.

Dravce f. l. Daróc.
Dravec f. l. Daróc.
Drugeth cs. 96.
Dubrava f. **143,** 311.
Dubravolya f. l. Gellértfalva.
Dunajec f. 23, 29, 59—60, 227, 241.
Dunajeci uradalom 241.
Dunajec vár **241,** 248.
Duránd v. **220,** 336—337.
Durst f. **184,** 335.
Durstin f. **243.**
Dvorec f. l. Durst.

Eckersdorf f. l. Baldfalva.
Edelény v. l. Odorin.
Edesfalva f. **77,** 261, 264, 268, 297.
Edesfalvi cs. 291.
Edestornya b. 19, **93—94,** 107.
Egri egyházmegye 12, 15.
Eisdorf f. l. Izsákfalva.
Eliásszáza l. Igló.
Erdélyi szászok 40, 43—44, 338.
Erdőfalva **28.** l. még Alsó- és Felsőerdőfalva.
Erdőóvók, erdőőrök 190—191, 309.
Erdős f. l. Lesnic.
Erdőszád f. Gömörmegyében. 17.
Erzsébet id. királyné, a Szepesség ura 118, 304—305.
Erzsébet l. Szent Erzsébet.
Erzsébetháza f. l. Krávján.
Esau f. l. Jarembina.
Esztergomi egyházmegye 12, 15, 27.
Eulenbach v. 45, **122—123,** 335, 337.
Evi f. l. Jarembina.
Ewer f. l. Jarembina.
Ewr f. l. Jarembina.

Falkenstein f. l. Sólyomkő.
Farkasfalva f. 48, **196—198.**
Farkasfalvi cs. 199, 224, 240.
Fejérmegyei bessenyők 38, 257.
Fekete erdő 28—29, 114, 232.
Felka v. **206,** 336—337.
Felsőerdőfalva f. **212—214.**
Felsőjakabvágása f. **251.**
Felsőlápos f. l. Felsőlaps.
Felsőlaps f. **243.**
Felsőlipnik f. 60, **235.**
Felsőrépás f. **160—161.**
Felsőszalók f. **150.**
Felsőtamási f. **89.**
Felsőtiszavidék 10—12.
Felsőzúgó f. Rauschenbach.
Felsőzsigra f. 138, 148.
Filefalva f. 48, **70,** 260, 268, 296.
Filefalvi cs. 70, 255, 275, 280, 285.
Firbáz f. l. Forbász.
Fiúleányság 279.
Flandriai németek 42.
Folkmár f. 34, 127, **135.**
Forbász f. **247.**
Forberg l. Forwerk.
Forwerk f. **210.**
Frankvágása f. **239—240.**
Fraternitas 328—331.
Fridmanvágása f. 239, **241—242.**
Frigyesvágása f. Fridmanvágása.
Futárok 148, 307.

Galicia 339. l. még Lengyelország.
Ganajnok b. **92.**
Gánfalva' l. f. Gánóc 18, **70—71,** 268, 296.
Gánfalva II. f. = Gyánkfalva l. ott.
Gánfalvi cs. 286.
Gánóc f. l. Gánfalva I.
Gehánfalva l. Gyánkfalva.
Gellértfalva f. 49, **168.**
Georgenberg v. l. Szombat v.
Gerláhfalva f. 28, **204.**
Gerláhföldje b. **194.**
Giermp f. l. Jarembina.
Girem f. l. Jarembina.
Gnézda v. 22, **247,** 252.
Gnilec fly. 43, 126. l. még Gölnic fly.
Golcsa havas 28.
Goldbach f. **107,** 311.
Gottfredi villa 184, 335. l. még Zavada.
Göbölfalva f. 63, **169—170,** 319—320, 322, 325.
Göbölföldе b. **173.**
Gölnic fly. 26—27, **43,** 114, 120.

Gölnicbánya v. 28, **126—136**, 305, 314—315.
Gölnicbánya vidéki német bányavárosok 26, 42—43, 61, 338, 342.
Gömör f. 18.
Gömör vármegye, várispánság 12, **13**, 14—15, 17, 19, 24, 27, 46.
Gömörőr f. 18.
Gömör-őrök 18, 20, 38—39, 46—47, 57, 221, 252—253, 259, 302.
Gönc v. Abaujmegyében 11.
Görgey cs. 29, 58—60, 83—84, 100—101, 124, 130—131, 177—180, 185, 191, 196, 202, 228, 226—236, 260, 281, 307, 309, 312—313, 320, 325, 341—342.
Görgeymajor b. 230.
Görgő f. 48, 57, 63, **177—180**, 304, 314, 318—319, 321—322, 331.
Görögfalu f. l. Zavada I.
Grancs f. **141**, 297.
Granich f. l. Grénic.
Gréb, Filefalvi és Körtvélyesi cs. 297.
Grénich f. 34, **81**.
Grussov f. l. Körtvélyes.
Grünberg v. Sziléziában, 42.
Grünberg l. Marcelvára.

Gyánkfalva f. 48, **155**, 262, 268.
Gyepű, -elve, -vonal 12—13, 15, 18—19, 22, 24—25, 38, 47—51, 53, 55—56, 58—62, 68—69, 87, 94, 113, 137, 151, 183, 205, 221, 226—227, 236, 241, **248**, 262.
Gyermek, Krigi cs. 273.
Gyurkháza f. **92—93**.

Hadusowszky cs. 77.
Halászok, királyi-, 216, 308.
Hamva nemz. 15.
Hangendorf f. l. Hencfalva I.
Hanusfalva f. **238**.
Hanzovec f. l. Gyánkfalva.
Harakóc f. **141—142**, 305, 311.
Haraszt f. 28, **115—116**.
Harbusa b. **73**.
Harbussahida hj. 73.
Harikóc f. l. Pálmafalva.
Határőrök 13—14, 17—19, 39, 58, 139. l. még Őrök.
Havrana skala l. Sólyomkő.
Hegy f. **180**.
Hegyszék f. **71**.
Heichen f. **250**.
Hejmut f. **85—86**.
Héliásszáza l. Igló.
Hellivágása f. **234**.
Helmes, Hisfalvi és Petróczi cs. 297.
Hencdorf f. l. Hencfalva.
Hencfalva I. f. A savniki apátság b. **81**.
Hencfalva II. f. Nádas mellett, **170—171**.
Henkel cs. 195.
Henningpataka b. **154**.
Henus b. **234**.
Hernád fly. 10—12, 17—20, 25, 29, 33, **37—39**, 42—49, 60, 87, 182.
Hernádfalu f. l. Kubak.
Hernádfő f. l. Vikartóc.
Hernádmáté f. 19. l. még Mátéfalva.
Heves vármegye 45.
Hidegpatak f. l. Kaldbach.
Hincóc f. l. Hencfalva II.
Hisfalva f. **67**, 268—269, 297.
Hisfalvi cs. 282—283.
Hisovec f. l. Hisfalva.
Hnilec fly. 43, 126. l. még Gölnic fly.
Hodusowszky cs. l. Hadusowszky.
Hollólomnic f. **228**. l. még Nagylomnic II.
Honcdorf f. l. Hunfalva.
Hont—Pázmány nemz. 15.
Horány f. l. Marcelfalva.
Horenszke f. l. Marcelfalva.
Hophengart f. **250**.
Horka f. l. Bozsafalva.
Hotkóc f. **147**.
Hoverfeld f. l. Csetenyetelke.
Hozelec f. 18, 71, 297. l. még Felszék.
Hozulc f. l. Felszék.
Hradiszkó f. l. Viszoka.

Huncdorf f. l. Hunfalva.
Hundertmark f. 59, 99, **225.**
Hundertschaft 99.
Hunfalva f. **211—212,** 331, 337.
Hurhy b. **157.**

Iglau v. Morvaországban 101.
Igló v. 19, 35, 56, 94, **97—102,** 335, 337.
Ijjászok 307.
Illésfalva f. 35, **185,** 335, 337.
Illésszáza l. Igló.
Ilsvafő f. Tornamegyében 14.
Istvánfalva f. **72.**
Istvánfalvi cs. 281. l. még Bethlenfalvi cs.
Ivánosy b. **161.**
Ivánusfalva f. l. Tóbiásfalva.
Izsákfalva f. 52—53, 63, 83, **219,** 336—337.

Jakabvágása f. 108, **251.**
Jákóréte b. **83—84.**
Jakubián f. l. Jakabvágása.
Jamnik f. l. Jemnik.
Jánfalva I. f. Csepánfalva mellett, **110—111.**
Jánfalva II. f. Olaszi mellett, **124,** 335.
Jánfalva III. f. l. Gyánkfalva.
Jánfalva IV. f. l. Jánosfalva.
Jánkfalva l. Tóbiásfalva.
Jánosfalva I. f. **196.**
Jánosfalva II. f. l. Tóbiásfalva.
Jarembina f. **249,** 252.
Jászai konvent 27.
Jászó f. Tornamegyében 27, 128.
Jászok 270.
Jazurmegy f. **153—155.**
Jekelfalva f. 127, **132—136,** 146, 314.
Jekelfalussy cs. 25, 83—84, 128—129, 314.
Jemnik f. **112—113.**
Jemniki cs. 94—95.
Jerubina f. l. Jarembina.
Jobbágy 254—255.
Jobbágyfiúk 19, 166, 253, 255—256, 260—261, 275, 277, 309—310.

Kabar nemz. 10, 15, 23.
Kabar törzs 9—14, 23, 259.
Kacinka f. l. Kacvinkel.
Kacvinkel f. **239,** 252.
Kadaysdorf f. 200, 282.
Kakaslomnic 210—214. l. még Nagylomnic I.
Kalács f. **230—231,** 252.
Kaldbach f. **152—153,** 305, 335.
Kálmán hg. IV. Béla testvére, **44,** 52, 53, 79, 88, 91, 304.
Kalyava f. **144,** 311.
Kamaróc f. l. Komárfalva.
Kamjonka f. **248—249.**
Kánfalva f. l. Gyánkfalva.
Káposztafalva f. **84—85,** 335, 337—338.
Kapu hj. 94.
Kapukő hj. 19, 85.
Kapusdorf f. l. Káposztafalva.
Károlyfalva f. l. Kalyava.
Kartauzi krónika 40.
Kartauziak l. menedékkövi és lehnici kartauziak.
Kasztrosinfő f. 28, **120—121,** 128, 131, 318—319, 323, 326—327.
Kattuny f. **166.**
Kázmérfalva f. **165—166,** 268, 312.
Kázmérfalvi cs. 154—155, 275, 295, 322.
Kehlhello f. l. Relyó.
Kelecsénfölde b. **194.**
Kemenik f. 248. l. még Kamjonka f.
Keresztesek. l. Landeki keresztesek.
Keresztfalva f. 59. **224—225.**
Keresztur f. l. Keresztfalva.
Késmárk v. 29, 45, 48, 57—58, **215—219,** 306, 308, 332—333, 336—338, 340.
Kéttamási f. 89—90.
Keubach f. 68, 81. l. még Kubak.
Kipperserde f. l. Ulózsa.
Kirchdorf v. l. Váralja.
Kirig f. l. Krig.
Kirn f. l. Szentkorin.
Kisdomán b. **91.**

Kisgölnic erdő 105—106.
Kiskolcsváni cs. 326.
Kiskuncfalva f. l. Wilksdorf.
Kislesnice f. **236.**
Kislomnic f. **228,** 252.
Kisolsva f. l. Olsavka.
Kispolyánka f. **171.**
Kisrépás f. 160.
Kissóc f. l. Hisfalva.
Kissolymár f. l. Folkmár.
Kisszalók f. **214—215,** 251.
Kisszalóki cs. 273.
Kistamási f. 53—53, 86, **89—91,** 275, 291, 318, 321, 335, 340. l. még Arnótfalva és Tamásfalva f.
Kisvár f. l. Viszoka.
Klozdorf f. l. Gyánkfalva.
Kluknó f. **146—147,** 311.
Knisen v. l. Gnézda.
Koblenz németországi v. 42.
Kobulyán f. l. Kázmérfalva.
Kochenseifen fly. 128.
Kojsfalva f. 127, **134—135.**
Kojsó f. l. Kojsfalva.
Kolcsó f. 56, **174—176,** 304, 317—319, 341—342.
Kolcsván f. l. Kolcsó.
Kolinfalva f. **124—125,** 335.
Kolinovic f. l. Kolinfalva.
Kollendorf f. l. Kolinfalva.
Komárfalva f. **69—70,** 268, 297.
Komlóskert f. l. Hophgarten.
Komoróc b. Csepánfalva mellett **112.**
Komoróc f. l. Komárfalva.
Korompa v. l. Krompach.
Korotnok f. **148,** 312.
Kozma f. 97.
Kőperény f. l. Ulózsa.
Körtvélyes f. **116—121,** 262, 264, 268, 281, 304—305, 312, 318, 320, 322, 325, 327.
Körtvélyesi cs. 292.
Kövesfalu f. l. Kamjonka.
Középszék f. **71.**
Krakkó v. 245.
Kravján f. **81—82.**
Krig f. 34, 124, **230,** 251, 313.
Krigov b. l. Iványosy.
Kristályfalu f. l. Richwald.
Kromló f. **246,** 282.
Kromnow f. l. Kromló.
Krompach v. 127, 134, 142, **145—146,** 311.
Krompach I. f. Béla-, **242—243.**
Krompach II. f. Lubló-, **251.**
Kubak f. 64, **81.**
Kuffurbach f. **115.**
Kuncfalva f. 127, **131—132.**
Kunigunda, IV. Béla leánya, Boleszló krakkói hg. neje, 21—22, 244.
Kunok 256—259, 270, 273.
Kurimján f. 337. l. még Szentkorin.
Kükullei János (Tótsólymosi Apród) főesperes 281, 327.
Kyrgov b. l. Iványosy.
Kyryk b. l. Iványosy.

Lacenhau f. **248.**
Lacenseif f. l. Lacenhau.
Lackova f. l. Lacenhau.
Lackvágása f. l. Lacenhau.
Lagina f. **122.**
Landek f. **237—238.**
Landeki keresztesek 238.
Lándzsásfalvak 18, 51, 57, 66—79.
Lándzsásnemesség 38, 48—49, 51, 56—57, 61, 66—79, 110, 118—119, 138, 141—142, 193, 253—301, 306, 309.
Lándzsásnemesség autonomiája 257, 259, 273, 300.
Lándzsásnemesség elnevezései 261.
Lándzsásnemesség elszegényedése 264, 271, 296—297.
Lándzsásnemesség hadkötelezettsége 67, 255, 264, 268, 271.
Lándzsásnemesség hadmentességi adója 269—271.
Lándzsásnemesség jogállása 276—278.
Lándzsásnemesség keveredése és kicserélődése 298—300.
Lándzsásnemességre emelés 260.
Lándzsásnemesség örökösödési

rendje 257—258, 263, 279—282, 327.
Lándzsásnemesség privilégiumának hitelessége 254—256.
Lándzsásnemesség privilégiumainak megerősitései 272—273.
Lándzsásnemesség szabad bíróválasztási joga 256, 258, 273—274.
Lándzsásnemesség száma 282, 295—297.
Langwartdorf l. Lengvárt.
Laps f. **243.**
Lassúpatak f. **136.**
László király l. Szent László.
Lazinópataka f. **158.**
Leányfalva f. **108.**
Lehnic f. **240.**
Lehnici kartauziak 239—240.
Leibic v. 47, 57—58, **220—221,** 336—338.
Leibicer krónika 40.
Lendernó b. **115—116.**
Lengvárt f. **185—186,** 335, 338.
Lengyel, Korotnoki cs. 148.
Lengyel határ 10—11, 15, 28, 45, 59—60, 241, 244.
Lengyel kronikák 20.
Lengyelország 21—23, 25, 48, 58, 139, 177, 339.
Lengyel városok 59—61, **244—251,** 306, 339.
Lesnic f. **236.**
Leszkovány f. **105,** 311.
Letánfalva f. **85.**
Leukfalva f. 48, **76,** 268, 297.
Leukfalvi cs. 276, 289.
Lipnik f. 29, **235—236,** 252.
Liptó vármegye 27, 82.
Lomnica p. 227—228.
Lőcse v. 34, 48, 56, 127, 179, **181—184,** 334—338.
Lőcsei krónika 22, 40, 181, 183, 328.
Lőcsei polgárok birtokszerzései 169, 175, 179.
Lőcseszentanna f. l. Zavada.
Lubicha v. l. Leibic.
Lubló v. 22, 231, **247—251.**
Lublói uradalom 306.
Lublókorompa f. **251.**
Lublóváralja f. **253.**
Lucsivna f. **82.**
Lucska f. **162.**
Ludwigfalva f. **144—145.**
Luprechtszáza (Beregszáz) 98—100.

Madarászok 308.
Magdeburgi jog 245—246, 339.
Magura hegység 38, 232.
Mahálfalva f. 48, **74,** 268, 297.
Mahálfalvi cs. 287.
Mahálfölde b. **194.**
Mainz német város 42.
Majorka f. 226.
Maldur f. l. Meldur.
Malompatak f. l. Mühlenbach.
Marcelfalva f. **199—201,** 268, 296.
Marcelfalvi cs. 270, 295, 322.
Marcelvára **86.**
Margecán f. l. Szentmargita.
Margitfalva f. 34, **134.**
Máriásfalva f. l. Márkusfalva.
Máriássy cs. 28, 63, 69, 97, 100, 103—108, 112, 202—205, 255, 260, 298, 303, 308, 311.
Mariusdorf f. l. Márkusfalva.
Márkusfalva f. **103—108,** 308.
Marsilii curia 335.
Martinfalva f. Felsőerdőfalva.
Martirumfalva f. Felsőerdőfalva.
Mártonfölde b. **194.**
Mátéfalva f. **113—114,** 128, 281, 315.
Mátéfalvi cs. 281, 315.
Mateóc v. 13, 210, 335, 338. l. még Matzdorf.
Mátra hegység 10.
Mátyás szepesi prépost 329.
Mátyásfalva I. f. 52—53, **91—92.**
Mátyásfalva II. f. l. Mátyásvágása.
Mátyásfalvi cs. 92—93.
Mátyásvágása f. **249.**
Matzdorf v. **209—210,** 336—337. l. még Mateóc.
Mecsedelfalva f. 48, **76—77,** 260, 268.
Mecsedelfalvi cs. 92, 255, 275, 281, 290, 308.

Meldur f. 25, 59, **229—230.**
Menárd f. 45, **219—220,** 336—338.
Menartwalddorf f. l. Alsóerdőfalva.
Menedékkő 19, 45, 55, 83, **86—87,** 92—93, 181, 262.
Menedékkövi kartauziak 83, 85, 87, 240, 298—299.
Menertfalva f. l. Alsóerdőfalva.
Merény f. 311. l. még Wagendrüssel.
Michaelis villa I. l. Kravján.
Michaelis villa II. l. Strázsa.
Michelsdorf v. 337. l. még Strázsa.
Micseletfalva f. l. Mecsedelfalva.
Miechovi Mátyás lengyel krónikás 20.
Mihályfalva **154.**
Mikafölde **78.**
Mikeszáza hn. 98—100.
Miklósfalva f. **67—68,** 268, 296.
Milaj f. **114—116,** 128, 131, 254.
Milaji cs. 83, 130—131, 281, 315.
Mindszent f. 34, **151—152,** 293, 305, 331.
Miskalomnic f. 228.
Miskolc nemz. 10—12, 15.
Monostorhely b. **249.**
Monyorós f. l. Leszkovány.
Moselvidék Németországban 42.
Mühlenbach f. **210,** 336—338.

Nádas f. 49, 56—57, 63—64, **168—171,** 304, 312, 317, 321, 324, 333, 335, 340.
Nagyhársas f. l. Lipnik.
Nagylesnice f. **236,** 252.
Nagylomnic I. f. (Kakas-) 26, 28, 48, 52, 313, 331, 337. l. még Kakaslomnic.
Nagylomnic II. f. (Holló-) **228—229,** 252.
Nagylomnicai cs. 231. l. még Görgey cs.
Nagyőr f. 44, 58—59, 61, **221—222,** 303, 306—307, 313.
Nagyrépás f. 160.
Nagysólymár f. l. Folkmár.
Nagyszalók v. **209,** 338, 340. l. még Szalók.
Nagytamási f. 52—53, 89, 335. l. még Tamásfalva f.
Nátusfalva b. **72.**
Nedec f. **240—241.**
Nedeci uradalom 306. l. még dunajeci uradalom.
Negol nemz. 104.
Néhrer f. l. Nagyőr.
Nemesek 311—316.
Nemesek keveredése 315—316.
Nemesek terhei 312—313.
Nemessány f. 260. l. Réti.
Nemessor hj. 146.
Német jog 342.
Német nemes családok 312—314.
Német telepek 39—41, 56, 60, 86—87, 303, 327, 332.
Német városok plébánosainak fraternitása 328—331, 336.
Németek bevándorlása 39—46, 56—57.
Németek katonai terhe 334, 343.
Németek önkormányzata 303, 331—334, 336, 343.
Németek őshazája 42—43, 338—340.
Németek szabad biró- és papválasztási joga 332, 334.
Németek terjeszkedése a Szepességen 44—45, 56, 340—341.
Németek terragiuma 334—335, 338.
Németgörgő f. **179—180,** 314.
Neudorf v. l. Igló.
Neulubló f. l. Ujlubló.
Neziefalu f. l. Nedec.
Nisic f. l. Nedec.
Nógrádi várjobbágyok 54.
Nógrádi várispánság 54, 88.
Nowitarg v. Galiciában 41, 45.
Nowitargvidéki németek 45.

Nyitra v. 9.

Óbudai apácák 96.
Odorin v. 45, **109—112,** 319, 335, 337—338.

Ófalu f. 60, **238,** 252.
Okleveles gyakorlat szepesi elterjedése 54—55.
Olaszi v. **26—27,** 44—47, 53, **123—124,** 332—333, 335, 337, 338.
Ólipnik f. 235,
Olsavica f. **158—159.**
Olsavka f. **143,** 311.
Orauschenbach f. 246.
Ordzovián f. l. Ragyolc.
Orlóc f. l. Szentgyörgy.
Országos nemesek l. Nemesek.
Ószalók l. Felsőszalók.
Osztrény f. Gömörmegyében 17.
Ótoporc f. l. Toporc.

Őr f. l. Nagyőr.
Őrhegyek 48, 86.
Örök 216—217, 221—222, 306—307. l. még határőrök és erdőőrök.
Örösúr nemz. 10—11, 15.
Őserdő 17, 24, 28—30, 32, 43, 45.
Őszmiklósfalva f. l. Miklósfalva.
Ótösbánya f. l. Kuffurbach.

Pálmafalva f. **102,** 335, 337.
Páris f. 97, **108.**
Pecérek 94—96, 306, 308, 340.
Pecsér f. l. Lengvárt.
Pelsőc f. Gömörmegyében 11, 14, 27.
Perényi cs. 124, 145.
Petenye f. 64, **74—75,** 268.
Petenyei cs. 75, 287.
Petersdorf f. l. Peturvágása.
Petróc f. 48, **141—142,** 183, 262, 268, 297, 311.
Petróczy cs. 293, 298. l. még Petróczsigrai cs.
Petróczsigra f. l. Petróc.
Petróczsigrai cs. 269. l. még Petróczy cs.
Peturvágása f. **249.**
Pikfalva f. 48, **75,** 268—269, 271, 297.
Pikfalvi cs. 199, 281, 288.
Piukfalva l. Pikfalva.
Plichno f. l. Kluknó.
Pócs, Zsigrai cs. 306. l. még Zsigrai cs.
Podolin 21, 23, 39, 59, 226, 244, **245—246,** 247, 252.
Podprócs I. f. Kluknó körül, **147.**
Podprócs II. f. l. Lazinópataka.
Pokaj f. **198—201.**
Polyánfalva l. Hunfalva.
Polyánfölde b. 149, **173.**
Polyánka **149—150.**
Polyánkai cs. 171.
Poncfölde b. **151.**
Pongrácfalva f. **149—150.**
Poprád fly. 17, 19, 29, **36,** 38, 41—45, 48—49, 55, 226—227.
Poprád v. **206,** 335, 337.
Poprádfalu l. Forbász.
Poprádremete f. **250.**
Poprádszáza 98, 206. l. még Poprád v.
Porács f. l. Vereshegy.
Porbaj b. **93—95.**
Potprócs f. l. Lazinópataka.
Prakfalva f. 127, **132.**
Primfalva f. 56, **68—69,** 260, 268, 296, 336, 340, 342.
Primfalvi cs. 68—69, 284.
Privilégiumok átütő ereje 314—315.

Quirin, Szent-, 187.

Ragyolc f. **155—158.**
Rajnald, a szepesi németek állitólagos hercege 40—41.
Rajnavidék 42, 338.
Rauschenbach **246—247,** 252.
Relyó f. **238.**
Remete v. 27, 84, 128, 130—131, **132.**
Remete, Poprád-, **250.**
Répás f. 48, **159—161.**
Rét f. l. Rétke.
Réti f. 48, **172—173,** 266, 268, 271, 277—278, 294, 309—310.
Rétke f. **162.**
Richnó f. **146,** 311.
Richwald f. **234.**
Rikolffalva f. l. Kasztrosinfő.

Risovec f. l. Jánfalva.
Roda erdő 28, 60, 237.
Rókus f. 28, 65, **223—224,** 308, 338.
Roland szepesi ispán 305.
Roskfalva f. **319.**
Rotbach f. **108,** 311.
Rotenberg l. Vereshegy.
Rozsnyó f. **82.**
Rubópataka p. 112.
Ruda erdő l. Roda.
Rudna f. l. Harakóc.
Ruszkin v. 34, 48, **220,** 236—237.
Ruténia 10, 58, 177.

Sachsenspiegel 339.
Sadek f. l. Heichen.
Ság f. 97.
Sajerberg f. l. Schaierberg.
Sajó fly. 10—11, **13**—15, 17—18.
Sajtpiac l. Késmárk.
Sáros vármegye 27, 46.
Savnik f. 53, 55, 57, 64, **79—83.**
Savniki apátság 49, 53, 57, 79—84, 303, 312.
Schaierberg f. **233—234.**
Schevnik l. Savnik.
Schewerberg f. l. Schaierberg.
Schönau f. l. Sunyava.
Schönwald f. **230.**
Schreiberfalva l. Göbölfalva.
Schurberg f. **234.**
Schützenfeld f. l. Sucfalva.
Sebnik f. **64.** l. még Savnik.
Selmecbánya v. 129.
Semsey cs. 131, 150.
Serviensek 275.
Sitzenbach f. **195.**
Soltész, soltészságok 82—84, 99, 105—107, 128—129, 131, 154—155, 205, 207, 213, 228—229, 236—237, 239, **242,** 245—246, 249—252.
Solymár f. l. Folkmár.
Solymárok 189—190, 308.
Sólyomkő hegy és f. 27—28, **83—84.**
Sombach f. l. Jarembina.
Soós, Sóvári cs. 59, 89, 91—92.
Sóvár f. Sárosmegyében 10.
Sörkut f. l. Bierbrun.
Sperndorf f. l. Illésfalva.
Sreiberfalva f. l. Göbölfalva.
Steflaki, Hisfalvi cs. 274, 278.
Stein f. l. Kamjonka.
Stephanisau f. 250.
Stepkfalva I. f. **157.**
Stepkfalva II. f. l. Hunfalva.
Stepkfalvi cs. 93, 156—158, 326.
Stillbach f. 106, l. még Lassúpatak.
Stokfalva f. l. Leszkovány.
Stola f. 204—205.
Stragár f. **232—234.**
Strázsa v. 48, **207,** 335—337.
Striz f. **82.**
Sucfalva f. **194—195,** 326, 335.
Sunyava f. **82—83.**
Sümeg v. 18, 34—35, 56, **94—96,** 308, 340.
Svábfalva f. 192, **208—209,** 337.
Sváby cs. 208, 233—234.
Svedlér v. 127, **130—131.**
Swanis f. 97.

Szádelő f. Tornamegyében 14, 17.
Szádvár f. Tornamegyében 14, 17.
Szájbilese f. Tornamegyében 14.
Szalóba f. **108,** 311.
Szalók v. 209, 336—337. l. még Nagyszalók.
Szalókhegye b. **154.**
Szandec v. Galiciában 21, 59.
Szászok l. Németek.
Szászország 42, 338—339.
Száztelek f. 99. l. még Hundertmark.
Szedlecfalva f. l. Szedliska.
Szedliska f. **116—117.**
Szék lándzsásterület 48, 163, 258, 262—263, 273.
Szék I. f. (Hozelec) 18, **71—72,** 192, 268.
Szék II. f. (Szlatvin) **143—144,** 311.
Székelyek 18, 55, 256—261, 273.
Székfalva f. **195.**
Széki cs. 283, 286.
Székiszentandrás l. Szentandrás.

Szemenye hegység 37—38, 226.
Szentandrás f. 55, **68,** 263, 268, 297—298.
Szentandrásy cs. 68, 273, 284.
Szenterzsébet f. **243.**
Szent Erzsébet, II. András leánya, 215—218.
Szenterzsébetfalva l. Késmárk.
Szentgyörgy I. f. (Orlóc) **156.**
Szentgyörgy II. f. Görgey b. **229,** 252.
Szent-Iván cs. 82.
Szentkorin v. **186—187,** 337—338. l. még Kurimján.
Szentlászló v. 262. l. még Csütörtökhely.
Szent László magyar király 122, 142, 191—193.
Szentlőrinc f. **156.**
Szentmargita I. f. Jekelfalussy b. 127, **134.**
Szentmargita II. Zsigrai b. **158—159,** 331.
Szentmargita III. f. Görgey b. **230.**
Szentmihályúr f. l. Márkusfalva.
Szentmiklós f 55, **73—74,** 263.
Szentmindszent f. l. Kacvinkel.
Szentpál f. **162.**
Szentpéter f. **235.**
Szentpéterfalva f. 107.
Szent Quirin 187.
Szepes hn. **30—33.**
Szepes jelzővel összetett helyneveket l. a második tag alatt.
Szepes-erdő 10, 20, 23—26, 28—29, 32—33.
Szepeshely f. **162—163.**
Szepesi cs. 157. l. még Stepkfalvi cs.
Szepesi dominium 302—306, 311.
Szepesi káptalan 44, 49, 52, 65, 87, 161—163, 166, 271, 277—278, 303.
Szepesi nemes 267, 276. l. még Lándzsásnemes.
Szepesi olvasókanonok 216, 233.
Szepesi prépost 27, 52, 86, 329.
Szepesi prépost egyházi joghatósága 27, 52.
Szepesi várbirtokok 103, 303, 305, 312.
Szepesi várispánság 85, 95, 302—303.
Szepesi várispánság kialakulása 46—47.
Szepesi várnépek 306.
Szepesi 24 város 330, 336—337.
Szepesvára **137—138.**
Szépfalu f. l. Sunyava.
Szepsi f. Tornamegyében 25—26, 31.
Szilézia 42, 58, 177, 338—339.
Szkáros f. Gömörmegyében 11.
Szlatvin f. l. Szék II.
Szlávok 36, 38, 49—50, 55—58, 60—61, 65.
Szlovinka f. **132.**
Szombat v. 18, **206—207,** 335—337.
Szombati krónika 40.
Szomolnok fly. 27.
Szomolnok v. **129—130.**
Szomolnokfő fly. 27, 129.
Szöllőske f. 117.
Szörcsöki cs. 83—84.
Sztoján f. 35, 97.
Sztojánfalva f. **207—208.**
Sztranka f. **107,** 311.
Szulin f. **250.**

Tamásfalva f. 19, 86, **88—93,** 311, 318, 321, 341. l. még Kis- és Nagytamási f.
Tamásfalvi cs. 303.
Tamási f. l. Tamásfalva.
Tapolca f. l. Toplica.
Tarcafői főesperesség 27.
Tatárjárás 52—58, 60, 262—264.
Tátra hegység 10—11, 20, 23—26, 28—29, 38, 60, 226.
Tátraalja f. l. Forwerk.
Tegernsee f. Bajorországban 187.
Telegdi székelyek 261.
Ternyei, Hozeleci cs. 71, 274, 278.
Thőke, Csepánfalvi cs. 69, 298.
Thurzó, Bethlenfalvi cs. 195, 278, 282, 300, 322.
Tibaháza f. **77—78,** 262, 268, 296, 298.

Tibaházi cs. 77—78, 291.
Tiborcfölde b. **172.**
Tiergart b. **226.**
Timnic 38. l. még Szemenye.
Tisza fly. 10.
Tiszavidék l. Felsőtiszavidék.
Tizlándzsás elnevezés eredete 267—268.
Tizlándzsás nemes l. Lándzsásnemes.
Tóbiásfalva f. **119—120,** 268.
Tolnamegyei bessenyők 257.
Toplica I. f. a savniki apátság b. **82.**
Toplica II. f. a Máriássy család birtoka **105—106,** 311.
Toporc p. 227.
Toporc f. 29, 59—60, 177, **226—230,** 313.
Torn b. l. Édestornya.
Torna p. 24.
Torna vármegye, várispánság 12, **13,** 14—15, 17, 19, 25—27, 46—47, 49, 51, 139, 302.
Tornalya b. 185. l. még Édestornya.
Tótfalusi cs. 232. l. még Sváby cs.
Tótfalva f. **223.**
Tótgörgő f. 178—180.
Tölgyes f. l. Dubrava.
Trier németországi város 42.
Trónfalva b. **73.**
Turn b. l. Édestornya.
Turóc vármegye 19, 46.
Turóci jobbágyfiúk 256—258, 265.
Turóci prépostság 209, 215, 218, 340.
Türingia 42, 217—218, 338—339.

Udvard f. l. Durst.
Udvarhely b. **146.**
Ujbéla f. **243.**
Ujfaluszéki cs. 164.
Ujkrompach **145.**
Ujlipnik f. **235.**
Ujlomnic f. **228.**
Ujlubló f. **251.**
Ujrauschenbach f. **246.**
Ujrépás f. **160.**
Ujtoporc f. **227.**
Ujvágás I. f. Ófalu mellett, 240.
Ujvágás II. f. l. Répás.
Ujvár l. Abaujvár.
Ujvár l. Hotkóc.
Ulózsa f. **184—185,** 335.
Urbánfalva **78—79,** 262, 268, 296.
Urbánfalvi cs. 298.
Urbánfölde b. **145.**
Urbanovce f. l. Urbánfalva.

Vadászok 308.
Váralja v. 44—45, 48, **163,** 335, 337.
Várispánság l. Gömöri, Szepesi, Tornai várispánság.
Várjobbágyok 147, 253.
Védfalu f. l. Vidernik.
Véghely f. l. Grénic.
Velc f. l. Velkenye.
Velkenye f. 64, **154.**
Velkpataka f. l. Velkenye.
Verbó v. 47, 57—58, **219—220.**
Vereshegy **120—121.**
Vernár f. **83—84.**
Vesnukus l. Pecérek.
Vezelch f. l. Felszék.
Vidernik f. 57, **81.**
Vikartóc f. **83.**
Vilkfalva f. l. Wilksdorf.
Vinyec b. **103.**
Viszoka f. **188.**
Vitkfalva f. **121—122,** 192.
Vitkfalvi cs. 118.
Vlachi 251.
Vojkfalva f. **144,** 311.
Voltermajor b. 230.

Wagendrüssel f. **106—107,** 136. l. még Merény.
Wallendorf v. l. Olaszi.
Wedrenich f. l. Vidernik.
Welbach v. l. Eulenbach.
Wydrach f. l. Vidernik.
Wydnich f. l. Vidernik.
Wilksdorf f. **187—188,** 335.

Záh nemz. 15.

Zakárfalva f. 127, **135—136.**
Zalaőr 18.
Zalafőőr 18.
Zapchfalva f. l. Hunfalva.
Zápolyai cs. 201, 270.
Zavada I. f. Máriássy b. **108,** 311.
Zavada II. f. Lőcse mellett, **184.**
Zdjár b. **72.**
Zelena hura hj. 86.
Zelena vrata hj. 19, 85.
Zemplén vármegye 37, 151.
Ziár b. hn. 39, **72.**
Zips hn. 31.
Zipser Wilkür 339.
Zlop f. **120—121.**
Zólyomi erdőispánság 18, **46.**
Zombach f. l. Jarembina.
Zumbach f. l. Jarembina.

Zsaluzsán I. f. Zsigrai b. **158.**
Zsaluzsán II. f. Réti mellett, **173.**
Zsigra f. **138—147,** 192, 277, 312, 331.
Zsigrai cs. 49, 63, 124, 127, 138—147, 158—159, 260, 303, 306, 311, 315.

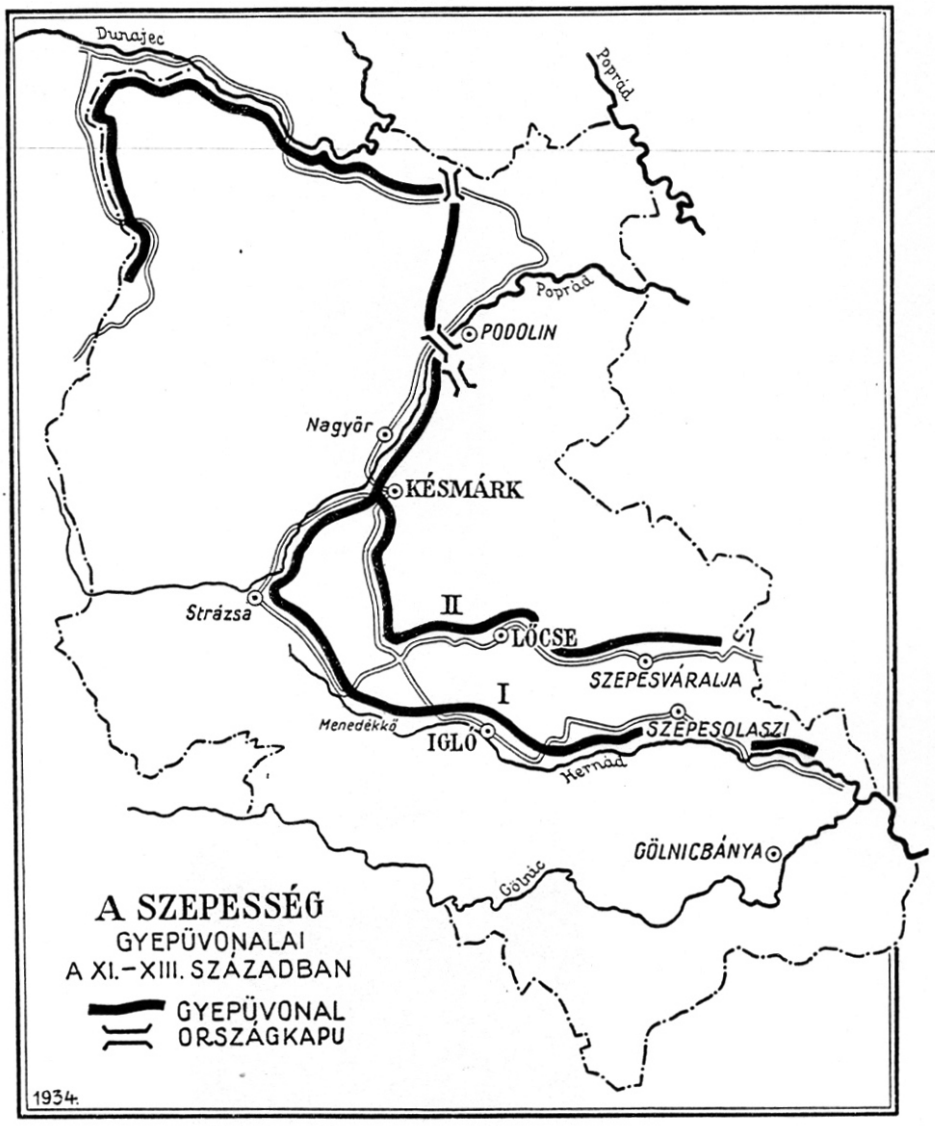
Dunajec
Poprád
Poprád
PODOLIN
Nagyör
KÉSMÁRK
Strázsa
II
LŐCSE
SZEPESVÁRALJA
I
Menedékkő
IGLÓ
SZEPESOLASZI
Hernád
GÖLNICBÁNYA
Gölnic
A SZEPESSÉG
GYEPŰVONALAI
A XI.–XIII. SZÁZADBAN
GYEPŰVONAL
ORSZÁGKAPU
1934.

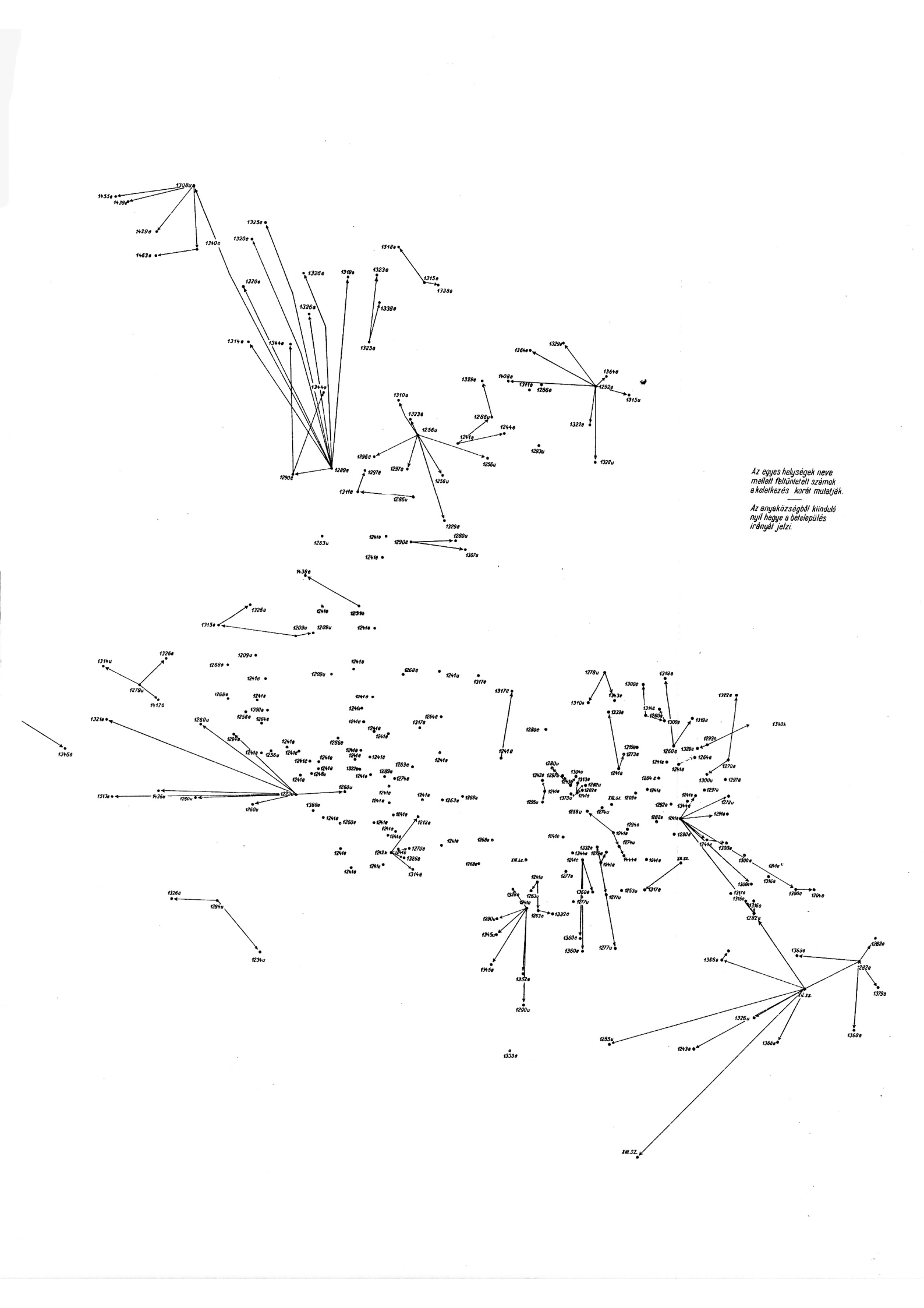

Az egyes helységek neve mellett feltüntetett számok a keletkezés korát mutatják.

Az anyaközségből kiinduló nyíl hegye a betelepülés irányát jelzi.

szen a lengyel gyepükig. A folyton északabbra nyúló Újvár vármegye területéből, annak felső részén később ismét egy új várispánság válik le, a mai Sáros vármegye.[15]

Az Aba nemzetség terjeszkedési irányát nemcsak az Újvár elnevezés folytonos északabbra való tolódása jellemzi, hanem ugyanez az irány állapitható meg a kabar törzs szállásbirtokán Szent István által alapitott egri egyházmegye terjeszkedési politikájában is. Amint az Aba nemzetség észak felé való terjeszkedésének útját állották a felettük elhelyezkedett ősfoglaló nemzetségek, úgy az egri egyházmegye észak felé való terjeszkedése is akadályokba ütközött, mivel a kabar törzs szállásbirtoka felett elterülő területre ekkor már az esztergomi egyházmegye terjesztette ki fennhatóságát. Ennek következtében az egri egyházmegye kényszer által megszabott terjeszkedési iránya az Aba nemzetségéhez hasonlóan, szintén keletre fordul és egyházi fennhatóságát a Felsőtisza és a Hernád által alkotott szögbe eső területre terjeszti ki.[16] Ha összevetjük az Aba nemzetség birtokainak és az egri egyházmegyének a területét, nemcsak hogy ugyanazt a terjeszkedési irányt kapjuk, hanem látjuk, hogy a XIV. század elején az egri egyházmegyének és az Aba nemzetség birtokainak területe csaknem teljesen egybeesik.[17]

A kabar törzsből kiágazott Aba nemzetség szállásbirtoka felett helyezkedtek el az ugyancsak kabar eredetű Borsod—Miskolc és Örösúr nemzetségek. A két nemzetség szállásbirtoka az okleveles korszakban ugyan csak Borsod vármegye területén mutatható ki, azonban kétségtelen, hogy a kabar törzs egyes ágainak szállásbirtoka a mai Borsod vármegye feletti vidékre is kiterjedt. Borsodvára, mely Anonymus adatai szerint a honfoglaláskor épült, a mai Borsod vármegye legfelső részén fekszik. Mint a vidék legbiztosabb pontja, ez a vár alkotta a nemzetség birtokainak a központját, ahol maga a nemzetség is lakott. A vár központi fekvése egy nagyobb, a szomszédos Gömör és Torna vármegyék területére is átnyuló körzetet tételez fel.

A magyarság ősfoglalkozásának megfelelőleg az egyes törzsek már a honfoglaláskor nagyobb területet vettek birtokba. Az ősfoglalkozás által megszabott települési szokás következtében a magyarok télen a szállásbirtok dombos és

---

[15] Bártfai Szabó László: Pata és Ujvár megyék. Századok. 1907. 193—218. ll. és az ott idézett irodalom.

[16] Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleirása a XIV. század elején. I. 3—4. és 114—120. ll.

[17] Karácsonyi János: A magyar nemzetségek. I. 19—71. Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleirása. I. 114—215. ll.

sik vidékein, valamint a folyóvizek és tavak mellett laktak, tavasszal pedig a nomadizáló életmódnak megfelelőleg felhúzódtak az esőzések következtében árviz által fenyegetett területről a dombos vidékre és a hegyi lejtőkre, ahol a tél beálltáig tanyáztak. Minden egyes nemzetségnek megvolt a maga állandó téli és nyári szállása, ahol az asszonynép, a gyermekek és a szolgák rendesen tanyáztak.[18]

Amikor a honfoglalást követő században megindul az egyes nemzetségek terjeszkedése, a kabar törzs északi hajtásai, noha dél felé az alattuk letelepedett nemzetségek miatt nem terjeszkedhettek, mégis a legkedvezőbb helyzetben voltak, mert mint határszéli nemzetségek sem az egyes nemzetségeket elválasztó lakatlan földsávok, sem pedig a szomszédos nemzetségek szállásföldje nem akadályozta északi irányban történő terjeszkedésüket. Igy a kabar törzs északi hajtásai is messze elkóborolhattak nyájaikkal a terjeszkedési lehetőség határain belül, az északról jövő folyóvölgyek vidékén, melyeknek többé-kevésbbé széles legelői bő táplálékot nyujtottak állataik számára.[19] Természetesen a terjeszkedéssel, nyájaiknak északra vonulásával, tekintettel, hogy egy-egy család vagyonát elsősorban a nagyszámú nyájak képviselték, a vidék kellő biztonságáról gondoskodniok kellett. A terjeszkedés következtében a határőrök a benépesitett vidék előtt helyezkedtek el, ami által új gyepüvonal keletkezett.

A Sajó partján később kialakult várispánságnak, Gömör vármegyének a neve szintén amellett bizonyit, hogy a Sajó alsóvölgyét a honfoglaló kabarok szállották meg. Gömörnek a tót neve Himer, ami egy régebbi *Gimer alakra mutat s egy ómagyar *Gimir — Gümür alakra megy vissza.[20] Pais[21] és Bátky szerint a Gömör szó török eredetű és szenet jelent.[22] A vidék korai megszállása mellett bizonyit még a Sajó neve, mely a »sav« és a folyót jelentő, ma már kiveszett »jó« szó összetételéből keletkezett.[23]

Torna vármegye honfoglaláskori megszállása mellett bizonyit magának a vármegyének a neve. Melich szerint a Torna név az ószláv *tьrnъ »tüske, tövis, kökény« szó ava képzős származékából lett tulajdonnévvé, az átvétel pedig a délszláv nyelvből történt. A névmagyarázat alapján és tekintve, hogy a Torna völgyének lakossága ma is magyar,

---

[18] Hóman B.: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. 43. l.

[19] Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. 20—27. ll. Holub József: Zala megye története a középkorban. I. 19. l.

[20] Melich: A honfoglaláskori Magyarország. 365. l.

[21] Pais Dezső: Magyar Anonymus. 116. l.

[22] Bátky Zsigmond: Föld és Ember. 1927. 25. l.

[23] Horger Antal: Sajó és társai. Magyar Nyelv. XXIII. 497—502. ll.